

T. C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**TUVACA BOKTUG-KİRİŞ, BORA-ŞEELEY DESTANI –
DİL İNCELEMESİ-METİN-AKTARMA-DİZİN-SÖZLÜK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNEM ERPAK ÇELİK

BALIKESİR, 2025

T. C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**TUVACA BOKTUG-KİRİŞ, BORA-ŞEELEY DESTANI –
DİL İNCELEMESİ-METİN-AKTARMA-DİZİN-SÖZLÜK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNEM ERPAK ÇELİK

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. EMİN ERDEM ÖZBEK

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201912511002 numaralı Sinem ERPAK ÇELİK'in hazırladığı Tuvaca Bektug-Kiriş, Bora-Şeeley Destanı – Dil İncelemesi-Metin-Aktarma -Dizin-Sözlük konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 20/01/2025 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Vildan KOÇOĞLU GÜNDOĞDU İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. Emin Erdem ÖZBEK İmza

Üye Prof. Dr. Hülya SAVRAN İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

20/01/2025

İmza

Sinem ERPAK ÇELİK

ÖNSÖZ

Tuvalar, Güney Sibiryta bölgesinde bulunan Türk topluluklarındanır. Tuva Türkçesi, Kuzey-Doğu grubu Türk lehçelerinde yer alıp /d/ ya da adak grubunda değerdendirilir. Fonetik ve leksik bakımdan Tuva Türkçesi, Moğolcayla uzun yıllar etkileşim içinde olmuştur. Söz varlığı bakımından Tuva Türkçesi, arkaik özellikler barındırmaktadır.

Tuva Türklerinin sözlü gelenekleri oldukça zengindir. Bu sözlü gelenek içerisinde destanlar; Tuvaların yaşam tarzları, inanışları ve kültürel değerdeleri ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir.

Bu çalışma, metin olarak Tuva destanlarından Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanını içermektedir. Literatür tarama aşamasında söz konusu destan metni ile ilgili bir dil incelemesine rastlanmamıştır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla destan metni üzerinde dil incelemesi yapılmasına karar verilmiştir. Destan metninin Ergun ve Aça (2013)'nın "Tıva Kahramanlık Destanları I" adlı eserinde farklı bir varyantı da bulunmaktadır. Çalışmada yer alan varyant, söz konusu varyanttan farklıdır. Destan metni, Kiril alfabesinden Latin alfabesine transkribe edildikten sonra aktarma çalışması yapılmıştır. Metin üzerinden dil incelemesine yer verilerek çalışmanın sonuna dizin - sözlük eklenmiştir. Çalışmanın dil incelemesi bölümü, isim soylu sözcüklerin çekim kategorisiyle sınırlandırılmıştır. Dilde söz yapım aracı olarak yapım eklerinin çeşitli görevlerinin sabit olduğu, çekimle ilgili özelliklerin ise çok daha çeşitli olduğu ve bağlama göre daha önce tespit edilmemiş özelliklerin ortaya konabileceği anlaşıldığından çekim kategorisi üzerine daha detaylı bir inceleme yapılmak istenmiştir. Dil incelemesinin içeriğini isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve yansıma sözcükler oluşturmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde, Tuvalar ve Tuva Türkçesiyle ilgili genel bilgiler verildikten sonra araştırmanın problemi, önemi ve yöntemi ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda dizin - sözlük oluşturularak Tuva Türkçesinin söz varlığıyla ilgili detaylı bilgilere de yer verilmiştir.

Çalışma sürecim boyunca her türlü desteğini ve bilgisini paylaşan, sorularımı her daim yanıtlayıp bu süreçte titizlikle ilerlememe yardımcı olan, kaynaklar

konusunda yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Emin Erdem ÖZBEK' e, tecrübelerini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Hülya SAVRAN' a, lisans döneminden itibaren derslerime ilgi duymamı ve bu alanda çalışma yapma fikirlerimi destekleyen Doç. Dr. Hüseyin DURGUT ve Prof. Dr. Mehmet AÇA' ya, üzerimde nice emekleri olan Balıkesir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde bulunan bütün hocalarıma, motivasyonumu her daim ayakta tutan en büyük destekçilerimden eşim Mert İsmail ÇELİK ve abim Ahmet Selçuk ERPAK' a, bu yola birlikte başladığımız arkadaşlarım Cansu AYDIN ve Buse CEYLAN' a, bu süreçte desteklerini benden esirgemeyen Lütfiye ÇOLAK, Gülen DURNA, Gizem YILDIZ ve Elif ÖZTÜRK ÇİNAR' a teşekkürlerimi borç bilirim.

BALIKESİR, 2025

SİNEM ERPAK ÇELİK

ÖZET

TUVACA BOKTUG-KİRİŞ , BORA-ŞEELEY DESTANI – DİL İNCELEMESİ – METİN – AKTARMA – DİZİN - SÖZLÜK

ERPAK ÇELİK, Sinem

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emin Erdem ÖZBEK

2025, 397 Sayfa

Tuvalar, Güney Sibirya bölgesinde bulunan Rusya Federasyonu'na bağlı Türk topluluklarındandır. Tuva Türklerinin zengin bir sözlü geleneği vardır ve bu gelenekte destanlar önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, Tuvaların sözlü edebiyat ürünlerinden olan Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı dil malzemesi olarak belirlenmiş ve metin üzerinden dil incelemesi yapılarak dizin - sözlük hazırlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Tuvalar ve Tuva Türkçesi hakkında genel bilgiler verildikten sonra amaç ve yöntem ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Tuvalar ve Tuva Türkçesiyle ilgili yapılan çalışmalara yer verilip veri toplama süreci ve analizi ele alınmıştır. Ardından dil incelemesi kısmı verilmiştir. Dil incelemesi, isim soylu sözcükler kapsamında yapılmıştır. Çalışmanın alt başlıklarını isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve yansıma sözcükler oluşturmuş olup konu çekim kategorisi ile sınırlandırılmıştır. Her bölümle ilgili özellikler metinden hareketle detaylı bir şekilde gösterilmiştir. İnceleme sırasında standart Tuva yazı dilinden farklılaşan yanlar da özellikle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Daha sonrasında metin ve aktarma bölümü yer almaktadır. Son bölümde ise metinde kullanılan sözlerin yer ve kullanım sıklığı bilgisine ulaşılabilecek dizin ile metinde geçen kelimelerin anlamlarını ifade eden sözlüğe yer verilmiştir. Dizin, Cibayaka programından istifade edilerek hazırlanmıştır. Dizin ve sözlüğün ardından destan metninde yer alan özel isimler ayrıntılı olarak verilmiştir. Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanından hareketle metnin standart Tuva yazı diline göre benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tuva Türkçesi, Tuva Destanları, Şekil Bilgisi, İsimler,
Söz Varlığı

ABSTRACT

A TUVAN EPIC BOKTUG-KIRISH, BORA SHEELEY - LANGUAGE ANALYSIS – TEXT – TRANSLATION – INDEX -DICTIONARY

ERPAK ÇELİK, Sinem

Master Thesis, Department of Turkish Languages and Literature

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Emin Erdem ÖZBEK

2025, 397 pages

Tuvans are a Turkish community affiliated with the Russian Federation located in the Southern Siberia region. Tuvan Turks have a rich oral tradition and epics have an important role in this tradition. In this study, Buktug-Kirish, Bora-Sheeley epics, which are oral literary products of Tuvans, were determined as language material and an index-dictionary was prepared by conducting a language analysis on the text.

In the first part of the study, after given general information about Tuvan and Tuvan Turkish and the aim and method of the study are explained in detail. Studies on Tuvan and Turkish are given and the process of data collection and analysis are mentioned. Then, the language analysis part is given. In the language analysis part, an examination is made within the scope of the words of nominal category. The subheadings of our study consist of nouns, adjectives, pronouns, adverbs, prepositions, conjunctions, exclamations and onomatopoeia. The features related to each part are shown in detail based on the text. During the examination, the aspects that differ from the standard Tuvan written language are also tried to be emphasized.

Afterwards, it is mentioned about the text and translation section. In the last section, an index-dictionary is given based on the vocabulary used in our text. The index was prepared using the Cibayaka program. After the index and dictionary, the proper names in the epic text are given in detail. Based on the Buktug-Kirish, Bora-Sheeley epic, an attempt was made to reveal the similar and different aspects of the text compared to the standard Tuvan written language.

Keywords: Tuvan language, Tuvan Epics, Morphology, Nouns, Vocabulary

Değerli Anneme...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.6. Tanımlar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	4
2.1.Kuramsal Çerçeve	4
2.2. İlgili Araştırmalar	6
3. YÖNTEM	14
3.1. Araştırma Modeli	14
3.2. Evren ve Örneklem.....	14
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri	14
3.4. Verilerin Toplanma Süreci	15
3.5. Verilerin Analizi.....	15
4. BULGULAR VE YORUMLAR	16
4.1. Dil İncelemesi.....	16
4.1.1. İsimler	16
4.1.2. Sıfatlar.....	34
4.1.3. Zamirler	45
4.1.4. Zarflar	60
4.1.5. Edatlar.....	70
4.1.6. Bağlaçlar	76

4.1.7. Ünlemler	78
4.1.8. Yansıma Sözcükler	80
4.2. Metin	85
4.3. Aktarma	165
4.4. Dizin	229
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	391
5.1. Sonuçlar.....	391
5.2. Öneriler.....	394
KAYNAKÇA	395

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Tuva Türkçesindeki İyelik Ekleri	20
Tablo 2. Hâl Ekleri Karşılaştırması	24
Tablo 3. Kişi Zamirlerinin Karşılaştırılması.....	45
Tablo 4. Kişi Zamirlerinin Hâl Ekleriyle Çekimlenişi	46
Tablo 5. Metinde Kullanılan Kişi Zamirleri	47
Tablo 6. İşaret Zamirlerinin Hâl Ekleriyle Çekimlenişi	52
Tablo 7. Metinde Kullanılan İşaret Zamirleri.....	53

KISALTMALAR LİSTESİ

- bağ.** : bağlaç
çev. : Çeviren
e. : edat
is. : isim
S. : Sayı
s. : Sayfa
sf. : sıfat
ünl. : ünlem
zf. : zarf
zm. : zamir
>, < : Gelişme yönü
+ : İsimlere eklenme
- : Fiillerde eklenme
Ø : Sıfır ek
+L : /l, n, d, t/
+N : /n, d, t/
+Ç : /ç, j/
+D : /d, t/

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Tuvalar, Güney Sibirya topluluklarından biridir. Tuva, coğrafi ve siyasi şartlardan dolayı dış etkileşime nispeten kapalı kalmış bir bölgedir. Bu nedenle Tuvaca ve o coğrafyadaki Türk lehçeleri üzerine araştırmalar daha geç başlamıştır. Bu konudaki çalışmalar, Türkiye’de 1990’lı yıllarda başlayarak günden güne artmıştır. Ancak araştırmalar hâlâ yeterli düzeyde değildir. Bu sebeple Tuvaca üzerine yapılacak çalışmalar önem taşımaktadır. Tuvalar, sözlü edebiyat ürünleri bakımından zengin bir topluluktur. Bu çalışmada; Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı Türkiye Türkçesine aktarılmış, dil incelemesi ve dizin - sözlük hazırlanmıştır. Çalışmaya konu olan destan metninin daha önce üzerinde durulmamış bir varyantı ele alınmıştır. Ergun ve Aça (2013)’nın “Tıva Kahramanlık Destanları 1” adlı eserinde bu destanın farklı bir varyantı bulunmaktadır. Araştırmanın problemini, Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanından hareketle Tuva Türkçesinin dil özellikleriyle ilgili tespitlerde bulunmak oluşturmaktadır. Bununla birlikte metnin söz varlığını ve özelliklerini de tespit etmek çalışmanın amaçlarından biridir. Bu sebeple dizin - sözlük hazırlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Tuvaca, üzerinde daha az araştırma yapılmış Türk lehçelerinden biridir. Geçmişte Tuvaca ile ilgili eserlere ve kaynaklara ulaşmanın güç olması bu durumun sebepleri arasında gösterilebilir. Bugün gelinen nokta itibarıyla bu alanda çok sayıda çalışma yapılmış olup alandaki araştırmaların devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmayla destan metninden hareketle Tuva Türkçesinin dil özellikleriyle ilgili tespitlerde bulunmak hedeflenmiştir. Elimizde bulunan Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanının varyantı daha önce üzerinde durulmamış bir varyanttır. Dil incelemesi bölümü, isim soylu sözcüklerin çekim kategorisiyle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın alt amaçlarını isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar ve yansıma sözcüklerin

incelenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca destan metni temel alınarak Tuvacanın konuşma dili ile yazı dili arasındaki benzerlikler ve farklılıklar da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Tuvaların zengin ve köklü bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Tuva destanları; Tuvaların gelenek göreneklerini, inanç sistemlerini, yaşayış tarzlarını bizlere sunan sözlü edebiyat ürünleridir. Bu konudaki araştırmalar, Tuvalar için destancılık geleneğinin önemini ortaya koymaktadır. Tuva destanları, bu özelliklerinin yanı sıra arkaik bazı unsurlar bulundurduğundan dil incelemeleri bakımından da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanından hareketle isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve yansıma sözcükler incelenmiş ve Tuvacayla ilgili özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuna destan metninde geçen sözcüklerin yer ve kullanım sıklıklarını belirten dizin ile kelimelerin anlamlarıyla morfolojik yapısı hakkında bilgi veren sözlük eklenmiştir. Eserin üzerinde yapılacak olan aktarma ve dil inceleme işlemlerinin önceki araştırmaları tamamlayacak nitelikte olduğuna kanaat getirildiğinden böyle bir çalışma yapmak uygun görülmüştür.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Tuva Türklerinde destancılık geleneği mühim bir yer tutar. Böylelikle destan anlatıcıları, toplum için önemli roller üstlenen kişiler hâline gelir. Destan metinlerinden hareketle yapılacak çalışmalarda, Tuva Türkçesinin dil özellikleriyle ilgili tespitlerde bulunmak amaçlanır. Bununla beraber standart Tuva yazı diliyle benzer ve farklı yönler ortaya konulmaya çalışılır. İncelemek üzere belirlediğimiz destan metninin Tuvaca dil özelliklerini tespit etmede yeterli ve önemli bir materyal olduğu varsayımından hareket edilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada, öncelikle Tuvaca Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanının aktarması ve ardından dil incelemesi yapılmıştır. Tuva Türkçesi üzerine olan bu

araştırmanın sınırlılığını, Bektug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı oluşturmaktadır. Dilde söz yapım aracı olarak yapım eklerinin çeşitli görevlerinin sabit olduğu, çekimle ilgili özelliklerin ise çok daha çeşitli olduğu ve bağlama göre daha önce tespit edilmemiş özelliklerin ortaya konabileceği anlaşıldığından inceleme isim soylu sözcüklerin çekim kategorisi ile sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Çalışmanın dil incelemesi bölümünü isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve yansıma sözcükler oluşturmaktadır.

İsimler; canlı ve cansız, soyut ve somut bütün kavramları karşılayan kelimelerdir.

Sıfatlar; isimlerden önce gelerek onları niteleyen ve birçok yönden belirten sözcüklerdir.

Zamirler; isimlerin yerini tutarak kişileri ve varlıkları işaret yoluyla karşılayan ifadelerdir.

Zarflar; fiillerden, fiilimsilerden, sıfatlardan ve kendi gibi zarflardan önce gelerek onları durum, zaman, miktar, yer - yön, soru ve pekiştirme gibi yönlerden etkileyen kelimelerdir.

Edatlar; tek başların anlamları olmayan, isim ve isim soylu sözcüklerden sonra gelerek anlam kazanan ve geldikleri sözcüklerle cümledeki diğer ifadelerle anlam ilişkileri oluşturan kelimelerdir.

Bağlaçlar; sözcükleri, söz gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan, bağlandıkları kelimeler arasında anlam ilişkileri kuran ifadelerdir.

Ünlemler; sevinç, korku, şaşkınlık, üzüntü, hayret, pişmanlık, özlem gibi duyguları ve heyecanları anlatan, seslenme, onaylama ve reddetme gibi işlevlerde kullanılan ifadelerdir.

Yansıma sözcükler; doğadaki sesleri, hareketleri, çeşitli görünüş ve duyguları ifade eden sözcüklerdir.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmada Tuvaca Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı üzerinde aktarma ve dil incelemesi yapılmıştır. Tuvalar ve Tuva Türkçesi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra ilgili alanyazın kısmına değinilmiştir. Yöntem bölümünde verilerin toplanma ve analiz süreci aktarılmıştır. Bulgular ve yorumlar başlığı altında dil incelemesi, metin, aktarma ve dizin-sözlük bulunmaktadır.

Tuvalar; Güney Sibirya'da bulunan, başkenti Kızıl şehri olan Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Nüfusu 2023 verilerine göre 337.544 kişidir ve Tuva Cumhuriyeti 170.500 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir (Şavlı, 2024, s.289). Tuva nüfus olarak bölgedeki diğer milletlere kıyasla farklı bir özelliğe sahiptir. Bunun sebebi olarak Tuvaların Rusya'ya daha geç bağlanması gösterilebilir. (Killi Yılmaz, 2010, s.175). Kuzeyinde Hakas Cumhuriyeti, güneyinde Moğolistan, batısında Altay Cumhuriyeti ve doğusunda Buryat Cumhuriyeti yer alır. İki nehrin birleştiği Ulug Hem adı verilen Yenisey Nehri havzasında bulunmaktadır. Bölge çoğunlukla dağlık bir yapıya sahip olup sert karasal bir iklim yapısı hakimdir, yıllık yağış miktarı oldukça azdır. Yeraltı kaynakları bakımından zengin olan Tuva Cumhuriyeti'nde madencilik ve hayvancılık önemli geçim kaynakları arasında yer alır (Koçoğlu Gündoğdu, 2018, s.17-18; Devlet, 1993, s.380-381; Taşağıl, 2019, s. 612-614).

İlk Çağ'da Tuvaların yaşadıkları coğrafyaya Köktürkler, daha sonra Uygurlar hâkim olmuştur. Sonraki yüzyıllarda Kırgızların egemen olduğu bölge, 1207 yılında ise Cengiz Han Devleti'nin idaresine girmiştir. 19. yüzyılda bölge Çin ve Rusya arasında nüfuz mücadelesine tanık olmuştur. Yoğun geçen bu mücadeleler sonucu 18 Temmuz 1918'de toplanan Tuva Kurultayı, Tuva'nın bağımsızlığını duyurmuştur. Buna ek olarak, 14 Ağustos 1921'de Tuva Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ancak bu bağımsızlık uzun sürmemiş, 16 Ağustos 1946'da Tuva Sovyetler Birliğine dahil

olmuştur. Tuva, Ekim 1961’de Rusya Federasyonu içinde otonom cumhuriyet statüsüne geçmiştir. Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla 28 Ağustos 1991’de Tuva Cumhuriyeti adını almıştır (Taşağıl, 2019, s.612-614; Somuncuoğlu, 2002, s.275-291).

Moğol Devleti’nin idaresinde kalan Tuvalar, Moğol kültüründen ve dilinden oldukça etkilenmiştir. Tuva Türkçesi, içerisinde Moğolca unsurları en yoğun bulunduran Türk lehçelerindedir (Arıkoğlu, 2007, s.1151). Tuvalar, Moğollarla aynı dini benimseyip ortak yönetim altında yaşamışlardır. Tuvaca kelimelerde görünen Moğolca etkisi bunu kanıtlar niteliktedir. Tuvacanın genel görünümünde hem şekil hem söz varlığı olarak Moğolcanın büyük etkisi olduğundan yapılacak incelemelerde bu hususa dikkat edilmelidir.

Tuva Türkçesi, kuzey-doğu grubu lehçelerinde yer alır. Bu konudaki gruplandırmalar Arat (1953)’ten hareketle şu şekilde aşağıda verilmiştir:

Radloff’un tasnifinde Tuva Türkçesi, “Şark Şiveleri” içinde “Soyon Türkçesi” olarak geçmektedir.

Ramstedt’in tasnifinde Tuva Türkçesi “d bölümü” içerisinde yer alır.

Samoyloviç’in tasnifinde de Tuva Türkçesi “d grubu” içerisinde bulunmaktadır.

Reşit Rahmeti Arat, Tuva Türkçesi’ni “Türk Şivelerinin Tasnifi” adlı makalesinde kendinden önceki tasniflere yer vererek Türk lehçeleri ve şivelerini iki grupta toplayıp şive grupları içinde d grubunda (Sayan) değerlendirmiştir (Arat, 1953, s.131-138).

Talat Tekin’e göre de Tuva Türkçesi söz içi ve sonunda /d/ foneminin durumuna göre adaq grubu içerisinde yer almaktadır (Tekin, 1990, s.161-163).

Tuva Türkleri, 20.yüzyıla kadar kendilerine ait bir yazı diline sahip olmadıklarından bu döneme kadar Rusçayı ve Moğolcayı kullanmışlardır. 1930 yılında Latin harfli bir alfabe oluşturan Tuvalar, 1941 yılında Kiril harfli alfabeğe geçiş yapmışlardır ve yaklaşık üç yıl bu iki alfabe de kullanılmaya devam etmiştir. (Koçoğlu, 2008, s.444)

Tuvaların dilini, edebiyatını, folklor ve tarihini incelemek üzere “Tıvanıñ dıl, literatura bolgaş töögününj ertdem-şinçilel institudu” kurulmuştur (Arıkoğlu, 1997, s.158). Tuvalar, sözlü gelenekleri oldukça zengin bir topluluktur. Özellikle destan;

sözlü gelenekle aktarılan, toplumun kültürel özelliklerini barındıran, yaşayışları, inanışları hakkında önemli bilgiler veren bir türdür (Özbek, 2023, s.10).

Destanlar halk edebiyatı ürünlerinde derlenen ilk dil malzemeleri olduğundan bizim için önemli dil materyalleri arasındadır. Tuvalar yazı diline sonradan geçmişlerdir. Bu durum sözlü ürünlerin araştırma değerini artırmaktadır. Bu incelemede Süt-Höl bölgesinden 1962 yılında Oorjak Maḡnay Namzırayeviç'ten derlenen 5062 dize olan Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley adlı destana yer verilmiştir. Bu destan, anlatıcının ses kayıtlarından derlenmiştir ve bu metnin güvenilirliği bakımından oldukça önemli bir husustur. Ergun ve Aça (2013)'nın "Tıva Kahramanlık Destanları 1" adlı eserinde destanın farklı bir varyantı bulunmaktadır. Çalışmada söz konusu eserde bulunan varyantından farklı bir varyant ele alınmıştır. Seçilen dil malzemesi üzerinden dil incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu kısım ile ilgili ayrıntılara yöntem başlığı altında değinilecektir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde Tuva dili ve Tuva destanlarıyla ilgili yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir ve çalışma bu yönde sınırlandırılmıştır. Burada yer verilen çalışmalar, konu gereği dille ilgili olan çalışmalardır. Her bölümde destanlar üzerine yapılmış olan incelemeler ayrı olarak gösterilmiştir. Ayrıca destan metni yayımı içeren çalışmalara da yer verilmiştir.

Tuva Türkçesiyle ilgili yapılan bazı tez çalışmaları şunlardır:

Arıkoğlu (1996) "Tuva ve Hakas Türkçelerinde Fiil" başlıklı doktora tezini hazırlamıştır. Bu tezde Tuva ve Hakas lehçelerindeki ortaklıklar ve farklılıklar değerlendirilmiştir.

Tosun (2011) "Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi" başlıklı doktora tezinde Tuvaca ile ilgili genel şekil bilgisi özelliklerine değinmiş, diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırmalar yapmıştır.

Koçoğlu Gündoğdu (2012) "Günümüz Tuva Türkçesi: Giriş-Dil Özellikleri-Metinler-Söz Dizini" başlıklı doktora tezini hazırlamıştır. Dil incelemesi bölümü; imla, ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi başlıklarından oluşmaktadır. İmla kısmında, ünlü ve ünsüzlerin yazımı; ses bilgisi kısmında ünlü ve ünsüzlerin özellikleri

ve ses olayları verilmiştir. Şekil bilgisi bölümünde, isim ve fiil çekimleri, yapım ekleri örneklerden hareketle ele alınmıştır. Cümle bilgisi bölümünde, Tuva Türkçesinin söz dizimiyle ilgili örnekler verilmiştir.

Özbek (2016) “Tuva Destanlarının Söz Varlığı” başlıklı doktora tezini hazırlamıştır. Bu tezde Tuvalar ve Tuva Türkçesi hakkında bilgiler verildikten sonra altı destan metnine yer verilerek söz varlığı çalışması yapılmıştır. Kullanılan sözcüklerin sıklığı bilgisi de eklenerek çalışma zenginleştirilmiştir.

Aksoy (2021) “Tuva Türkçesinde Çatı (karşılaştırmalı bir inceleme)” başlıklı doktora tezinde Tuva Türkçesindeki çatı konusunu biçimsel ve işlevsel açıdan karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Baran (2023) “Tuva Türkçesinde Dilbilgiselleşme” başlıklı doktora tezinde Tuva Türkçesinde dilbilgiselleşen ifadeleri tarihsel olarak açıklamış, karşılaştırmalar yapmıştır.

Toktaş, (2006) “Tuvaca Alday Buçuu Destanının Dil Yönünden İncelenmesi” başlıklı tezinde isim soylu sözcükleri inceleyip metin ve aktarmaya yer vermiştir.

Arçın, (2009) “Tuvaca Bir Destan: Haan Tögüldür Giriş- Metin-Aktarma-Dizin” adlı yüksek lisans tezinde şekil ve ses bilgisi çalışması yapmıştır.

Karadağ (2015) “Tuvacada Tasviri Fiiller” başlıklı yüksek lisans tezinde tasviri fiiller ile ilgili bilgiler verdikten sonra kullanım örnekleri ve kullanım sıklıkları hakkında detaylı bir inceleme yapmıştır.

Aydın (2018) “Tuva Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler” başlıklı yüksek lisans tezinde, yalancı eş değerli sözcük ifadesini tanımlamış ve hangi sözcüklerin bu kategoriye girdiği belirlemiştir. Ardından Tuva Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde bulunan yalancı eş değerli sözcükleri tespit etmiştir.

İğit (2023) “Tuva Türkçesindeki Ses Yansımaları Sözcükler” başlıklı yüksek lisans tezinde yansıma sözcük kavramını detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra Tuva Türkçesinde bulunan ses yansımaları sözcükler üzerinde bir inceleme yapmıştır.

Karakaya (2024) “Töreen Çırttan Irakka -Ana Yurttan Uzakta-Transkripsiyon-Aktarma-Sözlük/Dizin” başlıklı yüksek lisans tezinde Tuva Türkçesi ve Türkçesiyle ilgili bilgiler vermiştir. Devamında sırasıyla metni transkribe etmiş, aktarmasını yapmış, sözlük ve dizin eklemiştir.

Tuva Türkçesiyle ilgili hazırlanan belli başlı makaleler şunlardır:

Arıkoğlu, E. (1997). “Tuva Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (4), 152-161.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2008). “Tuva Yazısını ve İmlasını Geliştirme Teklifleri (K. A. Biçeldey’den çeviri)”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8 (1), 201–205.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2008). “Tuva Türklerinin Kullandıkları Alfabeler ve Bazı İmla Özellikleri”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (7), 442–456.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2010). “Tuva Türkçesindeki Ünlü Uzunluklarına Dair”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10 (1), 73–80.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2011). “Türk Dilinde Yönelme ve Bulunma Hali ile İlgili Birkaç Ayrıntı Tuva Türkçesi Örneği”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (1), 1197–1206.

Aydemir, İ.A. (2011). “Tuvacada Şimdiki Zaman”. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 53-66.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2012). “Tuva Türkçesinde Sıfat Fiil Ekli Kelime Gruplarında İyelik Eki”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (34), 23–29.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2013). “Tuvacada Birleşik Zarf Fiiller”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (36), 23–42.

Aydemir, İ.A. (2013). “Türkçede Zarf-Fiillerin Görünüş Değerleri”, *Erdem*, (64), 15-30.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2014). “Tuva Türkçesinin Diyalektleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies*, 14(2), 17–28.

Aydemir, İ.A. (2015). “Tuvacada Sözlükselleşmiş Zarf-Fiilli Yapılar”. *Türkbilig*, (30), 223-230.

Aydemir, İ.A. (2015). “Güney Sibiry Türkçesinde Zarf-Fiilli Yapıların Gramerleşmesi Hakkında”. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 16 (29), 89-100.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2016). “Tuvacada Bir Gramerleşme Örneği Deerzi”. *Dil Araştırmaları*, (18), 187–198.

Özbek, E.E. (2016). “Tuva Destanlarının Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 43–60.

İpek, B. (2016). “Tuva Türkçesinde Pekiştirme Edatları”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(4), 1627-1650.

Aydemir İ.A. (2017). “Tuvacada Ad İşlevli Yan Cümleler ve Türkiye Türkçesindeki Eş Değerlikleri”. *Bilig dergisi*, (81), 185-203.

Tosun, İ. (2017). “Tuva Türkçesinde {Gİr(A)-} Eki”. *Türük*, 5(11), 505–519.

Tosun, İ. (2018). “Tuva Türkçesinde –(I)İşkIn Eki”. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(24), 282–295.

Özbek, E.E. (2018). “Tuva Destanlarında Kullanılıp Tuvaca Sözlüklerde Bulunmayan Sözcükler”. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(23), 227–242.

Tosun, İ. (2019). “Tuvacada -GI Deg Yapısı”. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 9(14), 31–38.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2019). “Tuvacada Sıfat ve Zarfların Pekiştirilmesinde Yeni Bir Tasnif ve Renk Adlarının Pekiştirmede Kullanılması”. *Türkbilig*, (37), 99–112.

Özbek, E.E. (2019). “Tuvacada {Ø (<-A)} Yapısındaki Zarf ve Edat Görevli Sözcüklerle Zarf Yapan {-Dır} Eki Üzerine Sözlükselleşme ve Gramerleşme Açısından Bir İnceleme”. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 9 (14), 17–29.

Özbek, E.E. (2019). “Tuva Türkçesinde Yansıma Sözler”. *Türkbilig*, (38), 11–30.

Karadağ Toprak, F. (2019). “Tuvacada Tezlik Bildiren Tasviri Fiiller”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6) 40, 420-426.

Tosun, İ. (2020). “Tuva Türkçesinde Çok”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9 (2), 605–619.

Sarıkaya Aksoy, T. (2020). “Çatı Biçimbirimlerini Almış Eylemlerin Sözlükselleşmesi: Tuva Türkçesi Örneği”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi (MTAD)*, 17 (1), 66–82.

Özbek, E.E. (2021). “Türk Dilinde “İkileme” Terimi ve Tuva Türkçesi Örneğinde İkilemelerin/İkili Sözlerin Semantik Özellikleri Üzerine”. *Turkish Studies - Language and Literature*, 16 (4), 2481–2510.

Arçın, S. M. (2021). “Tuva Türkçesindeki Farsça Alıntılar Üzerine Notlar”. *Türkiyat Mecmuası*, 31 (2), 65-86.

Karadağ Toprak, F. (2021). “Tuvacada Çokluk Anlamı Veren Sözcükler ile Bu Sözcüklerin Kullanım Özellikleri”. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 187-198.

Karadağ Toprak, F. (2021). “Tuva Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ortaklaşan Söz Varlığı”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8) 55, 504-517.

Sarıkaya Aksoy, T. (2021). “Tuva Türkçesinde Sıklık İfade Eden Kılınış İşaretleyicileri: -GİA-, -ηAyIn/-ηnA ve -ştİr”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2582–2600.

Arçın, S. M. (2022) “Tuva Türkçesindeki Arapça Alıntılar Üzerine Notlar”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15 (38), 591-603.

Özbek, E.E. (2022). “Tuva Türkçesinde Zamir Kökenli Fiiller ve Bu Fiillerden Türemiş Sözcükler”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11 (3), 1017–1040.

Özbek, E.E. (2023). “Tuva Türkçesinde {+KI} Aitlik Eki: Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *Dil Araştırmaları*, 17 (32), 91–112.

Tuva Türkçesiyle ilgili bazı bildirimler şunlardır:

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2008). “Tuva Türkçesinde çıt- yatmak Yardımcı Fiili”. *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2012). “Söz Varlığı Temelinde Tuva Türkçesinin Durumu”. *Presented at the Hacettepe Üniversitesi, ”Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları” Konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara.

Baran, B. (2017). “İsimden Fiil Türeten {1A-} Ekinin Tuva Türkçesindeki İşlevleri”. *Presented at the I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu*,

Tosun, İ. (2018). “Tuva Türkçesinde Yansıma Söz de-/ kıl- (kılın-, kın-) Yapısı”. *Presented at the II. Rumeli (Dil, Edebiyat, Çeviri) Sempozyumu*, Kırklareli.

Tosun, İ. (2018). “Tuva Türkçesinde Başlık Kısaltmalar ve Karmalar”. *Presented at the I. Uluslararası Rumeli (Dil, Edebiyat, Çeviri) Sempozyumu*, Kırklareli.

Özbek, E.E. (2019). “Tuva Türkçesi ve Tuva Destanlarının Söz Varlığında Eksiltme ve Epitetler Yoluyla Yer Edinmiş Unsurlar”. *Presented at the Ululararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu*, Balıkesir.

Özbek, E.E. (2021). “Tuva Türkçesinde “Kiji”, “Ulus” ve “Çüve” Sözcüklerinin Dilbilgisel Kullanımları”. *Presented at the Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu – II*.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2021). “Eski Türk Yazıtlarında Geçen Urugsırat-Sözünden Hareketle Tuva Türkçesinde Urug ve Urug-Darıg Üzerine”. *IX. Uluslararası Türk Kültür Kurultayı*.

Arçın, S. M. (2022). “Kitâb-ı Mukaddes'in Tuva Türkçesine Tercümesi ve Kitâb-ı Mukaddes'te Geçen Bazı Dinî Terimler Üzerine”. *Presented at the I. Uluslararası Türkiyat Kongresi*, Çankırı.

Özbek, E.E. (2022). “Genel Türkçe {+daki} = Tuva Türkçesi {+da} yapısı üzerine / On the structure of general Turkic {+daki} = Tuvan {+da}”. *Presented at the The Sixth International Congress of Turkology*, Varşova.

Tuva Türkçesiyle ilgili yapılan bazı kitap çalışmaları şunlardır:

Koçoğlu Gündoğdu'nun doktora tezinden hareketle 2018 yılında yayımladığı “Tuva Türkçesi Grameri (Metin-Söz Dizimi)” adlı kitabında, Tuvalarla ilgili genel bir açıklama yapıldıktan sonra imla, ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisine yer verilmiştir. Devamına metinler, aktarma ve dizin bölümü eklenmiştir. 2022 yılında ‘Tuva Türkçesinde Edimsöz Edimleri - Söz Edimleri Kuramı Çerçevesinde’ adlı eseri yayımlanmıştır.

Tosun'un 2021 yılında “Tuva Türkçesinde İsim Söz Yapımı” adlı kitabı yayımlanmıştır.

Özbek'in 2023 yılında "Tuva Türkçesinde İkileme ve Yinelemeler (Eski Türkçeye Karşılaştırmalı)" adlı eserinde Tuva Türkçesindeki ikilemeler ve yinelemeler Eski Türkçe ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Ekrem Arıkoğlu ve İlker Tosun "Tuvaca-Türkçe Sözlük" hazırlamışlardır. Bu sözlük, 2024 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Eser, Tuva Türkçesinin farklı dönemlerinde ele alınan çeşitli türlerdeki eserlerden seçilen örneklerle hazırlanmıştır. Yirmi binin üzerinde madde başına sahiptir. Edebi metinlerden alınan örneklerden açıklamalar yapıldığı için eserin içeriği oldukça zengindir. Tuva Türkçesi, Tuva edebiyatı ve Tuva halk kültürü edebiyatı araştırmacıları için temel bir kılavuz niteliğindedir.

Tuva destanlarıyla ilgili yayımlanan bazı kitaplar şunlardır:

2004 yılında Ergun ve Aça "Tıva Kahramanlık Destanları 1" adlı kitabında Tuva destanları üzerine yapılan çalışmalar, destancılık geleneği, destanların motif yapısı hakkında detaylı bilgiler vermiş, devamına bibliyografya ve metinler bölümü eklemiştir. Bu ciltte "Aldaay-Buuçu", "Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley", "Kangıvay-Mergen", "Aldın-Çaagay", "Aldın-Kurgulday", "Erelzey-Mergen", "Haragalzay-Mergen" adlı destanlara yer verilmiştir.

2005 yılında Ergun ve Aça "Tıva Kahramanlık Destanları 2" adlı kitabında Tıva kahramanlık destanlarının poetikası, Tıva kahramanlık destanlarının motif yapısı hakkında detaylı bilgiler vermiş, devamına bibliyografya ve metinler bölümü eklemiştir. Bu ciltte "Han-Şilgi Attıg Han-Hülük", "Arı-Haan", "Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge", "Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün" adlı destanlara yer verilmiştir.

2007 yılında Arıkoğlu ve Borbaanay'ın "Tuva Destanları" adlı kitabında "Möge-Şagaan Toolay", "Herel", "Ton-Aralçın Haan", "Kangıvay-Mergan", "Bayan Toolay" ve "Aldın Çaagay" adlı destanalara yer verilerek bilim dünyasına kazandırılmıştır.

2014 yılında Arçın'ın "Tuva Destanları 2 Haan-Töğüldür" adlı kitabı yayımlanmıştır. Bu kitap, 2009 yılında hazırladığı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

2021 yılında Toktaş'ın yüksek lisans tezinden hareketle ortaya koyduğu "Tuvaca Alday Buçu Destanı(Metin-Çeviri-Adlar-Söz Varlığı)" adlı kitabında destan metni, çevirisi ve söz varlığına yer verilerek alana katkı sağlanmıştır.

2023 yılında Özbek'in "Tuva Destanı Hunan-Kara (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin-Sözlük)" adlı kitabı yayımlanmıştır. Giriş bölümünde, Tuvalar hakkında genel bilgiler verilerek destan metinlerinin daha iyi anlaşılmasına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Hunan-Kara destanının Türkiye Türkçesine aktarılması yapılmış, ardından ayrıntılı bir dizin-sözlük hazırlanmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmaya Tuvalar ve Tuva dili ile ilgili genel bir değerlendirmeye başlanmıştır. Ardından Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı Türkiye Türkçesine aktararak dil incelemesi gerçekleştirilmiştir. Destan metni, Tuva destanlarının içerisindeki en hacimli destanlardan biri olduğundan dil incelemesi isim soylu sözcüklerin çekim kategorisiyle sınırlandırılarak yapılmıştır. Çalışmanın sonuna dizin - sözlük eklenmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine dayanmaktadır. Metinde kullanılan kelimeler morfolojik olarak incelenmiştir. İncelemede isim soylu sözcükler; isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve yansıma sözcükler betimsel olarak analiz edilmiştir. Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanından hareketle dizin ve sözlük eklendiğinden leksikolojik bir özellik de taşımaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmaya destan metninin orijinali konulduktan sonra Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Böylece çalışmanın evrenini Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı oluşturmaktadır. Metinde kullanılan isim soylu sözcükler ve bunun sonucunda oluşturulan dizin - sözlük de örnekleme oluşturur.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Destanlar, sözlü edebiyat ürünleri içerisinde geniş ve hacimli olduğundan üzerinde çalışma yapmak, dil incelemeleri bakımından önem arz etmektedir. Bu

konuda Rusya Federasyonu ve Türkiye'deki çalışmalar gözden geçirilmiştir. Bu aşamada önce Türkiye'de yapılan çalışmaların kaynakçalarından yola çıkılmıştır. Daha sonra kütüphaneler ve bibliyografyalar aracılığıyla, Tuva diliyle ilgili çalışmalara ulaşılmıştır. Bu ön araştırma neticesinde, Ergun ve Aça'nın "Tıva Kahramanlık Destanları 1" adlı eserinde Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanının çalışmada bulunan varyantından farklı bir varyantı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Tespit edilen bu metin "Pamyatniki Folkloru Narodov Sibiri i Dal'nego Voctoka" adlı eserde yer almaktadır. Bu eser, Rusya Federasyonu'ndaki halkların sözlü edebiyatlarını seri hâlinde ortaya koyan bir çalışmada bulunmaktadır. Bu eserde, Hunan-Kara ve Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı bulunmaktadır. Hunan-Kara üzerine Özbek (2023) daha önce bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, daha önce üzerinde durulmamış bir varyantı olan Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanını incelenmiştir.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Sözlü edebiyat metinlerinden destanlar, bir topluluğun kültürel kodlarını yansıttığından oldukça önem taşımaktadır. Bu çalışmada da Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanı ele alınmıştır. Öncelikle metin, Latin harflerine aktarılarak transkribe edilmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesine aktarması yapılmıştır. Ardından metnin gramatikal dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır. Bu şekilde inceleme için değerlendirilecek olan malzeme ortaya konmuştur.

3.5. Verilerin Analizi

Destan metninin analizi için metin transkribe edilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Buktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanının, Cibayaka programı aracılığıyla dizini oluşturulmuştur. Sonrasında elde edilen dizindeki sözcüklerin anlamları, metne göre fişlenmiştir. Bu fişlemede sözcüklerin türleri de gösterilmiştir. Şekil bilgisi bölümünde isim soylu sözcükler; isimler, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve yansıma sözcükler morfolojik açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuna dizin ve sözlük eklenmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Dil İncelemesi

4.1.1. İsimler

İsimler; canlı veya cansız, somut veya soyut varlıkları, kavramları belirten sözcüklerdir. İsimlere eklenen çekim ekleriyle birlikte cümlede anlam ilişkileri kurulur. İsim çekim ekleri, sözcükleri başka sözcüklerle ilişkilendirerek kullanım alanları oluşturur. Bu ekler yeni bir anlam kazandırmaz. Türkiye Türkçesinde bu ekler çokluk, iyelik, aitlik, soru ve hâl ekleridir. Tuva Türkçesinde de isimler konusu; çokluk eki, iyelik ekleri, hâl ekleri ve aitlik eki başlıkları altında metindeki örneklerden hareketle incelenecektir.

4.1.1.1. Çokluk Eki

İsimler belirttikleri sayıya göre teklik ve çokluk olarak ikiye ayrılırlar. Bir ismin ek almadığı hâli tek bir varlığı karşılamaktadır. Eski Türkçe döneminden beri çeşitli çokluk yapma yolları görülmekle birlikte Türk dilinde çokluk {+lAr} eki getirilerek yapılmaktadır.

Tuva Türkçesinde de çokluk eki {+LAr} şeklindedir. Bu ekin çeşitli fonetik varyantları vardır. Ünlü ve *g,y,r* ünsüzleriyle biterse {+lar,+ler}, *l* ünsüzüyle biterse {+dar,+der}; tonsuz ünsüzlerle biterse {+tar,+ter}; *m,n,ŋ* ile biterse {+nar,+ner} ekleri getirilerek yapılır.

+lar: *tayga+lar* ‘taygalar’ (46), *bo+lar* ‘bunlar’ (104), *aalçı+lar* ‘misafirler’ (4253), *kulunçaa+lar* ‘taylar’ (4296), *alışkı+lar* ‘kardeşler’, *haa+lar* ‘ulaklar’ (2599), *daŋına+lar* ‘prenseler’ (617), *urug+lar* ‘çocuklar’(129), *kaday+lar* ‘eşler’ (3059), *çaavay+lar* ‘yengeler’ (3087), *koşkar+lar* ‘koçlar’(544), *kulugur+lar* ‘serseriler’ (536).

+ler: *ada-iye+ler* ‘anne babalar’ (262), *ee+ler* ‘sahipler’ (474), *teve+ler* ‘develer’ (791), *iye+ler* ‘sahipler’ (1110), *çüve+ler* ‘şeyler’ (2626), *ög+ler* ‘evler’ (4276), *eker+ler* ‘delikanlılar’(695).

+dar: *arjul+dar* ‘şallar’ (610), *ool+dar* ‘oğlanlar’ (720)

+tar: *daş+tar* ‘taşlar’ (124), *kuş+tar* ‘kuşlar’ (482), *artçıgaş+tar* ‘geçitler’ (734), *sin-mıygak+tar* ‘geyikler’ (769), *a’t+tar* ‘atlar’ (1348), *anıyak+tar* ‘gençler’ (1438), *a’t+tar* ‘atlar’ (1973), *Ulaat+tar* ‘Ulaatlar’ (2623), *aşak+tar* ‘yaşlılar’ (3437), *ıskılaat+tar* ‘ambarlar’ (4193), *it+tar* ‘köpekler’ (4627), *ok+tar* ‘oklar’ (4861)

+ter: *eres+ter* ‘yiğit+ler’(695), *hemçiğeş+ter* ‘akarsular’ (733), *eş+ter* ‘dostlar’(1490), *inek+ter* ‘inekler’ (2348), *kövük+ter* ‘terler’ (2348), *düjümet+ter* ‘memurlar’ (4995)

+nar: *çalgın+nar* ‘kanatlar’ (719), *malçın+nar* ‘çobanlar’(1330), *kırgan+nar* ‘ihtiyarlar’ (1779), *saazın+nar* ‘kâğıtlar’ (1909), *sogun+nar* ‘oklar’ (2504), *haan+nar* ‘hanlar’ (2997), *kodan+nar* ‘tavşanlar’ (3380)

+ner: *sivişkin+ner* ‘hizmetçiler’ (1936)

4.1.1.1.1. Çokluk Ekinden Sonra Gelen Ekler

Zamirlerden Sonra Çokluk Eki Kullanımı

Zamirler bölümünde bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu kısımda sadece örnek bulunmaktadır. Çokluk ekinin zamirler üzerindeki görünümü şu şekildedir:

o+lar ‘onlar’ (488), *bo+lar* ‘bunlar’ ‘bunlar’ (104), *si+ler* ‘sizler’ (4596)

Çokluk Ekinden Sonra İyelik Kullanımı

1. Teklik Kişi {+LAr+Im}: *dıñma+lar+ım* ‘kardeşlerim’ (2461), *çaavay+lar+ım* ‘yengelerim’ (3087), *urug+lar+ım* ‘çocuklarım’ (5018)
2. Teklik Kişi {+LAr+In}: *Ulaat+tar+ın* ‘Ulaatlarım’(1609)
3. Teklik Kişi {LAr+I}: *ee+ler+i* ‘sahipleri’ (474), *kaday+lar+ı* ‘eşleri’ (3059), *karak+tar+ı* ‘gözleri’ (4922)

1. Çokluk Kişi {+LAr+IvIs}: *ada-iyeler+ivis* ‘anne babamız’ (262)
2. Çokluk Kişi {LAr+InAr}: *bot+tar+ınar* ‘kendiniz’ (1622)
3. Çokluk Kişi {+LAr+I}: *öske+ler+i* ‘diğerleri’ (2511), *ög+ler+i* ‘evleri’ (4276)

Çokluk Ekinden Sonra Hâl Eklerinin Kullanımı

İlgi Hâli: {+LAr+nIn}: *si+ler+niş* ‘sizlerin’ (828), *iyeler+niş* ‘sahiplerinin’ (1110), *urug+lar+niş* ‘çocukların’ (133), *koşkar+lar+niş* ‘koçların’ (542), *ool+dar+niş* >oguldarnın ‘oğlanların’ (2503), *haan+nar+niş* ‘hanların’ (2997), *kuş+tar+niş* ‘kuşların’ (482)

Yükleme Hâli: {+LAr+nI/+n/+Ø}: *artçıgaş+tar+nı* ‘geçitleri’ 734, *a’t+tar+nı* ‘atları’ (1973), *kulunçaa+lar+nı* ‘tayları’ (4296), *koşkar+lar+ı+n+Ø* ‘koçlarını’ (761), *eker+ler+i+n+Ø* ‘yiğitlerini’ (1709), *ok+tar+ı+n+Ø* ‘oklarını’ (4861).

Yönelme Hâli: {+LAr+gA}: *malçın+nar+ga* ‘çobanlara’ (885), *Ulaat+tar+ı+n+ga* ‘Ulaatlarına’ (2318), *dıyma+lar+ım+ga* ‘kardeşlerime’ (2461).

Ayrılma Hâli: {+LAr+dAn}: *çüve+ler+den* ‘şeylerden’ (2626), *bot+tarı+n+dan* ‘kendilerinden’ (241).

Yön Gösterme Hâli: {+LAr+je}: *urug+lar+je* ‘kızlara (doğru)’ (2512).

Vasıta Hâli: {+LAr-bile}: *saazın+nar-bile* ‘kâğıtlarla’ (1909), *ool+dar-bile* >oguldar-bile ‘oğlanlarla’ (2496), *karagtıg+lar-bile* ‘gözlülerle’ (4524).

4.1.1.1.2. Çokluk Ekinin İşlevleri

a) Bir ismin birden fazla olduğunu belirtirken çokluk eki kullanılır.

tayga+lar ‘taygalar’ (46), *urug+lar* ‘çocuklar’(129), *daş+tar* ‘taşlar’ (124), *kuş+tar* ‘kuşlar’ (482), *anıyak+tar* ‘gençler’ (1438), *a’t+tar* ‘atlar’ (1973), *inek+ter* ‘inekler’ (2348), *kodan+nar* ‘tavşanlar’ (3380), *ıt+tar* ‘köpekler’ (4627)

b) Seslenme belirten ifadelerde çokluk eki kullanılabilir.

eker+ler eres+ter ‘delikanlılar, yiğitler!’ (695), *eş+ter* ‘dostlar!’ (1085), *çe, eş+ter* ‘haydi, dostlar!’ (2686)

c) Türkiye Türkçesinde önünde sayı sıfatı bulunan veya birden fazla anlama gelen ifadelerde isimlerden sonra çokluk eki gelmez ancak Tuvacada sayı sıfatlarından sonra isimlere çokluk eki gelir (Koçoğlu Gündoğdu, 2018, s.72).

üş dangına+lar ‘üç prenses’(617), *on eker+ler* ‘on yiğit’ (867), *üş arjul+dar* ‘üç şal’ (610), *üjen dörten sun-mıygak+tar* ‘otuz kırk geyik’ (769), *tos eker+ler* ‘dokuz yiğit’ (868), *höy malçın+nar* ‘pek çok çoban’ (1337), *iyi sayın Ulaat+tar* ‘iki sayın Ulaat’ (2466), *iyi ulug kaday+lari* ‘iki büyük eşi’ (3059)

d) Tuvacada ‘alışkı’ kelimesi {+lar} çokluk ekiyle kalıplaşarak kullanılmaktadır.

Boktug, Bora *alışkı+lar* ‘Boktug ve Bora kardeşler’ (186)

Türk dilinde bir kök veya gövdeye önce yapım eki sonra çekim eki gelmektedir. Tuva Türkçesinde bu durumun {+LIg} yapım ekinde değiştiği görülmektedir. Bazı kullanımlarda {+LIg} yapım eki, çokluk ekinden önce gelirken çoğu zaman söz dizim kurallarının dışında kullanılarak çokluk ekinden sonra gelmektedir: Örn. *bajıñ+nar+lıg* ‘evlere sahip’ (Koçoğlu Gündoğdu, 2018, s.107). Gürer Gülsevin “Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif - Tanımlama Sorunu Üzerine” adlı makalesinde bu durumun söz dizimsel kuralı bozmadığını, bazı eklerin sınıflandırılırken yanlış değerlendirdiğini belirtip türetme ve tür değiştirici eklerin birbirinden ayrılmasını önermiştir (Gülsevin, 2004, s.1276). Metinde bu kullanımın örneği yoktur. Söz konusu kullanımlar, {+LIg} yapım ekinden sonra çokluk eki getirilmesi yoluyla Türk dilindeki genel kabule uygun şekilde yapılmıştır:

Hoyug *karak+tug+lar-bile* ‘göz+lü+ler- ile’ çugaalajıp erter ‘Yumuşak gözlülerle konuşarak geçmenin (4524)

Ala *karag+tug+lar+n+ı* ‘göz+lü+ler+e’ hıyartap erter ‘Ala gözlülere yan bakarak geçmenin (4525)

4.1.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, ismin bir kişiye veya nesneye ait olduğunu bildiren çekim ekleridir. Bu ekler, isimler arasında bağlantı kurmaktadır. İyelik ekleri, Eski Türkçe döneminden günümüz Türk lehçelerine kadar bazı ses değişiklikleri dışında büyük

farklılıklar göstermemektedir. Aşağıdaki tabloda Tuva Türkçesindeki iyelik eklerinin teklik ve çokluk biçimleri verilmiştir:

Tablo 1. Tuva Türkçesindeki İyelik Ekleri

İyelik Ekleri	Teklik Biçimi	Çokluk Biçimi
1.Kişi	+ $(I/U)m$	+ $(I)vIs,+ (U)vUs$
2.Kişi	+ $(I/U)\eta$	+ $(I/U)\eta Ar$
3.Kişi	+ $I,+U,+zI,+zU$	+ $I,+U,+zI,+zU,+LAR+I$

Birinci Teklik İyelik Eki

Tuva Türkçesinde 1.teklik iyelik eki ünlü ile biten kelimelere $\{+m\}$, ünsüz ile biten kelimelere $\{+im,+im,+um,+üm\}$ şeklinde gelir. Bu ek Eski Türkçe döneminden beri aynı şekilde kullanılmaktadır.

kadarçı+m ‘çobanım’ (111), *ög+üm>ööm* ‘çadırım’ (113), *ool+um>og(u)l+um* ‘oğlum’ (134), *urug+um* ‘kızım’ (146), *akı+m* ‘ağabeyim’ (160), *dıñma+m* ‘kardeşim’ (194), *üp+üm > üvüm* ‘ganimetim’ (4118), *a’t+im* ‘atım’(4128)

k,g ünsüzleriyle biten kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde sondaki ünsüzde büzülme olayı meydana gelir ve ikincil uzunluk ortaya çıkar: *ög+üm>ööm* ‘çadırım’ (113)

İkinci Teklik İyelik Eki

Tuva Türkçesinde teklik 2. şahıs iyelik eki ünlü ile biten kelimelere $\{+\eta\}$, ünsüz ile biten kelimelere $\{+i\eta,+i\eta,+u\eta,+ü\eta\}$ şeklinde gelmektedir. Eski Türkçe döneminde de bu ek $\{+\eta,+g\}$ şeklinde kullanılmıştır.

kadarçı+i\eta ‘çobanın’ (112), *ög+ü\eta > öö\eta* ‘çadırın’ (114), *çurt+u\eta* ‘yurdun’ (814), *çoruk+u\eta>çoruun* ‘yolculuğun’ (2571), *egin+i\eta+ge> ekiñge* ‘omzuna’ (3348),

baş+ıı>bajın ‘başın’ (3474), *ada iye+ıı* ‘anne baban’ (3888), *bot+ıı> bodııı* ‘kendin’ (4128), *a’d+ııı* ‘atın’ (4128), *ada+ıı* ‘baban’ (4261)

k,g ünsüzleriyle biten kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde sondaki ünsüzde büzülme olayı gerçekleşir ve ikincil uzunluk ortaya çıkar : *çoruk+ııı>çoruun* ‘yolculuğun’ (2571)

Üçüncü Teklik İyelik Eki

Tuva Türkçesinde teklik 3. şahıs iyelik eki ünlüyle biten kelimelere {+zı, +zi, +zu, +zü}, ünsüz ile biten kelimelere {+ı, +i, +u, +ü} olarak gelmektedir. Eski Türkçe döneminde bu ek {+(s)I(n)} şeklinde kullanılmıştır.

erte+zi ‘öncesi’ (2), *mur(u)n+u* ‘ilerisi’ (3), *a’ş çem+i* ‘yiyecek içeceği’ (42), *ee+zi* ‘iyesi’ (61), *uygu+zu* ‘uykusu’ (71), *akı+zı* ‘ağabeyi’ (73), *ortu+zu* ‘ortası’ (108), *boo+zu* ‘bu’ (111), *baar+ı* ‘bağrı’, *oyun+u+nuı çaraj+ı* ‘oyununun güzelliği’ (133), *konçug+u> konçuu* ‘güzelliği’ (134), *çartık+ı > çartu* ‘tarafı’ (139), *ava+zı* ‘annesi’ (177), *kajaa+zı* ‘ahırı’ (203), *ada iye+zi* ‘anne babası’ (211), *hokpa+zı* ‘kuyruk sokumu’ (215), *aas+ı > aksı ak+sı* ‘girişi’ (220), *çel- kuduruk+u* ‘yele ve kuyruğu’ (227), *eki+zi* ‘iyisi’ (233), *sug+u* ‘suyu’ (248), *baldı+zı* ‘baltası’ (249), *çugaa+zı* ‘konuşması’ (264), *ezer+i* ‘eyeri’ (300), *biree+zi* ‘birisi’ (2498), *duııma+zı >duıımazı* ‘kardeşi’ (3762)

Ø ekli yükleme hâli kullanım söz konusu olduğunda bu ek {+(s)I(n)} şeklinde gelir: *beldir+i(n)+ Ø* ‘kavşağını’ (5), *ot+u(n)+ Ø* ‘ateşini’ (52), *mal(i)n+ Ø* ‘hayvanını’ (68), *olar+ı(n)+ Ø* ‘onları’ (85), *a’ş çem+i(n)+ Ø* ‘yiyecek içeceğini’ (96), *çaraj+ı(n)+ Ø* ‘güzelliğini’ (133)

3.teklik kişi eki eski devirlerden bu yana sözcükler üzerinde kalıplaşıp kalıcı kelimeler oluşturur. Sözlükselleşme adı verilen bu olaya Tuva Türkçesinde de sıkça rastlanır: *işt+i* ‘içi’ (39), *kır+ı* ‘üzeri’ (52), *çan+ı* ‘yanı’ (195), *çartık+ı* ‘tarafı’ (139)

3.teklik kişi ekinin hâl ekleriyle birlikte kullanımında *pronominal n* ortaya çıkar: *tey+niı baj+ı+n+da* ‘tepenin başında’ (50), *aal+ı+nıı art+ı+n+da* ‘obasının arkasında’ (49), *kızıl çalım baar+ı+n+da* ‘kızıl yalçın kayanın bağrında’ (154), *öö+nüı orun+u+n+ga* ‘evin yerinde’ (168)

k, g, ıı ünsüzleriyle biten kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde sondaki ünsüz büzülür ve ikincil uzunluk ortaya çıkar: *soıı+u>soo* ‘arkası’ (91),

karak+ı>karaa ‘gözü’ (2917), *konçug+u> konçuu* ‘güzelliği’ (134), *çartık+ı > çartu* ‘tarafı’ (139)

n ünsüzüyle biten iki heceli kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde önce orta hece ünlüsü düşer daha sonra ünsüz benzeşmesi gerçekleşir: *kulun+u>kunnu* ‘tayı’ (272)

Birinci Çokluk İyelik Eki

Tuva Türkçesinde 1. çokluk iyelik eki ünlü ile biten kelimelere {+vıs, +vis, +vus, +vüs}, ünsüz ile biten kelimelere {+ıvıs, +ivıs, +uvus, +üvüs} olarak gelir. Eski Türkçe döneminde bu ek {(I)mIz, +(U)mUz} şeklindedir.

ada-ıye+ler+ivıs ‘anne babamız’ (262), *kulun+uvus> kunnuvus* ‘tayımız’ (287), *a’t+ıvıs* ‘atımız’ (445), *eş+ivıs >ejivıs* ‘eşimiz’ (2023), *kiji+vis* ‘adamımız’ (2053), *haan+ıvıs* ‘hanımız’ (3451), *çoruk+uvus>çoruuvus* ‘yolculuğumuz, görevimiz’ (3504), *ool+uvus>ogluvus* ‘oğlumuz’ (4470), *çuduruk+uvus > çuduruuvus* ‘yumruğumuz’ (4902), *ada+vıs* ‘babamız’ (4945)

n ünsüzüyle biten iki heceli kelimelere ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde önce orta hece ünlüsü düşer, daha sonra ünsüz benzeşmesi gerçekleşir: *kulun+uvus>kunnuvus* ‘tayımız’ (287)

İkinci Çokluk İyelik Eki

Tuva Türkçesinde 2.çokluk iyelik eki ünlü ile biten kelimelere {+ınar, ıner}, ünsüz ile biten kelimelere {+ınar, +ıner, uñar, +üner} olarak gelir. Eski Türkçede bu ek {+ıIz,+ıUz} şeklindedir. Ayrıca Uygurcada 2.çokluk kişi eki, {+ı} ile çokluk eki {+LAR} ın birleşmesiyle de {+nıAr} olarak yapılmıştır (Gabain, 1988, s.70). Tuva Türkçesindeki bu kullanım Eski Uygurcanın devamı niteliğindedir.

adaan möörey+ıner ‘yarışınız’ (1187), *çurt+uñar* ‘yurdunuz’ (1295), *kat+ınar* ‘kayınbabanız’ (2492), *çon+uñar* ‘halkınız’ (2790), *a’d+ınar* ‘atınız’ (3476), *dayzın+ınar* ‘düşmanınız’ (4159)

Çokluk 2.kişi iyelik ekleri bazı kullanımlarda saygı veya nezaket bildirir: *çurt+uñar* ‘yurdunuz’ (1295), *çon+uñar* ‘halkınız’ (2790), *kat+ınar* ‘kayınbabanız’ (2492)

Tuva Türkçesinde kullanılan ikinci çokluk iyelik eki *+nar* şeklindedir. Bu kullanımda ikinci çokluk iyelik ekinin *+gar* şeklinde geldiği görülmektedir. Bu kullanım metinde ağız özelliklerinin bulunduğunu göstermektedir.

At-şolagar kım boor ‘Adınız sanınız nedir’ (3994)

Üçüncü Çokluk İyelik Eki

Tuva Türkçesinde çokluk 3. çokluk iyelik eki ünlü ile biten kelimelere {+zi, +zu, +zü}, ünsüz ile biten kelimelere {+ı, +i, +u, +ü} şeklinde gelmektedir. Bu ekler teklik 3.şahıs için de kullanılan eklerdir. Bunlara ek olarak {+ları, +leri, +tarı, +teri} ekleri de kullanılmaktadır.

3. çokluk iyelik eki eskiden beri {+ları,+leri} olarak kullanılmıştır. Burada {+ı,+i} iyelik ekiyle çokluk eki birleşerek 3.çokluk iyelik ekini oluşturmuştur. (Ergin, 2013, s.223) Eski Türkçe döneminin başlarında bu ek için ayrı bir ek bulunmamaktadır. Böylece 3.çokluk iyelik eki hem tekliği hem de çokluğu ifade edebilmektedir. Eski Türkçe döneminin ilerleyen zamanlarında {+ları,+leri} çokluk 3. şahıs eki olarak kullanılmıştır.

bot+tarı ‘kendileri’ (75), *her hereksel+i* ‘araç gereçleri’ (283), *bijik+i* ‘mektupları’ (2997), *üş daŋgına+ları* ‘üç prensesi’(617), *çaavay+ları* ‘yengeleri’ (3217), *kuda+ları* ‘dünürleri’ (3543), *urug+ları* ‘çocukları’ (3792), *eker+leri* ‘yiğitleri’ (867), *bijik+teri* ‘mektupları’ (2927)

4.1.1.2.1. İyelik Eklerinin İşlevleri

a) İyelik ekleri sahiplik bildirir: *ög+üm* > *ööm* ‘çadırım’ (113), *ool+um* > *og(u)l+um* ‘oğlum’ (134), *urug+um* ‘kızım’ (146), *kulun+uvus* > *kunnuvus* ‘tayımız’ (287), *a’d+iŋar* ‘atınız’ (3476)

b) İyelik ekleri, isimler arasında bağlantı kurarak tamlama oluşturmaktadır: *hem+niŋ beldir+i* ‘ırmağın kavşağı’ (5), *aal+i+niŋ art+i* ‘obasının arkası’ (44), *Enŋirgey+niŋ ee+zi* ‘Engirgey’in iyesi’ (61), *urug+lar+niŋ oyun+u+niŋ* çaraj+i ‘çocukların oyununun güzelliği’ (133), *ool+dar+niŋ biree+zi* ‘oğlanlardan birisi’ (2498)

4.1.1.3. Hâl Ekleri

Hâl ekleri, isimlere gelerek isimlerle ve fiillerle bağlantı kuran çekim eklerdir. Bu ekler geldiği kelimenin anlamını değiştirmez, sadece geçici anlam ilişkileri kurar. Aşağıdaki tabloda Eski Türkçe ve Tuva Türkçesinde hâl ekleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

Tablo 2. Hâl Ekleri Karşılaştırması

Hâl Ekleri	Eski Türkçe	Tuva Türkçesi
İlgi Hâli	{+In,Uη, +nIn, +nUη}	{+NIη,+NUη }
Yükleme Hâli	{+g, +ğ, +n, +nI}	{+nI,+nU, + Ø}
Yönelme Hâli	{+ğa, ge, +a, +e}	{+GA}
Bulunma Hâli	{+DA}	{+DA}
Ayrılma Hâli	{+tIn,+dIn,+DA}	{+DAn}
Yön Gösterme Hâli	{+ğaru, +gerü}	{+Çe,+DIvA,+GAAr, +AAr}
Vasıta Hâli	{+n}	{+-bile}

4.1.1.3.1. Yalın Hâl

Bir ismin ek almamış ve diğer isimlerle ilişki kurmamış hâlidir.

ezir ‘kartal’ (64), *irey* ‘ihtiyar’ (72), *kejee* ‘gece’ (92), *urug* ‘çocuk’ (131), *kodan* ‘tavşan’ (547), *ıyaş* ‘ağaç’ (806), *ool* ‘oğul’ (807), *teve* ‘deve’ (809), *höy* ‘insan’ (927), *eker* ‘yiğit’ (1326), *aal* ‘oba’ (1675), *ine* ‘iğne’ (1812), *dalay* ‘deniz’ (1861), *ay* ‘ay’ (4746), *mal* ‘hayvan’ (4982)

4.1.1.3.2. İlgî Hâli: {+Nİŋ,+NUŋ }

İlgî durum eki isimler arasında bağlantı ve sahiplik kuran bir ektir. Tuvacada ünlülerle ve *g, y, m, n, ŋ, r* ünsüzleriyle biten kelimelere {+nıŋ, +niŋ, +nuŋ, nün}, l ünsüzüyle biten kelimelere {+dıŋ, +diŋ, +duŋ, dün}, tonsuz ünsüzlerden sonra {+tıŋ, +tuŋ, tün} şeklinde gelmektedir.

+nıŋ’lı kullanım örnekleri: *bo+lar+nıŋ* ‘bunların’ (104), *ada+zı+nıŋ* ‘babasının’ (314), *akı+zı+nıŋ* ‘ağabeyinin’ (600), *Kıŋırgay+nıŋ* ‘Kıŋırgay’ın’ (604), *haan+nıŋ* ‘Hanın’ (609), *ay+nıŋ* ‘ayın’ (673), *a’u+nıŋ* ‘atının’ (743), *çazı+nıŋ* ‘yayının’ (984), *a’ı+ım+nıŋ* ‘atımın’ (2062), *ool+dar+nıŋ* ‘oğlanlardan’ (oğlanların) (2498), *olar+nıŋ* ‘onların’ (3335), *bo+lar+nıŋ* ‘bunların’ (104), *a’ı+nıŋ* ‘atının’ (4790)

+niŋ’li kullanım örnekleri: *sen+nıŋ>seeŋ* ‘senin’ (709), *tey+nıŋ* ‘tepenin’ (50), *kiji+nıŋ* ‘kişinin’ (137), *o’ı-sigen+nıŋ* ‘otun’ (233), *Eŋgirgey+nıŋ* ‘Eŋgirgey’in’ (348), *çer+nıŋ* ‘yerin’ (368), *ee+zi+nıŋ* ‘sahibinin’ (568)

+nuŋ ‘lu kullanım örnekleri: *burun+gu+nuŋ* ‘öncelerin’ (3), *çon+nuŋ* ‘halkın’ (1445), *hovu+nuŋ* ‘bozkırın’ (1514)

+nün’lü kullanım örnekleri: *hün+nün* ‘günün’ (3508)

+dıŋ’lı kullanım örnekleri: *mal+dıŋ* ‘hayvanların’ (1640)

+duŋ’lı kullanım örnekleri: *ool+duŋ* ‘oğlanın’ (3286)

+tıŋ’lı kullanım örnekleri: *aşak+tıŋ* ‘ihtiyarın’ (1653), *maŋnık+tıŋ* ‘kumaşın’ (2485), *a’ı+tıŋ* ‘atın’ (2740)

+tıŋ’li kullanım örnekleri: *Boktug-Kiriş+tıŋ* ‘Boktug-Kiriş’in’ (4452),

+tuŋ’lu kullanım örnekleri: *çoruk+tuŋ* ‘yolculuğun’ (1235), *ulus+tuŋ* ‘insanların’ (1708), *oruk+tuŋ* ‘yolun’ (3522)

+tün' lü kullanım örnekleri: *çük+tün* 'tarafın' (4807)

İlgi hâli eki tamlama oluşturur. Tamlayan ekine ilgi hâli eki, tamlanan ekine iyelik eki gelir : *hovu+nuş ortu+zu* 'bozkırın ortası' (1514), *tey+niş baş+ı* 'tepenin başı' (50). Ancak bazı kullanımlarda tamlanan unsuru iyelik eki almadan da tamlama kurabilir: *si+ler+niş haan* 'sizin hanınız' (835)

İlgi hâlinin İlgi hâli eki aitlik belirtir: *Enğirgey, Kıngırgay+niş aldın, möngün ertinezin* 'Enğirgey ve Kıngırgay'ın altın, gümüş cevherini' (604), *Silerniş haan* 'Sizin hanınız' (835), *Boktug-Kiriş+tiş öönge* 'Boktug Kiriş'in çadırına' (4452), *Saraatay-Möge+niş çilgi sürüü* 'Saraatay-Möge'niş yıllık sürüsü' (3998)

İlgi hâli ekinin zamirler üzerinde kullanılışı şu şekildedir: *men+niş>meen* 'benim' (113), *ol+nuş>oon* 'onun' (120), *sen+niş>seen* 'senin' (709), *olar+niş* 'onların' (3335), *bo+lar+niş* 'bunların' (104)

İlgi hâli kelimeler arasında parça bütün ilişkisi kurar: *koşkar+niş bireezi* 'koçlardan birisi' (544), *ooldar+niş bireezi* 'oğlanlardan birisi' (2498)

4.1.1.3.3. Yükleme Hâli: {+nI, +nU, + Ø}

Yükleme hâli geçişli fiil alan bir cümlede ismi belirtmektedir. Tuva Türkçesinde ekli ve eksiz şekilde kullanılmaktadır. Yükleme hâl eki ünlülerden ve *g, m, n, ŋ, r, y* ünsüzleriyle biten kelimelere {+nı, +ni, +nu, +nü}, l ünsüzüyle biten kelimelere {+dı, +di, +du, +dü}, tonsuz ünsüzlerden sonra {+tı, +ti, +tu, +tü} şeklinde gelmektedir.

Yükleme hâli eki isimleri belirtmeye yarar. Metinde geçen örnekler aşağıda belirtilmiştir: *tayga+ni* 'taygayı' (1858), *akı+m+ni* 'ağabeyimi' (632), *olar+ı+n+Ø* 'onları' (85), *beldir+i+n+Ø* 'kavşağını' (5), *hovu+nu* 'bozkırı' (1746), *Kıngırgay+ni* 'Kıngırgay'ı' (1842), *Saylıg-Hem+ni* 'Saylıg-Iрмаğı'nı' (1857), *Kögel Tayga+ni* 'Kögel Tayga'yı' (1858), *Sarıg-Hem+ni* 'Sarı Irmak'ı' (4780)

+ni'li kullanım örnekleri: *akı+m+ni* 'ağabeyimi' (632), *olar+ni* 'onları' (1331), *sıra+ni* 'sırığı' (1713), *maadar+ni* 'bahadırı' (1772), *Kıngırgay+ni* 'Kıngırgay'ı' (1842), *tayga+ni* 'taygayı' (1858), *araga+ni* 'içkiyi' (3534), *a'd+ım+ni* 'atımı' (4128)

+nu'lu kullanım örnekleri: *kuy+nu* 'mağarayı' (275), *hovu+nu* 'bozkırı' (1717), *ton+nu* 'donu' (2484), *çon+nu* 'halkı' (2874), *urug+nu* 'kızı' (3316), *urug+um+nu* >*uruumnu* 'kızımı' (3514), *bo+nu* >*monu* 'bunu' (3687)

3. teklik iyelik ekinden sonra kullanım örnekleri:

beldir+i+n+ Ø 'kavşağını' (5), *tayga+lar+ı+n+ Ø* 'taygalarını' (46), *ot+u+n+ Ø* > *odun* 'ateşini' (52), *olar+ı+n+Ø* 'onları' (85), *a'ş çem+i+n+Ø* 'yiyecek içeceğini, yemeklerini' (96), *her-herexsel+i+n+Ø* 'koşumunu' (138), *çaraj+ı+n+Ø* 'güzelliğini' (133), *konçug+u+n+Ø* 'güzelliğini' (134), *ak+sı+n+Ø* 'girişini' (220), *çel- kuduruk+u+n+Ø* 'yele ve kuyruğunu' (227), *eki+zi+n+Ø* 'iyisini' (233), *balık-baylañ+ı+n+Ø* 'balıkları' (248), *baldı+zı+n+Ø* 'baltasını' (249), *çugaa+zı+n+Ø* 'konuşmasını' (264), *çular+ı+n+Ø* 'yularını' (289), *kon+u+n+Ø* 'kolanını' (303), *kajaa+zı+n+Ø* 'ahırını' (4192)

4.1.1.3.4. Yönelme Hâli: {+GA}

Yönelme hâli, sözcüklerin fiildeki harekete yönelmesini belirten durumdur. Bir ismi fiile bağlayıp yaklaşma işlevi belirtmektedir (Korkmaz, 2017, s.291). Ünlülerle ve tonlu ünsüzlerle biten kelimelere {+ga, +ge}, tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere ise {+ka, +ke} şeklinde gelir.

+ga'lı kullanım örnekleri: *akı+m+ga* 'ağabeyime' (160), *orun+u+n+ga* >*ornunga* 'yerinde' (168), *çan+ı+n+ga* 'yanına' (208), *odak+ı+n+ga* >*odaanga* 'ateşin yanına' (231), *kuy+ga* 'mağaraya' (354), *çadır+ı+n+ga* 'çadırına' (390), *duñma+zı+n+ga* >*dıñmazınga* 'kardeşine' (417), *bajıñ+ı+n+ga* 'evine' (569), *aal+ı+n+ga* 'obasına' (889), *hol+u+m+ga* 'elime' (1067), *kır(ı)+ı+n+ga* 'üstüne'

(1034), *a'd+ı+n+ga* ‘atına’ (1124), *çon+u+n+ga* ‘halkına’ (1319), *adıg+ga* ‘atışa’ (1364), *hovu+ga* ‘bozkıra’ (2094), *sug+ga* ‘suya’ (2274), *çartık+ı+n+ga>çartunga* ‘tarafına’ (2483), *kaday+ı+n+ga* ‘eşine’ (3180), *haan+ı+ga* ‘hanına’ (3391), *ogul+ı+ga>oglu+ga* ‘oğluna’ (3743), *ada+zı+n+ga* ‘babasına’ (4489)

+ge’li kullanım örnekleri: *ezer+i+n+ge* ‘eyerine’ (582), *tey+ge* ‘tepeye’ (533), *mörey+ge* ‘yarışa’ (939), *daya-söösken+ge* ‘çayırmelikesine’ (1171), *ög+ge* ‘çadıra’ (1567), *kiji+ge* ‘kişiyeye’ (1685), *dös+ü+n+ge>dözünge* ‘dibine’ (1945), *hem+ge* ‘ırmağa’ (2908), *küdee+zi+n+ge* ‘güveyine’ (4684), *deer+i+n+ge* ‘gökyüzüne’ (4750)

+ka’lı kullanım örnekleri: *bot+ka* ‘kendine’ (101), *alaak+ka* ‘açıklığa’ (196), *a'd+ı+vı+ka* ‘atımıza’ (445), *ayan çoruk+ka* ‘yolculuğa’ (780), *dovurak+ka* ‘toprağa’ (2075), *aşak+ka* ‘ihtiyara’ (2893)

+ke’li kullanım örnekleri: *körünçük+ke* ‘aynaya’ (649), *körek+ke* ‘göğsüne’ (1157), *dövünçük+ke* ‘aşağıya’ (1336)

Ünlülerle biten kelimelere yönelme eki gelirken çoğunlukla *g* düşer, büzülme meydana gelir, böylece ikincil uzun ünlü oluşur: *kiji+ge>kijee* ‘kişiyeye’ (4072), *hovu+ga>hovaa* ‘bozkıra’ (2304)

Yönelme hâli eki fiilin hareket yönünü belirtir:

Artın+ga salıp ‘Arkasına bırakıp’ (2750)

Murnun+ga salıp turguş ‘Önüne bırakıp’ (2759)

Adazın+ga ekkep bergeş ‘Babasına getirip’ (4489)

Yönelme hâli eki zamirler üzerine şu şekilde gelmektedir: *men+ge>meñee* ‘bana’ (378), *sen+ge>señee* ‘sana’ (377), *an+ga>añaa* ‘ona’ (621)

İyelik ekinden sonra yönelme ekinin gelmesi durumunda araya *pronominal n* gelir: *küdee+zi+n+ge* ‘güveyine’ (4684), *deer+i+n+ge* ‘gökyüzüne’ (4750)

“*Yok*” anlamındaki “*çok*” kelimesine yönelme hâli eki eklenerek ‘...-madan’ anlamı kazanır. saat-doktaal çokka ‘geç kalmadan’ (2801) (Tosun, 2020, s.615).

Yönelme hâli eki “çedir” edatıyla birlikte kullanılır. Bu kullanım sınırlandırma işlevi katar: *kejee+ge çedir* ‘akşama kadar’ (3246), *erten+ge çedir* ‘sabaha kadar’ (1047)

Yönelme hâli ekinin amaç işlevi bulunmaktadır:

Adaan-mööre+ge kirjir dees kelgen men ‘Yarışlara katılmak için geldim’ (1848)

Çaşka-Haan+ga ujurajır dep ‘Çaşka-Haan’la karşılaşmak için’ (4594)

4.1.1.3.5. Bulunma Hâli: {+DA}

Bulunma hâli, fiilin gerçekleştiği yeri ve zamanı belirtmektedir. Tuvacada ünlüyle ve *g, y, r, l, m, n, η* ünsüzleriyle biten kelimelere {+da, +de}, tonsuz ünsüzle biten kelimelere ise {+ta, +te} şeklinde gelmektedir.

+da’lı kullanım örnekleri: *mur(u)n+u+n+da* ‘öncesinde’ (3), *baj+ı+n+da* ‘başında’ (50), *baarı+n+da* ‘önünde’ (58), *kuy+da* ‘mağarada’ (140), *çartuk+ı+n+da>çartunda* ‘tarafında’ (139), *çan+ı+n+da* ‘yanında’ (195), *tala+zı+n+da* ‘tarafında’ (284), *ay+da* ‘ayda’ (498), *çaa+zı+n+da* ‘yenisinde’ (673), *adak+ı+n+da> adaanda* ‘aşağıda’ (897), *ortu+zu+n+da* ‘ortasında’ (881), *çıl+da* ‘yilda’ (1614), *Kara Sagılda* ‘Kara Sagıl’da’ (3257)

+de’li kullanım örnekleri: *çeli+n+de* ‘yelesinde’ (215), *çer+de* ‘yerde’ (221), *eki+zi+n+de* ‘iyisinde’ (673), *işti+n+de* ‘içinde’ (432), *men+de* ‘bende’ (699), *bel+i+n+de* ‘belinde’ (2381), *hörek+i+n+de >höreende* ‘göğsünde’ (2380), *beldir+i+n+de* ‘kavşağında’ (3633), *beti+n+de* ‘tarafında’ (4577)

+te’li kullanım örnekleri: *oy-çik+te* ‘çukurda’ (227), *kövençik+te* ‘yastıkta’ (2994)

+ta’lı kullanım örnekleri: *arjimak+ta* ‘matarada’ (1605), *malgaş+ta>balgašta* ‘çamurda’ (3170)

İyelik ekinden sonra bulunma ekinin gelmesi durumunda araya *pronominal n* gelir: *çaa+zı+n+da* ‘yenisinde’ (673), *eki+zi+n+de* ‘iyisinde’ (673), *ortu+zu+n+da* ‘ortasında’ (881)

Bulunma hâl eki yer bildirirken kullanılır: *baarı+n+da* ‘önünde’ (58), *kuy+da* ‘mağarada’ (140), *işti+n+de* ‘içinde’ (432)

Bulunma hâl eki zaman belirtirken kullanılır: *mur(u)n+u+n+da* ‘öncesinde’ (3), *ay+da* ‘ayda’ (498), *çıl+da* ‘yılda’ (1614)

4.1.1.3.6. Ayrılma Hâli: {+DAn}

Ayrılma hâli, çıkma, uzaklaşma gibi anlamlar ifade eder. Tuvacada ünlüyle ve *g, y, r, l, m, n, ŋ* ünsüzleriyle biten kelimelere {+dan, +den}, tonsuz ünsüzle biten kelimelere ise {+tan, +ten} şeklinde gelmektedir.

+dan’lı kullanım örnekleri: *kajaa+zı+n+dan* ‘ahırından’ (203), *dora+zı+n+dan* ‘yığıntıdan’ (217), *şay+ı+n+dan* ‘çayından’ (234), *bot+tarı+n+dan* ‘kendilerinden’ (241), *ara+zı+n+dan* ‘arasından’ (561), *karak+ı+n+dan* > *karaandan* ‘gözünden’ (644), *kadarçı+zı+n+dan* ‘çobanından’ (792), *hol+u+n+dan* ‘kolundan’ (982), *baş+ı+n+dan* > *bajından* ‘başından’ (2246), *havak+ı+n+dan* > *havaandan* ‘alnından’ (2350), *soo+n+dan* ‘arkasından’ (2434), *a’d+ı+n+dan* ‘atından’ (2984), *aal+dan* ‘yurttan’ (4544), *taalıŋ+ı+n+dan* ‘heybesinden’ (4667), *haju+zı+n+dan* ‘kenarından’ (5058)

+den’li kullanım örnekleri: *ada-iye+zi+n+den* ‘anne babasından’ (211), *dük+ü+n+den* > *düğünden* ‘saçından’ (643), *höy+den* ‘kalabalıktan’ (1755), *möge+den* ‘pehlivandan’ (2100), *e’ı+i+n+den* > *e’dinden* ‘etinden’ (2670), *siler+den* ‘sizlerden’ (3220), *ög+den* ‘çadırdan’ (3463), *men+den* ‘benden’ (4706)

+tan’lı kullanım örnekleri: *at+tan* ‘addan’ (446)

+ten’li kullanım örnekleri: *er inek+ten* ‘öküzden’ (3456)

Ayrılma hâli eki bir fiilin başlangıcını, hareketini belirtir: *soo+n+dan* ‘arkasından’ (2434), *hoy(u)un+dan* ‘koynundan’ (2946), *aal+dan* ‘yurttan’ (4544)

Ayrılma hâli eki, varlığın neyden yapıldığını belirtir: *e’ı+i+n+den* > *e’dinden* ‘etinden’ (2670), *şeyne şay+ı+n+dan* ‘şakayık çiçeği çayından’ (234)

İyelik ekinden sonra ayrılma ekinin gelmesi durumunda araya *pronominal n* gelir: *bot+tarı+n+dan* ‘kendilerinden’ (241), *ara+zı+n+dan* ‘arasından’ (561),

karak+ı+n+dan>karaandan ‘gözünden’ (644), *kadarçıl+zı+n+dan* ‘çobanından’ (792)

4.1.1.3.7. Yön Gösterme Hâli: {+Çe, +DİvA }

Yön gösterme hâli eki, bir fiilin kime ve nereye doğru olduğunu belirtir. Bu ek eklendiği kelimeye ‘+a/+e doğru’ anlamı katar. Tuva Türkçesinde bu hâl için birden fazla ek kullanılmaktadır.

{+Çe} Tuvacadaki yön gösterme eklerindedir. Tuvacada {k, l, m, n, ŋ, p, s, ş, t} ünsüzlerinden sonra {+Çe}, ünlülerden ve {g, r, y} ünsüzlerinden sonra {+je} şeklinde gelmektedir.

- (i) *Dalay+çe* kiir oktapkan-daa çüveŋ irgin iyin oŋ ‘Denize doğru fırlatmış imiş’ (2203)
- (ii) Sıra sıranıŋ durgun *durgun+u+n+çe* şışteŋilep algaş ‘Kuru ağacın uzun dallarına şışleyip’ (762)
- (iii) *Odag+ı+n+çe>odaançe* çanıp kelgen ‘Ocağına doğru gelmiş’ (1992)

Yukarıdaki (i) ve (iii) numaralı örneklerde Türkiye Türkçesine -e doğru şeklinde aktarılabilir bir kullanım söz konusuysen (ii) numaralı cümlede yönelme ekiyle karşılanabilecek bir kullanım bulunmaktadır.

aks+ı+n+çe ‘ağına’ (235), *ug+u+n+çe>uunçe* ‘yöne’ (350), *kırıl+ı+n+çe* ‘üstüne’ (974), *ara+zı+n+çe* ‘arasına’ (1154), *art+ı+n+çe* ‘arkasına’ (1238), *tala+zı+n+çe* ‘tarafına’ (2187), *çalım+çe* ‘kayaya’ (2143), *oran-çurt+uvus+çe* ‘memlekete’ (2800), *deer+i+n+çe* ‘göge’ (4132), *kuy+je* ‘mağaraya’ (276), *çer+je* ‘yere’ (2125), *dalay+je* ‘denize’ (2278), *ög+je* ‘çadıra’ (2433), *urug+lar+je* ‘kızlara’ (2487), *tala+je* ‘tarafa’ (4081)

Yön gösterme eki olarak kullanılan bir diğer ek de {+DİvA} şeklindedir. Tuvacada tonlu ünsüzlerden ve ünlü ile biten kelimelerden sonra {+dİvA, +dİve, +duvA, +düve}, tonsuz ünsüzlerden sonra {+tıvA, +tıve, +tuvA, tüve} şeklinde gelmektedir. Bu ekin etimolojisinin Türk dillerinde kullanılan “*taba, tebe*” edatıyla aynı olduğu bilinmektedir (İshakov - Palmbah, 2019, s.144).

Enğirgeyniŋ aldın *kurjag+ı+n+dİvA> kurjaandİvA* ‘Enğirgey’in alt kuşağına doğru’ (348)

A'ttın ajırgı *çartık+ı+n+diva*>*çartundiva* çayılgış 'Atın sağ tarafına/tarafına doğru devrilip' (563)

Tandı+diva ajıp bar çıtkan oktu 'Yüksek dağı aşıp giden oku' (705)

Höm deg *oybak+ı+n+diva* >*oybaandiva* kuzar orta 'Derisindeki çukura/çukura doğru kusarken' (2367)

kaptagay+diva 'dünyaya' (4362), *belin+dive* 'yamacına' (1072), *deer+dive* 'gökyüzüne' (1093), *men+dive* 'bana' (2288), *kes+tive* 'geçide' (1824)

Yön gösterme eki bazen bulunma hâl eki anlamı taşır: *soon+çe* 'arkasında' (91)

+GAAr, +AAr eki Eski Türkçeden beri kalıplaşarak bazı kelimelerde yön gösterme anlamı vermektedir. Tuva Türkçesinde bu ekler yön gösterme eki kabul edilmektedir:

Inaar turup-turlar evespe aan. 'Oraya bakıyor imiş' (1446)

Çe, *inaar* uglaaş, adıpsınza 'Haydi, oraya yönelip, atsana' (1761)

Bir ayda *inaar* baar arga-horgazın 'Bir ayda oraya varmanın yollarını' (637)

4.1.1.3.8. Vasıta Hâli: {+-bile}

Tuva Türkçesinde vasıta hâli {-bile} edatıyla yapılmaktadır.

balgaş-bile 'balçıkla' (119), *kartı-bile* 'kabukla' (121), *çem-bile* 'yemekle' (236), *o+nuñ-bile*>*ooñ-bile* 'onunla' (224), *bajı-bile* 'başıyla' (324), *kijen-bile* 'köstekle' (343), *a'd+ı-bile* 'atıyla' (553), *bört+ü-bile*>*börgüyle* 'börküyle' (1013), *olar-bile* 'onlarla' (1621), *höy-bile* 'halkla' (1726), *haa+lar-bile* 'ulaklarla' (2633), *siler-bile* 'sizlerle' (2646), *sug-bile* 'suyla' (3720), *men+niñ-bile*>*meen* 'benimle' (3790), *ada-iye+zi-bile* 'anne babasıyla' (4177), *çuduruk+uvus-bile*>*çuduruuvus-bile* 'yumruğumuzla' (4902)

Vasıta hâli eki, bir fiilin işi yapanla ilgisini bildirir: *o+nuñ-bile*>*ooñ-bile* 'onunla' (224), *men+niñ-bile*>*meen* 'benimle' (3790), *ada-iye+zi-bile* 'anne babasıyla' (4177), *siler-bile* 'sizlerle' (2646)

Vasıta hâli eki, bir fiilin nasıl ve ne ile yapıldığını belirtir: *balgaş-bile* ‘balçıkla’ (119), *kartı-bile* ‘kabukla’ (121), *kijen-bile* ‘köstekle’ (343), *a’d+ı-bile* ‘atıyla’ (553), *bört+ü-bile>börgüyle* ‘börküyle’ (1013)

Vasıta hâli eki, bazı kullanımlarda {+dan, +den} anlamı taşıyabilir:

Bir çartı höö *horum-bile* bütken ‘Bir tarafı taş yığınının oluşmuş’ (2178)

Bir çartı *arga-sayak-bile* bütken ‘Bir tarafı ağaçlardan oluşmuş’ (2179)

4.1.1.4. Aitlik Eki

Aitlik eki, kelimeye bulunma ve bir varlığa ait olma gibi anlamlar katar. Türk dilinde sürekli kullanılan eklerdendir. Bu ek diğer hâl ekleriyle birlikte kullanılmaktadır.

Eklendiği kelimedeki sözcüğün türünü değiştirdiğinden yapım eki görevinde, çekim eklerinden sonra gelip iyelik özelliği taşıması bakımından da çekim eki olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 2013, s.226).

Aitlik eki, Eski Türkçede {+k1, +ki, +g1} şeklindedir. Tuvacada bu ekin tonluluk ve tonsuzluk durumuna göre birden fazla varyantı bulunmaktadır. Bu ekler {+g1, +gi, +gu, +gü, +k1, +ki, +ku, +kü} şeklindedir.

Aitlik eki, Tuva Türkçesinde yer ve zaman belirten kelimelerden sonra kullanılır:

Yer bildiren aitlik ekinin metindeki örnekleri: *soŋ+gu* ‘kuzeydeki’ (4), *üstü+(g)ü* ‘üstü’ (14), *üstü+kü+nüŋ* ‘üsttekinin’ (5055), *aldı+kı+nıŋ* ‘alttakinin’ (5056)

Zaman bildiren aitlik ekinin metindeki örnekleri: *erten+gi+nıŋ* ‘sabahında, sabahkinin’ (2), *burun+gu+nıŋ* ‘öncekinin’ (3). Türkiye Türkçesinde bulunma hâl ekiyle kullanımı yaygınken Tuva Türkçesinde bu kullanıma pek fazla rastlanmasa da bu şekilde kalıplaşmış kelimeler bulunmaktadır: *murnundagı* ‘önceki, *şaandagı* ‘eski, kadim’ vb. (Özbek, 2023, s.95-96)

Tuvacada aitlik ve ilgi hâli eki beraber kullanıldığında {+nıŋk1, +nıŋki > +nı1, +nıi, +nuu, +nüü} ekleri ortaya çıkar (İshakov- Pal’mbah, 2019, s.131). Bu kullanım çoğunlukla isim ve zamirlerde görülür:

Möörey *meejii* boldu! ‘Yarışı kazandım!’ (1828)

Ak ög *meejii* çüve bolganda ‘Ak çadır benim olduğuna göre’ (2459)

Adıg *seejii*-daa bolza ‘Yarış senin olsa da’ (1090)

Üş möörey *bistii* boldu aa? ‘Üç yarış bizim oldu değil mi?’ (3082)

Silernii boldu-la ‘Siz kazandınız ama’ (1957)

Bulunma hâli ekini aldığı hâlde aitlik fonksiyonu olarak kullanılan yapılar vardır (Özbek, 2023, s.100). Örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Kızıl çalım *baarında* hanı kara kuyda ‘Kızıl yalçın kayanın bağrındaki derin kara mağarada’ (154-155)

Enğirgeyniñ hölege *çartunda* hanı kara kuyda ‘Enğirgey’in gölge tarafındaki derin kara mağarada’ (139-140)

Irak eves *çöön çükte* tos hemniñ tos arttıñ indında ‘Uzak olmayan doğudaki dokuz ırmağın dokuz geçidinin ötesinde’ (3868-3869)

4.1.2. Sıfatlar

Sıfatlar varlıkları niteleyen ve belirten isim soylu sözcüklerdir. Türk dilinde sıfatlar isimlerden önce gelmektedir.

Sıfatlar; isim, aynı zamanda vasıf ve belirtme adları olarak kabul görürler. Sıfatlar varlıkların değil vasıflarının isimleridir (Ergin, 2013, s.244).

Sıfatlar, iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alamazlar. Belirttikleri addan ayrılıp tek başına kaldıklarında iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alabilirler. Bu şekilde ek aldıklarında sıfat özelliklerini kaybederler ve isim olarak kabul edilirler (Korkmaz, 2017, s.335).

Bu bölümde sıfatlar iki ana başlıkta incelenecektir.

4.1.2.1.Niteleme Sıfatları

Varlıkları renk, miktar, şekil, uzaklık, koku, tat, huy, yetenek gibi özellikler bakımından niteleyen sıfatlardır. Bir varlığın ne kadar özelliği varsa o kadar niteleme sıfatı bulunmaktadır.

Muharrem Ergin, niteleme sıfatlarını vasıflandırma sıfatları olarak adlandırmıştır. Bu sıfatların fonksiyonları aynı olduğundan kendi arasında sınıflandırmanın faydasız olduğunu belirtmiştir (Ergin, 2013, s.246-247).

Zeynep Korkmaz, varlıkların ortak ve farklı birçok özelliği bulunduğu için niteleme sıfatlarını sınıflandırmanın zor olduğunu belirterek genel bir sınıflandırma yapılabileceğini belirtmiştir (Korkmaz, 2017, s.356).

Bu çalışmada niteleme sıfatları genel hatlarıyla sınıflandırıp incelenecektir.

Renk Belirten Sıfatlar

Renkler, isimlerinin önüne gelerek o varlığın rengini belirtmektedir. Tuva Türkçesinde renk bildiren sıfatlar şunlardır: *ak* ‘ak, beyaz’, *kara* ‘kara, siyah’, *kök* ‘mavi’, *sarıg* ‘sarı’, *kızıl* ‘kızıl’, *hüreñ* ‘kahverengi’, *nogaan* ‘yeşil’, *bora* ‘gri’. Metinde bulunan bütün renk bildiren niteleme sıfatları aşağıda örnekleriyle gösterilmiştir:

ak ‘ak, beyaz’: *ak çalım* ‘ak yalçın kaya’ (109), *ak bulut* ‘ak bulut’ (309), *ak tal* ‘ak söğüt’ (2510), *ak höl* ‘ak göl’ (786)

ala ‘ala, alaca, karışık renkli’: *ala ezir* ‘ala kartal’ (689)

aldın sarala ‘altın sarısı’: *aldın sarala a’t* ‘altın sarısı alaca at’ (1182)

hüreñ ‘kahverengi’: *hüreñ a’t* ‘kahverengi at’ (1378), *hüreñ tañdı* ‘kahverengi dağ’ (1872)

hüreñ-kızıl ‘koyu kırmızı’: *hüreñ-kızıl çağı* ‘kahverengi kızıl kürk’ (2272)

kara ‘kara, siyah’: *kara kuy* ‘kara mağara’ (155), *kara saar idik* ‘kara telatin çizme’ (315), *kara bulut* ‘kara bulut’ (309), *kara çer* ‘kara yer’ (1144)

kızıl ‘kızıl’: *kızıl çuduruk* ‘kızıl yumruk’ (4902), *kızıl buduktug* ‘kızıl budaklı’ (2510)

kök ‘mavi’: *kök maygın* ‘mavi çadır’, *kök düvüreñ* ‘mavi tuzlak yer’ (3361)

nogaan ‘yeşil’: *nogaan oran-çurt* ‘yeşil yurt’ (4208)

sarıg ‘sarı’: *sarıg hovu* ‘sarı bozkır’ (4567), *sarıg kes* ‘sarı geçit’ (1824), *sarıg arızı* ‘sarı yaban arısı’ (2400) *sarıg turug* ‘sarı kayalık’ (519)

şokar ‘alaca, ala renkli’: *şokar a’t* ‘alaca at’ (2406)

Destan gibi sözlü edebiyat ürünlerinde, anlatımı zenginleştirmek ve daha iyi aktarmak için benzetmelerden ve sıfatlardan yararlanılır. Bizim metnimizde de sıfatlar geniş yer tutmaktadır. Özellikle renk bildiren sıfatlara oldukça fazla yer verilmiştir.

Miktar, Ölçü, Uzaklık ve Yön Belirten Sıfatlar

Varlıkları miktar, ölçü, uzaklık ve yön olarak belirten sıfatlardır. Tuva Türkçesinde *ulug* 'büyük', *bedik* 'büyük', *ırak* 'uzak', *kılın*, *çoon* 'kalın', *çiñge* 'ince', *kıska* 'kısa', *kalbak* 'geniş', *uzun* 'uzun', *ajırgı* 'sağ' vb. niteleme sıfatları bulunmaktadır. Metinde kullanılan miktar, ölçü, uzaklık ve yön bildiren sıfatlar aşağıda örnekleriyle gösterilmiştir:

adır 'çift': *adır* daştıñ 'iki taş' (558)

ajırgı 'sağ': *ajırgı* çartık 'sağ taraf' (563), *ajırgı* çarıkkı kövençik 'sağ taraftaki yastık' (1130)

añgaygan-keñgeygen 'çok büyük': *añgaygan-keñgeygen* ezer 'çok büyük eyer' (30)

bedik 'büyük': *bedik* sırtık 'büyük yastık' (4395), *bedik* kara tañdı 'büyük kara dağ' (785)

çıldık 'yıllık': *Çıldık* çerni 'bir yıllık mesafe' (783)

çiñge 'ince': *çiñge* ine 'ince iğne' (149)

çoon 'kalın': *çoon* ine 'kalın iğne' (149), *çoon* siir 'kalın sinir' (3203)

çöön 'doğudaki': *çöön* çük hem 'doğudaki ırmak' (3868)

höy 'çok': *höy* mal 'çok mal' (4278)

ırak 'uzak': *ırak* kiji 'uzak kişi' (2410), *rak-uzak* ayan-çoruk 'uzak yolculuk' (4487)

kalbak 'geniş': *kalbak* aptara 'geniş sandık' (277), *kalbak* daş 'geniş taş' (465)

kılın 'kalın': *kılın* döjek 'kalın döşek' (4394)

kıska 'kısa': *kıska* mañnık 'kısa ipek kumaş' (2483)

kövey 'çok': *kövey* maygın 'fazla çadır' (898)

öndür ‘ulu’: öndür haya ‘ulu kaya’ (657), öndür bedik tayga ‘çok büyük tayga ormanı’ (4562)

ulug ‘büyük’: ulug büree ‘büyük borazan’ (4182) , ulug hem ‘büyük nehir’ (1594)

uzun ‘uzun’: uzun çoruk ‘uzun yolculuk’ (4560)

üstüü ‘üst, üst kısım, üstteki’: üstüü çartık ‘üst taraf’ (760), üstüü sak ‘üst uç’ (14)

Karakter Özellikleri ve Dış Görünüş Belirten Sıfatlar

Varlıkların iç ve dış özelliklerini belirten sıfatlardır. Tuvacada *kırgan* ‘ihtiyar, yaşlı’, *anıyak* ‘genç’, *çaraş* ‘güzel’, *kadıg* ‘sert, acımasız’, *eki* ‘iyi’, *bagay* ‘kötü, zavallı’ *kajır* ‘acımasız, korkunç’, *küjür* ‘zavallı’, *orta* ‘normal, sıradan’ vb. niteleme sıfatları bulunur.

anıyak ‘genç’: *anıyak kiji* ‘genç kişi’ (1576), *anıyak ulus* ‘genç insanlar’ (848)

artık ‘fazla, çok’: *artık kaday* ‘fazladan eş’ (3102)

bagay ‘kötü, zavallı’: *bagay ool* ‘zavallı oğlan’ (999), *bagay çavaa* ‘kötü tay’ (1704)

çaraş ‘güzel’: *çaraş urug* ‘güzel kız’ (3235), *çaraş aldın daŋgına* ‘güzel altın prenses’ (424)

çaŋgıs ‘biricik,tek’: *çaŋgıs dıŋmam* ‘biricik kardeşim’ (508)

çımçak ‘yumuşak’: *çımçak kiji* ‘yumuşak kişi’ (4608)

çolbuŋ ‘yaramaz, serseri’: *çolbuŋ* ‘serseri (kişi)’ (1855)

çovag ‘yorgun’: *çovag a’t* ‘yorgun at’ (1997)

çööleñ-çaagay ‘güler yüzlü’: *çööleñ-çaagay* kiji ‘güler yüzlü biri’ (1308)

eki ‘iyi’: *eki* ada ‘iyi baba’ (430), *eki ee* ‘iyi sahip’ (573)

eleer ‘ayık’: *eleer* kiji ‘uyanık kişi’ (2602)

hey-hoozun ‘sahte’: *hey-hoozun* şivişkinner ‘sahte hizmetçiler’ (1936)

horannıg ‘zararlı, fena, kötü’: *horannıg* kiji ‘kötü biri’ (4786)

hortan ‘sinsi’: *hortan* dayzın ‘sinsi düşman’ (3889)

kadıg ‘sert, acımasız’: *kadıg* kiji ‘sert kişi’ (4010)

kajır ‘acımasız, korkunç’: *kajır* kara dargan ‘acımasız kara demirci’ (2224),
kajır kara buurazı ‘korkunç kara buğrası’ (3225)

kırgan ‘ihtiyar’: *kırgan* ada-iye ‘ihtiyar anne baba’ (3861), *kırgan* ulustar ‘yaşlı insanlar’ (4284)

küjür ‘zavallı’: *küjür* Bora-Şeeley ‘zavallı Bora-Şeeley’ (2242), *küjür* Boktug-Kiriş ‘zavallı Boktug-Kiriş’ (3898)

küştüg ‘güçlü’ *küştüg* möge ‘güçlü pehlivan’ (4727)

samdar ‘yırtık pırtık’: *samdar* ool ‘yırtık pırtık elbiseli oğlan’ (1757)

şüüleñ ‘cılız, zayıf’: *şüüleñ* ooldar ‘cılız oğlanlar’ (2511)

orta ‘normal, sıradan’: *Orta* kiji ‘sıradan biri’ (4026)

ortun ‘ortanca’: *ortun* kadayı ‘ortanca eşi’ (3034)

öñnüg-çüstüg ‘meşhur’: *öñnüg-çüstüg* Öñ-Şara möge ‘meşhur Öñ-Şara möge’ (1694)

Duyu Organlarıyla Algılanan ve Nitelik Bildiren Sıfatlar

Görme, işitme, tatma, dokunma ve koklama yoluyla algıladığımız ve varlıklarının özelliklerini belirten nitelikleme sıfatlarıdır. Tuvacada *çımçak* ‘yumuşak’, *izig* ‘sıcak’, *kadıg* ‘sert’, *borbak* ‘yuvarlak’, *ajıg* ‘acı’, *dustug* ‘tuzlu’, *ottug* ‘ateşli’ gibi

niteleme sıfatları bulunmaktadır. Metninde kullanılan bütün duyu organlarıyla algılanan ve nitelik bildiren sıfatlar aşağıda gösterilmiştir:

ajıg, dustug ‘acı tuzlu’: *ajıg dustug sug* ‘acı tuzlu su’ (3418)

ajit ‘görülmez, gizli’: *ajit çer* ‘görülmeyen yer’ (519)

aragalıg ‘içkili’: *aragalıg haa* ‘içkili ulak’ (3492)

arjañ-korjañ ‘koyu (sert rakı)’: *arjañ-korjañ araga* ‘sert içki’ (3739)

ayannıg ‘güzel, hoş’ *ayannıg çugaa* ‘güzel sözler’ (1199)

baştıg ‘başlı’: *ak baştıg* kara adı ‘ak başlı kara ayı’ (3331)

borbak ‘yuvarlak’: *borbak daş* ‘yuvarlak taş’ (539), *borbak tey* ‘yuvarlak tepe’ (1541)

çaglıg ‘yağlı’: *çaglıg e’t* ‘yağlı et’ (1193)

çeñnig ‘yenli’: *çeñnig hol* ‘yenli kol’ (1014)

çıdıg ‘çürük, kokmuş’: *çıdıg* kara balgaş ‘kokmuş kara çamur’ (3170)

çımçak ‘yumuşak’: *çımçak söök* ‘yumuşak kemik’ (775)

dajı-torgu ‘ipek’: *dajı-torgu kur* ‘ipek kuşak’ (318)

dögey ‘kör, küt’: *dögey baldı* ‘kör balta’ (178)

dölem ‘yüksek’: *dölem tey* ‘yüksek tepe’ (533)

elezinnig kurgag ‘kumlu kuru’: *elezinnig kurgag hovu* ‘kumlu kuru bozkır’ (2243)

ereen-şokar ‘rengârenk’: *ereen-şokar koda-hüree* ‘rengârenk şehir ve tapınak’ (1632)

eregey ‘ekşi’: *eregey tarak* ‘ekşi yoğurt’ (3447)

ergi ‘eski’: *ergi hereksel* ‘eski eşya’ (4343)

ertinelig ‘mücevherli’: *ertinelig karaan* ‘mücevherli göz’ (4821)

hanı ‘derin’: *hanı* ‘derin’: *hanı kara kuy* ‘derin kara mağara’ (409)

haylıg ‘belalı, uğursuz’: *haylıg çat* ‘uğursuz yada taşı’ (1939)

hevenektig ‘kepenekli’: *hevenektig ool* ‘kepenekli oğlan’ (1647)

hey-hoozun ‘boş’: *hoozun* saazın ‘boş kâğıt’ (1909)

hoyug ‘koyu’: *hoyug* sarıg-şay ‘koyu sarı çay’ (3210)

izig ‘sıcak’: *izig* mün ‘sıcak çorba’ (184)

kadıg ‘katı, sert’: *kadıg* söök ‘sert kemik’ (1261), *kadıg* kara ça ‘büyük sıkı yay’ (285)

kadıg ‘zor’: *kadıg* ajıl ‘zor iş’ (3891)

magalıg ‘görmekli, muhteşem’: *magalıg* adıg ‘muhteşem atış’ (1721)

ottug ‘ateşli’: *ottug* çat ‘ateşli yada taşı’ (1939)

şiş ‘şiş, sivri’: *şiş* bajında ‘en tepesinde’ (2024)

toylu ‘parlak’: *toylu* şil körünçük ‘parlak cam ayna’ (649)

Maddenin Yapısını Belirten Sıfatlar

Bunlar esas olarak isimdirler ancak bir maddenin neyden yapıldığını belirttiklerinde sıfat olarak kullanılırlar. Metinde kullanılan maddenin yapısını belirten bütün sıfatlar aşağıda gösterilmiştir:

aldın ‘altın’: *aldın* sogul ‘altın kutu’ (432), *aldın* dopurzak kımçı ‘altın kısa saplı kamçı’ (4012)

bolat ‘çelik’: *bolat* bijek ‘çelik bıçak’ (319)

demir ‘demir’: *demir* köjee ‘demir abide’ (996), *demir* baglaaş ‘demir direk’ (4225)

hümüş ‘gümüş’: *hümüş* çügen ‘gümüş dizgin’ (294)

4.1.2.2. Belirtme Sıfatları

İsimleri işaret, sayı, belirsizlik ve soru yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar isimleri gösterme, sayısını belirtme, soru sorma ve belirsizlik ifade etme işlevindedir.

4.1.2.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları, varlıkları işaret yoluyla belirten kelimelerdir. Varlıkların buldukları yeri, uzaklık derecelerini belirtir. Metinde kullanılan işaret sıfatları {*bo*, *ol*, *döö/düü*} şeklindedir. {*bo*} işaret sıfatı daha yakındaki nesnelere işaret ederken {*ol*} işaret sıfatı daha uzaktaki varlıkları belirtmek için kullanılır.

bo işaret sıfatı: *bo çaş kunnu* ‘bu yavru tayı’ (287), *bo kulugurlar* ‘bu serseriler’ (536), *bo orannıñ kijizi* ‘bu alemin kişisi’ (3186), *bo mal* ‘bu hayvanlar’ (1640), *bo ög* ‘bu çadır’ (2499), *bo urug* ‘bu çocuk’ (157)

döö/düü işaret sıfatı: *düü hovu* ‘şu bozkır’ (1412), *döö turgan bolçaytılg bora teyniñ bajınga* ‘şu yüksek tepenin başında’ (4816)

ol işaret sıfatı: *ol taygalar* ‘o taygalar’ (46), *ol kuyga* ‘o mağaraya’ (354)

4.1.2.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, nesnelere sayı yoluyla belirten kelimelerdir. Sayı sıfatları; asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları ve topluluk sayı sıfatları başlıkları altında incelenecektir. Tuvacada sayılar şu şekildedir: *bir* ‘bir’, *iyi* ‘iki’, *üş* ‘üç’, *dört* ‘dört’, *beş* ‘beş’, *aldı* ‘altı’, *çedi* ‘yedi’, *ses* ‘sekiz’, *tos* ‘dokuz’, *on* ‘on’, *çeerbi* ‘yirmi’, *üjen* ‘otuz’, *dörten* ‘kırk’, *bejen* ‘elli’, *aldan* ‘altmış’, *çeden* ‘yetmiş’, *sezen* ‘seksen’, *tozan* ‘doksan’, *çüs* ‘yüz’, *muñ* ‘bin’ vb.

Asıl sayı sıfatları: *bir ay* ‘bir ay’ (1540), *iyi möge* ‘iki pehlivan’ (1537), *üş dañgıñalar* ‘üç prenses’ (617), *dört mööre* ‘dört yarış’ (2152), *beş kiji* ‘beş kişi’ (2163), *aldı kiji* ‘altı kişi’ (2574), *çedi çil* ‘yedi yıl’ (3921), *ses diştig mal* ‘sekiz dişli hayvan’ (301), *tos ekerler* ‘dokuz yiğit’ (868), *on ekerler* ‘on yiğit’ (867), *üjen-dörten sun-mıygaan* ‘otuz kırk geyik’ (1241), *aldan-çeden argar-koşkarlar* ‘altmış yetmiş yabani koç’ (1244), *çüs şarı* ‘yüz öküz’ (1393)

Metinde asıl sayı sıfatlarına oldukça fazla yer verilmiştir.

Üleştirme sayı sıfatları: Sayıları bölüştürme, dağıtma ve ayırma yoluyla belirten sıfatlardır. Tuvacada üleştirme iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki aynı sayının tekrarıyla yapılandır. Örneğin: *bir-bir* ‘birer birer’, *iyi-iyi* ‘ikişer ikişer’, *üş-üş* ‘üçer üçer’ vb. Bir diğer yapılaş şekli sayı sıfatına $\{+LAp\}$ eki getirilerek. Örneğin: *bir-birlep* ‘birer birer’, *iyi-iyilep* ‘ikişer ikişer’, *üş-üştep* ‘üçer üçer’ vb. (İshakov - Palmbah, 2019, s.209). Metinde bu kullanımlardan ilkinde örnek bulunmaktadır:

bir-bir kezik ‘birer yarısı’ (476)

Topluluk sayı sıfatları: Topluluk sayı sıfatları, varlıklar arasındaki yakınlığı, topluluğu ve birliği gösteren sıfatlardır. Tuvacada asıl sayı sıfatına $\{+eleen, +alaan, +elee, +alaa\}$ ekleri getirilerek yapılır.

irey, kaday, uruu üjelee ‘karı koca ve kızı üçü birlikte’ (3524), *üjelee şaylap algaş* ‘üçü birlikte çay içerek’ (3091), *üjelee çemnenip olurgaş* ‘üçü birlikte yiyerek’ (4384)

4.1.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları, varlıkları belirsiz olarak ifade eden kelimelerdir. Bu sıfatlar nesnelerin sayılarını, özelliklerini belirsiz olarak belirtir. Tuva Türkçesinde *bügü* ‘bütün’, *hamık* ‘bütün’, *bürün* ‘bütün’, *çamdık* ‘bazı’, *ol-bo* ‘bazı’, *kayı-daa* ‘her’, *kayı-bir* ‘herhangi bir’ vb. kelimeler belirsizlik sıfatı olarak kullanılır:

bügü ‘bütün’: *bügü çon* ‘bütün halk’ (1445)

hamık ‘bütün’: *hamık çon* ‘bütün halk’ (1728), *hamık mal* ‘tüm hayvanlar’ (2853), *hamık hereksel* ‘bütün eşyalar’ (675)

höy ‘pek çok’: *höy malçın* ‘pek çok çoban (1701), *höy mal* ‘pek çok mal’ (4278), *höy çon* ‘halkın çoğu’ (4447)

4.1.2.2.4. Soru Sıfatları

Varlıkların sayısını, durumunu, zamanını, yerini soru yoluyla belirten kelimelerdir. *Kayı* ‘hangi’, *kaş* ‘kaç’, *kandığ* ‘nasıl’, *kayı* ‘hangi’, *kajan çejen* ‘ne kadar’ vb. kelimeler soru sıfatı olarak kullanılmaktadır:

çüü ‘hangi’: *çüü haan* ‘hangi han’ (1670)

kandığ ‘nasıl’: *kandığ ayan-çoruk* ‘nasıl yolculuk’ (4589)

kaş ‘kaç’: *kaş bas* ‘kaç adım’ (3476)

kayı ‘hangi’: *kayı oran* ‘hangi âlem’ (3140)

4.1.3. Zamirler

Zamirler, varlıkların yerini tutan veya onları işaret eden isim soylu kelimelerdir. Zamirler, varlıkların dildeki gerçek karşılığı olmayıp gerektiğinde o kelimeleri ifade eden geçici sözcükler olarak kullanılmaktadır (Ergin, 2013, s.263).

Zamirler; kişi zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamirleri, belirsizlik zamirleri, soru zamirleri şeklinde incelenecektir.

4.1.3.1. Kişi Zamirleri

Kişilerin yerine geçen kelimelerdir. Tuva Türkçesinde kişi zamirleri *men, sen, ol, bis, siler, olar* şeklindedir. Aşağıdaki tabloda Eski Türkçe ve Tuva Türkçesindeki kişi zamirleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

Tablo 3. Kişi Zamirlerinin Karşılaştırılması

Kişi Zamirleri	Eski Türkçe	Tuva Türkçesi
1.teklik kişi zamiri	men, min	men
2.teklik kişi zamiri	sen	sen
3.teklik kişi zamiri	ol	ol
1. çokluk kişi zamiri	biz	bis
2. çokluk kişi zamiri	siz,sizler	siler
3. çokluk kişi zamiri	olar	olar

Kişi zamirlerinin Eski Türkçe ve Tuva Türkçesindeki kullanımını karşılaştırdığımızda, birinci çokluk ve ikinci çokluk kişi zamiri dışında diğer zamirlerin ses ve yapı olarak aynı olduğunu görülmektedir. Bu zamirler üzerinde aşağıda ayrı ayrı durulmuştur.

Zamirlerin Tuva Türkçesindeki hâl ekleriyle çekimleri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 4. Kişi Zamirlerinin Hâl Ekleriyle Çekimlenişi

Hâl Ekleri	1.teklik kişi zamiri	2.teklik kişi zamiri	3.teklik kişi zamiri	1.çokluk kişi zamiri	2.çokluk kişi zamiri	3.çokluk kişi zamiri
Yalın	men	sen	ol	bis	siler	olar
İlgi	meeŋ	seeŋ	ooŋ	bistiŋ	silerniŋ	olarniŋ
Yükleme	meni	seni	onu	bisti	silerni	olarını
Yönelme	meŋee	seŋee	aŋaa	biske	silerge	olarga
Bulunma	mende	sende	ında	biste	silerde	olarda
Ayrılma	menden	senden	oon	bisten	silerden	olardan
Yön Gösterme	meŋe, mendive	seŋe, sendive	olçe, oldıva	bisçe, bistive	silerje, silerdive	olarje, olardive
Vasıta	meeŋ- bile	seeŋ-bile	ooŋ-bile	bistiŋ-bile	silerniŋ- bile	olarniŋ- bile

Metinde kullanılan örnekler tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. Metinde Kullanılan Kişi Zamirleri

Hâl Ekleri	1.teklik kişi zamiri	2.teklik kişi zamiri	3.teklik kişi zamiri	1.çokluk kişi zamiri	2.çokluk kişi zamiri	3.çokluk kişi zamiri
Yalın	men	sen	ol	bis	siler	olar
İlgi	meen	seen	oon	bistiñ	silerniñ	olarniñ
Yükleme	meni	seni	onu	bisti	silerni	oları
Yönelme	meñee	señee	añaa			
Bulunma	mende	sende				
Ayrılma	menden		oon		silerden	
Yön Gösterme	mendive					
Vasıta	meen-bile	seen-bile				olar-bile

4.1.3.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamiri “men”

Tuva Türkçesinde birinci teklik kişi zamiri “men” dir. Eski Türkçede ve Çağdaş Türk lehçelerinde de bu zamir “men” şeklinde kullanılır. Türkiye Türkçesinde “ben” şeklindedir.

Yalın hâlde:

Men Engirgeyniñ eezi Ereen-Ulaat men ‘Ben Engirgey’in iyesi Ereen-Ulaat’ım’ (698)

Señee *men-daa* eki a’t boop şıdaar-dır men ‘Ben sana iyi at olabilirim’ (377)

İlgi hâlinde:

Meeñ hennim çerle berge-dir ‘Benim gelinim çok zorludur’ (3579)

Yükleme hâlinde:

Meni udar şaagar bar eves ‘Beni yenecek gücünüz yok’ (3678)

Yönelme hâlinde:

Meñee sen-daa eki ee boop şıdaar-dır sen! ‘Sen de bana iyi sahip olabilirsin!’
(378)

Bulunma hâlinde:

Mende höy ertem-daa çok ‘Bende pek bilgi yok’ (699)

Ayrılma hâlinde:

Menden anıyak kiji çüve ‘Benden gençtir’ (4706)

Yön gösterme hâlinde:

Öñnüg-çüstüg Öñ-Şara möge *sen mendive* ‘Meşhur Öñ-Şara Möge sen bana’
(2288)

Vasıta hâlinde:

Bo üyede *meeñ-bile* ‘Bu devirde benimle’ (3790)

4.1.3.1.2. İkinci Teklik Kişi Zamiri “sen”

İkinci teklik kişi zamiri Eski Türkçeden bu yana değişmemiştir. Tuva Türkçesinde de “sen” şeklindedir.

Yalın hâlde:

Sen bo ögden doraan üngeş ‘Sen bu evden derhâl çıkıp’ (4172)

Sen çoraanıñ soonda ‘Sen gittikten sonra’ (4234)

İlgi hâlinde:

Seeñ oğluñ Boktuuñ men-dir men ‘Senin oğlun Boktug’un benim’ (4158)

Yükleme hâlinde:

Seni bilip alza ‘Seni tanırrsa’ (4721)

Vasıta hâlinde:

Señ-bile oynaan eves ‘Seninle yarışmış değiliz’ (3684)

Yönelme hâlinde:

Señee men eki ee boop şıdaar-dır men ‘Ben de sana iyi sahip olacağım’ (4379)

Bulunma hâlinde:

Sende-le boldu, andıg-daa bolza ‘Senininki de oldu, ancak’ (1494)

4.1.3.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Zamiri “ol”

Tuva Türkçesinde üçüncü teklik kişi zamiri “ol” şeklindedir. Eski Türkçe ve çağdaş Türk lehçelerinde genel olarak “ol” şeklinde kullanılmaktadır.

Yalın hâlde:

Ol Saraatay-Mögeniñ iyi kadayın ‘O Saraatay-Möge’nin iki eşini’ (4275)

İlgi hâlinde:

Ooñ magazin köör deen ‘Onun ihtişamını görmek için’ (869)

Yükleme hâlinde:

Bora-Şeeley *onu* dıñnaaş ‘Bora-Şeeley onu dinleyerek’ (2474)

Yönelme hâlinde:

Men añaa bir duzanı körgüzer-dir men iyin ‘Ben ona yardım edeyim’ (621)

Ayrılma hâlinde:

Señee, meñee oon solun çüve kaydal ‘Sana, bana ondan hoş şey var mı’ (2567)

4.1.3.1.4. Birinci Çokluk Kişi Zamiri “bis”

Birinci çokluk kişi zamirinde “z” sesi sızıcılaşıp “s” ye dönüşmüştür. Bu ses değişikliği, tarihi Türk lehçelerinde de görülebilir. Bu ses olayına benzer bir durum ek fiilde de görülmektedir. Ek fiilin geniş zamanının olumsuz biçimi olan ermes/ ermez şekilleri, bu kullanımı destekler niteliktedir. Burada da benzer bir durum meydana gelmiştir.

Yalın hâlde:

Bis-daa mendi-çaagay çede beer bis ‘Biz de sağ salim ulaşacağız’ (5003)

İlgi hâlinde:

Bistiñ uluzuvus çoy bargan ‘Bizim adamlarımız yola çıktı’ (1920)

Yükleme hâlinde:

İyi möörey *bisti* boldu aa? ‘İki yarışı biz kazandık değil mi?’ (1955)

4.1.3.1.5. İkinci Çokluk Kişi Zamiri “siler”

Türk dilinde “siz” ikinci çokluk kişi zamiridir. Bu zamir fonetik olarak değişime uğramadan birçok dönemde bu şekilde kullanılmıştır. Eski Türkçede de ikinci çokluk zamiri *siz* zamirine hâl ekleri geldiğinde *lar*, *ler* ekinin geldiği görülmektedir. Örneğin: sizlerniñ, sizlerni, sizlerke, sizlerde (Ergin, 2013, s.267-268). Tuva Türkçesindeki bu durum Eski Türkçeden bu yana devam etmektedir. Bu kullanım, “siz” biçiminden değil de Eski Türkçedeki “sizler” biçiminden gelmektedir.

Yalın hâlde:

Siler iyi möörey kılıp çorutkan soonda ‘Siz ikiniz yarışa gittikten sonra’ (2449)

İlgi hâlinde:

Men silerniñ dayzınıñar ‘Ben sizin düşmanlarınızı’ (4159)

Yükleme hâlinde:

Boktug-Kiriş *silerni* sokpas bolza ‘Boktug-Kiriş sizleri öldürmeyecek olsa’ (550)

Ayrılma hâlinde:

Kırgan ada-iyem *silerden* ‘İhtiyar anne babam sizlerden’ (3220)

4.1.3.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi Zamiri “olar”

Tuva Türkçesinde üçüncü çokluk kişi zamiri olarak “olar” kullanılmıştır.

Yalın hâlde:

Olar ol ııçap höörejiç olurarda ‘Onlar öyle konuşurlarken’ (4251)

İlgi hâlinde:

Olarnıñ harın aytırıp ekkel! ‘Onların yaşını öğrenip gel!’ (3335)

Yükleme hâlinde:

Olarnı kamnap ‘Onları koruyup’ (3765)

Yönelme hâlinde:

Olaringa inanıp olurup-tur evespe ‘Onlara güvenmiş imiş.’ (2629)

Vasıta hâlinde:

Olar-bile ol bugünü töögüjüp, çugaalajıp ‘Onlarla her şeyi konuşup’ (1621)

4.1.3.2.İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, işaret yoluyla nesnelere karşılayan sözcüklerdir. Tuva Türkçesindeki işaret zamirleri *{bo}* ve *{ol}* şeklindedir. Bu zamirlerin çokluk hâli *{bolar}* ve *{olar}* şeklindedir. Eski Türkçede *{bo/bu}* olarak kullanılan bu zamir daha yakındaki varlıkları belirtmek için kullanılmaktadır. Alfabe *{bo}* ve *{bu}* kullanımlarından hangisinin doğru olduğunun ayırımına açıklık getirmemektedir ancak Tuvacadaki *{bo}* zamirinin varlığı Eski Türkçedeki işaret zamirinin *{bo}* olduğunu düşündürmektedir. Eski Türkçede de *{ol}* olarak kullanılan işaret zamiri, *{bo}* işaret zamirine göre daha uzaktaki varlıkları işaret etmektedir. Aşağıdaki tabloda Tuva Türkçesinde buluna işaret zamirlerinin hâl ekleriyle çekimlenişi verilmiştir:

Tablo 6. İşaret Zamirlerinin Hâl Ekleriyle Çekimlenişi

Hâl Ekleri	bo zamiri	ol zamiri
Yalın	bo	ol
İlgi	moon	oon
Yükleme	monu	onu
Yönelme	maḡaa	aḡaa
Bulunma	mında	ında
Ayrılma	moon	oon
Yön Gösterme	boje, mınaar, boduva	olçe, maar, olduva
Eşitlik	mınça	ınça
Vasıta	moon-bile	oon-bile

Aşağıdaki tabloda metinde kullanılan işaret zamirlerinin hâl ekleriyle çekimlenmiş hâli gösterilmiştir:

Tablo 7. Metinde Kullanılan İşaret Zamirleri

Hâl Ekleri	bo zamiri	ol zamiri
Yalın		ol
İlgi	moon	oon
Yükleme	monu	onu
Yönelme	maḡaa	oḡaa
Bulunma	mında	ında, anda
Ayrılma	moon	oon
Yön Gösterme		olḡe, olduva, maar
Eşitlik	mınḡa	ınḡa
Vasıta	moon-bile	oon-bile

Tabloda verilen çekimlerle ilgili aşağıda açıklama yapılacaktır.

4.1.3.2.1. “Ol” zamiri

Metinde kullanılan ol işaret zamirinin hâl ekleriyle çekimlenmiş örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

Ol bolbas be? ‘O değil mi?’ (3069)

Olarını ap algaş ‘Onları alıp’ (183)

Ooñ adaanda ulug sarıg hovunuñ ortuzunda ‘Onun aşağısında büyük sarı bozkırın ortasında’ (881)

Onu çeen kara küskeniñ mıyaa ‘Onu yiyen kara farenin dışkısı’ (2141)

Olduva ayan-çoruk kılıp çoruur-dur sen, oglum – deeş ‘Oraya yolculuk yapacaksın oğlum diyerek’ (4520)

Ooñ-bile ögep-dagap körem ‘Onunla ovala’ (1133)

“Ol” zamirinin çekimi sırasında o(n)+, a(n)+, ı(n)+ biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Standart yazı diline göre kaynaklarda “ında” biçimi verilir ancak Tuva ağızlarında “anda” biçimi de vardır. Metindeki bu kullanım ağız özelliğini yansıtmaktadır:

Inda bir kaday urug öpeylep olur ‘Orada bir kadın, kız çocuk uyutuyor’ (3642)

Anda çüve azar – erter çeriñ-daa çok ‘Orada yolunu şaşırıp geçmene imkân yok’(1332)

Hâl eklerini almış biçimler kalıplaşmış ve zarf olarak kullanılmıştır. Metinde geçen örnekler aşağıda gösterilmiştir:

A’ttı *ınça* kulumadap bolbas ‘Ata öyle eziyet etmek olmaz’ (748)

Boktug-Kiriş *oon* tura halaaş ‘Boktug-Kiriş oradan kalkarak’ (4130)

Aḡaa örttedip kaar çüve dijip turla ‘Orada yakılacak diyorlar’ (2225)

Inaar uglaaş adıvıt, kulugur! ‘Oraya gidip at, alçak!’ (1005)

Tuva Türkçesinde yön gösterme hâli eki olan $\{+Çe\}$ ünlü uyumuna dahil değildir. Bu sebeple kelimenin ünlüsünde değişim meydana gelmez (Tosun, 2011, s.198): *Olçe* çorup kaap-tırlar evespe aan ‘Oraya gitmişler imiş’ (270). Tuva Türkçesinde $\{+Çe\}$ eki kalıplaşmış olarak görülür ancak eşitlik hali eki gibi bir kullanım söz konusu değildir.

Tuva Türkçesinde işaret zamirleri iyelik eki alabilir. Bu durumda iyelik ekleri, aidiyet kavramını güçlendirerek anlamı daha da ön plana çıkarmaktadır (Tosun, 2014, s.161). Aşağıdaki örneklerde ol zamirinin iyelik ekleriyle olan çekimi gösterilmiştir:

Oozu bir kulaş bedip ‘O bir kulaç büyüyüp’ (Os/oyu bir kulaç büyüyüp) (291)

Oolduñ *oozu* şın-na çüve-dir, haanım ‘Oğlanın o söylediği gerçekten doğruymuş, hanım’ (Oğlanın osu gerçekten doğruymuş, hanım) (3286)

Oozunun üdüdüve çoon siir sugarga ‘Onun deliğine kalın sinir soktuğunda’ (Osunun deliğine kalın sinir soktuğunda) (3203)

“ol” edatı bazı kullanımlarda soru zamirleriyle birlikte kullanılarak edat görevi üstlenir. kim+ ol >kımıl, çüü +ol >çül, kayı+ol >kayaal, kayda+ol >kaydal, çüve+ol >çüvel, kandıg+ol > kandıgıl (Tosun, 2017, s.309-310). Metindeki örnekler şu şekildedir:

At-şolañ *kımıl*? ‘Adın sanın nedir?’ (918)

Ertem-şidiger *çül*? ‘Bilgi ve becerileriniz neler?’ (696)

Aal-çurtuñ *kaydal*? ‘Oban, yurdun nerededir?’ (1655)

Çeje hire çerge çarjır *çüvel*? ‘Ne kadarlık mesafede yarışılır?’

Horan-hordan-daa ündürüşse *kandıgıl*? ‘Bu kötülükten kurtulsa nasıl?’ (4787)

4.1.3.2.2. “Bo” zamiri

Metinde kullanılan bo zamirinin hâl ekleriyle çekimlenişinin örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

Mooŋ moozun ijip alır-dır ‘Bunun getirdiğini içeyim’ (2013)

Monu ölüргеş ‘Bunu öldürerek’ (4964)

Mooŋ-bile am oraldaşkan heree çok tur evespe aan ‘Bununla daha uğraşmanın gereği yoktur’ (3483)

Şaanda *moon* bargan ulug şilgi askır öörü ‘Eskiden buradan giden büyük kızıl sarı aygır eşi’ (4290)

Bolarnıŋ barıp oynap turar çerin ‘Bunların gidip oynadıkları yeri’ (104)

Döödüve bardıva, *boduva* bardıva? ‘Oraya mı gittiler, buraya mı?’ (1925)

“Bo” zamirinin çekiminde mo(n)+, mı(n)+, ma(n)+ biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir: *Monu* ölüргеş ‘Bunu öldürerek’ (4964)

mında ve *mınça* kalıplaşarak zarf olmuş kelimelerdir. Metinde geçen kullanımlar aşağıda gösterilmiştir:

Mınça botka azırap keerge ‘Bunca kendilerine bakıp beslerken’ (101)

“Çüü *mında* kelgeş ‘Buraya ne gelip’ (528)

Hâl eklerini almış biçimler kalıplaşmış ve zarf olarak kullanılmıştır:

Maŋaa a’t-bot dıştanıp alır-dır ‘Burada atım ve ben dinlenelim’ (1236)

Hamık ujur *mında*-la çüve-dir ‘Bütün her şeyin sebebi buradadır’ (3482)

Tuva Türkçesinde işaret zamirleri, iyelik eki alabilir. Tosun, bu kullanımı Moğolca etkinin azalmasına bağlamış ve iyelik ekleriyle pekiştirme işlevi belirtme isteğinden oluştuğunu ifade etmiştir (Tosun, 2014, s.164).

Boozu meeŋ kadarçım ‘Bu benim çobanım’ (Busu benim çobanım)(111)

Boozu seeŋ kadarçıŋ ‘Bu senin çobanım’ (Busu senin çobanım) (112)

Boozu meeŋ ööm ‘Bu benim evim’ (Busu benim evim) (113)

Boozu seeŋ ööŋ ‘Bu senin evin’ (Busu senin evin) (114)

Yukarıdaki kullanımlarda *bo* zamirinin normalde uzun ünlülü değilken çekimlerde uzunluk olduğu görülmektedir.

Bolarnıŋ *boozun* ürep kaar-dır ‘Bunların bu yaptığını bozayım’ (Bunların busunu bozayım) (117)

Mooŋ *moozun* ijip alır-dır ‘Bunun getirdiğini içeyim’ (Bunun busunu içeyim) (2013)

Mooŋ *moozun* bilbedim ‘Bunu bilemedim’ (Bunun busunu bilemedim) (3481)

Am bar be, *moogar?* ‘Daha var mı, bundan?’ (2592)

Yukarıdaki *moogar* kullanımında *bo* zamirine ikinci çokluk iyelik eki gelmektedir. Ancak Tuva Türkçesinde kullanılan ikinci çokluk iyelik eki *+ŋar* şeklindedir. Bu kullanımda ikinci çokluk iyelik ekinin *+gar* şeklinde geldiği görülmektedir. Türk dilinin farklı sahalarında da *ŋ* sesinin ayrıştığı veya kendisine yakın başka seslere dönüştüğü görülebilmektedir. Yapısında *n* ve *g* seslerini barındıran *ŋ* ünsüzü, bazen ayrışarak *ng* şeklinde iki ünsüzün ses değerini verirken, bazen de bunlardan biri yönünde gelişerek *n*, *g*, *ğ*, *h*, *v*, *y* ünsüzlerine dönüşmüş veya daha ileri safhada eriyerek kaybolmuştur (Karahan, 2014, s.23). Sonuç olarak Tuva Türkçesinde ikinci çokluk iyelik eki *+ŋar* şeklindedir ancak ağız özelliği olarak *g*’li biçimlerinin de bulunduğu söylenebilir:

At-*şolagar* kım boor ‘Adınız sanınız nedir’ (3994)

4.1.3.3. Dönüşlülük Zamirleri

Eski Türkçede dönüşlülük zamiri olarak *öz* ve *kentü* kelimeleri kullanılmıştır. Tuva Türkçesinde *bot* dönüşlülük zamiri olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Orhun yazıtlarında ‘*beden*, *varlık*’ anlamına gelmektedir ve *bot* dönüşlülük zamirinin kökeni

buraya dayandırılabilir ayrıca Moğolca *maga* 'et' kelimesi *bot* zamiriyle birlikte 'beden' anlamına gelir (İshakov - Palmbah, 2019, s.239). Bu zamire iyelik ekleri ve hâl ekleri gelebilir. *bot* dönüşlülük zamiri yapım eki olarak birleşik kelimeler oluşturabilir (Tosun, 2017, s.98).

Yalın hâlde:

Ol orta bir ay a't, *bot* dıştandırıp algaş 'Orada atını ve kendini bir ay dinlendirip' (1613)

İyelik ekiyle kullanımı:

Ooŋ soonda *bodum* biliyn 'Ondan sonra ne yapacağımı biliyorum' (2677)

Haan *boduŋ* edertip algaş 'Hanın kendisi yanında götürüp' (2616)

Bodu hopçu karazınçe hap badı keep-tir evespe 'Kendi fal kitabına doğru gitmiş imiş' (3864)

Hâl ekleriyle kullanımı:

Boduŋnuŋ haaların birezin çorutkaş 'Kendi ulaklarından birisini göndererek' (3263)

Bodunuŋ hüleep algan çonun 'Kendisinin aldığı halkını' (2820)

Ereen-Ulaat *bodunuŋ* ot-çadınıŋ 'Ereen-Ulaat kendi ateşli yada taşının' (1947)

Bottarınıŋ işken şeŋne şayından sootkaş 'Kendi içtikleri şakayık çiçeği çayından soğutup' (234)

Bodun bodanıp olurarga 'Kendini düşündüğünde' (2982)

Bot-bottarın kayaa, kaŋçap 'Kendilerini nerede, nasıl' (1622)

Seeŋ *bodunğa*, a'dıŋğa eki at 'Sen kendine, atına iyi ad' (440)

Mögeniŋ *bodunğa* ujurajıp köör-dür 'Pehlivanın kendisiyle karşılaşayım' (4021)

Bodundan çögenmes, am ölürü ol-dur iyin! 'Kendine güveniyor, şimdi ölecek!' (1426)

Bottarından çarılbas ‘Kendilerinden kurtulup’ (241)

Bottarınar-la bilgey siler ‘Kendiniz bilirsiniz’ (1979)

Tuva Türkçesinde dönüşlülük zamiri olan “bot”a iyelik ekleri gelebilir: bot+um>bodum ‘kendim’ (2677), bot+uŋ>bodun ‘kendin’ (4127), bot+u> bodu ‘kendi’ (4292), bot+tarı ‘kendileri’ (75)

4.1.3.4. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri ve varlıkları belirsiz olarak ifade eden zamirlerdir. Tuva Türkçesinde kullanılan belirsizlik zamirleri şunlardır: *biree* ‘biri’, *bügü* ‘bütün, hep, her şey’, *çamdık* ‘bazı’, *bireezi* ‘birisi’, *bürün* ‘hepsi, tam’, *hamık* ‘herkes, hep’, *öske* ‘diğer’, *kayaa-daa* ‘her yerde’, *çüü-daa* ‘hiçbir şey’, *kım-daa* ‘kimse’ vb.

Bireezi sürüp çorup kaap-tır ‘Birisi takip etmiş’(545)

Sayın Ulaat ol *bügünü* çugaalaarga ‘Sayın Ulaat her şeyi anlattığında’ (2216)

Er a’ttıŋ her-herekseli *bürün* bar ‘Er atın araç gereçlerinin hepsi var imiş’ (283)

Hamık hayingan, düp düvüreen ‘Herkes acele edip bütün halk koşuşup’ (870)

Hamıktı haan baştaan çüve didi ‘Hepsini han idare ediyor dedi’ (872)

Öskeleri şüüleŋ, çüirimey-dir, ooldar ‘Diğerleri cılız, filizdir, oğlanlar’ (2511)

Harap köörge, *çüü-daa* közülbes bolgan ‘Arayıp baktığında, hiçbir şey görünmez imiş’ (352)

Araga iş deer *kım-daa* çok bolgan ‘İçki iç diyen kimse yok imiş’ (2834)

Daadı-la *ak* mal höy boop-tur ‘Sadece çok fazla ak mal var imiş’ (790)

Dooza dömey harılap-tır evespe ‘*Hepsi* aynı şekilde cevap vermiş’ (887)

4.1.3.5. Soru Zamirleri

İsimlerin yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Tuva Türkçesinde sıkça kullanılan soru zamirleri *kım*, *kımıl* ‘kim’, *çüü* ‘ne’ şeklindedir. Bu zamirler hâl

ekleriyle çekimlenebilir. Bunların yanı sıra *kayızı* ‘hangisi’, *kayaa* ‘nereye’, *kayda* ‘nerede’, *kayın* ‘nereden’, *çüğe* ‘niçin’, *kajan* ‘ne zaman’, *kandığ* ‘hangi’ şeklinde zamirler de kullanılmaktadır.

A’dıñ, boduñ adı *kımıl?* ‘Atının ve senin adın nedir?’ (4038)

Meñee duzalaar *kandığ çüü* barıl? ‘Bana yardım edecek ne var’ (687)

Heregleer çüveñ *çül* inçaş? ‘Ne kullanacaksın öyleyse?’ (2668)

Çünü inçap turar kiji boor sen? ‘Ne yapacaksın?’ (3259)

Öö *kayızı* irgi, irem? ‘Onun evi hangisidir, dedem?’ (4006)

Aal-çurtuñ *kaydal?* ‘Oban, yurdun nerededir?’ (1655)

4.1.4. Zarflar

Zarflar fiillerden, fiilimsilerden, sıfatlardan ve kendi gibi zarflardan önce gelerek onları yer, zaman, miktar ve durum bakımından belirten isimlerdir. Zarflar çekimlidir. İsim olduklarında çekim eklerini alırlar, zarf olduklarında sadece durum ve yer bildiren çekim ekleri dışında ek almazlar.

Zarflar; zaman zarfları, yer- yön zarfları, durum zarfları, miktar (azlık ve çokluk) zarfları ve soru zarfları olarak incelenecektir.

4.1.4.1. Zaman Zarfları

Zaman zarfları, bir oluş ve kılışın zamandaki yerini belirten fiilleri ve fiilimsileri zaman açısından sınırlandıran isimlerdir. Bu zarfları bulmak için *ne zaman?* sorusundan yararlanılır.

Metinde kullanılan zaman zarfları *erten* ‘sabah’, *burun* ‘önce’, *am* ‘şimdi’, *kejee* ‘akşam’, *hüdüüs* ‘gündüz’, *kıjın* ‘kışın’, *çayın* ‘yazın’, *dañ bajında* ‘tan vakti’, *burun şagda*, *şaanda* ‘eskiden’, *ertezi* ‘öncesi’, *daarta* ‘yarın’, *bo hüin* ‘bugün’, *am daarta* ‘ertesesi gün’, *burun* ‘önce’, *murnay* ‘önce’, *soñnay* ‘sonra, sonradan’ vb.

am ‘şimdi’:

Am çaa saktıp keldim, akım ‘Şimdi, aklıma geldi, ağabeyim’ (256)

Bodundan çögenmes, *am* ölürü ol-dur iyin! ‘Kendine güveniyor, şimdi ölecek!’

(1426)

Sen *am* üş honukta ‘Sen şimdi üç gün’ (504)

bo hün ‘bugün’:

Bo hün hoynu sen kadarar sen, uruum ‘Bugün koyunu sen güdeceksin, kızım’

(3549)

burun ‘önce’:

Burungunuş murnunda ‘Öncelerin öncesinde’ (3)

çayın ‘yazın’:

Kıjın donmas, *çayın* çıdıvas ‘Kışın donmaz, yazın çürümez’ (3119)

daarta ‘yarın, ertesi gün’:

Am *daarta* ak ögnü tikkeş ‘Ertesi gün ak çadırı dikerek’ (4682)

daş bajında ‘tan vakti’:

Daş bajında dıñnap çıdarlarga ‘Tan vaktinde dinlenirlerken’ (481)

düine ‘gece’:

Ol *düine* udup hongaş ‘O gece uyuyup geceyi geçirip’ (480)

erten ‘sabah’:

Aalınıñ soonçe *erten* oynap çorutkaş ‘Obanın arkasında sabah oyun oynarlarken’ (91)

Ertenginiñ ertezinde ‘Çok eskiden’ (2)

Ertenge çedir tırtınıp keerge ‘Sabaha kadar çektiğinde’ (979)

ertezi ‘öncesi’:

Ertenginiñ *ertezinde* ‘Çok eskiden’ (2)

hündüs ‘gündüz’:

Hündüs sağıştan-daa ıravas boop keerge ‘Gündüz hatırından çıkmadığında’
(3829)

kejee ‘akşam’:

Kejeege çedir tırtınıp ‘Akşama kadar çekip’ (977)

Kejee tırttingan bodu ‘Gece çektiği yayı’ (978)

kijin ‘kışın’:

Çayın çıdıvas, *kijin* doñmas ‘Yazın çürümez, kışın donmaz’ (593)

Kijin, çayın körüp çoruur men ‘Kışın, yazın görmeye gideceğim’ (3123)

köngeyti ‘bitene kadar’:

Köngeyti işkeş olur bolgan ‘Bitene kadar içiyormuş’ (2587)

murnay ‘önce’:

Murnay töreen akızı-daa çok ‘Kendilerinden önce doğmuş ağabeyi de yok’
(73)

soñnay ‘sonra, sonradan’:

Soñnay töreen dıñmazı-daa çok ‘Sonra doğmuş kız kardeşi de yok’ (74)

şaanda ‘eskiden, gençken’:

Ökendey aşak anıyak çoraan *şaanda* ‘Ökendey ihtiyar, genç iken’ (13)

Şaanda moon bargan ulug şilgi askır öörü ‘Eskiden buradan giden büyük kızıl sarı aygır eşi’ (4290)

şagda ‘eskiden, önceden, çok önce’:

Meeñ adamnıñ nazı *şagda* çadap kaan dayzının ‘Benim babamın bu yaşında yenemediği düşmanı’ (4736)

4.1.4.2. Yer-Yön Zarfları

Yer-yön zarfları, fiilin yerini ve yönünü belirten zarflardır. Bu zarfların çoğu yön bildiren kelimelerle yapılmaktadır. Yer-yön zarflarını bulmak için “*nereye, nerede, nereden, nereye doğru, nereye kadar?*” sorularından yararlanılır.

Metinde kullanılan yer-yön zarfları şunlardır: *songaar* ‘kuzeye’, *burungaar* ‘ileriye’, *örü* ‘yukarı’, *kudu* ‘aşağı’, *moon* ‘buradan’, *maar* ‘orada’, *dedir* ‘geriye’, *beer* ‘beri’, *kırı* ‘yukarı’, *aldı* ‘aşağı’, *daştıgaa* ‘dışarı’, *öörü- kudu* ‘yukarı-aşağı’, *oon-moon* ‘her taraftan’, *orta* ‘orada, oraya’, *utkuy* ‘karşı, karşı olarak’ *ıñay* ‘öte öteye’.

aldurtan ‘altından’:

Aldurtan öörü, üstüürten kudu ‘Aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı’ (4090)

beer ‘beri’:

Beer köörge hün hereldig ‘Beriye baktığında, güneş gibi parlak’ (420)

borta ‘burada’:

Borta al-bot, a’t-höl-daa ‘Burada kendimi ve atı’ (4547)

daştıgaa ‘dışarı’:

Daştıgaa-la çemnenip köreyn ‘Dışarıda yiyelim’ (2552)

dedir ‘geriye:

Dedir kelgeş, sögleerge ‘Geri gelip, anlattığında’ (2027)

Dedir kakkaş ‘Geri giderek’ (2869)

ıñay ‘öte öteye’:

Akızı köörge, ıñay köörge – ay hereldig ‘Ağabeyi baktığında, öteye baktığında, ay gibi parlak’ (419)

moon ‘buradan’:

Moon kayı hire ıragıl, kırğan? ‘Buradan ne kadar uzaktadır, ihtiyar?’ (878)

oon ‘oradan’:

Bora-Şeeley *oon* üngeş ‘Bora-Şeeley oradan giderken’ (1870)

oon-moon ‘her taraftan’:

Oon-moon demnejip keerde ‘Her taraftan eklenip birleştiğinde’ (2382)

orta ‘orada, oraya’:

Ol orta bir ay a’t, bot dıştandırıp algaş ‘Orada atını ve kendini bir ay dinlendirip’ (1613)

utkuy ‘karşı, karşı olarak’:

Sarıg aşak *utkuy* şoşkup kelgen ‘Sarı ihtiyar karşıdan tırıs gelmiş’

Bora-Şeeley *utkuy* devip çede beerge ‘Bora-Şeeley karşılarından zıplayıp geliverdiğinde’ (1529)

{-A} zarf fiil ekini alarak kalıplaşan bazı yer yön zarfları vardır. Bu kullanımın örnekleri aşağıda örneklerle gösterilmiştir.

örü ‘yukarı’:

Eki küdeem, *örü* olur! ‘İyi güveyim, yukarı otur!’ (3754)

Hemni *örü* hökpeñnedi ‘Irmağın yukarisına dörtnala’ (4022)

Öörü şuvuşkan-bile *örü* kılaştap ‘Yukarı gidenle yukarı gidip’ (912)

Öörü olurtup ‘Yukarı oturtup’ (4637)

öörü-kudu ‘yukarı-aşağı’:

Öörü-kudu körgülep ‘Yukarı aşağı bakınıp’ (517)

Höy-bile kadı *öörü-kudu* bazıp ‘Kalabalıkla birlikte yukarı aşağı yürüyüp’ (1349)

kudu ‘aşağı’:

Aldırtan *öörü*, üstürten *kudu* ‘Aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı’ (4090)

Kudu şuvuşkan-bile *kudu* kılaştap turarga ‘Aşağı gidenle aşağı giderken’ (913)

Hemni *kudu* batkan ‘Nehirden aşağı inmiş’ (1700)

{+GAAR} yön gösterme ekiyle kalıplaşan yer yön zarfları bulunmaktadır. Bu kullanımın örnekleri aşağıda verilmiştir.

soñgaar ‘kuzeye’:

Boktug-Kiriş çige *soñgaar* ‘Boktug-Kiriş kuzeye doğru’ (3663)

Zamirlerin kalıplaşmasıyla kullanılan zarfların kullanım örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

inaar ‘orada’:

Inaar turup-turlar evespe aan ‘Oraya bakıyor imiş.’ (1446)

Çe, *inaar* uglaaş, adıpsınza! ‘Haydi, oraya yönelip, atsana!’ (1761)

4.1.4.3. Durum Zarfları

Durum zarfları, bir fiilin nasıl yapıldığını ve ne durumda olduğunu gösteren zarflardır. Fiile “nasıl?” sorusu sorularak bulunur. Bazı kelimeler normal kullanımlarında sıfattır ancak cümlede zarf olabilirler. Metinde bulunan durum zarfları *ulug-ulug* ‘büyük büyük’, *kajan-daa* ‘hiçbir zaman, asla’, *hap* ‘hemen’, *aa* ‘hızlıca’, *aa-çaza* ‘şiddetle, hızlıca’, *mındıg* ‘böyle’, *soora* ‘yanlışlıkla, hatayla’, *soora-saara* ‘öyle böyle’, *şala* ‘biraz, azıcık, zar zor’, *hılıradı* ‘hırıldatarak’, *şalıradı* ‘şarıldatarak’, *tayzı-tayzı* ‘kaya kaya, kaydıra kaydıra’ vb.

aa ‘hızlıca’:

Arga-sayaan *aa* sop ekkelgeş ‘Ağaçları hızlıca söküp getirip’ (1618)

aa-çaza ‘şiddetle, hızlıca’:

Arga-sayaan *aa-çaza* sop ekkelgeş ‘Ağaçları hızlıca söküp getirip’ (758)

çaygaar ‘kendiliğinden’:

Çüveniñ ujurun *çaygaar-la* ‘Bu şeyin sebebini kendiliğinden (bilmiştir)’ (486)

çorgaar ‘gururla’:

Çorgaar aytırıp turup-tur evespe ‘Gururlu bir şekilde sormuş imiş’ (1086)

dirtiledir ‘gürültüyle’:

Kara çerni *dirtiledir* ‘Kara yeri güreleterek’ (1144)

dize ‘art arda’:

Kıra *dize* hömeelep ekkelgeş ‘Öldürüp sırayla getirip’ (757)

dürgen ‘çabuk’:

Çe, eşter, *dürgen* çede berger! ‘Haydi, dostlar, çabuk yetişiverin!’ (2686)

hap ‘hemen’:

Hap çorutkaş, beletkenip turda ‘Hemen gidip, hazırlandığında’ (2174)

hep-henerten ‘aniden’:

Hep-henerten şe le sogar orta ‘Birdenbire çekip’ (3205)

hılıradı ‘hırıldatarak’:

Kıştın hıraazın *hılıradı* ‘Kışın kırağısını gıcırdatarak’ (1215)

ıgıy-dıgıy ‘sımsıkı’:

Igıy-dıgıy tırtıp, kedip algaş ‘Sıkıca çekip, giyerek’ (4091)

kadı ‘birlikte’:

Çon-bile *kadı* ünüp kaap-tır ‘Halkla birlikte çıkıp gelmiş’ (1362)

kap ‘tam’:

Kap öy bolgan ‘Tam olmuş imiş’ (4243)

mındıg ‘böyle’:

Mındıg çoraan çüve-dir. ‘Böyle imiş.’ (71)

örttendir ‘yakarak’:

Çüs şarı çü'gü ıyaştı *örttendir* ‘Yüz öküz yükü ağacı yakarak’ (947)

salgingılaştır ‘rüzgâr gibi’:

Salgingılaştır çayañaynıp ‘Rüzgâr gibi sallanıp’ (4855)

şınap ‘gerçekten’:

Şınap, arga-süme deerı şın-dır ‘Gerçekten, öğütledikleri doğrudur’ (3150)

şoylaadı ‘tıslayarak’:

Dalayje *şoylaadı* oktap-tır evespe aan ‘Denize tıs diye fırlatmış imiş’ (2278)

soora ‘yanlışlıkla, hatayla’

Ol *soora* ap çorda aja hona bergen ‘Yanlışlıkla alacakken aşır gidivermiş’
(1749)

soora-saara ‘öyle böyle’:

Soora-saara Şelgilejip oruy ‘Öyle böyle çekişip’ (1532)

Şala ‘biraz, azıcık, zar zor’:

Şala köstü berip-tir evespe ‘Zar zor görünür olmuş’ (349)

Şalıradı ‘Şarıldatarak’ :

aynıŐ ŐalıŐın *Şalıradı* ‘Yazın iyini Şarıldatarak’ (1216)

taarıştır ‘uygun’:

Taarıştır tırtıp keerge ‘Uygun bir Şekilde çekip’ (304)

tak ‘sağlam’:

DıŐmazınga *tak* kıldır tuduskaş ‘Kardeşine sağlam bir Şekilde tutturup’ (344)

Tayzı-tayzı ‘kaya kaya, kaydıra kaydıra’:

Tayzı-tayzı baskılaarga ‘Kaya kaya basıp gittiğinde’ (3919)

Sıfat veya zarf türündeki sözcüklerin tekrarlı kullanımları pekiştirme işlevli zarflar oluşturmaktadır (Koçoğlu Gündoğdu, 2019, s.103).

ulug-ulug ‘büyük büyük’:

ulug-ulug ıttaarga ‘Büyük büyük konuştuğunda’ (2308)

{-daa} edatı eklendiği sözcüğü zarf yapar. Bu kullanımın örneği aşağıda gösterilmiştir.

harın-daa ‘gerçekten, kesinlikle, mutlaka’

Harın-daa aal-çurttug-daa ‘Mutlaka obalı yurtlu’ (633)

kajan-daa ‘hiçbir zaman, asla’:

Kajan-daa çarılbas men ‘Hiçbir zaman ayrılmam’ (3221)

4.1.4.4. Miktar (Azlık-okluk) Zarfları

Miktar zarfları; fiilleri, filimsileri, zarfları ve sıfatları ölçü bakımından belirleyen ve sınırlandıran zarflardır. Bu zarfları bulmak için ‘ne kadar?’ sorusu

sorular. Metinde kullanılan miktar zarfları *aaajok* ‘çok fazla’, *aray* ‘hafiften, birazcık’, *konçug* ‘çok, fazla’, *çerle* ‘büsbütün, tamamıyla’, *şala* ‘biraz, azıcık’.

aaajok ‘çok fazla’:

Aajok hündülep olurgan ‘Fazlaca hürmet etmiş’ (2637)

aray ‘hafiften, birazcık’:

Oon *aray* kövey maygın bar bolgan ‘Ondan biraz fazla çadır var imiş.’ (898)

Aray saaday beer boor men ‘Biraz geç kalacağım’ (1207)

Arıldır ‘büsbütün’:

Arıldır çeeş olurgan ‘Hepsini yemiş’ (2560)

çerle ‘büsbütün, tamamıyla’:

Haan kiji *çerle* kadıg-berge ‘Han kişiler oldukça acımasız’ (1316)

Meej hennim *çerle* berge-dir ‘Benim gelinim çok zorludur’ (3579)

eñ ‘en’:

Eñ betinde dañ-na hoor sarıg teve çoraan ‘En yakın tarafta sadece konur deve duruyormuş’ (1232)

konçug ‘çok, fazla’:

Men *konçug* bagay düş düjedim ‘Ben çok fazla kötü düş gördüm’ (506)

Konçug homudançıg bolgan-dır ‘Çok yazık oldu’ (2672)

Bo *konçug* hortan dayzın ‘Bu çok sinsi düşman’ (3889)

kozurt ‘çok fazla’:

A’t bajı-daa *kozurt* ‘At başı sayısız’ (890)

şala ‘biraz, azıcık’:

Çan başka *şala* kakkaş, düjürer orta ‘Kürek kemiğinin ucuna azıcık vurup, indirirken’

4.1.4.5. Soru Zarfları

Soru zarfları, fiilleri ve fiilimsileri zaman, yer-yön, durum ve miktarını soru yoluyla belirten zarflardır. Metinde kullanılan soru zarfları şunlardır: *kayda* ‘nerede’, *kaydal* ‘nereye, nereye’ *kandığ* ‘nasıl’, *kayaa* ‘nereye, nerede’, *çüğe* ‘neden’, *kayun* ‘nereden’, *kajan* ‘ne zaman’, *kajan-çejen* ‘ne zaman’, *kayı hire* ‘ne kadar’.

çüğe ‘neden’:

Meni *çüğe* ettep, hıynap turar siler? ‘Beni neden dövüyorsunuz?’ (2615)

Sen *çüğe* mınçap baardıñ? ‘Sen niçin böyle yaptın?’ (3144)

kajan ‘ne zaman’:

Kajan, *kayaa* körjüür bis? ‘Ne zaman, nerede kapışacağız?’ (1505)

Kajan-na özüp keer irgi? ‘Ne zaman büyüyecek acaba?’ (288)

kajan-çejen ‘ne zaman’:

Kajan-çejen minnir kiji çüve iyik? ‘Ne zaman akli başına gelir acaba?’ (135)

kandığ ‘nasıl’:

Kandığ boor? ‘Nasıl olur?’ (4052)

Han-Çeñgey bolza *kandığ* irgi, çonum? ‘Han-Çeñgey olsa nasıl acaba, halkım?’ (4445)

kayaa ‘nereye, nerede’:

Kajan, *kayaa* körjüür bis? ‘Ne zaman, nerede kapışacağız?’ (1505)

kayda ‘nerede’:

Boktug-Kiriş, *kayda*, çüve sen? ‘Boktug-Kiriş neredesin?’ (2329)

Kayda, çüde çagaa bijeen irgi? ‘Nereye yazı yazdı acaba?’ (2989)

kaydal ‘nereye, nerede’:

Uu-şii *kaydal*? ‘İstikamet nereye?’ (3876)

Aal-çurtuñ *kaydal*? ‘Oban, yurdun nerededir?’ (3985)

kayun ‘nereden’:

Kayun tıp aldıñ? ‘Nereden buldun?’ (3317)

Kayın kiji tıp beeril? ‘Nereden birini bulalım?’ (4471)

kayı hire ‘ne kadar’:

Moon kayı hire ıragıl, kırgan? Buradan ne kadar uzaktadır, ihtiyar? (878)

Kayı hire elbegil? Ne kadar çoktur? (838)

4.1.5. Edatlar

Edatlar, tek başına anlamları bulunmayan, isimlerden veya isim soylu sözcüklerden sonra gelerek anlam kazanan kelimelerdir. Cümle içinde kurdukları anlam ilişkileri geçicidir.

Korkmaz; edatları, eklendikleri kelime veya kelime gruplarına çeşitli anlam ilişkileri kurduğu için görevli sözcükler olarak tanımlamıştır. (Korkmaz, 2017, s.895)

Edatlar köken olarak başka söz gruplarıyla bağlantı içindedir, yazılış olarak diğer kelime gruplarına benzese de işlev olarak onlardan farklıdır (İshakov-Palmbah, 2019, s.389).

Tuva Türkçesinde edatlar son çekim edatları ve pekiştirme edatları şeklinde incelenecektir.

4.1.5.1. Son Çekim Edatları

İsim soylu sözcüklerden sonra gelerek eklendiği sözcükle diğer sözcükler arasında ilişki kuran kelimelerdir.

İshakov- Palmbah’a göre, başka sözcüklerden gelişmiş bu edatların yakın zamanlarda oluşmalarının belli bir sözlük anlamı vardır ve tek anlamlıdır. Örneğin: *udur* ‘karşı’, *çedir* ‘kadar’, *ajır* ‘üzerinden’, *başka* ‘başka’ vb. Önceki dönemlerde oluşmuş son çekim edatlarında sözlük anlamları belirgin değildir çünkü kelimelerle

oluşan bağın kökeni tam olarak tespit edilememektedir ve de bu edatlar çok anlamlıdır.

Örneğin: ujun ‘için’ vb. (İshakov- Palmbah, 2019, s.395).

***bile* ‘ile’**: Bu edat yalın hâl ile isme bağlanır. Sıralama ve aynı zamanda son çekim edatı olarak kullanılmaktadır. Eski Türkçede “birle” edatıyla aynı işlevi görmektedir.

Balgaş-*bile* ög tudup algan ‘Balçıkla ev yapmışlar’ (119)

Oñ, solagay holu-*bile* ‘Sağ, sol ayaklarıyla’ (311)

Kadır tayga arnı-*bile* dömey ‘Dik ormanın yamacı ile aynı’ (326)

Hopçu kara sudurunun işti-*bile* tanıjıp ‘Fal kitabına danışıp’ (485)

Em-şagaan, dom-şagaan o’du-*bile* çaap çaap ‘İlaç ile otu sürüp’ (594)

Sıyda ogum, sıra çam-*bile* ‘Okumu sıkı yayımla’ (713),

Buluttugnuñ adaa-*bile* ‘Bulutlunun altından’ (729)

Buduktugnuñ kırı-*bile* ‘Budaklının üstünden’ (730)

Öörü şuvuşkan-*bile* örü kılaştap ‘Yukarı gidenle yukarı gidip’ (912)

Dört maga e’di-*bile* ‘Bedenlerimizle’ (1111)

O’ttug kara çadıñ-*bile* ‘Ateşli kara yada taşınla’ (1913)

Men, eki küdeem, siler-*bile* kadı ‘Ben, iyi güveyim, sizlerle birlikte (2646)

Demir kijen-*bile* kijenneeş ‘Demir bukağıyla bağlayarak’ (4908)

Ooñ-*bile* ögep-dagaptarga ‘Onunla ovaladığında’ (1137)

Çon-*bile* kadı ünüp kaap-tır ‘Halkla birlikte çıkıp gelmiş’ (1362)

Kulak uu-*bile* ulustuñ çugaazın dıñnaarga ‘Kulağının ucuyla insanların konuşmalarını dinlediğinde’ (1708)

***bolgaş* ‘sonra, -den sonra’**: bol- fiilini -*gaş* zarf-fiil ekinin getirilmesiyle oluşmuş bu yapı, metnimizde bazen “sonra, -den sonra” anlamıyla bir edat gibi kullanılabilir:

Çedirip beer *bolgaş* ‘Götürdükten sonra’ (4973)

Bu kullanım bazen fiilin kendi anlamıyla bağımlı da hissettirir, bu durumda bol-fiilin zarf-fiil ekli kullanımını gibidir. Ancak yukarıdaki gibi örnekler, kalıplaşma eğilimini hissettirmektedir. Tuva Türkçesinin grameriyle ilgili önceki çalışmalarda böyle bir kullanıma rastlanmamıştır.

Am bir ay bolgaş ‘Bir ay sonra’ (1959)

bolza ‘ise, olsa da’: Yalın hâl ile isme bağlanır.

Mal-magan *bolza* ‘Hayvanları olsa’ (1689)

İyezinge kırgan-daa *bolza* ‘Annesi yaşlı olsa da’ (4189)

dees ‘için’: Bu edat yalın hâl ile isme bağlanır. *Dees* edatı sebep ve amaç işlevleri belirtir.

Amaç işleviyle kullanılan *dees* edatı örnekleri:

Ulug aın añaar *dees* beletkenip olurda ‘Büyük av hayvanlarını avlamak için hazırlanırken’ (502)

Ayan-çoruun çoruur *dees* ‘Yolculuğu için’ (674)

Adaan-mööreyye kirjir *dees* kelgen men ‘Yarışlara katılmak için geldim’ (1848)

Karatı-Haan kudazın şayladır *dees* ‘Karatı-Haan dünürüne çay ikram etmek için’ (3731)

At tıpsır *dees* ‘Ad vermek için’ (4399)

Sebep işleviyle kullanılan *dees* edatı örnekleri:

Oruk çaylaar *dees*, oyta barıp düşken ‘Yolumu kaybettim diye, sırt üstü düşmüş’ (4152)

deg ‘gibi’: Bu edat yalın hâl ile isme bağlanır. *deg* edatı cümleye benzetme ve karşılaştırma anlamı verebilir.

Benzetme işleviyle kullanılan *deg* edatı örnekleri:

Budulgan buk *deg* düşken olurup-tur evespe ‘Yolunu kaybetmiş kötü ruh gibi bir duruma düşmüş’ (393)

Çüü mindıg kuluksaan teve *deg* ‘Nasıl böyle gezen deve gibi’ (1835)

Kulburaan sogun *deg* çüve sen? ‘Kayıp kurtulan ok gibisin?’ (1836)

Karşılaştırma işleviyle kullanılan *deg* edatı örnekleri:

Tañdı *deg* sınıng ‘Yüksek dağ gibi gövdeli’ (306)

İyi kodan *deg* daştı hoora sop algaş ‘İki tavşan gibi yuvarlak taşı yerinden söküp’ (547)

A’t bajı *deg* aldını haanga tutkaş ‘At başı gibi altını hana sunup’ (4670)

deg benzetme edatı üzerine hâl eki alabilir. Metnimizdeki kullanım örneği aşağıda gösterilmiştir:

Çarın arazından çarı degni çara sop oktap ‘Kürek kemiğinin arasından geyik gibi parçalayıp atıp’ (2362)

çedir ‘kadar’: Bu edat yönelme hâliyle isme bağlanır. *Çedir* edatı sınırlandırma işlevi katar.

Ta çejenge-kajanga *çedir* ‘Ne zamana kadar’ (77)

Çejege, kajaga *çedir* ‘Bilinmez ne kadar sürede’ (596)

Kejeege *çedir* tırttınp ‘Akşama kadar çekip’ (977)

Ertenge *çedir* tırttınp ‘Sabaha kadar çekip’ (1047)

Deeringe *çedir* devip ‘Gökyüzüne kadar zıplayıp’ (1527)

Öñ-Şara möge ertenden kejeege *çedir* ‘Öñ-Şara Möge sabahtan akşama kadar’ (1731)

Çoda çoonunga *çedir* kiir baskaş ‘Baldırına kadar basıp’ (2126)

Uruglarını çer ortuzu *çedir* üdeger! ‘Çocuklara yerin ortasına kadar eşlik et!’ (4996)

ışkaş: ‘Gibi’ anlamında kullanılan benzerlik bildiren edattır. Bu edat yalın hâl ile isme bağlanır.

Ak möngün *ışkaş* çüve kusaş ‘Ak gümüş gibi şey kusarak’ (471)

A’dıñ horam çüve *ışkaş* be, oglum? ‘Atın uygun gibi mi, oglum?’ (4386)

Ayrıca Türkiye Türkçesinde “senin gibi şeyi” ifadesini kullanırken zamirlere ilgi hâl eki getirilmektedir. Ancak Tuva Türkçesinde bu gibi kullanımlarda zamirler tek başına kullanılabilir:

Sen *ışkaş* çüveni ‘Senin gibi şeyi’ (1092)

Siler *ışkaş* er kiji-le-dir men ‘Sizin gibi er kişiyim’ (1416)

heveer: ‘Gibi’ anlamında kullanılan bir edattır.

Er-daa horadaan *heveer* ‘Delikanlı da öfkelendiği gibi’ (546)

4.1.5.2. Pekiştirme Edatları

Pekiştirme edatları, kullanıldıkları cümlede anlamı güçlendiren edatlardır. Bu edatlar, soru, şüphe, onaylama, ihtimal gibi anlamlar katar.

aan: Kendisinden önce gelen -GAy ekli fillerle birlikte, eylemin gerçekleşmesine yönelik isteği, müsaadeyi vb. bildiren pekiştirici edattır.

Dovuk-dorzuu kestirgey *aan* ‘Budunu kestireceğim’ (549)

Amı-tının oskungay *aan!* ‘Ölsün! diyerek’ (551)

Körüşkey bis *aan* ‘Güreşelim’(1112)

ale: Soru, onaylama ve pekiştirme gibi anlamlar katan edattır.

Şın, ındıg-dır *ale*, dıñmam ‘Doğru, gerçekten öyle, kardeşim’ (336)

Ölürüp kagdıvıs *ale* ‘Öldürüverdik’ (3103)

be: Soru edatıdır.

Boja-hoytpaan dilep ijip bolur *be?* ‘Sütlü yiyecekler isteyebilir mi?’ (1680)

Kızıl buduktug ak tal, körbes siler *be?* ‘Kızıl budaklı ak söğüt, görmez misiniz?’ (2510)

A’dıñ horam çüve *ışkaş be*, oglum? ‘Atın uygun gibi mi, oğlum?’ (4386)

boor: Kelimeye “her hâlde, galiba, olabilir” şeklinde anlamlar katar.

Aray saaday beer *boor* men ‘Biraz geç kalacağım’ (1207)

Saaday beer *boor* men ‘Biraz geç kalacağım’ (1584)

Domuñaynıp kel çıdarı ol *boor* be? ‘Yanıp sönerek gelen değil mi?’ (2065)

mçaş: ‘Öyleyse’ anlamından soru cümlelerinde kullanılan pekiştirici bir edattır.

Heregleer çüveñ çül *mçaş*? ‘Ne kullanacaksın öyleyse?’ (2668)

Er inekten süt ünere çüve be *mçaş*, açay? ‘Öküzden süt çıkar mı hiç, babacığım?’ (3456)

ıynaan: ‘Belki, herhâlde, olabilir, elbette, mümkün’ gibi anlamlarda şüphe ya da onaylama bildiren pekiştirme edatıdır. *ıynaan* < *iyin*+*aan* (İshakov- Palmbah, 2019, s.393).

Çem-bile çem dömey-le *ıynaan* ‘Yemekle yemek aynı’ (236)

Mındıg çüve *ıynaan*, oglum ‘Olanlardır işte, oğlum’ (940)

Çaggan deer ayazır çüve *ıynaan* ‘Yağan gök açacak elbette’ (3249)

irgi: ‘Acaba?’ gibi anlamlarda soru cümlelerinde kullanılan pekiştirme edatıdır.

Baraalgap bolur *irgi* be ‘Hanın huzuruna çıkabilir mi’ (840)

Bolbas *irgi* be, irem? ‘Çıkamaz mı, dedem?’ (841)

Öö kayızı *irgi*, irem? ‘Onun evi hangisidir, dedem?’ (4006)

iyik: Soru anlamı veren pekiştirme edatıdır.

Kajan-çejen minnir kiji çüve *iyik*? ‘Ne zaman akli başına gelir acaba?’ (135)

Eki erniñ e’di izip-tur dep çüñ *iyik* ‘İyi erin vücudu ısınmıştır’ (2378)

iyikpe: Soru ve şüphe anlamları veren pekiştirme edatıdır.

Ol bolbas *iyikpe* ‘O değil mi’ (3076)

Eriñniñ kejegezi bo *iyikpe*? ‘Eşinin saç örgüsü bu değil mi?’ (4175)

iyin: ‘Değil mi, öyle, öyle değil mi’ gibi anlamlar veren pekiştirme edatıdır.

Ap bolur-la er-dir sen *iyin* ‘Evleneceği er sensin’ (4620)

Çımçak kiji çüve *iyin*, oglum ‘Yumuşaktır, oğlum’ (4608)

Aayın tıppayn turar boor *iyin*, oglum ‘Yolunu bulamıyor, oğlum’ (4615)

moŋ: Pekiştirme edatıdır.

A'dıŋ çop oglaa hirelig çüvel *moŋ*? 'Atın niçin ürkek gibi böyle?' (333)

oŋ: Pekiştirme edatıdır.

Dalayçe kiir oktapkan-daa çüven irgin iyin *oŋ* 'Denizin içine fırlatmış imiş'
(2203)

4.1.6. Bağlaçlar

Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri birbirine bağlayan yapılardır. Tuva Türkçesindeki bağlaçları sıralama bağlaçları, karşıtlık ve denkleştirme belirten bağlaçlar şeklinde gruplandırarak inceleyeceğiz.

4.1.6.1. Sıralama Bağlaçları

Art arda gelen unsurları birbirine bağlayan bağlaçlardır. Tuva Türkçesinde kullanılan sıralama bağlaçları şunlardır: *baza* 've', *bolgaş* 've', *bile* 've, ile'.

baza: 'Ve, da, dahi' anlamlarında kullanılan bağlaçtır.

İyevistiŋ sukkan çüvezin *baza* 'Annemizin koyduğu şeyleri de' (400)

Mejee *baza* at herek dep 'Bana da ad gerek diye' (441)

"Hoy" *baza* dives sen! 'Koyun" da demezsin!' (3554)

Baza kalbak kara taalıŋnıŋ iştinde çıdar 'Ve geniş kara heybenin içinde' (39)

bile : 'Ve, ile' anlamlarında kullanılan bağlaçtır.

Oyun *bile* uygu 'Oyun ile uyku' (98)

Haan-bile hüreŋ a'ttıg Hümüş-Hüler möge kelgen 'Han ile kahverengi atlı
Hümüş-Hüler Möge gelmiş' (1366)

Kiji-*bile* a't çarışkaş 'İnsanla at yarışıp' (1998)

İyi sayın Ulaattarım *bile* 'İki Sayın Ulaat'ım ile' (2623)

Şında-la deeldigen *bile* hartıganı 'Gerçekten çaylak kuşu ile doğanı' (3538)

bolgaş : 'Ve' anlamında kullanılan bağlaçtır.

bolgaş ‘ve’ bağlacı eş görevli kelimeleri birbirine bağlar.

Üş dakpır hömüldürge, kudurgazın *bolgaş* on aldı konun sanap ‘Üç kat göğüslük, paldımı ve on altı kolanını sayıp’ (302-303)

Haan, kadın *bolgaş* ara-albatı çon ‘Han, hanın eşi ve tebaası’ (2312)

Oolga *bolgaş* a’dında ‘Oğluna ve atına’ (4398)

bolgaş ‘ve’ bağlacı cümleleri bağlar.

Enğirgey, Kıngırgaynıñ aldın, möngün ertinezin çeen *bolgaş* çayın çıdivas, kijn donup-daa bolbas ‘Enğirgey ve Kıngırgay’ın altın, gümüş cevherini yemiş ve yazın çürümez, kışın da donmaz’ (604-605)

Adıg-tuduun köör *bolgaş* adıgga-daa kirjir ‘Atışını görecek ve atışa katılacak’ (1324)

Üş hongaş çedire beer *bolgaş* olurup kaap-tır evespe ‘Üç gün sonra götürecek ve oturacakmış’ (3515-3516)

-daa: ‘Da/de, dahi’ anlamlarında kullanılan bağlaçtır.

Murnay töreen akızı-*daa* çok, soñnay töreen dıñmazı-*daa* çok ‘Kendilerinden önce doğmuş ağabeyi de yok, sonra doğmuş kız kardeşi de yok’ (73-74)

Boktug-*daa* er boop, özüp kelgen ‘Boktug da delikanlı olup, büyümüş’ (246)

Kadır havaktan örgezin-*daa* ölürüp ekkeer ‘Tam alından tarla faresi de avlayıp getirmiş’ (247)

Maygın-balgat-*daa* çok ‘Çadırı da evi de yok’ (900)

4.1.6.2. Karşıtlık ve Denkleştirme Bildiren Bağlaçlar

Cümlede iki durumu, ögeyi karşılaştırma işlevlerinde kullanılan bağlaçlardır. Metinde kullanılan karşıtlık bildiren bağlaçlar şunlardır: *harın* ‘ama, fakat’, *ındıg-daa* *bolza/andıg-daa bolza* ‘ancak, buna rağmen’, *birde...birde* ‘bir ...bir’.

***birde...birde* ‘bir ...bir’:** Birbirine denk olan unsurları birbiriyle karşılaştırıp onları bağlayan bağlaçlardır. Metnimizde kullanılan denkleştirme bağlacı şudur: *birde...birde* ‘bir bir’.

Birde çavaan sala kaap *birde* segirip ap turup-turup, sugduva ‘Bir apış arasını bırakıp bir yakalayiverip, akarsuya’ (2717-2718)

Onu körgeş, *birde* öörüp hörek, çüree ajıp *birde* kaygap, haydınıp-daa ‘Onu görüp, bir sevinip ferahlayıp öyle durup’ (3621-3622-3623)

harın ‘ama, fakat’: Bu kelime Moğolcadan geçmiş bir kelimedir (İshakov-Palmbah, 2019, s.411).

Hamaan be, *harın* ‘Peki, ama’ (1908)

***ındıg-daa bolza /andıg-daa bolza* :** ‘Ancak, buna rağmen’: Bu kelimeler zamir menşelidir.

Indıg-daa bolza çüve kıla albas kırgan ulus baza-la ‘Öyle olsa da Hiçbir şey yapamayan ihtiyarlar’ (845-846)

Andıg-daa bolza bistiñ haan albatı ‘Ancak bizim hanımız tebaasına’ (1318)

Sende-le boldu, *andıg-daa bolza* sen ışkaş çüve-bile ‘Seninki de oldu ancak senin gibi şeyle (1494-1495)

Andıg-daa bolza añaa kayın ajırar men ‘Ancak bir yolunu bulacağım’ (2673-2674)

***ındıg-daa bolza* :** ‘Öyleyse’ anlamında kullanılan bağlaçtır.

Andıg bolza, *andıg-daa bolgay-la harın* ‘Öyleyse, öyle olsun’ (1905)

Andıg bolza Çalımınñ Çağıraa Mögezin çalap ‘Öyleyse Çalım’ın Çağıraa-Möge’sini davet edip’ (2091)

4.1.7. Ünlemler

Ünlemler; sevinç, korku, üzüntü, şaşkınlık gibi duyguları belirten, tabiat seslerini yansıtan, seslenme, onaylama ve ret ifade eden kelimelerdir. Ünlemler cümlede tek başına kullanılabilirler gibi diğer öğelerle birlikte kullanılarak ünlem grubu oluşturabilir. Metnimizde kullanılan ünlemler aşağıda örnekleriyle gösterilmiştir:

adıram: Emir-istek kipi I. kişi çekimindeki fiillerle birlikte istek anlamını vurgular.

Erten akınga çugaalap köreyn *adıram* ‘Sabahleyin ağabeyime söyleyeyim hemen’ (160)

ajırbas: ‘Önemli değil, sorun değil’ anlamlarında kullanılan ünlemdir.

Ajırbas iş-iş, oğlum ‘Bir şey olmaz iç iç oğlum’ (2568)

amır: Esenlik belirten bir söz olarak kullanılır.

Haan, *amır!* ‘Han, selam!’ (4633)

"Kadın, *amır!* ‘Kadın, selam!’ (4635)

ayt: Hayvanları uzaklaştırmak ya da yönlendirmek amacıyla kullanılan ünlemdir.

Arga çartın “*ayt*” dees ‘Ormanlık tarafını “*ayt*” diyerek’ (751)

Mees çartın “*ayt*” dees ‘Dağın güney tarafını “*ayt*” diyerek’ (754)

Arga çartınnan “*ayt*” dees ‘Ormanlık tarafını “*ayt*” diyerek’ (1239)

ayt-doyt: Hayvanları uzaklaştırmak ya da yönlendirmek amacıyla kullanılan ünlemdir.

“*Ayt-doyt!*” dees, beer iyge düjürüp ‘*Ayt-doyt!*’ diyerek (3928)

Beer iyinden “*ayt-doyt!*” dees ‘Beriki yamacından “*ayt-doyt!*” diyerek’ (3930)

book: Aniden olan bir şeyden duyulan şaşkınlığı ifade eder.

Book adaa hööküynü! ‘Ah zavallı!’ (210)

çaa : ‘Peki, tamam, evet, iyi’

Çaa, dıñmam, meeñ, seeñ bolgaş a’dıvıska ‘Peki, kardeşim, bana, sana ve atımıza’ (445)

Çaa, çöp-tür" – dees ‘Tamam, uygundur, diyerek’ (1016)

Çaa, eki küdeem, seeñ ooñ çöp bolgay ‘Evet, söylediğin doğrudur.’ (2448)

Çaa, oğlum, seeñ ayan-çoruk kılıp munar ‘Tamam, oğlum, senin yolculuğunu yapacağın’ (4317)

çe: ‘Evet! Haydi! Hadi!’

Çe, beletkep beriñer, adıp çadaza ‘Haydi, hazırlayıverin, atamazsa’ (1769)

Çe, dıñmam, çoruvut ‘Haydi, kardeşim git’ (1923)

Çe, andıg çüve bolza ‘Peki,öyleyse’ (4267)

çok: ‘Yok, hayır!’

Çok, çok! – dep-tir ‘Yok, yok! demiş’ (1405)

Çok, çok! – dişkenner ‘Yok, yok! demişler’ (1756)

ok ködek : ‘Affedersiniz! Oy!’

Ook ködek, ugaanım tenidi ‘Ah, aklımı kaybettim’ (2966)

oy: ‘Oy! Ah!’

Oy, ta, uruum, şında-la ‘Ah, bilmem, kızım, gerçekten’ (3457)

öpey-aan: Bebek avutmada kullanılan bir sözdür.

Öpey-aan, öpey-aan, öpey-aan (3646)

şıyaan : ‘İşte! O zaman! İşte öyle!’ . Anlatılarda kalıplaşmış bir giriş sözü olarak kullanılır.

Şıyaan! ‘Şıyaan!’ (271)

Şıyaan! Bora-Şeeley bodanıp turgaş ‘Şıyaan! Bora-Şeeley düşünüp’ (1167)

şıyaan-am: ‘İşte! O zaman! İşte öyle!’

Anlatılarda kalıplaşmış bir giriş sözü olarak kullanılır. Ergun ve Aça’ya göre destan anlatıcıları, anlatımlarına genellikle “Şıyaan”, “Şıyaan am” gibi kalıplaşmış kelimelerle başlamaktadır. Bu kalıp “Dinle haydi!”, “İşte şimdi!” gibi anlamlara gelir. Destanın aralarında da kullanılan bu ifade dinleyicilerin dikkatini çekmek amacıyla da kullanılmaktadır (Ergun-Aça, 2004, s.75).

Şıyaan am! ‘Şıyaan am!’ (1)

Şıyaan am çüü boor! ‘Şıyaan! Şimdi ne olacak!’ (1081)

4.1.8. Yansıma Sözcükler

Doğadaki varlıkların çıkardıkları sesleri taklit yoluyla belirten kelimelerdir (Korkmaz, 1992, s.170). Tuva Türkçesinde yansıma sözcükler oldukça geniş bir yer tutar. Ishakov ve Palmbah’ın hazırladıkları “Grammatika Tuvinskogo Yazıka” kitapta

yansımalar, ünlemler içinde yer almış; ses taklidi olan kelimeler ve ani gelişen eylem ve hareketlerde doğa olaylarını yansıtmak için kullanılan kelimeler olarak ayrılıp incelenmiştir. Türkiye Türkçesiyle ilgili çalışmalarda da önceleri yansıma sözcüklere ünlemler arasında yer verilmiştir.

Buradaki sınıflandırma Özbek (2019)'e göre yapılmıştır (Özbek, 2019, s.15-18):

Hayvanların çıkardığı yansıma sesler

kuyt: Kuş sesi için kullanılan yansıma bir kelimedir.

“*Kuyt*” deer kuskun-daa çok. ‘Kuyt diyen kuzgun da yok.’ (166)

sayt: Saksagan sesi için kullanılan yansıma bir kelimedir.

“*Sayt*” deer saaskan-daa çok boop-tur. ‘Sayt diyen saksagan da yok imiş.’ (167)

Doğa olaylarını yansıtan sesler

döp döp: Yağış için kullanılan yansıma bir kelimedir. Metnimizde döp döp kıldır şeklinde kullanılmıştır.

“*Döp*”, “*döp*” kıldır ‘Şakır şakır’ (4830)

Ses ve gürültüyü ifade eden yansımalar

çalt: Metnimizde bir kayanın çatlamasından çıkan yansıma sözcük olarak geçmektedir. *çalt kıldır* şeklinde kullanılmaktadır.

Çalım haya “*çalt*” kıldır ‘Yalçın kaya çat diye’ (661)

Çalım-haya “*çalt*” kıldır çarlı bergen ‘Yalçın kaya çat diye yarılıvermiş’ (2919)

çargırt: Ayağın yere güçlüce basarken çıkardığı yansıma kelimedir.

Çargırt dees iyi budun çerje ‘Pat diye iki ayağı yere’ (2125)

kazırt: Şiddetli sesi ifade eden yansıma bir kelimedir.

İyi çoda çüzünden *kazırt* dees ‘Her iki bacağı ekleminden çıtırt diye’ (2130)

Görüntü ifade eden yansımalar

karas: Kararma, ani görünüp kaybolma ifade eden yansıma söz.

Kaptagaydıva *karaş-karaş* kınını bergen ‘Dünyaya gözleri karararak bakmış’ (4362)

Kara hovuduve *karaş* deer orta ‘Kaşla göz arasında’ (4842)

Parlama ve ani ses ifade eden yansımalar

Kılçaş kıldır köör eves ‘Göz ucuyla bile bakmaz’ (4314)

kızaş de-/kızaş kıldır/kızaş kınınr: Parlamak, yanıp sönmek anlamlarına gelen yansıma bir kelimedir.

Adak söölünde *kızaş deer* orta ‘En sonunda parladığı sırada’ (4840)

Kara baarın halaş kıldır karak odun *kızaş kıldır* ‘Kara bağrını yerinden çıkarıp gözlerinden kıvılcımlar çıkarırcasına’ (4936-4937)

kızaş-dars: Parlama ve ani duyulan sesi ifade eden yansıma bir kelimedir.

Kızaş-dars deeş ‘Şimşek çakıp’ (4832)

Baza *kızaş-dars* deeş ‘Yine şimşek çakarak’ (4836)

Bir şeyin aniden gerçekleştiğini belirten yansımalar

aşaş: Bir şeyin apansız olarak açılmasını ifade eden yansıma kelimedir. *aşaş de-* ifadesi ‘birden açılmak, açılıvermek’ anlamına gelmektedir.

Aksı baza-la *aşaş deen* ‘Ağzı yine açılıvermiş’ (3204)

“*Hop-hop*” dep sürüp tudup oynaar ‘Hop-hop” diye sürüp tutup eğleneceği’ (3797)

kılçaş: Hızlı ve ani bir şekilde gerçekleşen şeyleri görmeyi ifade eden yansıma bir kelimedir.

İyi butçe *kılçaş* deeş ‘İki ayağıyla birden koşturup’ (2144)

Uruglarje *kılçaş-daa* diveyn ünüp çorupkan ‘Kızlara doğru birden gitmiş’ (2512)

kovaş: Çok hızlı ve ani hareketi ifade eden yansıma bir kelimedir. *kovaş de-* hızlı hareket etmek anlamındadır.

Kovaş dives çüree *kovaş* dep ‘Çarpmayan yüreği hızla çarpıp’ (524)

borbaş: Yuvarlak ve benzeri şekilli şeylerin ani hareketini ifade eden yansıma kelimesidir. Metnimizde *borbaş kıldır* şeklinde kullanılır.

Borbaş kıldır halıdıp barıp ‘Yuvarlanıp dötrnala giderek’ (4884)

sogaş: Aşağı doğru hareketi ifade eden yansıma bir kelimesidir.

Ooñ daajından atpaş, *sogaş* tura halıp kelgeş ‘Onun gürültüsünden irkilip, yerinden sıçrayıp’ (2033)

Titreme ve irkilme belirten kelimeler

sirt: Titreme, gürültü ifade eden bir yansıma kelimesidir. Metinde *sirt kıldır* ‘titreyerek, titreterek, gürleyerek’ şeklinde geçmektedir.

Kara çerin *sirt kıldır* ‘Kara yeri titreterek’ (4112)

atpaş: İrkilme tarzı ani bir hareketi ifade eden yansıma kelimesidir.

Ooñ daajından *atpaş*, *sogaş* tura halıp kelgeş ‘Onun gürültüsünden irkilip, yerinden sıçrayıp’ (2033)

Çatırtı, çıtırtı belirten kelimeler

şayıt: Çatırtı, çıtırtı anlamlarına gelen yansıma bir kelimesidir. Metnimizde *şayıt kıldır* şeklinde geçmektedir.

Bir edee-bile bir kolduun "*şayıt*" *kıldır* hap ‘Bir eteğinden bir koltuk altına “şayıt” diye hızla’ (2265)

Düşme ve aksama bildiren yansımalar

doyt: Yansıma kelimesidir. Aksama tarzı hareket bildirir. Metnimizde *doyt kıldır* şeklinde geçmektedir.

"*Doyt*" *kıldır* düşkeş ‘Doyt’ diye düşüp’ (4834)

Diğer yansımalar

hop-hop: Yansıma bir kelimesidir.

"*Hop-hop*" sürüp tudup oynaar ‘Hop-hop’ diye sürüp tutup eğleneceği’ (3793)

Yansımalarından türeyen fiil şekilleri de oldukça işlektir. Bunun için Tuva Türkçesinde kullanılan ekler {+LA-,+(G)AyIn-, +(I/U)rA-, +GİrA-, +Gİr- }’dır.

Örnekler: kuyt > kuytula- “kuş ses çıkarmak”, sayt > saytıla- “saksağanın ötüşü”, kızirt ~ kızıra- (kızirt) “çıtırdamak, çatırdamak.

Tosun’a göre, yansıma seslerle birlikte {de-/kıl-/kılın-/kın-} yardımcı fiillerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlarla iki işlev oluşturulmaktadır. İlki “belirli bir ses çıkarmak”, diğeri ise “hareket” ifade etmektir (Tosun, 2019, s.25-30). Hareket işlevinde, gerçekleştirilen hareketin ani bir şekilde yapıldığı belirtilmiş olur.

Belirli bir ses çıkarmak veya bir sesin tekrar etmesiyle ilgili örnekler: (yansıma ses + de-, kıl-)

“*Kuyt*” *deer* kuskun-daa çok. ‘Kuyt diyen kuzgun da yok.’ (166)

Çalım haya "çalt" *kıldır* ‘Yalçın kaya çat diye’ (661)

Ani bir hareketi ifade etmek için kullanılan örnekler: (yansıma ses + de-, kıl-)

Kovaş dives çüree *kovaş* dep ‘Çarpmayan yüreği hızla çarpıp’ (524)

İyi butçe *kılçaş deeş* ‘İki ayağıyla birden koşturup’ (2144)

Borbaş kıldır halıdıp barıp ‘Yuvarlanıp dörtnala giderek’ (4884)

4.2. Metin

Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley

1. Şıyaan am!
2. Ertenginiñ ertezinde,
3. Burungunuñ murnunda
4. Çige songu çükten badı kelgen
5. Eldig-Kara hemniñ beldirin çurttaan,
6. Ektin aşkan ettig,
7. Bajın aşkan maldıg,
8. Nazın dögüp, kırıy bergen,
9. Özen-Kula a'ttıg,
10. Sulaapay dep kadaylıg,
11. Ökendey-Mergen aşak
12. Çurttap turgan çüve-dir evespe aan.
13. Ökendey aşak anıyak çoraan şaanda,
14. Üstüü sagında
15. Üjen ulu siilip kılğan,
16. Aldı sagında
17. Aldan ulu siilip kılğan,
18. Kadıg kara çalıg,
19. Han hojuula oktug,
20. Tos çüstüg kara durannıg,
21. Toylu şil körünçüktüg,
22. Tos dopçulug,
23. Aldın sogul iştinde çıdar
24. Hopçu kara sudurlug çüve-dir.
25. Özen-Kula a'dı
26. Anıyak çoraan şaanda
27. Hüler, hümüş
28. Çular, çügennig,
29. Höl bolgan hölbeñ kara çonaktıg,
30. Art bolgan ańgaygan-keñgeygen ezerlig,
31. Üş dakpır hömüldürge, kudurgalıg,
32. On aldı kolunnug çüve-dir.
33. Aldan buur keji kalbak kara taalıñıg,
34. Ooñ iştinde çer çoruur kijiniñ
35. Ap çoruur her-herekseli,
36. Çeden kiji tötpe
37. Çelgiy kara paş,
38. Tozan oy te keji çagı
39. Baza kalbak kara taalıñıñ iştinde çıdar,
40. Ayan-çoruk kılırda çir
41. Ayda-çıldı aştavas-suksavas
42. A'ş-çemi бүрүн belen
43. Çıdar çüve-dir evespe.
44. Aalınıñ artında
45. Engirgey, kırırgay iyi taygalıg.
46. Ol taygaların
47. Çıl çıldıñ çaynıñ ortaa ayda
48. Dagıp çoruur.
49. Onu dagırda, aalınıñ artında
50. Idık bora teyniñ bajında
51. Dörbelçin kara daş bar.
52. Ooñ kırına ulug odun ujutkaş,
53. Tos tañdınıñ artı, kañgı, agı, şaanak,
54. Çüzün-baazın çeçek-çimis
55. Sañın salır çüve-dir.
56. Ol dagılgazınga salır hamık çüvezi
57. Kijin-çayın har-ça's düşpes,
58. Kakpak haya baarında
59. Belen çıdar çüve-dir evespe.
60. Ol dagılgazın dagıp turda,
61. Engirgeyniñ eezi Ereen-Ulaa
62. Er ala ezir boop ergilip erter.
63. Kırırgaynıñ eezi Kızıl-Ulaa
64. Kıs ala ezir boop ergilip erter,
65. Mındıg çüve-dir evespe aan.

66. Ökendey aşak anıyak çoraan şaanda
67. Bir ayda ulug anın anınaar,
68. Bir ayda malın maldaar,
69. Bir ayda edin emgeleer-marjalaar,
70. Bir ayda uyguzun uduur
71. Mındıg çoraan çüve-dir.
72. İrey, kadaynıñ
73. Murnay töreen akızı-daa çok,
74. Soñnay töreen dıñmazı-daa çok,
75. İyi-le bottarı mındıg ulus çüve-dir
evespe.
76. Ol-la ançap
77. Ta çejenge-kajanga çedir
78. Çurttap kelgen çüve iyik.
79. Nazı döğüp, kırıp kelgeş,
80. Kaday saattangaş,
81. Bir çıl bolganda
82. Ool bojup algan,
83. Daraazında çılın saattangaş,
84. Kıs urug bojup algan.
85. Aşak, kaday oların
86. Azırıp olurup bergen.
87. Ooldu "Boktuum" deer,
88. Kıstı "Boram" deer,
89. Mındıg çüve-dir evespe.
90. Boktug, Bora iyi alışkı
91. Aalınıñ soonçe erten oynap çorutkaş,
92. Kara kejee
93. Düü tendiñ düjüp kaap,
94. Bo tendiñ düjüp kaap,
95. Eleñeynçip kelir,
96. Kelgeş, a'ş-çemin çemnenip algaş,
97. Udup çıtkılap alır.
98. Oyun bile uygu
99. Mındıg çüve-dir.
100. Aşak bir hün bodanıp olurgaş:
101. "Mınça botka azırıp keerge,
102. Aynıvas, öspes, ööndeleves
103. Çüü adam uruglar boor?
104. Bolarnıñ barıp oynap turar çerin
105. Barıp köör-dür" – dep bodaaş,
106. Soondan kedep çoraaş,
107. Ederip çede beerge,
108. Kalbak ezimniñ ortuzunda
109. Ak çalım baarında
110. Sayzanak tudup algan:
111. "Boozu meen kadarçım,
112. Boozu seen kadarçın,
113. Boozu meen ööm,
114. Boozu seen ööñ" – dijip,
115. Oynap hünzeeş,
116. Kejee çana beerge,
117. "Bolarnıñ boozun ürep kaar-dır" –
dees,
118. Çede bergeş, körüp turarga,
119. Balgaş-bile ög tudup algan.
120. Ooñ daştın hananıñ
121. Kaas-çaraş kartı-bile kaastaan,
122. Saynıñ ulug-biçe dajın çıggan,
123. Ooñ kadarçı-havıçızı dep ulus dep
124. Şöybek daştır şaşkılap kaan,
125. Çerle kaas-çaraş dep çüvezi
126. Üreer-daa arga çok boop-tur!
127. Uruglarınıñ oynap turarın çaraşsingaş,
128. Soondan çanıp kelgeş,
129. Uruglar uduy beerge,
130. Aşak çugaalap-tır evespe.
131. Urug dıñnap çıdarga,
132. Aşak çugaalap-tır.
133. Uruglarınıñ oyununuñ çarajın
çugaalaş:

134. "Meeñ bo çanğıs oglumnuñ-daa konçuun körem.
135. Kajan-çejen minnir kiji çüve iyik?
136. Meeñ anıyak çoraan şaamda
137. Edilep çoraan er kijiniñ,
138. Er a'ttıñ her-herekselin
139. Eñgirgeyniñ hölege çartında
140. Hanı kara kuyda
141. Şıgjaan kiji bolgay men.
142. Onu ta kajan, çejen
143. Ap edileer kiji çüve iyik?" – dep çugaalaan.
144. Kaday olurgaş:
145. "Seeñ oon şın-na bolgay harın,
146. Meeñ bo çanğıs uruumnuñ konçuun körem!
147. Meeñ anıyak çoraaş,
148. Kedip çoraan hevım bolgaş
149. Çoon, çınge inemni
150. Aldın hovuluurumda sukkaş,
151. Haçı, hıyrak hamık herekselim
152. Aldın haarjakta sukkaş,
153. Kıñırgayniñ hünneer çartında,
154. Kızıl çalım baarında
155. Hanı kara kuyda
156. Sukkan bolgay men.
157. Bo urug onu ta kajan, çejen
158. Keder, edileer kiji çüve iyik" – dijiip,
159. Çugaalajıp turganın dıñnaaş,
160. "Erten akımga çugaalap köreyn adıram" – dep
161. Bodap çıtkaş, udup kaap-tır evespe.
162. Boktug, Bora alışkılar
163. Ol inçap oynap çorup turgaş,
164. Bir hün keerge,
165. Ög-daa çok, öönüñ ornu çıtkan,
166. "Kuyt" deer kuskun-daa çok,
167. "Sayt" deer saaskan-daa çok boop-tur.
168. Öönüñ ormunğa ıglajıp-sıktajıp olurgaş,
169. Hülün bılgap köörge,
170. Biçii kös bar bolgan,
171. Onu kıpsıp, dögelenip hongaş,
172. Erten öönüñ ormunğa
173. Söök çıp algaş,
174. Oon üzün otka dırıradı dögep-dögep,
175. Çılgap hünzeeş,
176. Çeergen çıp çoraaş,
177. Avazınıñ ıyaş çarıp okkulup turgan
178. Dögey kara baldızın tıp algan-dır.
179. "Oon ıñay çüü bar irgi?" – dıškeş,
180. Dilep turarga,
181. Hül ündürer çelgiy kara paji,
182. Hül uzar kazan kara hımıji çıtkan.
183. Olarnı ap algaş,
184. Söögün hayındırıp, izig münün ijip,
185. Todup olurgannar-dır evespe aan.
186. Boktug, Bora alışkılar
187. Een kurug çurtka
188. Inçap-la dilegzinip turda,
189. Bora bir-le hün:
190. "Çaa, akım, kurug een çerге mañaa
191. Çeje mınçap olurar bis.
192. Üürgene, kiçigene, ay, bes,
193. Kat, tooruktan çiiili!" – dep sümeleen.
194. "Şında-la ala, dıñmam" – deeş,
195. Sayzananiñ çanında
196. Sarıg alaakka bargaş,
197. Çer çemi-bile amıdırıp,
198. Şeñne şayın hayındırıp ijip,
199. Amıdırıp turup-turlar evespe,

200. Ol ançap turgaş,
201. Öрге-küske, balık-baylan
202. Öürüp çiiir diškeş,
203. Çılgı kajaazından
204. Duzak kılır hıl tıp alır diškeş,
205. Çılgı kajaazınga çedip keerge,
206. Kajaa işinde çaş kula kulun
207. Eleñeynip kılaştap turgan.
208. Çanınga çügürjüp keerge,
209. Oranıp, emig dilep kılaştap kelgen.
210. "Book adaa hööküynü!
211. Baza bis ıškaş ada-iyezinden çarılgan hööküynü!
212. Eşten eş bo-la-dır" – diškeş, segirip alırga,
213. Çuuy sop kaaptar, mindıg bolgan.
214. "Ürde töreen be deerge,
215. Çelinde, hokpazında çaş şarazı am-daa bar,
216. Çookta töreen be deerge,
217. Kajaa dorazından sigen üzüp çipter,
218. Kijee baza küş çettirbes".
219. Kaygap, sümelejip turgaş,
220. Kajaanınıñ aksın duglaaş:
221. "Çılgı o'ttaar çerde
222. Mal düğü bar boor.
223. Çıp algaş, argamçı ejip algaş,
224. Ooñ-bile bağlap albas be" – diškeş,
225. Salçıp çorutkaş,
226. Ölgen bogba, çavaa
227. Çel-kuduruun oy-çikte böle şaap kaap bolgan.
228. Oon argamçı ejip algaş, şalbalaaş,
229. Booy sop turgaş,
230. Emeglejip, çularlap algaş,
231. Çedip çoraaş, aray dep odaanga ekkelgen.
232. Suybap, dırbap,
233. O't-sigennin ekizin çulup berip,
234. Bottarınıñ işken şeñne şayından sootkaş,
235. Aksınçe kudup:
236. "Çem-bile çem dömey-le ıynaan,
237. Çaş-bile çaş dömeyl-le ıynaan" – diškeş,
238. İşkeninnen ijirtip,
239. Çeeninnen çidirtip,
240. Dırbap-suybap keerge,
241. Bottarımdan çarılbas,
242. Edere çügürüp çoruur, çetkeş,
243. Çügürerge, çügürtip.
244. Kılaštaarga, kılaştap çoruur
245. Bolu berip-tir evespe aan.
246. Boktug-daa er boop, özüp kelgen:
247. Kadır havaktan örgezin-daa ölürtip ekkeer,
248. Kara suundan balık-baylañın-daa ölürtip ekkeer.
249. İnçap turgaş, baldızın çiditkeş,
250. Çart ıyaş çadır tudup algan.
251. Ol inçap çorlarda,
252. Ketken hevi elep, üstü bergen-dirler evespe.
253. Bir hün Bora olurgaş:
254. "Men şeñce çugaalaar dees,
255. Köngüs utkan çüvem bar,
256. Am çaa saktıp keldim, akım" –
257. Dep-tir evespe.
258. Boktug olurgaş:
259. "Çe harın, çugaalap körem, dıñmam", – dep-tir.
260. Bora olurgaş:
261. "andıg bolza, akım,
262. Bistiñ ada-iyelerivis çugaalajıp

- organın
263. Dıñnaan men" – dees,
264. İrey-kadaynıñ çugaazın
265. Birden biree çok töögülep berip-tir.
266. Akızı olurğa:
267. "Çop konçug solun çüve boor,
dıñmam.
268. Keder hep, edileer et, çiiir cem
269. Anda-la çüve-dir, barıp dileeli" – dees,
270. Olçe çorup kaap-tırlar evespe aan.
271. Şıyaan!
272. Boktug, Bora kunnu – üjelee
273. Baştay Enğirgeyniñ hölege çartın
274. Dözeelep-dilep turğaş,
275. Hanı kara kuynu tıp algannar.
276. Kuyje kire beerge,
277. Kalbak kara aptara çıtkan.
278. Üjep köörge,
279. Kalbak kara açımak çıtkan.
280. Üjep köörge,
281. Er kijiniñ her-herekseli bürün bolgan.
282. Aptaranıñ bir çartında –
283. Er a'ttıñ her-herekseli bürün bar.
284. Kuynuñ bir talazında
285. Kadıg kara ça, han hojuula ok turgan.
286. Alışkılar öörüp, amırap:
287. "Bistiñ bo çaş kunnuvus
288. Kajan-na özüp keer irgi?" – dees,
289. Hüler çaraş çuların algaş,
290. Kunnunuñ bajınga sugarga,
291. Oozu bir kulaş bedip,
292. Bogba bolgan.
293. "Bo kandıg aaylıg çüvel, dıñmam?" –
dees,
294. Hümiş çügenin sugarga,
295. Baza bir kulaş bedip,
296. Hunan bolu bergen,
297. Höl bolgan hölberj kara çonaan salırğa,
298. Dönen bolgan.
299. Art bolgan aңgaygan-keñgeygen
300. Ezerin salırğa,
301. Ses diştig mal bolgan.
302. Üş dakpır hömüldürge, kudurgazın
bolğaş
303. On aldı konun sanap,
304. Taarıştır tırtıp keerge,
305. Çedişken ser-çalı kula a't boop,
306. Tañdı deg sinnıg,
307. Üjen kulaş durttug,
308. Üş kuspak kuduruktug,
309. İyi kulaa ak, kara bulutta çetken,
310. Kaygamçık kula a't boop,
311. Oñ, solagay holu-bile
312. Kara çerni sirtiledir kakkılap,
313. Devirjip turgan-dır evespe.
314. Er-daa adazınıñ anyak çoraaş, kedip
çoraan
315. Kara saar idiin,
316. Kara torgu tonun,
317. Kara kiş keji börgün ketkeş,
318. Dajı torgu kurun kurjangaş,
319. Bolat bijeen azıngaş,
320. Kadıg kara çazın çükteeş,
321. Han hojuula ogun hoyunduruktaaş,
322. Olura kaaptarga, dıñmazı köörge,
323. Börgünüñ doşkızı
324. Enğirgey tayganıñ bajı-bile deñnejip
turar,
325. Havaan köörge,
326. Kadır tayga arını-bile dömey,
327. Hölçük deg ala karaktıg,
328. Kögey deg er boop

329. Köstüp olurup-tur evespe.
330. Er-daa tura halaas,
331. A'ttanır dep baarga,
332. Dıñmazı turgaş:
333. "A'dıñ çop oglaa hirelig çüvel moñ?
334. Ok-çañ düjürüp kagbas sen be?
335. Maldı kañçap bilir, akım?", – dep-tir.
336. "Şın, indıg-dır ale, dıñmam," – dees,
337. Ok-çemzeen düjürgeş,
338. Alañgı, soñgu edeen
339. Avıy-şavıy azıngaş,
340. Çanınga çedip keerge,
341. İñay-beer devırjip hööreeş,
342. Mundurbas boorga,
343. Demir kijen-bile kijennees,
344. Dıñmazınga tak kıldır tuduskaş,
a'ttangaş:
345. "Kijenin adır, dıñmam" – deerge,
346. Bir holu-bile tudup turgaş,
347. Adıra kaaptar orta,
348. Eñgirgeyniñ aldı kurjaandıva
349. Şala köstü berip-tir evespe.
350. Bora ol aşkan uunçe
351. Salıp üne bergeş,
352. Harap köörge, çüü-daa közülbes
bolgan.
353. Dedir kelgeş, ol herekselin
354. Ol kuyga dedir şıgıap kaaş,
355. Çadıringa salıp keerge,
356. Kelbeen boop-tur evespe.
357. A't-daa ol möggeş,
358. Bir aynıñ üjen honukta
359. Mööp dıvılap kelgeş,
360. Hovu çerni oya-çaza tepkilep keerge,
361. Sug üñüp,
362. Horum-dajın hoora-çaza tepkilep,
363. Turug-hayamı tura çaza tepkilep,
364. Mööp, dıvılaarga,
365. Buzulgan haya dajı
366. Şöl çerger höö-horum boop,
367. Deemiñ sıldızın çerger togladı,
368. Çerniñ dovuraan deerge doozunnaldır
369. Mööp, dıvılap kelgeş,
370. Tura düjüp-tür evespe.
371. Er-daa düje halaas:
372. "Çop-daa konçug mogavas,
373. Doktaavas kulugur boor!
374. Am-na turuptu be moñ?" – dep-tir.
375. A't turgaş:
376. "Men mogaar, turar çüve kayda boor.
377. Señee men-daa eki a't boop şıdaar-dır
men,
378. Meñee sen-daa eki ee boop şıdaar-dır
sen!" –
379. Dep-tir evespe:
380. Er turgaş:
381. "Indıg-dır harın,
382. Meñee sen-daa ergelig eki a't boop
383. Şıdaar-dır sen,
384. Señee men-daa eki ee boop
385. Şıdaar-dır men" – dep
386. Höörep turup-tur evespe.
387. Er-daa sağış-höree ajıp,
388. A'dın ede çazap,
389. Ezertengeş, hap çorutkaş,
390. Çart ıyaş çadıringa hap keerge,
391. Dıñmazı iyi karaan ıjıdı ıglap algan,
392. Muñgaraan-denğereen,
393. Budulgan buk deg düşken olurup-tur
evespe.
394. Er-daa kelgen.
395. Alışkılar höörejip, höglep,

396. Akızı a'dınıñ deviin, erezin höörep: bergen,
397. "Am eki a'ttug bolgan bis, 429. Ol inçap çurttap turgan.
398. Am enniir-torlur çüvevis çok, 430. Eki adazınıñ
- dıñmam, 431. Tayga-tañdızınıñ dagılgazın saktıp,
399. Men ol herekselim ekeeyn, 432. Tos dopçulug aldın sogul işinde
400. İyevistiñ sukkan çüvezin baza 433. Hopçu karazınıñ işti-bile tanıjıp,
401. Barıp tıp alır bis" – deeş, hap çorutkaş, 434. Öörenir argazın bodanıp kelgeş,
402. Herekselin ekkep kaaş, 435. Dıñmazına çugaalap-tur.
403. Çorup kaap-tırlar. 436. Dıñmazı olurgaş:
404. Alışkılar ol çorutkaş, 437. "Harın seeñ oon şın-dır, akım.
405. Kınırğaynıñ hüngeer talazın 438. Men baza-la bodap olurar kiji men.
406. Dözeelep-dilep çoraaş, 439. Oran-tañdıvıs dagır,
407. Kızıl çalım baarınıñ üdün, 440. Seeñ bodunğa, a'dınğa eki at,
408. Kuyun bakılap dilep çoraaş, 441. Meñee baza at herek dep
409. Hanı kara kuyun tıpkaş, 442. Bodap olurar kiji men iyin, akım", –
410. Kire beerge, şınap-la, 443. Dep-tir evespe aan.
411. Aldın heelig haarjak bo-la çıtkan. 444. Akızı olurgaş:
412. Üjep köörge, 445. "Çaa, dıñmam, meñ, seeñ bolğaş
413. Avazınıñ edilep çoraan edi bolğaş a'dıvıska
414. Kedip çoraan hevi 446. Eki attan sen-ne adap kör!" – deerge,
415. Bürün bar boop-tur. 447. Dıñmazı:
416. Höörejip, höglep, çadırdına ekkelgeş, 448. "Çaa, kançaar, adap-la-tır men iyin,
417. Dıñmazına hamık hevin kedirgeş, akım", – deeş,
418. İlçirbe, dergizin azındırğaş, 449. Bodanıp olurgaş:
419. Akızı köörge, ıñay köörge – ay 450. Ada-iyeziniñ ergeledip adap çoraan
- hereldig, adın
420. Beer köörge – hün hereldig, 451. Soluuru berge hirelig boorga:
421. Aldı erninde a'ş-çem siñgen, 452. "Akızınıñ adın Boktug-Kiriş deeş,
422. Üstüü erninde üs-çam siñgen, 453. A'dınıñ adın Ayañ-Kula deeş,
423. Üzesküüleñ çaraş 454. Bodunuñ adın Bora-Şeeley dep adaza
424. Aldın dañgına köstüp olurar boop-tur 455. Kandıgıl, akım?" – deerge,
- evespe. 456. Akızı:
425. Boktug-daa ok-çemzeen alğaş, 457. "Şın, eki at-tır, dıñmam", – dep
426. Añnap-meñnep, 458. Höörep olurgan er-dir evespe.
427. E'din e't ovaa, 459. Boktug-Kiriş deerzi
428. Çaan çag ovaa kıldır ovaalap turup 460. Çaynıñ ortaa ayda

461. Adazının ıdık Bora teyinin kırına
462. Haldıp üne bergeş,
463. Dagılğazın dagıp turda,
464. Enğirgeyniñ eezi er ala ezir ergilip
ertkeş,
465. Bir kalbak daştın kırına
466. Aldın sarıg çüve kuzup kaggaş,
467. Bajın sogaş-sogaş kılgaş,
468. Ergilip ertken.
469. Kınğırğaynıñ eezi kıs ala ezir ujup
kelgeş,
470. Baza bir daş kırına
471. Ak möngün ışkaş çüve kuskaş,
472. Bajın sogaş-sogaş kılgaş, ergilip
ertken.
473. Boktug-Kiriş bodanıp turgaş:
474. "Bo-daa oran-tandın eeleri boor bo,
475. Anaa çüve kayın inçap turar" – dep
bodaş,
476. Bir-bir keziin çipkeş,
477. Bir-bir keziin dıñmazına ekkelgeş,
478. Ol bugünü çugaalaş,
479. Çidirtip ap-tır.
480. Ol düne udup hongaş,
481. Dañ bajında dıñnap çıdarlarga,
482. Kuştarnıñ udın kayızı-daa dıñnap kaar
boop-tur evespe aan.
483. Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley alışkılar
484. Tos dopçulug aldın sogulnuñ işinde
485. Hopçu kara sudurunıñ işti-bile tanıjıp,
486. Çüveniñ ujurun çaygaar-la
487. Bile beer bolu berip-tirler evespe.
488. Olar ol inçap çurttap turda,
489. Bora-Şeeley ań-meñniñ keji-bile
490. Edik-hep daarap,
491. Çerle çünü-daa kılır
492. Uran-şever bolu bergen.
493. Boktug-Kiriş-daa çerniñ ańın çerge
kırar,
494. Sugnuñ ańın sugga kırar,
495. Eres er boop özüp kelgeş,
496. Bodu bir bajın,
497. Dıñmazına bir bajın tudup bergen.
498. Bir ayda ańın ańnaar,
499. Bir ayda uyguzun uduur,
500. Mindıg çüve-dir.
501. Bir ayda uyguzun udaaş,
502. Ulug ańın ańnaar deş beletkenip
olurda,
503. Bora-Şeeley kılaştap kelgeş:
504. "Sen am üş honukta
505. Çerle çüvee barba, akım,
506. Men konçug bagay düş düjedim" –
dep
507. Iğlañaynıp oluru-tur.
508. "Çańgıs dıñmam, sen, çüve
çugaalaarıña,
509. Dıñnaar-la men ıynaan" – deş,
510. İyi hün çünzeeş,
511. Ańın ańnap çoruksaaş,
512. Sıñayndır sığırıp sırlanıp, ırlağılap,
513. Ulug bodal bodangılap olurgaş,
514. Bajınınıñ kedeezinde
515. Mooruy kılrañ kırına,
516. Bazıp üne bergeş,
517. Öörü-kudu körgülep,
518. Ezep kaap kılaştap turarga,
519. Sarıg turug mumunda ajit çerde
520. Arga, dag çañgılangan,
521. Daaş eves daaş
522. Dıñnalıp turgan-dır evespe.
523. Kortpas bodu korgup,
524. Kovaş dives çüree kovaş dep,

525. Sezinmes bodu sestip,
526. Sert dives çüree sert kinnip,
527. Arni, bajı adınaynıp turup-tur.
528. "Çüü mında kelgeş,
529. Çüü daaş ündürüp turar çoor?" – deeş,
530. Örtay baglap kaggan a'dın
531. Çuları-bile argamçızın söörtü
532. Çavidaktay kaapkaş,
533. Daaş çoogu dölem teyge
534. Üne halıdıp keerge,
535. İyi öle koşkar üskülejip turgan.
536. "Bo kulugurlar arta
537. Kiji korgudup turar çüve-dir ale" –
deeş,
538. Ajnıp, horadap,
539. Kodan deg borbak daştı hoora sop
algaş,
540. Kagar orta,
541. Dedirlençip, çalaançıp çoraan
542. Koşkarların arazın orta
543. Haytıktır kaktıngaş, barıp düjer orta,
544. Koşkarın bireezi korgup, dezıp inay
boorga,
545. Bireezi sürüp çorup kaap-tır.
546. Er-daa horadaan heveer
547. İyi kodan deg daştı hoora sop algaş:
548. "Ayañ-Kula silerni çetpes bolza,
549. Dovuk-dorzuu kestirgey aan,
550. Boktug-Kiriş silerni sokpas bolza,
551. Amı-tının oskungay aan!" – deeş,
552. Argamçızın söörtpüsaan,
553. Çularlıg a'dı-bile ajngan heveer
554. Sürüp çorup-la kaap-tır evespe.
555. Ayañ-Kula çeder, çetpes,
556. Boktug-Kiriş kagar, kakpas çorda,
557. Argamçınıñ doñnug uju
558. Adır daştıñ arazınga kıstına beer orta,
559. Argamçı dıñzış deer orta,
560. A'tıñ bajı eglış deer orta,
561. Boktug-Kirişti çavak arazından
562. Çara şelipter orta,
563. A'tıñ ajırgı çartındıva çayılgaş,
564. Molduruu oorlup ölüp kaap-tır evespe
aan.
565. Ayañ-Kulanıñ bajı eelgeş,
566. Oyta düjüp çorda,
567. Argamçı üzülgeş, uşpayn bargan.
568. Ayañ-Kula eeziniñ ölgenin bilgeş,
569. Bora-Şeeleyniñ bajıñga mañnap
keep-tır.
570. Bora-Şeeley a'ttı köre kaapkaş,
571. Çaglıg çüree çarlı ber çazıp,
572. E't-söögü sirigeynıp:
573. "Eki eeñden kançap, çoop çarıldıñ?
574. Eki eeñ kançap, çoop baardı?" – dep
575. Aytırıp-tır evespe.
576. Ayañ-Kula turgaş,
577. Ol bugünü çugaalaarga,
578. Bora-Şeeley sirigaynıp-kavıgaynıp
turgaş,
579. A'dın ezerteş:
580. "Akımnıñ eki a'dın munar ujur
tavarışkan,
581. Eki ezenğizin tever,
582. Eki ezeringe olurur ujur tavarışkan-
dır" – deeş,
583. A'ttangaş, hap keerge,
584. Kögey deg er hörtee bergen çıdıp-tır
evespe.
585. Bora-Şeeley düje halaaş,
586. Oytur, doñgaytır tırtıp,
587. Algırıp-kışkırtıp, ıglap-sıktap,
588. Turup berip-tır.

589. Çeje inçap turar boor,
590. A'dın: "Çıt, çıt! – deerge, çıda düşken,
591. Akızın: "Üngertin, üngertin!" – deerge üngertinip turgan.
592. Üngerip algaş, ekkelgeş,
593. Çayın çıdivas, kığın doñmas
594. Em-şagaan, dom-şagaan o'du-bile çaaap-çaaap,
595. Seriin çerger kaap algaş,
596. Çejege, kajaga çedir
597. Iglap-sıktap kelgen çüve!
598. Çeje ançap olurar?
599. Ergildir-dolgandır bodanıp olurgaş,
600. Akızınıñ bir ayda aşsa ajar,
601. Aşpaza aşpas,
602. Tos dopçulug hopçu karazın
603. Ajıp körüp olurarga,
604. Eñgirgey, Kıngırgaynıñ aldın, möñgün ertinezin çeen bolgaş
605. Çayın çıdivas, kığın doñup-daa bolbas
606. Er bolgan-dır.
607. "Dirgizip alır deer bolza,
608. Çige murnuu çükte
609. Hün-Haan, Ay-Haan, Deer-Haan üş haannıñ
610. Üş dañgırazında üş öñ çelbiş arjıldar bar,
611. Olarnı ekkeer bolza,
612. Dirgizip ap bolur" – dep turar mindıg bolgan.
613. Ol ançap haydımp-şügdünüp olurda,
614. Bir erten imir-amır çorda,
615. Er ala ezir ujup kelgeş:
616. "Hün-Haannıñ, Ay-Haannıñ, Deer-Haannıñ
617. Üş dañgıların çadap ekkeer bolza,
618. Dirlip-daa bolur,
619. Öglüg-baştıg, ak maldıg,
620. Aal-çurttug-daa bolur çüve-dir iyin.
621. Men añaa bir duzanı körgüzer-dir men iyin" – dep
622. Üş ergildir ujup ertken.
623. Am erten bir ala ezir baza-la
624. Şak-la inçaar çugaalaaş,
625. Ujup ertken.
626. "bo üş çüül sümenin aayinga kirip,
627. Ooñ uun uglap,
628. Şiin şiglep çoraaş,
629. Ulçup-toyaap çoraaş,
630. Ölür bolzumza, ölür-le men ınaan,
631. Ölbeyn çalap ekkeer bolzumza,
632. Harın akımnı dirgizip ap,
633. Harın-daa aal-çurttug-daa
634. Boluru çadavas-la çüve-dir" – dep bodaaş,
635. Ayañ-Kulazın tak kıldır bağlap,
636. Daga kıldır soodup kaaş,
637. Bir ayda inaar baar arga-horgazın
638. Bodanıp olurup berip-tir evespe aan.
639. Aynıñ çaazında, hünnüñ ekizinde
640. A'ttanıp çoruur dep,
641. Aştanıp-çemnenip algaş,
642. Akızınıñ kirbey salından sal çarıp,
643. Dügünden düğün çarıp,
644. Karaandan karak çarıp,
645. Kejegezinden kejege çarıp,
646. Hey ilbi-bile kadanıp-töörenges,
647. Edik-hevin kedip,
648. Ok-çemzeen azıngas,
649. Toylu şil körünçükke
650. Kördünüp, şinçittinip olurarga,
651. Hazı-bile dömeyi kançaar-daa arga çok

652. Boop-tur evespe.
653. Boktug-Kiriş akızın
654. Eñgirgeyniň çalım hayazınga appargaş:
655. "Çalım hayam, çarlı berem,
656. Çanğıs akım sup kaayn,
657. Öndür hayam, çarlı berem,
658. Ölgem akıň şıgıap kaayn" – dees,
659. Bir karaandan çaş tögüldür,
660. Bir karaandan han tögüldür ıglap olurda,
661. Çalım haya "çalt" kıldır
662. Çarlı bergem.
663. Orzuk-kerjek ak bijee-bile oyup,
664. Orgulap, çazap turgaş, taarıştırğaş,
665. Aň-meñniň ilgin kejin
666. Kılınay döjep çatkaş,
667. Hazın sup kaaş:
668. "Çanğıs akım şıgıap kagdım,
669. Çalım hayam, haglı berem!" – dees, ıglaarga,
670. Çalım haya "çalt" kıldır
671. Haglı berip-tir evespe aan.
672. Bora-Şeeley
673. Aynıň çaaızında, hünnüň ekizinde
674. Ayan-çoruun çoruur dees,
675. Hamık herekselin alırım algaş,
676. Albazın kalbak kara aptarazınga sukkaş,
677. Kıngırgaynıň hünger çartında
678. Kızıl çalım baarında
679. Kara kuyga sup kaaş,
680. Bolçaytılg bora teyniň kırınga
681. Halıdıp üne bergeş,
682. Kara çerni siriledi,
683. Haya-dajın çanğılandır
684. Kıpsınçag kışkızın kışkırtıp:
685. "Men Boktug-Kiriş men,
686. Irak-uzak çoruk kılır apardım,
687. Meñee duzalaar kandıg çüü barıl?" – dep
688. Olurup-tur evespe.
689. Eñgirgeyniň eezi er ala ezir ujup kelgeş,
690. Oň çartıkı ektinge honup,
691. Kıngırgaynıň eezi kıs ala ezir ujup kelgeş,
692. Solagay talakı ektinge honup,
693. Evirip-çavırıp olurup-turlar evespe.
694. Bora-Şeeley olurgaş:
695. "Ekerler, erester, meñee kançaar duzalaar siler?
696. Ertem-şidiger çül?" – dep aytırıp-tır.
697. Bireezi:
698. "Men Eñgirgeyniň eezi Ereen-Ulaat men,
699. Mende höy ertem-daa çok.
700. Bir dünnüň işinde
701. Çambı-dipti bir dolganır men.
702. Aldın-üstüü dipte çüveni
703. Dıñnap bolur men.
704. Karak çiveş deer arazında
705. Tañdıdıva ajıp bar çıtkan oktu
706. Tudup ap bolur men" – deen.
707. Kıngırgaynıň eezi Kızıl-Ulaat:
708. "Mende-daa ertem-bilig çuga,
709. Men seeñ çarın arazınga kuzar bolzumza,
710. Bir kiji küjü,
711. Bel kejikke kuzar bolzumza,
712. Baza bir möge küjü nemeer men.
713. Sıyda ogum, sıra çam-bile
714. Çambı-diptiň kıldından beer çüveni

715. Körüp, çaspas adar men.
716. Bis oon inay çünü-daa
717. Ürep, dolap bolur bis.
718. Sen çerle muŋgak, budulçak çüve bodava" – diškeş,
719. Çalgınnarın dalbaŋnadıptarga,
720. Ottug, sorlug ooldar
721. Bolu berip-tirler evespe aan am.
722. Bora-Şeeley-daa amırap, öörüp,
723. Çige mumuu çügün şigleeş,
724. Hap-la kaap-tır.
725. Ayaŋ-Kula hoya-hoya düşküleerge,
726. Kodan deg çeri oylup, çaştap,
727. Dayzı-dayzı baskılaarga,
728. Dag daştar söpkünenip badıp,
729. Buluttugnuŋ adaa-bile,
730. Buduktugnuŋ kırı-bile,
731. Bediiniŋ belinge deep,
732. Çavızımıŋ bajın bazıp,
733. Hemçiğeste mi keje halıp,
734. Artçıgaştarmı aja halıp,
735. Kurgag çerın huyuksudup,
736. Öl çerın örtenzidi ujugup
737. Çorup olurup-tur evespe.
738. Bora-Şeeley ayan-çoruk kılır
739. Ayan şinçi kire bergen,
740. Sıgayındır sıgırılup,
741. Sırlanıp, ırlanıp çorup olurğaş,
742. Bir bodanıp çoruurğa,
743. "Alaŋgı edee a'dınıŋ askınıŋ kövüüŋge
744. İrip kalır çede bergen,
745. Çerinden üngeş, çem-daa işpeen,
746. Çer arazı ırıp-daa kelgen kıldır bodanıp:
747. Ayan-çoruk am-daa irak bolgay,
748. A'ttı inça kulumadap bolbas.
749. Bo orta al-bot, a't-höl
750. Dıştandırıp alır-dır" – dep bodaaş,
751. Arga çartım "ayt" deeş,
752. Mees çartınga düjürüp,
753. Üjen-dörtin sın-mıygaan kıra hömeelep,
754. Mees çartım "ayt" deeş,
755. Arga çartınga düjürüp,
756. Aldan-çeden argar-koşkarların
757. Kıra dize hömeelep ekkelgeş,
758. Arga-sayaan aa-çaza sop ekkelgeş,
759. Ulug odun ujutkaş,
760. Üstüü çartınga üjen-dörtin sın-mıygaan,
761. Aldın çartınga aldan-çeden argar-koşkarların
762. Sıra sıranıŋ durgun durgununçe şıştegilep algaş,
763. Ayaŋ-Kulazın salgaş,
764. Çonaan döjengeş, ezerin sırtangaş,
765. Oorgalap çıdıp ap-tır evespe.
766. Bora-Şeeley bir aynıŋ üjen honukta udaaş,
767. Tura halıp kelgeş,
768. Üstüü çartındıva körüngeş,
769. Üjen-dörtin sın-mıygaktarın
770. Ajıra-sıra kaggılap,
771. Aldın çartında
772. Aldan-çeden argar-koşkarların
773. Ajıra-sıra kaggılap,
774. Kadıg söögün kakkırılup,
775. Çımçak söögün simgırgılep, çip algaş,
776. Ayaŋ-Kulazın bağlap kaggaş,
777. Çeden kiji tötpeş
778. Çelgiy kara pajınga,
779. Çiŋ şayın hayındırğaş,
780. Ayan-çorukka çiiir a'ş-çemin

781. On beş honukta çemnenip algaş,
782. Uzun çoruun ulaştır hap çorutkaş,
783. Çıldık çerni aylık bodap,
784. Aylık çerni honuk bodap, hap çoraaş,
785. Bedik kara tañdı kırınğa üne hap keerge,
786. Indında ulug ak höl çıtkan.
787. Tos çüstüg kara duranın uşta sop ekkelgeş:
788. "Baraan-saraan çüü köstüür eves" – deeş,
789. Körüp olurarga,
790. Daadı-la ak mal höy boop-tur.
791. Eñ betinde ak teveler çoraan.
792. "Moon kadarçızından
793. Bir çüveniñ uun aytırıp albas be?" – dep
794. Bodaaş, hap orda,
795. A'dı tura düşken.
796. Düje halaaş:
797. "Arbas-turbas Ayañ-Kulam",
798. Çop turduñ?" – dep-tir.
799. A'dı turgaş:
800. "Kiji çeringe bo-la heveer
801. Çoruur sen be?" – dep-tir evespe.
802. "Şınap-la ındıg çüve turganı çül" – deeş,
803. Taagılıg kula çavaalığ,
804. Kidis hevenektig,
805. İnğırjak ezerlig,
806. İyaş ezenğilig
807. Baldır-beejek ool boop algaş,
808. Hökpeñnedi şoşkudup çorup olurda,
809. Teve kadarçızı körüp kaggaş,
810. Doza hap keep-tir.
811. Düje halaaş,
812. Aşaktıñ amırın aytırğaş turda,
813. Aşak mendiniñ harızın bergeş;
814. "Aal-çurtuñ kaydal?
815. A'dıñ, boduñ adı kim boor?
816. Kayı uglap-şiglep,
817. Kandıg ayan-çoruk kılıp çor sen, oglum?" –
818. Dep-tir evespe.
819. Ool turgaş:
820. "Mende aal-çurt-daa çok,
821. A't, botta at-daa çok,
822. Arızınnan aştaan,
823. Övürünnen eleen,
824. Ösküs-çañgıs kiji men, irem,
825. Bora bıdaa, boja-hoytpak
826. Saktıp çoruur kiji men.
827. Bo sürtüg kim dep haannıl?
828. Silerniñ at-şolañar kımıl?
829. Kım dep haannıñ
830. Kadarçı-havırçızı siler, kırın?" – dep
831. Aytırıp-tır evespe.
832. "Men Hün-Haannıñ teveziniñ kadarçızı
833. Ak a'ttıg Agıldır aşak dep
834. Kiji men, oglum" – dep-tir.
835. "Silerniñ haan çonunga
836. Kadıg halançızı kayı hirelig haanıl?
837. Bora bıdaa, boja-hoytpaa
838. Kayı hire elbegil?
839. Men ıškaş bagay kiji
840. Baraalgap bolur irgi be,
841. Bolbas irgi be, irem?" – dep-tir evespe.
842. Agıldır aşak turgaş:
843. "Haan kiji kadıg halançığ-la çüve bolgay.
844. Bora bıdaa, boja-hoytpak-daa bar-la ıynaan.

845. Indıg-daa bolza,
846. Çüve kıla albas kırgan ulus baza-la
847. Aştap-suksap, elep-türep-le çoruur
çüve-le bolgay.
848. Siler ışkaş anıyak ulus
849. Ajırar boor be.
850. Kadıg, çımçak çüveni
851. Aa-çaza kılıp beer,
852. Edik-hevinge-daa ajırbas,
853. İştı-hırnınga-daa ajırbas-la bolgay.
854. Haan kiji er kiji
855. Baraalgavas boor be, oglum?
856. Bıstıñ haan ay hirede
857. Bis ışkaş ulus
858. Baraalgaar çay şöleen çok boor" –
859. Dep-tir evespe.
860. Ool turgaş:
861. "Haan kiji çay çok,
862. Ajıl baza kılır çüve be, irem?" – dep-
tır.
863. Aşak turgaş:
864. "Haannıñ aldın dañgımazın alır deen,
865. Aldaynıñ Aldın-Mögeziniñ
866. Adın köör deen,
867. On çüktüñ on ekerleri,
868. On çüktüñ tos ekerleri çılgan.
869. Ooñ magazın köör deen
870. Hamık hayıngan, düp düvüreen
871. Turar çüve bolgay.
872. Hamıktı haan baştaan çüve didi,
873. İnçangaş haan-daa çay çok boor iyin"
–
874. Dep-tir evespe aan.
875. Şıyaan! Bora-Şeeley:
876. "Andıg-dır, irem,
877. Haannıñ aalı
878. Moon kayı hire ıragıl, kırgan?" –
deerge:
879. "Bo hemni kudu badıp çıdarınga,
880. Höy malçınnar oruñ aksında çüve.
881. Ooñ adaanda ulug sarıg hovunıñ
ortuzunda
882. Çüve" – dep-tir.
883. Er-daa döş çerge çortup,
884. Dövünçük çerge şoşkuñguurlap
çoraaş,
885. Höy malçınnarga doozazınga
ujuraşkan,
886. Ol-la aytırılarn aytırarga,
887. Dooza dömey harılap-tır evespe.
888. Bora-Şeeley ol kakkaş,
889. Hün-Haannıñ aalında çede beerge,
890. A't bajı-daa kozurt,
891. Kiji-daa kara seek-le bolgan.
892. Karak çingirtilenip turar
893. Koda-sümeniñ soonda
894. Tozan a't dolganıp çetpes
895. Dokulçak ak örgeeniñ murnunda
896. Bir bölük emeeş maygın bar bolgan.
897. Adaanda bir bölük,
898. Oon aray kövey maygın bar bolgan.
899. Üstünde höy çon
900. Maygın-balgat-daa çok,
901. Öörü-kudu köjüp turar boop-tur.
902. Şinçip körüp, çortup olurarga,
903. Murnunda maygın arazından
904. Aldın heelig sarıg maygın ılgalıp
turgan.
905. Ooñ çanında aldın sarala a't
906. İlgalıp turar bolgan.
907. "Aldaynıñ Aldın-Mögezi bo-la boor"
– dep
908. Çortup olurup-tur evespe.

909. Bora-Şeeley ol çortkaş,
910. Höy çok arazınga kelgeş,
911. Çavaazın bağlap kaggaş,
912. Öörü şuvuşkan-bile örü kılaştap,
913. Kudu şuvuşkan-bile kudu kılaştap turarga,
914. Ee köör çüve-daa çok.
915. Ol inçap ulus ederip çoruurga,
916. Nazı döğüp kırıy bergen bir aşak:
917. "Aal-çurtuñ kaydal,
918. At-şolañ kımıl?" –
919. Dep-tir evespe.
920. "Mende aal-çurt-daa çok,
921. At-şola-daa çok,
922. Arızından aştaan,
923. Övüründen eleen,
924. Aal-kezip, a'ş-çem dilep ijip,
925. Çer kezip, çem suraglap
926. Çoruur kiji men, irey.
927. Bo höy çon çop mınçap ıgılıp turar çon boor?
928. Kım dep haannıñ
929. Koda-sümezi boor, kırğan?" –
930. Dep aytırıp-tır evespe.
931. Aşak turgaş:
932. "Bo Hün-Haan dep kijiniñ
933. Koda-sümezi-dir.
934. Bo çon bolza,
935. Hün-Haannıñ aldın dañgıazın
936. Adaan-möörey alğan eres er alır dep,
937. Möörey çarlaan çüve-dir.
938. Ooñ şüüldezin köör,
939. Mööreyge-daa kirjir
940. Mındıg çüve ıynaan, oglum", – dep-tir evespe.
941. "Kandıg möörey çarlaan çüvel?
942. Kım dep eres er şüüldezi alğan çüvel, irem?" – dep,
943. Ool aytırıp-tır.
944. "Am erten tevenıñ üttüg-çarınñ öttür,
945. Dilginiñ üttüg-çarınñ çire,
946. Mönğün teveneniñ üdün çire,
947. Çüs şarı çü'gü ıyaştı örttendir,
948. Demir köjeeni tura atkan er
949. Şüglüp üngeş,
950. Ay-Haannıñ aldın dañgıazın alır çüve-dir" –
951. Dep-tir evespe.
952. Erteninde "Adıg egeleer!" dep
953. İt ünge soonda,
954. Karak çetpes sarıg oorganıñ kırınçe
955. Çon-daa köjüp-le ünge.
956. Oorganıñ kırında
957. İy ak ögnü tikken.
958. Bireeziniñ ejiinde
959. Ses buttug şiree kırında
960. Ses ka't olbuk salğan.
961. Ooñ kırında ak saldıg
962. Ak tonnug Ay-Kaan dep kiji olurğan.
963. Bir ak ögnüñ ejiinde
964. Baza-la ses ka't olbuk salğan
965. Ses buttug şiree turgan.
966. Ooñ kırında sarıg er olurğan.
967. Ulus-daa adıp egeleen,
968. Çer ortuzu çedirer-daa kiji bar,
969. Çedirbes-daa kiji bar bolğan.
970. "Aldın-Möge adar-dır!" – deen soonda,
971. Aldın sarala er şiree kırınnan düşkeş,
972. Kaşpal kara çazın çoruy aştap,
973. Han hojuula ogun çoruy şalıp,
974. Bolçaytılg bora teyniñ kırınçe

975. Kılaştap üne bergeş.
976. Erten tırtıngan bodu
977. Kejeege çedir tırtınıp,
978. Kejee tırtıngan bodu
979. Ertenge çedir tırtınıp keerge,
980. Ok tutkan holunuñ
981. Odu burugaynıp,
982. Ça tutkan holundan
983. Çalbıraaş çayıgaynıp kelgen.
984. Çazınıñ uju-bajından
985. Iş burugaynıp keerde,
986. Sala kaar orta,
987. Teveniñ üttüg-çarnın ötkes,
988. Dilginiñ üttüg-çarnın çire,
989. Mönğün teveneniñ üdün çire,
990. Çüs şarı çü'gü ıyaştı
991. Örttendir deggeş,
992. Demir köjeeni bir karış kirgen,
993. Ogu keep düşken.
994. "Möörey meenji boldu!" – dep kışkı salgan.
995. Höyden:
996. "Demir köjee odurulbaan!" – daa deer kiji bar bolgan,
997. "Bolgan!" – daa deerleri bar,
998. Mındıg bolgan-dır evespe.
999. Bagay ool turgaş:
1000. "Bolbaan, bolbaan!
1001. Men atpaan men, men atpaan men!" – dep
1002. Algırıp-tur.
1003. Aldın-Möge turgaş:
1004. "Dem-ne çop atpaan sen?"
1005. Inaar uglaaş adivıt, kulugur!" – dep
1006. Horadap turup-tur.
1007. "Çerle adıp köreyn, haanım?" – dees,
1008. Çannıp turup bergen.
1009. Haan-daa ıttaalakta,
1010. Aldın-Möge turgaş:
1011. "Bo çüvee beletken beriger,
1012. Adıp çadaza,
1013. Börttüg bajın börgü-bile,
1014. Çeñniñ holun çeñi-bile kezer çüve" – dep-tir.
1015. Ool turgaş:
1016. "Çaa, çöp-tür" – dees,
1017. Bolçaytılg bora teyniñ kırınc,
1018. Bagay çavaazın çedip algaş,
1019. Bagay çazın çoruy çülgüp,
1020. Bagay sogunun çoruy aştap,
1021. Ünüp kaap-tır evespe.
1022. Çılğan höyden:
1023. "Soonda atkan kiji
1024. Andıg çüve çordu dep bodaarı ol-dur aa,
1025. Çarjıncıg, çögençig-daa kulugurnıñ!" – dijip,
1026. Oyta-dongaya düjüp, kattırıp,
1027. Olura düjüp, tura halçıp kattırıp
1028. Turup-turlar evespe.
1029. Bora-Şeeley:
1030. "Adıg-tudug
1031. Adıp körbeen kiji bolgay men" – dep saktıp,
1032. Ulug bodal bodanıp,
1033. Çorup olurup-tur.
1034. Teyniñ kırınga bargaş,
1035. Bodu boop algaş,
1036. Kadıg kara çazınıñ kirijin
1037. Kırıladı dıñzıtkaş,
1038. Kañ hojuula ogun
1039. Kadıg idiiniñ ulduñunga

1040. Şalıy-şuluy sop algaş,
1041. "Men kezenmedim,
1042. Boktug-Kiriş akım kezendi!" – dees,
1043. Kezenip, tırtınıp turup-la berip-tir
evespe.
1044. Erten tırtınğan bodu
1045. Kejeege çedir tırtınıp,
1046. Kejee tırtınğan bodu
1047. Ertenge çedir tırtınıp,
1048. Ok tutkan holunuñ
1049. Odu burugaynıp,
1050. Ça tutkan holunuñ
1051. Çalbıraajı çayıgaynıp,
1052. Çazınıñ uju-bajından
1053. Iş burtugaynıp keerde,
1054. Çazınıñ aldı sagında siilip kılğan
1055. Aldan ulu dekpezi arıgaynıp,
1056. Üstüü sagında siilip kılğan
1057. Üjen ulu dekpezi ürügeynip,
1058. Dekpezinde te-çunmazı
1059. Tekpilejip-şaşkılajıp,
1060. Baarında par, arzılañı
1061. Barzayıp-korzayıp keerde,
1062. "Men tırtıpadım,
1063. Boktug-Kiriş akım tırtı!" – dees,
1064. Şıp-şınap şıjkır tırtıp ekelgeş,
1065. "Men salbadım,
1066. Boktug-Kiriş akım saldı,
1067. Çüskük tutkan holunga şürnükpe,
1068. İne tutkan holunga ildirtinme!" –
dees,
1069. Işkına çoruy sala kaar orta,
1070. Tevenin üttüg-çarnın ötkes,
1071. Dilginin üttüg-çarnın çire,
1072. Mönğün tevenenin üdün çire,
1073. Çüs şarı çü'gü ıyaştı örttendir,
1074. Demir köjeeni üze deggeş,
1075. Sarıg hovunuñ ol çartı
1076. Boş dagnıñ belindive ogu kire
bergen,
1077. Kezi köstüp sirigeynip turgan.
1078. Karak çiveş arazında halıdıp barıp,
1079. Uşta sop ap turgan
1080. Bora-Şeeley-dir evespe.
1081. Şıyaan am çüü boor!
1082. Küjür Bora-Şeeley: "Çüü-daa bolza,
1083. Bireeni aştım eves be" – dep
1084. Bodap, hap kelgeş:
1085. "Meen adım kandıg boldu, eşter?" –
dep
1086. Çorgaar aytırıp turup-tur evespe.
1087. Höyden:
1088. "Adıg-tudug oon artık boor be! – dep
turlarda,
1089. Aldaynıñ Aldın-Mögezi turgaş:
1090. "Adıg seenji-daa bolza,
1091. Kaş möörey-bile körjüür bis.
1092. Sen ışkaş çüveni
1093. Deerdive ündür tevektep-daa itkay-
la,
1094. Çerdive kiir tepsep-daa itpas be!" –
dees,
1095. Udurguzun ulçuktur daynap,
1096. Dag dijin dayıradı daynap turup-tur.
1097. Bora-Şeeley turgaş:
1098. "Mööreyni sen bilir çüve bolza,
1099. Am çüü kandıg adaan-möörey bar
çüvel?" – dep,
1100. Hölçük bolgan ala karaan
1101. Hölünedi körgülep,
1102. Arın Hireeti bolgan ala karaan,
1103. Anđara-dündere körgülep,
1104. Ajınıp-horadap olurup-tur evespe.

1105. Aldın-Möge olurgaş:
1106. "Am daarta dañ bajı şara-here,
1107. Daş bajı sarıg-şokar turda,
1108. Sarıg hovunuñ ol çartunga sen,
1109. Bo çartunga men belen turar evespe.
1110. İyelerniñ törüp kaggan
1111. Dört maga e'di-bile
1112. Körüşkey bis aan" – dep-tir evespe.
1113. Bora-Şeeley turgaş:
1114. "Harın ölür, dirliir-daa bolza,
1115. Dürgeni herek bolgay" – deeş,
1116. Hap çoy barıp-tır evespe aan am.
1117. Bora-Şeeley sarıg hovunuñ
1118. Ol çartunga bargaş,
1119. Ayañ-Kulazın demir kijen-bile
kijennep kaaş,
1120. Akızınıñ sezen buur keji
1121. Şodak-şuudaan kederge,
1122. İyi emii çerle çajınmas bolgan.
1123. Oon aayın tıp çadaaş,
1124. A'dınga çügürüp kelgeş:
1125. "Meer iyem töreen iyi emiimni
1126. Kançap alır kiji boor men, eki a'dım,
1127. Arga-sümeden kadıp kör" – dep-tir.
1128. A'dı turgaş:
1129. "Ujuñgan çüve-dir ale!
1130. Ezemiñ ajırgı çarıkkı
1131. Oor kövençiniñ aldında
1132. Ottug horan o'du bar boor,
1133. Ooñ-bile ögep-dagap körem" –
1134. Dep sümelep-tir evespe.
1135. Bora-Şeeley kövençin üjep köörge,
1136. Ottug horan o't bar bolgan.
1137. Ooñ-bile ögep-dagaptarga,
1138. Çırlıp çıpşına bergen-dir.
1139. Am ol inçap turda,
1140. Aldaynıñ Aldın-Mögezi
1141. Dagdınıp, kettiniñ algan,
1142. "Boktug-Kiriş, kançaldıñ, çoondıñ?"
– deen,
1143. Kıygı kışkızın salgan,
1144. Kara çerni dirtiledir,
1145. Haya-dajın çağgilandır
1146. Evip-devip çorup oluruñ-tur evespe
aan.
1147. Bora-Şeeley tonun ezeriniñ kırına
salgaş,
1148. Utkuy devip çede bergeş,
1149. İyi er-daa seziniş çok,
1150. Segirjip ap-tırlar evespe.
1151. Bora-Şeeley bir çay arazında
1152. Karak uunda köörge,
1153. Er ala ezir ujup kelgen deg bolgan.
1154. Çarın arazınça
1155. Engirgeyniñ eezi Ereen-Ulaat
1156. Er ala ezir boop kelgeş, kuzar orta,
1157. Bir möge küş höreкке nemejip
keerde,
1158. Bir öde halaaş, bir buttan algaş,
1159. Bir aynıñ üjen,
1160. İyi aynıñ aldan honukta
1161. Bööldep kelgeş, bir köörge,
1162. Aldın-Mögeniñ çağgıs budun tudup
algan boop-tur.
1163. Toptap, şinçip turarga,
1164. Aldın-Mögeniñ hanı
1165. İyaş, haya, dašta çaşkannanıñ kalgan
1166. Boop-tur evespe aan.
1167. Şıyaan! Bora-Şeeley bodanıñ turgaş,
1168. "Aldaynıñ Aldın-Mögeziniñ
1169. İyaşta çaštaan hanı
1170. Çövüreeniñ kızılı boop şınzin!

1171. Daya-sööskenge çaštaanı
1172. Daya-sööskenniñ kızıl kartı bolzun!
1173. Haya-daşka çaštaanı
1174. Haya-daştıñ kızıl kartı bolzun! – dep
1175. Artkan çañgıs budu,
1176. Bo soñgu açı-üreniñ
1177. Et-sep kaastaarga,
1178. Adınlbas, çipşınçak aldınınga kattı!"
– dep,
1179. Töögüp-daa turgan Bora-Şeeley-dir
evespe aan am.
1180. Bora-Şeeley Ayañ-Kulazınga kelgeş,
1181. A'dın mungaş,
1182. Aldın sarala a'tka kelgeş,
1183. Ezer, çonaan sukkaş,
1184. "Ak çılgı arazınga aldın sarala a't
boop,
1185. Çayaañ çara, komuñ hoora semirip
al!" – dees, salgaş,
1186. Hün-Haannıñ aalınga hap kelgeş:
1187. "Am çüü adaan-mööreyiñer bar
çüvel?" – dep,
1188. Hölçük bolgan ala karaan
1189. Hölüñnedi körgülep olurup-tur
evespe.
1190. Hün-Haan olbuk-kuduzun çadıp,
1191. Çiñ şayın hayındırtıp,
1192. Hoo, dombuzunga kudup,
1193. Çağlıg e'din, çigir boovazın salıp,
1194. Hündülep olurgaş:
1195. "Am adaan-möörey-daa çok-tur,
oglum,
1196. Ak ögnü tip,
1197. Aziraan mal, ara e't, artı-horaam
ortuzundan üzüp,
1198. Uruum-daa beer men, oglum" – dep,
1199. Ayannıg çugaazın çugaalap olurup-
tur evespe.
1200. Bora-Şeeley olurgaş:
1201. "Çaa, indıg-dır, haan katım.
1202. Meeñ çoruum am-daa elek.
1203. Men çoruum kılıp algaş,
1204. Çoruy keer men.
1205. Alırımını aaylap beriñer,
1206. Beletkep kaar siler.
1207. Aray saaday beer boor men.
1208. Çanarımda dalaş apaar boor men,
1209. Saat çüve kılbas siler" – dees,
1210. Ayañ-Kulazın mungaş,
1211. Çige muruu çügün şigleeş,
1212. Uzun çoruum ulaştır
1213. Çorup kaap-tır evespe.
1214. Bora-Şeeley ol çorutkaş,
1215. Kıştıñ hıraazın hılıradı,
1216. Çaynıñ şalıñın şalıradı,
1217. Bediiniñ belinge tepsep,
1218. Çavızınıñ bajınga bastırıp,
1219. Hemni keje halıdıp,
1220. Arttarnı aja halıdıp,
1221. Hoy deg daştı çuura bastırıp,
1222. Kodan deg çerni oya tepsip hap
olurgaş,
1223. Bir ulug tañdınıñ kırınga
1224. Üne hap keerge,
1225. Bir ulug sarıg hem,
1226. Karak çetpes sarıg hovı köstüp
çıtkan,
1227. Düje halaaş.
1228. Tos çüstüg kara duranın uşta sop
algaş,
1229. "Baraan-saraan çüü köstüür eves" –
dees,
1230. Şinçip, körüp olurarga,
1231. Daadı-la sarıg mal höy bolgan.

1232. Eñ betinde dañ-na hoor sarıg teve
çoraan.
1233. "Moon kadarçızı bar-la bolgay,
1234. Moon çüvenin bir aayın aytırıp albas
be? – deeş,
1235. Çoraan çoruktıñ kandızın kançap
bilir,
1236. Mañaa a't-bot dıstanıp alır-dır" –
deeş,
1237. Dedir oytur tırtaş,
1238. Aldaynıñ artınçe düje halıtkaş,
1239. Arga çartınnan "ayt" deeş,
1240. Mees çartınga düjürüp,
1241. Üjen-dörtin sın-mıygaan kıra
hömelep,
1242. Mees çartınnan "ayt" deeş,
1243. Arga çartınga düjürüp,
1244. Aldan-çeden argar-koşkarların
1245. Kıra dize hömelep ekelgeş,
1246. Arga-sayaan aa-çaza sop ekelgeş,
1247. Ulug odun salgaş,
1248. Üstüü çartınga üjen-dörtin sın-
mıygaan,
1249. Aldı çartınga aldan-çeden argar-
koşkarların
1250. Sıra sıranıñ durgun durgununçe
şıstep algaş,
1251. A'dın salgaş, oorgalap çıdıp ap-tır
evespe.
1252. Küjür Bora-Şeeley
1253. Ayda uduur uyguzun udaaş,
1254. Tura halıp kelgeş,
1255. Üstüü çartındıva körüngeş,
1256. Üjen-dörtin sın-mıygaan
1257. Ajıra-sıra kagılap,
1258. Aldı çartındıva körüngeş,
1259. Aldan-çeden argar-koşkarların
1260. Ajıra-sıra kagılap,
1261. Kadıg-kadıg söögün kakkırgılap,
1262. Çımçak söögün simgirgilep,
1263. Çiy sop algaş,
1264. A'dın bağlay sop kaggaş,
1265. Çeden kiji tötpes
1266. Çelgiy kara pajınga
1267. Çiñ şayın hayındırğaş,
1268. Ayda-çıldı aştavas-suksavas a'ş-
çemin
1269. On beş honukta çemnenip algaş,
1270. A'ttangaş, teve çoogunga kelgeş,
1271. Taagılıg kula çavaalığ,
1272. Kidis hevenektig bagay ool boop
huvulgaş,
1273. Hökperñedi şoşkudup,
1274. Eleñnedi çortup çoraaş,
1275. Teve kadarçızınğa çedip keerge,
1276. Sarıg a'ttıg, sarıg saldıg
1277. Sarıg aşak utkuy şoşkup kelgen.
1278. Ool düje halaaş,
1279. Amırın aytırğaş turda,
1280. Aşak turgaş:
1281. "Aal-çurtıñ kaydal?
1282. At-şolañ kimil?
1283. Kay bar çor sen?
1284. Kandıg ayan-çoruk kılıp çor sen,
oglum?" – dep
1285. Çöleeñ-çaagay çugaalap turup-tur
evespe.
1286. Ool turgaş:
1287. "Mende aal-çurt-daa çok,
1288. A't, botta at-şola-daa çok,
1289. Arızından aştan,
1290. Övüründen eleen-türeen amıtan men,
1291. "Bora bıdaa, boja-hoytpak kayda
irgi?" – dep,
1292. Oran kezıp toyaap-dojap,

1293. Doktaar turar çer-daa çok
1294. Amıtan men, irem.
1295. Silemiñ aal-çurtuñar kaydal?
1296. A't, boduñ at-şolañar kımıl?
1297. Bo kım dep haannıñ kañ sürüül,
irem?" – dep
1298. Aytırıp-tur evespe aan:
1299. Aşak turgaş:
1300. "Mende aal-daa çok,
1301. Hoor sarıg teve kadargan,
1302. Hoor sarıg a'ttıg
1303. Hola-Sal dep kiji men.
1304. Bo sürüg Ay-Haan dep kijiniñ
1305. Kañ sürüü-dür iyin, oglum" – dep-tir.
1306. Ool turgaş
1307. "Ay-Haan dep kiji
1308. Çööleñ-çaagay kiji be, kadıg-berge
be?
1309. Bora bıdaa, boja hoytpak elbek be?
1310. Men ıškaş bagay kiji
1311. Baraalgap bolur be, bolbas be, irem?"
– dep
1312. Aytırıp-tır evespe.
1313. Aşak turgaş:
1314. "Haan kijiniñ a'ş-çemi
1315. Elbek bolbayn kançaar, oglum?
1316. Haan kiji çerle kadıg-berge
1317. Bolur çüve bolgay.
1318. Andıg-daa bolza bistiñ haan albatı
1319. Çonunga çımçak kiji çüve.
1320. Am hirede bis ıškaş ulus
1321. Baraalgaar çay çok-la boor.
1322. Haannıñ aldın dañgınazın alır deen
1323. Hümüş-Hüler mögeniñ
1324. Adıg-tuduun köör bolgaş adıgga-daa
kirjir
1325. On çüktüñ on,
1326. Tos çüktüñ tos eñ eker erleri
1327. Çılğan turar çüve çordu, oglum" –
dep-tir evespe.
1328. "Ay-Haannıñ aalı kayda çüvel,
irem?" – deerge,
1329. "Bo hemniñ bo kıdında
1330. Hamık malçınnar ında¹ çüve.
1331. Olarnı erte beeriñge,
1332. Anda çüve azar – erter çeriñ-daa çok"
–
1333. Dep-tir evespe,
1334. "Çaa andıg-dır, irem", – deeş,
1335. Döş çerge çortup,
1336. Dövünçükke hökpeeliktedi
daalıktadıp çoraaş,
1337. Höy malçınnarga ujuraşkaş,
1338. Ol-la aytırın aytırarga,
1339. Dömey boop-tur,
1340. Hola-Saldıñ harızı-bile
1341. Ol-la çorutkaş,
1342. Ay-Haannıñ koda-sümeziniñ
çoogunga
1343. Çedip keerge,
1344. A't-daa koş arga-la,
1345. Kiji-daa kımıskayak-la boop-tur
evespe.
1346. Höy çonnuñ araziñçe,
1347. Eleñnedi çortup kirip kelgeş,
1348. Bagay çavaazın höy a'ttar kıdınga
ıldırtıp kaggaş,
1349. Höy-bile kadı öörü-kudu bazıp,
1350. Çorup-la turgan.
1351. Ol inçaar çorup turgaş,

¹ Orijinal metinde "innda" şeklindedir.

1352. Kulak uunda dıñnap çoruurga,
1353. Hün-Haanga adıg-bile
1354. Adı dömey bolgan.
1355. Bottarınıñ çugaazın dıñnaarga,
1356. "Bis ışkaş ulus hey-le adar çüve-dir
iyin" –daa
1357. Dijirleri bar.
1358. "Çüveni kançap bilir,
1359. Kelgen hereen atpayn kançaar"-daa
1360. Deerleri bar boop-tur evespe.
1361. Erteninde karak çetpes sarıg oorganıñ
kırınçe
1362. Çon-bile kadı ünüp kaap-tır.
1363. Oorga kırınğa ünüp keerge,
1364. Adıgga kirjir eker eres erler
1365. Şagda-la belen turgan.
1366. Haan-bile hürej a'ttıg Hümüş-Hüler
möge kelgen,
1367. Haannıñ olurar şireezi-bile
1368. Hüler-Hümüş mögeniñ olurar iyi
şireezi belen bolgan.
1369. Olar kelgen soonda,
1370. "Adıg-tudug egeleer!" – deen
1371. İt-daa üngen.
1372. Ok-daa sıgaynıp turup bergen,
1373. Ça-kiriji-daa dıgaynıp-la turgan,
1374. Çedireri çedirer-daa,
1375. Çedirbezi çedirbes-daa boop-tur
evespe.
1376. Höy adıp töngen soonda:
1377. "Hüler-Hümüş möge adar!" – deen
soonda,
1378. Hüler-Hümüş möge hürej a'dın
mungaş,
1379. Bolçaytılg bora teyniñ kırınçe
1380. Hap üne bergeş,
1381. Kezenip tırttıp çıdıp-la
1382. Berip turup bergen.
1383. Erten tırttıngan bodu
1384. Kejeege çedir,
1385. Kejee tırttıngan bodu
1386. Ertenge çedir tırttıp keerde,
1387. Ok tutkan holunuñ odu burugaynıp,
1388. Ça tutkan holunuñ çalbıraajı
çayıgaynıp keerde,
1389. Işkına çoruy salır orta,
1390. Teveniñ üttüg-çamın ötkes,
1391. Dilginiñ üttüg-çamın çire,
1392. Teveneniñ üdün çire,
1393. Çüs şarı çü'gü çıraanı örtendir
deggeş,
1394. Demir köjeeniñ bir çartın çire
deggeş,
1395. Ogu keep düşken.
1396. Hüler-Hümüş möge hap bargaş,
1397. Ogun ala sop algaş:
1398. "Möörey meenji boldu aa!" – dep
kıygı salgan.
1399. Höy çon:
1400. "Boldu!"-daa deeri bar,
1401. "Bolbaan!"-daa deeri bar bolgan.
1402. Haan olurgaş:
1403. "Am adar sağıştıg kiji bar be, çok
be?" – dep kıygı salgan.
1404. Höy çon:
1405. "Çok, çok!" – dep-tir.
1406. Bagay ool turgaş:
1407. "Men atpaan men,
1408. Men adıp bolur men be?" – dep-tir
evespe.
1409. Haan-daa ıttaalakta,
1410. Hüler-Möge turgaş:
1411. "Dem-ne çop atpaan sen?
1412. Düü hovuduva uglaaş, adıvıt,

- kulugur!" – dep-tir.
1413. Ool turgaş:
1414. "Kurug hovuduva çünü adar men?"
1415. Men baza-la haan havıtızı²
1416. Siler işkaş er kiji-le-dir men" – dees,
1417. Toovas bolgan.
1418. Haan olurgaş:
1419. "Bo çüvee beletkep beriñer!
1420. Adıp çadaza, moynun kezip,
1421. Hooylu çozugaar şüider çüve" – dep,
1422. Çarlık boop-tur evespe.
1423. Beletkel uluzu:
1424. "Çüü mindig kulugur boor?"
1425. Hey çüve kıldırtırı ol-dur,
1426. Bodundan çögenmes, am ölüri ol-dur iyin!" – dijip,
1427. Hıylanıp beletkey bergen.
1428. Bagay ool-daa:
1429. "Haan çarlı küştüg-le bolgay,
1430. Soonda atkan er
1431. Düğüün adar çüve çordu" – dep kattırgılap,
1432. Bagay çavaazın munupkaş,
1433. Bolçaytılg bora teyniñ bajınçe
1434. Öpeeliktedip ünüp-le kaap-tır evespe aan.
1435. Höy çılğan çon ulugları:
1436. "Çünü-daa bilbes, körem, hööküynü!" –
1437. Dijip keergep turgannar.
1438. Anıyaktarı:
1439. "Ölürün bilbes öörüp bar cıdar
1440. Çegençiin-daa!" – dijip turarları bar,
1441. Çamdızı şoodup, kırııp,
1442. Oyta-dongaya düjüp,
1443. Olura-tura halçıp,
1444. Şoogaynıp kattırjırı-daa bar.
1445. Bügü çonnuñ karaa-la
1446. Inaar turup-turlar evespe aan.
1447. Küjür Bora-Şeeley
1448. Bolçaytılg bora teyniñ bajınga
1449. Bodu boop algaş,
1450. Kadıg kara çazınıñ kirijin
1451. Hiiledi, haaladı dıñzıdıp algaş,
1452. Han hojuula ogun
1453. Kadıg idiiniñ ulduñunga
1454. Şalıy-şuluy tırtkıláp algaş:
1455. "Men kezenmedim,
1456. Boktug-Kiriş akım kezendi!
1457. Men tırtpadım,
1458. Boktug-Kiriş akım tırttı!" – dees,
1459. Kezenip, tırttıñıp turup berip-tir evespe aan.
1460. Erten tırttıngan bodu
1461. Kejeege çedir,
1462. Kejee tırttıngan bodu
1463. Ertenge çedir tırttıñıp keerge,
1464. Ok tutkan holundan ot hıp,
1465. Ça tutkan holundan
1466. Çalbıraaş çayıgaynıp,
1467. Çazınıñ aldı, üstüü sagından
1468. İş burugaynıp keerde:
1469. "Men atpadım,
1470. Boktug-Kiriş akım attı!
1471. İne tutkan holunga ildikpe,
1472. Çüskük tutkan salaamga şüñnükpe!" – dees,

² Orijinal metindeki baskı hatası "havırçızı"

1473. Şıp-şınap şıjktır tırtıp ekkelgeş,
1474. Işkına çoruy sala kaar orta
1475. Tevenin üttüg-çarnın ötkes,
1476. Dilginin üttüg-çarnın çire,
1477. Möngün tevenenin üdün çire,
1478. Çüs şarı çü'gü çıraanı örtendir,
1479. Demir köjeenin dal ortuzun odura deggeş,
1480. Kurgag hovuje
1481. Kulburap bar çıtkan ogun
1482. Karak çiveş deer arazında
1483. Halıdıp bargaş segirip turgan
1484. Bora-Şeeley-dir evespe.
1485. Şıyaan! Küjür Bora-Şeeley:
1486. "Bir bergeni aştım evespe" – dep,
1487. Bodanıp çorup olurup-tur.
1488. Hap kelgeş:
1489. "Meeñ adım bolgan be,
1490. Bolbaan be, eşter?" – dep,
1491. Çorgaar aytırıp-tır evespe.
1492. Höyden çünü-daa çugaalavaanda,
1493. Hümiş-Hüler mögeden:
1494. "Sende-le boldu, andıg-daa bolza,
1495. Sen ıškaş çüve-bile
1496. Kaş-kaş mööre-y-bile körjür men" – dep,
1497. Udurguzun ulçuktur daynap,
1498. Dag dijin dıyradı daynanıp,
1499. Olurgan-daa çüveñ irgin iyin.
1500. Bora-şeeley olurgaş:
1501. "Mööreyni sen bilir çüve bolza,
1502. Hey, hoozun çüve kılbayn,
1503. Boduñ kelir kiji sen rınaan,
1504. Çoruum dalaş kiji men,
1505. Kajan, kayaa körjüür bis?" – deeş,
1506. Hölçük bolgan ala karaan hölünedi,
1507. Arın hireeti bolgan ala karaan
1508. Anđara-dündere körgülep,
1509. Olurup-tur evespe aan.
1510. Hüler-Möge olurgaş:
1511. "Harm körjür bolza, körüşkey-le bis,
1512. Am erten dañ bajı şara-here,
1513. Daş bajı sarıg-şokar turda,
1514. Karak çetpes sarıg hovunun ortuzunga
1515. Körjür bis:
1516. Sen ol çartından keer sen,
1517. Men bo çartından baar men" – dep
1518. Ajınıp horadap olurup-tur.
1519. Bora-Şeeley: "Men-daa belen men!" – deeş, hap çorutkan,
1520. Sarıg hovunun ol çartınga
1521. A'dın kijennep kaggaş,
1522. Dañnı atsı dagdınıp,
1523. Dügdünüp olura hongan.
1524. Dañ bajı şara-here,
1525. Daş bajı sarıg-şokar çorda,
1526. Hüler-Möge beletkenip algan,
1527. Deeringe çedir devip
1528. Çorup olurup-tur.
1529. Bora-Şeeley utkuy devip çede beerge,
1530. Bugalaştır hıyrıtap köörge,
1531. Udur hıyrıtaaş,
1532. Soora-saara şelgilejip çoruy,
1533. Kap-şak segirjip algaş,
1534. Üş aynıñ tozan honuk doktaal çok
1535. Bööldejip, tırkılajıp kelirde,
1536. Bora-Şeeleynin höreende
1537. İyi möge küjü kire honup keerde,
1538. Bir eptig tuduju-bile,
1539. Kolduk aldından çaskaaş,

1540. Bir ayda tırkılup, tırkılup,
1541. Borbak teyniñ bajın orta kagar orta,
1542. Beli üzülgeş, belde barıp düşken,
1543. Hos höree holunda bolgan,
1544. Artkan hos höreen
1545. "Eki erniñ ürezinin üzerge
1546. Kayım boor!" – dees;
1547. "Soñgu açı üreniñ
1548. Kudumal hüleriniñ egendizi bolzun!"
– dep,
1549. Beli soñgu açı üreniñ
1550. Alğı höm dalgır
1551. Adır dalgı bolzun!" – dep,
1552. Ürüp, omnap-somnap turgan
1553. Bora-Şeeley-dir evespe aan.
1554. Küjür Bora-Şeeley:
1555. "Baza bir bergeni aştım evespe!" –
dep
1556. Bodap, a'ttangaş,
1557. Hüreñ a'tka kelgeş,
1558. Herekselin sukkaş,
1559. "Sarıg çılgı arazınga
1560. Çayaañ çara, komuñ hoora semirip
al!" – dees, salgaş,
1561. Ay-Haannıñ aalınga hap kelgeş:
1562. "Am çüü boor, kandıg
1563. Adaan-mööreyiñer bar çüvel?" – dep
1564. Kıygı salgan.
1565. Ay-Haan utkuy ünüp kelgeş:
1566. "Anıyak kiji andıg dalaş bolbas,
oglum,
1567. Ögge kirip, a'ş-çemden çemnen,
1568. Adaan-möörey çok" – dep-tir.
1569. Bora-Şeeley a'dın baglaaşka baglap
kaaş,
1570. Haannıñ örgeezinge kirip keerge,
1571. Ses ka't sarıg olbuun çatkan,
1572. Amdannıg çaagay a'ş-çemin salıp
hündülep:
1573. "Ak ögnü tip, azıraan mal,
1574. Ara e't, ara-albatım ortuzundan üziüp,
1575. Uruum-daa beer men, eki küdeem,
1576. Aynıñ çaazında, hünñüñ ekizinde
1577. Köjüp çoruur siler" – dep,
1578. Höörep olurup-tur evespe.
1579. Bora-Şeeley:
1580. "Çaa, andıg-dır, haan katım.
1581. Çoruum am-daa elek kiji men.
1582. Men çoruum kılıp algaş,
1583. Çoruy keer men.
1584. Saaday beer boor men,
1585. Çanarımda dalaş apaar men,
1586. Saat çüve kılbas siler.
1587. Alırım aaylap beriñer,
1588. Beletkep kaar siler, katım", – dees,
1589. A'ştanıp-çemnenip algaş,
1590. Çige mumuu çügün şigley
1591. Hap çorup kaap-tır evespe aan am.
1592. Şıyaan! Küjür Bora-Şeeley
1593. Ol-la ujudup, halıdıp çorup orgaş,
1594. Üş ulug hemin keşkeş,
1595. Üş ulug arttı ajıp çorup orda,
1596. Ayañ-Kulazı tura düşken, düje
halaaş:
1597. "Arbas, turbas Ayañ-Kulam,
1598. Çünü bildiñ, çüge turduñ?" – dep
aytırıp-tır evespe aan.
1599. A'dı turgaş:
1600. "Seeñ am çeder çeriñ irak eves,
1601. Eñ-ne berge çerge baar sen.
1602. Eki kiçeengeylik, bodaldıg çorbas
bolza horjok boor.
1603. Bo turgan ulug tañdınıñ kırınğa
üngeş,

1604. Kalbak kara taalının iştinde
1605. Kara arjumakta
1606. Tos tañdının artı, kañı çüzün-
baazın sañı
1607. Inda bar boor.
1608. Sañı salıp, çajıñ çajıp turzuñza,
1609. Seen iyi sayın Ulaattarıñ keer boor" –
1610. Dep-tir evespe aan.
1611. Bora-Şeeley:
1612. "Çöp-tür" – dees,
1613. Ol orta bir ay a't, bot dıstandırap algaş,
1614. Ayda-çılada aştavas-suksavas a'ş-
çemin
1615. On beş honukta çemnenip algaş,
1616. Ulug tañdının kırına
1617. Ujudup, halıdıp üne bergeş,
1618. Arga-sayaan aa sop ekkelgeş,
1619. Arjımaandan çüzün-baazın sañın
salıp turarga,
1620. İyi sayın Ulaat iyi ezir boop ujup
kelgenner.
1621. Olar-bile ol bugünü töögüjüp,
çugaalajıp,
1622. Bot-bottarıñ kayaa, kançap,
1623. Tıpçıp alırım dugurjup algaş,
1624. Bora-Şeeley-daa hap çorup kaap-tır
evespe.
1625. Bora-şeeley ol kakkaş,
1626. Ulug hüreñ tañdı kırına
1627. Üne halıdıp keerge,
1628. Karak çetpes sarıg hovu çıtkan, düje
halaas,
1629. Tos çüstüg kara duranı-bile körüp
olurarga,
1630. Murnunda çüzün-baazın ereen-şokar
mal-la höy.
1631. Sarıg hovunuñ ortuzunda
1632. Ereen-şokar koda-hüree turgan.
1633. Ooñ adaanda alaak dolgan a't,
1634. Hovu dolgan çon
1635. Hat-salginga esteen
1636. O't-sigen bajı-la bolgan,
1637. "Bo-daa baza-la adaan-möörey
1638. Kılır deen ulus bolgay aan" – dep,
1639. Bodap olurgan.
1640. "Bo maldıñ kadarçızından
1641. Bir çüveniñ aayın bilip albas be?" –
dep bodaas,
1642. Eñ betinde taar-o'ttug ala hovuda
1643. Hoor teve kadargan kara a'ttug kijige
1644. Hap kirip kaap-tır evespe.
1645. Çoogunda çede bergeş,
1646. Taagılıg kula çavaalig,
1647. Kılıbış börttüg, kidis hevenektig,
1648. Şıvık kımçılıg, kızıtpa çalıg,
1649. Söösken sogunnug,
1650. Baldır-beejek ool boop huvulgaş,
1651. Teve çoogunga dölemnep çortup
çoruurga,
1652. Kadarçı köre sop kaggaş, hap keep-
tır.
1653. Düje halaas, aşaktıñ amırın yöreep
turgan.
1654. Aşak amır-mendiziniñ harızın
bergeş:
1655. "Aal-çurtuñ kaydal?
1656. A'dıñ boduñ adı kımıl?
1657. Kayı uglap-şiglep,
1658. Kandıg ayan-çoruk kılıp bar çor sen,
oglum?" – dep,
1659. Aşak çöölön-çaagay aytırıp-tır
evespe.
1660. Ool turgaş:
1661. "Mende aal-çurt-daa çok,
1662. A't, botta at-daa çok,

1663. Arızından aştaan, övüründen eleen,
1664. Türeen çüve-dir men.
1665. Aal kezip, a'ş-çem dilep ijip,
1666. Kodan kezip, hoytpak dilep ijip
1667. Çoruur kiji men, irem.
1668. Bo kim dep haannıñ ötkün sürüül?
1669. Silernıñ a't, bottuñ adı kim boor?
1670. Çüü haannıñ malçıızı siler, irem?" –
1671. Dep-tir evespe.
1672. Aşak turgaş:
1673. "Bo Deer-Haannıñ kañ sürüü-dür.
1674. Men Deer-Haannıñ teve sürüün
kadargan,
1675. Dege kara a'ttıg,
1676. Demir-Sal dep kiji men, oglum", –
1677. Dep harılap-tır.
1678. "Silernıñ haan kadıg be, çımçak be,
irem?
1679. Men ıškaş bagay kiji baraalgap,
1680. Boja-hoytpaan dilep ijip bolur be?
1681. Kandıgıl, irem?
1682. Arga-sümeden aytırıp berip körüñer,
irem?" –
1683. Dep-tir evespe aan.
1684. Aşak turgaş:
1685. "Anaa çoraan kijige
1686. Haan, kadın-daa kiji
1687. Kadıg boop kañcaarıl, oglum.
1688. Haan kijiden a'ş-çem dileer boor be?
1689. Mal-magan bolza,
1690. Harın aytırıp-daa bolgay-la.
1691. Bistiñ haan am çay, şöleen çok boor,
1692. Haannıñ aldın dañgıñazın alır deen
1693. Sıldis-Şokar a'ttıg,
1694. Öñnüg-çüstüg Öñ-Şara mögeniñ
1695. Adıg-tuduun köör deen, düp
düyüreen,
1696. Hamık hayıngan çüve ıynaan,
oglum" –
1697. Dep-tir evespe.
1698. Ool-daa:
1699. "Andıg-dır, irem" – deeş,
1700. Hemni kudu batkan,
1701. Höy malçıñnarga dooza ujuraşkan,
1702. Ol-la kakkaş, aalga çedip kelgeş,
1703. Çılğan höy çonga bargaş,
1704. Bagay çavaazın a'ttar çoogunga
1705. Sınırıp kaaş,
1706. Höy-bile öörü, kudu ederip çoruurga,
1707. Ee köör kiji-daa çok.
1708. Kulak uu-bile ulustuñ çugaazın
dıñnaarga:
1709. "On çüktüñ on, tos çüktüñ tos
ekerlerin körgeş çoor?
1710. Am erten öñnüg-çüstüg Öñ-Şara
möge
1711. Teveniñ üttüg-çamın öttür,
1712. Teveneniñ üdün çire,
1713. Çedi sıranı odura,
1714. Çüs şarı çü'gü ıyaştı örttendir,
1715. Daş köjeeni çuura,
1716. Demir köjeeni odura atkaş,
1717. Sarıg hovunu örttendir atkaş,
1718. Ogun karak çiveş deer arazında
segirip algaş,
1719. Haannıñ aldın dañgıñazın
1720. Alır dep turar-dır,
1721. Ol magalıg adıgnı
1722. Barıp köör çüve" – dijip
1723. Olurğanın dıñnap çorup-tur evespe
aan.
1724. Erteninde höy-daa sarıg oorganıñ
kırnçe

1725. Şuujup ünüp kaggan-dır.
1726. Ol höy-bile çorutkaş,
1727. Oorga kırında ünüp keerge,
1728. Hamık çon çılğan,
1729. Öñ-Şara möge bolçaytılg bora teyniñ kırında
1730. Kezengen, tırtıngan boop-tur evespe.
1731. Öñ-Şara möge ertenden kejeege çedir,
1732. Kejeeden ertenge çedir tırtınıp keerge,
1733. Ok tutkan holundan ot hıp,
1734. Ça tutkan holundan çalbıraaş çayıgaynıp,
1735. Çazınıñ aldı sagından
1736. Aldan ulu algırıp,
1737. Üstüü sagından
1738. Üjen ulu ürügeynçip keerde,
1739. Sala kaar orta,
1740. Teveniñ üttüg-çarnın ötkes,
1741. Teveneniñ üdün çire,
1742. Çedi sıranı odura,
1743. Çüs şarı çü'gü ıyaştı örttendir,
1744. Daş köjeeni çuura,
1745. Demir köjeeni odura deggeş,
1746. Sarıg hovunu örttendir deggeş,
1747. Ogu sarıg baalıkçe ajıp çorda,
1748. Halıdıp bargaş,
1749. Ol soora ap çorda aja hona bergen,
1750. Soondan kakkaş, çedip alğan.
1751. Öñ-Şara möge:
1752. "Möörey mende boldu!
1753. Am adar sağıstıg kiji bar be?" – dep
1754. Kıyğı salğan.
1755. Höyden:
1756. "Çok, çok!" – dişkenner,
1757. Samdar ool turgaş:
1758. "Men atpadım, men atpadım,
1759. Adar men, adar men!" – dep kıyğı salğan.
1760. Öñ-Şara möge:
1761. "Çe, maar uglaaş, adıpsıñza!
1762. Algırıp kançaarıñ ol?" – dep
1763. Köskeni olurgan.
1764. "Çünü adar men?
1765. Kurug hovuje atpas men!
1766. Adar çüveden beletkep beriñer!" – dees,
1767. Toovas bolğan.
1768. Haan olurgaş:
1769. "Çe, beletkep beriñer, adıp çadaza,
1770. Börttüg bajın börgü-bile,
1771. Çeñniñ holun çeñi-bile alır çüve,
1772. Kezer-Kara maadırmı ekkeliñer!" – dees,
1773. Ulus çorudupkan.
1774. Ool-daa:
1775. "Çöp" – dees,
1776. Teydive kızıt pazın kolduktaaş,
1777. Bagay çavaazın mungaş,
1778. Öpeeliktedip ünüp kaggan.
1779. Höy çon, kırganar:
1780. "Hööküynü, am ölürtürü ol-dur,
1781. Öze bergen bolza, er-le ıynaan!
1782. Çavaazı-daa a't-la bolur ıynaan!" – dişkenner.
1783. Anıyaktarı şoodup, oyta-donğaya düjüp,
1784. Kattırıp, çiiğeynçip, şoogançıp
1785. Turup-turlar evespe.
1786. Küjür Bora-Şeeley tey bajınga bargaş,
1787. Kadıg kara çazınıñ kirijin

1788. Hiiledi, haaladı dıñzıdıp algaş,
1789. Han hojuulazın kadıg idiiniñ ulduñunga
1790. Şalıy-şuluy tırtkıláp algaş,
1791. A'dın sala sop kaggaş:
1792. "Men kezenmedim –
1793. Boktug-Kiriş akım kezendi!
1794. Men tırtpadım –
1795. Boktug-Kiriş akım tırttıdı!" – deeş,
1796. Kezenip, tırttıp turup bergen,
1797. Ertenden kejeege çedir,
1798. Kejeeden ertenge çedir tırttıp keerge,
1799. Ok tutkan holunuñ odu hıp,
1800. Ça tutkan holundan çalbıraaş çayıgaynıp,
1801. Çazınıñ uju-bajından
1802. Iş burugaynıp keerde,
1803. Çazınıñ aldıñ sagından,
1804. Aldan ulu arıgaynıp,
1805. Üstüü sagından
1806. Üjen ulu ürüñeynıp,
1807. Dekpezinde te-çurñma deşkilejip,
1808. Baarında par, arzılañı
1809. Barzaynıp-korzaynıp keerde,
1810. "Men atpadım,
1811. Boktug-Kiriş akım attı!
1812. İne tutkan holumga ildikpe,
1813. Çüskük tutkan holumga şüñnükpe!" – dep
1814. Şişıp turgaş,
1815. Şıp-şınap şıjıktır tırtıp ekkelgeş,
1816. Işkına çoruy sala kaap-tır evespe.
1817. Ogu teveniñ üttüg-çarnın ötkes,
1818. Teveniñ üdün çire,
1819. Çedi sıranı odura,
1820. Çüs şarı çü'gü ıyaştı örttendir,
1821. Daş köjeeni çuura,
1822. Demir köjeeni odura deggeş,
1823. Sarıg hovunu örttendir deggeş,
1824. Sarıg kestive aja honup çorda,
1825. Karak çiveş deer arazında,
1826. Halıdıp bargaş,
1827. Ogun segirip algaş, hap kelgeş:
1828. "Möörey meerji boldı!" – dep,
1829. Çorgaar çugaalap turup-tur evespe.
1830. Öñ-Şara möge olurgaş:
1831. "Sende bolurun boldu-la"
1832. Kaş çüül möörey-bile
1833. Körjüür-le bis ıynaan!" – dep
1834. Horadap, ajınıp:
1835. "Çüü mindıg kuluksaan teve deg,
1836. Kulburaan sogun deg çüve sen?
1837. Aal-çurtuñ kaydal?
1838. A'dıñ, boduñ adı kimil?
1839. Kayı uğlap bar çıdar çüve sen?" – dep-tir evespe.
1840. "Çige songu çükte
1841. Eldig-Kara hem çurtug,
1842. Eñgirgey, Kıñırgaynı ejeley töreen
1843. Ökendey-Mergen oğlu
1844. Ayañ-Kula a'ttıg
1845. Boktug-Kiriş dep kiji men.
1846. Deer-Haannıñ çerinde
1847. Tenek möörey bar dep dıñnaaş,
1848. Adaan-mööreyge kirjir dees kelgen men.
1849. Sen harın çüü mindıg,
1850. Köskengen, hörektengen,
1851. Höñnün-turañ ulug kövençik sen?
1852. Aal-çurtuñ kaydal?
1853. A'dıñ, boduñ adı kimil?

1854. Kandıg ayan-çoruk kılıp çoruur deerge,
1855. Çolbuñ boor sen?" – dep-tir evespe
aan.
1856. "Çige murnuu çükte
1857. Saylıg-Hemni çurttaan,
1858. Kögel tayganı ejeley töreen,
1859. Sıldıs-Şokar a'ttıg,
1860. Öñnüg-çüstüg Öñ-Şara möge dep kiji
men.
1861. Men dalay deg aragam,
1862. Tañdı deg edim,
1863. A't bajı deg aldın,
1864. Börü bajı deg möngün
1865. Suy-beleem sungan men.
1866. Sen adaan-möörey algan-daa
bolzunza,
1867. Kaş çütül möörey kılır bis.
1868. Çedi hongaş, möörey çarın ündürer
bis" –
1869. Dep olurup-tur evespe aan.
1870. Bora-Şeeley oon üngeş:
1871. "Meerj maygınnım,
1872. Hürej tañdınıñ kırında çüve,
1873. Möörey çarın çedirer ulus siler
ıynaan" – deeş,
1874. Hürej tañdınıñ oorgazınçe
1875. Hap üne bergeş,
1876. Hölbeñ kök maygınnım kakkaş,
1877. Ulug odun salgaş,
1878. Arıg-çaagay sañın salgaş, olurarga,
1879. Eñgirgey, Kıñgırgaynıñ eezi,
1880. Ereen-Ulaat, Kızıl-Ulaat evirip,
çavırıp,
1881. Çetkilep ekkep-tirler.
1882. Höglep höörejiip olurgaş:
1883. "Çünü çugaalajıp olurar-dır,
1884. Dıñnaar-Mergen, dıñnap körem" –
1885. Çıda düşkeş, dıñnap-dıñnap,
1886. Tura halaaş:
1887. "Çadag kiji salır,
1888. Şaan töder – dep,
1889. Hey saazın kijiler kılıp turlar" – dep
çugaalap-tır
1890. Erten bir haa kelgeş:
1891. "Üş hongaş, çadag çarış kılır didir" –
dep-tir.
1892. "Çağıs düne
1893. Çambı-dipti dolganır bolgay sen,
1894. Çügürer-Mergen, am kançaar sen? –
dep-tir.
1895. Hey saazın-bile kançap çarjır çoor?
1896. Baştay hemçeelin barıp dıñnaaş kel,
1897. Irak-çoogu hamaançok" – deeş,
1898. Bora-Şeeleyni çorutkan.
1899. Çede bergeş:
1900. "Ay, honuu, irak-çoogu bildinmes
çüvel,
1901. Çeje hire çerje çarjır çüvel?" – dep-
tir.
1902. "Üş aylık çerje çarjır çüve" –
dişkenner.
1903. "Üş ay aray çook-tur,
1904. Bir çıl bolzun!" – dep-tir.
1905. "Andıg bolza, andıg-daa bolgay-la
harın" –
1906. Dep-tir evespe.
1907. Öörünge çugaalaarga:
1908. "Hamaan be, harın
1909. Hey hoozun saazınar-bile
1910. Kançap çarjır çoor?" – dijiip,
sümelejiip olurlarda,
1911. Ayañ-Kula turgaş:
1912. "Çüü boor ında.
1913. O'ttug kara çadıñ-bile,

1914. Odap, çadap çügürüp-le olurgay sen"
– dep
1915. Sümelep-tir evespe.
1916. "Şında andıg-daa-dır" – dees,
1917. Odun-çadın bergeş,
1918. Üş hongaş, uşkarıp algaş keerge,
1919. Hey-hoozun iyi kijizi
1920. "Bistiñ uluzuvus çoy bargan" – dijip,
1921. Hööreşken olurgan.
1922. Bora-Şeeley:
1923. "Çe, dıñmam, çoruvut" – deerge,
1924. Ereen-Ulaat dört edeen dömüytü
astıp algaş:
1925. "Döödüve bardıva, boduva bardıva?"
– dep,
1926. Töktenedi salıp çorup-la kaap-tır.
1927. Bora-Şeeley hap kelgen.
1928. Haan, möge baştaan çon
1929. Kattırıp, şugajıp
1930. Turup kaap-turlar evespe aan.
1931. Ereen-Ulaat ajıt kirip,
1932. Ada çügürbes çügürüün çügürüp
olurarga,
1933. Çer ortuzu çedip kelgen
1934. Çorup olurup-turlar evespe.
1935. Çookşulap keerge,
1936. Hey-hoozun şivişkinner
1937. Çügürer mergenniñ ezininge estees,
1938. Mırgay dam bargan.
1939. Haylıg kara ottug çadın
1940. Am keep saktıp kelgeş,
1941. Bulak sugga bulgay sop,
1942. Odap-çadap çügürüp olurda,
1943. Hat, ça's, halap-şuurgan düjer orta,
1944. Hey hoozun saazın şivişkinner
1945. Haragan dözünge sıñnıp çıda-la
1946. İlçirep, ılbrap kaap-turlar evespe aan.
1947. Ereen-Ulaat bodunun ot-çadınıñ
1948. Hat-şuurganınga devedep, mögedep,
1949. Çorup orgaş, kadayların körgeş,
1950. Am keep sagış-setkili oojurgap,
1951. Kakpak hayaa çaglaktanıp,
1952. Odun-çadın çılgılap, ayastırıp algaş,
1953. Salıp çedip keerge,
1954. Bora-Şeeley:
1955. "İyi mööreı bistii boldu aa?" –
deerge,
1956. Öñ-Şara möge:
1957. "Silemii boldu-la,
1958. Mööreı am-daa bar.
1959. Am bir ay bolgaş,
1960. A't çarıştırır çüve" – dep-tir evespe.
1961. Odaanga hap kelgeş:
1962. "Ayañ-Kulanı kım munarıl?" – dijip
sümeleşkeş,
1963. Ereen-Ulaattı olurgaş:
1964. "Kızıl-Ulaattı, sen bargaş,
1965. Bis bolza üş kiji
1966. Uzun çorukka uşkajıp-dirgejip
kelgen,
1967. Çovag a't bolgay.
1968. Kiji çarjıp bolur be? – dep
1969. Akım aytır deerge, çor men" – dep,
1970. Barıp körem" – dees çorudup kaap-
turlar.
1971. Kızıl-Ulaat çede bergeş, çugaalaarga;
1972. Öñ-Şara möge:
1973. "A'ttarını çambı-dipti iyi dolgandır
1974. Salır çüve bolgay,
1975. Kañcaar siler?" – dep-tir.
1976. Kızıl-Ulaat olurgaş:
1977. "Üş dolgangay aan" – dep-tir,

1978. "Harın inçanğay-la,
1979. Bottarınar-la bilgey siler" – dees,
1980. Hülümzürep olurup kaap-tır evespe.
1981. Kızıl-Ulaat odaanga kelgeş,
1982. Öörünge kelgeş çugaalaarga,
1983. Ereen-Ulaati:
1984. "Udup dıstanıp al!" – deerge,
1985. Bir ayda udup dıstangaş,
1986. Turup keerge,
1987. Aştavas-suksavas a'ş-çemin
çemnenip alırğa,
1988. Uşkarıp algaş, hap keerge,
1989. Sıldıs-Şokar şagda-la
1990. Çorutkan boop-tur evespe.
1991. Bora-Şeeley Ereen-Ulaatti
çorudupkaş,
1992. Odaançe çanıp kelgen:
1993. Haan olurğaş:
1994. "A't-bile kançap çarjır kiji boor?" –
dep
1995. Kaygap olurgan.
1996. Öñ-Şara möge olurğaş:
1997. "Çovag a't çeder eves" – dep bodaaş,
1998. "Kiji-bile a't çarışkaş,
1999. Möörey aldıvıs" deer dep bodaan
bolğay aan" – dep
2000. Höörep olurup-tur evespe.
2001. Ereen-Ulaat halıvas halım halıp,
2002. Çügürbes çügüdün çügürüp çoraaş,
2003. Çambı-dipti iyi dolğanıp keerge,
2004. Şivişkin iyi dolğanıp alğan,
2005. A'dın turguskan, çadag çetken.
2006. Çorup çoraan, çedip keerge:
2007. "Çadag kiji oñgaan-kagaan boor sen,
oglum,
2008. Bo süttü paktap al,
2009. Men şay hayındıra kaaptayn" – dep
2010. Kıy dep-tur.
2011. "A't-hölüt turguskan kiji
2012. Am meñee kayın çeder,
2013. Moonj moozun ijip alır-dır" – dep
bodaaş,
2014. Kelgeş, doñgada çüveni ijip algaş,
2015. Şagzıraaş, hıyijip çıtkaş,
2016. Udup kaap-tır.
2017. Şivişkin karaan çıpşır hırbalap
kaggaş,
2018. Doñgazın kulaanıp kırınğa salıp
kaggaş,
2019. Çorup kaap-tır evespe.
2020. Maygında olurgan Bora-Şeeley:
2021. "Köör-Mergen, çambı-diptiñ
kıdından beer
2022. Çüve köör bolğay sen.
2023. Ejivis kayda çor, körüp körem" –
dep-tır.
2024. Hüreñ tayğanıp şiş bajında
2025. Kuş hevin ketkeş,
2026. Ujup üne bergeş, körüp kaggaş,
2027. Dedir kelgeş, sögleerge:
2028. "Şımda-dekte! Doñgazın çuura
adıvıt!" – deerge,
2029. Dedir bargaş, sıra çazın tutkaş,
2030. Ogun kezengeş,
2031. Şıgaap-şıgaap adar orta,
2032. Ak doñga çarlır orta,
2033. Ooñ daajından atpaş, sogaş tura halıp
kelgeş,
2034. Karaan ora, çaza sop algaş,
2035. Körüp keerge,
2036. Ejiniñ ogu bo-la çıtkan,
2037. Segirip algaş,
2038. Çügürbes çügüdün, halıvas halım
2039. Halıp-la çorup-la kaap-tır.

2040. Ol çorup olurarga,
2041. Şivişkini dolgandır çede bergen bar çıtkan.
2042. Orgu çerde odaglanıp algan,
2043. Kazan paştı şayı haynı bergen:
2044. "Onğaan, suksaan boor sen, oglum,
2045. Şaylap al" – dep kıygırıp-tur.
2046. "Avıyaastıg, kulugur!
2047. Oo-horan çemiñ boduñ iş!" – deeş,
2048. Erte halıp algaş,
2049. Çorup kaap-tır evespe.
2050. Aalda haan,
2051. Öñ-Şara möge tey kırınğa hünnüñ-ne hünzeer.
2052. Köör-Mergen bir hün:
2053. "Kijivis dal düşte çedip keer-dir" – deerge,
2054. Belektengeş çedip kelgeş,
2055. Tey bajınğa ulus-bile körtüp olurarga,
2056. Sarıg hovunuñ bajından kudu,
2057. Doozun-dovurak arazında
2058. Maas deg baraan köstüp kelgen,
2059. Dovuk deg çüve domuñaynıp,
2060. Kaşık deg çüve karañaynıp olurğan.
2061. Öñ-Şara möge:
2062. "Meerj a'dımınñ doozunu-dur" – deen.
2063. Bora-Şeeley:
2064. "Bistiñ çadag ejivis
2065. Domuñaynıp kel çıdarı ol boor be?" – deeş,
2066. Demir degeezin uştı sop ekkelgeş,
2067. Demir ilbeen deektey sop çorda,
2068. Çede honup kelgeş,
2069. Erte bar çorda,
2070. Kurdan ilbekteş,
2071. Hol başka tırtar orta,
2072. Doğaytı sokkaş, söörtüp ınay boorga,
2073. Bireezi baza ejiniñ belinden segirip aarda,
2074. İyi ejin çavaa çarjı hirelig çerge,
2075. Dovurakka boray söörtü bergeş, doktaap-tur.
2076. Tura halışkaş:
2077. "Elezin dıldıg mal eves,
2078. E't dıldıg kiji!
2079. Çop karaa közülbes çoor?" – dijiip,
2080. Kaktanıp, silginip turup-turlar evespe.
2081. Bora-Şeeley:
2082. "Üş mööreı bistii boldu aa?" – deerge,
2083. Öñ-Şara möge turgaş:
2084. "Silemii bolurun boldu-la.
2085. Am üş hongaş hüreş-bile körjür bis" – dep-tir.
2086. "Andıg-dır" – deeş, odaançe hap çanıp keep-tir evespe.
2087. Odaanga kelgeş:
2088. "Çüü dijiip turlar, Dıñnaar-Mergen,
2089. Dıñnap körem" – deerge,
2090. Dıñnap, dıñnap turup kelgeş:
2091. "Andıg bolza Çalımınñ Çağıraa-Mögezin çalap,
2092. Üş haa çorudar dijiip turlar" – dep-tir.
2093. Erteninde bir haa kelgeş:
2094. "Am erten sarıg hovuga belen turar sen didir" – dep-tir.
2095. Küjür Bora-Şeeley
2096. Sarıg hovuje hap kire bergeş,
2097. Ayañ-Kulazın kijenney sop kaggaş,
2098. Ezeriniñ kövençiniñ aldında,
2099. Sezen mögeden seziglep,
2100. Aldan mögeden ajıglap turup kılğan,

2101. Aldan-sezen buur keji
2102. Şodak-şuudaan uştup algaş:
2103. "Men ketpedim,
2104. Boktug-Kiriş akım ketti,
2105. Men beletkenmedim,
2106. Boktug-Kiriş akım beletkendi!" – dep
2107. Dagdınıp-şügdünüp turup-tur.
2108. Erten dañ bajı şara-here,
2109. Daş bajı sarıg-şokar çorda,
2110. Kara çerin sirtiledi,
2111. Köktüg şıktım hölberñnedi deveen,
2112. "Meñee kim, çüü keliril?" – deen.
2113. Çalım hayanı çağılandır
2114. Çargıradı algırgan.
2115. Tep-tep deviirge,
2116. Bir çartından çalım-haya çarlıp çaştaan,
2117. Bir çartından turug hayalar turlup çaştaan,
2118. Kök kojagar deg çüve
2119. Körgütkeynıp köjüp çorup olurup-tur evespe aan.
2120. Bora-Şeeley utkuy devip bar çorda,
2121. Ayañ-Kula turgaş:
2122. "Holga kirip bolbas evespe!" – dep kişteen.
2123. Ol-bo dezıp turgaş,
2124. Soonçe halıy beer orta,
2125. Çargırt dees iyi budun çerje,
2126. Çoda çoonunga çedir kiir baskaş,
2127. Haya körnüp, eglip çadap çorda,
2128. Egin-Şodaandan segirip algaş,
2129. Dolgay sogar orta,
2130. İyi çoda çüzünden kazırt dees,
2131. Oorlu beer orta,
2132. Bir dolgay sogarga,
2133. Çüsten üstü bergem.
2134. Bora-Şeeley bodanıp turup-turup:
2135. "Çalım eezi çalımına turar boor,
2136. Çalalgaga kelgen şoruñ-dur iyin!" – dees,
2137. Hos höreen çara sokkaş,
2138. Çalımçe ürtüp,
2139. "Soñgu açı üreniñ çalap ijer
2140. Haya çügü dep emi bolzun!
2141. Onu çeen kara küskeniñ mıyaa,
2142. E'di baza-la em bolzun!" – dees,
2143. Çalımçe karañnadı ürtüp çorda,
2144. İyi butçe kılçaş dees,
2145. "Soñgu açı üreniñ körüp çoruur
2146. Kök köjeeleriniñ öörü bol!" – dep,
2147. Nomnap ürtüp turgan
2148. Bora-Şeeley-dir evespe aan am.
2149. Bora-Şeeley odaanga hap kelgeş,
2150. Kızıl-Ulaatti çorutkan.
2151. Ulaat bargaş:
2152. "Dört möörey bistii boldu!" – dep-tir.
2153. Öñ-şara möge olurgaş:
2154. "Silemii bolurun boldu-la,
2155. Am üş hongaş baza hüreş bolur çüve!" – dep,
2156. Ajınıp-horadap olurup kaap-tır.
2157. Ulaat odaanga kelgeş:
2158. "Üş hongaş hüreş bolur didir" – deen.
2159. "Dıñnaar-Mergen dıñnap körem,
2160. Çüü dijip olurlar" – dep-tir.
2161. Çıda düşkeş, dıñnap çıdıp-çıdıp turup kelgeş:
2162. "Çeriniñ Çerzi-Mögezin çalaar
2163. Beş kiji çorudar dijip turlar.
2164. "Ol bolza çer eezi bolgay,
2165. Aragı-darılıg ayannıg barbaaje

- horjok"
2166. Dijip orlar" – dep-tir.
2167. Küjür Bora-Şeeley bodanıp-şirenip olurda,
2168. Bir haa kelgeş:
2169. "Am erten sarıg hovununı bajinga
2170. Belen turar sen didir" – dees, çoy bargan.
2171. Bora-Şeeley çazın kaggaş,
2172. Ogun-bijeen azingaş,
2173. İji sayın Ulaattarın edertkeş,
2174. Hap çorutkaş, beletkenip turda,
2175. Dañ bajı şara-here,
2176. Daş bajı sarıg-şokar çorda,
2177. Kiji-daa tudar ennejiir, deñnejiir arga çok,
2178. Bir çartı höö horum-bile bütken,
2179. Bir çartı arga-sayak-bile bütken
2180. Kök tayga köjege höögeynip köjüp çorup olurgan.
2181. Küjür Bora-Şeeley-daa çüzü boor,
2182. İyi sayın Ulaadın:
2183. "Höö horum çartın siler
2184. Soñgu açı üreniñ oyup-kıyıp erter
2185. Höö horumu kıldır üreger!" – dees çorutkaş,
2186. Bodu arga-sayak
2187. Talazınçe çorutkaş:
2188. "Arga-sayaan men ürevedim,
2189. Buktug-Kiriş akım üredi!" – dep, –
2190. "Soñgu açı üreniñ oyup-kıyıp erter
2191. Ozañ çuduu bolza-daa bolgay aan,
2192. Bolbaza-daa bolbaay aan!" – dees,
2193. Ok-bijek-bile ürep-dalap keerde,
2194. Kök tayganıñ iyi çartı
2195. Ürelip-dalalıp keerde,
2196. Bolçaytılgı tay hirelig kınıp keerde:
2197. "Çeriniñ eezi çerine-le turar boor,
2198. Çalalgaga kelgen şoruñ-dur.
2199. Moonı soonda çer eezi bolbas sen!
2200. Kalçaa dalaynıñ iştinge
2201. Haya, daş bol, kulugur!" – dees,
2202. Böle haara tutkaş,
2203. Dalayçe kiir oktapkan-daa çüveñ irgin iyin oñ.
2204. Bora-Şeeley olar odaanga kelgeş,
2205. Kızıl-Ulaattı çorutkan.
2206. Kızıl-Ulaat bargaş:
2207. "Beş möörey bistii boldu!" – deerge,
2208. Öñ-Şara möge olurgaş:
2209. "Silemii bolurun boldu-la,
2210. Am tos hongaş baza hüreş bolur" – dep,
2211. Ulug-ulug tınıp,
2212. Udurguzun ulçuktur daynap,
2213. Darıy-darıy tınıp,
2214. Dag dijin dayıradı dayanıp
2215. Olurup kaap-tır evespe.
2216. Sayın Ulaat ol bügünü çugaalaarga,
2217. Bora-Şeeley:
2218. "Dıñnaar-Mergen, dıñnap körem" – deerge,
2219. Ereen-Ulaat çıda düşkeş,
2220. Dıñnap çıdıp-çıdıp turup kelgeş:
2221. "Bo haan kürünüñ
2222. Çedi kazak terge işti
2223. Kañ demirinden bölgeş:
2224. Kajır kara darganga Kañ-Mögeden sokturgaş,
2225. Añaa örttedip kaar çüve diyip turlar" –
2226. Dep-tir evespe.
2227. Olar oonı arga-sümezın çugaalajıp,
2228. Aayın tıppayn olurlarda,

2229. Ayañ-Kula turgaş:
2230. "Inda çüü boor!
2231. Tozan oy te keji çağıñ
2232. Kalçaa kara dalayga sup kag,
2233. Onu ketkeş barıp tut!" – dep
2234. Sümelep-tir evespe.
2235. Bora-Şeeley a'dınıñ çağın
2236. "Çöp" – deeş, dop-doraan sup kaggan.
2237. Ses honganda, bir haa kelgeş:
2238. "Am erten elezinnig kurgag hovuga
2239. Belen turar sen,
2240. Kañ-Möge-bile hürejir sen" – didir deeş,
2241. Hap çoy barıp-tır evespe.
2242. Küjür Bora-Şeeley
2243. Elezinnig kurgag hovuga kaga bergeş,
2244. Beletkenip turda,
2245. Erten imir-amır çorda,
2246. Kurgag hovunuñ bajından
2247. Sır odu sırılaan
2248. Kızıl demir kiji
2249. Holu, budu karbañaan
2250. Devip çorup olurup-tur evespe.
2251. Çağızın ušta sop ketkeş,
2252. Doza çügürüp keerge,
2253. Kiji çağdaar arga-daa çok.
2254. Holu-budu karbañaarga,
2255. İyi kolduundan üngen sırı
2256. Doorazından çookşulaar arga çok.
2257. Murnu-soondan baar deerge,
2258. Askı, ujazından üngen sırı
2259. Çağdaar arga çok.
2260. Ak-kızıl demir kiji boop-tur.
2261. Bora-Şeeley-daa çüzü boor.
2262. "Bo kızıl demir-le bolgay" – deeş,
2263. Edere çügürüp çoraaş,
2264. Sırınıñ hostug çerin bodap çoraaş, öl çağı-bile
2265. Bir edee-bile bir kolduun "şayıñ" kıldır hap,
2266. Bir edee-bile bir kolduun "şayıñ" kıldır hap çoraaş,
2267. Kolduk sırızı çükü-le kızarñaaş bolu bergen.
2268. Çağızın ušta sop algaş,
2269. Aakı, ujazınıñ sırızın
2270. Öjür şaap algan.
2271. Ol inçap turda,
2272. Hüreñ kızıl boop çorda, çağızın ketkeş;
2273. "Soñgu açı üreniñ
2274. Sugga sup kadirar kañınıñ balazı
2275. Bolza bolgay aan,
2276. Bolbaza bolbaay aan!" – deeş,
2277. Böle haara tutkaş,
2278. Dalayje şoylaadı oktap-tır evespe aan.
2279. Küjür Bora-Şeeley
2280. Ajınmas bodu ajınıp,
2281. Horadavas bodu horadap kelgeş,
2282. Eki a'dın mungaş,
2283. Haannıñ aalına
2284. Ezeñgizin here tep algaş,
2285. Ejiktedi hap kelgeş:
2286. "Haannıñ uruu deeş
2287. Adaan-möörey kılıp turar çüve deenim,
2288. Öñnüg-çüstüg Öñ-Şara möge sen mendive
2289. Çüü mindig çüveleriñ ıdalap tur sen?
2290. Kelir bolza boduñ kel,
2291. Kelbes bolzuñza oruk çayla!" – dep

2292. Kıpsınçığ kışkızın kışkırar orta,
2293. Kök deerı hölbejnıyıp,
2294. Kara çeri sirıgaynıp,
2295. Dıka-dıka algrırga,
2296. Turug-haya turlup çastap,
2297. Ayaar-ayaar ıttaarga,
2298. Arga-sayaa uglup-çastap
2299. Turgan çüveñ irgin iyin am.
2300. Öñ-Şara möge
2301. Utkuy üne halıp kelgeş:
2302. "Sen ıškaş çüvege
2303. Oruk çaylap berbes men.
2304. Am erten haraganday sarıg hovaa
2305. Tavarjır bis.
2306. Sen ol çartunga,
2307. Men bo çartunga beletkenir bis" –
dep
2308. Ulug-ulug ıttaarga,
2309. Turug-haya turlup çastap,
2310. Arga-sayaa uglup çastap turup-tur.
2311. İyi ernıñ ıdınga, sür küçüzünge
2312. Haan, kadın bolgaş ara-albatı çon
2313. Korgup, sürtep, dezip, çastıp turup
2314. Turgan çüve-dir evespe aan.
2315. Bora-Şeeley-daa:
2316. "Men belen men" – dees,
2317. Odaanga hap kelgeş,
2318. İyi sayın Ulaattarınga
2319. Çagıg söziün çagaaş,
2320. Haraganday kara hovunuñ ol
çarınga bargaş,
2321. A'dınıñ ezer, çonaan soygaş,
2322. Kijennep kaggaş,
2323. Şodak-şudak kettinip,
2324. "Eñ-ne bergee tavarışkan eves men
be?" – dep,
2325. Saktıp, dagdımp, şügdünüp turup-tur
evespe.
2326. Dañ bajı şara-here,
2327. Daş bajı sarıg-şokar çorda,
2328. Öñ-Şara möge:
2329. "Boktug-Kiriş, kayda, çüve sen?" –
deen,
2330. Alday tañdı bajınga çedir
2331. Alçañnadı-kelçeñnedi devip çorup
2332. Olurup-tur evespe.
2333. Bora-şeeley utkuy devip çede bergeş,
2334. Bugalaştır hıyırtañıp,
2335. Bulannadı kaygajıp turup-turup,
2336. "Kap-şak" segirjip algaş,
2337. Üjen honuk ürgülçü,
2338. Aldan honuk amır çok,
2339. Tozan honuk doktaal çok
2340. Bööldeyip, tırkılajıp kelgeş,
2341. Çadajıp kaggan.
2342. Ta çejege, kajaga çedir tutçup kelgen
çüve.
2343. Kış bolganın hıraazından bilip,
2344. Hılıradı hürejip,
2345. Çaynıñ şalıñından bilip,
2346. Şalıradı hürejip turda,
2347. Öñ-Şara mögeniñ iyi kolduundan
2348. Hunan inekter hire ak kövükter
2349. Uştunup çastap,
2350. Havaandan, töjünden kara sug
2351. Şaagaynıp turar bolu bergen.
2352. "Bo çün boor, ejim?" – deerge,
2353. "Eki ernıñ e'di çaa izip kelgeni ol-dur,
2354. Bektenip tur!" – deen soonda,
2355. Bediiniñ beli-bile,
2356. Çavızınıñ bajı-bile,
2357. Bir ayda bööldep kelgeş,

2358. Çan başka şala kakkaş, düjürer orta,
2359. Tura düşken.
2360. On salazının on dırgaa
2361. On demir hüürekter ışkaş bolu beerde,
2362. Çarın arazından çarı degni çara sop oktap,
2363. Kondaalaydan hom degni oora sop oktap
2364. Turup-tur evespe.
2365. Kınırgaynıñ eezi kıs ala ezir
2366. Bora-Şeeleyniñ hokpaldayında
2367. Höm deg oybaandıva kuzar orta,
2368. Bir möge küş nemejip keerde,
2369. Hamık e'di haynıp,
2370. Han-damırı dapıgaynıp,
2371. Şuptu bodu sirigeynıp,
2372. Sudal-damırı surtugaynıp keerde,
2373. İyi kolduundan
2374. İyi hunan inek deg ak kövük uştunup çaştap,
2375. Töjünden, havaandan kara sug şaagaynıp keerge,
2376. Öñ-Şara möge:
2377. "Ol çün boor, ejim?" – deerge,
2378. "Eki eriniñ e'di izip-tur dep çün iyik,
2379. Kijeenip tur!" – deen soonda, Bora-Şeeleyniñ
2380. Höreende bir möge,
2381. Belinde bir möge küşteri
2382. Oon-moon demnejip keerde,
2383. Öñ-Şara mögeniñ iyi kolduundan çaskaaş,
2384. Kaptagaynı hayındır,
2385. Delegeyni deeskindir
2386. Üş aynıñ tozan honukta
2387. Bööldep, tırkıláp ekkelgeş,
2388. "Öñ-Şara mögeni
2389. Men düjürbedim
2390. Boktug-Kiriş akım düjürdü!" – dees,
2391. İyeden töree-le çüve kaap körbeen
2392. Emdik çanınga çaylıg salgaş,
2393. Köp-beldirin uu çoruy düjürer orta,
2394. Köp-beldiri uulgaş,
2395. Ug-bile ölüp kaap-tır evespe aan.
2396. Bora-Şeeley bodanıp turup-turup:
2397. "Öjejip çoraaş, ölgen boduñ şoruñ,
2398. E't bodu ölze-daa,
2399. Soñgu açı üreniñ çoşkup çoruur
2400. Tas sarıg arızınıñ öörü bol!" – dees,
2401. Uştay sokkaş, estedi ürtüp çorudupkaş,
2402. Eki a'dın eptig çaagay ezertep mungaş,
2403. Sıldıs-Şokar a'tka kelgeş,
2404. Herekselin sukkaş,
2405. "Ereen-ala çılgınıñ arazınga
2406. Şokar a't boop
2407. Komuñ hoora, çayaañ çara semir!" – dees, salgaş,
2408. Haannıñ aalinga hap kelgeş,
2409. A't kırından:
2410. "Aal-çurtum irak kiji men,
2411. Am çüü kandıg adaan-mööreyiger bar çüvel?" – dep,
2412. Algıra kaggıláp, arnı-bajı huvulup,
2413. Azıg-diji arga, dagnı çağılandır,
2414. Kayıradı daynagıláp,
2415. Arın Hireeti bolgan ala karaan
2416. Añdara-düñdere körgülep,
2417. Hölçük bolgan ala karaan
2418. Hölüñnedi körgülep, çorgaar çugaalap
2419. Turup-tur evespe.

2420. Haan, kadın ıttı dıjnaaş,
 2421. "Çaa-çapkınga çoraan
 2422. Şugul kijini kançaar bilir?" – diškeş,
 2423. Utkuy üngülep kelgeş:
 2424. "Anyak kiji andıg dürgen bolbas,
 oglum.
 2425. Ögge kirip, a's-çemden amzap
 çooglañar.
 2426. Am adaan-möörey çok-tur.
 2427. Ak ögnü tip, azıraan mal, ara et,
 2428. Ara-albatım üzüp, uruumnu beer
 men, oglum" – dep,
 2429. Aray oojurgadı çugaalap-tır evespe.
 2430. Bora-Şeeley ol çugaanı dıjnaaş,
 2431. Am keep oojurgap, düje halaan.
 2432. iyi haa a'dın algan.
 2433. Haan, kadın ögje çorupkan.
 2434. Soondan kirip kelgeş,
 2435. Magalıg baraalğajıp,
 2436. Çozulug çolukşup,
 2437. Öörü olurtup,
 2438. Olbuk-şireezin saldırıp,
 2439. Amdannıg çaagay a's-çemin salıp,
 2440. Hündülep olurup-tur evespe.
 2441. Bora-Şeeley olurgaş:
 2442. "Çaa, haan katım,
 2443. Men çerimden üngeş, bir üye ertim.
 2444. Adaan-möörey töngen çüve bolza,
 2445. Çanar apaar bolgay men.
 2446. Alırım aaylagar, beeriñer beletkeñer"
 – dep-tir.
 2447. Haan olurgaş:
 2448. "Çaa, eki küdeem, seen oon çöp
 bolgay.
 2449. Siler iyi möörey kılıp çorutkan
 soonda
 2450. "Kayı tiileeni alır apaar bolgay" –
 deeş,
 2451. Hamık çüveni dögerip kaan men,
 2452. Aynıñ çaaızında, hünnüñ ekizinde
 2453. Köjüp çoruur siler.
 2454. Ak öönge diñ dıstanıp al, oglum" –
 dep,
 2455. Şının çugaalap olurgan
 2456. Deer-Haan-dır evespe.
 2457. Bora-Şeeley olurgaş:
 2458. "Çaa, haan katım, kadın kat-iyem,
 2459. Ak ög meenji çüve bolganda,
 2460. Meen arjaa dıstanırım kay baar,
 2461. Odaamda bagay dıñmalarımga
 2462. Bo bugünü sonuurgadır men" – deeş,
 2463. Odaançe hap çorup kaap-tır.
 2464. Odaanga kelgeş,
 2465. Ayda uduur uyguzun udaaş, turup
 keerge,
 2466. İyi sayın Ulaattarı:
 2467. "Andıg bolza haannıñ eldii çarın
 eeleen,
 2468. Ergin aksı turlağlaan
 2469. Bildilig Uzun-Kara şivişkini bilip
 kaap:
 2470. "Hereejen kiji çordu, hayıraan
 dañınanı,
 2471. Maldı, etti, ara-albatını!" – deeş,
 2472. Haannıñ kulaan amıratpas apargan
 turar-dır" –
 2473. Dep-tır evespe aan.
 2474. Bora-Şeeley onu dıjnaaş, kaygap-
 harap:
 2475. "Am kançaar, çoor irgi men?" – dep
 2476. Dıvürep kaygay bergeş,
 2477. "Dıjnaar-Mergen, dıñnap körem" –
 deerge,
 2478. Çıda düşkeş, dıñnap çıdıp-çıdıp,
 turup kelgeş:

2479. "Am erten seni şayla dep ekelgeş,
2480. Oruk aksında ak ögge edertip kiirer.
2481. Ol ögge bir çartınga beş oolga sogun çazadır çüve,
2482. Eñ eki şeverin ortuzunga olurtuur.
2483. Bir çartınga beş kısa mañnik bergeş,
2484. Tonnu bijarın,
2485. Mañniktiñ bajın, öñün margışkan boop olurtuur çüve.
2486. Hereejen kiji bolza,
2487. Ol margışkan uruglarje
2488. Çerle bir çüve çugaalay-la dijjip turlar" – dep-tir.
2489. Bora-Şeeley:
2490. "Ol-daa çaylıg ıynaan" – dep höörep olurup-tur evespe.
2491. Erteninde üş haa kelgeş:
2492. "Silerni haan katırar şaylagar didir" – deerge,
2493. "Çe harın baar men.
2494. Meni managar, soldar!" – dees,
2495. Ayañ-Kulazın mungaş,
2496. Ooldar-bile hap çorup olurarga,
2497. Oruk aksında şöleen bir ak ög turgan.
2498. Ooldarnıñ bireezi;
2499. "Bo ögge kireeliñerem, çestey" – dep-tir.
2500. "Kirgey-le bis" – dees, kirip keerge,
2501. Şında-la Dıñnaar-Mergenniñ çugaazı
2502. Şın boop-tur evespe.
2503. Bora-Şeeley ooldarnıñ murnu-bile ertkeş,
2504. Beş oolduñ sogunnarın bajından kudu
2505. "Dırıgıynadır" sogup-sogup,
2506. Ortuzunda ooldu:
2507. "Çogum şever er bo-dur,
2508. Kezip alğan sogununıñ unu
2509. Saydan üngen özek çok,
2510. Kızıl buduktug ak tal, körbes siler be?
2511. Öskeleri şüüleñ, çirimey-dir, ooldar" – dees,
2512. Uruglarje kılçaş-daa diveyn ünüp çorupkan.
2513. Ol бүгүнү haaları haanga çugaalaptır.
2514. Bora-Şeeley çaa ögden şaylap, çemnenip algaş,
2515. Odaañçe çoy bargaş,
2516. Öörü-bile höörejjip olurgas:
2517. "Dıñnaar-Mergen, dıñnap körem" – deerge,
2518. Çıda düşkeş, dıñnap çıdıp-çıdıp,
2519. Turup kelgeş:
2520. "Haan, kadın şivişkini etteer, hıynaarga-daa,
2521. "Çerle hereejen kiji-dir!" – dees,
2522. Homudavişaan çıdar boorga,
2523. Ujur araga ijirtkeş köör
2524. DiJJip turlar" – deerge,
2525. "Am kançaar çoor men?" – dep
2526. Baza-la kaygay bergen.
2527. Ayañ-Kula turgas:
2528. "Inda çüü boor, men bilgey men aan.
2529. Sen mavazınga-daa, çerle ijirtir apaar bolgay.
2530. "Meen a'dım höy körgende hööreeş,
2531. Üze sop appaar mal çüve" – dees,
2532. Ulus kızınga tınımnı tudup algaş,
2533. İşken sanırda-la tınıñ ujun ızırıp kaap,
2534. Ko'ş arganı hooladı ürüp kaap olurur sen" – dep
2535. Sümelep-tir evespe.
2536. Üş honganda baza üş haa kelgeş:

2537. "Silemi, ak ögnüj doyu bögün çüve-dir,
2538. Keliñer didir" – dep-tir.
2539. Bora-Şeeley:
2540. "Çaa, ooldar, siler maygıvıvıs eelep oluruñar.
2541. Kejee çanıp keer men" – deeş, çoy bargan.
2542. Çede beerge, hoor çon hovu dolgan boop-tur.
2543. Bora-Şeeley a'dım-daa salbas,
2544. Höy arazınçe kirbes-daa mindıg bolgan.
2545. "Ögge kirip, şayla" – dep çalaarga,
2546. "Ak ögnüj nayını bolur deerge, öoreeş,
2547. Çanı bagay a'dımga şaap kelgen men.
2548. Höörey bergen-dir.
2549. Mınçap barganda bağlap kaar bolza,
2550. Üze sop algaş baar mal çüve,
2551. Çemni çon-bile kadı
2552. Daştıgaa-la çemnenip köreyn" – dep
2553. Çugaalap-tır evespe.
2554. Haan, kadın:
2555. "Harın eki-dir, ergin çaaginga
2556. Olbuk şireeger salınar!" – deeş, saldırgan,
2557. Bora-Şeeley a'dın tudup algaş,
2558. Olbuk kırınga oluruñ algan.
2559. A'ş-çemin salgan –
2560. Arıldır çeeş olurgan.
2561. Aragazın kutkan:
2562. "Men araga çerle ijip körbeen men,
2563. İje albas men iyin, haan katım, kat-iyem" – dep-tir.
2564. Haan olurgaş:
2565. "Harın eki-dir, oglum.
2566. Ak öönj doyun ijeriñge,
2567. Señee, meñee oon solun çüve kaydal!
2568. Ajırbas iş-iş, oglum" – deeş,
2569. Haan bodu keep tutkan.
2570. Bir ak baştıg aşak orgaş:
2571. "Señ çoruñ çerle çoguur, oglum, ijivit" – deen.
2572. "İjip-le-dir iyin" – deeş,
2573. Haan katınıñ ak kadaan algaş,
2574. Aldı kiji argaşkan,
2575. Aldın sarıg huvada kutkan,
2576. Şiree kırımda kılajaynıp turgan araganı
2577. Çañgıs holdap algaş,
2578. Çañgıs pak kılgaş,
2579. Koş argaje hooladı ürtüp oluruñ,
2580. A'dınıñ tınıñ aksınçe sup,
2581. Ajırgangan kiji boop oluruñ-tur.
2582. Ooñ soonda: "Ajıg-daa bolza,
2583. Am-daa ekkeliñer!" – deeş,
2584. Argaktıñıñ askından-daa ekkeerge,
2585. Arıldır işkeş olurar,
2586. Körgektıñıñ höreenden-daa ekkeerge,
2587. Köñgeyti işkeş olurar bolgan.
2588. Ayañ-Kula aksından işkeş,
2589. Dumçuundan tö bılğırıp turup-tur evespe.
2590. Çon-daa turgan.
2591. Hün-daa aşkan.
2592. "Am bar be, moogar?" – deerge,
2593. Çok boop-tur evespe.
2594. Bora-Şeeley:
2595. "Hey-le çüve-dir ale.
2596. Bagay dıñmalarım korgup olur boor,
2597. Men-daa çorup köreyn" – deeş,

2598. Çorup kaap-tır.
2599. Onu köör deen haalar,
2600. "Ol hirelig işkende
2601. Kayı hirelig eves" – dijip köörlerge,
2602. Köngüs eleer kiji deg,
2603. Daman-dayaa bezin
2604. Dendiş dives bolgan,
2605. Magadap turup kaap-tır evespe.
2606. Bora-Şeeley odaanga hap kelgeş,
2607. Sayın Ulaattarı-bile hööreji olurgaş:
2608. "Dıñnaar-Mergen, dıñnap körem" – deerge,
2609. Çıda düşken, dıñnaalap çıdıp-çıdıp, turup kelgeş:
2610. "Haan, kadinga seen dugayınjı çugaalaarga,
2611. Şivişkinni ettep, hıynaarga-daa,
2612. Edeenij adaa estep çoruur
2613. Hereejen kijige adaan-mööreyiñer alıskaş,
2614. "Ooñ erin-kızın, aldın-üstün körbeyn çıtkaş,
2615. Meni çüge ettep, hıynap turar siler?
2616. Haan boduñ edertip algaş,
2617. Kalçaa kara dalayga ejindirer bolza,
2618. Eri-kızı, aldı-üstü köstü-le bergen" – deeş,
2619. Aldırbayn turar.
2620. Baza seen er-kızın köör dijip turlar" –
2621. Dep-tir evespe.
2622. Bora-Şeeley:
2623. "İyi sayın Ulaattarım bile
2624. Ayañ-Kula a'dım siler turda,
2625. Ol-daa bir arga bar-la ıynaan" – dep höörep.
2626. Budular-muñçular hirelig çüvelerden
2627. Ertken-ne bolgay bis" – deeş,
2628. Toor-daa argajok,
2629. Olarına inanıp olurup-tur evespe.
2630. Erteninde üş haa kelgeş:
2631. "Şaylagar didir" – deerge,
2632. Eki a'dım mungaş,
2633. Haalar-bile hap keerge,
2634. A't alır, ejik alır uluzu belen.
2635. Ögge keerge, olbuk-şireezin salgan,
2636. Çüzün-bürün a'ş-çemin salgan,
2637. Aajok hündülep olurgan.
2638. A'ş-çemin çemnenip olurda,
2639. Haan çugaalap-tır:
2640. "Çaa, oglum, am hamık çüveñ belen boldu.
2641. Çanar, çoruur öyüñ kelgen bolgay.
2642. Adaan-möörey deeş,
2643. Hanga-çinge boraşkan kiji bolgay sen.
2644. Am erten Kalçaa-Kara dalayga
2645. Eştıp, çunup al.
2646. Men, eki küdeem, siler-bile kadı
2647. Kaş öörlüg baar men" – dep-tir evespe.
2648. Bora-Şeeley olurgaş:
2649. "Men sugga kirer bolzumza,
2650. O'ttug, çattıg kiji bolgay men,
2651. Hey çüve boor iyin, katım" – dep-tir.
2652. Şivişkin onu dıñnaaş,
2653. Kadınñın çanıñdıva soygulap:
2654. "Kördüñ be, kördüñ be?
2655. Bildingir, bildingir!" – dep
2656. Bijirtkeynip olurgan.
2657. Haan olurgaş:
2658. "Hamaan be, oglum,
2659. Çerle baar bis" – deerge,
2660. Bora-Şeeley:

2661. "Çe, andıg-dır, kiji bak kiji didiger" –
dees,
2662. Hap çoy barıp-tır evespe.
2663. Bora-Şeeley kelgeş,
2664. Ol bugünü çugaalaas,
2665. Ooñ arga-sümezin aytırgan.
2666. Ayañ-Kula turgaş:
2667. "Bora-Şeeley, sen ooñ argazınga
2668. Heregleer çüven çül mçaş?" – dep
aytırgan.
2669. Bora-Şeeley orgaş:
2670. "Akımınñ er e'dinden
2671. E't çarıp albaanım
2672. Konçuğ homudançıg bolgan-dır.
2673. Andıg-daa bolza
2674. Añaa kayım ajırar men,
2675. Ereen-Ulaat, meñee er ala edirekten
tudup ber.
2676. Ayañ-Kula, çat bılğın bılğırar sen,
2677. Ooñ soonda bodum biliyn" – dep-tir.
2678. Ayañ-Kula turgaş:
2679. "Seeñ ottug kara o'duñ-bile bolza,
2680. Eki boor, hamaan be" – dep-tir.
2681. "Çöp" – diškeş, ol bugünü dooza
hüleep turlar evespe.
2682. Bora-Şeeley erten:
2683. Ereen-Ulaatı "Sen ujup çorup olur" –
dees,
2684. Bodu haannıñ aalınga keerge,
2685. Çüs kijini beletkeen, düvüreen turup-
tur.
2686. "Çe, eşter, dürgen çede berger!" –
dees,
2687. Hap çorupkan.
2688. Dalay kızınga çede beerge,
2689. Ereen-Ulaat er ala edirekti tudup
alğan
2690. Manap olurgan.
2691. Edirekti belinge eptig, çaagay kıldır
2692. Taarıştır bağlaas,
2693. Kijin, çayın doñmas, çıdivas
2694. Em o'du-bile çağdırğas,
2695. A'dınıñ ezerin soyğas,
2696. Beletkenip alğas,
2697. O'ttug kara o'dun
2698. Bulak sugga bılğay sop, odap çadap
olurda,
2699. Haan baştaan çon çookşulap kelgen,
2700. Çorup olurda, haylıg halap,
2701. Hat, ça's, şuurgan-daa kelgen.
2702. Edireeniñ çalgınların şimçeves
kıldır,
2703. Böle bağlap alğas,
2704. Ulus sug kızınga,
2705. Ol-bo ıyaş dözünge-daa,
2706. Bo oñgarga sınıp turlarda,
2707. Sookka dalay kızı çaaktay bergen.
2708. Bora-Şeeley çanağastanıp kaapkaş,
2709. A'dın çavıdaktay sop alğas,
2710. Çavaan tuttunup alğas:
2711. "Çe, eşter, çer kır hat, sook-tur.
2712. Sug işinde hat çok çordu,
2713. Şımdagar, dekteger!" – dep hap
kelgen.
2714. Ayañ-Kula askın tırtırbayn,
2715. Öörü-kudu askımnap, aadamnap,
2716. İyi buttap örü halığılaar orta,
2717. Birde çavaan sala kaap,
2718. Birde segirip ap turup-turup,
sugduva,
2719. A'dınıñ askınga küş çetpeen kiji
boop,
2720. Sugnuñ çaak dojun çara halıdıp kire
bergeş,
2721. Edireen çalgınında böle bağlap

- kaggan
2722. Udazının üze sopkaş, oytalap algaş,
2723. Ulus kıy deen kiji boop,
2724. Kıyğı salıp bar çorda,
2725. Edireeniñ çalgını sugga malçıraarga,
2726. Haan bolgaş höy çon:
2727. "Men kördüm, men kördüm.
2728. Belgezi belgeden çaagay kiji-dir,
2729. Madıgaynıp, medigeynıp bar çor" –
daa
2730. Deerleri bar.
2731. "Hat-ça's arazında a'dınıñ askınga
küş çetpeyn,
2732. Çavaan tutkan holun sala kaaptarga,
2733. Soondaazı borbañaynıp,
2734. Murnundaazı şöybeñeynıp turar
çordu" –
2735. Dijip-daa turarları bar.
2736. İnçap turgaş, eep çanıp kaap-tırlar
evespe aan.
2737. Küjür Bora-Şeeley ünüp kelgeş,
2738. Hap çorup olurarga,
2739. Çüs kijiniñ kezii artkan,
2740. Çüs a'ttıñ kezii artkan,
2741. Böle haara tuttungan,
2742. Iglaşkan-sıktaşkan,
2743. A'ttarın çetken çorup olurgan-dır.
2744. Erte kakkaş, koş arganı hoora sop
ekkelgeş,
2745. Ulug odun salgaş,
2746. Ulus kelgelekte,
2747. Ottug o'dun çılıdıp şarıp algan.
2748. Çon keerge, otka çılıdıp,
2749. Murnundaazınıñ sirtinden tutkaş,
2750. Artınga salıp,
2751. Artındaazınıñ sirtinden tutkaş,
2752. Murnunga salıp turgaş,
2753. Çılıktırıp kaggaş,
2754. Odaanga hap kelgeş,
2755. Ol bugünü öörünge töögüp,
2756. Höörep olurgan Bora-Şeeley-dir
evespe aan.
2757. Haan aalinga çanıp keerge,
2758. Ara-albatı, azıraan mal ölgen, çitken,
2759. Hor-horamçalıg turgan.
2760. Kadayinga töögüp, höörep bergeş,
2761. Şivişkinin aal murnuu çurtunıñ
2762. Kıdıg-kızıgaarına bızaa kadarçızı
kılıp kaan.
2763. Haan korgup, devidep:
2764. "Am horadaar bolza,
2765. Bo haan kümnü çok-daa kılza höñnü"
– dep
2766. Koş-komun beletkep egeley bergen.
2767. Deer-Haan uruunga Tel-Kara a'dın
derip beletkeş,
2768. Bora-Şeeleyni şayla didirtip,
2769. Üş haa çorutkan.
2770. Haalar bargaş:
2771. "Şaylagar didir" – deerge, hap kelgen.
2772. Çüzün-baazın çemin salıp,
2773. Hündününñ hündüzü-bile hündülep,
2774. Çambınıñ çambızı-bile çambılup
olurup-tur.
2775. Bora-Şeeley çemnengen soonda,
2776. Haan olurgaş:
2777. "Çaa, eki küdeem, am meeñ beerim
belen,
2778. Alırınñ al" – deeş,
2779. Ama saazın dolu san bijiin tutsup
bergen.
2780. Tura halaaş, iyi holdap algaş,
2781. Omçup körgeş:
2782. "Çaa, haan-katım, kadın kat-iyem,

2783. Meeñ setkil-sağış hangan-dır.
2784. Am hamık çüvem hüleep aldım.
2785. İnçaarga men bolza,
2786. Adaan-möörey dıñnaaş,
2787. Ayan-çoruk kılıp çoraan kiji-le bolgay men,
2788. Kijee tudar aktıg, köktüg eves men.
2789. On beş hongaş,
2790. Çonuñar çıp beriñer.
2791. Araga-hımızım, a'ş-çemim bar eves,
2792. Tayga-tañdıdan ak-kök ışkaş,
2793. Belek-selek tıptır çüve irgi be,
2794. Suraglanıp, haydınıp köreyñ" – dep-tir.
2795. Haan:
2796. "Çöp-tür, oglum" – dep-tir evespe aan.
2797. Bora-Şeeley odaanga hap kelgeş,
2798. Ulaattarınga töögüp, höörep bergeş:
2799. "Ekerler, erester, siler am
2800. Oran-çurtuvuşçe mendi-çaagay
2801. Saat-doktaal çokka
2802. Moorlap çana beriñer.
2803. Men-daa mendi-çaagay çana beer men" – deeş,
2804. Oşkajıp-oşkajıp, çarlıp
2805. Çorup kaap turlar evespe.
2806. Bora-Şeeley oların üdevişaan,
2807. Horumnug ala taygadıva
2808. Hap üne bergeş,
2809. Kıştıñ karazın, üstüñ erreenin,
2810. Börünüñ kögün, dilginiñ kızılın
2811. Ölürüp, kadırıp,
2812. A'dınıñ artınçaanga öylep,
2813. Ölürüp kadırıp algaş,
2814. Honuk, bolçaa çedip keerge,
2815. Haan dalay deg araganı çıggan,
2816. Tandı deg e'tti bijırıp beletkeen,
2817. Erten, kejee kelirin manaan boop-tur evespe.
2818. Bora-Şeeley keerge,
2819. Hamık çonu çılğan.
2820. Bodunuñ hüleep alğan çonun
2821. Öörü-kudu aybılap turgaş,
2822. Çılğan höyge hamık çüvezin üleeri-bile
2823. Eş-dem tırtıp algaş, ak ençek kırınğa
2824. Börüzün adaanga,
2825. Üzün ooñ kırınğa,
2826. Dilgizin ooñ kırınğa,
2827. Kijin eñ kırınğa salgaş,
2828. Haannıñ örgeezinge appargaş,
2829. Burgan şireeziniñ baarınga salgaş,
2830. Ooñ artın höyge üleerge,
2831. Çeder-daa eves, çetpes-daa eves
2832. Çiñ bolgan.
2833. Ol nayırğa Bora-Şeeleyni
2834. "Araga iş" deer kim-daa çok bolgan.
2835. Odaanga hap kelgeş, olurgan.
2836. Hamık hayıngan, düp düvüreen.
2837. Aynıñ çaazında, hünñüñ ekizinde,
2838. Edin eleytir çüdürgeş,
2839. Malın haaladı sürgeş,
2840. Ara-albatızın edertkeş,
2841. Çige soñgu-çügün şigleeş,
2842. Köjüp çorup kaap-tır evespe.
2843. Bora-Şeeley:
2844. "Siler çorup olurugar" – deeş, dedir hakkaş,
2845. Şıgıap kaggan Öñ-Şara mögeniñ herekselin,
2846. Kajık, dovuk kıldır huvuldurgaş,

2847. Hoyulduruktaaş,
2848. Şokar a'ttı tudup çetkeş, hap kelgeş,
2849. Ol çonnu baştap çoraan
2850. Kaygal Kara-Sal aşakka:
2851. "Ayañ-Kulanıñ bajın çerle dospagar.
2852. Ol oruk çerle çandır baspas,
2853. Hamık maldı ol baştaar evespe,
2854. Meeñ beletkeer çoruum bar,
2855. Murnap çoruptayn" – deeştin,
2856. Şokar a'ttı mungaş,
2857. Ayañ-Kulanı çağıp salgaş,
2858. Hap çorutkaş, Ay-Haannıñ aalinga hap keerge,
2859. Hamık çüvezi belen turgan-dır.
2860. Bora-Şeeleyni
2861. Deer-Haanga hüleep alganı ıškaş,
2862. Şak-la inçaar hüleep ap,
2863. Şak-la inçaar belek-seleen tutkaş,
2864. Düymep turda,
2865. Köşken aalı çedip keerge,
2866. Çonunga çonnu kadıp,
2867. Kojunga kojun kadıp,
2868. Malinga malın bergeş,
2869. Dedir kakkaş,
2870. Hümiş-Hüler mögeniñ herekselin
2871. Kadık, dovuk kıldır tarbıdaaş, taalınnaaş,
2872. Şokar a'ttı salgaş,
2873. Hüreñ a'ttı mungaş,
2874. Ol çonnu baştaan Hola-Sal aşaktı
2875. Baza çagaaş,
2876. İyi kıranga çağın çagaaş,
2877. Murnap çorup kaap-tır evespe.
2878. Hün-Haannıñ aalinga kelgeş,
2879. Baza-la şak inçaar erttirgeş,
2880. Üş albatını üş anğı üş çü'ktüg,
2881. Üş anğı üş çüzün maldı
2882. Üş anğı üskeş,
2883. Çige soñgu çügün şigleeş,
2884. Hooladı, çiledi köjüp
2885. Çorup kaap-tır evespe aan.
2886. Bora-Şeeley:
2887. "Oruk-çirik aştaarım ol" – deeş,
2888. Bir ayda kelze keer,
2889. Kelbeze kelbes mindig.
2890. Ta çejeñge, kajanga çorup kelgen çüve.
2891. Ol inçap çoraaş, çıl, honuk çookşulap kelgen.
2892. Bir hap kelgeş,
2893. Üş dangına, üş aşakka kelgeş:
2894. "Am meeñ bajım aaraaş,
2895. Pat çor men.
2896. Siler çonnu eelep, baştap çorup, çede beriñger,
2897. Ög ornu, honar çerler taarıstırar men.
2898. Maldıñ aajı-çañın bilir eves,
2899. A'dım munup alır men,
2900. Oruk baştaar çüve bar eves,
2901. Meeñ uzun durgaar şıygan çerimge çorup,
2902. Doora şıygan çerimge honup çoraaş,
2903. Çede beer siler!" – dep, çağıg-sözün çagaaş,
2904. Turgan sıranı tura sokkaş,
2905. Soñgu dergizinge baglaaş,
2906. Çorup kaan-dır evespe.
2907. Bora-Şeeley hap kelgeş,
2908. Üş hemge üş ög ornu orgulaaş,
2909. Idık bora teyniñ kıranga hap üne bergeş,
2910. Alday-tañdızın dagaaş,
2911. Sayın-Ulaattarı-bile ujuraşkaş,

2912. Höörep, högleşkeş, manap turda,
2913. Köşken aalı çookşulap keerge,
2914. Çalım-hayazınıň çanınga çede bergeş:
2915. "Çalım-hayam, çarlı berem,
2916. Çanğıs akım uştup alıyn!" – dees,
2917. Bir karaandan çaş,
2918. Bir karaandan han tögüldür ıglap keerde,
2919. Çalım-haya "çalt" kıldır çarlı bergen.
2920. Akızın uştup algaş,
2921. Çalım-hayazın haaldır duglap kaggaş,
2922. Öönüň ornunga ekkelgeş,
2923. Çonaan döjeeş, ezerin sırtaaş,
2924. Börgün duy baglaaş,
2925. Ama saazın doldur çagaa bijeeş,
2926. Ezerniň kövençiiniň aldinga sukkaş,
2927. Üş haannıň bergen bijikterin baza sukkaş,
2928. Oň holunga "kövençik" dep üş katap bijip kaggaş,
2929. Çıttırıp kaggaş,
2930. Bodu bora-toolay boop huvulgaş,
2931. Koş argaje kojaalıktap
2932. Ünüp çoy barıp-tır evespe.
2933. Köşken aalı çedip keerge,
2934. Boktug-Kiriş ölüp kalgan.
2935. Daňgınlara çanınga çügürjüp kelgeş,
2936. Ol-bo tirtarga-daa, şimçeves,
2937. E'din tudarga, ürde ölgen hirelig,
2938. Ürde ölgen be deerge,
2939. A'dınıň işti-hımı-daa todug,
2940. Çem hayındırıp işken hülü çılıg.
2941. Aşaktar turgaş:
2942. "Çoruurda, bajımaylap çorutkan kiji" – dijip homudap,
2943. Üş aşak, üş daňgına ıglajıp, homudap,
2944. Duzalaar çüve sümeleşkeş,
2945. Hün-Haannıň uruu turgaş,
2946. Hoynundan ak torgu arjıl ušta sop algaş:
2947. "Boktu-Kiriş, meni dep bodaar bolza,
2948. Bir aňdarlıp kel!" – dees,
2949. Arın çoda sokkaş, çelbiy kakkaş:
2950. "Er kijini hereejen kiji
2951. Artap bolbas-la çüve ıynaan,
2952. Seni artaar ujurga tavarışkan-dır" – dees,
2953. Kurlaktan arta halıy beerge,
2954. Bir aňdarlıp çıdıp-tır evespe.
2955. Ay-Haannıň uruu sarıg arjıl uştup ekkelgeş,
2956. Çoda sop, çelbiy kaap:
2957. "Meni dep bodaap bolzuňza,
2958. Tımp çıt!" – dees,
2959. Çüvür şazından arta halıy beerge,
2960. Tımp kelgen.
2961. Deer-Haannıň uruu kara torgu arjıl uştup ekkelgeş,
2962. Aksın çodup, çelbiy kakkılap;
2963. "Meen aşaa Boktug-Kiriş şın bolzuňza,
2964. Turup kel!" – dees.
2965. Mayıktan arta halıy bergen.
2966. "Ook ködek, ugaanım tenidi,
2967. Udup kalgan-dır men aa" – dees,
2968. Atpaň-sogaň tura halıy kelgen,
2969. Üş daňgına, üş aşak am keep
2970. Kattırıp turup-turlar evespe aan.
2971. Boktug-Kiriş çünüň-daa ujurun bilgen eves,
2972. Köörge, üş daňgına-daa bar,

2973. Mal-daa höy, kiji-daa höy.
2974. Pat-la kaygap, bodanıp turup kelgeş,
2975. Tey kırına üne bergeş,
2976. Ergildir, dolgandır bodanıp,
2977. Toptap körüp olurarga,
2978. Üş daŋına, üş aşak bir ögnü ögleen,
2979. İyi bölük çerde iyi ögnü böle düjürüp
kaggan,
2980. Hamık çon düvüreen, düymeen
2981. Turup-tur evespe.
2982. Bodun bodanıp olurarga,
2983. Koşkar oyladıp çoraaş,
2984. A'dından çaylıp,
2985. "Çık-çak" deenii-ne bilir mindıg
bolgan.
2986. "Meenı dıñmam eres kiji-le bolgay,
2987. Bo hamık çüveni
2988. Bo-la kançap, çoop ekkelgen iyik!" –
dep bodap, –
2989. Kayda, çüde çagaa bijeen irgi?
2990. Kançap, çoop bilir irgi men?" – dep,
2991. Saktıp arının-bajın suybanıp olurgaş,
2992. Bir köörge, holunda "kövençik",
"kövençik" deen
2993. Üş ulay bijip kaggan bijik çoraan.
2994. "Kövençikte" – dep bodaaş,
2995. Ezeriniñ kövençiin barıp üjepterge,
2996. Şında-da çagaa bolgaş
2997. Haannarnıñ bijii çoraan.
2998. Çagaanı omçup tanışkaş,
2999. Üş hemçe üş ögnü, maldı, çonnu
3000. Taarıştır hondurgaş,
3001. Sıldıs-Şokar a'ttı mungaş,
3002. Bir ayda ulug aŋın aŋnaar,
3003. Hüreñ a'ttı mungaş,
3004. Malın bir ayda maldaar,
3005. Aldın sarala a'ttı mungaş,
3006. Bir ayda edin emgeleer, çonun
çonnaar,
3007. Bir ayda uyguzun uduur
3008. Mindıg çüve-dir evespe aan.
3009. Buktug-Kiriş dıñmazın sagingaş,
3010. Ara-albatızın çıggaş:
3011. "Koş arganıñ adaandan
3012. Öörü aglap ekkeliñer,
3013. Dirig çüve çerle ölürbeñer!" – deeş,
3014. Bodu ko'ş arga bajınga,
3015. On ses öögün çeşkeş,
3016. Hoynun aşkaş, manap olurarga,
3017. Ooldar aglap, çoktap olurda,
3018. Bora-toolay kokpanı öörü
3019. Kojarıñaynıp çoktap kelgeş,
3020. Hoynunduva kire bergem.
3021. Ergeledip, oşkap, çıttap,
3022. Baarın çımçadıp algaş,
3023. Hün-Haannıñ uruu
3024. Ulug kadayınga apparıp bergeş,
3025. "Orannıñ ıdık aŋı-dır,
3026. Türetpeyn, azırap olur!" – deeş,
3027. Berip kaggaş,
3028. Aŋın aŋnap çoy bargan-dır,
3029. Buktug-Kiriş ayda aŋnaar aŋın
aŋnaaş,
3030. Çanıp keerge,
3031. Bora-toolayın çudadı oynap kaapkan
boorga,
3032. "Orannıñ ıdık-dülük aŋın
3033. Çop çudadı oynap kaapkan sen?" –
deeş,
3034. Ortun kadayı Ay-Haannıñ uruunga
3035. Apparıp bergeş:
3036. "Çudatpayn, eki azırap olur!" – deeş,

3037. Malın maldap çoy bargaş,
3038. Bir ay bolgaş keerge,
3039. Biyeegi-le heveer bolgan.
3040. "Sen baza-la horjok tur sen" – dees,
3041. Biçe kadayinga apparıp bergeş,
3042. Bir ay bolgaş keerge,
3043. Semis çaraş, döjek kırına çıdar bolgan.
3044. Boktug-Kiriş-daa dıñmazın körükseş,
3045. "Am bolzun, orannıñ añın
3046. Oranınga apparıp salır men" – dees,
3047. Algaş çorutkaş,
3048. Eñgirgeyniñ edeenge, ak çalım baarınga,
3049. Şil bajıñ tutkaş,
3050. Dıñmazın olurtkaş,
3051. Alışkılar ekizin çugaalajıp, kattırıp,
3052. Baktı çugaalajıp, ıglajıp oluruq-turlar evespe.
3053. Boktug-Kiriş dıñmazınga,
3054. Ölüngen añınıñ e'dinden
3055. Keziin bodu alır,
3056. Keziin berip kaar
3057. Mınçap-la-turgan.
3058. Ol inçap turda,
3059. Boktug-Kiriştiñ iyi ulug kadayları:
3060. "Boktug-Kiriştiñ Sıldıs-Şokar a'dınıñ
3061. Uju-bajı közülbes kıldır arttıp ekkep turgan.
3062. Añ-meñininiñ e'di çop eveeştey berdi?
3063. Moon bo añnap turar çerin
3064. Harap köreli" – diškeş,
3065. Eñgirgey tayganıñ dölem dösteendive
3066. Çügürjüp ünüp keerge,
3067. Arga iştinde ak turug baarında
3068. Şil bajıñ turgan.
3069. "Ol bolbas be?" – dijip, badı kelgeş,
3070. "Boktug-Kiriş am añnap çoruptarga,
3071. Kedep köreli" – dijip,
3072. Mönğün tevene beletkep ap-tırlar evespe.
3073. Boktug-Kiriş añnap çorup kaarga,
3074. İyi kadayları soondan kedep çoraaş köörge,
3075. Ol bajıñda bargan.
3076. "Ol bolbas iyikpe" – dijip,
3077. Sıytıgayındır kattırıp, sımırıp;
3078. "Çoy baarga, baraalı!" – dijip olurda,
3079. Çoy bargan.
3080. Çügürjüp badı kelgeş,
3081. Bajıñ çoogunga kel çorda,
3082. Urug ünüp keerge:
3083. "Idıñ bar be? Idıñ ay de, dıñmam" – dijip,
3084. Çorup olurgan.
3085. Bora-Şeeley:
3086. "Idım çok, idım, çok,
3087. Çavaylarım keldi" – dep,
3088. Utkuy çügürüp, çolukşup,
3089. Amdannıñ a'ş-çemin salıp,
3090. Çaglıg e'din dülüp salıp,
3091. Üjeele şaylap algaş,
3092.
....
3093.
....
3094.
....
3095.
....
3096.
....

3097. Bireeziniñ diskeeniñ kırınga
3098. Çıda udup kalgan,
3099. Bireezi tevenezin çulçurgayje
3100. Kiir şaaptar orta,
3101. Ölüp kaap-tır evespe.
3102. "Kulugurnuñ artık kadayın
3103. Ölüpü kagdıvıs ale" – dijip.
3104. Çalçıp çanıp keep-tirler evespe.
3105. Boktug-Kiriş çedip kelgeş.
3106. E'tti düjürüp algaş:
3107. "Dıñmam" – dep kıy deerge, surag bolgan.
3108. "Dıñmam çöp çitti?
3109. Andıg eves çüve evepke" – deeş,
3110. Düje halaaş, kirip keerge,
3111. Döjek baarında çıda ölüp kalgan
3112. Boop-tur evespe,
3113. Iglap-sıktap, dıñmazınıñ bajın
3114. Hoynunga salıp algaş, oluru bergeş,
3115. Çeje mıçap olurar?
3116. Dıñmazın oynaar-kıs kıldır huuldurgaş,
3117. Sırıglıg haarjak çazaaş,
3118. Ooñ iştinge sukkaş,
3119. Kijin doñmas, çayın çıdıvas,
3120. Ottug horan o'du-bile çaap-çaap,
3121. Sır mıyıtıg sınını tudup ekkelgeş,
3122. Mıyıs beldiringe baglaaş:
3123. "Kijin, çayın körüp çoruur men,
3124. Arıg – çaagay taygaa çorzun, dıñmam" – deeş,
3125. Salgaş, eleñ-halañ çanıp keep-tir.
3126. İyi ulug kadayları:
3127. "Çüñ-kandıñ oskundıñ, Boktug-Kiriş?" – dijip,
3128. Hıylanıp, kındarlanıp olurgannar.
3129. Biçe kadayı çünü-daa ıttavaan.
3130. Ol mıçap ta çejege, kajanga çedir
3131. Çurttap kelgen çüve.
3132. Sır mıyıtıg sınını, çitken,
3133. Çerle tıp çadap kaggan,
3134. Alday-tañdı, arga-sayak, dag-hayanı dileeş,
3135. Tıp çadaaş,
3136. Kajan-çejen dargadadıp salgan
3137. Ayañ-Kulazın tudup mungaş,
3138. Aldı oranda çok kıldır dileeş,
3139. Çanıp keerge, iyi ulug kadayları:
3140. "Kayı, çüü oranga
3141. Çüñ-kandıñ suraglap çordıñ?" – dijip,
3142. Ajınıp, horadap olurgan turlar evespe.
3143. Biçe kadayı keerge:
3144. "Sen çüge mıçap baardıñ?
3145. Kijee işti-höreeñ çöp sögleves sen?
3146. Çüü kandıg-daa çüve bolza,
3147. Arga-süme-le herek bolgay" – deeş,
3148. Iglap-sıktap oluru-tur evespe aan.
3149. Boktug-Kiriş:
3150. "Şınap, arga-süme deeri şın-dır" – deeş,
3151. Ol bügü bodunuñ, türegdelin
3152. Bir-daa çüve arttırbayn çugaalap beerge,
3153. Biçe kadayı olurgaş:
3154. "Sen ışkaş eres eker kijiniñ
3155. Ajın köör bolgaş avıraldap aytırar
3156. Arga-süme kılır çüveñ çok kiji sen be?" –
3157. Dep-tir evespe.
3158. Boktug-Kiriş am keep bodanması bodap,

3159. Sagınmasti saktıp kelgeş,
3160. Dıñmazınıñ bijeen çağaazında,
3161. İyi sayın Ulaattarın saktıp,
3162. Tos dopçulug aldın sogulda
3163. Hopçu karazın saktıp keep-tir evespe.
3164. Ol şagda çiige soñgu çükke
3165. Ak, Kara iyi hemniñ beldirin çurtaan
3166. Bay Karatı-Haannıñ ineen kadargan
3167. Kara-Sagıl dep aşak
3168. Ak-Hemge inek kadarıp çoruurga,
3169. Erten inek kadarıp çoraan çerinde
3170. Çıdıg kara balgaşta
3171. Sın düjüp çıdıp-tır.
3172. Amırıp, öörüp:
3173. "Moonı mıyızın haanınga apparıp
bergeş,
3174. E'din, kejin bodum heregleey men" –
dees, keerge,
3175. Kijin, çayın düşpes, dük ünmes
3176. Sır mıyıstıg, çönük sın bolgan.
3177. Mıyızınıñ beldirinde
3178. Sırıglıg haarjak çoraan.
3179. Çeje sop algaş, hap kelgeş,
3180. Kadayınga ekkep bergen.
3181. Kajar argalıg kaday pat boop olurğaş,
3182. Aksın ajıdıptarga,
3183. İndın-betin aldın-möñgün-bile sıskıp
kaggan,
3184. Konçuğ kaas edik-heptig
3185. Oynaar-kıs bolgan.
3186. "Bo-daa bo orannıñ kijizi eves-tir,
3187. Bütken orannıñ oynaar-kızı boor" –
dijip,
3188. Magadap, çaraşsınıp
3189. Bajınıñ düğün suybap,
3190. Dırap olurarga,
3191. Bir çarıkkı çulçurgayında
3192. Çüve ıldırtaş deerge,
3193. Aksı aazadaş deer orta,
3194. Kaday meñneeş, dörje oktapkan.
3195. Aşak halıp bargaş,
3196. Segirip algaş:
3197. "Oy, oy, kaday,
3198. Aas-kejiin kançap bilir,
3199. Dirig boop üre-töl-daa boorun
kançap bilir,
3200. Kançaarınga, askı aazadaş didi?" –
dees,
3201. Bajın diley beerge,
3202. Möngün tevene üdü köstüp çoraan.
3203. Oozunuñ üdüdüve çoon siir
sugarga,
3204. Aksı baza-la anğaş deen.
3205. Hep-henerten şe le sogar orta,
3206. Uştunup keerge:
3207. "Ook" – dees, tura halıp kelze-le,
3208. Ay, hün hereldig aldın dañgına
3209. Bolu bergen-dir evespe.
3210. Ol irey-kaday hoyug sarıg-şayın
3211. Hayındırıp berip, çemgergeş,
3212. "Uruum, çajım", – dep hündülep,
3213. Urug-daa "avay, açay" – dep olurğaş,
3214. Ol bodunuñ akızı bolgaş,
3215. Çaavalarınñ kelgenin,
3216.
3217. Çaavaları ölürgen-dir dep
3218. Töögülep bergeş:
3219. "Meen amı-tınım alğan
3220. Kırgan ada-iyem silerden men
3221. Kajan-daa çarılbas men" – dep
3222. İdegedip olurup-tur evespe.
3223. İnçap turda Karatı-Haannıñ

3224. Höy hoor teveziniñ baştını
3225. Kajır kara buurazı
3226. Kara-Sagıl aşaktıñ
3227. Öönçe üş honukta kaygap keep-tir
evespe.
3228. Haannıñ çonu:
3229. "Ol buura maar çüge
3230. Kaygap turar buura boor?" –
3231. Dijip turar apargan.
3232. Haannıñ Kara-Buzur dep oğlu,
3233. Bir hün aşaktıñ kadargan ineen sanap
kelgeş,
3234. Ög çoogunga keerge,
3235. Ögden bir konçug çaraş urug ünüp
kelgeş,
3236. Çöörgeñ çıp algaş, kire beerge,
3237. A'dın bağlay sop kaggaş, kirip
kelgen.
3238. Ot adaanda doŋgaya düjüp,
3239. Dovurak paktap,
3240. Küstüge düjüp, küzürüm paktap
3241. Turup bergen:
3242. Urug orgaş:
3243. "Haan kijiniñ oglunuñ çanı ındıg
çüve be,
3244. Karaçal kijini çop kijirip turar siler?"
– dep-tir.
3245. Erten kelgen ool
3246. Kejeege çedir kaygap kelgen.
3247. Urug orgaş:
3248. "Kelgen aalçı çanar,
3249. Çaggan deer ayazır çüve ıynaan,
3250. Çünü kaygap hünzediñger?" –
deerge,
3251. "Kejee apargan be?" – dees,
3252. Hap çoy barıp-tir evespe.
3253. Ool-daa çana bergeş:
3254. "Kara-Sagıl aşaktıñ uruun ap ber" –
dees,
3255. Eerejip turup berip-tir.
3256. Haan olurgaş:
3257. "Kara-Sagılda kiji körbeen
3258. Çüü urug bar çüvel?
3259. Çünü ınçap turar kiji boor sen? –
dees,
3260. Çerle toovas boorga,
3261. Ool orgaş:
3262. "Büzüreves bolzuñza,
3263. Bodurñuñ haalarñ bireezin çorutkaş,
3264. Meen şın-megem körüp çor, açay", –
3265. Dep-tir evespe.
3266. Haan orgaş:
3267. "Buura baza üş honukta
3268. Kaygap kelgen çüve bolgay" – dees,
3269. Bir haa çorutkan.
3270. Haa bargaş, ögge kirip kelgeş,
3271. Baza-la ot adaanda
3272. Doŋgaya düjüp, dovurak paktap,
3273. Küstüge düjüp, hül paktap,
3274. Turup bergen-dir.
3275. Bora-Şeeley olurgaş:
3276. "Haa kijiniñ çanı andıg çüve be?
3277. Karaçal kijiniñ öönge kelgeş,
3278. Çüge ınçap turar siler?" – dees,
3279. Çüskük-bile domnay tırtkaş,
3280. Ot adaanga olurtu sop kaggan.
3281. Haa-daa hünzedi kaygaaş,
3282. Olurup bergen.
3283. Kejee hap çana bergen:
3284. "Şınap-la solun, çok deen
3285. Çaraş urug bar çüve-dir,
3286. Oolduñ oozu şın-na çüve-dir,
haanın" – dep-tir.

3287. "Çünü inçap turar ulus boor?" – dees,
3288. Erteninde bodu bargan.
3289. Haan keerge, ögden kiji-daa ünmeen.
3290. Ögge kirip kelgeş baza-la
3291. Doŋgaya düjüp, dovurak paktap,
3292. Küstüğe düjüp, hül paktap turup
bergen.
3293. "Kançap baardın, haan?" – dees,
3294. İne-bile domnay sokkaş,
3295. Ot adaanga olurtu sop kaggan.
3296. Haan-daa kaygaş, olurup bergen,
3297. Kara kejee bolgan.
3298. "Haan kijiniñ çanı andıg çüve be?
3299. Kelgen aalçı çanar,
3300. Çaggan deer ayazır çüve ıynaan,
3301. Çüger manap olur siler?" – dep-tir.
3302. "Keeje bolu bergen be?" – dees,
3303. Ünüp çorutkaş, kadayınga, oglunga:
3304. "Şın çüve-dir" – dep-tir evespe.
3305. Karatı-Haan Kara-Sagıldı:
3306. "Kel de" – dees, bir haa çorutkan.
3307. Haa bargaş:
3308. "Haan seni kel didir" – dep-tir.
3309. "İneem aal çoogunga apparıp kaggaş,
3310. Çede beer men" – dees, çanıp kelgeş,
3311. "Haanım meni kel deen-dir, uruum"
– deerge,
3312. Urug olurgaş:
3313. "Haan kiji kel deerge,
3314. Barbas arga çok-la bolgay,
3315. Baar-la-dır sen.
3316. "Sen andıg çaraş urugnu
3317. Kayın tıp aldıñ? – deer evespe.
3318. "Kiji kijini kayın tıp alır boor,
haanım,
3319. Kadayım törüp-le bergen çüve"
3320. Deer sen, açay" – dep-tir evespe.
3321. Aşak haanınga baraalgaan,
3322. Haan olurgaş:
3323. "Siler, irey-kaday, andıg çaraş urugnu
3324. Kayın tıp aldıgar?" – dep aytırıp-tır.
3325. Aşak orgaş:
3326. "Kiji kijini kayın tıp alır,
3327. Kadayım-na töreen çüve, haanım," –
3328. Dep-tir evespe.
3329. Haan olurgaş:
3330. "Sen üş honuk işinde
3331. Kara-Hemniñ ak baştıg kara adınıñ
3332. Harı kajıl,
3333. Ak-Hemniñ ulug ak kodanınıñ
3334. Harı kajıl,
3335. Olarınıñ harın aytırıp ekkel!" – dep,
3336. Dujaap-tur evespe.
3337. Aşak-daa muñgarap-deñgerep
3338. Çanıp keep-tir.
3339. Uruu:
3340. "Haanıñ çüü didir, açay?" – dep
aytırgan.
3341. Ol bügünü çugaalaaş:
3342. "At boldum" – dep, ıglap olurup-tur
evespe.
3343. Uruu orgaş:
3344. "Kiji muñgaraar çüve
3345. Ol boor be, açay?
3346. İyi kuu kiji bajından tıp ekkel" –
deerge,
3347. Aşak iyi kuu kiji bajın tıp ekkelgen.
3348. "Baştarıñ iyi ektinge daaraaş,
3349. İştıngi iyi borbak daş sukkaş,
3350. Kara-Hemniñ kara özeniniñ
3351. Kök iyge harap olur,
3352. Ak baştıg kara adıg o'ttap keer

- evespe.
3353. Çoogunğa keerge,
3354. Kovayıp kelgeş,
3355. Baştarın koņguradı silgiir sen.
3356. Çünü çugaalaar eves,
3357. Toptap, dıñnap al!" – deeş,
3358. Bir tavak dus çuurgaş,
3359. Bir hapka urup bergen.
3360. "Ak-Hemniñ meezinde
3361. Kök düvüreñ bar.
3362. Duzuñ çajıp algaş, manap çıt,
3363. Ak kodan kelgeş,
3364. Bir çüve çugaalaar" – dep çagaaş,
3365. Çorudup kaap-tır evespe aan.
3366. Aşak bargaş,
3367. Kök iyge harap olurarga,
3368. Ak baştıg adıg o'ttap kelgen,
3369. Kovayıp kelgeş, ekti-moynun silgilenirge,
3370. Adıg körüp turup-turup:
3371. "Arzaytıñ arı çarınga,
3372. Aldan çaştı çajaan men,
3373. Beer iyinge bejen çaş çajaan men,
3374. Adır baştıg kiji-daa körbeen men,
3375. Çüdek-çadak-daa çüve-dir" – dep,
3376. Kiñgirtkeyniñ çoy bargan-dir.
3377. Ak-Hemniñ meezinge kelgeş,
3378. Kök hayırğa duzun töp algaş,
3379. Manap cıdarga,
3380. Ak kodannar çılgaş,
3381. Bilaajıp çılgap turda,
3382. Bir ulug kodan kelgeş:
3383. "Men Ak-Hemniñ argazinga
3384. Aldan çıl boldum,
3385. Aldan çaştı çajaan men,
3386. Aldan ak ooldug men,
3387. Mindıg çaagay çüve
3388. Çılgap körbeen men" – dep,
3389. Todugaynıp çılgap oluru-tur evespe.
3390. Aşak uruunga kelgeş, çugaalaarga,
3391. "Haanınga barıp çugaalap ber, açay" – deerge,
3392. Aşak haanga ol-la heveer çugaalaarga,
3393. Haan daartazında ag-şeriin edertkeş,
3394. Aglap turgaş,
3395. Ak baştıg adıgıñı tudup algaş, ereedeerge,
3396. Aşaktıñ aksı-bile dömey bolgan,
3397. Ak kodan baza-la dömey bolgan.
3398. Haan çanıp kelgeş,
3399. Baza: "Kel dep ekkel!" – deeş,
3400. Bir haa çorutkan.
3401. Aşak keerge:
3402. "İştinde
3403. Çin çok,
3404. Daştında dük çok,
3405. Söögünde sap çok kıldır
3406. Büdüñge bijırıp ekkel!" – deeş,
3407. Döñgür ak şarı tudup bergen-dir.
3408. Aşak çajam deer arga çok bolgaş,
3409. Munup algaş çanıp kelgeş,
3410. Müñgarap uruunga:
3411. "Kañaar – çoor men, uruum?" – dep-tır.
3412. Uruu turgaş:
3413. "Kiji muñgagdaar çüve ol boor be, açay?
3414. Bir paş ajıg dustug sugdan ijirtip-ijirtip, boş dañı dolgandır şaap-la tur.
3415. Mıyaa töngeş, saptıg han ünüp keerge, ekkel!" –

3416. Dep-tir evespe.
3417. Aşak uruunuñ aayı-bile
3418. Ajıg dustug sug ijirtkeş,
3419. Boş dagnı dolgandır şaap turarga,
3420. Adak soonda han ödüp turar bolu bergen.
3421. Ekkeerge, ölürtkeş,
3422. Elezinge hömdürgeş,
3423. Kırına ulug ot ujutturup kaggan.
3424. Aşak ol inçap odun salıp turda,
3425. Uruu bir kelgeş:
3426. "Am bolgan-dır,
3427. Ujulgaş, düğün çulup kaggaş:
3428. "Şarını bjiñip kagdım,
3429. Aşaktar hemdiir argaktıg aldı moynunda
3430. Şıktıg boor,
3431. Kadaylar karttaar ka't saygıraanda
3432. Biçii çinnig boor" deer sen, açay" – dep-tir evespe.
3433. Aşak haanga kelgeş,
3434. Uruunuñ çağın heveer çugaalaan.
3435. Haan şarını ekkeldirgeş,
3436. Uluska ülep köörge,
3437. Şında-la aşaktar hemdiir,
3438. Argaktıg aldı moynunda
3439. Biçii şık-şak bar,
3440. Kadaylar karttaar
3441. Ka't saygıraanda
3442. Biçii çin-çannıg
3443. Boop-tur evespe.
3444. Haan pat-la kaygaaş,
3445. Mıyıtıg ak şarını tudup bergeş:
3446. "Erten barıp ijer men,
3447. Er inektiñ eregey taraannan –
3448. Taraktap kag" – dep-tir evespe.
3449. Aşak şarızın munup algaş,
3450. Çanıp kelgeş:
3451. "Haanıs erten moorlap keer boldu,
3452. Men er inektiñ eregey taraan
3453. Taraktap kaar boldum" – dep
3454. Höörep olurup-tur.
3455. Uruu orgaş:
3456. "Er inekten süt üner çüve be inçaş, açay? – dep-tir.
3457. "Oy, ta, uruum, şında-la
3458. Haanımnıñ ol çüü deerı ol çoor? – deeş,
3459. Aşak baza-la muñgagday bergen organ.
3460. "Çaa, men bilgey men aan, açay" – dep-tir.
3461. Erten haan hap olurgan.
3462. Adazınga:
3463. "Sen ögden ünme" – deeş,
3464. Ejik askında bajın dırap olurgan,
3465. Haan düşkeş, ögje çorup olurgan.
3466. "Oy-oy, haan, açam bojuur kiji,
3467. E'di aarı berip-tir,
3468. Ögge kiji kirbes" – deeş,
3469. Doza çügüre bergen.
3470. Haan turgaş:
3471. "Er kiji kançap bojuur çüvel?" – deen.
3472. "Çöp-tür. Er inekten süt kançap üner çüvel, haanıñ?" – deerge,
3473. Haan çüü-daa deer aayın tıppayn:
3474. "Bajın düğün kaş dep dırap olur sen?" – dep-tur.
3475. "Siler aalıgardan beer
3476. A'dıñarın kaş baskan dep
3477. Bodap tur siler, haan?" – dep
3478. Udur aytırıp-tır evespe.

3479. Haan-daa:
3480. "Urugga askım hakırdım,
3481. Moonj moozun bilbedim.
3482. Hamık ujur mında-la çüve-dir,
3483. Moonj-bile am oraldaşkan heree çok tur evespe aan" – dep bodap
3484. Hap çamp keep-tir evespe.
3485. Haan kadayınga:
3486. "Hamık çüve Kara-Sagılda eves,
3487. Urugda çüve-dir.
3488. Helin kılıp alır-dır" – deeş,
3489. A't bajı deg aldın.
3490. Börü bajı deg möngün
3491. Suy-belek sundurup,
3492. Aragalıg, ak kadaktıg
3493. İyi haa çorutkan.
3494. Haalar ol beleen tutkaş,
3495. Ol çoruun çugaalaarga,
3496. Aşak-kaday aayın tıppayn olurarga,
3497. Uruu orgaş:
3498. "Çüzün inçap olurar, açay, avay?
3499. Sungan ak belekti algay-la,
3500. Kutkan araganı işkey-le" – deerge,
3501. Am keep beleen algaş,
3502. Aragazın işkenner-dir evespe.
3503. Haalar:
3504. "Çoruuvus-daa çogaan-dır" – deeş,
3505. Hap kelgeş, haanga çugaalaan.
3506. Haan-daa ak ögnü, araga-darı,
3507. A'ş-çemni beletken,
3508. "Aynıñ çaaında, hünnüñ ekizinde
3509. Hennim alır men!" – deeş,
3510. Ulus çorutkan.
3511. Uruundan:
3512. "Am çüü deer men?" – dep aytırıp-tır.
3513. "Üş hongaş doylaar-dır,
3514. Uruumnu çedire beer men de-daan, açay" – dep-tir.
3515. Üş hongaş çedire beer bolgaş,
3516. Olurup kaap-tır evespe.
3517. Haan kaptagaynı hayındır,
3518. Delegeyni deeskindir bijeeş,
3519. Kelir oruunıñ aksınga
3520. Kök daş köjee şaşkaş,
3521. Çıpşırıp kaggaş,
3522. İyi haanı oruktıñ iyi çartınga
3523. Kededip kaap-tır.
3524. Üş hongaş, irey, kaday, uruu üjelee çorup orgaş,
3525. Urug ol bijikti körgeş,
3526. Omçup körgeş;
3527. "Delegeyni deeskindir bijeeş,
3528. Deeldigenni çüge utkan haan boor?
3529. Kaptagaynı hayındır bijeeş,
3530. Hartıganı kançap kaggan haan boor?
3531. Oruktıñ bo çartında çüü barıl?
3532. Düü çartında çüü barıl?" – deeş,
3533. Düü çartındıva bulañaynıp,
3534. Bo çartındıva bulañaynıp körgülep,
3535. Ada-iyeziniñ soonçe bazıp
3536. Çoy barıp-tır evespe.
3537. Haalar urugnuñ çugaazın haanga çugaalaarga,
3538. Şında-la deeldiggen bile hartıganı
3539. Utkan boop-tur.
3540. Çadag ulustu utkudup,
3541. Üş a'ttı çediskeş,
3542. Üş kiji çorutkan.
3543. Kudaları keerge,
3544. Höy çonnu çıggaş,
3545. Bir aynıñ üjen honukta nayırllaş,

3546. Çon-daa taraan.
3547. İrey, kaday-daa çanıp-tır evespe.
3548. Haan bir hün hennin kel dep ekkelgeş:
3549. "Bo hün hoynu sen kadarar sen, uruum,
3550. Seen oyzuur çüveleriñ bolza,
3551. "Haya" dives sen, "sug" baza dives, "dıt" baza dives,
3552. "Börü" baza dives, "kuskun" baza dives, "karak" baza dives.
3553. "Soktap" baza dives, "çip" baza dives,
3554. "Hoy" baza dives sen!" – deeş,
3555. Hoyun kadartıp çorudupkaş,
3556. İyi börü tudup ekkelgeş:
3557. "Hoydan bir hoynu haya baarınga,
3558. Sug kıdınga, dıt dözüñge çip kaggar!" – deeş, çorutkan.
3559. İyi kuskunnu:
3560. "Siler ol hoynuñ karakterin
3561. Barıp deje soktañar!" – deeş,
3562. Çorudup kaap-tır evespe aan.
3563. Küjür Bora-Şeeley
3564. Bir hoyun böree hunaap çidirtipkeş,
3565. Kejee çanıp kelgeş,
3566. Beeniñ öönge kirip keerge,
3567. Haan orgaş:
3568. "Hoyuñ mendi kadardıñ be, uruum?" – deerge,
3569. Bora-Şeeley orgaş, harılap tur:
3570. "Mendi eves iyin.
3571. Meen bir ederimni iyi uluur
3572. Turugnuñ baarınga üñgeeş,
3573. Dözüñge akkanıñ kıdınga
3574. Hunaap, hemdip kaaptı,
3575. İyi kışkırar kara
3576. Ederimniñ iyi köörtün baza
3577. Dejip kaaptı" – dep oyzup çugaalaptır.
3578. Haan olurğaş:
3579. "Meen hennim çerle berge-dir" – dep,
3580. Saktıp olurup-tur evespe.
3581. Karatı-Haan oglu, henninge
3582. Et-mal, ara-albatızınıñ ortuzundan
3583. Derñep üskeş:
3584. "Ak-Hemge çurtañar!" – deeş,
3585. Kara-Sagıl kudazınga baza
3586. Ak ögnü tikkeş,
3587. Et-maldı turazında heregleer kılğaş,
3588. Oglu, henninge haan:
3589. "Siler kırğan ada-iyençer
3590. Azırap karaktap çoruñar!" – deeş,
3591. Kadı hondurup kaap-tır evespe aan.
3592. Şıyaan am!
3593. Boktug-Kiriş tayga-tañdıızınıñ
3594. Dağılgazın dağıp turarga,
3595. Eñgirgeyniñ eezi Ereen-Ulaat
3596. Er ala ezir boop ujuup kelgeş,
3597. Oñ talakı ektinge honup,
3598. Evirlip, çavırılıp,
3599. Kırğırğayınıñ eezi Kızıl-Ulaat
3600. Kıs ala ezir boop ujuup kelgeş,
3601. Solagay çartıkkı ektinge honup,
3602. Evirlip, ççavırılıp turup-tur-la evespe aan.
3603. Ol iyi sayın Ulaattarı-bile sümelejip:
3604. "Men kızıl çalımda
3605. Hopçu karam bar bolgay,
3606. Oon bir köreyñ,
3607. Köör-Mergen körüp,
3608. Dıñnaar-Mergen dıñnaaş,
3609. Üş hongaş,

3610. Meñee bir sümeden kadar siler" – dep-tir,
3611. Oları:
3612. "Çöp-tür" – diškeş, ujup çoy bargannar.
3613. Buktug-Kiriş ol kakkaş,
3614. Kınğırğaynıñ hünger çartında
3615. Kara kuyga kelgeş,
3616. Tos dopçulug aldın sogul işinde
3617. Hopçu karazın ajıp köörge,
3618. Songu çükte harın aal-çurtug,
3619. Mırgay ajı-töldüg kıldır
3620. Düjüp turar mındıg bolgan,
3621. Onu körgeş, birde öörüp,
3622. Hörek, çüree ajıp,
3623. Birde kaygap, haydınıp-daa
3624. Olurup-tur evespe.
3625. Buktug-Kiriş ol inçap,
3626. Muñçulup, budulup orda,
3627. Sayın Ulaattarı çedip kelgenner-dir.
3628. Buktug-Kiriş olurgaş:
3629. "Ekerler, erester, çünü bildiger?" – dep aytırıp-tır.
3630. Köör-Mergen orgaş:
3631. "Bo turgan ulug tañdınıñ ındında
3632. Ulug hem bar-dır.
3633. Ol hemniñ beldirinde
3634. Bir bay aal bar-dır.
3635. Bir çartında Ak-Hemniñ işinde
3636. Bir bay aal tur.
3637. Ulug ak ögde Bora-Şeeley ında
3638. Ünüp, kirip tur" – deen.
3639. Dıñnaar-Mergen olurgaş:
3640. "Men ol ögnü dıñnadım,
3641. Solun çüve dıñnadım" – dees,
- çugaalap-tır. –
3642. "Inda bir kaday urug öpeylep olur,
3643. Mınçap öpeylep olur" – dees,
3644. Öttünüp-tür evespe:
3645. "Sır mıyıtıg sınınıñ
3646. Öpey-aan, öpey-aan, öpey-aan,
3647. Mıyızınıñ beldiringe çoraan,
3648. Öpey-aan, öpey-aan, öpey-aan,
3649. Sınglıg haarjak işinde çoraan,
3650. Öpey-aan, öpey-aan,
3651. Oynaar-kıstıg uruum,
3652. Öpey-aan, öpey-aan,
3653. Buktug-Kirişin çeeni,
3654. Öpey-aan, öpey-aan,
3655. Bora-Şeeleyniñ oglu
3656. Öpey-aan, öpey-aan" dep
3657. Urug öpeylep olur" – dep-tir evespe.
3658. Buktug-Kiriş onu dıñnaaş,
3659. Sağış-setkili oojurgap,
3660. Olarınıñ eres-ertemin magadap,
3661. Höglep, höörejiip algan,
3662. Oları çangan.
3663. Buktug-Kiriş çige songaar
3664. Hap çorup kaap-tır.
3665. Ol kakkaş, ulug tandınıñ kırınağa üne hap keerge,
3666. ındında ulug hem çıtkan, düje halaaş,
3667. Tos çüstüg kara duranın
3668. Uşta sop algaş, durannap köörüp olurarga,
3669. Ak, Kara iyi hem çıtkan.
3670. Ak-Hemde aaldıva hap olurarga,
3671. Aal adaanda kezek ooldar
3672. Bag adıp oynap turgan.
3673. Bir ool:
3674. "Kara-Buzur adalıg men,
3675. Buktug-Kiriş daaylıg men,

3676. Bora-Şeeley iyelig men,
3677. Meñee çeder adar,
3678. Meni udar şaagar bar eves" – dep
3679. Adıp turar boop-tur evespe.
3680. "Er-hey-dir moñ,
3681. Kay, çüüje, ool?" – dep-tir.
3682. Ool turgaş:
3683. "Çüü-daa dize señee hamaan be,
3684. Seen-bile oynaan eves" – dees,
3685. Toovas boop-tur.
3686. Düje halaaş, çagaa bijeeş:
3687. "Monu awańga apparıp ber!" – dees,
3688. Tutsup bergen.
3689. "Çüü adam aşak boor!" – dees,
3690. Uşta sop algaş, salıp çoy bargan.
3691. Avazınga apparıp beerge,
3692. Omçup körgeş, algıra kaapkaş:
3693. "Kayda, çüdel, oglum?" – dees,
3694. Edertip algaş, salıp-la kaggan-dır.
3695. Edertip kelgeş, akızın köre sop
kaggaş,
3696. Moynundan kuspaktap, oşkajıp,
çıttajıp,
3697. Ekini çugaalajıp, kattırıp,
3698. Baktı çugaalajıp, ıglajıp
3699. Turup-turlar evespe.
3700. Bora-Şeeley akızın ööñge ekkelgeş,
3701. Çiñ şayın hayındırıp,
3702. Amdannıg çaagay a'ş-çemin salıp,
3703. Aşkarıp-çemgerip kaggaş,
3704. Kılın döjeen çadıp,
3705. Bedik sırtın salıp beerge,
3706. Ayda uduur uyguzun udup
3707. Çıdıp ap-tır evespe.
3708. Bora-Şeeley Ayañ-Kulanıñ
3709. Ezer-çonaan soyup alır dees,
3710. Konnun çejerge, kolun aldı çıdıy
bergen,
3711. Kolun-çirim aayı-bile
3712. Kolduk, töştüñ keji
3713. Oylup çoy bargan.
3714. Ezerin soyarga, çonak aldı çıdıy
bergen,
3715. Çonaa-bile soylu bergen,
3716. A'dınıñ düğü çonaan ötkes,
3717. Ezerde tutçu bergen
3718. Mindıg boop-tur evespe aan.
3719. Bora-Şeeley akızınıñ Ayan-Kulazın
3720. Çılıg sug-bile çup, herekselin adırğaş,
3721. Meçigeyniñ em şagaan,
3722. Domçugayniñ dom şagaan o'du-bile
3723. Erten emneeş, kejeege çedir,
3724. Kejee emneeş, ertenge çedir
3725. Emnep turgaş, etkeş:
3726. "Komuñ hoora, çayaañ çara semiri!"
– dees,
3727. Aglap-tır evespe.
3728. Boktug-Kiriştiñ kelgeni
3729. Karatı-Haannıñ çonunga bolgaş
3730. Haannıñ kulaanga doraan-na dıñnalı
bergen.
3731. Karatı-Haan kudazın şayladır dees
3732. Amdannıg a'ş-çem, araga-hımızın
3733. Çıgdırıp turup bergen.
3734. Kara-Buzur ańnap çoy bargan,
3735. Kelir öyü çedip çorda,
3736. Oruunga hemge beş kiji dosturgaş,
3737. Aalına ekkeldirgeş,
3738. Mönğün aastıg kögeerjikke
3739. Arjañ-korjañ araganı beletkedip,
3740. Üş kulaş ayıjı kadaan,
3741. Han saktıg kara kijin hoyladıp,

3742. Kijee tudar, çolugar aragazın
3743. Oglunğa çağıp, beletkep turda,
3744. Boktug-Kiriş ayda uduur uyguzun
udaaş,
3745. Turup keerge,
3746. İyi haa edertkeş,
3747. Barıp çoluk dees,
3748. Çorudupkan haan-dır evespe aan.
3749. Kara-Buzur adazınıñ çağın çozugaar
3750. Katınga magalıg baraalgap,
3751. Çozulug çolugup turgan-dır.
3752. Boktug-Kiriş küdeeziniñ ak beleen
3753. Mögeyip keep ap, aragazın ijip:
3754. "Eki küdeem, örü olur!" – dep,
3755. Öörü olurtup, höörejiş,
3756. İyi katılışkı inçap
3757. Tanışkan çüve-dir evespe.
3758. Karatı-Haan kudazın çalap ekkep,
3759. Şayladıp tanışkan.
3760. Boktug-Kiriş-daa ol бүгүнү bilip,
3761. Sağış-höree ajıp,
3762. Dıñmazı, küdeezinge
3763. Kara-Sagıl irey-kadaynıñ
3764. Aas-kejiktiin çugaalap,
3765. Olarnı kamnap, karaktap çoruurun
baza çagaaş:
3766. "Çaa, dıñmam, aaldap çede bergeş,
3767. Hün-Haannıñ ara-albatızın,
3768. Ara et, azıraan malın
3769. Ol-la üzüp bergen heveer
3770. Köjürtip al!" – dep çagaaş,
3771. Am çanar bolu bergen.
3772. Bora-Şeeley çugaalap-tır:
3773. "Çaa, akım, sen aray
3774. Kılıktıg, dürgen kiji bolgay sen.
3775. İyi ulug çaavalarım meni ölürze-daa,
3776. Seni baza dirgisen bolgay.
3777. Olarnıñ ürezin üspes sen" – dep,
3778. Çağıp olurop kaap-tır evespe aan.
3779. Boktug-Kiriş:
3780. "Çöp-tür, dıñmam" – dees,
3781. Hap çanıp keerge,
3782. İyi ulug kadayları biçe kadayın
3783. Çudadı aybılap algan,
3784. Ajingan, horadaan,
3785. Adıyan, hölüygen olurop-turlar
evespe.
3786. Boktug-Kiriş ajınmas bodu ajınıp,
3787. Horadavas bodu horadap kelze-daa,
3788. Dıñmazınıñ çağın saktıp,
3789. Hün-Haannıñ uruun:
3790. "Bo üyede meen-bile
3791. Aşak-kaday bolbas sen,
3792. Soñgu-açı üreniñ urugları
3793. "Hop-hop" sürüp tudup oynaar
3794. Ak hovaganı bol!" – dep,
3795. Ay-Haannıñ uruun baza-la inça dees,
3796. "Soñgu açı üreniñ urugları
3797. "Hop-hop" dep sürüp tudup oynaar
3798. Sarıg-şokar hovaganı bol!" – dees,
3799. İyi holdarından segirip algaş,
3800. Ugaanın tenidi bööldep, bööldep,
3801. Uybalastır ürüp çorutkulap-tır
evespe.
3802. Boktug-Kiriş Ayan-Kulazın
3803. Dargadadıp salgaş,
3804. Sıldıs-Şokar a'dın munup,
3805. Ayda arñaar arın arnap,
3806. Aldın-Saralanı munup,
3807. Malın ayda maldaar
3808. Hüreñ a'dın munup,
3809. Ara edin, arga çonun

3810. Ayda onçalap-onçalap, marjalap,
3811. Biçe kadayı-bile
3812. Eldig-Kara hemniñ beldiringe
3813. Çurttap turda,
3814. Bora-Şeeley çedip keerge,
3815. Argaktıgnıñ askından,
3816. Körgektıgnıñ höreenden
3817. Dalay deg araga,
3818. Tanđı deg e'din beletkees,
3819. Üş ayda üzük çok
3820. Ulug nayırın kılgaş,
3821. Dıñmazinga Hün-Haannıñ bergen
3822. Et, malı-bile
3823. Agıldır aşaktı baştıñnatkaş,
3824. Köjüp çorudup kaap-tır evespe aan.
3825. Şıyaan am!
3826. Boktug-Kiriş deerzi,
3827. Kırğan ada-iyezin saktıp,
3828. Dün bolurga, düştin iravas,
3829. Hündüs sağıştan-daa iravas boop keerge,
3830. Kajan-çejen odarladıp salgan
3831. Ayan-çorukka munar
3832. Ayañ-Kulazın kıy dep ekkelgeş,
3833. Tak kıldır baglap,
3834. Daga kıldır soodup,
3835. Kadayınga:
3836. "Ayañ-Kulanı öylug o'ttan.
3837. Öylug sugdan berip,
3838. Ayan-çorukka heregleer
3839. A'ş-çem, küş-hünezinden beletkeer sen" – dep çagaaş.
3840. Ayda uduur uyguzun
3841. Udup çıdıp ap-tır evespe.
3842. Boktug-Kiriş ayda udaaş, turup keerge,
3843. Heregleer hamık çüvezi belen,
3844. Ayañ-Kulanıñ işti-hırnı
3845. Çarap sooduu-daa taarışkan
3846. İyi kulaa-bile ak, kara buluttu
3847. Soñgaar, buruñgaar köjürgen,
3848. Devirjeen turup-tur.
3849. Boktug-Kiriş deerzi
3850. Heregleer çüvezin kalbak kara taalınga sukkaş,
3851. Ayda çılda aştavas-suksavas
3852. A'ş-çemin çemnenip,
3853. Kadayınga çagıg sözüñ çagaaş,
3854. Ayañ-Kulazın ezertep muñgaş,
3855. Kadıg kara çazın çükteeş,
3856. Haybır kara hojuulazın doyulduruktaaş,
3857. Aynıñ çaazında, hünñüñ ekizinde
3858. Idık bora teyniñ kırınçe
3859. Hap üne bergeş, dagılgazın dagıp,
3860. İyi sayın Ulaattarın
3861. Kırğan ada-iyeziniñ kaynaar barganın,
3862. Ölüg-diriin sümelep beerin dilep,
3863. Üş hongaş, dıñnadırın dileeş,
3864. Bodu hopçu karazınçe hap badı keep-tır evespe.
3865. Bir ayda aşsa ajar,
3866. Aşpaza aşpas
3867. Hopçu kara sudurun ajıp, töögüp olurarga,
3868. "Irak eves çöön çükte,
3869. Tos hemniñ tos arttıñ indında,
3870. Uzun-Kara-Hemde çurttap turar,
3871. Elegdeen, türegdeen dirig bar – dep
3872. Däjüp turar mindıg boop-tur.
3873. Ol inçap aştıp-şügdünüp olurda,
3874. Sayın Ulaattarı çetkilep keep-tirler.

3875. "Ekerler, erester, çünü bildiger?
3876. Uu-şii kaydal?" – dep aytırıp-tır
evespe.
3877. Köör-Mergen olurgaş:
3878. "Çige çöön çükte,
3879. Çedi çıldık hire çerde, çergeleşkek
3880. Tos tayganıñ indında,
3881. Tos hemniñ indında,
3882. Bir ulug hemde
3883. Ulug bay aalda
3884. Bireezi bızaa kadarıp çor,
3885. Bireezi inek saap turlar" – dep-tir.
3886. Dıñnaar-Mergen olurgaş:
3887. "Ol aaldı dıñnaaş, dıñnaaladım.
3888. Seenj ada-iyenıñ çugaazın
dıñnaarımga,
3889. "Bo konçuğ hortan dayzın
3890. Sarıg-Şokar a'ttıg Saraataynıñ
3891. Kadıg ajılından,
3892. Halançı askından
3893. Çarlır hün bar çüve irgi be,
3894. Çok irgi be?
3895. Edik-hep eleen,
3896. E't-bot kıraan – dijiip",
3897. Hıylanıp turganın dıñnadım" – dep-
tır evespe.
3898. Küjür Boktug-Kiriş onu dıñnaaş,
3899. Sağış-höree dakpijap,
3900. İyi sayın Ulaattarınga:
3901. "Men-daa ada-iyenıñ
3902. Adaan-öjeenin negep çoruptayn,
3903. Siler oran-turlaagarje
3904. Moorlap çorup turunjar" – dep-tir
evespe.
3905. Boktug-Kiriş-daa çöön çügün
şıgleeş,
3906. Buluttug deerniñ adaa-bile,
3907. Buduktug ıyaştıñ kırı-bile
3908. Çıldık çerni aylık kılıp,
3909. Aylık çerni honuk bodap,
3910. Bediiniñ belin tepsip,
3911. Çavızınıñ bajın bastırıp,
3912. Ayan-çoruk kılır
3913. Ayan-şinçi kire bergen,
3914. Sıgayındır sıgırıp,
3915. Sıgırıp, sırlanıp,
3916. Irlagılap kaap çorup organ.
3917. Ayan-Kula hoya düşküleerge,
3918. Kodan deg çer oylup çastap,
3919. Tayzı-tayzı baskılaarga,
3920. Dag, dajı sökpünenip çoraaş,
3921. Çedi çıl çerni
3922. Çedi ay bolgaş hap çedip keep-tir.
3923. Çergeleşkek tos tayganıñ baarı-bile
3924. Tos arttı ajıp,
3925. Tos hemni kejiip kelgeş,
3926. "Bo orta a't, bot dıñstandırıp alır-dır" –
dees,
3927. Tañdınıñ aar iyinden
3928. "Ayt-doyt!" dees, beer iyge düjürüp,
3929. Üjen-dörten sım, mıygaan kıra
hömelep,
3930. Beer iyinden "ayt-doyt!" dees,
3931. Aar iyinge düjürüp,
3932. Aldan-çeden argar-koşkarların
3933. Kıra hömelep ekelgeş,
3934. Arga-sayaan aa-hoo sop ekelgeş,
3935. Ulug odun ujutkaş,
3936. Sıra sıralarınıñ durgun durgunonçe
3937. Üstüü çartınga üjen-dörten sım-
mıygaan,
3938. Aldı çartınga aldan-çeden argar-
koşkarların

3939. Şiştégilep algaş,
3940. A'dın salgaş, çonaan döjengeş,
3941. Ezerin sırtangaş,
3942. Ayda uduur uyguzun udup
3943. Çıdıp ap-tır evespe.
3944. Boktug-Kiriş ayda udaaş,
3945. Turup kelgeş,
3946. Üstüü çartındıva körüngeş,
3947. Üjen-dörtten sın-mıygaan ajıra-sıra kaggılap,
3948. Kadıg söögün kakkırgılap,
3949. Çımçak söögün simgirgilep,
3950. Aldın çartınçe körüngeş,
3951. Aldan-çeden argar-koşkarın
3952. Ajıra-sıra kaggılap,
3953. Kadıg söögün kakkırgılap,
3954. Çımçak söögün simgirgilep çip algaş,
3955. A'dın kıy dep, bağlay sop kaggaş,
3956. Ayda, çılda aştavas-suksavas
3957. A'ş-çemin çemnenip algaş,
3958. Ulug oorga kırınga üne hap keerge,
3959. Ulug hem çıtkan, düje halaaş,
3960. Tos çüstüg kara duranı-bile
3961. Körüp olurarga,
3962. Hovu dolgan mal,
3963. Ulug hovunuñ dal ortuzunda,
3964. Bulak sugnuñ ol-bo çartında
3965. İyi ak ögler turgan.
3966. "Bo-daa Saraatay dep kijiniñ
3967. Aalı bo-la boor!" – dep bodaaş,
3968. Eñ betinde çılgı kadargan aşaktıñ
3969. Çoogunga kelgeş,
3970. Taagılıg kula çavaalig,
3971. İnğırjak ezerlig,
3972. İyaş ezenlig,
3973. Şıvık kımçılıg,
3974. Söösken sogunnug,
3975. Haragan çalıg,
3976. Kidis hevenektig,
3977. Şılba kurlug,
3978. Kılbiş börttüg,
3979. Baldır-beejek ool boop huvulgaş,
3980. Çortup çede beerge,
3981. Aşak doza hap keerge,
3982. Düje halaaş,
3983. Amırın yöreeş turarga,
3984. Aşak mendiniñ harızın bergeş:
3985. "Aal-çurtuñ kaydal?
3986. A'dıñ, boduñ adı kımıl?
3987. Kayı uglap-şiglep bar çor sen, oolak?" – dep
3988. Aytırıp-tır.
3989. Ool turgaş:
3990. "Mende aal-çurt-daa çok,
3991. Çer kezip, çem dilep ijip çoraastıñ,
3992. Çemnig çer saktıp çoruur kiji men, irem.
3993. Silerniñ a't, bodugar
3994. At-şolagar kım boor,
3995. Bo kım dep haannıñ mal-sürüü boor?" –
3996. Dep aytırıp-tır.
3997. "Bo bolza Sarıg-Şokar a'ttıg
3998. Saraatay-Mögeniñ çılgı sürüü-dür.
3999. Meeñ adım Çılgıçı dep kiji men" – dep-tir.
4000. Ool turgaş:
4001. "Saraatay-Möge dep kiji
4002. Çööleñ-çaagay kiji be?
4003. Kadıg-doşkun kiji be?
4004. Am öönde bar be?

4005. Bo iyi aal turar,
4006. Öö kayızı irgi, irem?" – dep
4007. Aytırıp-tır evespe.
4008. Aşak turgaş:
4009. "Çımçak dep çüü deer, oglum,
4010. Kadıg berge-le kiji bolgay aan.
4011. Horadaar bolza,
4012. Aldın dopurzak kımçıızı-bile
4013. Çanğıs şaşpır kiji-le bolgay.
4014. Ol iyi aal mögeniñ
4015. İyi kadayınıñ aalı-dır.
4016. Möge aalda çok,
4017. Bo hemniñ bajınçe
4018. Añnap çorutkan çüve.
4019. Am kelir öyü çedip kelgen" – dep-tir evespe.
4020. Ool turgaş:
4021. "Mögeniñ bodunga ujurajıp köördür" – dees,
4022. Hemni örü hökpeñnedi
4023. Şokudup çoktap kaap-tır evespe.
4024. Aşak:
4025. "Çüü adam didim kulugur boor,
4026. Orta eves kiji eves dep be?" – dep,
4027. Kaygap turup kaap-tır evespe.
4028. Buktug-Kiriş ol hap çoktap olurarga,
4029. Sarıg-Şokar a'dınıñ uju-bajı közülbes kıldır
4030. E'din-heñmezin, algı-kejin arttıngan,
4031. Hölçük deg ala karaktıg,
4032. Kögey deg er hap olurup-tur evespe.
4033. Doza hap kelgeş,
4034. Ala karaan añdara-dünjere körgülep,
4035. Toor-daa arga çok,
4036. Amır-mendi-daa çok,
4037. "Aal-çurtuñ kaydal?
4038. A'dıñ, boduñ adı kımıl?
4039. Kayı-uglap ulçup, toyaap
4040. Bar çıdır çüve sen?" – dep
4041. Aytırıp-tır evespe.
4042. Buktug-Kiriş turgaş:
4043. "Çige barın çükte
4044. Eldig-Hemni çurttaan,
4045. Eñgirgey, Kıñgırgaynı ejeley töreen,
4046. Ayañ-Kula a'ttıg
4047. Buktug-Kiriş dep kiji men.
4048. "Çöön çükte çurttap turar
4049. Sarıg-Şokar a'ttıg,
4050. Saraatay-Möge dep kiji-bile
4051. Adaan-möörey-daa kılza,
4052. Kandıg boor?" – dees,
4053. Bar çor men.
4054. Seeñ aal-çurtuñ kaydal,
4055. A'dıñ, bodun adı kımıl?
4056. Çüü mindig çuruk-küzürüm
4057. Halañnadıp, hoptaktanıp çoruur kiji sen?" –
4058. Dep-tir evespe.
4059. "Men bolza Uzun-Kara-Hemni çurttaan,
4060. Ulug-Kara-Tayganı ejeley töreen,
4061. Ergektigge adaanın alızıp körbeen,
4062. Egin, çarın aldinga düjüp körbeen,
4063. Erniñ erezi Sarıg-Şokar a'ttıg
4064. Saraatay-Möge dep kiji
4065. Men boor men.
4066. Arı-çaaga ap çoruur herekselim aalda-dır.
4067. Adaan-möörey küzep kelgen çüve bolzuñza,
4068. İyeleminiñ törüp kaggan
4069. Dört maga-e't bodu-bile körişkey bis aan" – dep,

4070. Ajınıp, horadap turgan-dır evespe.
4071. Boktug-Kiriş turgaş:
4072. "Harın olut kijee çugaa,
4073. Çoruk kijee saat kılbayn,
4074. Dört maga-e't-bile
4075. Körüşkey bis aan" – dees,
4076. Hölçük bolgan ala karaan
4077. Hölünnedi körgülep,
4078. Arın Hireeti bolgan ala karaan
4079. Añdara-dünjere körgülep turup-tur evespe.
4080. İyi er am erten hürejir bolgaş,
4081. İyi talaje çortup çorgulay
4082. Barıp-tırlar evespe.
4083. Boktug-Kiriş hovunun ol çartındıva
4084. Hap çoy bargaş,
4085. A'dın kijenney sop kaggaş,
4086. Aldan mögeden ajıglap,
4087. Sezen mögeden seziglep turup kılğan
4088. Aldan-sezen buur keji şodak-şuudaan
4089. İne bajı sıñar hos çok kıldır
4090. Aldırtan öörü, üstüürten kudu
4091. İgy-dıgyı trtıp, kedip algaş,
4092. Manap olurda,
4093. Dañ bajı şara-here,
4094. Daş bajı sarıg-şokar çorda, Saraatay-Möge
4095. Kara çerin sirtiledi,
4096. Köktüg çerin hölböñnedi
4097. Devip çorup olurup-tur evespe.
4098. Boktug-Kiriş udur devip çede bergeş,
4099. İyi er-daa deeriglep deeskinçip,
4100. Ergilçip, dolgançıp turup-turup,
4101. "Kap-şak!" segirjip algaş,
4102. Üş aynın tozan honukta
4103. Tutçup kelgeş,
4104. Boktug-Kiriş bir eptig tudujunga
4105. Kire honup keerde,
4106. Saraatay-Mögeniñ iyi kolduk aldından çaskaas,
4107. Kaptagaynı hayındır, delegeyni deeskindir,
4108. Üş aynın tozan honukta bööldep-bööldep,
4109. İyeden töree-le çüve kaap körbeen
4110. Emdik çan başka çaylıg salgaş,
4111. Kök deerin hölbeş kıldır,
4112. Kara çerin sirt kıldır,
4113. Kök döñnün kırınğa
4114. Köp-beldirin uu çoruy düjürtip ap-tır evespe.
4115. Boktug-Kiriş aptara deg ak höreeniñ kırınğa
4116. Sandaylanıp olurup algaş,
4117. "Ada-iyem algaş, ajın totkan,
4118. Üvüm algaş, üvürere totkan sen,
4119. Ölürer kijiniñ sözün alır,
4120. Ölürgen maldın hanın alır çüve,
4121. Sözüñ sögle!" – dep-tir evespe.
4122. Saraatay-Möge:
4123. "Men oran kezip, olça hayıp çoraas,
4124. Olçaalap alğanım-daa şın,
4125. Baktı kılğan soonda
4126. Çagaa-daa çüü boor,
4127. Ölürer, dirgizeriñ boduñ bilir sen,
4128. Çañgıs a'dımın boduñ a'dıñ-bile
4129. Dömey edileer sen" – dep-tir evespe.
4130. Boktug-Kiriş oon tura halaas,
4131. "Koñ e'din aldığın kurtu çerinçe kiirip,
4132. Üstügünün kuju deerinçe dajıglap
4133. Çigey aan!" – dees,

4134. Çük-çükçe kezip, oktap,
4135. Kejegezin tura sop algaş,
4136. Çart söögün koş arganı hoora sop ekkelgeş,
4137. Ulug odun ujutkaş, örttedipkeş,
4138. Saraatay-Mögeniñ herekselin
4139. Dovuk, dorzuk kıldır ürgeş,
4140. Taalınay sop algaş,
4141. Sarıg-Şokar a'ttıñ dergizin dergileeş,
4142. Çetkeş, hap kelgeş,
4143. Çılgıçı aşakka ekkep bergeş:
4144. "Bo e't-keşti öörün-bile ülejip al – deeş,
4145. A'ttıñ ezer-çonak herekselin sup kag,
4146. Kajan heregleerde, ap beer sen" – deeş,
4147. Berip kaggaş, a'ttı salgaş,
4148. Aalçe hap çorup olurarga,
4149. Adazı oruk aksında bızaa kadarıp,
4150. Çadag bo çoraan.
4151. Hap keerge,
4152. Oruk çaylaar deeş, oyta barıp düşken.
4153. "Adır-adır, kırgan, çonçap baardıñ?
4154. Anaa çugaalajıl" – dep, oojurgadıp,
4155. Adazın keergeeş, hörek-çüree haynıp kelgeş,
4156. A'dımdan düje halaaş:
4157. "Beer dıñna,
4158. Seen oğluñ Boktuñ men-dir men.
4159. Men silerniñ dayzınıñar
4160. Saraataynı bazıp kagdım,
4161. Ooñ kejegezi bo-dur,
4162. Am çer-çurtuvusçe çoruur bis" – dep,
4163. Adazınga büzüredip-tir.
4164. Aşak oğlun am keep büzürep, ıglap,
4165. Türegdelin çugaalap turup-tur evespe.
4166. Adazın:
4167. "Bızaa kay baar, çana ber!" – deeş,
4168. Avazınıñ olurar öön aytırıp algaş,
4169. Hap çoy bargaş,
4170. Saraataynıñ ulug kadayınıñ öönçe
4171. Hap kelgeş:
4172. "Sen bo ögden doraan üngeş,
4173. Döö ögge bar,
4174. Kiji et, malı olçalap ap çoraan
4175. Eriñniñ kejegezi bo iyikpe?" – deeş,
4176. Kejegeni bergeş, ündür oyladıpkas,
4177. Kırgan ada-iyezi-bile
4178. Ekini çugaalajıp, kattırıp,
4179. Baktı çugaalajıp, ıglajıp
4180. Olurup-tur evespe.
4181. Boktug-Kiriş Saraatay-Mögeniñ
4182. Ulug büreezin tırtıp,
4183. Ulug albatızın çıp,
4184. Biçe büreezin tırtıp,
4185. Biçe albatızın çıp algaş,
4186. Kayda bolza malın dıglırıp, böldürüp,
4187. Bir ayda beletkeeş,
4188. Adazınga Sarıg-Şokar a'ttı mundurgaş,
4189. İyezinge kırgan-daa bolza
4190. Özen-Kulanı mundurgaş,
4191. Saraataynıñ çurtunga
4192. Malınıñ kajaazın, baglaajın,
4193. Baraan şugar ıyaş, demir iskilaattarın kaggaş,
4194. Kumun-sayın kuurartı,
4195. Edin eleyti çüdürgeş,
4196. Malın çiledi sürgeş,
4197. Ara-albatızın şooladı edertkeş,
4198. Çeringe çorup kaap-tır evespe aan.
4199. Boktug-Kiriş çonnu

4200. Çer ortuzu çedirip kaggaş:
4201. "Çaa, açay, oruk-çirik bilbes eves sen,
4202. Köjüp çede beriñer" – deeş,
4203. Murnap hap çorup kaap-tır.
4204. Ol kakkaş,
4205. Eñgirgeyniñ dölem dösteenge hap
kelgeş,
4206. Tos çüstüg kara duranın ušta sop
algaş,
4207. Oran-çurtun şinçip körüp olurarga,
4208. Oran-çurtu nogaan, öngür, kaas-
çaraş.
4209. Malı bolza – hoyu hovu dolgan,
4210. Öşküzü özen dolgan,
4211. İnee şık dolgan,
4212. Çılgızı oyun dolgan,
4213. Tevezi taar o'ttug kara hovu dolgan,
4214. Çonu kara arga deg
4215. Öörü köşken, kudu köşken,
4216. Çüzü-daa karak çingirtilenip turar,
4217. Bir-bir kaygap, bir-bir magadap-daa,
4218. Bir ayda tırtsa tırtar,
4219. Tırtpaza tırtpas
4220. Kızıl meşke taakpızın
4221. Ças baştıg, çayır soruuldug
dañzazınga
4222. Hayıgayndır kaktap tırtıp,
4223. Sağış höree ajıp olurup-tur evespe.
4224. A'ttangaş aalinga hap kelgeş,
4225. Demir oçur baglaajınga
4226. A'dın baglaaş, kirip kelgeş,
4227. Kadayı-bile höörejiip,
4228. Çoraan çoruun töögüp,
4229. Oran-çurtunıñ öngürün baza-la
höörep,

4230. Olurup-tur evespe.
4231. Kadayı olurgaş,
4232. Çoruunıñ çogaanın sonuurgaaş:
4233. "Seeñ oran-çurtunıñ öngür-çaraş
bolbayn kançaar,
4234. Sen çoraanıñ soonda,
4235. Bodun ıškaş borbak kara ool törüp
kagdım" – dep höörep, –
4236. "Oon ıñay çüs kiş keji-bile bört,
4237. Tii bildirbes hana karaktıg kara torqu
ton,
4238. Kara saar edik,
4239. Kızıl dayıza kur argıp kagdım" –
deeş,
4240. Hamık çüvelerin ap berip,
4241. Höglep olurgan dañgına-dır evespe
aan.
4242. Boktug-Kiriş ol çüvelerin kedip
köörge,
4243. Kap öy bolgan.
4244. "Oglun kayıl? Köör men" – deerge,
4245. "Añ arñaar, mal maldaar kiji men" –
deeş,
4246. Çerle çüve amıratpas boorga,
4247. Şokar a'ttı tırtturup beerimge,
4248. Añnap çoy bargan.
4249. Am kelir öyü çedip kelgen" – dep
4250. Höörep olurup-tur evespe.
4251. Olar ol ıçap³ höörejiip olurarda,
4252. Daştın ıt eves ıt üngen. Dıñaarga:
4253. "Aalçılar baglaajı turda-la,
4254. A'dımniñ baglaajında
4255. Kım, çüü a'dın baglap kagdı,
4256. Çüü mindig turazı ulug çüvel?
4257. Beer ün!" – deen ıt bolgan.

³ ançap

4258. Kadayı:
4259. "Ool çedip kelgen-dir" – deeş,
4260. Dalaş-bile üne halaaş: –
4261. "Adañ çedip kelgeni ol-dur" – dep,
4262. Oojurgadıp çorda, üne halaaş:
4263. "Anıyak kiji andıg dürgen bolbas
çoor,
4264. Beer kir, oglum,
4265. Adañ men şın men.
4266. Meeñ eki kadayımnıñ törüp kaggan
oglu şın sen-dir evespe".
4267. "Çe, andıg çüve bolza,
4268. Andıg-la ıynaan" – deeş,
4269. Am keep düşken.
4270. Ol orta adaşkılar inçap tanışkan-dir
evespe.
4271. Ol inçap turda,
4272. Köşken aal çedip keerge,
4273. Ak-Hemge hondurgaş,
4274. Kara-Sal, Hola-Sal iyi aşakka
4275. Ol Saraatay-Mögeniñ iyi kadayın
4276. Ol-la ögleri-bile bergeş:
4277. "Siler bolarga azıradır siler,
4278. Bo höy maldı uluska aytıp,
4279. Karaktadır siler,
4280. Heregler çüveñerin bodugar bilir
siler" – deeş,
4281. Kırgan ada-ıyezın aal soonga
4282. Şil şiremil bajıñ tutkaş,
4283. Añaa oluruñ,
4284. Ol çonnuñ kırgan ulustarın
4285. Baza-la taarıştır çurttıdıñ
4286. Kaggan-dir evespe aan.
4287. Ol inçap çurttıp turda,
4288. Çılgıçı aşak kelgeş:
4289. "Meeñ havırıp turar çılgımnıñ
4290. Şaanda moon bargan ulug şilgi askır
öörü
4291. Ege şilgi be dep çüve
4292. Bodu deg han-şilgi kulun törüp alğan,
4293. Ooñ orlan, kaşpagayı deerge,
4294. Orgu çerger deşkileerge,
4295. Oya tepken dovuraa
4296. Kulunçaalarnı höme düjüp turar
4297. Mees çerger deşkileerge,
4298. Hoor tepken dajı
4299. Oruk-çirikti booy düjüp turar,
4300. Han-şilgi kulunçak bar,
4301. Onu sonuurgadıñ deeş keldim" –
4302. Dep-tir evespe.
4303. Bektug-Kiriş onu dıñnaaş, aşaktı:
4304. "Aas-kejikti, ak sağıştıg kırgan-dir
sen.
4305. Oolga a't bol-la-dir,
4306. Eki karaktap tur" – deeş,
4307. Kara torgu ton,
4308. Kara saar edik,
4309. Kızıl dilgi keji bert,
4310. Dajı torgu kur bergen-dir.
4311. Aşak amırıp-öörüp;
4312. "Saraatay-Möge çünü-daa kılıp
kaarga,
4313. Şağnaar hamaan çok,
4314. Kılçaş kıldır köör eves" – dep,
4315. Algap-yöreep çoy barıp-tır evespe.
4316. Bektug-Kiriş, oğlu keerge:
4317. "Çaa, oglum, seeñ ayan-çoruk kılıp
munar
4318. A'dıñ çok kiji bolgay sen,
4319. Çılgıçı aşaktıñ hıvırgan çılgızında
4320. Han-şilgi kulun bar-dir,
4321. Onu ol ireñden aytırğaş,

4322. Öoredip munar sen,
4323. Barıp tudup ekkel!" – dees,
4324. Aldın şalbır argamçı ap bergen.
4325. Ool çadag bazıp çorutkaş,
4326. Çılğıçı irezinden aytırarga,
4327. Çaş şilgi kulun aytıp bergen,
4328. "Bo çünü inçap turar ulus boor?" – dees,
4329. Çıgay oyladıp çoraas,
4330. Segirip alır orta,
4331. Doŋgaytı sop kaapkaş,
4332. Salıp çoy bargan.
4333. "Çop dayzın çoor, çaş-daa bolza,
4334. Ekkel deen çüvezin
4335. Tudup apparıp beer-dir" – dees,
4336. Argamçızın dürtüp algaş,
4337. Bir çıgap kelgeş,
4338. Kiir kaggaş, olura kaar orta,
4339. Çavaa çarjı hire çerge
4340. Çara-çire söörtü bergen.
4341. "Baraa-la şoru boor çüve-dir" – dep bodap,
4342. Çularlaaş, pat-la boorda çedire bergen.
4343. "Ergi-daa bolza meen herekselim eki boor, oglum" – dees,
4344. Ayaŋ-Kulanıŋ herekselin ap bergen.
4345. Demir kijen-bile kijenneeş,
4346. Hüler çuların sugarga,
4347. Bogba bolgan.
4348. Er a'ttıŋ hamık herekselin dooza
4349. Herekseldep keerge,
4350. Çedişken ser çalı,
4351. Üjen kulaş durttug,
4352. Üş kuspak kuduruktug,
4353. Tanđı deg Han-Şilgi a't boop,
4354. İyi kulaa ak, kara bulutta
4355. Çedip turar boop-tur evespe.
4356. Ol bugünü adazinga çugaalaarga:
4357. "Am munar sen,
4358. Ayda-çıldı aştavas-suksavas
4359. A'ş-çemiŋ çemnenip al" – dees, oglun çagaas,
4360. Mundurgaş, kijenin adırğaş,
4361. Sala kaar orta,
4362. Kaptagaydıva karaş-karaş kımı bergen,
4363. Kadayınga höörep kirip keep-tir evespe.
4364. Mal-daa bir tura düşkeş, oolduŋ
4365. Karak odun kızarınadı,
4366. Kara baarın halaŋnadı,
4367. Mööp turup bergen,
4368. Eki a'ttıŋ möörü-bile mööp kelgeş,
4369. Bir ayda möggeş, tura düşken.
4370. "Çop mogavas, mooravas kulugur boor?
4371. Am-na mogap turuptuve moŋ!" – dees,
4372. Dije halaan.
4373. Malı:
4374. "Men mogaar, turar çüve kayda boor!
4375. Sejee men eki a't boop şıdaar-dır men,
4376. Mejee sen-daa eki ee boop şıdaar-dır sen!" – dep-tir.
4377. Ool turgaş:
4378. "Mejee sen eki a't boop şıdaar-dır sen,
4379. Sejee men eki ee boop şıdaar-dır men" – dep-tir.
4380. Er-daa eki a'dın
4381. Ede-çaza ezertenŋileeş,
4382. Hap çanıp keerge,

4383. Amdannıg a'ş-çemin salıp berip,
4384. Üjelee çemnenip olurgaş,
4385. Adazı:
4386. "A'dın horam çüve ışkaş be, oglum?"
– dep aytırgan.
4387. Ool:
4388. "Orgu çerni oya-daa,
4389. Deski çerni deje-daa mögdü" – dep,
4390. A'dın maktap höörep olurup-tur
evespe.
4391. Adazı:
4392. "Çaa, oglum, uygun udup,
4393. Dijn dıstan" – dees,
4394. Kılın döjeen çadıp,
4395. Bedik sırtın salıp bergen,
4396. Udup çıdıp algan.
4397. A'dın salgaş,
4398. Oolga bolgaş a'dinga
4399. At tıpsır dees,
4400. Araga-hımıs, a'ş-çem
4401. Beletkees turup bergen.
4402. Bir ayda beletkep kelgen.
4403. Ool-daa ayda udaaş, turup keerge,
4404. Adazı:
4405. "Çaa, oglum, a'dın tudup ekkel!
4406. A'dinga bolgaş bodunğa
4407. At tıpsır-dır" – dees, çorutkan.
4408. Ool a'dın tudup ekkelgen.
4409. Arga çonun çıggaş:
4410. "Oolga eki at adaan kijini
4411. Et-bile ektin ajır,
4412. Mal-bile maga handır
4413. Şajnaar men.
4414. Bak at adaan kijini
4415. Malçının malçızı,
4416. Kulçunnu kulçuzu kılır!" – dep,
4417. Çarlal üdürgeş,
4418. Bir ayda ulug nayır kılıp turup
bergen.
4419. Ay çetkije, at adaan kiji çok bolgan.
4420. Adak-söölünde budun dulay çeen,
4421. Holun dayanguş çeen,
4422. Uşpa kırgan kök baştıg kaday
4423. Elejnıp çorup olurgan.
4424. Çon oruk çaylap turgan,
4425. Kaday kelgeş:
4426. "Mınça çonda oolga
4427. At adaar kiji tıvılbaan deerge,
4428. Eki at adaaş,
4429. Şağnal köör harım-daa çok,
4430. Bak at adaaş,
4431. Malçın-kulçun-daa boor harım çok.
4432. Hünüm manaan amitan men,
4433. Kay, oglum, kay, a'dın kay?
4434. Çoruur kıldır beletkengeş kel!" – dep
4435. Kıy deen kaday-dır evespe aan.
4436. Ooldu-daa edik-hevin kedirgeş,
4437. Herekselin çüktedip azındırğaş,
4438. A'dın mundurgaş,
4439. Kadaynı çanıdiva çorudup kaap-tır
evespe.
4440. Çönük dayanguşın takkıladı dayanıp
çoraaş,
4441. Bir dolgandır kılaştıaş:
4442. "A't-daa a't-la-dır,
4443. Ool-daa er-le-dir! – dees,
4444. Han-Şilgi a'ttıg
4445. Han-Çengey bolza kandıg irgi,
çonum?" –
4446. Dep-tır evespe.
4447. Höy çon bolgaş Boktug-Kiriş:
4448. "Bolur, çoguur at-tır!" – dijip,

4449. Höglep, nayır-doy-daa dam bargan.
4450. Kırğannı-daa ak ençek kırınğa olurtkaş,
4451. Dört kiji ködürüşkeş,
4452. Buktug-Kiriştin ööngge ekkelgeş,
4453. E'ttedip, şayladıp,
4454. Aaldın soonga, ada-iyeziniñ çanınga
4455. Şil bajın tutkaş,
4456. Olurtur azıraar kılgaş,
4457. Höveñ-höözün-bile çımçaktap,
4458. Azıraar ulustu turguzup kaan-dır evespe.
4459. Han-Çeñgey deerzi
4460. Adazınıñ a'ttarın mungaş,
4461. Adazınıñ kılıp çoraan
4462. Añ, mal, ara-et, çonu bolgaş
4463. Tos dopçulug aldın sogul işinde
4464. Hopçu karazınğa baza öörenip,
4465. Tanđı, tayga dagılğazın bolgaş
4466. Adazınıñ hamık çoruun ol kıldır
4467. Eker, eres er boop özüp keep-tır evespe.
4468. Buktug-Kiriş çırgalın çırgap olurgaş,
4469. Kadayı-bile:
4470. "Bistiñ bo ogluvuska
4471. Kayın kiji tıp beeril" – dijip sümeleşkeş,
4472. Buktug-Kiriş orgaş,
4473. Aldın sogul işinde
4474. Hopçu karazın ajıp,
4475. Kaptagaynı hayındır,
4476. Delegeyni deeskindir,
4477. Haydınıp-şügdünüp olurarga,
4478. Çiñge soñgu çükte
4479. Hadılıg-Hemni çurtaan,
4480. Kazılğannıg-Kara-Tayganı ejeley töreen
4481. "Çaşka-Haan dep kijiniñ
4482. Ay-Hün hereldig aldın dañğınazı bar,
4483. Ol taarjıp bolur" – dep turar,
4484. Mındıg boop-tur evespe aan.
4485. Han-Çeñgey keerge:
4486. "Han-Şilgiñ tudup ekkel, oglum,
4487. Irak-uzak ayan-çoruk kılır apaar sen" – deerge,
4488. Han-Çeñgey eki a'dın kıy dep tutkaş,
4489. Adazınğa ekkep bergeş,
4490. Malın maldap, çoruun kılıp çoy bargan.
4491. Buktug-Kiriş ayan-çorukka çiiir,
4492. Ayda, çılda aştavas, suksavas
4493. A'ş-çemin beletkep,
4494. A't bajı deg aldın,
4495. Börü bajı deg möñgün,
4496. Üş kulaş ayjı kadaan,
4497. Ak holdug, han saktıg kara kiş bolgaş
4498. Bodunuñ çede albas ujurun
4499. Ama saazın çagaazın bijip,
4500. Han-Şilgini tak kıldır baglap,
4501. Daga kıldır soodup, beletkep turda,
4502. Oglu keerge, çemnenip algaş:
4503. "Uygun udup al, oglum" – dees,
4504. Ududup kaap-tır evespe.
4505. Han-Çeñgey ayda uduur uyguzun udaaş,
4506. Turup keerge,
4507. Amdannıg çaağay a'ş-çemin salıp algaş,
4508. Adazı-iyezi üjelee şaylap, höörejp olurgaş,
4509. Buktug-Kiriş oglunga çugaalap-tır;
4510. "Çaa, oglum, ada-iyen bis
4511. Nazı döğüp kırıy berdivis,
4512. Sen bolza er çañgıs kiji bolğay sen,

4513. Sen am kiji boop alır apaar sen,
4514. Bo çerde seņee taarjır kiji çok-tur.
4515. Çige soņgu çükte
4516. Hadılıg-Hemni çurttaan,
4517. Kazılıgannıg Kara-Tayganı ejeley töreen
4518. Çaşka-Haan dep kijiniņ
4519. Çanğıs uruu ol taarjır-dır.
4520. Olduva ayan-çoruk kılıp çoruur-dur sen, oglum" – dees,
4521. Ap çoruur her-herekselin sanap turgaş,
4522. Kalbak kara taalınga sup berip,
4523. Kiji çeringe çoruurunıñ ayanın bolgaş
4524. Hoyug karaktıglar-bile çugaalajıp erter,
4525. Ala karaktıglarını hıyırtap erter,
4526. Haan kijee baraalgaar ayanın bolgaş
4527. Ayan-çorukka kançaar çoruurun
4528. Birden biree çokka
4529. Üş honukta oglun çağıp-çağıp,
4530. Aynıñ çaaızında, hünnüñ ekizinde
4531. A'tkarıp-tır evespe aan.
4532. Han-Şilgi a'ttıg Han-Çeņgey deerzi
4533. Çige soņgu çüğüñ şigleeş,
4534. Buluttugnuñ adaa-bile,
4535. Buduktugnuñ kırı-bile,
4536. Bediiniñ belinge bastırıp,
4537. Çavızınıñ bajınga bastırıp,
4538. Hoy deg daştı çuura bastırıp,
4539. Kodan deg çerni oya tepsep,
4540. Çıldık çerni aylık kılıp,
4541. Aylık çerni honuk kılıp,
4542. Hap çorup olurup-tur evespe.
4543. Han-Çeņgey bir bodanıp çorup olurarga,
4544. "Aaldan üngen heveer,
4545. A'ş-çem-daa çiveen,"
4546. Aştamzırıp-daa kelgen boop-tur.
4547. "Borta al-bot, a't-höl-daa
4548. Dıştandırıp alır-dır" – dep bodaas,
4549. Koş arganı hoora sop ekkelgeş,
4550. Ulug odun salgaş,
4551. Çeden kiji tötpes
4552. Çelgiy kara pajınga
4553. Çiñ şayın hayındırıp,
4554. Ayda-çıldı aştavas-suksavas
4555. Amdannıg çaagay a'ş-çemin çemnenip algaş,
4556. A'dın salgaş, çonaan döjengeş,
4557. Ezerin sırtangaş, udup çıdıp ap-tır.
4558. Han-Çeņgey ayda uduur uyguzun udup algaş,
4559. Turup kelgeş, aştanıp-çemnenip algaş,
4560. Uzun çoruun ulaştır
4561. Hap çorup olurarga,
4562. Bir ulug öndür bedik tayga turgan.
4563. Köskü dölem bediinge hap üne bergeş,
4564. Tos çüstüg kara duranın uştı sop ekkelgeş,
4565. "Baraan-saraan çüü köstüür eves?" – dees,
4566. Körüp olurarga,
4567. Karak çetpes çirgilçinnig sarıg hovunuñ
4568. Ol, bo çartı haragan deg mal,
4569. Bajında ulug kara tayganıñ baarında
4570. Ulug koda, ulug bay aaldıñ
4571. Baraanı köstüp turar
4572. Mindıg boop-tur.
4573. Han-Çeņgey:

4574. "Bo maldıñ kadarçızından hire kijil?
4575. Bir çüvenin ug-şiin aytırıp albas be?" – dep bodaaş,
4576. Hap kirip kaap-tır.
4577. Eñ betinde hoor sarıg teve kadarçıznı çoraan.
4578. Doza hap keerge,
4579. Kök baştıg, ak saldıg sarıg aşak
4580. Düje halıp, mendileeş:
4581. "Aal-çurtuñ kaydal?
4582. A'dıñ, boduñ adı kım boor, oglum?" – dep-tir.
4583. "Çige murnuu çükte
4584. Eldig-Hem çurttuğ,
4585. Eñgirgey, Kıngırgaynı ejeley töreen,
4586. Han-Şilgi a'ttıg
4587. Han-Çeñgey dep kiji men" – dep-tir.
4588. "Kayı adap-sunup,
4589. Kandıg ayan-çoruk kılıp çor sen, oglum?" – dep-tir.
4590. Han-Çeñgey turgaş:
4591. "Çige sonğu çükte
4592. Hadılıg-Hemni çurttaan,
4593. Kazılıgannıg-Kara-Tayganı ejeley töreen
4594. Çaşka-Haanga ujurajır dep
4595. Bar çıdar kiji men,
4596. Siler çüü haannın sürüün kadargan,
4597. A't, bottuñ adı kım boor, kırgan? – dep-tir.
4598. Aşak turgaş:
4599. "Mende a't-daa, at-daa çok iyin,
4600. Anaa-la kadarçı-sarıg deer çüve,
4601. Çaşka-Haan dep kijiniñ
4602. Teve sürüü-dür, oglum" – dep-tir.
4603. Han-Çeñgey turgaş:
4604. "Silernin haannın kadıg, çımçaa kayı
4605. Am aalında bar be, çok be?" – dep
4606. Aytırıp-tır evespe.
4607. Aşak:
4608. "Çımçak kiji çüve iyin, oglum.
4609. Öönde bar boor,
4610. Çige barın çükte
4611. Sarınday-Sarıg haan dep kiji-bile
4612. Egiir şagda el-çaa kılıp kelgen ulus çüve.
4613. Ol haannın kelir öyü çookşulap kelgen,
4614. Tın deskerer arga-horga
4615. Aayın tıppayn turar boor iyin, oglum.
4616. Ottuğ karaktıg,
4617. Okpan-çıkpen kiji-dir sen, oglum,
4618. Ölümünden çayladıp kaar bolzuñza,
4619. Haannın kara çañgıs uruun
4620. Ap bolur-la er-dir sen iyin" – dep-tir evespe.
4621. "Andıg-dır, kırgan" – deeş, hap çorutkaş,
4622. Haannın aalinga hap kelgeş,
4623. Tozan a't dolganıp çetpes
4624. Dokulçak ak örgeeniñ daştında
4625. Demir baglaaşka a'dın baglap kaaş,
4626. Ögje çorup olurarga,
4627. İyi tayga deg sarıg ittar halçıp organ.
4628. İyi sarıg şivişkiner
4629. İyi sarıg ittarın horup turup bergen,
4630. Kirip keerge,
4631. Buruul baştıg kara haan, kadın olurgan.
4632. Haannı:
4633. "Haan, amır!" – dep,
4634. Kadınnı:
4635. "Kadın, amır!" – deerge,

4636. Haan-kadın mendiniñ harızın bergeş,
4637. Öörü olurtup,
4638. Olbuk-kuduzun saldırap,
4639. Amdannıg çaagay a'ş-çemin saldırap:
4640. "Aal-çurtuñ kaydal?
4641. A'dıñ, boduñ at-şolañ kim boor?
4642. Kayı uglap, kandıg ayan-çoruk kılıp
4643. Çor sen, oglum?" – dep,
4644. Çööleñ-çaagay aytırıp-tır evespe.
4645. Er olurgaş:
4646. "Çige murnuu çükte
4647. Eldig-Kara hemni çurttaan,
4648. Eñgirgey, Kıñgırgaynı ejeley töreen
4649. Boktug-Kiriştin oğlu
4650. Han-Şilgi a'ttıg
4651. Han-Çeñgey dep kiji men.
4652. "Çige soñgu çükte
4653. Hadılıg-Hemni çurttap turar,
4654. Kazılğannıg-Kara-Tayganı ejeley töreen,
4655. Çaşka-Haan dep kijige
4656. Aalçı yozu-bile
4657. Öñ tala suy-belekti tut oglum" – dees, [açam]
4658. Ak çagaa bijeen çüve iyin" – dees,
4659. Hoynundan ama saazın doldur bijeen çagaazın
4660. Ak arjulından çeşkeş,
4661. İyi holdap barıp tudup-tur evespe.
4662. Ak çagaanı mögeyip keep algaş,
4663. Omçup körgeş:
4664. "Bayırlıg belek-tir, oglum" – dees,
4665. "Çoruuñ çoraan-dır!" – deerge,
4666. Üne halaaş,
4667. Kalbak kara taalınından
4668. Ak aadañnı algaş, ögge kelgeş,
4669. Ak aadañnı çaskaş,
4670. A't bajı deg aldınnı haanga tutkaş,
4671. Börü bajı deg möñgünnü kadına tutkaş,
4672. Üş kulaş ayıjı kadaktıñ kırınga
4673. Ak holdug han saktıg kara kişti
4674. Burganınga tutkaş,
4675. Olurup-tur evespe.
4676. Haan sungan ak belekti
4677. Bayırlap, hüleep algaş:
4678. "Ak ögnü tip
4679. Çañgıs uruumnu beer men.
4680. Eki küdeem booruñ şın-dır" – dep
4681. Olurup-tur evespe.
4682. Am daarta ak ögnü tikkeş,
4683. Alır-beerin ama saazınga bijeeş,
4684. Küdeezinge tutsup-tur evespe.
4685. Ak çagaanı hüleep algaş,
4686. Setkil-sağrı amırap olurup-tur evespe.
4687. Şıyaan!
4688. Haan-daa ak ögnü tikkeş,
4689. Uruu-bile küdeezinge
4690. Amdannıg çaagay çemni beletkees,
4691. Şayladıp olurtup kaap-tır evespe.
4692. Bir hün haan haa çorutkaş,
4693. Küdeezin keldirtip-tir.
4694. Katınıñ kel deen çeringe
4695. Kılaştap çedip kelirge,
4696. Amdannıg çaagay a'ş-çemin salgaş,
4697. Hündünün hündüzü-bile hündülep,
4698. Yambınıñ yambızı-bile yambılap olurup-tur.
4699. Şaylap, çemnenip olurda,
4700. Haan katı olurgaş:

4701. "Çiğe barın çükte çurttap turar
4702. Sarınday-Sarıg haan dep kiji-bile
4703. Egiirde el-çaa kılıp kelgen ulus bis.
4704. Nazı çedip kırıy bergen men.
4705. Ol haan bolza am kiji ortuzu hire,
4706. Menden anyak kiji çüve.
4707. Adaan negep kelir öyü çedip kelgen,
4708. Utkup barıp, bazıp berip kör, eki küdeem" –
4709. Dep-tir evespe.
4710. Han-Çeңgey olurgaş:
4711. "Baarın barıp-la tur men iyin, katım" – deeş,
4712. Ol haannıñ arga-horgazın,
4713. Küş-şıdalmı,
4714. Kelir oruun aytırıp olurgan
4715. Han-Çeңgey-dir evespe.
4716. Haan orgaş:
4717. "Ol haannıñ arga-horgazı bolza,
4718. Deerden bir keep boor,
4719. Çer aldından keep boor.
4720. Deerden kelirge,
4721. Seni bilip alza,
4722. Çañnık düjürer evespe.
4723. Çerden kelirge,
4724. Seni bilir bolza,
4725. Hep-henerten halap üyer ündürer evespe.
4726. Oon ıñay arga-horga çok,
4727. Bodu köñgüs küştüg möge kiji çüve".
4728. "Indıg-dır" – deeş,
4729. Han-Çeңgey ünüp çorutkaş,
4730. Ööngke kelirge,
4731. Kadayı aytırıp-tır.
4732. Han-Çeңgey olurgaş,
4733. Haannıñ çugaazın birden biree çok
4734. Töögülep berip-tir.
4735. Kadayı orgaş:
4736. "Meen adamnıñ nazı şagda çadap kaan dayzının
4737. Anyak kiji kañçap bazar kiji boor sen?" – deeş,
4738. Inatpayn, ıglap-sıktap,
4739. Inatpayn olurup-tur.
4740. "Barbışaan baar,
4741. Çorbuşaan çoruur kiji men" – deeş,
4742. Han-Şilgizin ezertenip mungaş,
4743. Katınñ aybızınçe
4744. Hap kaap-tır evespe,
4745. Tos çıldık çerni
4746. Tos ay kıldır çorup olurda,
4747. Karak çetpes çirgilçinnig
4748. Sarıg hovunuñ bajından
4749. Tevene deg kızıl doozun
4750. Deeringe şaştıkkın çorup olurup-tur.
4751. Düje halaaş,
4752. Tos çüstüg kara duranın uşta sop algaş,
4753. Ayañ bolgan ak arjılın uşta tırtıp algaş,
4754. Arın hireeti bolgan ala karaan
4755. Aştay çoda tutkulap algaş,
4756. Durannap körüp olurarga,
4757. Tayga deg sarıg a'ttıg,
4758. Kögey deg sarıg er
4759. Çüzün-baazın çıraa sayaa-bile bastırıp
4760. Çorup olurup-tur evespe.
4761. Utkuy kakkaş, ujurajıp keerge,
4762. Kögey deg sarıg er turgaş:
4763. "Aalın-çurtuñ kaydal?
4764. A'dıñ, boduñ kımıl?
4765. Kayı uglap-şiglep bar çor sen?"

4766. Kandıg ayan-çoruk kılıp,
4767. Bar çıdar çüve sen?" – dep,
4768. Köskeni aarak aytırıp-tır evespe.
4769. Haan-Çeŋgey turgaş:
4770. "Çige buruŋgu çükte
4771. Eldig-Kara hemni çurtaan,
4772. Eŋgirgey-Kıŋgırgay taygamı ejeley
töreen,
4773. Ayaŋ-Kula a'ttıg
4774. Boktug-Kiriştıŋ oĝlu,
4775. Han-Şilgi a'ttıg
4776. Han-Çeŋgey dep kiji men.
4777. Çaşka-Haan katımınıŋ
4778. Egiir şagda amır-mendizin aytırıp
çadaan,
4779. Öjeeti bolgan öŋü
4780. Sarıg-Hemni çurtaan,
4781. Sarıg-Taygamı ejeley töreen,
4782. Tayga-Sarıg a'ttıg
4783. Sarıg-Haan dep kiji bar dep dıŋnaaş,
4784. Horam çüve bolza,
4785. Öŋ-tala-daa bolza kandıgıl,
4786. Horannıg çüve bolza,
4787. Horan-hordan-daa ündürüşse
kandıgıl? – deeş,
4788. Inaar bar çıdar kiji men.
4789. Seen aal-çurtuŋ kaydal?
4790. A'dıŋ, boduŋ adı kımıl?
4791. Kayı ugılap-şiglep,
4792. Kandıg ayan-çoruk kılıp
4793. Bar çıdar çüve sen?" – dep-tır evespe.
4794. Sarıg er turgaş:
4795. "Çige barım çükte
4796. Sarıg-Hemni çurtaan,
4797. Sarıg-Taygamı ejeley töreen,
4798. Tayga-Sarıg a'ttıg,
4799. Sarıg-Haan dep kiji
4800. Men-dir men.
4801. Çige çöön çükte
4802. Hadılıg-Hem çurttuĝ,
4803. Kazılıgannıg Kara-Taygamı ejeley
töreen,
4804. Kaŋ-Kara a'ttıg
4805. Çaşka-Haan dep kiji
4806. Adaan negep bar çıdar kiji men.
4807. İyi çüktüŋ eker eres erleri
4808. Tavarıp-la kelgen-dir bis.
4809. Kandıg adaan-mööre kılır bis?" –
4810. Dep-tır evespe.
4811. Han-Çeŋgey turgaş:
4812. "Kandıgı-daa şilip alırım
4813. Boduŋ bil!" – deerge,
4814. Sarıg-Haan turgaş:
4815. "Am erten dal dü'şte,
4816. Döö turgan bolçaytılg bora teyniŋ
bajınga
4817. Bir körjür bis" – deerge,
4818. "Andıg-dır" – deeş,
4819. Bolçaytılg bora teyje hap üne bergeş,
4820. Tos çüstüg kara duranınıŋ
4821. Eŋ ortuzunda ertinelig karaan ap
algaş,
4822. A'dın koş arga baarına
4823. Kijenney sop kaaş,
4824. Duranınıŋ ertinelig karaan
4825. Börgünüŋ doşkazınga
4826. Hey ilbi-bile bağlap algaş,
4827. Küdük baskaş, oluruŋ ap-tır.
4828. Daartazında dal dü'şte
4829. Kezek kara bulut dirgelip kelgen
soonda,
4830. "Döp", "döp" kıldır

4831. Dolu çaaşkın düjürüp keer orta,
4832. Kızaş-dars dees,
4833. Börgünün doşkazında şilinçe
4834. "Doyt" kıldır düşkeş,
4835. Koş argaje hoogaynıp üne berip-tir.
4836. Baza kızaş-dars dees,
4837. Börgünün doşkazına düşkeş,
4838. Bolçaytlıg bora teyniñ bir çartındıva
4839. Sıgaynıp badı barıp-tır.
4840. Adak söölünde kızaş deer orta,
4841. Karak çiveş deer arazında
4842. Kara hovuduve karaş deer orta,
4843. Bolçaytlıg bora teyni
4844. Dalgannay düjüp kaap-tır evespe.
4845. Üş atkan oktu
4846. Han-Çeñgey çıp algaş,
4847. Han-Şilgizin munupkaş,
4848. Sarıg hovuga hap kelgeş:
4849. "Sarig-Haan kayda sen?" – dep,
4850. Kıpsınçıg kışkızın kuskunnap,
4851. Alırbas algızın algırıptarga,
4852. Çer, deer sirtigeynıp
4853. Çambı-dip çayanaynıp turup-tur.
4854. Sarıg-Haan sarıg hovudan
4855. Salgıngılaştır çayanaynıp,
4856. Hatkılaştır halaygaynıp hap olurup-tur.
4857. "Mındıg çüve-bile adaan kılır
4858. Eldeptig kiji-dir sen, ejim!" – dees,
4859. "Bo çeergenıñ herektig çüve be,
4860. Herek çok çüve be?" – dees,
4861. Ças oktarın oktap berip
4862. Turgan er irgin.
4863. Sarıg-Haan turgaş:
4864. "Am daarta dañ bajı şara-here,
4865. Daş bajı sarıg-şokar turda,
4866. Döö çıtkan sarıg alaakka körjür bis" – dees,
4867. A'dın eey tırkaş,
4868. Hap çoruy barıp-tır.
4869. Küjür Han-Çeñgey deerzi
4870. Han-Şilgi a'dınıñ
4871. Üş dakpır kudurgazın,
4872. Üş dakpır höndürgezin dıñzıtılaaş,
4873. On aldı konnun sanap turup dıñzıtkaş,
4874. "Kayın çüzü kelir eves" – dees,
4875. A'tangaş, beletkenip turda,
4876. Sarıg-Haan dañ bajı şara-here,
4877. Daş bajı sarıg-şokar hire çorda,
4878. Kazan kara höldü
4879. Çanğıs pak kıldır paktap algaş,
4880. Sarıg alaaktıñ bajın kudu
4881. Töp badırıp-tır evespe.
4882. Karak çiveş arazında
4883. Boş dagnıñ belindive
4884. Borbaş kıldır halıdıp barıp
4885. Düjüp-tür evespe.
4886. Erniñ turgan sarıg alaagınıñ ıyaş-dajın
4887. Üyer-sug ańdara sıy şaap algaş,
4888. Badı barıp-tır oo!
4889. Han-Çeñgey ajınmas bodu ajınıp,
4890. Horadavas bodu horadap kelgeş,
4891. Dıka-dıka kışkırgılaarga,
4892. Turug-dajı turlup çaştap,
4893. Ayaar-ayaar kışkırgılaarga,
4894. Arga-dajı uglup çaştap
4895. Turup-tur evespe.
4896. Sarıg-Haan sarıg hovuzununıñ bajından kudu hap kelgeş,

4897. Ulug-ulug kışkırgılap,
4898. Uduргу dijin uu daynap, dükpürüp,
4899. Dary-dary algırgılap,
4900. Dag dijin çara daynap, dükpürgülep:
4901. "Am erten iyevistin törüp bergen
4902. İyi kızıl çuduruuvus-bile körjür bis" –
dep
4903. Köskenip turup-tur.
4904. İyi er küş-şıdalı-bile körjür bolgaş,
4905. Sarıg hovunun iyi çartınçe
4906. Taray haldıp çoruy barıp-tır evespe.
4907. Han-Çeңgey Han-Şilgi a'dın
4908. Demir kijen-bile kijenneş,
4909. Ezer kövünçüünün aldında
4910. Adazının şodak-şuudaan
4911. İne bajı sıñar hos çok kıldır,
4912. Aldırtan öörü, üstüürten kudu
4913. İgry-dıgyı tırtınıp,
4914. Dagdınıp, şügdünüp turgan er-dir
evespe.
4915. Dağ bajı şara-here,
4916. Daş bajı sarıg-şokar turda:
4917. "Han-Çeңgey, kayda, çüde bardın?"
– deen
4918. Sarıg-Haan kara çerin sirtiledi,
4919. Köktüg çerni hölbeñnedi
4920. Devip çorup olurup-tur evespe.
4921. Han-Çeңgey udur devip çede bergeş,
4922. Hölçük bolgan ala karakterin
4923. Hölünñedi körgülep,
4924. Bugalaştır hıyrtajıp turup-turup,
4925. Haya-daştın hakkılaşkanı-daa ıškaş,
4926. "Kap-şak" segirjip ap-tır evespe.
4927. Üş aynın tozan honukta
4928. Bööldejip, tırkılajıp kelgeş,
4929. Han-Çeңgey bir eptig tudujunga kirip
kelirge,
4930. Sarıg-Haanın iyi kolduk aldından
çaslaaş,
4931. Kaptagaynı hayındır,
4932. Delegeyni deeskindir
4933. Bööldep-bööldep,
4934. İyeden töreele, çüve kaap körbeen
4935. Emdik çarınının bajınga çaylıg
salgaş,
4936. Kara baarın halaş kıldır,
4937. Karak odun kızaş kıldır
4938. Düjürüp ap-tır evespe.
4939. Aptara deg ak çaagay höreenge
4940. Sandaylanıp olurup algaş,
4941. Ças baştıg çayır soruuldug
dañzazınga
4942. Kızıl meşke taakpızın
4943. Hayıgayndır kaktap tırtıp olurda,
4944. Sarıg-Haan çıtkaş:
4945. "Adavıstan adaan-daa çok,
4946. İyevisten öjeen-daa çok-tur.
4947. Anıyak kiji-dir sen,
4948. Amı-tınım ooçulap kör!" – dep, –
4949. "Seeñ çoraan çeriñge
4950. Kandıg-daa adaan-öjeen negeves
men" – dep,
4951. Amı-dañgıraan berip,
4952. Askı-sözün berip:
4953. "Han-Şilgi a'dının duyun çılgaayn,
4954. Han hojuula oğun bizin çılgaayn" –
dep,
4955. "Haan düjülgemni-daa düjüp bereyn,
4956. Alır sağıştıg çüveñni ap kör!" – dep
4957. İglap-sıktap, eerejip-çannıp çıdıp
berip-tir.
4958. Han-Çeңgey deerzi
4959. Bodanmastı bodap,

4960. Sagınmasta saktıp kelgeş:
4961. "Şınap-daa bolza, moon-bile men
4962. Adaan-möörey kılıp çoraan eves men,
4963. Kiji aybızına çoraan kiji-le bolgay men,
4964. Monu ölüргеş,
4965. Moon üvün men alır eves men" – dep saktıp kelgeş:
4966. "Andıg çüve bolza,
4967. Haan düjülgeñni çedi hongaş,
4968. Çedirip ber!" – deeş,
4969. A'dımın duyun çılgatkaş,
4970. Han hojuulazının bajın çılgatkaş,
4971. Salıp-tır evespe.
4972. Sarıg-Haan: "Haan düjülgezin
4973. Çedirip beer bolgaş,
4974. "Amı-tınnıg ündüm" – dep amırap,
4975. Öörüp hap çana berip-tir.
4976. Han-Şilgi a'ttıg Han-Çeñgey deerzi
4977. Katının aalinga hap çanıp kelgeş,
4978. Çoraan ayan-çoruun haan, kadına
4979. Töögüp, çugaalap bergen.
4980. Haan katı orgaş, amırap, bayırlap,
4981. Eki küdeezinge ettiñ ortuzundan et,
4982. Maldın ortuzundan mal,
4983. Ara albatının ortuzundan ara-albatını
4984. Üzüp berip turup-tur evespe.
4985. Ol-la inçap turda,
4986. Sarıg-Haan düjülgezin çedirip ekkep berip-tir.
4987. Çaşka-Haan
4988. İyi düjügelig haan boop olurup-tur.
4989. Han-Şilgi a'ttıg Han-Çeñgey deerzi
4990. Katının bergen edin eleyti çüdürgeş,
4991. Malın halaytı sürgeş,
4992. Ara-albatızın şiiledi edertkeş,
4993. Aynıñ çazında, hünnüñ ekizinde
4994. Çige burungaar köjüp çorup kaap-tır.
4995. Çaşka-Haan eñ eki düjümetterin bolgaş haaların
4996. "Uruglarını çer ortuzu çedir üdeger!" – deeş,
4997. Çüs kiji çorudup kaap-tır.
4998. Ol-la köjüp çorutkaş,
4999. Ta kajaga, çejege köjüp kelgen çüve,
5000. Çer ortuzu çetken deeş,
5001. Üdeen uluzu-bile şaylap,
5002. "Siler-daa mendi-çaagay çana beriger,
5003. Bis-daa mendi-çaagay çede beer bis" – deeş,
5004. Üdeen uluzun dedir çorudup kaaş,
5005. Uzun köjün ulaştır,
5006. Köjüp çorup kaap-tır.
5007. Aylık çerge çookşulap kelgeş:
5008. "Dün bolgan çerge honup,
5009. Hün boorga, köjüp çoraaş,
5010. Çede berger" – deeş,
5011. Turgan sıranı tura tırtaş,
5012. Soñgu dergizinge baglap algaş,
5013. Hap çanıp keep-tir evespe.
5014. Aalinga kelgeş, ada-iyezinge çoraan çoruun
5015. Birden biree çokka
5016. Töögülep çugaalaarga,
5017. Adazı:
5018. "Uruglarım aalı
5019. Eñgirgeyniñ aar iyinge çurttaşın!" – deeş,
5020. Ayan-Kulazın tudup mungaş,
5021. Çüs kijini edertkeş,
5022. Oglu-bile aal honar ayannıg

5023. Dölem döstek çerge
5024. Öönüñ ornun orgulaaş,
5025. Adır baştıg maganani kadaaş,
5026. Ayjı kadaan maganaga baglaaş,
5027. Öönüñ ornunga şaşkaş,
5028. Agar sandan ıyaştı
5029. Baglaaş kıldır kadaaş:
5030. "Aaldı ayannıg öglep honduruñar!" –
dees,
5031. Uluzun kaggaş, hap çarıp kelgeş,
5032. Argaktıñıñ askınnan,
5033. Körgektıñıñ höreennen,
5034. Dalay deg aragazın çıgdırıp,
5035. Tañdı deg e'din düldürtip, bijırtıp,
5036. Beletkep turda,
5037. Köşken uluzu çedip kelip-tir.
5038. Ak ön öglees,
5039. Malın mal çalaar çerıngge çalaaş,
5040. Arga-çonun çıggaş,
5041. Aldan honukta nayır eves nayırın
kılıp,
5042. Çırañ honukta çırgal eves çırgalın
çırgap,
5043. Ulug nayırın kılgaş,
5044. İyi aal boop,
5045. Malın iyi çarıp,
5046. Edin iyi çarıp algaş,
5047. Saraatay-Mögeniñ çılğıcı çoraan
5048. Çılğıcı aşaktı
5049. Oglunıñ malın başkarar kiji kıldır
kılgaş,
5050. Ak ögnü tikkeş:
5051. "Nazınñ nazılap,
5052. Çırgalın çırgap olur" – dees,
5053. Olurtup kaap-tır evespe oo!
5054. İyi adalıskınñ sür-küçüzü
5055. Üstükünüñ çarıñı-daa dıñınmas,
5056. Aldıkınñ çetkeri-daa dıñınmas,
5057. Dooranıñ doktarı-daa dıñınmas,
5058. Hajızından hay-daa dıñınmas ulus
boop,
5059. Oyun oya, çigin çire
5060. Çurttap çoruy barıp-tır oo!
5061. Ol-daa bardı,
5062. Men-daa keldim.

4.3. Aktarma

- 1.Şıyaan am!⁴
- 2.Çok eskiden,
- 3.Öncelerin öncesinde
- 4.Tam kuzeyden inen
- 5.Eldig-Kara Irmağın kavşağını yurt tutmuş,
- 6.Omzunu aşmış malı,
- 7.Başını aşmış hayvanı olan,
- 8.İhtiyarlayıp yaşlanmış,
- 9.Özen- Kula atlı,
- 10.Sulaapay adlı eşi olan,
- 11.Ökendey- Mergen ihtiyar
- 12.Yaşar imiş.
- 13.Ökendey ihtiyar, genç iken
- 14.Üst ucunda
- 15.Otuz ejderha oyularak yapılmış,
- 16.Alt ucunda
- 17.Altmış ejderha oyularak yapılmış,
- 18.Büyük sıkı yaylı,
- 19.Çelik uçlu oklu,
- 20.Dokuz eklemli kara dürbünlü,
- 21.Parlak, cam aynalı,
- 22.Dokuz düğmeli,
- 23.Altın kutu içinde duran
- 24.Fal kitaplı imiş.
- 25.Özen Kula atı
- 26.Genç iken
- 27.Bronz, gümüş
- 28.Yular, dizginli,
- 29.Göl gibi geniş kara eyer keçesi olan,
- 30.Aşıt gibi büyük eyerli,
- 31.Üç kat göğüslük, paldımlı,
- 32.On altı kolanlı imiş.
- 33.Altmış geyik derisinden geniş kara heybeli,
- 34.Onun içinde yola giden kişinin
- 35.Kullanacağı araç gereçleri,
- 36.Yetmiş kişinin yiyip bitiremeyeceği
- 37.Geniş kazan,
- 38.Doksan post keçi derisinden kürkü
- 39.Ve geniş kara heybenin içinde,
- 40.Yolculuk yaparken yiyeceği

- 41.Aylarca, yıllarca acıktırıp susatmayacak
- 42.Yiyecek içeceği hazır
- 43.Durur imiş.
- 44.Obasının arkasında
- 45.Engirgey, Kıngırgay iki taygalı imiş.
- 46.O taygalarını
- 47.Her yıl yaz ortası
- 48.Kutsarmış.
- 49.Onu kutsar iken obasının arkasında
- 50.Kutsal boz tepenin başında
- 51.Kare kara taş var imiş.
- 52.Onun üzerinde büyük ateşini yakıp,
- 53.Dokuz dağın ardıcı, pelin otu, sibir ardıcı,
- 54.Çeşitli renkte çiçek ve yemişlerin
- 55.Tütsüsünü yakar imiş.
- 56.O kutsamada her şeyi
- 57.Yaz kış kar-yağış düşmeyen,
- 58.Sarkık kayanın altında
- 59.Hazır durur imiş.
- 60.O kutsamasını yaparken,
- 61.Engirgey'in iyesi Ereen- Ulaat
- 62.Erkek ala kartal olup dönerek geçer.
- 63.Kıngırgay'ın iyesi Kızıl- Ulaat
- 64.Dişi ala kartal olup dönerek geçer,
- 65.Böyle imiş.
- 66.Ökendey ihtiyar, genç iken
- 67.Bir ayda büyük avını avlar,
- 68.Bir ayda hayvanını güder,
- 69.Bir ayda malını derleyip düzenler,
- 70.Bir ayda uykusunu uyur
- 71.Böyle imiş.
- 72.İhtiyar karı kocanın
- 73.Kendilerinden önce doğmuş ağabeyi de yok,
- 74.Sonra doğmuş kız kardeşi de yok,
- 75.Yalnızca kendi başlarına imişler.
- 76.Onlar bu şekilde
- 77.Ne zamana kadar
- 78.Yaşamışlar bilinmez.
- 79.İhtiyarlayıp yaşlandığında,

⁴ Destanlarda kullanılan giriş formeli. "Dinle şimdi!" anlamına gelir.

80.Eşi gebe kalmış,
81.Bir yıl sonra
82.Oğlan doğurmuş,
83.Ardından bir yıl sonra gebe kalıp,
84.Kız çocuk doğurmuş.
85.İhtiyar karı koca onlara
86.Bakıp besliyor imiş.
87.Oğluna “Boktum” der,
88.Kızına “Boram” derler,
89.Böyle imiş.
90.Boktuğ, Bora iki kardeş
91.Obanın arkasında sabah oyun
oyunlarken,
92.Tam gece vakti
93.Bir o tarafa gidip,
94.Bir bu tarafa gidip,
95.Sallana sallana gelirlir,
96.Geldiklerinden sonra yemeklerini
yiyip,
97.Uyurlar imiş.
98.Oyun ile uyku
99.Böyle imiş.
100.İhtiyar bir gün düşünüp
dururken:
101.Bunca kendilerine bakıp
beslerken,
102.Gelişmez, büyümez, iyileşmez
103.Nasıl çocuklardır?
104.Bunların gidip oynadıkları yeri
105.Gidip görmeli diye düşünürken,
106.Peşlerinden gidip,
107.İzleyip vardığında,
108.Geniş ormanın ortasında
109.Ak yalçın kayanın bağrında
110.“Sayzanak”⁵ oynayıp
111.“Bu benim çobanım,
112.Bu senin çobanın,
113.Bu benim evim,
114.Bu senin evin” deyip,
115.Oynayarak günü geçirip,
116.Akşam döndüklerinde,
117.“Bunların bu yaptığını
bozayım.” diyerek,
118.Gidip baktığında,
119.Balçıkla ev yapmışlar.
120.Onun dış duvarını
121.Güzel kabukla süslemişler,

122.Büyük küçük taşlar yığmışlar,
123.Oranın çobanı olan insanlar
olarak
124.Uzun taşlar dikmişler,
125.Böyle güzel şeyi
126.Bozmanın gereği yoktur!
127.Çocuklarının oyunlarından
hoşnut olup,
128.Peşlerinden gelerek,
129.Çocuklar uyuduğunda,
130.İhtiyar konuşmuş.
131.Çocuk dinlerken,
132.İhtiyar konuşmuş.
133.Çocukların oyununun
güzelliğini anlatıp:
134.“Benim bu tek oğlumun da
güzelliğini göreyim.”
135.Ne zaman akli başına gelir
acaba?
136.Benim gençlik çağımda
137.Erkek kişinin kullandığı,
138.Er atın koşumunu
139.Enğirgey’in gölge tarafında
140.Derin kara mağarada
141.Saklamıştım.
142.Onu ne zaman
143.“Kullanır acaba?” diye
konuşmuş.
144.Eşi oturup:
145.“Senin bu söylediklerin doğru
elbet,
146.Benim bu tek kızımın güzelliğini
göreyim!
147.Benim gençliğimde,
148.Giydiğim kıyafetim ve
149.Kalın, ince iğnemi
150.Altın kutuma koyarak,
151.Makas, bıçak gibi bütün
eşyalarımı
152.Altın kutuya saklayarak,
153.Kıngırgay’ın güneşli kısmında,
154.Kızıl yalçın kayanın bağrında
155.Derin kara mağarada
156.Saklamıştım.
157.Bu çocuk onu ne zaman
158.Giyip kullanacak acaba” diye
159.Konuştuğunu duyup,

⁵Sayzanak:Çocukların oyun oynarken yaptıkları taş yığını, yapı.

160. “Sabahleyin ağabeyime söyleyeyim hemen” diyerek
161. Düşünüp yatmış, uyumuş.
162. Boktug, Bora kardeşler
163. Öyle oynayıp dururlarken,
164. Bir gün geldiklerinde,
165. Ev yok, evin yeri kalmış,
166. “Kuyt”⁶ diyen kuzgun da yok,
167. “Sayt”⁷ diyen saksığan da yok imiş.
168. Evin yerinde ağlayıp sızlaşmışlar,
169. Külü karıştırıp baktıklarında,
170. Ufak köz var imiş,
171. Onu tutuşturup, ısınarak geceyi geçirmişler,
172. Sabahleyin evlerinin yerine
173. Kemik yığıp,
174. Onun yağını, ateşte ağır ağır ısıtıp,
175. Yalayarak günü geçirmişler,
176. Yonga yığıp,
177. Annesinin ağaç yarıp yaktığı
178. Kör kara baltayı bulmuşlar.
179. “Ondan başka ne var acaba?” diyerek,
180. Aranırlarken,
181. Kül toplanan sığ kara kazan,
182. Kül toplanan kazanın kara kepeci duruyormuş.
183. Onları alıp,
184. Kemiklerini kaynatıp, sıcak çorbayı içip,
185. Doymuşlar imiş.
186. Boktug, Bora kardeşler
187. Sahipsiz yurttan
188. Öylece aranıp dururlarken,
189. Bora bir gün:
190. “Peki, ağabeyim sahipsiz yerde
191. Bu şekilde ne kadar dururuz?
192. “Üürgene”⁸, “kiçigene”⁹, “ay”¹⁰, “bes”¹¹,
193. Yemiş, kozalakdan yiyelim!” diye tavsiye vermiş.

194. Gerçekten de öyle kardeşim diyerek,
195. “Sayzanak”ın yanında
196. Sarı açıklığa gidip,
197. Bitkilerle hayatlarını sürdürüp,
198. Şakayık çiçeği çayını kaynatıp,
199. Yaşıyorlar imiş,
200. Öyle yaşarlarken,
201. Tarla faresi, balık
202. Avlayıp yiyelim diyerek,
203. Yılkı ahırından
204. Tuzak kuracak kıl buluruz diye,
205. Yılkı ahırına vardıklarında,
206. Ahırın içinde yavru kula tayı
207. Yalpalayıp duruyor imiş.
208. Yanına koştığında,
209. Pıskırıp, meme arayarak yürüyüp gelmiş.
210. “Ah zavallı!
211. O da biz gibi anne babasından ayrı düşmüş bir zavallı!
212. İşte en iyi arkadaş” diyerek,
213. Yuvarlanıvermiş, böyle imiş.
214. “ Önceden doğmuş kısrağ da,
215. Yelede, kuyruk sokumunda sümüşü hâlâ duruyor,
216. Yakında doğmuş olan kısrağ ise,
217. Ahırın etrafındaki yığıntıdan ot koparıp yiyor,
218. Gece dahi güç yetmiyor imiş”.
219. Şaşırıp, aralarında konuşarak,
220. Ahırın girişini kapatıp:
221. “Yılkının otladığı yerde
222. Hayvan tüyü vardır.
223. Toplayıp kement örüp,
224. Onunla bağlayamaz mıyız” diyerek,
225. Koşturarak gidip,
226. Ölen tayların,
227. Yele ve kuyruğunu çukurda yığarak bir araya toplamışlar.
228. Onunla kement örüp, atmışlar,
229. Boynundan geçirip,
230. Yardımlaşarak, yularlayıp,

⁶Kuyt: Kuş sesi (yansıma söz)

⁷Sayt: Saksığan sesi (yansıma söz)

⁸Üürgene: Taneleri ve kökleri yenilebilen bir bitki

⁹ Kiçigene: Kazayağı (bitki)

¹⁰ Ay: Soğanlı bir tür bitki

¹¹ Bes: Soğanlı bir tür bitki

231. Yedeklerine alıp güçlkle ateşin yanına getirmişler.
232. Sıvazlayıp, kaşıyıp,
233. Otun iyisini yolup verip,
234. Kendi içtikleri şakayık çiçeği çayından soğutup,
235. Ağzına döküp:
236. “Yemekle yemek aynı,
237. Çocukla çocuk aynı” diyerek,
238. İçtiklerinden içirip,
239. Yediklerinden yedirip,
240. Kaşıyıp sıvazladıklarında,
241. Kendilerinden ayrılmaz,
242. Peşlerinden gidip yetişerek,
243. Koştuklarından koşturur.
244. Yürüdüklerinde, yürür
245. Olmuş imiş.
246. Boktug da delikanlı olup, büyümüş:
247. Tam alından tarla faresi de avlayıp getirmiş,
248. Kara suyundan balıkları da avlayıp getirmiş.
249. O sırada, baltasını keskinleştirerek,
250. Sağlam ağaçtan çadır yapmış.
251. Öyle yaşarlarken,
252. Giydikleri giysileri eskiyip, parçalanmış imiş.
253. Bir gün Bora durup:
254. “Benim sana söyleyecek,
255. Tamamıyla unuttuğum şeyler var,
256. Şimdi, aklıma geldi, ağabeyim”
257. Demiş.
258. Boktug durup:
259. “Evet, haydi söyleyiver kardeşim”, demiş.
260. Bora durup:
261. “İşte, ağabeyim,
262. Bizim anne babamızın konuştuklarını
263. Dinlemiştim” diyerek,
264. İhtiyar karı kocanın konuşmasını
265. Eksiksiz olarak anlatmış.
266. Ağabeyi durup:
267. “Çok ilginç şey kardeşim,
268. Giyilecek elbise, kullanılacak eşya, yenecek yemek
269. Oradadır, gidip arayalım” diyerek,
270. Oraya gitmişler imiş.
271. Şıyaan!
272. Boktug, Bora tayı üçü birlikte
273. Önce Enjirgey’in gölge tarafında
274. Aranıp dururlarken,
275. Derin kara mağarayı bulmuşlar.
276. Mağaraya girdiklerinde,
277. Geniş kara sandık duruyormuş.
278. Aranıp baktıklarında,
279. Geniş kara ok kılıfı bulmuşlar.
280. Aranıp baktıklarında,
281. Erkek kişinin kullandığı aletleri tam imiş.
282. Sandığın bir tarafında
283. Er atın araç gereçlerinin hepsi var imiş.
284. Mağaranın bir tarafında
285. Büyük sıkı yay, çelik uçlu ok durur imiş.
286. Kardeşler sevinip:
287. “Bizim bu yavru tayımız
288. Ne zaman büyüyecek acaba?” diyerek,
289. Bronz güzel yularını tutarak,
290. Tayın başına geçirmiş,
291. O bir kulaç büyüyüp,
292. Bir yaşında tay olmuş.
293. “Bu nasıl olur kardeşim?” diyerek,
294. Gümüş dizgini geçirdiğinde,
295. Tekrar bir kulaç daha büyüyüp,
296. Üç yaşına gelivermiş,
297. Göl olmuş geniş kara eyer keçesini yerleştirdiğinde,
298. Dört yaşına gelmiş.
299. Aşıt gibi çok büyük
300. Eyerini taktığında,
301. Sekiz dişli hayvan olmuş.
302. Üç kat göğüslük, paldımı ve
303. On altı kolanını sayıp,
304. Uygun bir şekilde çekip,
305. Yetişkin genç kula at olup,
306. Yüksek dağ gibi gövdeli,
307. Otuz kulaç uzunluğunda,
308. Üç kucak kuyruklu,
309. İki kulağı ak, kara buluta erişmiş,

310. Olağanüstü kula bir at olup,
311. Sağ, sol ayaklarıyla
312. Kara yeri titreterek vurup,
313. Zıplayıp durur imiş.
314. Er kişi de babasının
gençliğinde, giydiği
315. Kara telatin çizmeyi,
316. Kara ipek elbiseyi,
317. Kara samur derisi şapkayı
giyip,
318. İpek kuşağını sarıp,
319. Çelik bıçağını kuşanıp,
320. Büyük sıkı yayı yüklenip,
321. Çelik uçlu oku koynuna alıp,
322. Oturup kardeşi baktığında,
323. Şapkasının püskülü
324. Engirgey ormanının başı ile
denkleşir,
325. Alnına baktığında,
326. Dik ormanın yamacı ile aynı,
327. Küçük göl gibi ala gözlü,
328. Büyük dağ gibi erkek olup
329. Görünmüş imiş.
330. Yerinden kalkınca,
331. Atlanıp gideyim deyince,
332. Kardeşi durup:
333. “Atın niçin ürkek gibi böyle?
334. Ok ve yayını indirmez misin?
335. Hayvan ne bilir, ağabeyim?”
 demiş.
336. “Doğru, gerçekten öyle,
kardeşim,” diyerek,
337. Ok ve yayını indirip,
338. Ön ve arka eteğini
339. Çaprazlama tutturup,
340. Yanına vardığında,
341. Oraya buraya zıplayıp
öfkelenip,
342. Bindirmeyince,
343. Demir köstekle bağlayarak,
344. Kardeşine sağlam bir şekilde
tutturup, ata binip:
345. “ Kösteğini sal, kardeşim”
diyerek,
346. Bir eliyle tutarak,
347. Salıp bıraktığı sırada,
348. Engirgey’in alt kuşağına doğru
349. Zar zor görünür olmuş.
350. Bora onun geçtiği yöne
351. Yönelip yukarı çıkarak,
352. Arayıp baktığında, hiçbir şey
görünmez imiş.
353. Geri gelerek, o eşyaları
354. O mağaraya geri saklayıp
bırakarak,
355. Çadırına dönüp geldiğinde,
356. Gelmemiş imiş.
357. At da şahlanıp,
358. Bir ayın otuz gününde
359. Şahlanıp tepinerek,
360. Bozkır tarafını deşerek
tekmeleyip,
361. Su çıkarıp,
362. Taş yığını sökerek
tekmeleyip,
363. Kayalıkları sökerek
tekmeleyip,
364. Şahlanıp, tepindiğinde,
365. Parçalanan kaya ve taş
366. Arazide taş yığını olup,
367. Gökyüzündeki yıldızı
yeryüzüne döküp,
368. Yerin toprağını gökyüzüne
tozularak
369. Şahlanıp, tepindiğinde,
370. Durmuş imiş.
371. Attan inip:
372. “Nasıl da hiç yorulmaz,
373. Durmaz alçak!
374. Şimdi durdu işte!” demiş.
375. At durup:
376. “ Benim yorulduğum,
durduğum nerede görülmüş.
377. Ben sana iyi at olabilirim,
378. Sen de bana iyi sahip
olabilirsin!”
379. Demiş:
380. Delikanlı durup:
381. “Öyle gerçekten,
382. Sen bana şefkatli iyi at
383. Olabilirsin,
384. Bende sana iyi sahip
385. Olabilirim” diye
386. Neşeyle söylemiş imiş.
387. Delikanlı da rahatlayıp,
388. Atını düzeltip
389. Eyerleyip, yola çıkıp,
390. Sağlam ağaçtan çadırına
ulaştığında,

391. Kardeşi iki gözü şişene kadar ağlamış,
392. Çok bunalmış,
393. Yolunu kaybetmiş kötü ruh gibi bir duruma düşmüş.
394. Delikanlı da gelmiş.
395. Kardeşler sohbet edip, keyiflenip,
396. Ağabeyi atının zıplayışını, yiğitliğini anlatarak:
397. “Şimdi iyi at sahibi olduk,
398. Şimdi karşı gelecek şeyimiz yok, kardeşim,
399. Ben o eşyalarımı getireyim,
400. Annemizin koyduğu şeyleri de
401. Gidip buluruz” diyerek yola çıkıp,
402. Eşyalarını getirip,
403. Yola çıkmışlar imiş.
404. Kardeşler öyle giderlerken,
405. Kığırgıgay’ın güneşli kısmını
406. Arayıp,
407. Kızıl yalçın kayanın bağrının oyuğunu,
408. Mağarayı bakıp ararlarken
409. Derin kara mağarayı bularak,
410. Girdiklerinde, gerçekten,
411. Altın desenli kutu duruyormuş.
412. Aranıp baktıklarında,
413. Annesinin kullandığı eşyaları ve
414. Giydiği kıyafeti
415. Hepsini var imiş.
416. Sohbet edip, keyiflenip, evine getirip,
417. Kardeşine bütün kıyafetini giydirerek,
418. Zincir, terkisini asıp,
419. Ağabeyi baktığında, öteye baktığında, ay gibi parlak,
420. Beriye baktığında, güneş gibi parlak,
421. Alt dudağına yemek bulaşmış,
422. Üst dudağına yağ bulaşmış,
423. Çok güzel
424. Altın prenses olarak duruyormuş.
425. Bektug da silahlarını alarak,
426. Av avlayıp,
427. Etini et yığını,
428. Yağını yağ yığını olarak yığıverip,
429. Öyle yaşıyor imiş.
430. İyi babasının
431. Ormanını kutsamasını hatırlayıp,
432. Dokuz düğmeli altın kutu içinde duran
433. Fal kitabının içine bakıp,
434. Öğrenmenin yolunu düşünüp,
435. Kardeşine söylemiş.
436. Kardeşi durup:
437. “Gerçekten senin o dediğin doğrudur, ağabeyim.
438. Ben de düşünüyorum.
439. Yurdumuzu dağımızı kutsamak,
440. Senin kendine, atına iyi ad,
441. Bana da ad gerek diye
442. Düşünüyorum, ağabeyim”,
443. Demiş.
444. Ağabeyi durup:
445. “Peki, kardeşim, bana, sana ve atımıza
446. İyi addan sen ad ver!” deyince,
447. Kardeşi:
448. “Peki, nasıl, ad vereyim ki, ağabeyim”, diyerek,
449. Düşünüp:
450. Anne babasının sevip verdiği adı
451. Değiştirmek zor gibi olduğundan:
452. “Ağabeyinin adını Bektug-Kiriş,
453. Atının adını Ayaş-Kula,
454. Kendi adını Bora-Şeeley diye versek
455. Olur mu, ağabeyim?” dediğinde,
456. Ağabeyi:
457. “Olur, iyi addır, kardeşim”, deyip
458. Sevinçle konuşmuş imiş.
459. Bektug-Kiriş
460. Yaz ortası
461. Babasının kutsal boz tepesinin üstüne
462. Atlanıp çıkıp,
463. Kutsamasını yaparken,

- 464.Engirgey'in iyesi erkek ala kartal olup dönerek,
465. Bir geniş taşın üstüne
466. Altın sarı şey kusup,
467. Başını aşağıya eğip,
468. Dönerek geçmiş.
469.Kıngırgay'in iyesi dişi ala kartal uçup gelerek,
470. Yine bir taşın üstüne
471. Ak gümüş gibi şey kusarak,
472. Başını aşağıya eğip, dönerek geçmiş.
473.Boktug-Kiriş düşünüp dururken:
474.“ Bu da yeryüzünün iyeleri galiba,
475. Sıradan şey nasıl öyle yapar” diye düşünürken,
476. Birer yarısını yiyip,
477. Birer yarısını kardeşine getirip,
478. Her şeyi anlatıp,
479. Yedirmiş.
480. O gece uyuyup geceyi geçirip,
481. Tan vaktinde dinlenirlerken,
482. Kuşların sesini her ikisi de duymuşlar imiş.
483.Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley kardeşler
484. Dokuz düğmeli altın kutu içindeki
485. Fal kitabına danışıp,
486. Bu şeyin sebebini kendiliğinden
487. Bilivermiş imişler.
488. Onlar da öyle yaşarlarken,
489. Bora-Şeeley av hayvanlarının derisi ile
490. Elbise ve ayakkabı dikip,
491. Bütün her şeyi yapan
492. Becerikli biri olmuş.
493. Boktug-Kiriş de yeryüzünün hayvanlarını yerde avlar,
494. Suyun hayvanlarını suda avlar,
495. Cesur bir er olup büyüyüp,
496. Kendine bir ev,
497. Kardeşine bir ev kurmuş.
498. Bir ayda hayvanları avlar,
499. Bir ayda uykusunu uyur,
500. Böyle imiş.
501. Bir ayda uykusunu uyuyup,
502. Büyük av hayvanlarını avlamak için hazırlanırken,
503. Bora-Şeeley yürüyerek:
504. “Şimdi sen üç gün
505. Hiçbir yere gitme, ağabeyim,
506. Ben çok fazla kötü düş gördüm” diye
507. Ağlamış.
508.“Biricik kardeşim, senin söylediklerini
509. Dinlerim elbette” diyerek,
510. İki gün geçirip
511. Avlanmaya gitmek isteyip,
512. Islık çalıp şarkı söyleyip hüzünlenerken,
513. Büyük düşünceye kapılıp,
514. Evinin dağ tarafında
515. Mooruy Kırılaj'ın üstüne,
516. Yürüyerek çıkıp,
517. Yukarı aşağı bakınip,
518. Esneyip yürüyüp dururken,
519. Sarı kayalığın önünde görülmeyen yerde
520. Ormanda, dağda yankılanan
521. Çok kuvvetli bir ses
522. Duyulmuş.
523. Korkmaz kendisi korkup,
524. Çarpmayan yüreği hızla çarpıp,
525. Korkmaz kendisi korkup,
526. İrkilmez yüreği irkilip,
527. Kafası karışmış.
528. “Buraya ne gelip,
529. Böyle ses çıkarıyor?” diyerek,
530. Örkleyip bağladığı atını
531. Yuları ile kemendini sürükleyip
532. Eyerini çıkarıp,
533. Sese yakın olan tepeye
534. Çıkıp geldiğinde,
535. İki kır yabani koç toslaşyormuş.
536. “Bu serseriler
537. İnsanları korkutuyormuş demek” diyerek,
538. Çok öfkelenip,
539. Tavşan gibi yuvarlak taşı yerinden söküp,
540. Vuracağı sırada,
541. Sıçrayıp, geri çarpmış
542. Koçların arasına

543. İterek çarpıp, düşeceği sırada,
544. Koçlardan birisi korkup, kaçıp
öteye gitmiş,
545. Birisi takip etmiş.
546. Delikanlı da öfkelenmişti gibi
547. İki tavşan gibi yuvarlak taşı
yerinden söküp:
548. “Ayağ-Kula size yetişemezse,
549. Budunu kestireceğim,
550. Bektug-Kiriş sizleri
öldürmeyecek olsa,
551. Ölsün! diyerek,
552. Kemendini sürükleyip,
553. Yularlı atıyla öfkelenmişti gibi
554. Takip etmiş.
555. Ayağ-Kula bir yetişir, bir
yetişemez,
556. Bektug-Kiriş bir vurur, bir
vuramaz iken,
557. Kemendinin düğümlü ucu
558. İki taşın arasına sıkıştıverdiği
sırada,
559. Kement aniden,
560. Atın başına sıkıca geçtiğinde,
561. Bektug-Kiriş’i apış arasından
562. Yararak hızla çektiği zaman,
563. Atın sağ tarafına devrilip,
564. Atlas kemiğini koparıp ölmüş
imiş.
565. Ayağ-Kula’nın başı eğilip,
566. Sırt üstü düştüğü sırada,
567. Kement kopup düşmüş.
568. Ayağ-Kula sahibinin öldüğünü
bilerek,
569. Bora-Şeeley’in evine koşmuş.
570. Bora-Şeeley atı gördüğünde,
571. Ödü patlayıp,
572. Vücudu titreyerek:
573. “İyi sahibinden nasıl ayrıldın?
574. İyi sahibin nasıl, ne oldu?” diye
575. Sormuş.
576. Ayağ-Kula durup,
577. Her şeyi anlattığında,
578. Bora-Şeeley titreyip,
579. Atını eyerleyerek:
580. “Ağabeyimin iyi atını binme
zamanı geldi,
581. İyi üzengisini tepip,
582. İyi eyerine oturma zamanı
geldi” diyerek,

583. Ata binip, koşturup geldiğinde,
584. Delikanlının büyük dağ gibi
karnı şişmiş.
585. Bora-Şeeley attan inip,
586. Arkaya doğru, yüzükoyun
çekip,
587. Bağırıp, ağlayıp sızlayıp,
588. Durmuş.
589. Bir süre öyle durmuş,
590. Atına: “Yat, yat! dediğinde,
yatmış,
591. Ağabeyine: “Eyere otur,
eyere!” dediğinde oturmuş.
592. Eyere oturup, getirip,
593. Yazın çürümez, kışın donmaz
594. İlaç ile otu sürüp,
595. Serin yerde bırakıp,
596. Bilinmez ne kadar sürede
597. Ağlayıp sızlayıp durmuş!
598. Ne kadar öyle durur?
599. Döne döne düşünüp,
600. Ağabeyinin bir ayda açsa açar,
601. Açmasa açamaz,
602. Dokuz düğmeli fal kitabını
603. Açıp baktığında,
604. Eñgirgey ve Kınğırgey’in altın,
gümüş cevherini yemiş ve
605. Yazın çürümez, kışın da
donmaz
606. Delikanlı olmuş.
607. “Dirilteyim dese,
608. Tam güneşte
609. Hün-Haan, Ay-Haan, Deer
Haan üç hanın
610. Üç prensesinde üç renk yelpaze
ve şal var,
611. Onları getirirse,
612. “Diriltebilir” böyle demiş.
613. Öylece arayıp bulmaya
çalışırken,
614. Bir sabah alaca karanlık
çöktüğünde,
615. Erkek ala kartal uçup gelerek:
616. Hün-Haan’ın, Ay-Haan’ın,
Deer Haan’ın
617. Üç prensesini getirebilirse,
618. Dirilebilir,
619. Evli, ak mallı,
620. Obası yurdu olur.

621. Ben ona bir yardım edeyim”
diye
622. Üç kere dolanarak uçup
geçmiş.
623. Ertesi gün yine bir ala kartal
624. Öyle söyleyerek,
625. Uçup gitmiş.
626. “Bu üç nasihati dinleyip,
627. Onun yönünü tutup,
628. Yönelip gidip,
629. Gezip dolaşıp,
630. Ölecek olsam, ölürüm,
631. Ölmeyip alıp getirirsem,
632. Mutlaka ağabeyimi diriltip,
633. Obalı yurtlu
634. Olması mümkündür” diye
düşünüp,
635. Ayağ-Kula’sını sağlamca
bağlayıp,
636. Dinlendirip,
637. Bir ayda oraya varmanın
yollarını
638. Düşünmüş imiş.
639. Ayın yenisinde, günün iyisinde
640. Atlanmak üzere,
641. Yemek yiyip,
642. Ağabeyinin sakalından sakal
kesip,
643. Saçından saç kesip,
644. Gözünden göz kesip,
645. Saç örgüsünden örgü kesip,
646. Büyüyle kendine takıp
değiştirerek,
647. Giysisini giyip,
648. Silahlarını kuşanıp,
649. Parlak, cam aynaya
650. Bakınıp, incelediğinde,
651. Ağabeyi ile aynı olmaması
imkânsız
652. Olmuş imiş.
653. Buktug-Kiriş ağabeyini
654. Engirgey’in yalçın kayasına
götürüp,
655. “Yalçın kayam, yarılıver,
656. Biricik ağabeyimi saklayayım,
657. Ulu kayam, yarılıver,
658. Ölen ağabeyimi saklayayım”
diyerek,
659. Bir gözünden yaş dökülerek,

660. Bir gözünden kan dökülerek
ağladığında,
661. Yalçın kaya çat diye
662. Yarılıvermiş.
663. Kazma, keser ve ak bıçakla
oyup,
664. Düzleyip, yontup, uygun hâle
getirip,
665. Av hayvanlarının derisiyle
666. Döşeyip kalınlaştırıp,
667. Ağabeyini saklayarak:
668. “Biricik ağabeyimi sakladım,
669. Yalçın kayam, kapan!” diyerek
ağladığında,
670. Yalçın kaya çat diye
671. Kapanmış imiş.
672. Bora-Şeeley
673. Ayın yenisinde, günün iyisinde
674. Yolculuğu için,
675. Bütün eşyalarını alıp,
676. Almadıklarını geniş kara
sandığa koyup,
677. Kınırğay’ın güneşli tarafında
678. Kızıl yalçın kayanın bağrında
679. Kara mağaraya saklayıp,
680. Yüksek tepenin üstüne
681. Çıkıp geldiğinde,
682. Kara yeri titretip,
683. Kayaları ve taşları yankılatarak
684. Korkunç sesiyle haykırıp,
685. “Ben Buktug-Kiriş’im,
686. Uzaklara yolculuk yapacağım,
687. Bana yardım edecek ne var?”
diye
688. Sormuş imiş.
689. Engirgey’in iyisi erkek ala
kartal uçup gelerek,
690. Sağ omzuna konup,
691. Kınırğay’ın iyisi dişi ala kartal
uçup gelerek,
692. Sol omzuna konup,
693. Kanatlarını bükmüş.
694. Bora-Şeeley:
695. “Delikanlılar, yiğitler, bana
nasıl yardım edeceksiniz?
696. Bilgi ve becerileriniz neler?”
diye sormuş.
697. Birisi:
698. “Ben Engirgey’in iyisi Ereen-
Ulaat’ım,

699. Bende pek bilgi yok.
700. Bir gece içinde
701. Dünya'yı bir kere dolanırım,
702. Alt ve üst dünyadaki şeyleri
703. Dinleyebilirim.
704. Çok hızlı bir şekilde
705. Yüksek dağı aşıp giden oku
706. Tutabilirim" demiş.
707. Kınğırğay'ın iyesi Kızıl-Ulaat:
708. "Bende de bilgi az,
709. Ben senin kürek kemiğinin
arasına kusacak olsam,
710. Bir insan gücü,
711. Beline kusacak olsam,
712. Bu sefer bir pehlivan gücü
eklerim.
713. Okumu sıkı yayımla
714. Dünya'nın kıyısından bu
taftaki şeyi
715. Görüp, isabet ettiririm.
716. Biz ayrıca her şeyi
717. Yok edebiliriz.
718. Sen üzücü, sıkıntılı şeyleri hiç
düşünme" deyip
719. Kanatlarını çırpıp
720. Yiğit oğlanlar
721. Oluvermişler.
722. Bora-Şeeley de sevinip,
723. Tam güneye doğrulup,
724. Hızlıca gitmiş.
725. Ayağ-Kula ürke ürke giderken,
726. Tavşan kadar yer oyulup,
sıçrayıp,
727. Kaya kaya bastığında,
728. Dağlar ve taşlar yerlerinden
yuvarlanıp,
729. Bulutlunun altından
730. Budaklının üstünden
731. Yükseklerin yamaçlarına
değip,
732. Alçakların başına basıp,
733. Akarsuların üstünden atlayıp,
734. Küçük geçitleri aşıp,
735. Kuru yerleri yakıp,
736. Yaş yerleri yakıp kül edip,
737. Gidiyor imiş.
738. Bora-Şeeley yolculuk
739. Hâline bürünmüş,
740. Islık çalıp şarkı söyleyip,

741. Ağlayıp, şarkı söyleyip
giderken
742. Bir düşündüğünde,
743. "Ön eteği atının ağzının
salyasından
744. Çürüyüp gitmiş,
745. Yerinden ayrılıp, yemek de
yemeyip,
746. Yolun yarısını geldiğini
düşünüp:
747. Yolculuk uzun olacak,
748. Ata öyle eziyet etmek olmaz.
749. Burada kendimi ve atımı
750. Dinlendireyim" diye düşünüp,
751. Ormanlık tarafını "ayt" diyerek,
752. Dağın güney tarafına sürüp,
753. Otuz kırk geyik vurup, öldürüp,
754. Dağın güney tarafını "ayt"
diyerek,
755. Ormanlık tarafına sürüp,
756. Altmış yetmiş yabani koçu
757. Öldürüp sırayla getirip,
758. Ağaçları hızlıca sökülüp getirip,
759. Büyük ateşini yakıp,
760. Üst tarafına otuz kırk geyiğini,
761. Alt tarafına altmış yetmiş
yabani koçunu
762. Kuru ağacın uzun dallarına
şişleyip,
763. Ayağ-Kula'sını salıp,
764. Eyer keçesini serip, eyerini
başının altına alıp,
765. Sırtını ateşe dönüp yatmış imiş.
766. Bora-Şeeley bir ayın otuz
gününde uyuyup,
767. Kalkıp,
768. Üst tarafına bakınıp,
769. Otuz kırk geyiği
770. Yiyip yutup,
771. Alt tarafındaki
772. Altmış yetmiş yabani koçu
773. Yiyip yutup,
774. Sert kemiğini tükürüp atıp,
775. Yumuşak kemiğini sümürüp,
776. Ayağ-Kula'sını bağlayıp,
777. Yetmiş kişinin bitiremeyeceği
778. Geniş kazanında,
779. Koyu çayını kaynatıp,
780. Yolculukta yiyeceği yemeğini
781. On beş günde yiyip,

782. Uzun yolculuğunu durmadan gidip,
783. Bir yıllık mesafeyi bir aylık düşünüp,
784. Bir aylık mesafeyi bir günlük düşünüp, gidip,
785. Büyük kara dağın üstüne çıktığında,
786. Öteki tarafında büyük ak göl duruyormuş.
787. Dokuz eklemli kara dürbünü çıkarıp:
788. “Belli belirsiz bir şey de görünecek gibi değil” diyerek,
789. Baktığında,
790. Sadece çok fazla ak mal var imiş.
791. En yakın tarafta beyaz develer duruyor imiş.
792. “Buranın çobanından
793. Yol sorulamaz mı?” diye
794. Düşünüp, yola çıktığında,
795. Atı durmuş.
796. Attan inip:
797. “Benim yorulmaz Ayağ-Kula’m,
798. Neden durdun?” demiş.
799. Atı:
800. “Yabancı memlekete bu şekilde mi
801. Gidiyorsun? demiş.
802. “Gerçekten öyle” diyerek,
803. Keçelenmiş kula taylı,
804. Keçe kepenekli,
805. Semer eyerli,
806. Ağaç üzengili,
807. Küçük oğlan olup,
808. Dört nala tırıs giderken,
809. Deve çobanını görüp,
810. Karşısına çıkmış.
811. Attan inip,
812. İhtiyarın hâlini sorduğunda,
813. İhtiyar karşılık verip:
814. “Oban, yurdun nerede?
815. Senin ve atının adı nedir?
816. Nereye gidiyorsunuz,
817. Nasıl yolculuk yapıyorsun, oğlum?”
818. Demiş imiş.
819. Oğlan durup:

820. “Bende oba, yurt yok,
821. Benim ve atımın adı da yok,
822. Kuzeyden aç gelen,
823. Güneyden boş gelen
824. Öksüz biriyim, dedem,
825. Sütü çorba, sütü yiyecekler,
826. Arıyorum.
827. Bu sürü hangi hanın?
828. Sizlerin adı sanı nedir?
829. Hangi hanın
830. Çobanımız, ihtiyar?” diye
831. Sormuş imiş.
832. “Ben Hün-Haan’ın devesinin çobanı
833. Ak atlı Agıldır ihtiyar adlı
834. Biriyim, oğlum” demiş.
835. Sizin hanınız halkına
836. Acımasız bir han mı?
837. Sütü çorba, sütü yiyecekler
838. Ne kadar çoktur?
839. Benim gibi zavallı biri
840. Hanın huzuruna çıkabilir mi,
841. Çıkamaz mı, dedem?” demiş.
842. Agıldır ihtiyar:
843. “Han çok acımasızdır.
844. Sütü çorba, sütü yiyecekler var elbet.
845. Öyle olsa da,
846. Hiçbir şey yapamayan ihtiyarlar
847. Acıkıp susayıp, sefalet çekip yaşıyorlar.
848. Sizin gibi gençler
849. Yapabilir belki
850. Zar zor şeyi
851. Hızlıca yapıverir,
852. Kılık kıyafetine de aldırmaz,
853. Karnına da aldırmaz.
854. Han kişinin huzuruna delikanlı kişi
855. Çıkmaz olur mu, oğlum?
856. Bizim hanın bir ay kadar
857. Bizim gibi insanları
858. Huzura kabul edecek vakti yok”
859. Demiş imiş.
860. Oğlan durup:
861. “Han kişinin zamanı yok,
862. İşi mi var, dedem?” demiş.
863. İhtiyar durup:

864. “Hanın altın prensesiyle evlenmek isteyen,
865. Alday’ın Aldın-Möge’sinin
866. Atışını görmek için,
867. On tarafın on yiğidi,
868. On tarafın dokuz yiğidi toplandı.
869. Onun ihtişamını görmek için
870. Herkes acele edip bütün halk koşuşup
871. Duruyor.
872. Hepsini han idare ediyor dedi,
873. Bu yüzden hanın vakti yok”
874. Demiş imiş.
875. Şıyaan! Bora-Şeeley:
876. Peki, dedem,
877. Hanın obası
878. Buradan ne kadar uzaktadır, ihtiyar?” deyince:
879. “Bu ırmağın aşağısına indiğinde,
880. Çobanların yolunun girişindedir.
881. Onun aşağısında büyük sarı bozkırın ortasında
882. Demiş.
883. Delikanlı da tepeye gidip,
884. Aşağıya tırıs giderken,
885. Çobanların hepsiyle karşılaşmış,
886. O sorularını sorduğunda,
887. Hepsini aynı şekilde cevap vermiş.
888. Bora-Şeeley hızla ilerleyip,
889. Hün Han’ın obasına gittiğinde,
890. At başı sayısız,
891. İnsanlar kara sinek gibi imiş.
892. Göze zor görünen
893. Şehrin sonunda
894. Doksan atın dolanamadığı
895. Yuvarlak ak otağın önünde
896. Bir bölük az sayıda çadır var imiş.
897. Aşağıda bir bölükte,
898. Ondan biraz fazla çadır var imiş.
899. Üst taraftaki halkın
900. Çadırı, evi de yok,
901. Yukarı aşağı gidip geliyor imiş.
902. İnceleyip bakıp, gittiğinde,
903. Önündeki çadırın arasından
904. Altın işlemeli sarı çadır ayırt edilmiş.
905. Onun yanında altın sarısı alaca at
906. Fark ediliyor imiş.
907. “Alday’ın Aldın-Möge’si bu olmalı” deyip
908. Gitmiş imiş.
909. Bora-Şeeley oraya gidip,
910. Kalabalığın arasına girerek,
911. Tayını bağlayıp,
912. Yukarı gidenle yukarı gidip,
913. Aşağı gidenle aşağı giderken,
914. Sahibinin göreceği şeyi de yok.
915. Öylece halkı izlerken,
916. İhtiyarlayıp, yaşlanmış bir ihtiyar:
917. “Oban, yurdun nerededir,
918. Adın sanın nedir?”
919. Demiş imiş.
920. “ Bende oba, yurt yok,
921. Ad san da yok,
922. Kuzeyden aç gelen,
923. Güneyden boş gelen,
924. Oba gezip, yiyecek arayıp yiyip, içip
925. Memleket gezip, yiyecek arayan
926. Kişiyim, dedem,
927. Bu kadar insan neden böyle toplanıp duruyor?
928. Hangi hanın
929. Şehridir, ihtiyar?”
930. Diye sormuş imiş.
931. İhtiyar durup:
932. “Burası Hün-Haan denilen kişinin
933. Şehridir.
934. Bu halk ise,
935. Hün-Haan’ın altın prensesini,
936. Yarışı alan yiğit er alacak diye,
937. Yarış duyurulmuştur;
938. Onu kazananı görmek isteyenler,
939. Ve yarışa girecek
940. Olanlardır işte, oğlum”, demiş.
941. “Ne yarışı duyurmuş?
942. Birinciliği alan yiğit er kim, dedem?” diye,
943. Sormuş imiş.

944. “Yarın sabah devenin kalça kemiğini arasından delerek,
945. Tilkinin kalça kemiğini yarıp,
946. Gümüş çuvaldızın deliğini yarıp,
947. Yüz öküz yükü ağacı yakarak,
948. Demir abideyi vuran kişi
949. Kazanıp,
950. Ay-Haan’ın altın prensesini alacak”
951. Demiş.
952. Sabah “Atış başlasın!” diye
953. Ses duyulduktan sonra,
954. Ucu bucağı görülmez sarı dağın üstüne
955. Halk da çıkıp gelmiş.
956. Dağın üstünde
957. İki ak çadırı dikmişler.
958. Birisinin kapısında
959. Sekiz ayaklı masanın üstüne
960. Sekiz kat halı koymuşlar.
961. Onun üstüne aksakallı
962. Ak donlu Ay-Kaan adlı biri oturmuş.
963. Bir ak çadırın kapısına
964. Yine sekiz kat halı koyulmuş
965. Sekiz ayaklı masa duruyormuş.
966. Onun üstünde sarı er oturmuş.
967. Halk atışa başlamış,
968. Orta yerde hedefi tutturanlar da var,
969. İsbet ettiremeyenler de var imiş.
970. “Aldın-Möge atacak!” denildikten sonra,
971. Altın sarı er masanın üstünden inip,
972. Büyük yayını temizleyip,
973. Çelik uçlu okunu bileyip,
974. Yüksek tepenin üstüne
975. Yürüyüp gelmiş.
976. Sabah çektiği yayı
977. Akşama kadar çekip,
978. Gece çektiği yayı
979. Sabaha kadar çektiğinde,
980. Ok tutan elinin
981. Ateşi yükselip,
982. Yay tutan kolundan
983. Alev saçılmış.
984. Yayının uç başından
985. Duman tüttüğünde,
986. Salıverdiği anda,
987. Devenin kalça kemiğini arasından delip,
988. Tilkinin kalça kemiğini yarıp,
989. Gümüş çuvaldızın deliğini yarıp,
990. Yüz öküz yükü ağacı
991. Yakarak isabet ettirip,
992. Demir abideye bir karış girip,
993. Oku ulaşıp düşmüş.
994. “Yarış benim oldu!” diye bağırmiş imiş.
995. Kalabalığın içinden:
996. “Demir abide yarılmadı!” diyenler de var imiş,
997. “Oldu!” diyenler de var,
998. Böyle imiş.
999. Zavallı oğlan durup:
1000. “Olmadı, olmadı!”
1001. Ben atmadım, atmadım!” diye
1002. Bağırmiş imiş.
1003. Aldın-Möge durup:
1004. “Az önce neden atamadın?
1005. Oraya gidip at, alçak!” diye
1006. Öfkelenmiş.
1007. “Hepsini atayım mı, hanım?” diyerek,
1008. Yalvarmış.
1009. Han yanıt verdiğinde,
1010. Aldın-Möge durup:
1011. “Bu şeye hazırlayıverin,
1012. Atıp vuramazsa,
1013. Börklü başını borkü ile,
1014. Yenli kolunu yeni ile kesin” demiş.
1015. Oğlan durup:
1016. “Tamam, uygundur” diyerek,
1017. Yüksek tepenin üstüne
1018. Kötü tayını getirip,
1019. Kötü yayını silip,
1020. Kötü okunu temizleyip,
1021. Çıkmış imiş.
1022. Toplanan kalabalıktan:
1023. “Son atışı yapan kişi
1024. Böyle şey olacağını mı düşünüyor,
1025. Aşağılık serseri! deyip,
1026. Yata kalka gülüp,
1027. Otura kalka gülüp

1028. Durmuşlar imiş.
1029. Bora-Şeeley:
1030. “Atışı
1031. Yapamayacak mıyım” diye düşünüp,
1032. Büyük düşünceye kapılıp,
1033. Gitmiş imiş.
1034. Tepenin üstüne gidip,
1035. Kendi olup,
1036. Büyük sıkı yayın kirişini
1037. Tınlatarak gerip,
1038. Çelik uçlu okunu
1039. Çizmesinin tabanına
1040. Bileyerek vurup,
1041. “Ben nişan almadım,
1042. Boktug-Kiriş ağabeyim nişan aldı!” diyerek,
1043. Nişan alıp, yayımı çekmiş imiş.
1044. Sabah çektiği yayı
1045. Akşama kadar çekip,
1046. Gece çektiği yayı
1047. Sabaha kadar çekip,
1048. Ok tutan elinin
1049. Ateşi yükselip,
1050. Yay tutan kolunun
1051. Alevi saçılıp,
1052. Yayının uç başından
1053. Duman tüttüğünde,
1054. Yayının alt ucunda oyulmuş
1055. Altmış ejderha kertiği,
1056. Üst ucunda oyulmuş
1057. Otuz ejderha kertiği uluyup,
1058. Kertiğindeki yaban keçisi
1059. Tepişip çarpışıp,
1060. Bağrındaki kaplan ve aslanı
1061. Ağzını açıp diş gösterdiğinde,
1062. “Ben çekmedim,
1063. Boktug-Kiriş ağabeyim çekti!” diyerek,
1064. Gerçekten öfkeyle çekip,
1065. “Ben bırakmadım,
1066. Boktug-Kiriş ağabeyim bıraktı,
1067. Yüksük tutan elime ilişme,
1068. İğne tutan elime takılma! diyerek,
1069. Bırakıp salıverdiği anda,
1070. Devenin kalça kemiğini arasından delip,

1071. Tilkinin kalça kemiğini yarıp,
1072. Gümüş çuvaldızın deliğini yarıp,
1073. Yüz öküz yükü ağacı yakarak,
1074. Demir abideyi isabet ettirip,
1075. Sarı bozkırın o tarafında
1076. Issız dağın yamacına oku giriverip,
1077. Gezi görünüp titreşmiş.
1078. Göz açıp kapayana kadar dörtnala gidip,
1079. Yerinden çıkarıp alan
1080. Bora-Şeeley imiş.
1081. Şiyaan! Şimdi ne olacak!
1082. Zavallı Bora-Şeeley: “Ne olursa olsun,
1083. Birini geçtim değil mi” diye
1084. Düşünüp, hızla gelip:
1085. “Benim atışım nasıl oldu, dostlar? deyip
1086. Gururlu bir şekilde sormuş imiş.
1087. Kalabalığın içinden:
1088. “Bundan daha iyi atış olur mu! diye konuşurlarken,
1089. Alday’ın Aldın-Möge’si durup:
1090. “Yarış senin olsa da,
1091. Birkaç yarış daha yapacağız.
1092. Senin gibi şeyi
1093. Gökyüzüne doğru tepip gönderip,
1094. Yere tepip sokmaz mıyım!” diyerek,
1095. Ön dişlerini ufalarcasına çiğneyip,
1096. Azı dişini kütürdeterek çiğnemiş imiş.
1097. Bora-Şeeley durup:
1098. “Yarışı sen bilirsin,
1099. Şimdi ne yarışı var?” diye,
1100. Gölcük gibi olan ala gözleri
1101. Somurtarak bakınıp,
1102. İri ala gözlerini,
1103. Devirerek bakıp,
1104. Çok öfkelenmiş imiş.
1105. Aldın-Möge durup:
1106. “Yarın erkenden,
1107. Sabah tan vaktinde,
1108. Sarı bozkırın bir tarafında sen,

1109. Bir tarafında ben hazır
dururum.
1110. Anadan doğma
1111. Bedenlerimizle
1112. Güreşelim” demiş imiş.
1113. Bora-Şeeley durup:
1114. “Ölecek ya da kalacak olsam
da,
1115. Hızlı olmak gerek” diyerek,
1116. Yola çıkmış imiş.
1117. Bora-Şeeley sarı bozkırın
1118. O tarafına varıp,
1119. Ayağ-Kula’sını demir kösteği
ile bağlayıp,
1120. Ağabeyinin seksen geyik
derisinden olan
1121. Güreş giysisini giydiğinde,
1122. İki göğsü tamamen gizlenmez
miş.
1123. Sonra ne yapacağını
bilemeyip,
1124. Atına koşup gelerek:
1125. “Annemden doğduğumdaki
iki göğsümü
1126. Nasıl saklayacağım, iyi atım,
1127. Nasihat et bana” demiş.
1128. Atı durup:
1129. “Evet, fena durum!
1130. Eyerinin sağ tarafındaki
1131. Yastığın altında
1132. Şifalı ot var,
1133. Onunla ovala”
1134. Diye nasihat etmiş.
1135. Bora-Şeeley eyerin altını
aradığında,
1136. Şifalı ot var imiş.
1137. Onunla ovaladığında,
1138. Küçülüp yapıştırmış.
1139. O sırada,
1140. Alday’ın Aldın-Möge’si
1141. Kollarını sıvayıp, giyinip,
1142. “Boktug-Kiriş, ne oldu, ne
yaptın?” deyip,
1143. Bağırıp,
1144. Kara yeri gürlleterek,
1145. Kayaları ve taşları
yankılatarak
1146. Zıplayıp geliyor imiş.
1147. Bora-Şeeley elbisesini eyerin
üstüne bırakıp,
1148. Karşısından zıplayıp
gelivermiş,
1149. İki delikanlı korkusuzca,
1150. Çarpışmış imiş.
1151. Bora-Şeeley’in gözleri
1152. Bir anlık o yöne baktığında,
1153. Erkek ala kartal uçup gelmiş
gibi görmüş.
1154. Kürek kemiğinin arasına
1155. Enğirgey’in iyesi Ereen-Ulaat
1156. Erkek ala kartal olup gelerek,
kustuğunda,
1157. Bir pehlivan gücünü göğsüne
verdiğinde,
1158. Geçip gidip, bir bacağından
tutup,
1159. Bir ayın otuz günü,
1160. İki ayın altmış gününde
1161. Döndürürken, bir baktığında,
1162. Aldın-Möge’nin tek bacağına
tutuyor imiş.
1163. İnceleyip, baktığında,
1164. Aldın-Möge’nin kanı
1165. Ağaçlara, kayalara ve taşlara
sıçramış
1166. İmiş.
1167. Şıyaan! Bora-Şeeley düşünüp,
1168. “Alday’ın Aldın-Möge’sinin
1169. Ağaca sıçrayan kanı
1170. Ağaç kabuğunun kızılı olsun!
1171. Hanımeli ve çayır melikesine
sıçrayanı
1172. Hanımeli ve çayır melikesinin
kızıl kabuğu olsun!
1173. Kayaya ve taşla sıçrayanı
1174. Kayanın ve taşın kızıl kabuğu
olsun! diye
1175. Geride kalan bacağı,
1176. Sonraki kuşakların
1177. Malını mülkünü
zenginleştiren
1178. Ayrılmaz altınına katıl!” diye
1179. Anlatan Bora-Şeeley imiş.
1180. Bora-Şeeley Ayağ-Kula’sına
gelip,
1181. Atına binip,
1182. Altın sarısı alaca ata gelip,
1183. Eyer keçesini koyup,
1184. “Ak yilkının arasına altın
sarısı alaca at olup,

1185. Budun yarılana, eyerin
yırtilana kadar semir!” diyerek,
salıp,
1186. Hün-Han’ın obasına gelerek:
1187. “Şimdi ne yarışınız vardır?”
diye
1188. Gölcük gibi olan ala gözleri
1189. Somurtup bakmış imiş.
1190. Hün-Han halı ve minderini
yayıp,
1191. Koyu çayını kaynatıp,
1192. Çaydanlığına koyup,
1193. Yağlı et ile hamurlu ve tatlı
yiyecekleri yerleştirip,
1194. Hürmet edip:
1195. “Artık yarış yoktur, oğlum,
1196. Ak çadırı dikip,
1197. Beslediğim hayvanın, malımın
mülkümün, halkımın yarısını,
1198. Kızıma vereceğim, oğlum”
diye,
1199. Güzel sözlerini söylemiş imiş.
1200. Bora-Şeeley durup:
1201. “Peki, öyle olsun han
kayınbabam.
1202. Benim yolculuğum henüz
bitmedi.
1203. Yolculuğumu bitirip,
1204. Geleceğim.
1205. Alacaklarımı ayarlayıp,
1206. Hazırlarsınız.
1207. Biraz geç kalacağım.
1208. Döndüğümde hızlı olmalıyım,
1209. Beni oyalamayın” diyerek,
1210. Ayañ-Kula’sına binip,
1211. Tam güneye doğrulup,
1212. Yolculuğuna ara vermeden
1213. Gitmiş imiş.
1214. Bora-Şeeley hızla giderken,
1215. Kışın kırağısını gıcırdatarak,
1216. Yazın çiyini şırıldatarak,
1217. Yükseklerin yamaçlarını ezip,
1218. Alçakların başına basıp,
1219. Irmağın üstünden atlayıp,
1220. Geçitleri aşıp,
1221. Koyun gibi taşı ezerek
ufalayıp,
1222. Tavşan gibi yeri oyarak basıp
gidip,
1223. Büyük bir dağın üstüne
1224. Çıkıp geldiğinde
1225. Büyük bir sarı ırmak,
1226. Uçsuz bucaksız sarı bozkır
görünür olmuş,
1227. Attan inmiş.
1228. Dokuz eklemli kara dürbünü
yerinden çıkarıp alıp,
1229. “Belli belirsiz bir şey de
görünecek gibi değil” diyerek,
1230. İnceleyip, baktığında,
1231. Sadece çok fazla sarı mal var
emiş.
1232. En yakın tarafta sadece konur
deve duruyormuş.
1233. “Buranın çobanı olmalı,
1234. Ona yol sorulamaz mı?
diyerek,
1235. Gidilen yolculuğun nasıl
olacağı nereden bililir,
1236. Burada atım ve ben
dinlenelim” diyerek,
1237. Geriye doğru çekip,
1238. Alday’ın arkasına inip,
1239. Ormanlık tarafını “ayt”
diyerek,
1240. Dağın güney tarafına sürüp,
1241. Otuz kırk geyik vurup,
öldürüp,
1242. Dağın güney tarafını “ayt”
diyerek,
1243. Ormanlık tarafına sürüp,
1244. Altmış yetmiş yabani koçu
1245. Öldürüp sırayla getirip,
1246. Ağaçları hızlıca söküp getirip,
1247. Büyük ateşini yakıp,
1248. Üst tarafına otuz kırk
geyiğini,
1249. Alt tarafına altmış yetmiş
yabani koçunu
1250. Kuru ağacın uzun dallarına
şişleyip,
1251. Atını salıp, sırtını ateşe dönüp
yatmış imiş.
1252. Zavallı Bora-Şeeley
1253. Ayda uyuduğu uykusunu
uyuyup,
1254. Kalkıp,
1255. Üst tarafına bakınıp,
1256. Otuz kırk geyiği
1257. Yiyip yutup,

1258. Alt tarafına bakınıp,
1259. Altmış yetmiş yabancı koçu
1260. Yiyip yutup,
1261. Sert kemiğini tükürüp atıp,
1262. Yumuşak kemiğini sümürüp,
1263. Çıkarıverip,
1264. Atını hızlıca bağlayıp,
1265. Yetmiş kişinin bitiremeyeceği
1266. Geniş kazanında,
1267. Koyu çayını kaynatıp,
1268. Aylarca yıllarca acıktırıp
susatmayacak yiyecek içeceğini
1269. On beş günde yiyip,
1270. Ata binip, devenin yanına
gelip,
1271. Keçelenmiş kula taylı,
1272. Keçe kepenekli zavallı oğlana
dönüşüp,
1273. Tırıs sürüp,
1274. Yalpalayarak giderek,
1275. Deve çobanına geldiğinde,
1276. Sarı atlı, sarı sakallı
1277. Sarı ihtiyar karşıdan tırıs
gelmiş.
1278. Oğlan attan inip,
1279. Hâlini sorduğunda,
1280. İhtiyar durup:
1281. “Oban, yurdun nerededir?
1282. Adın sanın nedir?
1283. Nereye gidiyorsun?
1284. Nasıl yolculuk yapıyorsun,
oğlum?” diye
1285. Güler yüzle sormuş imiş.
1286. Oğlan durup:
1287. “ Bende oba da yurt da yok,
1288. Atım ve bende ad san da yok,
1289. Kuzeyden aç gelen,
1290. Güneyden sefaletle gelen
biriyim,
1291. “Sütlü çorba, sütlü yiyecekler
nerededir?” diye,
1292. Memleketi gezip dolaşıp,
1293. Duraklayıp duracağı yeri
olmayan
1294. Biriyim, dedem.
1295. Sizin obanız, yurdunuz
nerede?
1296. Atının, senin adın sanın nedir?
1297. Bu hangi hanın sürüsü,
dedem?” diye
1298. Sormuş imiş.
1299. İhtiyar durup:
1300. “Bende oba yok,
1301. Konur sarı deve otlatan,
1302. Konur sarı atlı,
1303. Hola-Sal adlı biriylim.
1304. Bu sürü Ay-Haan adlı kişinin
1305. Sürüsüdür, oğlum” demiş.
1306. Oğlan durup:
1307. “Ay-Haan denilen kişi
1308. Güler yüzlü biri mi, acımasız
biri mi?
1309. Sütlü çorbası, sütlü
yiyecekleri bol mu?
1310. Benim gibi zavallı biri
1311. Huzuruna çıkabilir mi,
çıkamaz mı, dedem?” diye
1312. Sormuş imiş.
1313. İhtiyar durup:
1314. Han kişinin yemeği
1315. Bol olmaz mı, oğlum?
1316. Han kişiler oldukça acımasız
1317. Olurlar.
1318. Ancak bizim hanımız
tebaasına
1319. Halkına yumuşaktır.
1320. Şimdiye kadar bizim gibi
kişilerin
1321. Huzura çıktığı yoktur.
1322. Hanın altın prensesiyle
evlenmek isteyen
1323. Hümüş-Hüler Möge'nin
1324. Atışını göreceksin ve atışa
katılacak
1325. On tarafın on,
1326. Dokuz tarafın dokuz yiğidi
1327. Toplanıyordu, oğlum” demiş
miş.
1328. “Ay-Han'ın obası nerededir,
dedem? dediğinde,
1329. “Bu ırmağın bu kenarında
1330. Bütün çobanlar oradadır.
1331. Onları geçtiğinde,
1332. Orada yolunu şaşırıp geçmene
imkân yok”
1333. Demiş imiş.
1334. “Peki, dedem” diyerek,
1335. Tepeye gidip,
1336. Aşağıya dörtlü giderken,
1337. Pek çok çobanla karşılaşmış,

1338. O sorularını sorduğunda,
1339. Aynı imiş,
1340.Hola-Sal'ın söylediği
1341.Şekilde gidip,
1342.Ay-Han'ın şehrinin yakınına
1343.Vardığında,
1344. Atları, sıralı orman gibi
1345.Halkı karınca gibi imiş.
1346. Kalabalık halkın arasına,
1347. Yalpalayarak gidip girerek,
1348. Kötü tayını atların kenarına
bağlayıp,
1349.Kalabalıkla birlikte yukarı
aşağı yürüyüp,
1350. Durmuş imiş.
1351.O sırada,
1352. Kulak ucuyla dinlediklerinde,
1353.Hün-Han'ın atışı
1354. Yarışı yerine getirmiş.
1355. Kendi sözlerini
dinlediklerinde,
1356.“Bizim gibi insanlar boşuna
atacak herhalde”
1357.Diyenler var.
1358. “ Nereden bileceksiniz,
1359. Gelen görev nasıl atılmaz”
1360. Diyenler de var imiş.
1361.Sabah uçsuz bucaksız sarı
dağın üstüne
1362. Halkla birlikte çıkıp gelmiş.
1363.Dağın üstüne geldiklerinde,
1364. Atışa girişen yiğit delikanlılar
1365.Öncesinde hazır duruyor imiş.
1366. Han ile kahverengi atlı
Hümüş-Hüler Möge gelmiş,
1367. Hanın oturacağı masa ile
1368.Hüler-Hümüş Möge'nin
oturacağı iki masa hazır imiş.
1369.Onlar geldikten sonra,
1370. “Atış başlasın!” diye
1371.Bağırılmış.
1372. Oklar vızıldayıp,
1373. Yay kirişleri çınlayıp duruyor
miş,
1374. Ulaşanı ulaştır,
1375. Ulaşmayanı ulaşmaz imiş.
1376. Çoğu atıp bitirdikten sonra:
1377. “Hüler-Hümüş Möge atacak!”
dendikten sonra,
1378. Hüler-Hümüş Möge
kahverengi atına binip,
1379. Yüksek tepenin üstüne
1380. Çıkıverip,
1381. Nişan alıp yayını çekip
1382. Durmuş imiş.
1383. Sabah çektiği yayı
1384. Akşama kadar,
1385. Gece çektiği yayı
1386. Sabaha kadar çektiğinde,
1387. Ok tutan elinin ateşi yükselip,
1388. Yay tutan kolunun alevi
saçıldığında,
1389.Bırakıp salıverdiği anda,
1390. Devenin kalça kemiğini
ortasından delip,
1391. Tilkinin kalça kemiğini yarıp,
1392. Çuvaldızın deliğini yarıp,
1393. Yüz öküz gücü rahvamı
yakarak isabet edip,
1394. Demir abidenin bir tarafını
yarıp isabet edip,
1395.Oku gelip düşmüş imiş.
1396.Hüler-Hümüş Möge hızlıca
gelip,
1397. Okunu yerinden çıkararak:
1398. “Yarışı kazandım!” diye
bağırılmış imiş.
1399. Kalabalık halktan:
1400. “Oldu!” diyen de var,
1401. “Olmadı!” diyen de var imiş.
1402. Han durup:
1403. “Şimdi başka atış yapacak biri
var mı, yok mu?” diye bağırılmış.
1404. Halk:
1405. “Yok, yok!” demiş.
1406. Zavallı oğlan durup:
1407. “Ben atmadım,
1408. Atabilir miyim?” demiş imiş.
1409. Han konuşup,
1410.Hüler-Möge durup:
1411. “Az önce niçin atamadın?
1412. Şu bozkıra doğru yönelip, at,
alçak!” demiş.
1413.Oğlan durup:
1414. Boş bozkıra neden atayım?
1415. Ben de hanın çobanıyım
1416. Sizin gibi er kişiyim” diyerek,
1417. Söz dinlemez imiş.
1418. Han durup:

1419. “Bu Şeye hazırlayıverin!
1420. Atamazsa, boynunu kesip,
1421.Töreye göre cezasını verin”
diye,
1422. Buyurmuş imiş.
1423. Hazırlayan kişiler:
1424. “Nasıl böyle zavallıdır?
1425. Boşuna uğraştıracak,
1426.Kendine güveniyor, Şimdi
ölecek! deyip,
1427. Homurdanıp hazırlamaya
başlamışlar.
1428. Kötü oğlan da:
1429. “ Hanın emirleri çok serttir,
1430. Son atışı yapan kişi
1431.Oradan attı” diye gülüp,
1432. Kötü tayına binip,
1433. Yüksek tepenin üstüne
1434. Koşturup çıkıp gelmiş imiş.
1435.Kalabalıktaki yaşlılar:
1436. “Hiçbir Şey bilmez, görelim
zavallıyı!”
1437. Deyip acımışlar.
1438.Gençlerden:
1439. “Öleceğini bilmez sevinip
duruyor
1440. Zavallı!” deyip duranlar var,
1441.Alay edip, eğlenip,
1442.Yata kalka,
1443. Otura kalka,
1444. Bağırıp gülüşenler de var
miş.
1445. Bütün halkın gözleri
1446. Oraya bakıyor imiş.
1447. Zavallı Bora-Şeeley
1448. Yüksek tepenin üstünde
1449.Kendi olup,
1450. Büyük sıkı yayın kirişini
1451. Vınlatarak, gerip,
1452. Çelik uçlu okunu
1453. Çizmesinin tabanına
1454. Bileyerek çekip:
1455. “Ben nişan almadım,
1456. Boktug-Kiriş ağabeyim nişan
aldı!
1457. Ben çekmedim,
1458. Boktug-Kiriş ağabeyim
çektii” diyerek,
1459. Nişan alıp, yayını çekmiş
miş.
1460. Sabah çektiği yayı
1461. Akşama kadar,
1462.Akşam çektiği yayı
1463. Sabaha kadar çektiğinde,
1464.Ok tutan elinden ateş çıkıp,
1465. Yay tutan kolundan
1466. Alev saçılıp,
1467. Yayının alt ve üst ucundan
1468. Duman yükseldiğinde:
1469. “Ben atmadım,
1470.Boktug- Kiriş ağabeyim attı!
1471. İğne tutan elime ilişme,
1472. Yüksük tutan parmağıma
karışma!” diyerek,
1473.Gerçekten öfkeyle çekip,
1474. Bırakıp salıverdiği anda
1475. Devenin kalça kemiğini
arasından delip,
1476. Tilkinin kalça kemiğini yarıp,
1477. Gümüş çuvaldızın deliğini
yarıp,
1478. Yüz öküz yükü ağacı yakarak,
1479. Demir abidenin tam ortasına
isabet edip,
1480. Kurumuş bozkıra
1481. Kurtulup giden okunu
1482. Göz açıp kapayana kadar
1483. Dörtmala gidip yakalayiveren
1484. Bora-Şeeley imiş.
1485.Şıyaan! Zavallı Bora-Şeeley:
1486.“Bir zorluğu daha aştım” diye,
1487. Düşünmüş imiş.
1488.Doğruca gelip:
1489.“Benim atışım oldu mu,
1490. Olmadı mı, dostlar?” diye,
1491. Gururlu bir şekilde sormuş
miş.
1492.Kalabalık hiçbir Şey
söylemeyip,
1493.Hümüş-Hüler Möge:
1494.“Seninki de oldu, ancak,
1495. Senin gibi Şeyle
1496.Daha kaç yarış yapacağım”
diye,
1497. Ön dişlerini ufalarcasına
çiğneyip,
1498. Azı dişini kütürdeterek
çiğneyip,
1499.Durmuş imiş.
1500. Bora-Şeeley durup:

1501. “Yarışı sen biliyorsan,
1502. Vakit kaybetmeden,
1503. Kendin gelmelisin,
1504. Yolculuğum aceledir,
1505. Ne zaman, nerede
kapışacağız?” diyerek,
1506. Gölcük gibi olan ala gözleri
somurtup,
1507. İri ala gözlerini
1508. Devirerek bakıp,
1509. Durmuş imiş.
1510. Hüler-Möge durup:
1511. “Elbette güreşeceksek,
güreşeceğiz,
1512. Yarın sabah erkenden,
1513. Tan vaktinde,
1514. Uçsuz bucaksız sarı bozkırın
ortasında
1515. Kapışacağız:
1516. Sen o tarafından geleceksin,
1517. Ben bu taraftan geleceğim”
deyip
1518. Çok öfkelenmiş imiş.
1519. Bora-Şeeley: “Ben hazırım!”
diyerek, hemen gitmiş,
1520. Sarı bozkırın o tarafına
1521. Atını bağlayıp,
1522. Tan atana kadar kollarını,
1523. Paçalarını sıvayarak geceyi
geçirmiş.
1524. Erkenden,
1525. Sabah tan vaktinde,
1526. Hüler-Möge hazırlanmış,
1527. Gökyüzüne kadar zıplayıp,
1528. Gitmiş imiş.
1529. Bora-Şeeley karşısından
zıplayıp geliverdiğinde,
1530. Boğa gibi yan baktığında,
1531. Karşısından yan bakıp,
1532. Öyle böyle çekişip,
1533. Aniden çarpışıp,
1534. Üç ayın doksan günü
durmaksızın
1535. Dönüp dolanırken,
1536. Bora-Şeeley’in göğsüne
1537. İki pehlivan gücü inince,
1538. Uygun bir tutuş ile
1539. Koltuk altından vurup,
1540. Bir ayda çevirip, döndürüp,
1541. Yuvarlak tepenin başına
çıktığı sırada,
1542. Beli kopup, yamaçtan
düşmüş,
1543. Boş göğsü elinde kalmış,
1544. Kalan boş göğsünü
1545. “İyi erin soyunu kessem
1546. Nasıl olur!” diyerek:
1547. Sonraki kuşakların
1548. Döküm bronzunun başlangıcı
olsun!” diye,
1549. Beli sonraki kuşakların
1550. Deri döven
1551. Çatal ağacı olsun!” diye,
1552. Üfleyip, dua eden
1553. Bora-Şeeley imiş.
1554. Zavallı Bora-Şeeley:
1555. “Yine bir zorluğu aştım!” diye
1556. Düşünüp, ata binip
1557. Kahverengi ata gelip,
1558. Eşyalarını koyup,
1559. “ Sarı yılkı arasına
1560. Budun yarılana, eyerin
yırtılana kadar semir!” diyerek,
salıp,
1561. Ay-Haan’ın obasına gelerek:
1562. “Şimdi ne olacak, nasıl
1563. Yarışlarınız vardır?” diye
1564. Seslenmiş.
1565. Ay-Haan karşısına gelerek:
1566. “Genç kişi böyle acele etmez,
oğlum,
1567. Çadıra girip, yemeklerden
yiyin,
1568. Yarış yok” demiş.
1569. Bora-Şeeley atını direğe
bağlayıp,
1570. Hanın çadırına girdiğinde,
1571. Sekiz kat sarı halıyı serip,
1572. Lezzetli güzel yemekleri
koyup hürmet edip:
1573. “Ak çadırı dikip, beslediğim
hayvanın,
1574. Malımın mülkümün, halkımın
yarısını,
1575. Kızımı da vereceğim, iyi
güveyim,
1576. Ayın yenisinde, günün
iyisinde,
1577. Gidersiniz” diye,

1578.Neşeyle konuşmuş.
1579. Bora-Şeeley:
1580. “Peki, öyle olsun han
kayınbabam.
1581. Yolculuğum bitmedi.
1582. Yolculuğumu bitirip,
1583. Geleceğim.
1584. Biraz geç kalacağım,
1585.Döndüğümde hızlı olmalıyım,
1586. Beni oyalamayın,
1587. Alacaklarımı ayarlayıp,
1588. Hazırlarsınız, han
kayınbabam” diyerek,
1589.Yemeğini yiyip,
1590. Tam güneye doğrulup
1591.Yola çıkmış imiş.
1592.Şıyaan! Zavallı Bora-Şeeley
1593. Dörtnala, koşturarak
giderken,
1594. Üç büyük nehri geçip,
1595. Üç büyük geçidi geçtiği
sırada,
1596.Ayañ-Kula’sı durmuş, attan
inip:
1597. “ Benim yorulmaz Ayañ-
Kula’m,
1598. Nasıl bildin, neden durdun?”
diye sormuş imiş.
1599. Atı durup:
1600. “Senin gideceğin yer uzak
değil,
1601.Ama en zor yere gideceksin.
1602. Dikkatli ve düşünceli
gitmezsen fena olur.
1603.Bu büyük dağın üstüne çıkıp,
1604. Geniş kara heybenin içindeki
1605. Kara matarada
1606. Dokuz dağın ardıcı, pelin otu
ve çeşitli tütsüsü
1607.Olmalı.
1608.Tütsüleyip, sıvıları serpersen,
1609. Senin iki Sayın Ulaat’ın
gelecek
1610. Demiş imiş.
1611. Bora-Şeeley:
1612. “Doğru” diyerek,
1613. Orada atını ve kendini bir ay
dinlendirip,
1614. Aylarca yıllarca acıktırıp
susatmayacak yemeğini

1615. On beş günde yiyip,
1616. Büyük dağın üstüne
1617. Dörtnala gidip,
1618.Ağaçları hızlıca söküp getirip,
1619.Matarasındaki tütsülerini
yaktığında,
1620. İki Sayın Ulaat iki kartala
dönüşüp uçup gelmiş.
1621. Onlarla her şeyi konuşup,
1622. Birbirlerini nerede, nasıl,
1623.Bulacaklarını sözleşip,
1624. Bora-Şeeley de yola çıkmış
miş.
1625. Bora-Şeeley hızlıca gidip,
1626. Büyük kahverengi dağın
üstüne
1627. Dörtnala gittiğinde,
1628. Uçsuz bucaksız sarı bozkır
duruyormuş, attan inip,
1629. Dokuz eklemli kara
dürbünüyle baktığında,
1630. Önünde çok fazla alacalı
hayvan var imiş.
1631. Sarı bozkırın ortasında
1632. Rengârenk şehir ve tapınak
duruyormuş.
1633. Onun altındaki açıklıkta
toplanan atlar,
1634. Bozkırda toplanan halk
1635.Rüzgârda savrulan
1636. Otların başı gibi imiş,
1637. “Bunlar da yine yarış
1638.Yapmak isteyen insanlar
olmalı” diye,
1639. Düşünmüş,
1640. “Bu hayvanların çobanından
1641. Bir şey öğrenilemez mi?” diye
düşünüp,
1642.En yakın taraftaki kurak ala
bozkırda
1643. Konur deve otlatan kara atlı
kişiye
1644.Gitmiş imiş.
1645. Yakınına geliverip,
1646. Keçelenmiş kula taylı,
1647. Bitki börklü, keçe kepenekli,
1648. Çalı kırbaçlı, küçük yaylı,
1649. Çayır melikesi oklu,
1650. Küçük oğlan olarak, değişip,

1651. Devenin yakınına çıkıp gittiğinde,
1652. Çoban görüp koşturup gelmiş.
1653. Attan inip, ihtiyarın hâlini hatırını sormuş.
1654. İhtiyar karşılık verip:
1655. “Oba, yurdun nerededir?
1656. Atının ve senin adın nedir?
1657. Nereye yönelip,
1658. Nasıl yolculuk yapıyorsun, oğlum?” diye
1659. İhtiyar güler yüzle sormuş imiş.
1660. Oğlan durup:
1661. “Bende oba da yurt da yok,
1662. Benim ve atımın adı yok,
1663. Kuzeyden aç gelen, güneyden sefaletle,
1664. Gelen biriyim.
1665. Oba gezip, yiyecek arayıp yiyip, içip,
1666. Yurdu dolaşip, sütlü yiyecekler arayıp yiyip içip,
1667. Gezen biriyim, dedem.
1668. Bu hangi hanın, sürüsüdür?
1669. Sizlerin ve atınızın adı nedir?
1670. Hangi hanın çobanısınız, dedem?”
1671. Demiş imiş.
1672. İhtiyar durup:
1673. “Bu Deer-Han’ın sürüsüdür.
1674. Ben Deer-Han’ın deve sürüsünü otlatan,
1675. Dege-Kara atlı,
1676. Demir-Sal adlı biriyim, oğlum”,
1677. Diye cevap vermiş.
1678. Sizin hanınız acımasız mıdır, yumuşak mıdır, dedem?
1679. Benim gibi zavallı biri huzura çıkıp,
1680. Sütlü yiyecekler isteyebilir mi?
1681. Mümkün mü, dedem?
1682. Nasihat ediverir misin, dedem?”
1683. Demiş imiş.
1684. İhtiyar durup:
1685. “Sıradan birine
1686. Han ve hatun
1687. Acımasız olup ne yapacak, oğlum.
1688. Han kişiye yemek mi sorulur?
1689. Hayvanları olsa,
1690. Elbette sorabilirsin.
1691. Bizim hanımızın şimdi hiç zamanı yok,
1692. Hanın altın prensesiyle evlenmek isteyen
1693. Sıldıs-Şokar atlı,
1694. Meşhur Öñ-Şara Möge’nin
1695. Atışını görmek için, halk koşuşup,
1696. Acele ediyor, oğlum”
1697. Demiş imiş.
1698. Oğlan da:
1699. “Peki, dedem” diyerek,
1700. Nehirden aşağı inmiş,
1701. Pek çok çobanla karşılaşmış,
1702. Daha ileri gidip, obaya gelip
1703. Toplanan halka ulaşarak,
1704. Kötü tayını atların yanına
1705. Bırakıp,
1706. Kalabalıkla beraber yukarı aşağı izlediğinde,
1707. Sahibinin görececek kişisi de yok.
1708. Kulağının ucuyla insanların konuşmalarını dinlediğinde:
1709. “On tarafın on, dokuz tarafın dokuz yigidini görmek gerekli mi?
1710. Yarın sabah meşhur Öñ-Şara Möge
1711. Devenin kalça kemiğini arasından delerek,
1712. Çuvaldızın deliğini yarıp,
1713. Yedi sıırığı kırıp,
1714. Yüz öküz yükü ağacı yakarak,
1715. Taş abideyi ufalayıp,
1716. Demir abideyi yarıp atıp,
1717. Sarı bozkırı yakarak vurup,
1718. Okunu göz açıp kapayana kadar yakalayarak,
1719. Hanın altın prensesini
1720. Alacaktır,
1721. O muhteşem atışını
1722. Gidip görmeli” diye
1723. Konuştuklarını dinlemiş imiş.

1724. Sabah halk da sarı dağın
üstüne
1725. Sıralanıp çıkmış.
1726. O halk ile gidip,
1727. Dağın üstüne çıktığında,
1728. Herkes toplanmış
1729. Öñ-Şara Möge yüksek tepenin
üstünde
1730. Nişan alıp, çekmiş imiş.
1731. Öñ-Şara Möge sabahtan
akşama kadar,
1732. Akşamdan sabaha kadar
yayını çektiğinde,
1733. Ok tutan elinden ateş çıkıp,
1734. Yay tutan kolundan alev
saçılıp,
1735. Yayının alt ucunda
1736. Altmış ejderha bağrışıp,
1737. Üst ucunda
1738. Otuz ejderha uluduğunda,
1739. Bıraktığı sırada,
1740. Devenin kalça kemiğini
arasından delerek,
1741. Çuvaldızın deliğini yarıp,
1742. Yedi sırtığı kırıp,
1743. Yüz öküz yükü ağacı yakarak,
1744. Taş abideyi ufalayıp,
1745. Demir abideyi yarıp isabet
edip,
1746. Sarı bozkırı yakarak isabet
edip,
1747. Oku sarı beleni aşarken,
1748. Koşturup gidip,
1749. Yanlışlıkla alacakken aşıp
gidivermiş.
1750. Arkasından hızlıca gidip,
yetişmiş.
1751. Öñ-Şara Möge:
1752. “Yarışı ben kazandım!
1753. Şimdi atacak başka biri var
mı?” diye
1754. Seslenmiş.
1755. Kalabalıktan:
1756. “Yok,yok!” demişler,
1757. Yırtık pırtık elbiseli oğlan
durup:
1758. “Ben atmadım,ben atmadım,
1759. Atacağım, atacağım!” diye
seslenmiş.
1760. Öñ-Şara Möge:
1761. “Haydi, oraya yönelip, atsana!
1762. Neden bağıryorsun?” diye
1763. Bağırıp çağırılmış.
1764. “Neye atacağım?
1765. Boş bozkıra atmam ben!
1766. Atılacak şeyi hazırlayiverin!”
diyerek,
1767. Söz dinlemez imiş.
1768. Han durup:
1769. “Haydi, hazırlayiverin,
atamazsa,
1770. Börklü başını borkü ile,
1771. Yenli kolunu yeni ile alın,
1772. Kezer-Kara bahadırı getirin!”
diyerek,
1773. Adamlarını göndermiş.
1774. Oğlan da:
1775. “Doğru” diyerek,
1776. Tepeye doğru küçük yayını
koltuk altına alıp,
1777. Kötü tayına binip,
1778. Dört nala koşup çıkmış.
1779. Kalabalıktaki ihtiyarlar:
1780. Zavallı, şimdi ölecek,
1781. Yaşayacak olsa, erdir!
1782. Tayı da at olur!” demişler
emiş.
1783. Gençler alay edip, yata kalka,
1784. Gülüp, bağrışıp
1785. Durmuşlarmış imiş.
1786. Zavallı Bora-Şeeley tepenin
başına varıp,
1787. Büyük sıkı yayının kirişini
1788. Vınlatarak gerip,
1789. Çelik uçlu okunu çizmesinin
tabanında
1790. Bileyerek çekip,
1791. Atını bırakıp:
1792. “Ben nişan almadım
1793. Bektug-Kiriş ağabeyim nişan
aldı!
1794. Ben çekmedim
1795. Bektug-Kiriş ağabeyim
çektii!” diyerek,
1796. Nişan alıp, çekivermiş,
1797. Sabahtan akşama kadar,
1798. Akşamdan sabaha kadar
çektiiğinde,
1799. Ok tutan elinden ateş çıkıp,

1800. Yay tutan kolundan alev saçılıp,
1801. Yayının uç başından
1802. Duman yükseldiğinde,
1803. Yayının alt ucundan,
1804. Altmış ejderha kükreşip,
1805. Üst ucundan
1806. Otuz ejderha uluşup,
1807. Kertiğindeki yaban keçileri koşuşup,
1808. Bağrındaki kaplan ve aslanı
1809. Ağzını açıp diş gösterdiğinde,
1810. “Ben atmadım,
1811. Buktug-Kiriş ağabeyim attı!
1812. İğne tutan elime takılma,
1813. Yüksük tutan koluma ilişme! diye
1814. Büyü yapıp,
1815. Gerçekten öfkeyle çekip,
1816. Bırakıp salmış imiş.
1817. Oku devenin kalça kemiğini arasından delerek,
1818. Çuvaldızın deliğini yarıp,
1819. Yedi sırtığı kırıp,
1820. Yüz öküz yükü ağacı yakarak,
1821. Taş abideyi ufalayıp,
1822. Demir abideyi yarıp isabet edip,
1823. Sarı bozkırı yakarak isabet edip,
1824. Sarı geçide aşırıp konduğu sırada,
1825. Göz açıp kapayana kadar,
1826. Ulaşıp,
1827. Okunu yakalayıp, doğruca gelerek:
1828. “Yarışı kazandım!” diye,
1829. Gururlu bir şekilde söylemiş imiş.
1830. “Öñ-Şara Möge durup:
1831. Kazanmasına kazandın,
1832. Daha kaç yarış
1833. Yapacağız!” diye
1834. Çok öfkelenip:
1835. “Nasıl böyle gezen deve gibi,
1836. Kayıp kurtulan ok gibisin?
1837. Oban, yurdun nerededir?
1838. Atının ve senin adın nedir?
1839. Nereye doğru gidiyorsun?” demiş imiş.

1840. “Tam kuzeydeki
1841. Eldig-Kara Irmağı yurtlu,
1842. Enğirgey ve Kınğirgay’ı yurt tutan
1843. Ökendey-Mergen oğlu
1844. Ayañ-Kula atlı
1845. Buktug-Kiriş adlı biriyim.
1846. Deer-Han’ın yerinde
1847. Coşkun yarışlar olduğunu duyup,
1848. Yarışlara katılmak için geldim.
1849. Sen nasıl böyle,
1850. Bağırıp çağıran,
1851. Eyer yastığı gibi şeysin
1852. Oban, yurdun nerededir?
1853. Senin ve atının adı nedir?
1854. Ne yolculuk yapan
1855. Serserisin? demiş imiş.
1856. “Tam güneydeki
1857. Saylıg-Irmağı’ nı yurt tutmuş,
1858. Kögel Tayga’yı yurt tutan,
1859. Sıldıs-Şokar atlı,
1860. Meşhur Öñ-Şara Möge adlı biriyim.
1861. Ben deniz gibi içkimi,
1862. Dağ gibi malımı,
1863. At başı gibi altın,
1864. Kurt başı gibi gümüş
1865. Hediye mi sunuyorum.
1866. Sen yarışı kazansan da,
1867. Kaç yarış yapacağız.
1868. Yedi gün sonra yarışları duyuracağız”
1869. Diye söylemiş imiş.
1870. Bora-Şeeley oradan giderken:
1871. “Benim çadırım,
1872. Kahverengi dağın üstündedir,
1873. Yarışın duyurusunu yapacak sizlersiniz” diyerek,
1874. Kahverengi dağın üstüne
1875. Doğruca çıkıverip,
1876. Büyük mavi çadırımı yerleştirip,
1877. Büyük ateşini körükleyip,
1878. Hoş kokulu tütsülerini yaktığında,
1879. Enğirgey ve Kınğirgay’ın iyesi,

- 1880.Ereen-Ulaat ve Kızıl-Ulaat kanatlarını büküp,
1881. Gelivermişler.
1882.Sevinip dururken:
1883. “Ne konuşuyorlar,
1884.Dıñnar- Mergen dinlesin” dediğinde
1885. Durup, dinleyip,
1886. Kalkarak:
1887. “Yaya gönderelim,
1888. Gücü tükenir diyerek
1889.Kâğıttan insanlar yapıyorlar” diye söylemiş.
1890. Ertesi sabah bir ulak gelerek:
1891.“Üç gün sonra yaya olarak yarışılacak dediler” demiş.
1892.“Sadece bir gecede
1893. Dünya’yı dolaşacaksın,
1894.Çügürer-Mergen şimdi ne yapacaksın? demiş.
1895.Oyuk kâğıtla nasıl yarışacaksın acaba?
1896.Önce yolun ölçüsünü öğrenip gel,
1897.Uzak ya da yakın önemli değil” diyerek,
1898. Bora-Şeeley’i göndermiş.
1899.Geliverip:
1900. “Aylar mı günler mi sürer, uzaklığı yakınlığı bilinmez,
1901. Ne kadarlık mesafede yarışılır? demiş.
1902. “Üç aylık mesafede yarışılacak” demişler.
1903. Üç ay birazcık yakındır,
1904. Bir yıl olsun!” demiş.
1905. “Öyleyse, öyle olsun”
1906. Demiş imiş.
1907. Dostlarına söylediğinde:
1908. “Peki, ama
1909.Oyuk kâğıtlarla
1910. Nasıl yarışacaksın acaba?” deyip, nasihat ettiklerinde,
1911.Ayañ-Kula durup:
1912. “Ne var onda.
1913.Ateşli kara yada taşınla,
1914. Yakıp, koşacaksın” diye
1915. Nasihat etmiş imiş.
1916. “Gerçekten öyledir” diyerek,
1917. Ateşli yada taşını verip,
1918. Üç gün sonra, terkiye aldığında,
1919.Sahte iki kişi
1920. “Bizim adamlarımız yola çıktı” deyip,
1921. Hararetli konuşmuşlar.
1922.Bora-Şeeley:
1923. “Haydi, kardeşim git” dediğinde,
1924.Ereen-Ulaat dört eteğini çekip takınarak:
1925. “Oraya mı gittiler, buraya mı?” diye
1926. Gürültüyle bırakıvermiş.
1927. Bora-Şeeley doğruca gelmiş.
1928. Han ve bahadırın öncülük ettiği halk
1929. Gülüşüp, konuşup
1930.Durmuşlar imiş.
1931. Eren-Ulaat ortadan kaybolup,
1932.Atasının bile koşamadığı kadar hızlı koştuğunda,
1933. Yolun ortasına
1934. Gelmişler imiş.
1935.Yaklaştığında,
1936. Sahte hizmetçiler
1937.Çügürer Mergen’in esintisine kapılıp,
1938. Daha da hızlanmışlar.
1939.Uğursuz kara ateşli yada taşı
1940.Şimdi aklına gelip,
1941. Pınara daldırıp,
1942. Yakıp koştuğunda,
1943.Rüzgâr, yağış ve kar fırtınası başladığı sırada,
1944.Oyuk kâğıttan hizmetçiler
1945. Çalılıkların dibine sığınıp
1946.Çürüyüp, erimişler imiş.
1947.Ereen-Ulaat kendi ateşli yada taşının
1948. Fırtınasından paniğe kapılıp
1949.Giderken eşlerini görüp,
1950.Yanlarına gelip sakinleşerek,
1951. Sarkan kayaya sığınıp,
1952. Ateşi yada taşını soğutup, havayı düzelterek,
1953. Geldiğinde,
1954. Bora-Şeeley:
1955. “İki yarışı biz kazandık değil mi?” dediğinde,

- 1956.Öñ-Şara Möge:
1957. “Siz kazandınız ama
1958. Daha yarış var.
1959. Bir ay sonra,
1960. At yarıştıracamız” demiş imiş.
1961. Ocağına varıp:
1962. “Ayañ-Kula’ya kim
binebilir?” deyip danışıp,
1963.Ereen-Ulaa’tı durup:
1964. “Kızıl-Ulaa’t, sen git,
1965. Biz üçümüz
1966. Uzun yolculuğa birleşip,
gittik,
1967. Atlar yorgundur.
1968. İnsan yarışacak mı?” diye
1969. Ağabeyim sor dediğinde,
giderim” demiş,
1970. Git bakalım” diyerek
göndermişler.
1971. Kızıl-Ulaa’t geliverip,
söylediğinde;
1972.Öñ-Şara Möge:
1973. “Atları dünyayı iki kere
dolanarak
1974. Yarıştıracaklar,
1975. Ne dersiniz?” demiş.
1976. Kızıl-Ulaa’t durup:
1977. “Üç kez dolansın” demiş.
1978. “Tamam, öyle olsun,
1979. Kendiniz bilirsiniz” diyerek,
1980. Gülümsemiş imiş.
1981. Kızıl-Ulaa’t ocağına gelerek,
1982. Dostlarına anlattığında,
1983. Ereen-Ulaa’tı:
1984. “Uyuyup dinlen!” dediğinde,
1985. Bir ayda uyuyup dinlenerek,
1986. Kalktığında,
1987. Acıktırıp susatmayacak
yemeğini yiyip içip,
1988. Terkiye alıp, geldiğinde,
1989. Sıldıs-Şokar önceden
1990. Gönderilmiş imiş.
1991. Bora-Şeeley’in Eren-Ulaa’tı
hızla gidip,
1992. Ocağına gelmiş:
1993. Han durup:
1994. “Atla nasıl yarışacak böyle?”
diye
1995. Hayret etmiş.
1996. Öñ-Şara Möge durup:
1997. “Yorgun at yetişemez” diye
düşünüp,
1998. İnsanla at yarışıp,
1999. Yarışı kazanacağız” diye
düşündü herhâlde” diyerek
2000. Sevinmiş imiş.
2001. Eren-Ulaa’t gitmediği kadar
hızlı gidip,
2002. Koşmadığı kadar hızlı koşup,
2003. Dünyayı iki kez dolandığında,
2004. Hizmetçi de iki kere
dolanmış,
2005. Atını durdurmuş, yayan
gelmiş.
2006. Gidip, vardığında:
2007. “Yaya kişi susamış olmalısın,
oğlum
2008. Bu süttten bir yudum al,
2009. Ben çay kaynatayım” diye
2010. Çağırmış.
2011. “Atın üstünde duran kişi
2012. Şimdi bana nasıl yetişecek,
2013. Bunun getirdiğini içeyim”
diye düşünüp,
2014. Gelerek, testideki şeyi içip,
2015. Yorulup, yana yatarak,
2016. Uyuyakalmış.
2017. Hizmetçi gözlerini kapatıp,
2018. Testisini kulağının kenarına
koyup,
2019. Gitmiş imiş.
2020. Çadırında oturan Bora-
Şeeley:
2021. “Köör-Mergen, dünyanın
etrafından bu tarafa
2022. Görüyor olmalısın.
2023. Dostumuz nerededir, bak
bakalım” demiş.
2024. Kahverengi tayganın en
tepesinde
2025. Kuş tüyü giysisini giyip,
2026. Uçup giderek, bakıp,
2027. Geri gelip, anlattığında:
2028. “Acele et! Testisini kırıp at!”
dediğinde,
2029. Geri gelip, sıkı yayını tutup,
2030. Okunu nişan alarak,
2031. Attığı sırada,
2032. Ak testi yarıldığı anda,

2033. Onun gürültüsünden irkilip,
yerinden sıçrayıp,
2034. Gözünü paramparça ederek,
2035. Baktığında,
2036. Dostunun oku duruyormuş,
2037. Tutup yakalayıp
2038. Koşmadığı koşusu, gitmediği
hızıyla
2039. Dört nala gitmiş imiş.
2040. Öyle giderken,
2041. Hizmetçisi dolanarak gelmiş
duruyormuş.
2042. Düz zeminde ateş yakıp,
2043. Kazanda çayı kaynatmış:
2044. “Susamışsındır, oğlum,
2045. Çay iç” diye seslenmiş.
2046. “İki yüzlü, alçak!
2047. Zehri kendin iç!” diyerek,
2048. Geçip, kalkıp,
2049. Gitmiş imiş.
2050. Han obada,
2051. Öñ-Şara Möge tepenin
üstünde günlerini geçiriyormuş.
2052. Köör-Mergen bir gün:
2053. “Adamımız tam öğle vakti
gelecek” dediğinde,
2054. Hazırlanıp gelerek,
2055. Tepenin başında adamlarıyla
bakarken,
2056. Sarı bozkırın başından aşağı
doğru,
2057. Toz toprak içinde
2058. At sineği gibi silueti
gözükmüş,
2059. Diz kapağı gibi bir şey yanıp
sönüp,
2060. Aşık gibi bir şey görünüp
kaybolmuş.
2061. Öñ-Şara Möge:
2062. “Benim atımın tozudur”
 demiş.
2063. Bora-Şeeley:
2064. “Bizim yaya dostumuz
2065. Yanıp sönerek gelen değil
mi?” diyerek,
2066. Demir kancasını çıkarıp
getirip,
2067. Demir çengelini çengellerken,
2068. Yetiştirip
2069. Geçerken,
2070. Kemerden yakalayıp,
2071. Elini başına çekince,
2072. Yüzükoyun düşüp, sürükleyip
uzaklaşırken,
2073. Birisi daha dostunun belinden
yakaladığında,
2074. İki dostu tay yarışı kadar
yerde,
2075. Toprağa bulaşıp
sürükleniverip, durmuş.
2076. Kalkıverip:
2077. “Kum dilli hayvan değil,
2078. Et dilli insan!
2079. Niçin gözlerin gözükmez?”
deyip,
2080. Sallanıp silkelenmişler.
2081. Bora-Şeeley:
2082. “Üç yarış bizim oldu değil
mi?” dediğinde,
2083. Öñ-Şara Möge durup:
2084. “Kazanmasına kazandınız
ama
2085. Üç gün sonra güreş de
yapacağız” demiş.
2086. “Peki” diyerek, ocağına doğru
yola çıkmış imiş.
2087. Ocağına gelerek:
2088. “Ne konuşuyorlar, Dıñnaar-
Mergen,
2089. Dinle” dediğinde,
2090. Dinleyip gelerek:
2091. “Öyleyse Çalım’ın Çağıraa-
Möge’sini davet edip,
2092. Üç ulak göndereceklerini
söylüyorlar” demiş.
2093. Ertesi sabah bir ulak gelerek:
2094. “Yarın sabah sarı bozkırda
hazır olsun diyor” demiş.
2095. Zavallı Bora-Şeeley:
2096. Sarı bozkıra doğruca gelerek,
2097. Ayañ-Kula’sını bağlayıp,
2098. Eyerinin yastığının altında,
2099. Seksen pehlivandan ürküp,
2100. Altmış pehlivandan
faydalanarak yaptırdığı,
2101. Altmış-seksen geyik
derisinden
2102. Güreş giysisini çıkarıp:
2103. “Ben giymedim,
2104. Boktug-Kiriş ağabeyim giydi,

2105. Ben hazırlanmadım,
2106. Boktug-Kiriş ağabeyim
hazırlandı!" diye
2107. Paçaları sıvamış imiş.
2108. Sabah erkenden,
2109. Tan vaktinde,
2110. Kara yeri titreterek,
2111. Yeşillikleri, çayırları sarsarak,
2112. "Benim için kim, ne
gelecek?" demiş.
2113. Yalçın kaya yankılanarak
2114. Gürlemiş.
2115. Basıp zıpladığında,
2116. Bir tarafından yalçın kaya
yarılıp dağılmış,
2117. Bir tarafından kayalar kopup
dağılmış,
2118. Gök tepe gibi şey
2119. Gürleyip göçmüş imiş.
2120. Bora-Şeeley karşısına
zıplayıp vardığında,
2121. Ayağ-Kula durup:
2122. "Yakalanamıyor" diye
kişnemiş.
2123. Oraya buraya kaçıp,
2124. Arkasından atladığı sırada,
2125. Pat diye iki ayağı yere,
2126. Baldırına kadar basıp,
2127. Arkaya bakıp, eğildiği sırada,
2128. Omzundan yakalayıp,
2129. Döndürüp vurduğu zaman,
2130. Her iki bacağı ekleminden
çıtırtı diye,
2131. Kopunca,
2132. Bir kere çevirdiğinde,
2133. Ekleminden kırılmış.
2134. Bora-Şeeley düşünüp durup:
2135. "Yalçın kayanın iyesi
kayasında olmalı,
2136. Davete gelmesi kendi
suçudur!" diyerek,
2137. Boş göğsünü parçalayıp,
2138. Kayalıklara üfleyip,
2139. Sonraki kuşakların arayıp
içeceği
2140. Kaya yükü denen ilacı olsun!
2141. Onu yiyen kara farenin
dışkısı,
2142. Eti de ilaç olsun!" diyerek,
2143. Kayaya hızla üflediği sırada,
2144. İki ayağıyla birden koşturup,
2145. "Sonraki kuşakların göreceği
2146. Gök abidelerinin bölümü ol!"
diye,
2147. Söyleyip üfleyen
2148. Bora-Şeeley imiş.
2149. Bora-Şeeley ocağına doğruca
gelerek,
2150. Kızıl-Ulaat'ı göndermiş.
2151. Ulaat gidip:
2152. "Dört yarışı kazandık!"
demiş.
2153. Öñ-Şara Möge durup:
2154. "Kazanmasına kazandın,
2155. Ama üç gün sonra da güreş
olacak!" diyerek,
2156. Çok öfkelenmiş.
2157. Ulaat ocağına gelip:
2158. "Üç gün sonra güreş olacak
diyor" demiş.
2159. Dıñnaar-Mergen dinlesin,
2160. Ne konuşuyorlar" demiş.
2161. Orada bulunup, dinleyip
gelerek:
2162. "Yerin Çerzi-Möge'sini
çağırarak
2163. Beş kişi gönderecek demişler.
2164. "Mademki yer iyesi olacak,
2165. İçkili hoş şekilde gitmeyince
olmaz
2166. Diyorlar" demiş.
2167. Zavallı Bora-Şeeley düşünüp
taşınırken,
2168. Bir ulak gelip:
2169. "Sabah sarı bozkırın başında
2170. Hazır dursun diyor" diyerek,
gitmiş.
2171. Bora-Şeeley yayını bırakıp,
2172. Ok ve bıçağını kuşanıp,
2173. İki Sayın Ulaat'ını yanında
götürüp,
2174. Hemen gidip,
hazırladığında,
2175. Sabah erkenden,
2176. Tan vaktinde,
2177. İnsanın tutup denkleşebilmesi
imkânsız,
2178. Bir tarafı taş yığımından
oluşmuş,
2179. Bir tarafı ağaçlardan oluşmuş

- 2180.Gök tayga abide gürültüyle
göçmüş.
2181. Zavallı Bora-Şeeley de nasıl
olacak,
- 2182.İki Sayın Ulaat:
2183. “Taş yığını tarafını sizin
2184. Sonraki kuşakların kaçıp
gideceği
2185. Taş yığını olarak parçala!”
diyerek gidip,
- 2186.Kendi ağaçlık
2187. Tarafına gidip:
2188. “Ağaçları ben parçalamadım.
- 2189.Boktug-Kiriş ağabeyim
parçaladı!” diye,
- 2190.“Sonraki kuşakların kaçıp
gideceği
2191. Yıkılan ağaçların kütüğü
olursa olacak,
2192. Olmazsa olmayacak!”
diyerek,
2193. Ok ve bıçağı ile keserken,
- 2194.Gök tayganın iki tarafı
- 2195.Yıkıldığında,
2196. Yüksek tepe gibi olduğunda:
2197. “Yerin iyisi yerinde olmalı,
2198. Davete gelmesi kendi
suçudur.
2199. Bundan sonra yer iyisi
olamazsın!
2200. Coşkun denizin içine
2201. Kaya ve taş ol, serseri!”
diyerek,
- 2202.Yığarak,
2203. Denizin içine fırlatmış imiş.
2204. Bora-Şeeley onların ocağına
gelerek,
2205. Kızıl-Ulaat’ı göndermiş.
2206. Kızıl-Ulaat gidip:
2207. “Beş yarış kazandık!”
dediğinde,
- 2208.Öñ-Şara Möge durup:
- 2209.“Kazanmasına kazandın ama,
2210. Dokuz gün sonra yine güreş
olacak” diye,
2211. Derin derin nefes alıp,
2212. Ön dişlerini ufalarcasına
çiğneyip,
- 2213.Hızlı hızlı soluyup,
2214. Azı dişini kütürdeterek
çiğneyip
2215. Durmuş imiş.
2216. Sayın Ulaat her şeyi
anlattığında,
2217. Bora-Şeeley:
2218. “Dıñnar-Mergen, dinlesin”
dediğinde,
2219. Eren-Ulaat durup,
2220. Dinleyip gelerek:
- 2221.“Bu hanın devletinin
2222. Yedi arabasının içine
2223. Çelik ve demiri yığarak:
2224. Acımasız kara demirciye
Kañ-Möge’den demir
dövdürerek,
2225. Orada yakılacak diyorlar”
2226. Demiş imiş.
- 2227.Onlar ne yapacaklarını
konuşup,
2228. Yolunu bulamadıklarında,
- 2229.Ayañ-Kula durup:
2230. “Ne var onda!”
2231. Doksan post keçi derisini
2232. Coşkun kara denize sakla,
2233. Onu giyerek gidip tut!” diye
2234. Nasihat etmiş imiş.
- 2235.Bora-Şeeley atının öğüdünü
- 2236.“Doğru” diyerek, çabucak
saklamış.
2237. Sekiz gün sonra bir ulak
gelerek:
- 2238.“Sabah kumlu, kuru bozkırda
2239. Hazır olacaksın,
- 2240.Kañ-Möge ile güreşeceksin”
diyor diyerek,
- 2241.Doğruca gitmiş imiş.
2242. Zavallı Bora-Şeeley
2243. Kumlu, kuru bozkıra giderek,
2244. Hazırlanırken,
2245. Sabah alaca karanlık
çöktüğünde,
2246. Kuru bozkırın başından
2247. Bütün ateşi parlayan
2248. Kızıl demir kişi
2249. Kolu, bacağı savrulup
- 2250.Zıplayarak geliyor imiş.
- 2251.Kürkünü çıkarıp giyerek,
2252. Karşısına çıkıp koştuğunda,
- 2253.İnsanın yaklaşması imkânsız.

2254. Kolu, bacağı savrulduğunda,
2255. İki koltuk altından yayılan kıvılcıma
2256. Yan tarafından yaklaşması imkânsız.
2257. Önünden ve arkasından ulaşacağında,
2258. Ağız ve kuyruğundan yayılan kıvılcıma
2259. Yaklaşması da imkânsız.
2260. Ak, kızıl demir insan imiş.
2261. Bora-Şeeley ne yapsın.
2262. “Bu kızıl demir olmalı” diyerek,
2263. Peşinden gidip koşarak,
2264. Kıvılcımın uygun yerini düşünüp, yaş kürküyle
2265. Bir eteğinden bir koltuk altına “şayıt” diye hızla,
2266. Bir eteğinden diğer koltuk altına “şayıt” diye hızla giderken,
2267. Koltuk altının kıvılcımı tamamen yıldırım oluvermiş.
2268. Kürkünü yerinden çıkarıp alarak,
2269. Ön taraftaki kuyruğunun kıvılcımını
2270. Vurup söndürmüş.
2271. Öyle yaparken,
2272. Kahverengi kızıl olunca, kürkünü giyerek;
2273. “Sonraki kuşakların
2274. Suya sokup kurutacağı çeliğinin havanelisi
2275. Olursa olsun,
2276. Olmazsa olmasın!” diyerek,
2277. Yığıp tutarak,
2278. Denize tıs diye fırlatmış imiş.
2279. Zavallı Bora-Şeeley
2280. Öfkelenmeyen kendi öfkelenip,
2281. Sinirlenmeyen kendi sinirlenip,
2282. İyi atına binerek,
2283. Hanın obasına
2284. Üzengisini gerip teperek,
2285. Hızla kapıya gelip:
2286. “Hanın kızı için
2287. Yarış yapıp durduğum şey,
2288. Meşhur Öñ-Şara Möge sen bana
2289. Nasıl böyle şeylerini gönderirsin?
2290. Geleceksen kendin gel,
2291. Gelmeyeceksen kaybol!” diye
2292. Korkunç sesiyle haykırırken,
2293. Gökyüzünü sarsıp,
2294. Kara yeri titretip,
2295. Şiddetli şekilde bağırduğunda,
2296. Kayalar kopup dağılıp,
2297. Yavaş yavaş seslendiğinde,
2298. Ağaçlar kırılıp saçılıp,
2299. Durmuş imiş.
2300. Öñ-Şara Möge
2301. Karşısına gelerek:
2302. “Senin gibi şeye
2303. Çekilip gitmem.
2304. Sabah çalılık sarı bozkırda
2305. Kapışacağız.
2306. Sen o tarafta,
2307. Ben bu tarafta hazırlanacağız” diye
2308. Büyük büyük konuştuğunda,
2309. Kayalar kopup dağılıp,
2310. Ağaçlar kırılıp saçılmış imiş.
2311. İki erin gürültüsüne ve gücüne
2312. Han, hanın eşi ve tebaası
2313. Korkup, endişelenip, kaçıp, saklanıp
2314. Durmuş imiş.
2315. Bora-Şeeley de:
2316. “Ben hazırım!” diyerek,
2317. Ocağına doğruca gelerek,
2318. İki Sayın Ulaat’ına
2319. Nasihatini ederek,
2320. Çalılık kara bozkırın o tarafına vararak,
2321. Atının eyerini ve keçesini çıkarıp,
2322. Bağlayarak,
2323. Güreş giysisini giyinip,
2324. “En zorlusuyla karşılaşacağım değil mi?” diye
2325. Düşünüp, paçaları sıvayıp hazırlanmış imiş.
2326. Sabah erkenden,
2327. Tan vaktinde,
2328. Öñ-Şara Möge:

2329. “Boktug-Kiriş neredesin?”
demiş,
2330. Alday dağının başına kadar
2331. Hızlıca ilerleyerek zıplayıp
2332. Gitmiş imiş.
2333. Bora-Şeeley karşısına
zıplayarak gidiverip,
2334. Boğa gibi yan bakıp,
2335. Geyik gibi dik dik bakışıp,
2336. “Aniden” çarpışarak,
2337. Otuz gün boyunca,
2338. Altmış gün rahat yok,
2339. Doksan gün ara vermeden
2340. Dönüp, dolanarak,
2341. “Yenişememişler”
2342. Ne zamana kadar kapışmışlar
bilinmez.
2343. Kış olduğunu kırağıdan bilip,
2344. Gıcırdatarak güreşip,
2345. Yazı çiyinden bilip,
2346. Şırıldatarak güreşirken,
2347. Öñ-Şara Möge’nin iki koltuk
altından
2348. Üç yaşındaki inekler kadar ak
terler
2349. Çıkıp saçılıp,
2350. Alnından, döşünden kara su
2351. Çağlayıvermiş.
2352. “Bu ne olacak, dostum?”
dediğinde,
2353. “İyi erin vücudu ısınmıştır,
2354. “Tutun!” dedikten sonra,
2355. Yükseklerin yamaçlarından,
2356. Alçakların başından,
2357. Bir ay döndürerek,
2358. Kürek kemiğinin ucuna azıcık
vurup, indirirken,
2359. Durmuş.
2360. Sağ parmağının on tırnağı
2361. On demir kürek gibi
oluverdiğinde,
2362. Kürek kemiğinin arasından
geyik gibi parçalayıp atıp,
2363. Sağrısından eyer keçesi gibi
koparıp atıp
2364. Durmuş imiş.
2365. Kıngırgay’ın iyesi dişi ala
kartal
2366. Bora-Şeeley’in kuyruk
sokumundaki
2367. Derisindeki çukura kusarken,
2368. Bir pehlivan gücü
eklendiğinde,
2369. Bütün vücudu ısınıp,
2370. Kanı kaynayıp,
2371. Tüm vücudu titreyip,
2372. Nabzı çarptığında,
2373. İki koltuk altından
2374. İki tane üç yaşındaki inek gibi
ak ter çıkıp saçılıp,
2375. Döşünden, alnından kara su
çağladığında,
2376. Öñ-Şara Möge:
2377. “O ne olacak, dostum?”
dediğinde,
2378. “İyi erin vücudu ısınmıştır,
2379. Dikkat et!” dedikten sonra,
Bora-Şeeley’in
2380. Göğsünde bir pehlivan,
2381. Belinde bir pehlivan gücü
2382. Her taraftan eklenip
birleştiğinde,
2383. Öñ-Şara Möge’nin iki koltuk
altından vurup,
2384. Bütün dünyayı dolanarak,
2385. Dünyanın çevresinde
2386. Üç ayın doksan günü
2387. Döndürüp, çevirerek,
2388. “Öñ-Şara Möge’yi
2389. Ben düşürmedim
2390. Boktug-Kiriş ağabeyim
düşürdü!” diyerek,
2391. Anadan doğduğundan beri bir
şey konulmamış
2392. Körpe kürek kemiğine rahatça
koyarak,
2393. Kuyruk sokumunu kırıp
indirecekken,
2394. Kuyruk kemiği parçalanıp,
2395. Ölmüş imiş.
2396. Bora-Şeeley düşünüp durup:
2397. “İnatlaşarak, ölenin kendi
suçudur,
2398. Bedeni ölse de,
2399. Sonraki kuşakların
dövüşeceği
2400. Sarı yaban arısının bölüğü
ol!” diyerek,
2401. Salıp, savurup üfleyip hızla
giderek,

2402. İyi atını güzelce eyerleyip
binip,
2403.Sıldıs-Şokar ata gelerek,
2404. Eşyalarını koyup,
2405. “Alaca yılmının arasında
2406. Alaca at olup
2407. Budun yarılana, eyerin
yırtılana kadar semir!” diyerek,
salıp,
2408. Han’ın obasına gelerek,
2409.Atın üstünden:
2410. “Obası, yurdu uzak biriyim,
2411.Daha nasıl yarışlarınız
vardır?” diye,
2412. Bağırıp, yüzü değişip,
2413. Azı dişiyile ormanı, dağı
yankılatarak,
2414.Çatırdatarak çiğneyip
2415. İri ala gözlerini
2416. Devirerek bakıp
2417. Gölcük gibi olan ala gözleri
2418. Somurarak bakınıp, gururlu
şekilde konuşup
2419. Durmuş imiş.
2420. Han ve eşi konuşmayı
dinleyip,
2421. “Savaşa giden
2422. Azgın birinin ne olacağı
bilinir mi?” diyerek,
2423. Karşısına gelerek:
2424. “Genç biri böyle aceleci
olmaz, oğlum.
2425. Çadıra girip, yemeğin tadına
bakın.
2426. Şimdi yarış yok.
2427. Ak çadırı dikip, beslediğim
hayvanı, malımı mülkümü,
2428. Halkımı bölüp, kızımı
vereceğim, oğlum” diye,
2429. Biraz sakinleşip söylemiş
emiş.
2430.Bora-Şeeley o sözü duyunca,
2431.Sakinleşerek gelip, attan
inmiş.
2432. İki ulak atını almış.
2433.Han ve eşi çadıra gitmiş.
2434. Arkasından gelerek,
2435.İhtişamlı şekilde selamlaşıp,
2436.Uygunca selam verip,
2437. Yukarı oturtup,
2438. Halıyı ve sehpayı koydurup,
2439. Lezzetli ve hoş yiyecekleri
yerleştirip,
2440.Hürmet edip oturmuş imiş.
2441. Bora-Şeeley oturarak:
2442. “Peki, han kayınbabam,
2443. Ben yerimden ayrılarak, bir
vakit geçirdim.
2444. Yarışlar bittiyse
2445. Geri dönmeliyim.
2446. Alacaklarımı ayarlayıp,
hazırlayıverin” demiş.
2447. Han durup:
2448. “Söylediğin doğrudur.
2449. Siz ikiniz yarışa gittikten
sonra,
2450. “Hanginiz kazanırsa alacak”
diyerek,
2451. Her şeyi tamamlamışım,
2452. Ayın yenisinde, günün
iyisinde
2453.Gidersiniz.
2454. Ak çadırında dinlen, oğlum”
diye,
2455. Doğrusunu söyleyen
2456.Deer-Haan imiş.
2457. Bora-Şeeley durup:
2458. “Peki, han kayınbabam,
kaynanam,
2459. Ak çadır benim olduğuna
göre,
2460. Ben onda dinleneceğim
elbette,
2461.(Şimdi) ocağımda sevgili
kardeşlerime
2462. Her şeyi anlatacağım”
diyerek,
2463. Ocağına doğruca gitmiş.
2464. Ocağına gelerek,
2465. Ayda uyuduğu uykusunu
uyuyup, kalktığında,
2466.İki Sayın Ulaat’ı:
2467. “O sırada hanın kapısının
2468.Ağzında yaşayan
2469.Falcı Uzun-Kara hizmetçiyi
dinleyip:
2470. “Kadın kişidir, yazık
prensese,
2471.(Yazık) malına, mülküne,
halkına!” diyerek,

- 2472.Hana huzur vermiyor”
2473. Demiş imiş.
2474. Bora-Şeeley onu dinleyerek, şaşırıp:
2475. “Şimdi ne yapacağım?” diye
2476.Telaşlanarak,
2477. “Dıñnaar-Mergen, dinlesin” dediğinde,
2478. Durup, dinleyip gelerek:
2479. “Yarın seni çay içmeye diye getirerek,
2480. Yolun başındaki ak çadıra götürecektir.
2481. O çadırın bir tarafında beş oğlana ok yaptıracak,
2482. En hünerliyi arasına oturtacak.
2483. Bir tarafına beş kısa ipek kumaş vererek,
2484. Donu biçkisini,
2485. Kumaşın başını, rengini tartıştırdır duracak.
2486. Kadın ise,
2487. O tartışan kızlara
2488. Bir şeyler söylemelerini isteyecek” demiş.
2489.Bora-Şeeley:
2490.“O da mümkün” deyip neşeyle konuşmuş imiş.
2491.Ertesi sabah üç ulak gelerek:
2492. “Sizin han kayınbabanız çaya davet ediyor” dediğinde,
2493.Evet, elbette gideceğim.
2494. Beni bekleyin!” diyerek,
2495. Ayan-Kula’sına binip,
2496. Oğlanlar ile dörtnala giderlerken,
2497. Yol girişinde boş bir ak çadır duruyormuş.
2498.Oğlanlardan birisi:
2499.“Bu çadıra girelim, enişte” demiş.
2500. “Girelim” diyerek, girdiklerinde,
2501. Gerçekten Dıñnaar-Mergen’in sözü
2502. Doğru imiş.
2503. Bora-Şeeley oğlanların önüne geçerek,
2504.Beş oğlanın oklarının ucundan aşağı doğru
2505. “Dırt-dırt” diye vurup kırıp,
2506. Ortadaki oğlan:
2507.“Gerçekten mahir delikanlıdır,
2508.Kestiği okunun ucunun
2509. Çakıldan oluşan içi yok,
2510. Kızıl budaklı ak söğüt, görmez misiniz?
2511. Diğerleri cılız, filizdir, oğlanlar” diyerek,
2512.Kızlara doğru birden gitmiş.
2513. Her şeyi ulaklar hana anlatmış.
2514. Bora-Şeeley yeni çadırdan çay içip, yemek yiyerek,
2515.Ocağına gidip,
2516.Dostlarıyla sohbet ederek:
2517.“Dıñnar-Mergen, dinlesin” dediğinde,
2518.Durup, dinleyip,
2519. Gelerek:
2520. “Han ve eşi hizmetçiyi döverken,
2521. Ne de olsa kadındır!” diyerek,
2522.Söylenirken,
2523. O zaman içki içirelim
2524. Demişler” dediğinde,
2525. “Şimdi ne yapacağım?” diye
2526.Yine telaşlanmış.
2527.Ayañ-Kula durup:
2528. “Ne var onda, ben biliyorum.
2529. Sen reddetsen de, hepsini içirtir.
2530. “Benim atım kalabalığı gördüğünde huysuzlanarak,
2531.Parçalayan hayvandır” diyerek,
2532.İnsanlarının kenarından dizginimi tutarak,
2533.İçtiğin sırada dizginin ucunu tutup,
2534.Sıralı ormanı gürlerele üfleivereceksin” diye
2535.Nasihah etmiş imiş.
2536.Üç gün sonra yine üç ulak gelerek:
2537. “Sizlere, ak çadırın toyu bugündür,
2538. Gelin diyor” demiş.

2539. Bora-Şeeley:
2540. “Peki, oğlanlar, sizler çadırımızda kalın.
2541. Akşam döneceğim” diyerek, yola çıkmış.
2542. Geldiğinde, halk bozkırı doldurmuş.
2543. Bora-Şeeley atını salmaz,
2544. Kalabalık arasına da girmez böyle imiş.
2545. “Çadıra girip, çay iç” diye davet ettiğinde,
2546. “Ak çadırın toyu olacak” dediğinde, sevinerek,
2547. Huyu kötü atıma binip geleceğim.
2548. Neşeyle anlatmış.
2549. Böyle bağlarsam,
2550. Koparıp gidecek hayvandır,
2551. Yemeği halkla birlikte
2552. Dışarıda yiyelim” diye
2553. Söylemiş imiş.
2554. Han, hanın eşi:
2555. “Elbette iyi olur, kapının yanına
2556. Halı ve masa koyun!” diyerek, yerleştirtmiş,
2557. Bora-Şeeley atını tutarak,
2558. Halının üzerine oturmuş.
2559. Yiyeceğini içeceğini koymuş
2560. Hepsini yemiş.
2561. İçkisini doldurmuş:
2562. “Ben hiç içki içmedim,
2563. İçmem, han kayınbabam, kaynanam” demiş.
2564. Han durup:
2565. “Elbette uygundur, oğlum.
2566. Ak çadırın toyunda içmekte,
2567. Sana, bana ondan hoş şey var mı!
2568. Bir şey olmaz iç iç oğlum” diyerek,
2569. Hanın kendisi gelip tutmuş.
2570. Bir ak başlı ihtiyar:
2571. “Senin yolculuğun olacak, oğlum, iç” demiş.
2572. “İçeceğim öyleyse” diyerek
2573. Han kayınbabanın ak ipek kumaşını alarak,
2574. Altı kişinin taşıdığı,
2575. Altın sarı kâsede duran,
2576. Masanın üstünde parıldayıp duran içkisini
2577. Tek eliyle kaldırarak,
2578. Tek yudumda içerek,
2579. Sıralı ormanı gürleterek üfleyip,
2580. Atının dizginini ağzına koyup,
2581. Yüzünü buruşturmuş imiş.
2582. Ondan sonra : “Acı olsa da,
2583. Daha da getirin!” diyerek,
2584. Tulumun ağzından tutarak getirdiğinde,
2585. Hepsini içiyor,
2586. Mataranın göğsünden getirdiklerinde,
2587. Bitene kadar içiyor imiş.
2588. Ayağ-Kula ağzından içerek,
2589. Burnundan pıskırıyor imiş.
2590. Halk da kalkmış.
2591. Güneş de batmış.
2592. “Daha var mı, bundan?” dediğinde,
2593. Yok imiş.
2594. Bora-Şeeley:
2595. “Boşunadır.
2596. Sevgili kardeşlerim korkmuş olmalı,
2597. Ben de gideyim” diyerek,
2598. Gitmiş imiş.
2599. Onu görmek isteyen ulaklar,
2600. “O kadar içmesine rağmen
2601. Hiçbir şeyi yok” deyip baktıklarında,
2602. Oldukça ayık biri gibi,
2603. Eli ayağı bile
2604. Sallanmıyor,
2605. Hayran olmaya başlamışlar imiş.
2606. Bora-Şeeley ocağına doğruca gelerek,
2607. Sayın Ulaat’ları ile sohbet ederek:
2608. “Dıñnaar-Mergen, dinlesin” dediğinde,
2609. Durmuş, dinleyip gelerek:
2610. “Hana ve eşine senin hakkında konuştuğunda,
2611. Hizmetçiyi dövüp,
2612. Eteğinin altı rüzgârdan savrulan
2613. Kadın kişiye yarışını kaybedip,
2614. “ Onun erkek mi kız mı olduğunu, baştan ayağa görmeden
2615. Beni neden dövüyorsunuz?
2616. Hanın kendisi yanında götürüp,
2617. Coşkun kara denizde yüzdürürse,

2618. Oğlan mı kız mı olduğu, altı-üstü görülecektir” diyerek,
2619. Kaçmış.
2620. “Yine senin oğlan mı kız mı olduğuna bakacaklarını söylüyorlar”
2621. Demiş imiş.
2622. Bora-Şeeley:
2623. “İki Sayın Ulaat'ım ile
2624. Ayaň-Kula atım siz var iken,
2625. Bir çıkış yolu vardır elbette” diye sevinçle konuşmuş.
2626. Sıkıntılı şeyleri
2627. Biz aşacağız” diyerek,
2628. Aldırmayıp,
2629. Onlara güvenmiş imiş.
2630. Ertesi sabah üç ulak gelerek:
2631. “Çay içmeye davet ediyor” dediğinde,
2632. İyi atına binerek,
2633. Ulaklar ile doğruca geldiğinde,
2634. Atı alıp, kapıyı açan halkı hazır imiş.
2635. Çadıra geldiğinde, sehpayı ve halıyı döşemiş,
2636. Çeşitli yemekler sunmuş,
2637. Fazlaca hürmet etmiş.
2638. Yemeğini yiyorken,
2639. Han söylemiş:
2640. “Peki, oğlum, şimdi her şey hazır.
2641. Geri dönme vaktin geldi.
2642. Yarışlar için,
2643. Kana pislige bulaşmış olmalısın.
2644. Ertesi sabah coşkun kara denizde
2645. Yüzüp, yıkan.
2646. Ben, iyi güveyim, sizlerle birlikte
2647. Birkaç dostumla geleceğim” demiş imiş.
2648. Bora-Şeeley durup:
2649. “Ben suya girersem,
2650. Üzerinde büyü olan biriyim,
2651. Boşa gider, kayınbabam” demiş.
2652. Hizmetçi onu duyarak,
2653. Hanın eşinin yanına sokulup:
2654. “Gördün mü, gördün mü?
2655. Belliydi, belliydi!” diye
2656. Fısıldamış.
2657. Han durup:
2658. “Olur mu, oğlum,
2659. Mutlaka gideceğiz” dediğinde,
2660. Bora-Şeeley:
2661. “Peki, tamam, kötü kişi sanmayın” diyerek,
2662. Doğruca yola çıkmış imiş.
2663. Bora-Şeeley gelip,
2664. Her şeyi anlatarak,
2665. Onun öğüdünü sormuş.
2666. Ayaň-Kula durarak:
2667. “Bora-Şeeley sen onun hilesinde
2668. Ne kullanacaksın öyleyse?” diye sormuş.
2669. Bora-Şeeley:
2670. “Ağabeyimin erkek etinden
2671. Et ayırıp almamam
2672. Çok yazık oldu.
2673. Ancak
2674. Bir yolunu bulacağım,
2675. Ereen-Ulaat, bana erkek ala ördek yakalayiver.
2676. Ayaň-Kula, yada taşına hırlayıp piskıracaksın,
2677. Ondan sonra ne yapacağımı biliyorum” demiş.
2678. Ayaň-Kula durup:
2679. “Senin şifalı kara otunla,
2680. İyi olur, değil mi” demiş.
2681. “Doğru” diyerek, hepsini kabul etmiş imiş.
2682. Bora-Şeeley sabahleyin:
2683. Ereen-Ulaat'a “Sen uçup gideceksin” diyerek,
2684. Kendi hanının obasına geldiğinde,
2685. Yüz kişiyi hazırlamış, telaşla koşturuyor imiş.
2686. “Haydi, dostlar, çabuk yetişiverin!” diyerek,
2687. Hemen gitmiş.
2688. Denizin kıyısına geliverdiğinde,
2689. Ereen-Ulaat erkek ala ördeği yakalamış
2690. Bekliyormuş.
2691. Ördeği beline güzelce
2692. Uygun bir şekilde bağlayarak,
2693. Kışın, yazın donmaz, çürümez
2694. Şifalı otunu sürdürerek,
2695. Atının eyerini çıkarıp,
2696. Hazırlanarak,
2697. Şifalı kara otunu
2698. Pınara daldırıp, büyü yaptığında,

2699. Hanın yönettiği halk yaklaşır,
2700. Geldiğinde, afet,
2701. Rüzgâr, yağış, tipi olmuş.
2702. Ördeğin kanatlarını hareket
etmeyecek şekilde,
2703. Toplayıp bağlayarak,
2704. İnsanlar akarsu kenarında,
2705. Ağaç gövdelerine,
2706. Çukurlara sığınırken,
2707. Soğuktan deniz kıyısı
donuvermiş.
2708. Bora-Şeeley çıplak kalarak,
2709. Atının eyerini çıkarıp alıp,
2710. Apış arasını kavrayarak:
2711. “Haydi, dostlar, yeryüzü
rüzgârlı, soğuktur.
2712. Akarsuyun içinde rüzgâr yok,
2713. Hızlı olun, acele edin!” diyerek
doğruca gelmiş.
2714. Ayağ-Kula ağzını çektirmeyip,
2715. Yukarı aşağı hırçınlaşıp,
2716. İki budunun üzerinde yukarı
sıçradığı sırada,
2717. Bir apış arasını bırakıp,
2718. Bir yakalayiverip, akarsuya,
2719. Atının ağzına güç yetiremeyip,
2720. Suyun buzunu kırıp doğruca
batıverip,
2721. Ördeğin kanadında yığıp
bağlanmış
2722. İpini koparıp, geri düşerek,
2723. İnsanları çağırıp,
2724. Seslenirken,
2725. Ördeğin kanadı suda çırpışırken
2726. Han ve kalabalık:
2727. “Ben gördüm, ben gördüm.
2728. Almeti düşünülenden iyidir,
2729. Şak şak edip gitti”
2730. Diyenler de var,
2731. “Rüzgâr yağış arasında atının
ağzına gücü yetmeyip,
2732. Apış arasını tutan kolunu salıp
bıraktığında,
2733. Arkasındaki yuvarlanıp,
2734. Önündeki duruyordu”
2735. Diyenler de var imiş.
2736. O sırada, dönüp geri gelmişler
emiş.
2737. Zavallı Bora-Şeeley gelip,
2738. Doğruca vardığında,
2739. Yüz kişinin yarısı kalmış,
2740. Yüz atın yarısı kalmış,
2741. Bir araya toplanmış,
2742. Ağlamış, sızlamış,
2743. Atlarını alıp götürmüş imiş.
2744. Geçip hızla giderek, sıralı ormanı
koparıp getirerek,
2745. Büyük ateşini körükleyip,
2746. İnsanlar geldiğinde,
2747. Şifalı otu ısıtıp bağlamış.
2748. Halk geldiğinde, otu ısıtıp,
2749. Öndekinin sırtından yakalayarak,
2750. Arkasına bırakıp,
2751. Arkasındakinin sırtından
yakalayarak,
2752. Önüne bırakıp,
2753. Isıtıverip,
2754. Ocağına doğruca gelerek,
2755. Hepsini dostlarına anlatıp,
2756. Neşeyle konuşan Bora-Şeeley
emiş.
2757. Han obasına döndüğünde,
2758. Tebaası, beslediği hayvanlar
ölmüş, yitmiş,
2759. Zıyan olmuş imiş.
2760. Eşine anlatıp, heyecanlanıvermiş,
2761. Hizmetçini obasının güneydeki
yurdunun
2762. Kıyısına buzağı çobanı yapmış.
2763. Han korkup, endişelenerek:
2764. “Şimdi öfkelenecek olsa,
2765. Bu hanın devletini yok etmek
isteyebilir” diye
2766. Yükünü hazırlamaya
başlayıvermiş.
2767. Deer-Han kızına Tel-Kara atını
donatıp hazırlayarak,
2768. Bora-Şeeley’i çay içmeye davet
ettirip,
2769. Üç ulak göndermiş.
2770. Ulaklar varıp:
2771. “Çaya davet ediyor” dediğinde,
doğruca gelmiş.
2772. Çeşitli yiyecekler koyup,
2773. Saygıyla hürmet edip,
2774. Özel ilgi göstermiş imiş.
2775. Bora-Şeeley yemeğini yedikten
sonra,
2776. Han durup:

2777. “Peki, iyi güveyim, şimdi benim vereceğim hazır,
2778. Alacağını al” diyerek,
2779. Yazılarla dolu kâğıdı tutturmuş.
2780. Kalkıp, iki eliyle alıp,
2781. Okuyarak:
2782. “Peki, han kayınbabam, kaynanam,
2783. Ben memnun oldum.
2784. Artık her şeyi aldım.
2785. Öyleyse ben,
2786. Yarışı duyup,
2787. Yolculuğumu yaptım,
2788. Sunulacak ikramı, almadım,
2789. On beş gün sonra,
2790. Halkımı toplama.
2791. Ne kımızım ne içkim ne yemeğim var,
2792. Tayga ormanından armağan gibi,
2793. Hediyeler ortaya çıkacak mı,
2794. Arayıp bakınayım” demiş.
2795. Han:
2796. “Doğru, oğlum” demiş imiş.
2797. Bora-Şeeley ocağına doğruca gelerek,
2798. Ulaat’larına neşeyle anlatarak:
2799. “Yiğitler, delikanlılar, sizler şimdi
2800. Memlekete esenlikle
2801. Geç kalmadan
2802. Geri dönün.
2803. Ben de sağ salim geri geleceğim” diyerek,
2804. Kucaklaşıp, ayrılıp
2805. Gitmiş imiş.
2806. Bora-Şeeley onları geçirerek,
2807. Taşlı alaca taygaya
2808. Doğruca gelerek,
2809. Samurun karasını, vaşağın alacasını,
2810. Kurdun bozunu, tilkinin kızılını
2811. Öldürüp, kurutup,
2812. Atının yükünü ayarlayıp,
2813. Öldürüp, kurutarak,
2814. Bir gün sonra, zamanı geldiğinde,
2815. Han deniz gibi rakıyı yığmış,
2816. Dağ gibi eti pişirip hazırlamış,
2817. Sabah, akşam olmasını beklemiş imiş.

2818. Bora-Şeeley geldiğinde,
2819. Bütün halkı toplanmış.
2820. Kendisinin aldığı halkını
2821. Yukarı aşağı yerleştirerek,
2822. Toplanan kalabalığa bütün her şeyi dağıtıp
2823. Yardım edecek birilerini alarak, ak örtü üstüne
2824. Kurdunu altına,
2825. Vaşağın onun üstüne,
2826. Tilkisini onun üstüne,
2827. Samuru en üste bırakarak,
2828. Hanın otağına götürüp,
2829. İlah biblolarının olduğu masanın önüne bırakıp,
2830. Fazlasını kalabalığa dağıttığında,
2831. Eksiği fazlası yok
2832. Denk imiş.
2833. O toyda Bora-Şeeley’e
2834. “İçki iç” diyen kimse yok imiş.
2835. Ocağına doğruca gelerek, oturmuş.
2836. Bütün insanlar kaynaşmış, aceleyle dağılmış.
2837. Ayın yenisinde, günün iyisinde,
2838. Eşyalarını atına yükleyip,
2839. Hayvanları gürültüyle sürüp,
2840. Tebaasını peşinden götürüp,
2841. Tam kuzeye doğru yönelterek,
2842. Göçüp gitmiş imiş.
2843. Bora-Şeeley:
2844. “Siz gidin” diyerek, geriye gidip,
2845. Sakladığı Ön-Şara Möge’nin eşyalarını,
2846. Aşık kemiği ve diz kapağı olarak dönüştürüp,
2847. Koynuna sokarak,
2848. Alaca atı sürüp, gelerek,
2849. O halka öncülük etmiş
2850. Yiğit Kara-Sal ihtiyara:
2851. “Ayağ-Kula’nın izinden hiç ayrılmayın
2852. O yolda hiç karavana basmaz,
2853. Tüm hayvanları o güdecektir,
2854. Benim hazırlanacağım yolculuğum var,
2855. Önce gideyim” dedikten sonra,
2856. Alaca atına binerek,
2857. Ayağ-Kula’ya buyurup salarak,

2858. Doğruca giderek, Ay-Han'ın obasına geldiğinde,
2859. Bütün her şeyi hazır imiş.
2860. Bora-Şeeley'i
2861. Deer-Han kabul ettiği gibi,
2862. İşte öyle kabul edip,
2863. İşte öyle hediyeler sunarak,
2864. Acele ederken,
2865. Göçen obası ulaştığında,
2866. Halkına halk katıp,
2867. Yüküne yük katıp,
2868. Malına mal verip,
2869. Geri giderek,
2870. Hümüş-HülerMöge'nin eşyalarını
2871. Lapa, diz kapağı olarak büyüyüp, heybeye koyup,
2872. Alaca atı salıp,
2873. Kahverengi atına binerek,
2874. O halkı yöneten Hola-Sal ihtiyara
2875. Yine buyurup,
2876. İki yaşlıya nasihat ederek,
2877. Önce gitmiş imiş.
2878. Hün-Han'ın obasına gelerek,
2879. Yine öyle zaman geçirip,
2880. Üç tebaasını üç ayrı üç yüklü,
2881. Üç farklı üç renk hayvanı
2882. Üçe bölerek,
2883. Tam kuzeye doğru yönelip,
2884. Gürültüyle göçüp
2885. Gitmiş imiş.
2886. Bora-Şeeley:
2887. "Yolda acıkacağım" diyerek,
2888. Bir ayda gelse gelecek,
2889. Gelme gelmez böyle imiş.
2890. Ne kadar zaman gitmiş bilinmez.
2891. Öylece, yıl, bir güne yakınlaşmış.
2892. Geldiği gibi,
2893. Üç prenses ve üç ihtiyara gelerek:
2894. "Şimdi benim başım ağrıdığından,
2895. Zor gideceğim.
2896. Siz halkı sahiplenip, yönetip, yetiştirin,
2897. Çadır yeri, konaklayacak yerler ayarlayacağım.
2898. Hayvanın huyu bilinmez,

2899. Kendi atıma bineceğim,
2900. Yol gösterecek şeyiniz yok,
2901. Benim uzunlamasına çizdiğim yere gidip,
2902. Enlemesine çizdiğim yerde geceyi geçirip,
2903. Gelirsiniz!" diye, nasihat edip,
2904. Duran sırığı söküp,
2905. Arka tergisine bağlayarak,
2906. Gitmiş imiş.
2907. Bora-Şeeley doğruca gelerek,
2908. Üç ırmağa üç çadır yeri düzleyip,
2909. Kutsal boz tepenin üstüne çıkararak,
2910. Alday Dağı'nı kutsayıp,
2911. Sayın Ulaat'ları ile görüşüp,
2912. Neşeyle konuşup, eğlenip beklerken,
2913. Göçen obası yaklaşırken,
2914. Yalçın kayanın yanına giderek:
2915. "Yalçın kayam, yarılıver,
2916. Biricik ağabeyimi çıkarıp alayım!" diyerek,
2917. Bir gözünden yaş,
2918. Bir gözünden kan dökülerek ağladığında,
2919. Yalçın kaya çat diye yarılıvermiş.
2920. Ağabeyini çıkarıp alarak,
2921. Yalçın kayasını sıkıca kapatıp,
2922. Çadırına getirip,
2923. Eyer keçesini döşeyip, eyerini başının altına alarak,
2924. Börgünü her yerden bağlayıp,
2925. Kâğıda mektup yazarak,
2926. Eyerin yastığının altına koyarak,
2927. Üç hanın verdiği mektupları da koyup,
2928. Sağ koluna "yastık" diye üç defa yazıp,
2929. Yatırıp,
2930. Kendi boz renkli tavşana dönüşüp,
2931. Sıralı ormana zıplayıp
2932. Gitmiş imiş.
2933. Göçen obası ulaştığında,
2934. Buktug-Kiriş ölmüş.
2935. Prensesler yanına koşuşturup,
2936. Orasını burasını çektiğinde kımıldamaz,

2937. Vücudunu tuttuğunda, uzun zaman önce ölmüş gibi,
2938. Önceden mi ölmüş desen,
2939. Atının karnı tok,
2940. Yemeği kaynatıp içtiği külü ılık.
2941. İhtiyarlar durup:
2942. “Giderken başım ağrıyor diyerek gitmişti” deyip endişelenip,
2943. Üç ihtiyar, üç prensese ağlayıp, sızlaşıp,
2944. Yardımcı olacak şeyler düşünürlerken,
2945. Hün-Han’ın kızı durup,
2946. Koynundan ak ipek şalı çıkarıp alarak:
2947. “Boktug-Kiriş, benim olduğumu anlıyorsan,
2948. Kımılta!” diyerek,
2949. Yüzünü silip, sallayarak:
2950. “Delikanlı kişiyi kadın kişi
2951. Geçemez,
2952. Seni geçecek sebeple karşılaşmıştır” diyerek,
2953. Belden atladığında,
2954. Bir tarafına devrilmiş imiş.
2955. Ay-Han’ın kızı sarı şalı çıkarıp getirerek,
2956. Silip, sallayarak:
2957. “Beni fark ediyorsan,
2958. Nefes al!” diyerek,
2959. Pantolonun kemerinden atlayıverdiğinde,
2960. Nefes almış.
2961. Deer-Han’ın kızı kara ipek şalı çıkarıp getirerek,
2962. Ağzını silip, sallanarak vurup:
2963. “Benim eşim Boktug-Kiriş ise,
2964. Kalk!” demiş.
2965. Ayaktan atlayıvermiş.
2966. “Ah, aklımı kaybettim,
2967. Uyuyakaldım” diyerek,
2968. Zar zor kalkmış,
2969. Üç prenses, üç ihtiyar gelip
2970. Güllüşmüşler imiş.
2971. Boktug-Kiriş hiçbir şeyin sebebini bilmiyor imiş,
2972. Baktığında, üç prenses varmış,
2973. Hayvan da insan da çok imiş.
2974. Her şeye şaşırıp, düşünüp kalkarak,

2975. Tepenin üstüne çıkıp,
2976. Etrafını dolanarak düşünüp,
2977. Dikkatlice baktığında,
2978. Üç prenses, üç ihtiyar bir çadır dikmiş,
2979. İki bölük yerde iki çadırı yığıp indirmiş,
2980. Herkes koşuşturup
2981. Duruyor imiş.
2982. Kendini düşündüğünde,
2983. Koçu kovalarken,
2984. Atından devrilip,
2985. “Çık-çak” diye ses çıktığını hatırlamış.
2986. “Benim kardeşim yiğittir,
2987. Her şeyi,
2988. Nasıl getirmiş!” diye düşünüp,
2989. Nereye yazı yazdı acaba?
2990. Nasıl öğrenebilirim ki?” diye,
2991. Düşünüp yüzünü başını sıvazlarken,
2992. Bir baktığında, kolunda “yastık, yastık” diye
2993. Üçü art arda yazılmış yazı varmış.
2994. “Yastıkta” diye düşünerek,
2995. Eyerinin yastığını gidip aradığında,
2996. Gerçekten mektup ve
2997. Hanların mektupları duruyormuş.
2998. Mektubu okuyup öğrenip,
2999. Üç ırmağa, üç çadırı, hayvanları, halkı
3000. Uygunca yerleştirip,
3001. Sıldıs-Şokar atına binerek,
3002. Bir ayda büyük avını avlayacak,
3003. Kahverengi atına binerek,
3004. Hayvanlarını bir ayda güdecek,
3005. Altın renkli alaca atına binerek,
3006. Bir ayda malını derleyecek, halkını idare edecek,
3007. Bir ayda uykusunu uyuyacak
3008. Böyle imiş.
3009. Boktug-Kiriş kardeşini özleyip,
3010. Tebaasını toplayarak:
3011. “Sıralı ormanın aşağısından
3012. Yukarı doğru ava gidin,
3013. Canlı hiçbir şeyi öldürmeyin!” diyerek,

3014.Kendi sıralı ormanın en tepesinde,
3015. On sekiz düğmesini çözüp,
3016. Koyununu açıp, beklerken,
3017.Oğlanlar avlanarak yukarı çıkarlarken,
3018. Boz tavşan patikadan yukarıya doğru
3019.Zıplayarak yukarı gelip
3020. Koyununa girivermiş.
3021.Okşayıp, koklayıp,
3022. Bağrında şefkatle tutup,,
3023.Hün-Han'ın kızı
3024. Büyük eşine götürerek,
3025. “Yeryüzünün kutsal hayvanıdır,
3026. Eziyet etmeden, besle büyüt!” diyerek,
3027. Verip,
3028.Av avlamaya gitmiş,
3029.Boktug-Kiriş ayda avlayacağı avını avlayarak,
3030. Geri geldiğinde,
3031.Tavşanı güçsüz düşürdüğü için,
3032. “Yeryüzünün kutsal avını
3033.Niçin güçsüz düşürdün?” diyerek,
3034. Ortanca eşi Ay-Han'ın kızına
3035.Götürerek:
3036. “Güçsüz düşürmeyip, iyice besle büyüt!” diyerek
3037. Hayvanı gütmeye gitmiş,
3038. Bir ay geçtiğinde,
3039. Eskisi gibi olmuş.
3040.“Sen de işe yaramazsın” diyerek,
3041. Küçük eşine götürmüş,
3042. Bir ay geçtiğinde,
3043.Güzel semiz, döşeğin üstünde yatıyor imiş.
3044.Boktug-Kiriş de kardeşini görmek isteyerek,
3045. “Pekâlâ, yeryüzünün avını
3046. Yeryüzüne götürüp bırakacağım” diyerek,
3047.Götürerek,
3048.Enğirgey'in eteğine, ak yalçın kayanın önüne,
3049.Camdan ev yapıp,
3050. Kardeşini oturtup,
3051. Kardeşler iyisiyle konuşup, gülüşüp,

3052.Kötüsüyle konuşup, ağlaşmış imiş.
3053.Boktug-Kiriş kardeşine,
3054.Öldürdüğü avının etinden
3055. Yarısını kendi alır,
3056. Yarısını verir
3057. Böyle imiş.
3058. O sırada,
3059.Boktug-Kiriş'in iki büyük eşi:
3060. “Boktug-Kiriş'in Sıldıs-Şokar atının
3061. Ucu başı görünmez olarak yüklenip gelirdi.
3062. Av eti niçin azalıverdi?
3063.Bunun avlandığı yeri
3064. Görelim” diyerek,
3065.Enğirgey'in taygasının tepesine
3066. Koşuşup geldiklerinde,
3067.Ormanın içinde ak kayanın önünde
3068. Camdan ev duruyormuş.
3069.“O değil mi?” deyip, aşağı gelerek,
3070. “Boktug-Kiriş ava gittiğinde,
3071. İzleyelim” deyip,
3072.Gümüş çuvaldız hazırlamışlar.
3073.Boktug-Kiriş ava gittiğinde,
3074. İki eşi arkasından izleyip baktığında,
3075.O eve gitmiş.
3076. “O değil mi” deyip,
3077.Cıvıldaşarak gülüp, fısıldaşıp,
3078. “Gittiğinde, gidelim!” derlerken,
3079. Gitmiş.
3080.Koşuşup aşağı gelerek,
3081. Evin yakınına geldiklerinde,
3082. Kız çıkıp:
3083. “Köpeğin var mı? Köpeğini kov, kardeşim” deyip,
3084.Yürümüşler.
3085. Bora-Şeeley:
3086. “Köpeğim yok, köpeğim yok,
3087. Yengelerim geldi” diye,
3088. Karşısına koşup, selamlaşıp,
3089.Lezzetli yemekler sunup,
3090. Yağlı etini pişirip sunup,
3091. Üçü birlikte çay içerek,
3092.....
3093.....
3094.....

- 3095.....
- 3096.....
- 3097.Birisinin dizinin üstünde
- 3098.Yatıp uyumuş,
3099. Birisi çuvaldızını şakağına
- 3100.Sokup vurunca,
3101. Ölmüş imiş.
3102. Alçağın fazladan eşini
3103. Öldürüverdik” deyip,
- 3104.Coşarak geri gelmişler imiş.
- 3105.Boktug-Kiriş gelerek,
- 3106.Etleri indirip:
3107. “Kardeşim” diye seslendiğinde,
ses yok imiş.
3108. “Kardeşim nereye gitti?
3109. Öyle olmazdı” diye düşünüp,
3110. Attan inip, geldiğinde,
3111. Döşeğin önünde ölü olarak
3112. Yatıyor imiş.
- 3113.Ağlayıp sızlayıp, kardeşinin
başını
- 3114.Koynuna alıp, oturmuş,
3115. Ne kadar öyle duracak?”
3116. Kardeşini oyuncak bebeğe
dönüştürerek,
- 3117.İşlemeli sandık yapıp,
3118. Onun içine koyarak,
3119. Kışın donmaz, yazın çürümez,
3120. Şifalı otu sürüp,
- 3121.Bütün boynuzlu geyiğini
yakalayıp getirip,
- 3122.Boynuzun çatalına bağlayarak:
3123. “Kışın, yazın görmeye
gideceğim,
3124. Güzel taygaya gitsin, kardeşim”
diyerek,
3125. Bırakıp, zar zor geri gelmiş.
3126. İki büyük eşi:
- 3127.“Neyi kaybettin, Boktug-Kiriş?”
deyip,
- 3128.Homurdanıp, öfkelenmişler.
3129. Küçük eşi hiçbir şey
söylememiş.
3130. Ne zamana kadar
3131. Yaşamışlar bilinmez.
3132. Bütün boynuzlu geyiği,
kaybolmuş,
3133. Hiç bulamamış,
- 3134.Alday Dağı’nı, ormanı, kayayı
arayıp,
- 3135.Bulamayınca,
- 3136.Uzun zamandır serbest bıraktığı
- 3137.Ayağ-Kula’sını yakalayıp
binerek,
3138. Alt dünyada arayıp,
3139. Geri geldiğinde, iki büyük eşi:
- 3140.“Hangi âlemde
3141. Neyi aradın?” deyip,
- 3142.Çok öfkelenmişler imiş.
3143. Küçük eşine geldiğinde:
- 3144.“Sen niçin böyle yaptın?”
3145. Duygularını, düşüncelerini niçin
söylemezsin?
3146. Ne olursa olsun,
3147. Öğütler lüzumludur” diyerek,
3148. Ağlayıp sızlanmış imiş.
- 3149.Boktug-Kiriş:
3150. “Gerçekten, öğütledikleri
doğrudur” diyerek,
3151. Kendi tüm sıkıntısını
- 3152.Saklamayıp tamamıyla
söyleyiverdiğinde,
3153. Küçük eşi durup:
3154. “Senin gibi delikanlı kişinin
3155. Doğrusunu gören ve ricada
bulunacağı
- 3156.Nasihat edecek kimsesi yok mu?”
3157. Demiş imiş.
- 3158.Boktug-Kiriş gelip düşünmezi
düşünüp,
- 3159.Hatırlanmazı hatırlayarak,
3160. Kardeşinin yazdığı mektubunda,
3161. İki Sayın Ulaat’ını hatırlayıp,
3162. Dokuz düğmeli altın kutudaki
3163. Fal kitabını hatırlamış imiş.
3164. O vakit kuzeye doğru,
3165. Ak ve Kara iki ırmağın kavşağını
yurt tutmuş
3166. Zengin Karatı-Han’ın ineğini
otlatan
3167. Kara-Sagıl adlı ihtiyar
3168. Ak Irmak’ta ineği otlatırken,
- 3169.Ertesi sabah ineğin otladığı yerde
3170. Kokmuş kara çamura
3171. Geyik düşmüş.
- 3172.Sevinip:
3173. “Bunun boynuzunu Han’ıma
götürüp
3174. Etini, derisini kendime
kullanayım” diyerek, geldiğinde,

3175. Kışın, yazın tüyü dökülmez
3176.Bütün boynuzlu, güçsüz geyik
imiş.
3177. Boynuzunun çatalında
3178. İşlemeli kutu varmış.
3179.Çözüp, doğruca gelerek,
3180. Eşine getirivermiş.
3181.Zeki eşi uğraşıp zar zor,
3182.Kapağını açtığında,
3183.Her tarafı altın ve gümüşle
kaplanmış,
3184. Çok hoş giysili,
3185.Oyuncak bebek var imiş.
3186.“Bu da bu âlemin kişisi değildir,
3187. Eski âlemin oyuncak bebeği
olmalı” deyip,
3188. Hoşlanıp, beğenip
3189. Başındaki saçını sıvazlayıp,
3190.Taradığında,
3191. Bir taraftaki şakağına
3192. Aniden dokunduğunda,
3193. Ağzı hafifçe açılınca,
3194. Eşi korkarak, başköşeye
fırlatmış.
3195.İhtiyar atlayıp,
3196. Yakalayarak:
3197. “Oy, oy, kadın,
3198.Talihi nereden bileceksin,
3199.Canlanıp evladımız olup
olmayacağını kim bilir,
3200. Ne yaptın da ağzı hafifçe açıldı?”
diyerek,
3201.Başını aradığında,
3202. Gümüş çuvaldızın deliği
görünmüş.
3203.Onun deliğine kalın sinir
soktuğunda,
3204. Ağzı yine açılıvermiş.
3205.Birdenbire çekip,
3206.Çıkarınca:
3207. “Ah!” diyerek kalkıverip,
3208. Ay ve güneş gibi parlak altın
prens
3209.Oluvermiş imiş.
3210.O karı koca koyu sarı çayı
3211.Kaynatıp, yemek vererek,
3212. “Kızım, yavrum”, diye hürmet
edip,
3213. Kız da “anneciğim, babacığım”
derken,

3214. Kendi ağabeyi ve,
3215. Yengelerinin geldiğini,
3216.
3217. Yengeleri öldürdü diye
3218.Anlatıvererek:
3219. “Bana can veren
3220. İhtiyar anne ve babam sizlerden
ben
3221.Hiçbir zaman ayrılmam” diye
3222.İnandırmış imiş.
3223. O sırada Karatı-Han’ın
3224.Konur deve sürüsünün çobanı
3225.Korkunç kara buğrası
3226. Kara-Sagıl ihtiyarın
3227. Çadırına doğru üç gün dikkatle
bakmış imiş.
3228. Hanın halkı:
3229. “O buğra oraya niçin
3230. Dikkatle bakıp duruyor?”
3231. Diye konuşmuşlar.
3232. Hanın Kara-Buzur adlı oğlu,
3233.Bir gün ihtiyarın güttüğü ineğini
sayarken,
3234. Çadırın yakınına geldiğinde,
3235. Çadırdan çok güzel bir kız çıkıp
gelerek,
3236.Yonga toplayıp, içeri girince,
3237.Atını bağlayıp, içeri girmiş.
3238.Evin orta yerinde yüzüstü düşüp,
3239. Toprağı yutup,
3240.Kayarak, süprüntüleri yutup
3241. Durmuş imiş:
3242. Kız durup:
3243.“Han kişinin oğlunun huyu böyle
midir,
3244. Sıradan biriyle niçin
eğleniyorsunuz?” demiş.
3245. Sabah gelen oğlan
3246. Akşama kadar öyle bakıp
durmuş.
3247. Kız durup:
3248.“Gelen misafir dönecek,
3249.Yağan gök açacak elbette,
3250. Neden öyle gün geçiriyorsun?”
dediğinde,
3251. “Akşam olmuş mu?” diyerek,
3252.Yola çıkmış imiş.
3253.Oğlan da geri gelip:
3254. “Kara-Sagıl ihtiyarın kızını al”
diyerek,

3255. Yalvarmış imiş.
3256. Han durup:
3257. “Kara-Sagıl’da hiç kimsenin görmediği
3258. Ne kızı varmış?
3259. Ne yapacaksın?” diyerek,
3260. Hiç söz dinlemez olduğunda,
3261. Oğlan durup:
3262. “İnanmazsan,
3263. Kendi ulaklarından birisini göndererek,
3264. Benim doğru mu yalan mı söylediğimi gör, babacığım”
3265. demiş imiş.
3266. Han durup:
3267. Buğra da üç gün
3268. Öyle bakıp durmuştu” diyerek,
3269. Bir ulak göndermiş.
3270. Ulak gelip, çadıra girerek,
3271. Yine evin orta yerinde
3272. Eğilip, ağzına toprak alıp,
3273. Kayacak gibi olup, kül yutup
3274. Durmuş imiş.
3275. Bora-Şeeley durup:
3276. Ulak kişinin huyu öyle midir?
3277. Sıradan kişinin çadırına gelip,
3278. Niçin öyle yapıyorsunuz?” diyerek,
3279. Yüksükle büyü yapıp,
3280. Evin orta yerinde oturmuş.
3281. Ulak da bütün gün öyle bakıp,
3282. Oturmuş.
3283. Akşam eve geri dönmüş:
3284. “Gerçekten ilginç, yok denen
3285. Güzel kız varmış,
3286. Oğlanın o söylediği gerçekten doğruymuş, hanım” demiş.
3287. “Neden öyle yapıyorlar?” diye düşünüp,
3288. Sabah kendi gitmiş.
3289. Han geldiğinde, çadırdan kimse çıkmamış.
3290. Çadıra girip tekrardan
3291. Eğilip, toprak yutup,
3292. Kayıp, kül yutuvermiş.
3293. “Ne oldu, hanım?” diyerek,
3294. İğneyle büyü yapıp,
3295. Evin orta yerine oturmuş.
3296. Han da şaşırıp oturuvermiş,
3297. “Kara gece olmuş.
3298. Han kişinin huyu öyle midir?
3299. Gelen misafir dönecek,
3300. Yağan yağmur denecek elbette,
3301. Niçin bekliyorsunuz?” demiş.
3302. “Akşam oldu mu?” diyerek,
3303. Doğruca gidip, eşine, oğluna:
3304. “Doğrudur” demiş imiş.
3305. Karatı-Haan Kara Sagıl’ı
3306. “Çağır” diyerek bir ulak göndermiş.
3307. Ulak gidip:
3308. “Han seni çağırıyor” demiş.
3309. “İneğimi obanın yakınına götürüp
3310. Yetiyeceğim” diyerek, geri gelip,
3311. “Hanım bana gel demiş, kızım” dediğinde,
3312. Kız durup:
3313. “Han kişi gel dediğinde,
3314. Gitmemek olmaz,
3315. Gideceksin.
3316. “Sen öyle güzel kız
3317. Nereden buldun?” diyecektir.
3318. “İnsan insanı nereden bulur, hanım,
3319. Eşim doğurmuştur”
3320. Diyeceksin, babacığım” demiş imiş.
3321. İhtiyar hanının huzuruna çıkmış,
3322. Han durup:
3323. “Siz, karı koca, öyle güzel kız
3324. Nereden buldunuz?” diye sormuş.
3325. İhtiyar durup:
3326. “İnsan insanı nereden bulur,
3327. Eşim doğurmuştur, hanım”
3328. demiş imiş.
3329. Han durup:
3330. “Sen üç gün içinde
3331. Kara Irmak’ın ak başlı kara ayısının
3332. Yaşı kaç,
3333. Ak Irmak’ın büyük ak tavşanının
3334. Yaşı kaç,
3335. Onların yaşını öğrenip gel!” diye,
3336. Emretmiş imiş.
3337. İhtiyar çok bunalıp
3338. Geri gelmiş.
3339. Kızı:
3340. “Hanın ne diyor, babacığım” diye sormuş.

3341. Her şeyi anlatarak:
3342. “Güç duruma düştüm” diye,
ağlamış imiş.
3343. Kızı durup:
3344. İnsanın bunalacağı şey
3345. O mudur, babacığım?
3346. İki ağarmış insan saçından bul
getir” dediğinde,
3347. İhtiyar iki ağarmış saç bulup
getirmiş.
3348. “Saçları iki omzuna dikerek,
3349. İçine iki yuvarlak taş koyup,
3350. Kara Irmak’ın kara çukurunun
3351. Gök yamacını gözle,
3352. Ak başlı kara ayıyı otlamaya
gelecektir.
3353. Yanına geldiğinde,
3354. Ayak ucuna basarak kalkıp,
3355. Başlarını çınlatarak sarsacaksın.
3356. Ne anlatacağını,
3357. Dikkatle, dinle!” diyerek,
3358. Bir tabak tuz ufalayıp,
3359. Bir torbaya döküvermiş.
3360. “Ak Irmak’ın güneyinde
3361. Mavi tuzlak yer var.
3362. Tuzunu saçıp, bekle,
3363. Ak tavşan gelince,
3364. Bir şey söyleyecek” diye
öğütleyerek,
3365. Gitmiş imiş.
3366. İhtiyar giderek,
3367. Gök yamaca baktığında,
3368. Ak başlı ayı otluyormuş,
3369. Ayak ucuna basarak kalkarak,
omzunu ve boynunu salladığında,
3370. Ayı bakıp bakıp:
3371. “Arzayı’nın kuzey yamacında,
3372. Altmış yıl yaşadım,
3373. Beriki yamaçta elli yıl yaşadım,
3374. Çift başlı insan da görmedim,
3375. Ne tuhaf şeydir” diye,
3376. Homurdanıp gitmiş.
3377. Ak Irmak’ın güneyine gelerek,
3378. Mavi bileği taşına tuzu döküp,
3379. Beklerken,
3380. Ak tavşanlar toplanıp,
3381. Kapaşarak yalarlarken,
3382. Bir büyük tavşan gelip:
3383. “Ben Ak Irmak’ın ormanında
3384. Altmış yıl bulundum,
3385. Altmış yıl yaşamışım,
3386. Altmış ak oğulluyum,
3387. Böyle lezzetli şey
3388. Yalamadım” diye,
3389. Doyasıya yalamışlar imiş.
3390. İhtiyar kızına gelerek,
anlattığında,
3391. Hanına gidip söyleyiver,
babacığım” dediğinde,
3392. İhtiyar hana aynısını
söylediğinde,
3393. Han ertesi gün ordusunu
peşinden götürüp,
3394. Yakalayarak,
3395. Ak başlı ayıyı tutup, işkence
ettiğinde,
3396. İhtiyarın sözüyle aynı imiş,
3397. Ak tavşan yine aynı imiş.
3398. Han geri gelip,
3399. Yine: “Çağırıp getir!” diye
3400. Bir ulak göndermiş.
3401. İhtiyar geldiğinde:
3402. “İçi
3403. Dışkısız,
3404. Dışı tüysüz,
3405. Kemiği kansız olarak
3406. Bütün şekilde pişir!” diyerek,
3407. Boynuzsuz ak öküz vermiş.
3408. İhtiyar vazgeçemediğinden,
3409. Binerek geri gelip,
3410. Kederle kızına:
3411. “Ne yapacağım, kızım?” demiş.
3412. Kızı durup:
3413. “İnsanın bunalacağı şey o
mudur, babacığım?
3414. Bir kazan acı tuzlu sudan içirtip,
yalnız dağın etrafını at sürüp dolan.
3415. Dışkısı bitip, irinli kanı
çıktığında, getir!”
3416. Demiş imiş.
3417. İhtiyar kızının dediği gibi
3418. Acı tuzlu suyu içirterek,
3419. Yalnız dağın etrafını at sürüp
dolandığında,
3420. En sonunda kan geçip gitmiş.
3421. Getirdiğinde, öldürtüp,
3422. Kuma gömerek,
3423. Üstünde büyük ateş yaktırmış.
3424. İhtiyar daha da ateşi körüklerken,
3425. Kızı bir gelip:

3426. “Şimdi oldu”,
3427.Çıkarıp, tüyü yolarak:
3428. “Öküzü pişirdim,
3429.Erkeklerin kemirdiği altı omurlu boynunda
3430.Yumuşak eti olabilir,
3431.Kadınların soyduğu kat kat kırkbayırında
3432.Ufak dışkı olabilir” diyeceksin, babacığım” demiş imiş.
3433.İhtiyar hana gelerek,
3434. Kızının nasihatini olduğu gibi söylemiş.
3435. Han öküzü getirterek,
3436.İnsanlara dağıttığında,
3437.Gerçekten erkekler kemiriyor,
3438. Altı omurlu boynunda
3439.Küçük yumuşak kısımlar var,
3440.Kadınların soyduğu
3441. Kat kat kırkbayırında
3442.Biraz dışkı var
3443. İmiş.
3444. Han öylece bakıp,
3445. Boynuzlu ak öküzü yakalayarak,
3446. “Yarın gidip içeceğim,
3447.Öküzün ekşi sütünden
3448. Yoğurt yap” demiş imiş.
3449.İhtiyar öküzüne binip,
3450. Geri gelerek:
3451.Hanımız yarın teşrif edecek,
3452. Ben öküzün ekşi sütünü
3453. Yoğurt yapmalıyım” diye
3454. Anlatmış.
3455.Kızı durup:
3456. “Öküzden süt çıkar mı hiç, babacığım?” demiş.
3457. “ Ah, bilmem, kızım, gerçekten
3458.Hanımın o dediği ne olur ki?” diyerek,
3459. İhtiyar yine bunalmış imiş.
3460. “Tamam, ben öğreneyim, babacığım” demiş.
3461. Sabah han yola çıkmış.
3462. Babasına:
3463. “Sen çadırdan çıkma” diyerek,
3464.Kapının yanında saçını taramış,
3465.Han attan inerek, çadıra doğru gitmiş.
3466. “Oy oy, han, babam doğuracak,
3467.Vücudu ağrıyor,

3468.Çadıra kimse giremez” diyerek,
3469. Yolunu kesip koşuvermiş.
3470. Han durup:
3471.“Erkek kişi nasıl doğurur?” demiş.
3472. “Doğru. Öküzden süt nasıl çıkar, hanım?” dediğinde,
3473.Han diyecek bir şey bulamayıp:
3474. “Taradığın saçının teli kaçtır?” demiş.
3475. “Obanızdan buraya
3476. Atınızı kaç adım attı diye
3477. Düşünürsünüz, han?” deyip
3478. Karşılık vermiş imiş.
3479. Han da:
3480. “Kıza yenildim,
3481. Bunu bilemedim.
3482.Bütün her şeyin sebebi buradadır,
3483. Bununla daha uğraşmanın gereği yoktur” diye düşünüp
3484.Doğruca yola çıkmış imiş.
3485. Han eşine:
3486. “Her şey Kara-Sagıl’da değil,
3487. Kızdadır.
3488.Gelin alınabilir” diyerek,
3489. At başı kadar altın
3490. Kurt başı kadar gümüş
3491. Hediye yollayıp,
3492. İçkili, ak ipek kumaşlı
3493. İki ulak göndermiş.
3494.Ulaklar hediyeleri sunup,
3495. Sebebini anlattığında,
3496. İhtiyar ve eşi anlamayınca,
3497. Kızı durup:
3498. “Neden öyle yapıyorsunuz, babacığım, anneciğim?
3499.Sunulan ak hediyeyi alalım,
3500. Doldurulan içkiyi içelim” dediğinde,
3501.Şimdi gelip hediyeyi alarak,
3502.İçkiyi içmişler imiş.
3503. Ulaklar:
3504. “Görevimiz tamamlandı” diyerek,
3505. Doğruca gelerek, hana anlatmış.
3506.Han da ak çadırı, içkiyi,
3507. Yiyecekleri hazırlamış,
3508. “Ayın yenisinde, günün iyisinde
3509.Gelinimi alacağım!” diyerek,
3510. Adamları göndermiş.

3511. Kızına:
3512. “Şimdi ne diyeceğim?” diye sormuş.
3513. “Üç gün sonra toy düzenlenecek,
3514. Kızımı götüreceğim desenize, babacığım” demiş.
3515. Üç gün sonra götürecektir ve,
3516. Oturacaktı.
3517. Han dünyayı dolanarak,
3518. Dünyayı bütünüyle yazıp,
3519. Geleceği yolun yakınına
3520. Gök taş abideyi dikip,
3521. Yerleştirerek,
3522. İki hizmetçiye yolun iki tarafını
3523. İzletmiş.
3524. Üç gün sonra, karı koca ve kızı üçü birlikte giderken,
3525. Kız o yazıyı görüp,
3526. Okuyarak:
3527. “Dünyayı bütünüyle yazıp,
3528. Han çaylak kuşunu nasıl unutmuş?
3529. Evreni tamamen yazıp,
3530. Han doğanı nasıl bırakmış?
3531. Yolun bu tarafında ne var?
3532. Şu tarafında ne var?” diyerek,
3533. Şu tarafına doğru bakıp,
3534. Bu tarafına doğru göz atıp,
3535. Anne ve babasının arkasından basıp
3536. Gitmiş imiş.
3537. Ulaklar kızın konuşmasını hana anlattıklarında,
3538. Gerçekten çaylak kuşu ile doğanı
3539. Unutmuş.
3540. Yayıları karşılatmaya,
3541. Üç atı vererek,
3542. Üç kişi yollamış.
3543. Dünürleri geldiğinde,
3544. Tüm halkı toplayıp,
3545. Bir ayın otuz günü şenlik yaptıktan sonra,
3546. Halk dağılmış,
3547. Karı koca da geri gelmiş imiş.
3548. Han bir gün gelinini çağırıp getirterek:
3549. “Bugün koyunu sen güdeceksin, kızım,
3550. Senin değiştirerek söyleyeceğin şeylerse,

3551. “Kaya” demezsin, “ırmak” demezsin, “melez ağacı” da demezsin,
3552. “Kurt” demezsin, “kuzgun” demezsin, “göz” de demezsin,
3553. “Vurup” demezsin, “yiyip” demezsin,
3554. “Koyun” da demezsin!” diyerek,
3555. Koyunu gütmeye gönderip,
3556. İki kurt yakalayıp getirerek:
3557. “Koyunlardan bir koyunu kayanın önünde,
3558. Nehrin kenarında, melez ağacının altında yiyin!” diyerek, göndermiş.
3559. İki kuzguna:
3560. “Siz o koyunun gözlerini
3561. Oyup ezin!” diyerek,
3562. Göndermiş imiş.
3563. Zavallı Bora-Şeeley
3564. Bir koyunu kurda kaptırıp,
3565. Akşam geri gelerek,
3566. Beyinin çadırına girdiğinde,
3567. Han durup:
3568. “Koyununu esenlikle güttün mü, kızım?” dediğinde,
3569. Bora-Şeeley durup, cevap vermiş:
3570. “İyi değildi”
3571. Benim bir meleyenimi iki uluyan
3572. Kayalığın bağına sürünerek,
3573. Dibinde akanın kıyısında
3574. Kapıp, kemirdi,
3575. İki haykıran kara
3576. Meleyenimin iki gözünü (hrf.görenini) de
3577. Oydu” diye dolaylı olarak anlatmış.
3578. Han durup:
3579. “Benim gelinim çok zorludur” diye,
3580. Düşünmüş imiş.
3581. Karatı-Haan oğlu ve gelinine
3582. Malını, tebaasını ortasından
3583. Bölüp:
3584. “Ak Irmak’ı yurt tutun!” diyerek,
3585. Kara-Sagıl dünürüne de
3586. Ak çadırı dikerek,
3587. Malını gönüllerince verip,
3588. Oğlu ve gelinine han:
3589. “Siz ihtiyar anne babanıza
3590. Bakın!” diyerek,

3591. Birlikte geceyi geçirmişler imiş.
3592. Şıyaan am!
3593. Bektug-Kiriş tayga ormanını
3594. Kutsarken,
3595. Enğirgey'in iyesi Ereen-Ulaa
3596. Erkek ala kartal olup uçarak,
3597. Sağ omzuna konup,
3598. Kanatlarını büküp,
3599. Kınğırgay'ın iyesi Kızıl-Ulaa
3600. Dişi ala kartal olup uçarak,
3601. Sol omzuna konup,
3602. Kanatlarını bükmüş imiş.
3603. O iki Sayın Ulaa'ı ile konuşup:
3604. "Benim kızıl yalçın kayada
3605. Fal kitabım var,
3606. Ona bir bakayım,
3607. Köör-Mergen bakıp,
3608. Dıñaar-Mergen dinleyerek,
3609. Üç gün sonra,
3610. Bana bir öğüt versinler" demiş,
3611. Onlar:
3612. "Doğru" diyerek, uçup gitmişler.
3613. Bektug-Kiriş hızla ilerleyip,
3614. Kınğırgay'ın güneşli tarafındaki
3615. Kara mağaraya gelerek,
3616. Dokuz düğmeli altın kutu
içindeki
3617. Fal kitabını açtığında,
3618. Tam kuzeyde yurt tutmuş,
3619. Tamamen çoluklu çocuklu
olarak
3620. Görünüyor imiş,
3621. Onu görüp, bir sevinip,
3622. Ferahlayıp,
3623. Öyle durup
3624. Bakmış imiş.
3625. Bektug-Kiriş öyle,
3626. Kederlenip, yolunu kaybedince,
3627. Sayın Ulaa'ları yetişmiş.
3628. Bektug-Kiriş durup:
3629. "Delikanlılar, yiğitler, ne
öğrendiniz?" diye sormuş,
3630. Köör-Mergen durup:
3631. "Bu duran yüce dağın ötesinde
3632. Büyük ırmak var.
3633. O ırmağın kavşağında
3634. Zengin bir oba var.
3635. Bir tarafında Ak Irmak'ın içinde
3636. Zengin bir oba durur.
3637. Bora-Şeeley büyük ak çadırda

3638. Oraya girip çıkıyor demiş
3639. Dıñaar-Mergen durup:
3640. "Ben o çadırı dinledim,
3641. İlginç şeyler duydum" diyerek,
anlatmış.
3642. Orada bir kadın, kız çocuk
uyutuyor,
3643. Böyle ninni söyleyip duruyor"
diyerek,
3644. Taklit etmiş imiş:
3645. "Bütün boynuzlu geyiğin
3646. "Öpeyaan, öpeyaan, öpeyaan"
3647. Boynuzunun çatalında imiş,
3648. "Öpeyaan, öpeyaan, öpeyaan"
3649. Süslü kutunun içinde imiş,
3650. "Öpeyaan, öpeyaan"
3651. Oyuncak bebekli kızım,
3652. "Öpeyaan, öpeyaan"
3653. Bektug-Kiriş'in yeğeni,
3654. "Öpeyaan, öpeyaan"
3655. Bora-Şeeley'in oğlu
3656. "Öpeyaan, öpeyaan" diye
3657. Çocuğu uyutuyor" demiş imiş.
3658. Bektug-Kiriş onu dinleyip,
3659. Sakinleşerek,
3660. Onların kabiliyetlerini beğenip,
3661. Keyiflenip, sohbet etmiş,
3662. Onlar geri gelmiş.
3663. Bektug-Kiriş kuzeye doğru
3664. Yola çıkmış.
3665. Hızla ilerleyip, yüksek dağın
üstüne çıktığında,
3666. Öteki tarafta büyük ırmak varmış,
attan inerek,
3667. Dokuz eklemli kara dürbünü
3668. Çıkarıp, dürbünle baktığında,
3669. Ak ve Kara ırmak varmış.
3670. Ak ırmaktaki obaya doğru hızla
gittiğinde,
3671. Obanın aşağısında bölük bölük
oğlanlar
3672. Kement atıp yarışıyorlarmış.
3673. Bir oğlan:
3674. "Kara-Buzur babalıyım,
3675. Bektug-Kiriş dayılıyım,
3676. Bora-Şeeley' anneliyim,
3677. Bana yetişecek atış,
3678. Beni yenecek gücünüz yok" diye
3679. Atıyor imiş.
3680. "Yiğit erdir,

3681. Nerede, nasıl, oğlan?" demiş.
3682. Oğlan durup:
3683. "Her ne dense sana uygun mu,
3684. Seninle yarışmış değiliz" diyerek,
3685. Söz dinlemezmiş.
3686. Attan inip, mektup yazarak:
3687. "Bunu annene götürüver!"
diyerek,
3688. Tutturmuş.
3689. "Nasıl ihtiyardır!" diyerek,
3690. Çıkarıp, gitmiş.
3691. Annesine götürdüğünde,
3692. Okuyup, bağırarak:
3693. "Nerede, nasıl, oğlum?" diyerek,
3694. Yanında götürüp, hızla gitmiş.
3695. Peşinden gidip, ağabeyini
görerek,
3696. Boynundan kucaklayıp, sarılıp,
koklaşıp,
3697. İyiyi konuşup, gülüşerek,
3698. Kötüyü konuşup, ağlayarak
3699. Durmuşlar imiş.
3700. Bora-Şeeley ağabeyini çadırına
getirerek,
3701. Koyu çayı kaynatıp,
3702. Lezzetli yiyecekleri koyup,
3703. Yiyecek ve içecekleri sunarak,
3704. Kalın döşeğini serip,
3705. Yüksek yastığını
yerleştirdiğinde,
3706. Ayda uyuyacağı uykusunu
uyuyup
3707. Yatmış imiş.
3708. Bora-Şeeley Ayağ-Kula'nın
3709. Eyerini çıkarmak için,
3710. Kolanı çözdüğünde, kolanın altı
çürümüş,
3711. Kolan ve kolan bağı yönünde
3712. Koltukaltı, döşün derisi
3713. Oyulmuş imiş.
3714. Eyerini çıkardığında, eyer
keçesinin altı çürümüş,
3715. Keçesi yüzülmüş,
3716. Atının kılı eyer keçesini delip
geçerek,
3717. Eyerde tutuşmuş
3718. Böyle imiş.
3719. Bora-Şeeley ağabeyinin Ayağ-
Kula'sını

3720. Ilık su ile yıkayıp, donatılarını
ayırarak,
3721. Hekimin otu,
3722. Şifacının otuyla,
3723. Sabah tedavi edip, akşama kadar,
3724. Akşam tedavi edip, sabaha kadar,
3725. İyileştirerek:
3726. "Budun yarılana, eyerin yırtılana
kadar semir!" diyerek
3727. Avlamış imiş.
3728. Bektug-Kiriş'in geldiği
3729. Karatı-Haan'ın halkına ve
3730. Hanın kulağına hemen
duyulmuş.
3731. Karatı-Haan dünürüne çay ikram
etmek için
3732. Lezzetli yemekleri, içkileri
3733. Yığdırmış.
3734. Kara-Buzur avlanmaya gitmiş,
3735. Dönüş zamanı geldiğinde,
3736. Yola ve ırmağa beş kişi
yerleştirip,
3737. Obasına getirterek,
3738. Gümüş ağızlı mataraya
3739. Sert içkiyi hazırlatıp,
3740. Üç kulaç hediye ipek kumaşı,
3741. Kan uçlu kara samuru koynuna
sokup,
3742. Gece sunulacak, hatır soracak
içkiyi
3743. Oğluna buyurup, hazırlattığında,
3744. Bektug-Kiriş ayda uyuyacağı
uykusunu uyuyup,
3745. Kalktığında,
3746. İki ulak götürerek,
3747. Gidip hatır sor diyerek,
3748. Gönderen han imiş.
3749. Kara-Buzur babasının nasihatine
göre
3750. Kayınbabanın huzuruna
ihtişamla çıkıp,
3751. Hatırını sormuş.
3752. Bektug-Kiriş güveyisinin
hediyesini
3753. Eğilip alıp, içkisini içerek:
3754. "İyi güveyim, yukarı otur!" diye,
3755. Yukarı oturup, sohbet ederek,
3756. Kayınbaba ve güveyi ikisi öyle
3757. Görüşmüş imiş.

3758.Karatı-Haan dünürünü davet etmiş,
3759. Çay içip görüşmüşler.
3760.Boktug-Kiriş de her şeyi öğrenip,
3761. Rahatlayıp,
3762.Kardeşi, güveyisine
3763. Kara-Sagıl karı kocanın
3764.Mutluluğunu anlatıp,
3765. Onları koruyup, gözleyip yine öğütleyerek:
3766. “Peki, kardeşim, ziyaret edip,
3767.Hün-Haan’ın tebaasını,
3768. Bütün malını, mülkünü
3769.Öylece bölüp verdiği gibi
3770. Alıp götür!” diye öğütleyerek,
3771.Geri gelmiş.
3772.Bora-Şeeley anlatmış:
3773. “Peki, ağabeyim, sen birazcık
3774.Öfkeli ve acelecisin galiba.
3775.İki büyük yengem beni öldürse de,
3776.Seni diriltmiştir.
3777.Onların soyunu bitirmezsin” diye,
3778.Öğüt vermiş imiş.
3779.Boktug-Kiriş:
3780. “Doğru, kardeşim” diyerek,
3781. Eve döndüğünde,
3782. İki büyük eşi küçük eşini
3783.Güçsüz düşürmek istemiş,
3784.Çok öfkelenip,
3785.Yüzünü buruşturmuş imiş.
3786.Boktug-Kiriş öfkelenmez kendi öfkelenip,
3787.Kızmaz kendi kızsa da,
3788. Kardeşinin nasihatini hatırlayıp,
3789.Hün-Haan’ın kızı:
3790.“Bu devirde benimle
3791. Karı koca olmazsın,
3792. Sonraki kuşakların çocuklarının
3793. “Hop-hop” diye sürüp tutup eğleneceği
3794. Ak kelebeği ol!” diye,
3795.Ay-Haan’ın kızına da yine öyle diyerek,
3796. Sonraki kuşakların çocuklarının
3797. “Hop-hop” diye sürüp tutup eğleneceği
3798. Alaca sarı kelebeği ol!” diyerek,
3799. İki kolundan tutuverip,

3800.Aklımı kaybettirip, döndürerek,
3801. Dağıtıp üfleyip göndermiş imiş.
3802.Boktug-Kiriş Ayaş-Kula’sını
3803.Otlatmak için salarak,
3804.Sıldıs-Şokar atına binip,
3805. Ayda avlayacağı avını avlayıp,
3806.Aldın Sarala’sına binip,
3807.Hayvanlarını bir ay boyunca güden
3808. Kahverengi atına binip,
3809. Malını mülkünü, halkını
3810.Ayda sayıp, düzeltip,
3811. Küçük eşi ile,
3812.Eldig-Kara Irmak’ın kavşağını
3813. Yurt tutarken,
3814. Bora-Şeeley yetiştğinde,
3815.Tulumun ağzından,
3816. Mataranın göğsünden
3817. Çok fazla içki ve,
3818. Yüksek dağ kadar eti hazırlatarak,
3819. Üç ay durmadan
3820. Büyük toy düzenleyerek,
3821. Kardeşine Hün-Haan’ın verdiği
3822. Malı
3823.Agıldır ihtiyarın idaresine vererek,
3824. Göçüp gitmiş imiş.
3825.Şıyaan am!
3826.Boktug-Kiriş
3827. İhtiyar anne ve babasını özleyip,
3828. Gece olduğunda, aklından çıkmayıp,
3829. Gündüz hatırandan çıkmadığında,
3830.Uzun zamandır otlatmaya gönderdiği,
3831. Yolculukta bineceği
3832.Ayaş-Kula’sını çağırıp getirtmiş,
3833. Sıkıca bağlayıp,
3834.Dinlendirerek,
3835. Eşine:
3836.“Ayaş-Kula’ya belli miktarda ottan
3837.Belirli miktarda sudan verip,
3838. Yolculukta kullanacağı
3839.Yemeğini, azığımı hazırlayacaksın” diye öğütlemiş.
3840.Ayda uyuduğu uykusunu
3841. Uyumuş imiş.

3842. Boktug-Kiriş uyuyup,
kalktığında,
3843. Kullanacağı her şeyi hazır imiş,
3844. Ayañ-Kula'nın karnı
3845. Düzelip kendine gelmiş
3846. İki kulağıyla ak ve kara bulutu
3847. Arkaya, ileriye hareket ettirip,
3848. Şaha kalkmış imiş.
3849. Boktug-Kiriş
3850. Kullanacağı geniş kara heybeye
koyarak,
3851. Aylarca yıllarca acıktırıp
susatmayacak
3852. Yemeğini yiyip,
3853. Eşine nasihat vererek,
3854. Ayañ-Kula'sına binerek,
3855. Büyük sıkı yayını yükleyerek,
3856. Demir uçlu okunu koynuna
koyarak,
3857. Ayın yenisinde, günün iyisinde
3858. Kutsal boz tepenin üstüne
3859. Hızla giderek, kutsamasını
yapıp,
3860. İki Sayın-Ulaat'ını
3861. İhtiyar anne babasının nereye
gittiğini,
3862. Ölü mü diri mi olduğunu
öğrenmek isteyip,
3863. Üç gün sonra, bildirmesini
dileyerek,
3864. Kendi fal kitabına doğru gitmiş
miş.
3865. Bir ayda açsa açar,
3866. Açmasa açmaz
3867. Fal kitabını açıp, anlattığında,
3868. "Uzak olmayan doğudaki,
3869. Dokuz ırmağın dokuz geçidinin
ötesinde,
3870. Uzun Kara Irmak'ta yurt tutan,
3871. Sefalet çeken biri var" diye
3872. Falda görünmüş böyle imiş.
3873. Öyle incelerken,
3874. Sayın Ulaat'ları gelmişler.
3875. "Delikanlılar, yiğitler ne
öğrendiniz?"
3876. İstikamet nereye?" diye sormuş
miş.
3877. Köör-Mergen durup:
3878. "En doğudaki,

3879. Yedi yılda gidilecek yerde, sıra
sıra
3880. Dokuz tayganın ötesinde,
3881. Dokuz ırmağın ötesinde,
3882. Bir büyük ırmakta
3883. Büyük zengin obada
3884. Birisi buzağı güder,
3885. Birisi inek sağar" demiş,
3886. Dıñaar-Mergen durup:
3887. "O obayı dinleyip, öğrendim.
3888. Senin anne ve babanın
konuşmasını dinlediğimde,
3889. "Bu çok sinsi düşman
3890. Sarıg-Şokar atlı Saraatay'ın
3891. Zor işinden,
3892. Acımasız ağzından
3893. Kurtulacağımız gün var mı?
3894. Yok mu?
3895. Giysilerimiz eskidi,
3896. Vücudumuz yaşlandı" diye,
3897. Söylendiklerini öğrendim" demiş
miş.
3898. Zavallı Boktug-Kiriş onu
dinleyerek,
3899. Kederlenip,
3900. İki Sayın Ulaat'ına:
3901. "Ben de anne ve babanın
3902. Öcünü alayım
3903. Siz de yurda
3904. Teşrif edin" demiş imiş.
3905. Boktug-Kiriş de doğuya
yönelerek,
3906. Bulutlu göğün altından,
3907. Budaklı ağacın üstünden,
3908. Yıllık yeri aylık kılıp,
3909. Aylık yeri günlük düşünüp,
3910. Yükseklerin yamaçlarına basıp,
3911. Alçakların başından gidip,
3912. Yolculuk yapma
3913. Hâline giriverdi,
3914. Islık çalıp,
3915. Şarkı söyleyip, hüzünlenip,
3916. Gitmiş.
3917. Ayañ-Kula ürküp düşerken,
3918. Tavşan gibi yeri oyup saçarak ,
3919. Kaya kaya basıp gittiğinde,
3920. Dağ taş koparak,
3921. Yedi yıllık yere
3922. Yedi ayda ulaşmış imiş.
3923. Sıra sıra dokuz tayganın önünden

3924. Dokuz geçidi aşır,
3925. Dokuz ırmağı geçerek,
3926. “Burada atımı ve kendimi dinlendirebilirim” diye düşünüp,
3927. Dağın kuzey yamacından
3928. “*Ayt-doyt!*” diyerek,
3929. Otuz kırk geyik vurup öldürüp,
3930. Beriki yamacından “*ayt-doyt!*” diyerek,
3931. Kuzey yamacından sürüp,
3932. Altmış yetmiş yabancı koçu
3933. Öldürüp getirerek,
3934. Ormanlık dağa birden getirerek,
3935. Büyük ateşi yakıp,
3936. İnce uzun ağaçların
3937. Üst tarafına otuz kırk geyiği,
3938. Alt tarafına altmış yetmiş yabancı koçu
3939. Şişleyip,
3940. Atını salıp, eyer keçesini sererek,
3941. Eyerini başının altına alıp,
3942. Ayda uyuduğu uykusunu
3943. Uyumuş imiş.
3944. Bokuğ-Kiriş bir ay boyunca uyuyup,
3945. Kalkarak,
3946. Üst tarafına bakınıp,
3947. Otuz kırk geyiği yiyip yutup,
3948. Sert kemiğini tükürüp,
3949. Yumuşak kemiğini sümürüp,
3950. Alt tarafına bakarak,
3951. Altmış yetmiş yabancı koçu
3952. Yiyip yutup,
3953. Sert kemiğini tükürüp,
3954. Yumuşak kemiğini sümürüp yiyerek,
3955. Atını çağırıp, bağlayarak,
3956. Aylarca, yıllarca acıktırıp susatmayacak
3957. Yemeğini yiyerek,
3958. Büyük dağın sırtına çıktığında,
3959. Büyük ırmak varmış, atından inip,
3960. Dokuz eklemli kara dürbünüyle
3961. Baktığında,
3962. Bozkırı dolduran hayvanlar,
3963. Büyük bozkırın tam ortasında,
3964. Pınar suyunun her bir tarafında
3965. İki ak çadır varmış.
3966. “Bu Saraatay adlı kişinin
3967. Yurdu olmalı!” diye düşünürken,
3968. En yakınında yilkı güden ihtiyarın
3969. Yakınına gelerek,
3970. Keçelenmiş kula taylı,
3971. Semer eyerli,
3972. Ağaç üzengili,
3973. Çubuk kırbaçlı,
3974. Çayır melikesi otlu,
3975. Çalılık yayı olan,
3976. Keçe kepenekli,
3977. Söğüt kabuğu kuşaklı,
3978. Bitki borklü,
3979. Küçük oğlana dönüşerek,
3980. Gidip yetiştiğinde,
3981. İhtiyar karşısına çıkıp gelirken,
3982. Attan inerek,
3983. Hâlini hatırını sorduğunda,
3984. İhtiyar karşılık verip:
3985. “Oban, yurdun nerededir,
3986. Adın sanın nedir?”
3987. Nereye gidiyorsun, oğlan?” diye
3988. Sormuş.
3989. Oğlan durup:
3990. “Bende oba da yurt da yok,
3991. Gezip, yiyecek içecek arayıp,
3992. Yemekli yurt düşünen biriyim, dedem.
3993. Sizin atınızın ve kendinizin
3994. Adı sanı nedir,
3995. Bu hangi hanın, sürüsüdür?”
3996. Diye sormuş.
3997. Bu da Sarıg-Şokar atlı
3998. Saraatay-Möge’nin yilkı sürüsüdür.
3999. Benim adım Çılgıcı’dır” demiş.
4000. Oğlan durup:
4001. “Saraatay-Möge adlı kişi
4002. Sakin biri mi?
4003. Sert biri mi?
4004. Şimdi çadırında mı?
4005. Burada iki çadır var,
4006. Onun evi hangisidir, dedem?” diye
4007. Sormuş imiş.
4008. İhtiyar durup:
4009. “Yumuşak huylu ne demek, oğlum,
4010. Sert biridir elbette.

4011.Kızacak olursa,
4012.Altın kısa saplı kamçıyla
4013.Bir seferde çarpar.
4014.O iki çadır pehlivanın
4015. İki eşinin çadırıdır.
4016. Pehlivan çadırda yok,
4017. Bu ırmağın başında
4018. Avlanmaya gitti.
4019.Ama dönme zamanı geldi” demiş
imiş.
4020. Oğlan durup:
4021. “Pehlivanın kendisiyle
karşılaşayım” diyerek,
4022. Irmağın yukarisına dötrnala
4023. Tırıs sürüp yukarı çıkmış imiş.
4024. İhtiyar:
4025. “Ne cesur serseri biridir.
4026. Sıradan biri değil, öyle değil
mi?” diye,
4027.Öylece bakmış imiş.
4028.Boktug-Kiriş o şekilde yukarı
giderken,
4029.Sarıg-Şokar atının ucu başı
görünmeyecek şekilde
4030. Etini, derisini yüklemiş,
4031. Gölcük gibi olan ala gözleri,
4032. Büyük dağ gibi yiğit hızla gitmiş
imiş.
4033. Yolunu keserek,
4034. Ala gözlerini devirerek bakıp,
4035.Söz dinlemez,
4036. Selamsız,
4037. “Oban, yurdun nerededir?
4038. Atının ve senin adın nedir?
4039.Nereye doğru yönelip
4040.Gidiyorsun?” diye
4041. Sormuş imiş.
4042.Boktug-Kiriş durup:
4043. “Batıya doğru
4044.Eldig-İrmak’ını yurt tutan,
4045.Enğirgey ve Kıngırgay’ıele
geçiren,
4046.Ayañ-Kula atlı
4047.Boktug-Kiriş adlı kişiyim.
4048.“Doğuyu yurt tutan
4049.Sarıg-Şokar atlı,
4050.Saraatay-Möge adlı kişiyle
4051. Yarış yapsam,
4052. Nasıl olur?” diye düşünüp,
4053. Geldim.

4054. Senin oban, yurdun nerededir,
4055. Atının ve senin adın nedir?
4056. Nasıl böyle öte berileri,
4057.Yüklenip, açgözlülükle
gidiyorsun?
4058. Demiş imiş.
4059. “Ben ise Uzun-Kara Irmak’ı yurt
tutan,
4060.Ulug-Kara Tayga’yı ele geçiren,
4061.Parmaklıya yenilmeyen,
4062.Omuz ve kürek kemiği altına
düşmeyen,
4063.Yiğit Sarıg-Şokar atlı
4064.Saraatay-Möge adlı kişi
4065. Benim.
4066. Savaşa götüreceğim eşyalarım
çadırdadır.
4067. Yarışmayı istiyorsan,
4068.Annelerin doğurduğu
4069. Bedenlerimizle güreşeceğiz”
diye,
4070. Öfkelenmiş imiş.
4071.Boktug-Kiriş durup:
4072. “Gerçekten oturana söz,
4073.Yolcuya gecikme olmadan,
4074. Dört bedenle
4075. Güreşelim” diyerek,
4076. Gölcük olan ala gözleri
4077. Somurtarak bakıp,
4078.İri ala gözlerini
4079. Devirerek bakmış imiş.
4080. İki yiğit sabah güreşeceğinden,
4081. İki tarafa gidip
4082. Varmışlar imiş.
4083.Boktug-Kiriş bozkırın o tarafına
4084. Doğruca giderek,
4085. Atını bağlayıp,
4086. Altmış pehlivan kullanılarak,
4087. Seksen pehlivanın korkusuyla
yapılan
4088. Altmış seksen geyik derisinden
güreş giysisini
4089. İğne başı sığacak kadar
boşluksuz
4090.Aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı
4091. Sıkıca çekip, giyerek,
4092. Beklerken,
4093. Sabah erkenden,
4094. Tan vaktinde alaca sarı olan
Saraatay-Möge

4095. Kara yeri titreterek,
4096. Yeşil yeri sallayarak
4097. Zıplayıp duruyor imiş.
4098. Boktug-Kiriş karşısından
zıplayıp giderek,
4099. İki er de bir taraftan diğer tarafa,
4100. Dolaşıp, dönüp,
4101. Aniden çarpışıp,
4102. Üç ayın doksan günü
4103. Kapışıp,
4104. Boktug-Kiriş uygun bir tutuşla
4105. Giriştiğinde,
4106. Saraatay-Möge'nin iki koltuk
altından vurarak,
4107. Bütün evreni, dünyayı dolanarak,
4108. Üç ayın doksan günü döndürüp,
4109. Anadan doğduğundan beri bir
şey konulmamış
4110. Körpe kürek kemiğinin ucunu
serbest bırakarak,
4111. Gökyüzünü sallayarak,
4112. Kara yeri titreterek,
4113. Gök tümseğın üstüne
4114. Kuyruk sokumunu kırıp
düşürmüş imiş.
4115. Boktug-Kiriş sandık gibi ak
göğüsün üstüne
4116. Oturarak,
4117. "Anne ve babamı alıp, sömürüp,
4118. Ganimetimi edinerek,
dağıtmışsın,
4119. Öldürecek kişinin sözü alınır,
4120. Öldürülecek hayvanın kanı alınır,
4121. Sözüünü söyle!" demiş imiş.
4122. Saraatay Möge:
4123. "Benim memleket gezip,
ganimet arayarak,
4124. Ele geçirdiğim de doğru,
4125. Kötü şeyleri yaptıktan sonra
4126. Söz de ne demek olur
4127. Öldüreceğini, dirilteceğini
kendin bilirsin,
4128. Tek atımı kendi atınla
4129. Birlikte kullanırsın" demiş imiş.
4130. Boktug-Kiriş oradan kalkarak,
4131. "Etini yeraltındaki kurtlar yere
götürüp,
4132. Gökteki kuşlar göğe taşıyıp
4133. Yesinler!" diyerek,
4134. Her tarafa kesip, atıp,

4135. Saç örgüsünü tutup çekerek,
4136. Sağlam kemiğini sıralı ormanı
söküp getirip,
4137. Büyük ateşi alevlendirip,
yakarak,
4138. Saraatay-Möge'nin eşyalarını
4139. Diz kapağı, baldır gibi
ufalayarak,
4140. Heybeye koyup,
4141. Sarıg-Şokar atının terkisine alıp,
4142. Yetişip, gelerek,
4143. Yılkı çobanı ihtiyara getirip:
4144. "Bu et ve deriyi dostunla paylaş"
diyerek,
4145. Atın eyerini ve koşum takımını
koy,
4146. Ne zaman kullanacaksın, alırsın"
diyerek,
4147. Verip, atı salıp,
4148. Obaya gittiğinde,
4149. Babası yolun başında buzağı
güdüyor,
4150. Yayan imiş.
4151. Geldiğinde,
4152. Yolumu kaybettim diye, sırt üstü
düşmüş.
4153. "Bekle dur, ihtiyar, ne oldu?
4154. Öylece konuşalım" diye
sakinleştirip,
4155. Babasına acıyıp, kederlenerek,
4156. Atından inip:
4157. Burayı dinle,
4158. Senin oğlun Boktug'un benim.
4159. Ben sizin düşmanınızı
4160. Saraatay'ı yendim,
4161. Onun saç örgüsü budur,
4162. Şimdi yurda gideceğiz" diye,
4163. Babasını ikna etmiş.
4164. İhtiyar oğluna inanıp, ağlayıp,
4165. Sıkıntılarını anlatmış imiş.
4166. Babasına:
4167. "Buzağı nereye gitti, dönsün!"
diyerek,
4168. Annesinin oturduğu evi sorarak,
4169. Doğruca yola çıkıp,
4170. Saraatay'ın büyük eşinin yurduna
4171. Gelerek:
4172. "Sen bu evden derhâl çık,
4173. Şu eve git,
4174. Malı mülkü yağmalanmış

4175. Eşinin saç örgüsü bu değil mi?"
diyerek,
4176. Saç örgüsünü verip, kovalayıp,
4177. İhtiyar anne babasıyla
4178. İyiyi konuşup, gülerek,
4179. Kötüyü konuşup, ağlayıp,
4180. Durmuş imiş.
4181. Boktuğ-Kiriş Saraatay Möge'nin
4182. Büyük borazanını çıkarıp,
4183. Fazlaca tebaasını toplayıp,
4184. Küçük borazanını çıkarıp,
4185. Az tebaasını toplayarak,
4186. Neredeyse bütün hayvanlarını
toplattı,
4187. Bir ayda hazırlanarak,
4188. Babasını Sarıg-Şokar atına
bindirerek,
4189. Annesini yaşlı olsa da
4190. Özen-Kula'ya bindirip,
4191. Saraatay'ın yurduna
4192. Hayvanların ahırını, at direğini,
4193. Eşyalarını koyacağı ağaç ve
demir ambarlarına bırakarak,
4194. Kum ve çakıl taşlarını savurup,
4195. Eşyaları sallandır şekilde
yükleyip,
4196. Hayvanını gürültüyle sürüp,
4197. Tebaasını şamatayla peşinden
götürerek,
4198. Yurduna gelmiş imiş.
4199. Boktuğ-Kiriş halkını
4200. Gidilecek yerin ortasına
götürerek:
4201. "Evet, babacığım, yol bilmez
değilsin,
4202. Göçüp ulaşın" diyerek
4203. Önden yola çıkmış.
4204. Doğruca giderek,
4205. Engirgey'in tepesine gelip,
4206. Dokuz eklemli kara dürbünü
çıkarak,
4207. Yurdunu gözetlediğinde,
4208. Yurdu yeşil renkli, güzel imiş.
4209. Hayvanı koyunu bozkır dolusu,
4210. Keçisi çukurlar dolusu,
4211. İneği çayırlar dolusu,
4212. Yılıksı çukurlar dolusu,
4213. Devesi otlu kara ova dolusu,
4214. Halkı gür orman gibi
4215. Yukarı aşağı göçüp duruyormuş,

4216. Her şey gözünün önünden geçip
gidiyormuş,
4217. Bir kez öylece bakıp, hayran
olup,
4218. Bir ayda tütün içse içer,
4219. İçmese içmez,
4220. Kızıl tütünü
4221. Tombak uçlu, nikel ağızlı
piposunu
4222. Keyifle silkeleyip içerek,
4223. Rahatlamış imiş.
4224. Atına binerek doğruca yurduna
gelip,
4225. Demir işlemeli direğine
4226. Atını bağlayıp, girerek,
4227. Eşiyle sohbet edip,
4228. Yaptığı yolculuğu anlatıp,
4229. Yurdunun güzelliğini konuşup,
4230. Durmuş imiş.
4231. Eşi durup,
4232. Yolculuğunu ilgiyle dinledikten
sonra:
4233. "Senin yurdun güzel olmaz olur
mu,
4234. Sen gittikten sonra
4235. Kendin gibi yuvarlak kara oğul
doğurdum" diye neşeyle anlatıp,
4236. "Daha sonra yüz samur derisiyle
börk,
4237. Dikiş yeri görünmez kareli kara
ipek don,
4238. Kara telatin çizme,
4239. Kızıl palaska kemer işledim"
diyerek,
4240. Bütün eşyaları alıp getirip,
4241. Eğlenen prenses imiş.
4242. Boktuğ-Kiriş onları giydiğinde,
4243. Tam olmuş imiş.
4244. "Oğlun nerede? Göreyim"
dediğinde,
4245. "Av avlayıp hayvan
güdeceğim" diye,
4246. Hiç rahat vermediğinden,
4247. Alaca atı verdiğimde,
4248. Avlanmaya gitti.
4249. Şimdi dönme zamanı geldi." diye
4250. Neşe içinde anlatmış.
4251. Onlar öyle konuşurlarken,
4252. Dışarıdan çok yüksek bir ses
çıkmış. Dinlediğinde:

4253. “Misafirlere ait at direği varken,
4254. Atımın direğine,
4255. Kim, ne atı bağladı,
4256. Nasıl büyük bir kibirdir?
4257. Buraya gel!” diye bağırmış.
4258. Eşi:
4259. “Oğlan geldi” diyerek,
4260. Hızla dışarı çıkıp:
4261. “Baban geldi” diye,
4262. Sakinleştirirken, çıkıp :
4263. Genç kişi öyle hızlı olmamalıdır,
4264. Buraya gel, oğlum,
4265. Baban benim.
4266. Benim iyi eşimin doğurduğu
oğlan sensin”
4267. “Peki,öyleyse,
4268. Öyle tabii” diyerek,
4269. Hemen gelip attan inmiş.
4270. Orada baba ve oğul görüşmüş
imiş.
4271. O sırada,
4272. Göçen oba geldiğinde,
4273. Ak-Irmak’a yerleşmiş,
4274. Kara-Sal, Hola-Sal iki ihtiyara
4275. O Saraatay-Möge’nin iki eşini
4276. Evleriyle birlikte verip:
4277. “Siz bunlara bakıracaksınız,
4278. Bu pek çok malı insanlara
gösterip,
4279. Emanet edeceksiniz,
4280. Kullanılacak eşyaları kendiniz
bilirsiniz” diyerek,
4281. Yaşlı anne ve babasını obanın
arkasına
4282. Cam pencereli ev inşa ederek,
4283. Oraya yerleştirip,
4284. O halkın yaşlı insanlarını
4285. Yine uygunca yaşatmış
4286. İmiş.
4287. Öylece yaşarlarken,
4288. İhtiyar çoban gelerek:
4289. Benim güttüğüm yılmımın
4290. Eskiden buradan giden büyük
kızıl sarı aygır eşi
4291. Sadece kızıl sarı değil miydi,
4292. Kendi gibi kızıl sarı tay
doğurmuş,
4293. Onun cesurluğu ve çevikliği
dersen,
4294. Düz araziye zıpladığında,

4295. Tepip oyduğu toprağı
4296. Tayları gömüp toprak altında
bırakıyor
4297. Dağın güney tarafına
zıpladığında,
4298. Söküp teptiği taşı
4299. Yolda bent oluşturuyor,
4300. Kızıl sarı tay var,
4301. Onu anlatmak için geldim”
4302. Demiş imiş.
4303. Bektug-Kiriş onu dinleyerek,
ihtiyara:
4304. “Mutlu, iyi niyetli ihtiyarsın.
4305. Oğlanın atı budur,
4306. İyi himaye et” diyerek,
4307. Kara ipek don,
4308. Siyah telatin çizme,
4309. Kızıl tilki derisi börk,
4310. Parlak ipek kemer vermiş.
4311. İhtiyar sevinip:
4312. “Saraatay-Möge her ne yaparsa,
4313. Mükâfatlandırmayı bırak,
4314. Göz ucuyla bile bakmaz” diye,
4315. İyi dileklerde bulunup gitmiş
imiş.
4316. Bektug-Kiriş, oğlu geldiğinde:
4317. “Tamam, oğlum, senin
yolculuğunu yapacağın
4318. Atın yok,
4319. Çoban ihtiyarın güdeceği
yılıksında
4320. Kızıl sarı tay var,
4321. Onu o dedene sorarak,
4322. Eğitip bineceksin,
4323. Gidip yakalayıp getir!” diyerek,
4324. Altın kement vermiş.
4325. Oğlan yayan giderek,
4326. Çoban dedesine sorduğunda,
4327. Küçük kızıl sarı tayı göstermiş,
4328. “Bu insanlar neden böyle
yapıyorlar?” diyerek,
4329. Malı sürüp,
4330. Yakaladığı sırada,
4331. Eğilip,
4332. Hızla gitmiş.
4333. “Nasıl gözü kara şeydir, küçük
de olsa
4334. Getir denen şeyi
4335. Yakalayıp götürmek gerek”
diyerek,

4336. Kemendini sararak,
4337. Bir kez malı sürüp,
4338. İçeri bırakıp, otururken,
4339. Tay yarışı kadar yere
4340. Yara yara sürüklemiş.
4341. “Pek takdire şayandır” diye düşünüp,
4342. Yularlayarak, zar zor götürmüş.
4343. Eski de olsa benim eşyalarım iyidir, oğlum” diyerek,
4344. Ayağ-Kula'nın koşumunu vermiş.
4345. Demir bukağı ile bağlayarak,
4346. Bronz yuları koyduğunda,
4347. Tay olmuş.
4348. Aygırın eşyalarının hepsini
4349. Kullandığında,
4350. Yetişkin genç at,
4351. Otuz kulaç uzunluğunda,
4352. Üç kucak kuyruklu,
4353. Yüksek dağ gibi Han-Şilgi at olup,
4354. İki kulağı ak ve kara buluta
4355. Yetişecek imiş.
4356. Her şeyi babasına anlattığında:
4357. “Şimdi bineceksin
4358. Aylarca yıllarca acıktırıp susatmayacak
4359. Yemeğini ye” diyerek, oğlunu öğütleyerek,
4360. Binip, bukağıyı ayırarak,
4361. Saldığı sırada,
4362. Dünyaya gözleri karararak bakmış,
4363. Eşine neşeyle anlatmış imiş.
4364. Hayvan da durarak, oğlandan
4365. Gözlerini kamaştırarak,
4366. Kara bağı sallanarak,
4367. Şahlanmış,
4368. İyi atın şahlanışıyla şahlanıp,
4369. Bir ay boyunca şaha kalkmış, durmuş.
4370. “Nasıl yorulmaz, durulmaz serserisin?
4371. Derhal dur!” diyerek,
4372. Attan inmiş.
4373. Hayvanı:
4374. “Yorulacağım duracağım nerede görülmüş!
4375. Ben sana iyi at olacağım,

4376. Sen de bana iyi sahip olacaksın!” demiş.
4377. Oğlan durup:
4378. “Sen bana iyi at olacaksın,
4379. Ben de sana iyi sahip olacağım” demiş.
4380. Delikanlı da iyi atını
4381. Düzeltip, eyer vurarak,
4382. Eve gittiğinde,
4383. Lezzetli yemeği sunup,
4384. Üçü birlikte yiyerek,
4385. Babası:
4386. “Atın uygun gibi mi, oğlum? diye sormuş.
4387. Oğlan:
4388. “Düz araziye oyup,
4389. Düz yeri deşip şahlandı” diye,
4390. Atını methedip neşeyle konuşmuş imiş.
4391. Babası:
4392. “Peki, oğlum, uykunu uyuyup,
4393. Dinlen” diyerek,
4394. Kalın döşeğini serip,
4395. Büyük yastığını koyup,
4396. Uyumuş.
4397. Atını salarak,
4398. Oğluna ve atına
4399. Ad vermek için,
4400. İçkiler, yemek
4401. Hazırlatmış.
4402. Bir ayda hazırlamış.
4403. Oğlan bir ay uyuyarak, kalktığına,
4404. Babası:
4405. “Peki, oğlum, atını yakalayıp getir!”
4406. Atına ve kendine
4407. Ad verilecek” diyerek göndermiş.
4408. Oğlan da yakalayıp getirmiş.
4409. İnsanları toplayarak:
4410. “Oğlana iyi ad veren kişiyi
4411. Çok fazla malla ve
4412. Yeterince hayvanla
4413. Mükâfatlandıracağım.
4414. Kötü ad veren kişiyi
4415. Çobanın çobanı,
4416. Kulun kulu yapacağım!” diye,
4417. Duyurarak,
4418. Bir ay büyük toy düzenlemiş.

4419. Zaman yaklaştığında ad veren kişi yok imiş.
4420. En sonunda ayağı yara bere içinde
4421. Kolunu değnek yaralamış
4422. Çok yaşlı kırbaşı bir kadın
4423. Yalpalayarak gelmiş.
4424. Halk yol vermiş,
4425. Eşi gelerek:
4426. “Bu kadar insandan oğlana
4427. Ad verecek kişi olmayınca,
4428. İyi ad verip,
4429. Ödül alacak hâlim yok,
4430. Kötü ad verip,
4431. Çoban hizmetkâr olacak halim yok.
4432. Ölümüne yaklaşmış biriyim,
4433. Nerede, oğlum, atın nerede?
4434. Git hazır olarak gel!” diye
4435. Seslenmiş imiş.
4436. Oğlanı elbiselerini giydirerek,
4437. Eşyaları yükletip kuşandırarak,
4438. Atına bindirip,
4439. Kadının yanına göndermiş imiş.
4440. Güçsüz değneğini tıkırdatıp dayanarak,
4441. Çevresinde adımlayarak:
4442. “At at gibidir,
4443. Oğlan da er gibidir!” diyerek,
4444. Han-Şilgi atlı
4445. Han-Çeğney olsa nasıl acaba, halkım?”
4446. Demiş imiş.
4447. Halkın çoğu ve Bektug Kiriş:
4448. “Olur, uygundur!” deyip,
4449. Eğlenerek, toyu devam ettirmişler.
4450. İhtiyarı ak keçenin üstüne oturtarak,
4451. Dört kişi birlikte götürüp,
4452. Bektug-Kiriş’in çadırına getirerek,
4453. Et yedirip, çay ikram edip,
4454. Obanın arkasına anne ve babasının yanına
4455. Cam ev inşa ederek,
4456. Oturtacak besleyecek,
4457. Pamuklarda oturtup,
4458. Bakacağı kişileri koymuş imiş.
4459. Han-Çeğney
4460. Babasının atlarını binerek,
4461. Babasının yaptığı
4462. Av hayvanı, hayvanları, malı mülkü, halkı ve
4463. Dokuz düğmeli altın kutu içinde duran
4464. Fal kitabına yine bakıp,
4465. Yüksek dağ ve taygayı kutsamasını ve
4466. Babasının bütün işlerini o şekilde yapan
4467. Yiğit, cesur er olup büyümüş imiş.
4468. Bektug-Kiriş mutlu olarak,
4469. Eşi ile:
4470. “Biz bu oğlumuzu
4471. Nereden birini bulalım” diye konuşup tavsiye vererek,
4472. Bektug-Kiriş durup,
4473. Altın kutu içindeki
4474. Fal kitabını açıp,
4475. Bütün dünyanın,
4476. Çevresini,
4477. Aradığında,
4478. Kuzeye doğru
4479. Hadılg-Irmak’ı yurt tutan,
4480. Kazılganlı Kara-Tayga’yı ele geçirip doğan
4481. “Çaşka-Haan adlı kişinin
4482. Ay ve güneş gibi parlak altın prensesi var,
4483. O uygun düşer” diye söylemiş,
4484. Böyle olmuş imiş.
4485. Han-Çeğney geldiğinde:
4486. Han-Şilgi’yi yakalayıp getir, oğlum,
4487. Uzaklara yolculuk yapacaksın” dediğinde,
4488. Han-Çeğney iyi atına seslenip tutarak,
4489. Babasına getirip,
4490. Hayvanı güdüp, yolculuğunu yapmaya gitmiş.
4491. Bektug-Kiriş yolculukta yiyeceği,
4492. Aylarca, yıllarca acıktırıp, susatmayacak
4493. Yemeğini hazırlayıp,
4494. At başı kadar altın,
4495. Kurt başı kadar gümüş,

4496. Üç kulaç ipek kumaşı,
4497. Ak kollu, kan uçlu kara samur ve
4498. Kendisi yetemeyeceğinden,
4499. Kâğıda mektubu yazıp,
4500. Han-Şilgi'yi sağlamca bağlayıp,
4501. Dinlendirerek, hazırlarken,
4502. Oğlu geldiğinde, yemek yiyerek:
4503. "Uykunu uyu, oğlum" diyerek,
4504. Uyutmuş imiş.
4505. Han-Çeşgey ayda uyuyacağı
uykusunu uyuyup,
4506. Kalktığında,
4507. Lezzetli yiyeceklerini koyarak,
4508. Anne ve babası üçü birlikte çay
içip, sohbet edip,
4509. Bektug-Kiriş oğluna anlatmış:
4510. "Peki, oğlum, biz anne ve baban
4511. Yaşlandık,
4512. Sense yiğit, yalnız kişi olacaksın,
4513. Sen bundan sonra yetişkin
olacaksın,
4514. Bu memlekette sana layık biri
yok.
4515. Kuzeye doğru
4516. Hadılg-Irmak'ı yurt tutan,
4517. Kazılğannıg Kara-Tayga'yı ele
geçirip doğan
4518. Çaşka-Haan adlı kişinin
4519. Tek kızı uygundur.
4520. Oraya yolculuk yapacaksın,
oğlum" diyerek,
4521. Götüreceği şeyleri sayarak,
4522. Geniş kara heybeye koyup,
4523. Başka memlekete yolculuğun
usulünü ve
4524. Yumuşak gözlülerle konuşarak
geçmenin,
4525. Ala gözlülere yan bakarak
geçmenin,
4526. Han kişiyi selamlamanın usulünü
ve
4527. Yolculuğa nasıl çıkacağını
4528. Eksiksiz olarak
4529. Üç gün boyunca oğlunu
öğütleyip,
4530. Ayın yenisinde, günün iyisinde
4531. Atıyla göndermiş imiş.
4532. Han-Şilgi atlı Han-Çeşgey
4533. Kuzeye doğru yönelip,
4534. Bulutlunun altından
4535. Budaklının üstünden
4536. Yükseklerin yamaçlarına değip,
4537. Alçakların başına basıp,
4538. Koyun gibi taşı ufalayıp,
4539. Tavşan gibi yeri oyup,
4540. Yıllık yeri aylık kılıp,
4541. Aylık yeri günlük kılıp,
4542. Doğruca gitmiş imiş.
4543. Han-Çeşgey bir düşündüğünde
4544. "Yurttan çıktığımızdan beri,
4545. Yemek yemedik"
4546. Acıkmaya başlamış.
4547. "Burada kendimi ve atı
4548. Dinlendirebilirim." diye
düşünüp,
4549. Sıralı ormanı koparıp getirerek,
4550. Büyük ateşi körükleyip,
4551. Yetmiş kişinin yiyip
bitiremeyeceği
4552. Geniş kazanda
4553. Koyu çayı kaynatıp,
4554. Aylarca yıllarca acıktırıp
susatmayacak
4555. Lezzetli yemeğini yiyip,
4556. Atını salıp, eyer keçesini sererek,
4557. Eyeri başının altına koyarak,
uyumuş.
4558. Han-Çeşgey ayda uyuduğu
uykusunu uyuyup,
4559. Kalkarak, yemek yiyip,
4560. Uzun yolculuğuna durmadan
4561. Giderken,
4562. Çok büyük tayga ormanı
duruyormuş.
4563. Hâkim tepenin üstüne çıkararak,
4564. Dokuz eklemeli kara dürbünü
çıkartıp getirerek,
4565. "Belli belirsiz bir şey görünecek
değil" diyerek,
4566. Baktığında,
4567. Uçsuz bucaksız seraplı sarı
bozkırın
4568. Her bir tarafı çalılık gibi
hayvanlar,
4569. Baş tarafındaki büyük kara
tayganın bağrında
4570. Büyük köy, büyük zengin yurdun
4571. Silüeti görünüyor
4572. Böyle imiş.
4573. Han-Çeşgey:

4574. “Bu hayvanların çobanından
4575. Bir şeyin istikameti sorulmaz
mı?” diye düşünerek,
4576. Doğruca gelmiş.
4577. Bu tarafında konur sarı deve
çobanı varmış.
4578. Karşısına çıkıp geldiğinde,
4579. Kır başlı, ak sakallı sarı ihtiyar
4580. Attan inip, selamlaşarak:
4581. “Oban, yurdun nerededir?
4582. Atının ve senin adın nedir,
oğlum?” demiş.
4583. “Tam güneyde
4584. Eldig-Hem’de yaşayan,
4585. Engirgey ve Kınğırgey’ı ele
geçiren,
4586. Han-Şilgi atlı
4587. Han-Çeengey denilen kişiyim”
demiş.
4588. “Nereye diye niyetlenip,
4589. Nasıl yolculuk yapıyorsun,
oğlum?” demiş.
4590. Han-Çeengey durup:
4591. “Tam kuzeyde
4592. Hadılıg-Hem’de yaşayan,
4593. Kazılğannıg-Kara-Tayga’yı ele
geçiren,
4594. Çaşka-Haan’la karşılaşmak için
4595. Giden kişiyim,
4596. Sizler hangi hanın sürüsünü
güdüyorsunuz
4597. Atın ve kendinin adı nedir,
ihtiyar? demiş.
4598. İhtiyar durup:
4599. “Benim atım da adım da yok,
4600. Öyle sarı çoban derler,
4601. Çaşka-Haan denilen kişinin
4602. Deve sürüsüdür, oğlum” demiş.
4603. Han-Çeengey durup:
4604. “Sizin hanın sertliği,
yumuşaklığı ne derecedir?
4605. Şimdi obasında var mı, yok mu?”
diye
4606. Sormuş imiş.
4607. İhtiyar:
4608. “Yumuşaktır, oğlum.
4609. Çadırında olmalı,
4610. Tam batıda
4611. Sarınday-Sarıg Haan denilen
kişiyle

4612. Uzun zaman boyunca savaşan
insanlardır.
4613. O hanın geleceği zaman
yaklaşmış,
4614. Canını kurtarmanın
4615. Yolunu bulamıyor, oğlum.
4616. Yiğit,
4617. Cesur kişisin, oğlum,
4618. Ölümünden kurtarabilirsen,
4619. Hanın tek kızının
4620. Evleneceği er sensin” demiş imiş.
4621. “Öyle, ihtiyar” diyerek doğruca
gidip,
4622. Hanın obasına gelerek,
4623. Doksan atın dolanamayacağı
4624. Yuvarlak ak otağın dışındaki
4625. Demir direğe atını bağlayarak,
4626. Çadıra giderken,
4627. İki tayga gibi sarı köpek
koşturmuş.
4628. İki sarı hizmetçi
4629. İki sarı köpeği durdurmuş,
4630. İçeri girdiğinde,
4631. Kır saçlı kara han ve eşi oturmuş.
4632. Hana:
4633. “Han, selam!” deyip,
4634. Eşine:
4635. “Kadın, selam!” dediğinde,
4636. Han ve eşi karşılık vererek,
4637. Yukarı oturup,
4638. Halıyı minderi yerleştirip,
4639. Lezzetli yemekler ikram edip:
4640. “Oban yurdun nerededir?
4641. Atının ve senin adın sanın nedir?
4642. Nereye doğru, nasıl yolculuk
edeceksin
4643. Oğlum?” diye,
4644. Güler yüzle sormuş imiş.
4645. Delikanlı durup:
4646. “Tam güneyde
4647. Eldip-Kara Irmak’ı yurt tutan,
4648. Engirgey’i ve Kınğırgey’ı ele
geçiren
4649. Boktuğ-Kiriş’in oğlu
4650. Han-Şilgi atlı
4651. Han-Çeengey denilen kişiyim.
4652. “Tam kuzeyde
4653. Hadılıg-Hem’de yaşayacak,
4654. Kazılğannıg-Kara-Tayga’yı ele
geçiren,

4655. Çaşka-Haan denilen kişiye
4656. Misafir âdetiyle
4657. Dostça hediye sun oğlum”
diyerek, (babam)
4658. Ak mektup yazdı” deyip,
4659. Koynundan kâğıt dolusu yazılı
mektubu
4660. Ak şalından çıkararak,
4661. İki eliyle vermiş imiş.
4662. Ak mektubu eğilip alarak,
4663. Okuyup:
4664. “Güzel hediye, oğlum” diyerek,
4665. “Görevin yerine geldi!”
dediğinde,
4666. Hızla gidip,
4667. Geniş kara heybesinden
4668. Ak çıkını alıp, çadıra gelerek,
4669. Ak çıkını açıp,
4670. At başı gibi altını hana sunup,
4671. Kurt başı gibi gümüşü eşine
sunup,
4672. Üç kulaç ipek kumaşın üstüne
4673. Ak kollu kan uçlu kara samuru
4674. Tanrı’ya sunarak,
4675. Durmuş imiş.
4676. Han sunulan hediyeyi
4677. Kutlama yapıp, alarak:
4678. “Ak çadırı dikip
4679. Tek kızımı evlendireyim.
4680. İyi güveyim olman uygundur”
 demiş
4681. İmiş.
4682. Ertesi gün ak çadırı dikerek,
4683. Alıp vereceğini kâğıda yazarak,
4684. Güveyine tutturmuş imiş.
4685. Ak mektubu alıp,
4686. Sevinmiş imiş.
4687. Şıyaan!
4688. Han da ak çadırı dikerek,
4689. Kızıyla güveyine
4690. Lezzetli güzel yemekler
hazırlatarak,
4691. Çay ikram edip oturmuş imiş.
4692. Bir gün han ulak göndererek,
4693. Güveyini çağırtmış.
4694. Kayınbabanın gel dediği yere
4695. Gidip ulaştığında,
4696. Lezzetli yiyecekler koyarak,
4697. Hürmet edip,
4698. Özel ilgi göstermiş imiş.

4699. Çay içip, yemek yerlerken,
4700. Han kayınbaba durup:
4701. “Tam batıda yurt tutan
4702. Sarınday-Sarığ Han denen
kişiyle
4703. Uzun zaman boyunca savaştan
kişileriz.
4704. İhtiyarlayıp yaşlandım.
4705. O han şimdi orta yaşlı,
4706. Benden gençtir.
4707. İntikam alacağı zaman gelince,
4708. Karşısına çıkıp, alt ediver, iyi
güveyim”
4709. Demiş imiş.
4710. Han-Çeşgey durup:
4711. “Gideceğim elbette,
kayınbabam” diyerek,
4712. O hanın yöntemlerini,
4713. Gücünü kuvvetini,
4714. Geleceği yolu soran
4715. Han-Çeşgey imiş.
4716. Han durup:
4717. “O hanın yöntemi
4718. Gökyüzünden bir gelmek,
4719. Yer altından bir gelmektir.
4720. Gökyüzünden gelirken,
4721. Seni tanırsa,
4722. Yıldırım düşürür.
4723. Yerden gelirken,
4724. Seni tanırsa,
4725. Afet sel çıkarır.
4726. Ondan başka yöntemi yoktur,
4727. Kendisi güçlü pehlivandır.
4728. “Öyledir” diyerek,
4729. Han-Çeşgey doğruca gidip,
4730. Evine geldiğinde,
4731. Eşi sormuş.
4732. Han-Çeşgey durup,
4733. Hanın konuşmasını eksiksiz
4734. Anlatmış.
4735. Eşi durup:
4736. “Benim babamın bu yaşında
yenediği düşmanı
4737. Gençken nasıl yok edeceksin?”
diyerek,
4738. Rahat bırakmayıp, ağlayıp
sızlayıp,
4739. İzin vermemiş.
4740. Varılacaksa varacak,
4741. Gidilecekse gideceğim” diyerek,

4742. Han-Şilgi'sini eyerleyip binerek,
4743. Kayınbabasının isteğince
4744. Hızla yola çıkmış imiş,
4745. Dokuz yıllık mesafeyi
4746. Dokuz ayda giderken,
4747. Geniş seraplı
4748. Sarı bozkırın başından
4749. Çuvaldız gibi kızıl toz
4750. Gökyüzüne dayanmış gitmiş.
4751. Attan inip,
4752. Dokuz eklemli kara dürbünü
hızla çıkararak,
4753. Orman açıklığı gibi ak şalını alıp,
4754. İri ala gözlerini
4755. Temizleyip tutarak,
4756. Dürbünle bakarken,
4757. Tayga gibi sarı atlı,
4758. Büyük dağ gibi sarı delikanlı,
4759. Alaca rahvan yürüyüp
4760. Geliyor imiş.
4761. Hızla gidip, karşılaştığında,
4762. Büyük dağ gibi delikanlı durup:
4763. "Oban, yurdun nerededir?
4764. Atın ve sen kimsiniz?
4765. Nereye doğru gidiyorsun?
4766. Nereye doğru yolculuk edip,
4767. Gidiyorsun?" diye,
4768. Söver gibi sormuş imiş.
4769. Han-Çeşgey durup:
4770. "Tam güneyde
4771. Eldig-Kara Irmak'ı yurt tutan,
4772. Engirgey ve Kınğırgay
taygalarını ele geçirip doğan,
4773. Ayaş-Kula atlı
4774. Boktug-Kiriş'in oğlu,
4775. Han-Şilgi atlı
4776. Han-Çeşgey denen kişiyim.
4777. Çaşka-Han kayınbabamın
4778. Uzun zaman boyunca selamlaşıp
hâl hatır sormayan,
4779. Düşman olan dostu
4780. Sarı-Irmak'ı yurt tutan,
4781. Sarı-Tayga'yı ele geçiren,
4782. Tayga-Sarıg atlı
4783. Sarıg-Haan denen kişi var diye
öğrenerek,
4784. İyi biriye,
4785. Dost olsalar nasıl,
4786. Kötü biriye,
4787. Bu kötülükten kurtulsa nasıl?
diyerek,
4788. Oraya gidiyorum.
4789. "Senin oban yurdun nerededir?
4790. Atının ve senin adın nedir?
4791. Nereye doğru,
4792. Nasıl yolculuk yapıp
4793. Gidiyorsun?" demiş imiş.
4794. Sarı delikanlı durup:
4795. "Tam batıda
4796. Sarı-Irmak'ı yurt tutan,
4797. Sarı-Tayga'yı ele geçiren,
4798. Tayga-Sarıg atlı,
4799. Sarıg-Haan denen kişi
4800. Benim.
4801. "Tam doğuda
4802. Hadılıg-Irmak yurtlu,
4803. Kazılıgannıg Kara-Tayga'yı ele
geçiren,
4804. Kaş-Kara atlı
4805. Çaşka-Han denen kişiden
4806. İntikam almaya gidiyorum.
4807. İki tarafın yiğit erleri
4808. Karşılaştık işte.
4809. Nasıl yarışacağız?"
4810. Demiş imiş.
4811. Han-Çeşgey durup:
4812. "Hangisini seçeceğini
4813. Kendin bil!" dediğinde,
4814. Sarıg-Haan durup:
4815. "Ertesi gün tam öğlen,
4816. Şu yüksek tepenin başında
4817. Güreşeceğiz" dediğinde,
4818. "Tamam" diyerek,
4819. Yüksek tepeye doğruca çıkarak,
4820. Dokuz eklemli kara dürbünün
4821. En ortasındaki mücevherli
gözünü alarak,
4822. Atını sıralı ormanın önüne
4823. Bağlayıp,
4824. Dürbünün mücevherli gözünü
4825. Şapkasının püskülüne
4826. Büyüyle bağlayarak,
4827. Dizlerinin üstüne oturmuş.
4828. Ertesi gün tam öğlen
4829. Bölük bölük kara bulut
kapladıktan sonra,
4830. "Şakır şakır"
4831. Dolu yağarken,
4832. Şimşek çakıp,

4833. Şapkasının püskülünün camına
4834. “Doyr” diye düşüp,
4835. Sıralı ormanda gürüldeyip gitmiş.
4836. Yine şimşek çakarak,
4837. Şapkasının püskülüne düşüp,
4838. Yüksek tepenin bir tarafında
4839. Islık çalıp gitmiş.
4840. En sonunda parladığı sırada,
4841. Göz açıp kapayana kadar
4842. Kara bozkırda aniden kararıp
kaybolurken,
4843. Yüksek tepeyi
4844. Parçalayıp un ufak etmiş.
4845. Atılan üç oku
4846. Han-Çeşgey toplayıp,
4847. Han-Şilgi’ sine binerek,
4848. Sarı bozkıra doğruca gelip:
4849. Sarıg-Haan neredesin?” diye,
4850. Tiz bir sesle bağırıp,
4851. Çağırıp gürlediğinde,
4852. Yeri ve gökyüzünü titretip
4853. Dünya’yı sallamış.
4854. Sarıg-Haan sarı bozkırdan
4855. Rüzgâr gibi sallanıp,
4856. Fırtına gibi hızla gitmiş.
4857. “Böyle şöyle yarışacak
4858. Tuhaf kişi sensin, dostum!”
diyerek,
4859. “Bu yongaların gerekli mi,
4860. Gereksiz mi?” diyerek,
4861. Tombak okları fırlatıp
4862. Duran delikanlı imiş.
4863. Sarıg-Haan durup:
4864. “Sabah erkenden,
4865. Tan vaktinde,
4866. Şuradaki sarı açıklıkta
güreşeceğiz” diyerek,
4867. Atını eğerek,
4868. Yola çıkmış.
4869. Zavallı Han-Çeşgey
4870. Han-Şilgi atının
4871. Üç kez paldımını,
4872. Üç kez kolanını gerip,
4873. On altı kolanı sayıp gererek,
4874. Nereden nasıl gelecek” diye
düşünüp,
4875. Atlanıp hazırlanırken,
4876. Sarıg-Haan sabah erkenden,
4877. Tan vaktinde,
4878. Kazan gibi kara gölü

4879. Tek yudumda içerek,
4880. Sarı açıklığın başından aşağı
doğru
4881. Dökmüş imiş.
4882. Kaşla göz arasında
4883. Tek dağın beline
4884. Yuvarlanıp dörtnala giderek
4885. İlerlemiş imiş.
4886. Delikanlının durduğu sarı
açıklığın ağacını
4887. Sel taşkın devirerek parçalayıp,
4888. Aşağı inmiş!
4889. Han-Çeşgey öfkelenmez kendi
öfkelenip,
4890. Kızmaz kendi kızarak,
4891. Şiddetli bir şekilde bağırdığında,
4892. Kayalık kopup parçalanıp,
4893. Yavaşça bağırdığında,
4894. Çalılık yerler parçalanıp
4895. Durmuş imiş.
4896. Sarıg-Haan sarı bozkırın
başından aşağı gelerek,
4897. Şiddetle bağırıp,
4898. Ön dişini kırıp çiğneyip,
tükürerek,
4899. Hızla bağırıp,
4900. Dişini kırıp çiğneyip, tükürerek:
4901. “Sabah anadan doğma
4902. İki kızıl yumruğumuzla
güreşeceğiz” diye
4903. Sövmüş.
4904. İki delikanlı güreşeceğinden,
4905. Sarı bozkırın iki tarafına
4906. Dağılıp at binip gitmiş imiş.
4907. Han-Çeşgey Han-Şilgi atını
4908. Demir bukağıyla bağlayarak,
4909. Eyer yastığının altında
4910. Babasının güreş giysisi
4911. İğne başı boşluğa sığmaz
4912. Altan yukarıya, üstten aşağıya
4913. Sımsıkı kuşanıp,
4914. Kolları paçaları sıvayıp
hazırlanmış imiş.
4915. Sabah erkenden,
4916. Tan vaktinde:
4917. “Han-Çeşgey, nereye gittin?”
diye
4918. Sarıg-Haan kara yeri titreterek,
4919. Yeşillikleri sallayarak
4920. Zıplamış imiş.

4921. Han-Çeşney zıplayıp yetişerek,
4922. Gölcük gibi olan ala gözlerini
4923. Somurarak bakıp,
4924. Boğa gibi yan bakıp,
4925. Kayalar ve taşlar gibi,
4926. Aniden çarpışmış imiş.
4927. Üç ayın doksan gününde
4928. Dönüp, yuvarlanıp gelerek,
4929. Han-Çeşney bir kavrayınca
4930. Sarıg-Haan'ın iki koltuk altından yakalayarak,
4931. Bütün dünyanın,
4932. Çevresini dolaşarak
4933. Döndürüp,
4934. Anadan doğduğundan beri, bir şey konmamış
4935. Körpe kürek kemiğinin üzerine bırakınca,
4936. Kara bağrını yerinden çıkarıp,
4937. Gözlerinden kıvılcımlar çıkarırcasına
4938. Yere indirmiş imiş.
4939. Geniş ak göğsüne
4940. Oturarak,
4941. Tombak başlı nikel piposunda
4942. Kızıl tütünü
4943. Keyifle çekerken,
4944. Sarıg-Haan durup:
4945. "Babamızın intikamı yok,
4946. Annemizin de intikamı yoktur.
4947. Genç kişisin,
4948. Canımı bağışla!" diye,
4949. "Senin olduğun yerde
4950. Hiç intikam almak istemem" diye,
4951. Yemin edip,
4952. Söz verip:
4953. "Han-Şilgi atının toynağını yalayayım,
4954. Kan uçlu okun keskin tarafını yalayayım" diye,
4955. "Han tahtımdan ineyim,
4956. Almak istediğin şeyleri al!" diye
4957. Ağlayıp sızlayıp, yalvarmış.
4958. Han-Çeşney
4959. Düşünmezi düşünüp,
4960. Hatırlanmazı hatırlayıp:
4961. "Gerçekten bununla ben
4962. Yarışacak değilim,
4963. Başkasının isteğiyle geldim,
4964. Bunu öldürerek,
4965. Bunun ganimetini alacak değilim" diye düşünerek:
4966. "Öyleyse,
4967. Han tahtını yedi gün sonra,
4968. Getir!" diyerek,
4969. Atının toynağını yalatarak,
4970. Kan uçlu okun başını yalatıp,
4971. Salmış imiş.
4972. Sarıg-Haan: "Han tahtını
4973. Götürecek ve,
4974. "Canımı kurtardım" diye sevinip,
4975. Eve geri dönmüş.
4976. Han-Şilgi atlı Han-Çeşney
4977. Kayınbabasının yurduna geri giderek,
4978. Yolculuğunu hana ve eşine
4979. Anlatmış.
4980. Han kayınbaba sevinip, kutlayıp,
4981. İyi güveyine mal arasından mal,
4982. Hayvan arasından havyan,
4983. Tebaasının arasından tebaasını
4984. Bölüp vermiş imiş.
4985. O sırada,
4986. Sarıg-Haan tahtını getirip vermiş.
4987. Çaşka-Haan
4988. İki tahtlı han olmuş.
4989. Han-Şilgi atlı Han-Çeşney
4990. Kayınbabasının verdiği malı sallandırarak yükleyip,
4991. Sürüsünü şamatayla sürerek,
4992. Tebaasını şamatayla peşinden götürüp,
4993. Ayın yenisinde, günün iyisinde
4994. Tam ileri gitmiş.
4995. Çaşka-Haan en iyi memurlarına ve ulaklarına
4996. "Çocuklara yerin ortasına kadar eşlik et!" diyerek,
4997. Yüz kişi göndermiş.
4998. Öyle göçüp giderlerken,
4999. Ne kadar gitmişler bilinmez,
5000. Yolun yarısı oldu diyerek,
5001. Eşlik eden halkıyla çay içip,
5002. "Siz sağ salim şekilde dönün,
5003. Biz de sağ salim ulaşacağız" diyerek
5004. Halkını geri gönderip,
5005. Uzunca süre durmadan

5006. Göç etmişler.
5007. Aylık yere yaklaşarak:
5008. Gece olduğunda konaklayıp,
5009. Gün olunca, göçüp giderek,
5010. Arkamdan yetişin!” diyerek,
5011. Kuru ağaçları çekip,
5012. Arka terkisine bağlayarak,
5013. Hızla gelmiş imiş.
5014. Obasına gelerek, anne ve babasına gidip
5015. Eksiksiz şekilde
5016. Anlattığında,
5017. Babası:
5018. “Çocuklarımın obası
5019. Enğirgey’in kuzey yamacında yaşasın!” diyerek
5020. Ayañ-Kula’sını tutup binerek,
5021. Yüz kişiyi peşinden götürüp
5022. Oğluyla obada geceyi geçirip
5023. Yüksek tepede
5024. Çadırın önünü düzleyip,
5025. Çift başlı direği saplayarak,
5026. İpek kumaşı direğe bağlayıp,
5027. Çadırın önüne dikip
5028. Sandal ağacına
5029. Bağlı olarak saplayıp:
5030. “Obada güzelce çadırları kurun!” diyerek,
5031. Halkını bırakıp, dönerek,
5032. Tulumun ağzından
5033. Mataranın göğsünden,
5034. Çok fazla içkiyi yığdırıp,
5035. Yüksek dağ gibi eti haşlayıp, pişirerek,

5036. Hazırlarken,
5037. Göçen halkı gelmiş.
5038. Ak çadırı dikip,
5039. Hayvanlarını, güttüğü yere toplayarak,
5040. Tebaasını toplayıp,
5041. Altmış gün boyunca büyük toyunu yapıp
5042. Altmış gün boyunca büyük saadet sürüp,
5043. Büyük şenlik düzenleyerek,
5044. İki oba olup,
5045. Hayvanı ikiye bölüp,
5046. Malını ikiye ayırarak,
5047. Saraatay-Möge’nin çobanı olan
5048. İhtiyar çobanı
5049. Oğlunun hayvanlarını yönetecek kişi olarak görevlendirerek,
5050. Ak çadırı dikip:
5051. “Ömür sürüp,
5052. Mutlu mesut yaşa” diyerek,
5053. Oturtmuş imiş.
5054. İki baba ve oğlun gücü
5055. Üsttekinin yıldırımını boyun eğdirmez,
5056. Alttakinin şeytanına yenilmez,
5057. Düzün engeline boyun eğmez,
5058. Kenarından belaya uğramaz halk olup,
5059. Mutlu mesut yaşayıp
5060. Hayatını sürdürmüş!
5061. O da gitti,
5062. Ben de geldim.

4.4. Dizin

-A-

aa *zf.* Hızlıca, çok şiddetli.

a. 1618

aa . Cümle sonlarında soru yoluyla pekiştirme yapar.

a. 1024, 1398, 1955, 2082, 2967

aa-çaza *zf.* Şiddetle, hızlıca.

a. 0758, 0851, 1246

aadamna- (At) Hırçınlaşmak.

a.-p 2715

aadañ *is.* Çıkın.

a.+ın 4669

a.+nı 4668

aa-hoo *zf.* Amansızca, birden.

a. 3934

aajı-çañ *is.* Karakter, huy, mizaç, seciye.

a.+ın 2898

aajok *zf.* Çok, pek, fazla.

a. 2637

aakı *sf.* Ön, öndeki, ön taraftaki.

a. 2269

aal *is.* 1. Oba; bir ya da birkaç çadırdan oluşup ağıllarıyla birlikte insanların birlikte yaşadıkları yerleşim birimi.

a. 0924, 1665, 2761, 3309, 3634, 3636, 3671, 4272, 4281, 5044

a.+çe 4148

a.+da 2050

a.-daa 1300

a.+dın 4454,

a.+dıva 3670

a.+ga 1702

a.+ı 0877, 1328, 2865, 2913, 2933

a.+ıgardan 3475

a.+ınga 0889, 1186, 1561, 2283, 2408, 2757, 2858, 2878, 3737, 4622

a.+ınıñ 0044, 0049, 0091

a.+ıngga 2684

2. Çadır, yurt.

a. 4005, 4014

a.+da 3883, 4016

a.+da-dır 4066

a.+dan 4544

a.+dı 3887, 5030

a.+dın 4570

a.+ı 3967

a.+ı-dır 4015

a.+ında 4605

a.+ınga 4224, 4977, 5014

3. "Aal"da konaklayan aile(ler), halk.

a. 5022

a.+ı 5018

aal-çurt *is.* Oba, memleket; yaşanılan, ikamet edilen yer.

a.-daa 0820, 0920, 1287, 1661, 3990

a.+um 2410

a.+uñ 0814, 0917, 1281, 1655, 1837, 1852, 3985, 4037, 4054, 4581, 4640, 4763, 4789

a.+uñar 1295

aal-çurttuğ *sf.* Obası, yurdu olan.

a. 3618

a.-daa 0620, 0633

aalçı *is.* Misafir, konuk.

a. 3248, 3299, 4656

a.+lar 4253

aalda- Ziyaret etmek, misafir olmak.

a.-p 3766

aan e. 1. Kendisinden önce gelen - GAy ekli fillerle birlikte, eylemin gerçekleşmesine yönelik isteği, müsaadeyi vb. bildiren pekiştirici edat.

a. 0549, 0551, 1112, 1638, 1977, 1999, 2191, 2192, 2275, 2276, 2528, 3460, 4069, 4010, 4075, 4133

2. Soru ya da onaylama tarzlarında pekiştirme yapan edat.

a. 0012, 0065, 0185, 0245, 0270, 0443, 0482, 0564, 0638, 0671, 0721, 0874, 1116, 1146, 1166, 1179, 1298, 1434, 1446, 1459, 1509, 1553, 1591, 1598, 1610, 1683, 1723, 1855, 1869, 1930, 1946, 2119, 2148, 2278, 2314, 2395, 2473, 2736, 2756, 2796, 2885, 2970, 3008, 3148, 3365, 3483, 3562, 3591, 3602, 3718, 3748, 3778, 3824, 4198, 4241, 4286, 4435, 4484, 4531

aar . is. Kuzey, kuzey taraf.

a. 3927, 3931, 5019

aaarak e. -A/-I ekli zarf-fiillerle birlikte kullanılarak eylemin tarzını bildirir.

a. 4768

aaarı Ağrımak.

a.-gaş+(aaraaş) 2894

a.-y ber- 3467

aas is. 1. Ağız.

a.+ı+(aksı) 3193, 3204

a.+ı+(askı) 2258, 3200

a.+ın+(aksın) 2962

a.+ın+(askın) 2714

a.+ınçe+(aksınçe) 0235, 2580

a.+ından+(aksından) 2588

a.+ından+(askından) 3892

a.+ınga+(askınga) 2719, 2731

a.+ınığ+(askınığ) 0743

2. Çeşitli şeylerin ya da yerlerin giriş kısmı.

a.+ın+(aksın) 0220

a.+ın+(askın) 1/0391

a.+ınçe+(aksınçe) 2/0318

3. Kap vb. şeylerin açık tarafı.

a.+ından+(askından) 3815

a.+ınnan+(askınnan) 5032

a.+ından-daa+(askından)
2584

4. Kapak.

a.+ın+(aksın) 3182

5. Şeylerin yanı, yakını.

a.+ında+(aksında) 0880, 2480,
2497, 4149, 3464

a.+ınga+(aksınga) 3519

6. Söz, konuşma.

a.+ı-bile+(aksı) 3396

aas haktır- Bir şey söyleyememek, söyletmemek; susturmak.

a.+ım+(askım) 3480

ergin aksı turlagla- → **ergin I.**

a. 2468

aas-kejik is. Mutluluk, saadet, talih.

a.+ın+(a.-kejiin) 3198

aas-kejiktig sf. Mutlu, mesut, bahtiyar, kutlu.

a. 4304

a.+ın+(a.-kejiktiin) 3764

aas-sös is. Konuşma, söz, laf.

aksın sözün ber- Söz vermek.

a. 4952

aastıg sf. Ağızlı, ağzı olan (eşya ya da çeşitli yerler).

a. 3738

aay I. is. 1. Yön, istikamet.

a.+ın 1234, 2228

a.+ın 1641

2. Tarz, usul, yapma şekli.

a.+ın 1123, 3473, 3496, 4615

aayı-bile *zf.* Yönünde, yönüyle; o şekilde.

a. 3417, 3711

aayınğa kir- İdare etmek, yönetmek, tabi kılmak, yönlendirmek.

a. 0626

aayla- Hazırlamak, düzenlemek, hazır etmek.

a.-gar 2446

a.-p ber- 1205, 1587

aaylıg is. Mümkün, uygun, olur.

kandıg aaylıg Nasıl, ne biçim.

a. 0293

aazadaş: aazadaş de- Hafifçe

açılmak, aralanmak.

a. 3193, 3200

aça is. Baba, ata.

a.+m 3466

açay is. Baba (hitap), babacığım.

3213, 3264, 3320, 3340, 3345, 3391, 3413, 3432, 3456, 3460, 3498, 3514, 4201,

açımak is. Sadak, ok kılıfı.

a. 0279

açı-üre is. Soy, nesil, kuşak; sonraki nesil.

a.+niğ 1176, 1547, 1549, 2139, 2145, 2184, 2190, 2273, 2399, 3792, 3796

ada is. Baba, ata.

a. 1932

a.+ı 4261, 4265

a.+vıstan 4945

a.+zı 4149, 4385, 4391, 4404, 5017

a.+zın 4155, 4166

a.+zınga 3462, 4163, 4188, 4356, 4489

a.+zınığ 0314, 0430, 0461, 3749, 4460, 4461, 4466, 4910

ada-1. Ad vermek.

a.-gan+(2)+(adaan) 4410, 4414, 4419

a.-gaş+(adaaş) 4428, 4430

a.-p çoru- 0450

a.-p kör- 0446

a.-p-la tur 0448

a.-za 0454

2. Söylemek, konuşmak.

a.-p 4588

adaan is. 1. Öç, intikam.

a.-daa 4945

2. Rekabet, yarışma.

a. 4857

a.+ın 4061

adaan nege- Öç almak, intikam almak.

a. 4707, 4806

adaan-möörey is. Yarış, yarışma, düello.

a. 0936, 1099, 1568, 1637, 1866, 2287, 2426, 2444, 2642, 2786, 4809, 4962

a.-daa 1195, 4051

a.+iger 2411

a.+iğ 1187, 1563, 2613

adaan-öjeen is. Kin, öç, intikam.

a. 4950

a.+in 3902

ada-iye is. Anne ve baba.

a.+lerivis 0262

a.+m 3220, 4117
a.+niņ 3901
a.+ņ 4510
a.+ņer 3589
a.+ņniņ 3888
a.+zi 4508
a.+zi-bile 4177
a.+zin 3827, 4281
a.+zinden 0211
a.+zinge 5014
a.+ziniņ 0450, 3535, 3861,
4454
adak is. 1. Aşağı, aşağı kısım, alt.
a.+ı+(adaa) 2612
a.+ı-bile+(adaa) 0729, 3906,
4534
a.+ında+(adaanda) 0881,
0897, 1633, 3671
a.+ından+(adaandan) 3011
a.+inga+(adaanga) 2824
2. Çadırda kapının yakını,
kapıya yakın yer.
a.+ında+(adaanda) 3238,
3271
a.+inga+(adaanga) 3280, 3295
3. zf. Soonda, söölünde, söölgü
gibi sözlerle birlikte kullanılarak “en”
anlamını verir.
a. soonda 3420
a. söölünde 4420, 4840
adalıg sf. Babası, atası olan.
a. 3674
adalışkı is. Baba ve oğul.
a.+nıņ 5054
adam: çüü adam, kandıg adam Ne,
nasıl.
çüü a. 0103, 3689, 4025

adaşkı is. Baba ve oğul (çocuklar).

a.+lar 4270

adıg I. is. Ayı.

a. 3352, 3368, 3370

a.+ınıņ+(adunıņ) 3331

a.+nı 3395

adıg II. is. Atış, atma.

a. 0952, 1090

a.-bile 1353

a.+ga 1364

a.+ga-daa 1324

a.+ı+(adnı) 1354

a.+ım+(adum) 1085, 1489

a.+ın+(adun) 0866

a.+nı 1721

adıg-tudug is. Atış, yarış.

a. 1030, 1088, 1370

a.+un+(tuduun) 1324, 1695

adıñayın- Dağılmak, karmakarışık
olmak.

a.-ıp+(adıñaynıp) 0527

adır I. sf. Çift, çift olan; çatal; ayrı.

a. 1551, 0558, 5025, 3374

adır II. ünl. Bekle! Dur!

a. 4153

adır- 1. Ayırmak, koparmak.

a.-gaş 3720, 4360

2. Salmak, serbest bırakmak,
kurtarmak.

a. 0345, 0347

adıram ünl. Emir-istek kipi I. kişi
çekimindeki fiillerle birlikte istek
anlamını vurgular.

a. 0160

adırlı- Ayrılmak, kopmak.

a.-bas+(2) 1178

- adıy- hölüy-** Yüzünü buruşturmak, kızmak, öfkelenmek.
a.-gen+(1) 3785
- agar-sandan** *sf.* Bu ağaçtan yapılmış olan.
a. 5028
- agı** *is.* Pelin otu, akpelin.
a. 0053
- agla-** Avlamak, yakalamak.
a.-p 3017
a.-p ekkel- 3012
a.-p-tır 3727
a.-p tur- 3394
- ajı-** Açılmak.
sagış-höree ajı/hörek-çüree
ajı- → **sagış-hörek, hörek-çürek**
a.-p 3622, 3761
a.-p olur- 0422
- ajı-töldüg** *sf.* Çoluk çocuğu olan, soylu, nesilli.
a. 3619
- ajıg** *sf.* Acı, ekşi.
a. 3414, 3418
a.-daa 2582
- ajıgla-** Kullanmak, faydalanmak, yararlanmak.
a.-p 4086
a.-p tur- 2100
- ajık I.** *is.* Açık, aşikâr.
a.+ın+(ajın) 3155
- ajık II.** *is.* Menfaat, fayda, yarar.
a.+ın+(ajın) 4117
- ajıl** *is.* İş.
a. 0862
a.+ından 3891
- ajın-** Çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek.
a.-gan+(2) 0553
a.-ıp 2280, 4889
a.-ıp 1834, 3786
a.-mas+(2) 2280, 3786, 4889
- ajın- horada-** Çok öfkelenmek, sinirlenmek, hiddetlenmek.
a.-gan+(1)+(a.-horadaan)
3784
a.-p 0538, 1104, 2156
a.-p olur- 1518, 3142
a.-p tur- 4070
- ajır** *e.* Üzerinden, bir şeyi aşarak, -den doğru.
ektin ajır
a. 4411
- ajır:** **kayın ajırar** Bir şey olmaz, kötü bir şey olmaz.
a. 2674
- ajır-** Geçirmek, aşımak.
a.-ar+(1) 0849
- ajırbas** *ünl.* Önemli değil, sorun değil, fark etmez.
a. 0852, 0853, 2568
- ajırgan-** Nahoş bir tat dolayısıyla yüzünü buruşturmak
a.-gan+(2) 2581
- ajırgı** *sf.* (*a. çarık, tala, çartık*) Atın sağ tarafı.
a. (çarık) 1130
a. (çartık) 0563
- ajır- sur-** Yemek, yutmak.
a.-a 0770, 0773, 1257, 1260, 3947, 3952
- ajıt** *sf.* Görülmez, gözle görünmez, gizli, saklanmış.
a. 0519
ajıt kir- Ortadan kaybolmak, yok olmak, gizlenmek.

- a.** 1931
- ajıt-** Açmak, açtırmak.
- a.-iptarga+(ajıdıptarga)** 3182
- ak I.** *sf.* Ak, beyaz.
- a.** 0109, 0309, 0471, 0663, 0786, 0791, 0833, 0895, 0957, 0961, 0962, 0963, 1184, 1196, 1573, 2032, 2348, 2374, 2427, 2454, 2459, 2480, 2497, 2510, 2537, 2546, 2566, 2570, 2573, 2823, 2946, 3048, 3067, 3331, 3333, 3352, 3363, 3368, 3380, 3386, 3395, 3397, 3407, 3445, 3492, 3499, 3506, 3586, 3637, 3794, 3846, 3965, 4115, 4354, 4450, 4497, 4579, 4624, 4658, 4660, 4662, 4668, 4669, 4673, 4678, 4682, 4685, 4688, 4753, 4939, 5038, 5050
- ak sağıştıg** İyi niyetli, doğru, dürüst.
- a.** 4304
- ak II.** *zm.* Bütün, hep, tümü.
- a.** 0619, 0790
- ak belek** *is.* Hediye, armağan.
- a.** 3752, 4676
- ak-kızıl** *sf.* Gül rengi, açık kızıl.
- a.** 2260
- ak-kök** *is.* Hediyeler, armağanlar, ikram edilen şeyler.
- a.** 2792
- ak-** Akmak.
- a.-kannıg** 3573
- akı** *is.* Ağabey.
- a.+m** 0190, 0256, 0261, 0335, 0437, 0442, 0448, 0455, 0505, 0656, 0668, 1042, 1063, 1066, 1456, 1458, 1470, 1793, 1795, 1811, 1969, 2104, 2106, 2189, 2390, 2916, 377
- a.+mga** 0160
- a.+mnı** 0632
- a.+mnıg** 0580, 2670
- a.+n** 0658
- a.+zı** 0266, 0396, 0419, 0444, 0456, 3214
- a.+zı-daa** 0073
- a.+zın** 0591, 0653, 2920, 3695, 3700
- a.+zınıg** 0452, 0600, 0642, 1120, 3719
- aktıg-köktüg** *sf.* İkramlı, yiyecekli.
- a.** 2788
- al- 1.** Almak, bulunduğu yerden almak.
- a.-gan+(1)** 2432
- a.-gaş** 0289, 0425, 2573, 3501, 4662, 4668
- a.-gay-la** 3499
- a.-ıp+(ap)** 3753
- a.-ıp+(ap) al-** 0183, 4821
- a.-ıp+(ap) ber-** 4146, 4240, 4324, 4344
- a.-ır+(1)** 4120, 1126
- a.-ır+(2)** 2634, 2634
- 2.** Yakalamak, tutmak.
- a.-a** 1397
- a.-gaş** 1158
- a.-ıp+(ap)** 0035
- 3.** Götürmek, alıp gitmek.
- a.-gaş** 3047
- a.-ıp+(ap)** 0035
- a.-ıp+(ap) çoru-** 4066, 4521
- a.-ır+(1)** 3509
- a.-ır+(2)** 2450
- a.-ırım** 1587, 2446
- a.-ırımını** 1205
- 4.** Kadın almak, evlenmek.
- a.-ıp+(ap) ber-** 3254
- a.-ıp+(ap) bol-** 4620

1720 **a.-ır+(1)** 0864, 0936, 0950,

a.-ır+(2) 1322, 1692

5. Yenmek, mağlup etmek.

a.-dıvıs 1999

a.-gan+(1) 0942

a.-gan+(2) 0936

a.-gan-daa 1866

6. Almak, edinmek.

a. 2778

a.-bazın 0676

a.-gaş 0675, 4117, 4118

a.-ıp+(ap) 0143

a.-ıp+(ap) kör- 4956

a.-ır+(1) 3055, 4965

a.-ır+(2) 4956

a.-ırın 0675

a.-ırın 2778

7. (kol, baş) Kesmek, ayırmak.

a.-ır+(1) 1771

8. (*Yardımcı fiil*) -(I)p zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte kullanılarak eylemi kendisi için yapma ya da bir durumdan başka bir duruma geçme anlamları veren birleşik fiiller yapar.

a. 1185, 1560, 1984, 2008, 2045, 2454, 2645, 3357, 3770, 4144, 4359, 4503

a.-baanım 2671

a.-bas 0224, 0793, 1234, 1641, 2563, 4575

a.-dığar 3324

a.-dım 2784

a.-dın 3317

a.-gan+(1) 0082, 0084, 0110, 0119, 0250, 0391, 1141, 1162, 1526,

1750, 2004, 2042, 2270, 2558, 2689, 2747, 3783, 4292, 4396

a.-gan+(2) 2508, 2820, 3661

a.-gan-dır 0178

a.-ganı 2861

a.-ganım-daa 4124

a.-gannar 0275

a.-gaş 0096, 0173, 0183, 0223, 0223, 0228, 0230, 0539, 0547, 0592, 0595, 0641, 0762, 0775, 0781, 0807, 1018, 1035, 1040, 1203, 1228, 1250, 1263, 1269, 1397, 1449, 1451, 1454, 1533, 1582, 1589, 1613, 1615, 1623, 1718, 1788, 1790, 1827, 1918, 1924, 1952, 1988, 2014, 2034, 2037, 2048, 2102, 2128, 2268, 2284, 2336, 2514, 2532, 2550, 2557, 2577, 2616, 2696, 2703, 2709, 2710, 2722, 2780, 2813, 2823, 2920, 2946, 3022, 3091, 3106, 3114, 3179, 3196, 3236, 3362, 3378, 3395, 3409, 3449, 3668, 3690, 3694, 3799, 3939, 3954, 3957, 4091, 4101, 4116, 4135, 4140, 4168, 4185, 4206, 4336, 4502, 4507, 4555, 4558, 4559, 4677, 4685, 4752, 4753, 4755, 4821, 4826, 4846, 4879, 4887, 4940, 5012, 5046

a.-ıp+(ap) 0612, 0632, 0706, 1079, 2718, 2862, 4174

a.-ıp-tır+(aptır) 0479, 0765, 1251, 3707, 3841, 3943, 4114, 4557, 4827, 4926, 4938

a.-ıp-tırlar+(aptırlar) 1150, 3072

a.-ır+(1) 0097, 0204, 0401, 2899, 3318, 3326, 4513

a.-ır+(2) 0607, 3709, 4330

a.-ırda+(aarda) 2073

a.-ır-dır 0750, 1236, 2013, 3488, 3926, 4548

a.-ırğa 0212, 1987
a.-ırın 1623
a.-ırığın 4812
a.-ıyn 2916
a.-za 4721
9. (yardımcı fiil) -A/-y zarf-fiil
eki almış fiillerle birlikte
kullanılarak yeterlilik anlamı
veren birleşik fiiller yapar.
a.-bas+(2) 0846, 4498
amı-tının al- → amı-tın
a.-gan 3219
soora al- Yakalayamamak,
kaçırmak.
a.-ıp+(ap) çor- 1749
al-bot zm. Kendi.
a. 0749, 4547
al- ber- Almak ve vermek, alıp
vermek.
a.-irin+(a.-beerin) 4683
ala I. sf. Ala, alaca, karışık renkli.
a. 0062, 0064, 0327, 0464,
0469, 0615, 0623, 0689, 0691, 1100,
1102, 1153, 1156, 1188, 1507, 1506,
1642, 2365, 2415, 2417, 2675, 2689,
2807, 3596, 3600, 4031, 4034, 4076,
4078, 4525, 4754, 4922
ala II. → ale
alaak is. Ormanlık alanda açık yer,
açıklık.
a. 1633
a.+mınğ+(alaagınğ) 4886
a.+ka 0196, 4866
a.+tınğ 4880
alağgı (edek) sf. Ön, ön kısım
(kıyafetin, eteğin ön kısmı).
a. 0338, 0743

albatı is. Bir devlete ya da kişiye bağlı
kimse, tebaa, uyruk.

a. 1318

a.+nı 2880

a.+zın 4183, 4185

alçağnadı-kelçeğnedi zf. Hızlı ve
büyük adımlarla, bu şekilde ilerleyerek.

a. 2331

aldan sf. Altmış.

a. 0017, 0033, 0756, 0761,
0772, 1055, 1160, 1244, 1249, 1259,
1736, 1804, 2100, 2101, 2338, 3372,
3384, 3385, 3386, 3932, 3938, 3951,
4086, 4088, 4168, 5041

aldı I. sf. Altı.

a. 2574

argaktıg aldı moyun →
argaktıg

a. 3429, 3438

aldı II. is. Alt, altı, alt kısım.

a. 3710, 3714

a.+nda 1131, 2098, 4909

a.+ndan 1539, 4106, 4719,
4930

a.+nga 2926, 4062

aldı-üstü is. Alt ve üst, altı ve üstü.

a. 2618

a.+n 2614

aldığı → aldıki

aldı sf. Alt, alttaki, aşağıdaki.

a. 0016, 0348, 0421, 0761,
0771, 1054, 1249, 1258, 1467, 1735,
1803, 3938

aldı oran Alt dünya.

a. 3138

aldurtan zf. Altından, altından doğru.

a. 4090, 4912

aldn-üstüü *sf.* Alt ve üst, alttaki ve üstteki.

a. 0702

aldıki *is.* Alt, aşağı.

a.nıñ (aldığı) 4131

a.+nıñ 5056

aldın 1. *is.* Altın.

a.+ınga 1178

a.+nı 4670

2. *sf.* Altın, altından yapılmış olan.

a. 0023, 0150, 0152, 0411, 0432, 0466, 0484, 0604, 0904, 0905, 2575, 3162, 3616, 3950, 4324, 4463, 4473, 4012

börü bajı deg möngün at bajı deg aldın → **börü**

a. 1864, 3490, 4495

aldın-möngün *is.* Altın ve gümüş.

a.-bile 3183

aldın-sarala *sf.* Altın sarı renkli, altın sarısı.

a. 3005, 0971, 1182, 1184, 3806

aldır- Tutulmak, yakalanmak, yenilmek.

a.-bayn tur- 2619

ale *e.* Soru, onaylama gibi pekiştirme anlamları katar.

a. 0336, 0537, 1129, 2595, 3103

a. (ala) 0194

alga- yöree- İyi dilek sunmak, hayır duada bulunmak.

a.-p 4315

algı II. *is.* Deri, post.

a. 1550

algı-keş *is.* Post, deri.

a.+in+(kejin) 4030

algır- Bağırmak, haykırmak; yüksek sesle konuşmak; yüksek ses çıkarmak; böğürmek; gürllemek.

a.-a 2412

a.-a kag- 3692

a.-arga 2295

a.-bas+(2) 4851

a.-gan+(1) 2114

a.-ıp 1762

a.-ıptarga 4851

a.-ıp tur 1002

algır- kışkır- Bağırmak, haykırmak.

a.-ıp 0587

algırgıla- Bağırmak, bağırıp durmak, haykırmak.

a.-p 4899

algırış- Bağırışmak.

a.-ıp+(algırıp) 1736

alıs- Yenilmek, mağlup olmak.

a.-ıp+(alzip) kör- 4061

a.-kaş 2613

alışkı[lar] *is.* Kardeş(ler).

a. 0090

a.+lar 0162, 0186, 0286, 0395, 0404, 0483, 3051

am I. *zf.* 1. Şimdi.

a. 1099, 1139, 1403, 1426, 1562, 1691, 1780, 1940, 1950, 2012, 2085, 2155, 2210, 2411, 2431, 2475, 2525, 2640, 2764, 2777, 2784, 2799, 2894, 2969, 3045, 3070, 3158, 3426, 3483, 3501, 3512, 3771./4004, 4019, 4162, 4164, 4249, 4269, 4357, 4605, 4705

2. Zaman bildiren sözlerden önce gelerek "sonraki, ertesi" anlamlarında kullanılır.

a. 0623, 0944, 1106, 1512, 1710, 1959, 2094, 2169, 2238, 2304,

2479, 2644, 4080, 4682, 4815, 4864, 4901

3. Şimdi, daha, artık, bundan sonra.

a. 0397, 0398, 1187, 1195, 1753, 1894, 2426, 2592, 4513

4. Bu.

a. 0504, 1320, 1600

am-çaa Tam şimdi, işte şimdi.

a. 0256

am II. *e.* Pekiştirme edatı.

a. 0721, 1116, 1179, 1591, 2148, 2299

am-daa *zf.* Daha, daha da.

a. 0215, 0747, 1202, 1581, 1958, 2583

am-na *zf.* Şimdi, hemen şimdi, derhal.

a. 0374, 4371

ama Varak, kağıt, yaprak.

a. 2779, 2925, 4499, 4659, 4683

amdannıg *sf.* Lezzetli, güzel, hoş.

a. 1572, 2439, 3089, 3702, 3732, 4383, 4507, 4555, 4639, 4690, 4696

amı-dağırak *is.* Söz, ant, yemin.

amı-dağıraan ber- Söz vermek, yemin etmek.

a.+ın+(a.-dağıraan) 4951

amı-tın *is.* Can, canlılık, yaşam, hayat.

amı-tın ooçula- Bağışlamak, affetmek, canını bağışlamak.

a.+ım 4948

amı-tının oskun- Ölmek.

a. 0551

amı-tının al- Kurtulmak, canını kurtarmak.

a.+ım 3219

amı-tınnıg *sf.* Canlı, diri, yaşayan.

a. 4974

amıdıra- Yaşamak, hayatını sürdürmek.

a.-p 0197

amır 1. *is.* Rahat, sükunet, dirlik, huzur, esenlik.

a.+ın 0812, 1279, 1653, 3983

a. 2338

2. *ünl.* Esenlik soran bir söz olarak kullanılır.

a. 4633, 4635

amır-mendi *is.* Selam, selamlaşma.

a.-daa 4036

a.+ziniğ 1654

amır-mendi aytır- Selamlamak, selamlaşmak.

a.+zin 4778

amıra- Sevinmek.

a.-p 0286, 0722, 3172, 4980

setkil-sagıjı amıra- Sevinmek, memnun olmak.

a.-p olur- 4686

amıra- öörü- Sevinmek, memnun olmak.

a.-p 4311, 4974

amırat- Memnun etmek, rahatlık vermek.

a.-pas+(2) 2472, 4246

amıtan *is.* 1. Kişi.

a. 1290, 1294, 4432

amza- Tadına bakmak, yemek, içmek.

a.-p 2425

anaa 1. *sf.* Sıradan, olağan, vasat, normal.

a. 0475

a.-la 4600

2. *zf.* Öylece, öylesine, gelişigüzel.

a. 4154
ana-mına → **ına-mına**
anap → **ınap**
ana-mına→**ına-mına**
anap→**ınap**
anıyak 1. *sf.* Genç.
a. 0848, 1566, 2424, 4263, 4706, 4947, 4737
2. *is.* Genç, gençlik, gençlik ağı.
a. 0013, 0026, 0066, 0136, 0147, 0314
a.+tarı 1438, 1783
aç *is.* Yabancı hayvan, av hayvanı, av.
a. 4245, 4462
a.+ı-dır 3025
a.+ın 0067, 0493, 0494, 0498, 0502, 0511, 3002, 3028, 3029, 3032, 3045, 3805
a.+ınığ 3054
aç-meğ *is.* Av hayvanları.
a.+iniğ 3062
a.+niğ 0489, 0665
ağaa *zm.* Oraya, orada.
a. 2460, 4283
ağdara *zf.* Altüst ederek, devirerek.
a. 4887
ağdara-düğdere *zf.* Altüst ederek.
a. 1103, 1508, 2416, 4034, 4079
ağdarıl- Düşmek, devrilmek, yıkılmak.
a.-ıp+(ağdarlıp) ıt- 2954
a.-ıp+(ağdarlıp) kel- 2948
ağgaş *is.* Bir şeyin apansız olarak açılmasını ifade eden yansıma söz.

ağgaş de- Birden açılmak, açılıvermek.
a. 3204
ağgaygan-keğgeygen *sf.* Çok büyük.
a. 0030, 0299
ađđı 1. *sf.* Ayrı, başka, farklı.
a. 2880, 2881, 2882
ağna- Avlamak.
a.-ar 0067
a.-ar+(1) 0498, 0502, 3002, 4245
a.-ar+(2) 3029, 3805
a.-gaş+(ağnaaş) 3029
a.-p 0511, 3028, 3805, 4018, 4248
a.-p oru- 3070, 3734
a.-p orup kag- 3073
a.-p tur- 3063
ağna- meğne- Avlamak, avlanmak.
a.-p 0426
apar- 1. Olmak, bir nitelik kazanmak; bir isim ya da sıfatın belirttiği durumu almak.
a.-ır+(1)+(apaar) 1208, 1585,
2. Olmak, gelmek (zaman).
a.-gan+(1) 3251
3. -Ar / -mAs ekli fiillerle birlikte zorunluluk bildiren yardımcı fiil olarak kullanılır.
a.-ır+(1)+(apaar) 2445, 2450, 2529, 4487, 4513
4. -Ar / -mAs ekli fiillerle birlikte süreklilik bildiren yardımcı fiil olarak kullanılır.
a.-dım 0686
a.-gan+(1) 2472, 3231
a.-ır+(1)+(apaar) 2531

appar- Götürmek, alıp gitmek.

a.-gaş 0654, 2828

a.-ıp 3046

a.-ıp ber- 3024, 3035, 3041, 3173, 3687, 3691, 4335

a.-ıp kag- 3309

aptara *is.* Sandık.

a. 0277, 4115

a.+nıñ 0282

a.+zınga 0676

aptara bolgan/deg Geniş, büyük (yiğit, pehlivan kişinin göğsü için).

a. 4939

aptıra → **aptara**

ar- tur- Güçsüzleşmek, zayıflaşmak.

a.-bas+(2) 0797, 1597

ara I. *is.* 1. Ara; yer veya zaman bakımından iki şeyin arası, ortası.

a. 1574, 4462

a.+zı 0746

a.+zınçe 1154

a.+zından 0561, 0903, 2362

a.+zınga 0558, 0709, 0910

2. Ara, iç.

a.+zın 0542

a.+zınçe 1346, 2544

a.+zında 2057

a.+zınga 1184, 1559, 2405

3. O sırada, iken, o arada.

a.+zında 1151, 2731

karak çiveş deer arazında/ karak dırbaş (divaş) deer(iniñ) arazında Çok hızlı, çok hızlı bir şekilde.

a. 0704, 1078, 1482, 1718, 1825, 4841, 4882

ara II: ara et Bütün mal mülk.

a. 1197, 2427, 3768, 3809

ara-albatı *is.* Uyruk, tebaa, halk.

a. 2312, 2758

a.+m 1574, 2428

a.+nı 2471, 4983

a.+nıñ 4983

a.+zın 2840, 3010, 3767, 4197, 4992

a.+zınıñ 358

araga *is.* Alkollü içki, süt rakısı.

a. 2523, 2562, 2834, 3817

a.+m 1861

a.+nı 2576, 2815, 3500, 3739

a.+zın 2561, 3502, 3742, 3753, 5034

araga-darı *is.* Alkollü içki.

a. 3506

araga-darılıg *zf.* İçkili, içkili olarak.

a. 2165

araga-hımıs *is.* *araga* (bkz. *araga*) ve kırmızı, alkollü içkiler.

a. 4400

a.+ım+(a.-hımızım) 2791

a.+ım+(a.-hımızın) 3732

aragalıg *sf.* İçkili.

a. 3492

aray *zf.* Hafiften, birazcık.

a. 0898, 1207, 1903, 2429, 3773

aray dep Zorlanarak, zorla, güçlülkle.

a. dep 0231

arga I. *is.* Orman.

a. 0520, 0751, 0755, 1243, 1239, 2413, 3014, 3067, 4214, 4822

a.+je 2579, 2931, 4835

- a.-la** 1344
- a.+nı** 2534, 2744, 4136, 4549
- a.+nıñ** 3011
- a.+zınga** 3383
- arga II. is.** 1. Tarz, usul, yol.
- a.** 2625
2. İmkân, olanak.
- a.+zın** 0434
3. Hile, oyun.
- a.+zınga** 2667
4. -Ar ekli sıfat-fillerden sonra "çok" sözcüğüyle birlikte "arga çok" şeklinde kullanılarak eylemin gerçekleşmeme durumunu, imkansızlığını; bu sıfat-fiilin olumsuz haliyle birlikte kullanılarak eylemin kaçınılmaz olarak gerçekleşme durumunu ifade eder.
- a.** 0126, 0651, 2177, 2253, 2256, 2259, 3314, 3408, 4035
- arga-çon is.** İnsanlar, halk, topluluk.
- a.+un** 3809, 4409, 5040
- arga-daş is.** Orman, ağaçlık, çalılık yerler.
- a.+ı+(a.-dajı)** 4894
- arga-horga zf.** Tarz, usul, suret; çeşitli usuller, farklı yöntemler, türlü yollar.
- a.** 4614
- a.** 4726
- a.+zı** 4717
- a.+zın** 0637, 4712
- argajok zf.** 1. İmkansız, olanaksız; -Ar ekli sıfat-fillerden sonra kullanılarak eylemin gerçekleşmeme durumunu, imkansızlığını ifade eder.
- a.** 2628
- arga-sayak is.** Ormanlık dağ.
- a.** 2186, 3134
- a.+bile** 2179
- a.+ı+(a.-sayaa)** 2298, 2310
- a.+ın+(a.-sayaan)** 0758, 1246, 1618, 2188, 3934
- arga-süme is.** Öğüt, nasihat.
- a.** 3150, 3156
- a.+den** 1127, 1682
- a.-le** 3147
- a.+zin** 2227, 2665
- argaktıg I. sf.** "argak"ı olan. (argak: İçinde kıımız, rakı hazırlanan deri, deri kap, tulum.)
- a.+nıñ** 2584, 3815, 5032
- argaktıg II: argaktıg aldı moyun** Altı bölümlü boyun, altı omurlu boyun.
- a.** 3429, 3438
- argamçı is.** Kement, kendir, urgan.
- a.** 0223, 0228, 0559, 0567, 4324
- a.+nıñ** 0557
- a.+zın** 0531, 0552, 4336
- argar-koşkar is.** Yabani koç.
- a.+ın** 3951
- a.+ların** 0756, 0761, 0772, 1249, 1259, 3932, 3938
- a.+larını** 1244
- argaş-** Ağır bir şeyi birlikte kaldırıp taşımak.
- a.-kan+(1)** 2574
- argı-** Örmek, işlemek.
- a.-p kag-** 4239
- arı I. is.** Arı.
- a.** 2400
- arı II. is.** Dağın kuzey yamacı.
- a.** 3371
- a.+zından** 0922, 1289, 1663
- arı-çaa is.** Savaş, çarpışma.

a.+ga 4066
arıg-çaagay *sf.* İyi, güzel, hoş.
a. 1878, 3124
arıgayınış- Hırlaşmak, kükreşmek.
a.-ıp+(arıgaynçıp) 1055, 1804
arıldır *zf.* Bütünü, tamamıyla.
a. 2560, 2585
arın *is.* 1. Yüz, çehre.
a. 1102, 1507, 2415, 4078, 4754
a.+ı+(arın) 0527
a.+ın+(arının) 2949
2. is. Yamaç.
a.+ı-bile+(arın) 0326
arın-baş *is.* Yüz ve baş.
a.ı+(arınbajı) 2412
a.+ın+(arınbajın) 2991
arjañ-korjañ *sf.* Koyu, sert (*araga* "rakı").
a. 3739
arjul *is.* Şal, örtü.
a. 2946, 2955, 2961
a.+dar 0610
a.+ın 4753
a.+ından 4660
arjmak *is.* Deri matara.
a.+ından+(arjmaandan)
1619
a.+ta 1605
art *is.* Geçit, dağ geçidi.
a.+tarnı 1220
a.+tı 1595, 3924
a.+tıñ 3869
art bolgan/art bolgan
añgaygan/art bolgan añgaygan-
kañgaygan/ art bolgan añgaygan-
kengeygen Çok büyük.

a. bolgan añgaygan-
kengeygen 0030, 0299
art- Artmak, geride kalmak.
a.-kan+(1) 2739, 2740
a.-kan+(2) 1544
arta I. *zf.* Atlayarak, üzerinden atlayıp geçerek.
a. 2953, 2959, 2965
arta II. *e.* Bile, dahi, hatta.
a. 0536
arta- Aşmak, geçmek.
a.-ar+(2) 2952
a.-p bol 2951
artçıgaş *is.* Küçük geçit.
a.+tarnı 0734
artı *is.* Ardı, arkası, gerisi.
a.+nçe 1238
a.+nda 0044, 0049
a.+nga 2750
artı-horaa *is.* (Bir kişiye tabi olan) İnsanlar, halk, topluluk.
a.+m 1197
artık 1. *sf.* Artık, fazla, çok.
a. 33102
2. zf. Ayrılma hâlimden sonra gelerek "daha, iyi, daha iyi, daha çok" gibi üstünlük anlamları bildirir.
a. 1088
3. is. Artık, fazla.
a.+ın+(artın) 2830
artınçak *is.* Yük, ata yüklenen yük.
a.+ınga+(artınçaanga) 2812
artındaa *sf.* Arkadaki, arkasındaki.
a.+zınnıñ 2751
artış *is.* Ardıç.
a. 0053, 1606

artın- Yüklenmek, yüklemek, ata yük yüklemek.

a.-gan+(1) 4030

a.-ıp 3061

arttır- Saklamak, gizli tutmak.

a.-bayn 3152

arzılağ is. Arslan.

a.+ı 1060, 1808

as- Yolunu şaşırarak, kaybetmek.

a.-ar+(2)+(azar) 1332

askımna- At hırçınlaşmak.

a.-p 2715

askır is. Aygır

a. 4290

aş- I. Açmak.

a.-ar+(2)+(ajar) 0600, 3865

a.-ıp+(ajıp) 0603, 3867, 3617, 4474

a.-kaş 3016

a.-pas+(2) 0601, 3866

a.-paza 0601, 3866

a.-sa 0600, 3865

sagış-höree aş- Mutlu olmak, memnun olmak, rahatlamak.

a.-ıp+(ajıp) 0387

aş- II. 1. Aşmak, geçmek.

a.-a+(aja) 0734, 1220, 1749, 1824

a.-ıp+(ajıp) 0705, 1595, 3924

a.-ıp+(ajıp) çor- 1747

a.-kan+(2) 0350

a.-tım 1486, 1555

2. Güneş batmak.

a.-kan+(1) 2591

3. Yarışta diğerlerini geçmek.

a.-tım 1083

bajın aşkan/ bajın ajır → baş

a. 0007

ektin aşkan/ektin ajır → egin

a. 0006

aşak is. 1. Yaşlı erkek, ihtiyar.

a. 1/0007, 1/0031, 1/0110, 1/0116, 1/0134, 1/0251, 1/0292, 1/0315, 1/0439, 1/0565, 1/0638, 1/0643, 1/0696, 0011, 0013, 0066, 0085, 0100, 0130, 0132, 0813, 0833, 0842, 0863, 0916, 0931, 1277, 1280, 1299, 1313, 1654, 1659, 1672, 1684, 2570, 2850, 2943, 2969, 2978, 3195, 3167, 3321, 3325, 3347, 3366, 3390, 3392, 3401, 3408, 3417, 3424, 3433, 3449, 3459, 3496, 3689, 3981, 3984, 4008, 4024, 4164, 4288, 4311, 4579, 4598, 4607

a.-daa 3337

a.+ka 2893, 4143, 4274

a.+tar 2941, 3429, 3437

a.+tı 2874, 3823, 4303, 5048

a.+tıñ 0812, 1653, 3226, 3254, 3233, 3396, 3968, 4319

2. Koca, eş.

a.+ım+(aşaam) 2963

aşak-kaday is. Karı koca.

a. 3791

a'ş-çem is. Yemek, yiyecek içecek.

a. 0421, 0924, 1665, 1688, 3732, 3839, 4400

a.-daa 4545

a.+den 1567, 2425

a.+i 0042, 1314

a.+im 2791

a.+in 0096, 0780, 1268, 1572, 1614, 1987, 2439, 2559, 2636, 2638, 3089, 3702, 3852, 3957, 4383, 4493, 4507, 4555, 4639, 4696

a.+iñ 4359

a.+ni 3507	a.+ımınığ+(adımnığ) 2062, 4254
aşkar- çemger- Yiyecek içecek vermek, sunmak.	a.+ın+(adın) 0388, 0530, 0579, 0580, 0590, 1181, 1251, 1264, 1378, 1521, 1569, 1791, 2005, 2282, 2402, 2432, 2557, 2632, 2709, 2767, 3237, 3804, 3808, 3940, 3955, 4085, 4226, 4255, 4380, 4390, 4397, 4408, 4438, 4488, 4556, 4625, 4822, 4867, 4907
a.-ip kag- 3703	a.+ın-daa+(adın) 2543
aşta- I. Acıkmak.	a.+ından+(adından) 2984, 4156
a.-arım 2887	a.+ınga+(adınga) 4398
a.-gan+(aştaan) 0822, 0922, 1289, 1663	a.+ınığ+(adıniğ) 0396, 0453, 0626, 0743, 2235, 2321, 2580, 2695, 2719, 2731, 2812, 2939, 3060, 3716, 4029, 4870, 4953, 4969
aşta- II. Temizlemek.	a.+ıığ+(adııığ) 0333, 0815, 1656, 1838, 1853, 3986, 4038, 4055, 4318, 4386, 4405, 4433, 4582, 4641, 4764, 4790
a.-p 0972, 1020	a.+ııarı+(adııarı) 3476
a.-y 4755	a.+ıı-bile+(adıı-bile) 4128
aşta- suksa- Çok acıkıp susamak.	a.+ııga+(adııga) 0440, 1124, 4406
a.-p 0847	a.+ıvıska+(adıvıska) 0445
a.-vas+(2) 0041, 1268, 1614, 1987, 3851, 3956, 4358, 4492, 4554	a.+ka 1182, 1557, 2403
aştamzıra- Acıkmak, açlık hissetmek.	a.-la 1782
a.-p-daa kel- 4546	a.-la-dır 4442
aştan- çemnen- Yemek yemek.	a.+tan 0446
a.-ip al- 0641, 1589, 4559	a.+tar 1348, 1704
aştın- şügdün- Doğrulamak, kendini haklı çıkarmak.	a.+tarın 2743, 4460
a.-üp olur- 3873	a.+tarnı 1973
at I. is. At.	a.+tı 0570, 0748, 2848, 2856, 2872, 2873, 3001, 3003, 3005, 3541, 4147, 4188, 4247
a. 0305, 0310, 0375, 0377, 0382, 0821, 0890, 0894, 0905, 1184, 1236, 1288, 1296, 1613, 1633, 1662, 1669, 1960, 1967, 1997, 1998, 2406, 2409, 2634, 3926, 3993, 4305, 4353, 4375, 4378, 4597, 4623, 4670	a.+tııı 0138, 0283, 0560, 0563, 2740, 4141, 4145, 4348, 4368
a.-bile 1994	börü bajı deg möngün at bajı deg aldın → börü
a.-daa 0357, 1344, 4442, 4599	a. 1864, 3490, 4495
a.+ı+(adı) 0025, 0795, 0799, 1128, 1599	
a.+ı-bile+(adı) 0553	
a.+ım+(adım) 1126, 2530, 2624, 2899	
a.+ınga+(adınga) 2547	
a.+ımnı+(adımnı) 4128	

at II. *is.* Ad, isim.

a. 0440, 0441, 4399, 4407, 4410, 4414, 4419, 4427, 4428, 4430

a.-daa 0821, 1662, 4599

a.+ı+(adı) 0815, 1656, 1669, 1838, 1853, 3986, 4038, 4055, 4582, 4597, 4790

a.+ın+(adın) 0450, 0452, 0453, 0454

a.-tır 0457, 4448

at. III. *is.* Kaza, bela, felaket.

at bol- Güç duruma düşmek.

a. 3342

at- Atmak, vurmak, hedef vurmak.

a.-ar+(1)+(adar) 0715, 1356, 1377, 1403, 1414, 1431, 1759, 1759, 1764

a.-ar+(2)+(adar) 1753, 1766, 2031, 3677, 6/3613

a.-ar-dır+(adar) 0970

a.-ıp+(adıp) 0967, 1376, 1420, 3672

a.-ıp+(adıp) bol- 1408

a.-ıp+(adıp) çada- 1012, 1769

a.-ıp+(adıp) kör- 1007, 1031

a.-ıp+(adıp) tur 3679

a.-ıpsıñza+(adıpsıñza) 1761

a.-ıvıt+(adıvıt) 1005, 1412, 2028

a.-kan+(2) 0948, 1023, 1430, 4845

a.-kaş 1716, 1717

a.-paan+(1) 1001, 1001, 1004, 1407, 1411

a.-padım 1469, 1758, 1758, 1810

a.-pas+(1) 1765

a.-payn 1359

a.-tı 1470, 1811

at-höl *is.* At, iş için kullanılan hayvan.

a. 0749

a.+daa 4547

a.+ün 2011

atkar- Atlandırmak, ata bindirmek; at ile göndermek.

a.-ıp-tır 4531

at-şola *is.* Ad, lakap, ad san.

a.-daa 0921, 1288

a.+gar 3994

a.+ñ 0918, 1282, 4641

a.+ñar 0828, 1296

atpañ-sogañ *zf.* Zar zor, güçlülük.

a. 2968

atpaş *zf.* İrkilme tarzı ani bir hareketi ifade eden yansıma söz.

a. 2033

attan- Ata binmek, at ile gitmek.

a.-gaş 0344, 0583, 1270, 1556, 4224, 4875

a.-ıp 0640

a.-ır 0331

attıg *sf.* Atlı, atı olan.

a. 0009, 0397, 0833, 1276, 1302, 1366, 1643, 1675, 1693, 1844, 1859, 3890, 3997, 4046, 4049, 4063, 4444, 4532, 4586, 4650, 4757, 4773, 4775, 4782, 4798, 4804, 4976, 4989

ava *is.* Anne.

a.+ñga 3687

a.+zınga 3691

a.+zınıñ 0177, 0413, 4168

avay *is.* Anne, annecik.

a. 3213, 3498

avıy-şavıy *zf.* Çapraz, çapraz olarak.

a. 0339

avıyaastıg *sf.* İkiyüzlü, riyakâr.

- a. 2046
- ay I. is. 1. Ay.**
- a. 0419, 3208
2. Yılın on iki ayından biri; bir aylık süre.
- a. 0856, 1900, 1903, 1959, 3038, 3042, 1613, 3922, 4419, 4746
- a.+da** 0041, 0047, 0067, 0068, 0069, 0070, 0460, 0498, 0499, 0501, 0600, 0637, 1253, 1268, 1540, 1614, 1985, 2357, 2465, 2888, 3002, 3004, 3006, 3007, 3029, 3706, 3744, 3805, 3807, 3810, 3819, 3840, 3842, 3851, 3865, 3942, 3944, 3956, 4187, 4218, 4358, 4492, 4369, 4402, 4403, 4418, 4505, 4554, 4558
- a.+nıñ** 0358, 0766, 1159, 1534, 2386, 3545, 4102, 4108, 4927
- a.+nıñ** 1160
- aynıñ çaaında hünnüñ ekizinde/ertezinde** Talihli, kutlu zamanda.
- a.+nıñ** 0639, 0673, 1576, 2452, 2837, 3508, 3857, 4530, 4993
- ay II. is.** Soğanlı bir tür bitki.
- a. 0192
- ay III. ünl.** Hayvanları durdurmak ya da yönlendirmek amacıyla kullanılan ünlem.
- ay de-** Bir yere sürmek, kovmak.
- a. 3083
- ay-hün is.** Ay ve Güneş.
- a. 4482
- ayaar zf.** Yavaş yavaş, ağır ağır.
- a. ayaar** 2297, 4893
- ayan is.** Usul, yol, yöntem.
- a.+ın** 4523, 4526
- ayan-çoruk is.** Yolculuk, gezi, sefer.
- a. 0040, 0738, 0747, 0817, 1284, 1658, 1854, 2787, 3912, 4317, 4487, 4520, 4589, 4642, 4766, 4792
- a.+ka** 0780, 3831, 3838, 4491, 4527
- a.+un+(a.-çoruun)** 0674, 4978
- ayan-şinçi zf.** Güzel, uygun, iyi.
- a. 0739, 3913
- ayannıg 1. sf.** Güzel, iyi, hoş.
- a. 1199
2. zf. Güzel, iyi, hoş.
- a. 2165
3. sf. Uygun, elverişli.
- a. 5022, 5030
- ayañ is.** Orman açıklığı.
- a. 4753
- ayas-** Yağış dinmek, durmak.
- a.-ır+(1)+(ayazır)** 3249, 3300
- ayastır-** Hava açmak; havanın açmasını sağlamak.
- a.-ıp al-** 1952
- aybı is.** Rica, dilek.
- a.+zınçe** 4743
- a.+zınga** 4963
- aybıla-** Rica etmek, istemek, dilemek.
- a.-p al-** 3783
- a.-p tur-** 2821
- ayıjı: ayıjı kadak** Hediyelik uzun ipek kumaş.
- a. 3740, 4496, 4672, 5026
- ayıt-** Göstermek.
- a.-ıp+(aytıp)** 4278
- a.-ıp+(aytıp) ber-** 4327
- aylık sf.** (Bir) aylık sürede gerçekleşen; (bir) aylık mesafe, uzaklık.
- a. 0783, 0784, 1902, 3908, 3909, 4540, 4541, 5007

aynı- Gelişmek, değişmek.

a.-vas+(1) 0102

ayt ünl. Hayvanları uzaklaştırmak ya da yönlendirmek amacıyla kullanılan ünlem.

a. 0751, 0754, 1239, 1242

ayt-doyt ünl. Hayvanları uzaklaştırmak ya da yönlendirmek amacıyla kullanılan ünlem.

a. 3928, 3930

aytır- Sormak.

a. 1969

a.-ar+(2) 3155

a.-arga 0886, 1338, 4326

a.-gan+(1) 2665, 2668, 3340, 4386

a.-gaş 0812, 1279, 4321

a.-ıp al- 0793, 1234, 4168, 4575

a.-ıp berip kör- 1682

a.-ıp-daa bol- 1690

a.-ıp ekkel- 3335

a.-ıp olur- 4714

a.-ıp-tır 0575, 0696, 0831, 0930, 0943, 1312, 1491, 1598, 1659, 3324, 3478, 3512, 3629, 3876, 3988, 3996, 4007, 4041, 4606, 4644, 4731, 4768

a.-ıp tur- 1086, 1298

amır-mendi aytır- → **amır-mendi**

a-ıp 4778

aytırığ is. Soru.

a.+ın+(aytırın) 1338

a.+ların 0886

aytırış- Söyleşmek, sorup söylemek.

amır-mendi aytırış-
Selamlaşmak.

a.-ıp+(aytırjıp) 4778

azığ diş is. Azı dişi.

a.+i+(a.-diji) 2413

azın- Asmak, takmak, takınmak, kuşanmak.

a.-gaş 0319, 0339, 0648, 2172

a.-ıp+(astıp) al- 1924

azındır- Asmak, kuşandırmak.

a.-gaş 0418, 4437

azıra- Beslemek, bakmak, büyütme.

a.-ar 4456, 4458

a.-gan (azıraan) 1197, 1573, 2427, 2758, 3768

a.-p 3590

a.-p kel- 0101

a.-p olur- 3026, 3036

a.-p olurup ber- 0086

azırat- Besletmek, baktırmak, büyütme.

a.-ır+(1)+(azıradır) 4277

-B-

baalık is. Bel, belen.

b.+çe 1747

baar is. Karaciğer; bağır.

b.+ın 3022, 4366, 4936

baarı is. Ön, ön taraf; önu, karşıtı.

b.-bile 3923

b.+nda 0058, 0109, 0154, 0678, 1060, 1808, 3067, 3111, 4569

b.+nga 2829, 3048, 3557, 3572, 4822

b.+nıñ 0407

badır- Yukarıdan aşağıya doğru bir şeyi hareket ettirmek, inmesini sağlamak, indirmek, düşürmek.

b.-ıp-tır 4881

bag is. Kement.

b. 3672

bagana *is.* Sütun, direk.

b.+ga (magana) 5025

b.+nı (magana) 5024

bagay **1.** *sf.* Kötü, fena, istenilen nitelikte olmayan.

b. 0506, 2547

2. *sf.* Sıradan, basit, adi.

b. 1018, 1019, 1020, 1348, 1432, 1704, 1777

3. *sf.* Sefil, zavallı, aciz.

b. 0839, 0999, 1272, 1310, 1406, 1428, 1679

4. Yakın ya da sevgili birisinden bahsederken kullanılarak sevgi değeri ifade eder.

b. 2461, 2596

bagla- Bağlamak.

b.-gaş+(baglaaş) 2692, 2905, 2924, 3122, 4226, 5026

b.-p 0635, 3833, 4500

b.-p al- 0224, 2703, 4826, 5012

b.-p kag- 0530, 0776, 0911, 1569, 2549, 2721, 4255, 4625

b.-y 1264

b.-y sop kag- 3237, 3955

baglaaş *is.* Atın bağlandığı direk.

b. 5029

b.+ı+(baglaaı) 4253

b.+ın+(baglaajın) 4192

b.+ında+(baglaajında) 4254

b.+ınga+(baglaajınga) 4225

b.+ka 1569, 4625

bajımayla- Baş ağrısından şikayetçi olmak.

b.-p 2942

bajın *is.* Ev.

b. 0496, 0497, 3049, 3068, 3081, 4282, 4455

b.+da 3075

b.+ınga 0569

b.+ınığ 0514

bak **1.** *sf.* Kötü, fena.

b. 2661, 4414, 4430

2. *is.* Kötü, fena.

b.+tı 3052, 3698, 4125, 4179

bakıla- Bakmak, bakınmak, gözlemek.

b.-p 0408

bala *is.* Havaneli.

b.+zı 2274

baldı *is.* Balta.

b.+zın 0178, 0249

baldır-beejek *is.* Küçük oğlan, oğul.

b. 0807, 1650, 3979

balık-baylağ *is.* Balık, balıklar, balık sürüsü.

b. 0201

b.+ın-daa 0248

bar *is.* Var.

b. 0051, 0170, 0179, 0215, 0222, 0255, 0283, 0415, 0610, 0896, 0898, 0968, 0969, 0996, 0997, 1099, 1132, 1136, 1187, 1357, 1360, 1400, 1401, 1403, 1440, 1444, 1563, 1607, 1753, 1847, 1958, 2411, 2592, 2730, 2735, 2791, 2854, 2900, 2972, 3083, 3258, 3285, 3361, 3439, 3605, 3678, 3871, 3893, 4004, 4300, 4482, 4605, 4609, 4783

b.-dır 3632, 3634, 4320

b.+ıl 0687, 3531, 3532

b.+la 0844, 1233, 2625

bar- 1. Varmak, gitmek.

b. 4173

b. çıt- 0705, 1439, 1839, 2041, 4040, 4595, 4767, 4788, 4806, 4793

b. çor- 1283, 1658, 2069, 2120, 2724, 2729, 3987, 4053, 4765

b.-aalı 3078
b.-ba 0505
b.-baaje 2165
b.-bas 3314
b.-bısaan 4740
b.-dı 5061
b.-dıñ 4917
b.-dıva 1925, 1925
b.-gan+(1) 3075, 3288
b.-gan+(2) 4290
b.-ganın 3861
b.-gaş 0196, 1034, 1118, 1396, 1483, 1703, 1748, 1786, 1826, 1964, 2029, 2151, 2206, 2320, 2770, 3195, 3270, 3307, 3366
b.-ıp 0104, 0105, 0269, 0401, 0543, 1078, 1722, 1896, 2233, 2995, 3391, 3446, 3561, 3747, 4152, 4323, 4661, 4708, 4884
b.-ıp-la tur 4711
b.-ıp- 4839, 4888
b.-ıp-tırlar 4082
b.-ır+(1)+(baar) 1517, 1601, 2257, 2493, 2550, 2647, 2659, 4740
b.-ır+(2)+(baar) 0637
b.-ırğa+(baarga) 0331
b.-ırın+(baarın) 4711
b.-ır-la-dır+(baar) 3315
2. Bir şey bir yöne yönelmek, doğrulmak, hareket etmek.
b.-ıp, 1542
3. Ulaşmak, gitmek, isabet etmek.
b. çıt- 1481
4. (*yardımcı fiil*) Eylemin başlama ya da tamamlanmasını ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır.
b.-dıñ+(baardıñ) 3144

b.-gan 0567, 1920, 2170, 2541, 3079, 3713, 3690, 3734, 4248, 4332, 4490
b.-gan-dır 3028, 3376
b.-gannar 3612
b.-gaş 2515, 3037, 4084, 4169
b.-ıp-tır 1116, 2241, 2662, 2932, 3252, 3536, 4315, 4868, 4906, 5060
b.-ırğa+(baarga) 3078, 4/5266
çoop bar- Ne olmak.
b.-dı+(baardı) 0574
kançap bar- Ne olmak.
b.-dıñ+(baardıñ) 3293
mıncap barganda/mıncap barganda O sırada, öyle olurken, öyle yaparken.
b. 2549
dam bar-→ dam
b.-gan+(1) 1938, 4449
kay baar → kay
b. 2460, 4167
baraa *çf.* Çok, pek.
b.-la 4341
baraalga- Saygıdeğer birinin huzuruna çıkmak; selamlamak, konuşmak.
b.-ar 0858, 1321, 4526
b.-gan+(1)+(baraalgaan) 3321
b.-p 1679, 3750
b.-p bol- 0840, 1311
b.-vas+(1) 0855
baraalgaş- Selamlaşmak.
b.-ıp+(baraalgajıp) 2435
baraan I. is. Görüntü, görünüş, silüet,
b. 2058
b.+ı 4571
baraan II. is. Eşya, mal.

- b.** 4193
- baraan-saraan** *is.* Silüetler, belirli belirsiz şeyler.
- b.** 0788, 1229, 4565
- barın** *sf.* Batı, batıdaki.
- barın çük** Batı.
- b.** 4043, 4610, 4701, 4795
- barzay- korzay-** Dişlerini göstermek, ağzını açmak.
- b.-ıp kel-** 1061, 1809
- bas-** 1. Basmak, adım atmak, ayak basmak.
- b.-ıp+(bazıp)** 1349
- b.-kan+(1)** 3476
- b.-kaş** 2126
- b.-pas** 2852
2. Yürümek, gitmek.
- b.-ıp+(bazıp)** 0516, 0732, 3535, 4325
- b.-ıp+(bazıp) berip kör-** 4708
3. Yok etmek, ortadan kaldırmak, yenmek.
- b.-ar+(1)+(bazar)** 4737
- b.-ıp+(bazıp) kag-** 4160
- küçük bas-** → **küçük**
- b.-kaş** 4827
- baskıla-** Basmak, basıp gitmek.
- b.-arga** 0727, 3919
- bastır-** 1. Ezmek, basmak.
- b.-ıp** 1218, 1221, 4537, 4538
2. Gitmek, ilerlemek.
- b.-ıp** 4536, 4759, 3911
- baş** *is.* 1. Baş, kafa.
- b.+ı+(bajı)** 0527, 0560, 0565, 1863, 1864, 3489, 3490, 4494, 4495, 4670, 4671
- b.+ı-daa+(bajı)** 0890
- b.+ım+(bajım)** 2894
- b.+ın+(bajın)** 0467, 0472, 1013, 1770, 2485, 2851, 3113, 3201, 3347
- b.+ından+(bajından)** 3346,
- b.+ınga+(bajınga)** 0290
- b.+ınığ+(bajınığ)** 3189
- b.+ığ+(bajığ)** 3474
- b.+tarın** 3355
- b.+tarığ** 3348
2. Uç, uç kısım.
- b.+ı+(bajı)** 4089, 4911
- b.+ı-la+(bajı)** 1636
- b.+ın+(bajın)** 4970
- b.+ından+(bajından)** 2504,
- b.+ınga+(bajınga)** 4935,
- b.+ka** 2358, 4110
3. Doruk, zirve.
- b.+ı-bile+(bajı)** 0324, 2356
- b.+ın+(bajın)** 0732, 1541, 3911,
- b.+ınçe+(bajınçe)** 1433,
- b.+ında+(bajında)** 0050, 2024, 4569,
- b.+ınga+(bajınga)** 1218, 1448, 1786, 2055, 2330, 3014, 4537, 4816
4. Irmak, ova gibi yerlerin başlangıç kısmı.
- b.+ın+(bajın)** 4880,
- b.+ınçe+(bajınçe)** 4017
- b.+ından+(bajından)** 2056, 2246, 4748, 4896
- b.+ınga+(bajınga)** 2169
5. Saç.
- b.+ın+(bajın)** 3464
- adağ bajı** → **ada**
- bajın aşkan/bajın ajır** Çok, çok fazla, pek çok.

b. 0007
dağ bajı → **dağ**
b.0481, 1106, 1107, 1512, 1513, 1524, 1525, 2108, 2109, 2175, 2176, 2326, 2327, 4093, 4094, 4864, 4865, 4876, 4877, 4915, 4916,
başka e. Başka.
oon başka Yoksa, başka türlü.
başkar- İdare etmek, yönetmek.
b.-ar+(2) 5049
başkı sf. 1. İlk, önceki.
2. Ön, öndeki, ön taraftaki.
3. Güney, güneydeki.
başta- 1. Gütme.
b.-ar+(1) 2853
2. İdare etmek, yönetmek, öncülük etmek.
b.-ar+(2) 2900
b.-p çoru- 2849, 2896
b.-gan+(2)+(baştaan) 1928, 2699, 2874
3. Başlamak.
b.-gan+(1)+(baştaan) 0872
4. Eyer kaşı yapmak.
baştay zf. Önce, ilk, ilkin, ilk önce, ilk olarak.
b. 0273, 1896,
baştıg sf. 1. Başlı, başı olan.
2570, 3331, 3352, 3368, 3374, 3395, 4422, 4579, 4631, 5025
2. Nesneler için başlı, uçlu.
b. 4221, 4941
baştıg is. 1. Öncü, lider, öncülük eden.
b.+ı 3224
2. Çoban.
baştıgnat- İdare ettirmek, idaresine vermek.

b.-kaş 3823
bat- 1. Yüksek bir yerden alçak bir yere doğru ya da nehir aşağı hareket etmek, gitmek, inmek.
b.-ı+(badı) 4839, 4888
b.-ıp+(badıp) 0728
b.-ıp+(badıp) çıt- 0879
b.-kan+(1) 1700
2. Akmak.
b.-ı+(badı) 0004
3. İnme, gelmek, varmak. (Metinlerde üst dünyadan alt dünyaya gelmek için).
b.-ı+(badı) 3069, 3080, 3864
4. Azalmak, inmek, düşmek, derecesi gerilemek.
bay 1. sf. Zengin.
b. 3166, 4570, 3634, 3636, 3883
bayırla- Kutlama yapmak, kutlamak.
b.-p 4677, 4980
bayırlıg sf. Hoş, iyi, güzel.
b. 4664
baza 1. e. da/de, dahi.
b. 0218, 0400, 0441, 0862, 2073, 2875, 2927, 3267, 3551, 3551, 3552, 3552, 3552, 3553, 3553, 3554, 3576, 3585, 3776
2. bağ. Ve.
b. 0039
3. zf. Yine, tekrar, daha
b. b. 0211, 0295, 0470, 0712, 1555, 2155, 2210, 2536, 2620, 3399, 3765, 4464
b.-la 0438, 0623, 0846, 0964, 1415, 1637, 2142, 2526, 2879, 3040, 3204, 3271, 3290, 3397, 3459, 3795, 4229, 4285, 4836
baza katap Yine, tekrar, daha, daha da.

be I. *is.* Kısrak.

b. 0214, 0216, 4291, 4/0138, 4/4397, 5/2665, 5/2674

be II. *e.* Soru edatı.

b. 0224, 0334, 0374, 0793, 0801, 0840, 0841, 0849, 0855, 0862, 1083, 1088, 1094, 1234, 1308, 1308, 1309, 1311, 1311, 1403, 1403, 1408, 1489, 1490, 1641, 1678, 1678, 1680, 1688, 1753, 1908, 1968, 2065, 2324, 2510, 2592, 2654, 2654, 2658, 2680, 2793, 2938, 3069, 3083, 3156, 3243, 3251, 3276, 3298, 3302, 3345, 3413, 3456, 3568, 3683, 3893, 3894, 4002, 4003, 4004, 4026, 4386, 4575, 4605, 4605, 4859, 4860

bedi- Büyümek.

b.-p 0291, 0295

bedik 1. *sf.* Büyük, yüksek.

b. 0785, 3705, 4395

b.+inge+(bediinge) 4563

b.+iniğ+(bediiniğ) 0731, 1217, 2355, 3910, 4536

beer 1. *zf.* Buraya, bu tarafa.

b. 0420, 4257, 4264, 4157

2. e. -den beri, bir zamandan beri.

3. e. -den bu tarafa, bu yana.

b. 0714, 2021, 3475

4. sf. Beriki, bu taraftaki.

b. 3373, 3928, 3930

beg is. Bey.

b.+iniğ+(beeniğ) 3566

bejen sf. Elli.

b. 3373

bekten- Tutunmak.

b.-ip tur 2354

bel is. 1. Bel.

b.+i 1542, 1549

b.+inde 2381

b.+inden 2073

2. Bel, yamaç.

b.+de 1542

b.+i-bile 2355

b.+in 3910

b.+indive 1076, 4883

b.+inge 0731, 2691, 4536

b.+iğçe 1217

beldir is. 1. Birleşme yeri, kavşak (nehir).

b.+in 0005, 3165

b.+inde 3633

b.+inge 3812

2. Birleşme yeri, çatal.

b.+inde 3177

b.+inge 3122, 3647

belek is. Hediye.

b.+in+(beleen) 3494, 3501

b.+ti 3499

b.-tİR 4664

belek-selek is. Hediye, hediyeler.

b. 2793

b.+in+(b.-seleen) 2863

belen 1. is. Hazır.

b. 0042, 0059, 1109, 1365, 1368, 1519, 2094, 2170, 2239, 2316, 2634, 2640, 2777, 3843, 2859

2. is. Kolay

beletke- Hazırlamak.

b.-er+(2) 2854, 3839

b.-gen+(1)+(beletkeen) 2685, 2816

b.-geş+(beletkees) 2767, 3818, 4187, 4401, 4690

b.-ğer 2446

b.-p 4493, 2766, 3507

- b.-p al-** 3072
- b.-p ber-** 1419, 1766, 1769
- b.-p kag-** 1206, 1588
- b.-p kel-** 4402
- b.-p tur-** 3743, 4501, 5036
- b.-y ber-** 1427
- beletkel** *sf.* Hazırlama, hazırlanma.
b. 1423
- beletken-** Hazırlanmak.
b. 1011
- b.-di** 2106
- b.-geş** 2054, 4434
- b.-ip al-** 1526, 2696
- b.-ip olur-** 0502
- b.-ip tur-** 2174, 2244, 4875
- b.-ir+(1)** 2307
- b.-medim** 2105
- beletket-** Hazırlatmak.
b.-ip+(beletkedip) 3739
- belge 1.** *is.* Fal, kehanet.
b.+den 2728
- 2.** *is.* İşaret, alamet, belirti.
b.+zi 2728
- bel-kejik** *is.* Bel.
b.+ke 0711
- ber- 1.** Vermek.
b.-gen+(2) 2927, 3821, 4990
- b.-gen-dir** 4310
- b.-geş** 1917, 2483, 2868, 4176
- b.-ip** 3837
- b.-ip kag-** 3056, 4147
- b.-ip kag-** 3027
- b.-irim+(beerim)** 2777
- b.-iğer+(beeriğer)** 2446
- 2.** (Kadın) evlendirmek.
- b.-geş** 4276
- b.-ir+(1)+(beer)** 1198, 1575, 2428, 4679
- 3.** (*yardımcı fiil*) *-(I)p* *ber-* yapısı, eylemi başkası için yapma ya da *çor-*, *tur*, *çıt-*, *olur-* fiilleriyle birlikte kullanılarak süreklilik anlamı verir.
b. 2675, 3254, 3391, 3687, 4968
- b.-bes+(1)** 2303
- b.-eyn** 4955
- b.-gen+(1)** 0086, 0428, 0497, 1008, 1372, 1382, 1796, 2779, 3180, 3241, 3282, 3292, 3296, 3319, 3359, 3688, 3733, 3769, 4324, 4327, 4344, 4367, 4395, 4401, 4418, 4629, 4901, 4979
- b.-gen-dir** 3274, 3407
- b.-geş** 2760, 2798, 3024, 3035, 3041, 3114, 3173, 3218, 3445, 4489
- b.-iger** 1011
- b.-iğer** 1205, 1419, 1587, 1766, 1769
- b.-ip** 0233, 1382, 1682, 3211, 4240, 4383, 4522, 4708, 4861, 4984
- b.-ip-tir** 0265, 0588, 0638, 1043, 1459, 3255, 4734, 4957, 4986
- b.-ir+(1)+(beer)** 0851, 4146
- b.-ir+(2)+(beer)** 4973
- b.-ir-dir+(beer)** 4335
- b.-irge+(beerge)** 3152, 3691, 3705
- b.-iril+(beeril)** 4471
- b.-irimge+(beerimge)** 4247
- b.-irin+(beerin)** 3862
- b.-iriğer** 2790
- 4.** (*yardımcı fiil*) *-A/-I/-y* *ber-* yapısı başlama, bitme, tezlik anlamları verir.
b. 0571, 4167

b.-di 3062
b.-divis 4511
b.-em 0655, 0657, 0669, 2915
b.-gen+(1) 0296, 0492, 0584, 0662, 0739, 0744, 1076, 1427, 1749, 1781, 2041, 2043, 2133, 2267, 2351, 2526, 2618, 2707, 2766, 2919, 2965, 3020, 3283, 3302, 3420, 3459, 3469, 3710, 3714, 3715, 3717, 3730, 3771, 3913, 4340, 4342, 4362
b.-gen+(2) 0008, 0916, 4704
b.-gen-dir 1138, 2548
b.-gen-dirler 0252
b.-ger 2686, 5010
b.-geş 0118, 0351, 0462, 0516, 0681, 0975, 1148, 1380, 1617, 1645, 1875, 1899, 1971, 2026, 2075, 2096, 2243, 2333, 2476, 2720, 2808, 2909, 2914, 2975, 3253, 3766, 3859, 4098, 4143, 4563, 4819, 4921
b.-iger 5002
b.-iğer 2802, 4202
b.-iğer 2896
b.-ip-tir 0245, 0349, 0671, 3467, 4835, 4975
b.-ip-tirler 0487, 0721
b.-ir+(1)+(beer) 1584, 2124, 2803, 2903, 3310, 3514, 3515, 5003
b.-ir+(2)+(beer) 0487, 0558, 2131
b.-irde+(beerde) 2361
b.-irge+(beerge) 0107, 0116, 0129, 0276, 0410, 0889, 1529, 2542, 2688, 2953, 2959, 3201, 3236, 3980
b.-iriğe+(beeriğe) 1331
b.-ip 4952
b.-ip 4951
haru ber- → **haru**
b.-geş 0813, 1654, 3984, 4636

berge 1. is. Zor, güç.
b.-dir 3579
b.+ge+(bergee) 2324
b.+ni 1486, 1555
bert → **bört**
b. 4309
bes is. Soğanlı bir bitki.
b. 0192
beş sf. Beş.
b. 2163, 2207, 2481, 2483, 2504, 3736
beti is. Taraf, yön; bu taraf, bu tarafı.
b.+nde 0791, 1232, 1642, 3968, 4577
bezin e. Bile, dahi, hatta.
b. 2603
bığın is. Böğür, yan.
b.-ip 2816
b.-ip ekkel- 3406
b.-ip kag- 3428
bijirt- Pişirtmek.
b.-ip 5035
bılaaş- Kapışmak, kapmaya çalışmak.
b.-ip+(bılaajıp) 3381
bılga- Sallamak, karıştırmak.
b.-p 0169
b.-y 2698
bılgı is. Hırlama, hırıltı.
b.+η 2676
bılgır- At piskırmak.
b.-ar+(1) 2676
b.-ip tur- 2589
bış- Kumaş biçmek.
b.-arın+(bıjarın) 2484
bızaa is. Buzağı.
b. 2762, 3884, 4149, 4167

biçe 1. *sf.* Küçük.

b. 3143, 4184

2. *sf.* Az, Az sayıda.

b. 4185

3. *sf.* Yaşça küçük olan.

b. 3041, 3129, 3153, 3782,
3811

biçii 1. *sf.* Küçük, ufak.

b. 0170, 3432, 3439, 3442

2. *zf.* Hafiften, birazcık.

bijek *is.* Bıçak.

b.+i-bile+(bijee) 0663

b.+in+(bijeem) 0319, 2989

biji- Yazmak.

b.-gen+(1)+(bijeem) 4658

b.-gen+(2)+(bijeem) 3160,
4659

b.-geş+(bijeş) 2925, 3518,
3527, 3529, 3686, 4683

b.-p 4499

b.-p kag- 2928, 2993

bijik *is.* Yazı, mektup.

b. 2993

b.+i+(bijii) 2997

b.+in+(bijiin) 2779

b.+terin 2927

b.+ti 3525

bijirtkeyin- Kısık sesle konuşmak,
fısıltıyla konuşmak.

b.-ip+(bijirtkeynip) olur-
2656

bil- **1.** Bilmek.

b. 4813

b.-bedim 3481

b.-bes+(1) 1436, 1439, 4201

b.-gen+(1) 2971

b.-gey 1979, 2528

b.-ir+(1) 1098, 1501, 2898,
2985, 2990, 1/2874, 0335, 1235, 1358,
2422, 4127, 4280

b.-iyn 2677

2. Öğrenmek, haberdar olmak,
duymak, görmek, bilmek.

b.-diger 3629, 3875

b.-diñ 1598

b.-gey 3460

b.-ip 3760

b.-ip al- 1641

b.-ir+(1) 3198, 3199

3. Anlamak, fark etmek, farkına
varmak.

b.-e ber- 0487

b.-geş 0568

b.-ip 2343, 2345

4. Tanımak.

b.-ip al- 4721

b.-ip kag- 2469

b.-ir+(1) 4724

5. Sezmek, akıl etmek, tahmin
etmek.

bildilig *sf.* Bilgili; büyü, sihir bilen;
falcı, büyücü.

b. 2469

bildin- Bilinmek, anlaşılacak.

b.-mes+(1) 1900

bildingir *is.* Açık, anlaşılır, bilinen.

b. 2655, 2655

bildir- **1.** Bilinmek, anlaşılacak,
görünür olmak.

b.-bes+(2) 4237

bile I. *e.* İle.

b. 0119, 0121, 0197, 0224,
0236, 0311, 0324, 0326, 0343, 0346,
0433, 0485, 0489, 0531, 0553, 0594,
0646, 0651, 0663, 0713, 0729, 0730,

0912, 0913, 1013, 1014, 1091, 1111, 1119, 1133, 1137, 1340, 1349, 1353, 1362, 1495, 1496, 1538, 1621, 1629, 1706, 1708, 1726, 1770, 1771, 1832, 1895, 1909, 1913, 1994, 2055, 2085, 2178, 2179, 2193, 2240, 2264, 2265, 2266, 2355, 2356, 2395, 2496, 2503, 2516, 2551, 2607, 2633, 2646, 2679, 2773, 2774, 2822, 2911, 3120, 3183, 3279, 3294, 3396, 3417, 3483, 3603, 3684, 3711, 3715, 3720, 3722, 3790, 3811, 3822, 3846, 3906, 3907, 3923, 3960, 4012, 4050, 4069, 4074, 4128, 4144, 4177, 4227, 4236, 4260, 4276, 4345, 4368, 4411, 4412, 4457, 4469, 4524, 4534, 4535, 4611, 4656, 4689, 4697, 4702, 4759, 4826, 4857, 4902, 4904, 4908, 4961, 5001, 5022

bile II. *bağ.* İle, ve.

b. 0098, 1366, 1367, 1998, 2623, 3538

2. Bilmek, anlamak.

b.-ir+(1)+(minnir) 0135

bir 1. *sf.* Bir.

b. 0067, 0068, 0069, 0070, 0081, 0282, 0284, 0291, 0295, 0346, 0358, 0476, 0477, 0496, 0497, 0498, 0499, 0501, 0600, 0621, 0623, 0637, 0659, 0660, 0700, 0710, 0712, 0766, 0793, 0896, 0897, 0963, 0992, 1157, 1158, 1159, 1225, 1234, 1394, 1486, 1538, 1540, 1555, 1613, 1890, 1904, 1959, 1985, 2093, 2116, 2117, 2168, 2178, 2179, 2237, 2265, 2265, 2266, 2266, 2357, 2368, 2380, 2381, 2443, 2481, 2483, 2488, 2497, 2570, 2625, 2888, 2892, 2917, 2918, 2948, 2978, 3002, 3004, 3006, 3007, 3038, 3042, 3191, 3235, 3269, 3306, 3358, 3359, 3364, 3382, 3400, 3414, 3545, 3557, 3564, 3606, 3610, 3634, 3635, 3636, 3642, 3673, 3865, 3882, 4104, 4187, 4218, 4369, 4402, 4418, 4543, 4575, 4718, 4838, 4929

2. *sf.* Bir, herhangi bir.

b. 0100, 0164, 0189, 0253, 0465, 0470, 0614, 0916, 1223, 1641, 2052, 3233, 3548, 4562, 4692

3. *zf.* Bir sefer, bir kez, bir seferde.

b. 0701, 0742, 1151, 1158, 1161, 2132, 2954, 2992, 3425, 3571, 4217, 4217, 4337, 4364, 4441, 4817

birden biree çok/birden biree çokka Eksiksiz, ayrıntılı olarak.

b. 0265, 4528, 4733, 5015

bir-daa *zf.* Bütünü, tamamıyla.

b. 3152

birde birde (birde... birde) *bağ.* bir ... bir..

b. 2717, 2718, 3621, 3623

biree 1. *zm.* Bir, biri, birisi.

b. 0265, 4528, 4733, 5015

b.+ni 1083

b.+zi 0544, 0545, 0697, 2073, 2498, 3099, 3884, 3885,

b.+zin 3263

b.+ziniğ 0958, 3097

2. *zf.* Birncisi, ilk olarak.

bis I. *zm.* **1.** Biz; I. çokluk kişi zamiri.

b. 0211, 0716, 0857, 1320, 1356, 1965, 4510

b.-daa 5003

b.+tiğ 0262, 0287, 0856, 1318, 1691, 1920, 2064, 4470

2. Fiil çekimlerinde 1. çokluk kişi.

b. 0191, 0397, 0401, 0717, 1091, 1112, 1505, 1511, 1515, 1833, 1867, 1868, 2085, 2305, 2307, 2500, 2627, 2659, 4069, 4075, 4162, 4703, 4808, 4809, 4817, 4866, 4902, 5003

bis II. *is.* Kesici aletlerin keskin tarafı.

b.+in+(bizin) 4954

bistii *zm.* Bizim, bizimki.

b. 1955, 2082, 2152, 2207

biyeegi heveer Önceki gibi.

b. 3039

bo 1. *zm.* Bu; işaret zamiri.

b. 0094, 0134, 0146, 0293, 0474, 0626, 0927, 0932, 1297, 1517, 1673, 1668, 2262, 2352, 2462, 2987, 2988, 3063, 3631, 3889, 3995, 3997, 4175, 3926, 4150, 4328

b.-daa 0474, 1637, 3186, 3966

b.-dur 2507, 4161

b.+dan+(moon) 0878, 1234, 4290

b.+duva 1925

b.-la 0800, 0907

b.+nu+(monu) 3687, 4964

b.+nuḡ+(moonḡ) 0792, 1233, 2013, 2199, 3063, 3173, 3481, 4965

b.+nuḡ-bile+(moonḡ) 3483, 4961

“*bo*” zamirinin iyelik ekleri ile kullanımları:

boozu 0111, 0112, 0113, 0114

boozun 0117

moogar 2592

moozun 2013, 3481

2. *sf.* İşaret sıfatı; bu.

b. 0157, 0287, 0536, 0749, 0827, 0879, 0934, 1011, 1109, 1176, 1304, 1329, 1329, 1419, 1603, 1640, 2008, 2221, 2307, 2499, 2706, 2765, 3186, 3531, 3534, 3790, 4005, 4017, 4144, 4172, 4278, 4470, 4514, 4574, 4859

3. *zf.* Böyle, işte böyle.

bo hün Bugün.

b. 3549

bo-la 1. *zm.* Bu, işte bu.

b. 0212, 0411, 2036, 3967

b.-dır 4305

boda- 1. Düşünmek.

b.-ar+(1) 2947

b.-p 2957, 3158, 4959

b.-p çoru- 2264

b.-p olur- 0438

b.-va 0718

2. (-Ar boda/-Ar dep boda- şeklinde) diye düşünmek, aklından geçirmek, yapmayı düşünmek, istemek.

b.-arı 1024

b.-gan+(1)+(bodaan) 1999

b.-gaş+(bodaaş) 0105, 0475, 0634, 0750, 0794, 1641, 1997, 2013, 3967, 2994, 4548, 4575

b.-p 0783, 0784, 1084, 1556, 2988, 4341, 3483, 3909

b.-p çıt- 0161

b.-p olur- 0442, 1639

b.-p tur 3477

bodal *is.* Düşünce, fikir.

b. 0513, 1032

bodaldıḡ *sf.* Bir düşüncesi, niyeti olan.

b. 1602

bodan- Düşünmek.

b.-ıp 0742, 0746, 1032, 1487, 2974, 2976, 4543

b.-ıp tur 0473, 1167, 2134, 2396

b.-ıp kel- 0434

b.-ıp olur- 0100, 0449, 0599, 0638, 2982

b.-mastı 3158, 4959

bodangıla- Düşünmek, düşünüp durmak.

b.-p olur- 0513

bodan-	şiren-	Düşünmek; iyice, dikkatlice düşünmek.	b.	2146, 2201, 2400, 3794, 3798
	b.-ip olur-	2167		
	2.	Bent çekmek.		
	booy	0229, 4299		
bogba	<i>is.</i>	Tay, bir yaşında tay.		
	b.	0226, 0292, 4347		
boja-hoytpak	<i>is.</i>	Sütün ekşitilmesiyle elde edilen besin(ler).		
	b.	0825, 1291, 1309		
	b.-daa	0844		
	b.+ı+(b.-hoytpaa)	0837		
	b.+ın+(b.-hoytpaan)	1680		
boju-		Doğurmak.		
	b.-p al-	0082, 0084		
	b.-ur+(1)	3471		
	b.-ur+(2)	3466		
bol-	1.	Olmak, gerçekleşmek, meydana gelmek.		
	b.-baan+(1)	1000, 1000, 1401, 1490		
	b.-baay	2192, 2276		
	b.-du	1085, 1400, 1494, 1831, 2084, 2154, 2209		
	b.-gan+(1)	0997, 1489, 2544, 3039, 4257		
	b.-gan-dır	3426		
	b.-gay	2191, 2275		
	b.-gay-la	1905		
	b.-ur+(1)	2155, 2158, 2210		
	b.-ur+(1)+(boor)	1562		
	b.-urun+(boorun)	3199		
	b.-zun	1904		
	2.	<i>(isim+yardımcı fiil kullanımları)</i> Bir şey olmak, bir nitelik kazanmak; bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak.		
	b.	2146, 2201, 2400, 3794, 3798		
	b.-bas+(1)	3069, 3076, 1566, 2199, 2424, 3791, 4263		
	b.-bayn	1315, 4233		
	b.-du	0994, 1398, 1752, 1828, 1955, 2082, 2152, 2207, 2640		
	b.-du-la	1957		
	b.-dum	3342		
	b.-gan+(1)	0292, 0298, 0301, 0397, 4347		
	b.-gan+(2)	0029, 0030, 0297, 0299, 1100, 1102, 1188, 1506, 1507, 2415, 2417, 4076, 4078, 4753, 4754, 4779, 4922		
	b.-ganda	2459		
	b.-gan-dır	2672		
	b.-u ber-	0245, 0296, 0487, 0492, 0721, 2267, 2351, 2361, 3209, 3420		
	b.-up+(boop)	0062, 0064, 0246, 0305, 0310, 0328, 0366, 0377, 0378, 0382, 0384, 0495, 1170, 1184, 1272, 1620, 1650, 1687, 2272, 2406, 2485, 2581, 2719, 2723, 2930, 3181, 3829, 4353, 3199, 3596, 3600, 3979, 4375, 4376, 4378, 4379, 4467, 4513, 4988, 5044, 5058		
	b.-up+(boop) al-	0807, 1035, 1449		
	b.-up+(boop) kel-	1156		
	b.-up-tur+(booptur)	1422, 2260		
	b.-ur+(1)	0620, 1317, 1782		
	b.-ur+(2)+(boor)	4431		
	b.-urga+(boorga)	1602		
	b.-uru	0634		
	b.-urun	1831, 2084, 2154, 2209		
	b.-uruğ+(booruğ)	4680		

b.-za 1090, 4445
b.-zun 1172, 1174, 1548, 1551,
2140, 2142

3. Olmak, geçmek (zaman).

b.-gan+(1) 4243

b.-ganda 0081

b.-gaş 3038, 3042, 3922

4. Olmak, bulunmak, mevcut
olmak.

b.-baza 2276

b.-baza-daa 2192

b.-dum 3384

b.-za 2275 2276, 3550

b.-za-daa 2191

5. Olmak, gelmek (zaman).

b.-gan+(1) 3297

b.-gan+(2) 5008

b.-ganın 2343

b.-u ber- 3302

b.-urga 3828

b.-urga+(boorga) 5009

6. *bolur* şeklinde, "olur, uygun,
uygundur" tarzında müsaade ve onay
anlamlarında kullanılır.

b. 4448

7. *bolzun* şeklinde "iyi, pekâlâ"
gibi anlamlarda kullanılır.

b. 3045

8. (*yardımcı fiil*) –p bol- birleşik
fiili izni, müsadeyi, yeterliliği ifade
eder.

b.-bas+(1) 0748, 0841, 1311,
2122

b.-bas+(2) 0605

b.-bas-la 2951

b.-gan+(1) 0227

b.-gay-la 1690

b.-ur+(1) 0612, 0618, 0703,
0706, 0717, 0840, 1311, 1408, 1680,
1968, 4483

b.-ur+(1)+(boor) 1688, 4718,
4719

b.-ur-la+(1) 4620

9. Birleşik çekimli fiillerde ek-
fiil fonksiyonunda kullanılır.

b.-du 3451

b.-gan+(1) 0352, 0906, 1122,
1417, 1767, 2587, 2604, 3043

b.-up-tur+(booptur) 0356,
0424, 0482, 0901, 1162, 1166, 1375,
1730, 1990, 2817, 3112, 3539, 3679,
3685, 4355, 4546

10. Ek-fiil fonksiyonuyla isim
cümleleri yapar.

b.-dum 3453

b.-gan+(1) 0170, 0213, 0281,
0612, 0891, 0896, 0898, 0969, 0996,
0998, 1136, 1153, 1231, 1354, 1368,
1401, 1543, 1636, 2832, 2834, 2985,
3176, 3185, 3396, 3397, 3620, 4419

b.-gan-dır 0606

b.-up-tur+(booptur) 0126,
0167, 0415, 0652, 0790, 1339, 1345,
1360, 2502, 2542, 2593, 3443, 3718,
3872, 4484, 4572

b.-ur+(1) 2546

b.-ur+(1)+(boor) 0815, 1081,
1669, 1855, 2181, 2261, 2680, 3994,
4582, 4597, 4641

11. Şart birleşik çekiminde
kullanılır.

b.-za 0548, 0550, 0607, 0611,
0617, 1098, 1114, 1501, 1511, 1602,
1781, 2290, 2444, 2549, 2617, 2764,
2947, 4011, 4724

b.-zumza 0630, 0631, 0709,
0711, 2649

b.-zuñza 1866, 2291, 2957,
3262, 4618

çüü bolduñ Ne oldu, ne oldun.
ıñay bol- → **ıñay**
b.-urga+(boorga) 0544, 2072
kayın boor/kayın bolur →
kayın
pat boorda → **pat**
b. 4342
surag bol- → **surag**
b.-gan+(1) 3107
b.+ga 4277
b.+nıñ 0104, 0117
bolat 1. *is.* Çelik.
2. *sf.* Çelik.
b. 0319
bolçağ *is.* Süre, müddet.
b.+ı+(bolçaa) 2814
bolçalıg → **bolçaytılg**
bolçağlıg → **bolçaytılg**
bolçatılıg → **bolçaytılg**
bolçattılıg → **bolçaytılg**
bolçaytılg: **bolçaytılg bora tey**
Görüşme, buluşma için ya da
birini veya bir şeyi gözlemek
için gelinen tepe, yüksek yer
anlamında kalıplaşmış
destanlara özgü kullanım.
b. (bolçaytılg) 0680, 0974,
1017, 1379, 1433, 1448, 1729, 2196,
4816, 4819, 4838, 4843
boldur *e.* Yan cümleyi bağlayan edat
olarak kullanılır.
boldur iyin Doğrulama,
onaylama anlamları veren
pekiştirici edat.
bolgaş 1. *bağ.* *Ve.*
b. 0148, 0302, 0413, 0445,
0604, 1324, 2312, 2726, 2996, 3214,
3515, 3729, 4398, 4406, 4447, 4462,
4465, 4497, 4523, 4526, 4995

2. e. Sonra, -DAn sonra.
b. 1959, 4973
3. bağ. Sebep bildirir.
b. 3155, 3408, 4080, 4904
bolgay *e.* Doğrulama, onaylama gibi
anlamlar veren pekiştirme edati.
b. 0141, 0145, 0156, 0747,
0843, 0847, 0853, 0871, 1031, 1115,
1233, 1317, 1429, 1893, 1967, 1974,
2022, 2164, 2262, 2445, 2448, 2450,
2529, 2627, 2641, 2643, 2650, 2787,
2986, 3147, 3268, 3314, 3605, 3774,
3776, 4013, 4318, 4512, 4963
bolgay aan Tahmin, ihtimal
anlamları ifade eder.
b. 1638, 1999, 4010
bolza *e.* 1. İse, olsa da.
b. 1082, 1689, 1965, 2582,
2679, 3146, 4186, 4189, 4333, 4343,
4512, 4705, 4784, 4785, 4786, 4961
bolzuñza 2963, 4067
2. "İse, da/de" anlamlarında,
kendisinden sonra açıklama
yapıldığında kullanılır.
b. 0934, 2164, 2486, 2785,
3997, 4059, 4209, 4717
ındıg bolza/ındıg-daa bolza →
ındıg
b. 0261, 0845, 1318, 1494,
1905, 2091, 2467, 2673, 4267, 4966
book: book adaa ün. Aniden olan bir
şeyden duyulan şaşkınlığı
ifade eder.
b. 0210
boor *e.* 1. İfadeye "her hâlde, galiba,
olabilir" gibi anlamlar katar.
b. 0474, 0589, 0907, 0929,
1207, 1208, 1584, 2044, 2065, 2135,
3187, 3430, 3432, 3967
2. Söylenen sözü onaylama,
doğrulama gibi bakımlardan vurgular.

b. 0222, 0267, 0373, 0858, 0873, 1088, 1132, 1321, 1607, 1609, 1691, 2007, 2197, 2596, 2651, 4025, 4065, 4341, 4343, 4328, 4370, 4609, 4615

boorlaan 1/3182

3. Soru ve şüphe anlamları katar.

b. 0103, 0376, 0849, 0855, 0927, 1126, 1424, 1546, 1994, 2352, 2377, 3230, 3259, 3287, 3318, 3345, 3413, 3528, 3530, 3689, 3995, 4052, 4126, 4374, 473

mda çüü boor/çüü boor mda/çüü boor onu → çüü

b. 1912, 2230, 2528

boorga *bağ.* Sebep bildirir.

b. 0342, 0451, 2522, 3031, 3260, 4246

boova *is.* Mayasız hamurdan ince açılarak hazırlanan ve yağda kızartılarak yapılan bir hamur işi.

b.+zın 1193

bora *sf.* Gri, kır, boz.

b. 0050, 0162, 0461, 2909, 3858

bolçaytılg bora tey → bolçaytılg

b. 0680, 0974, 1017, 1379, 1433, 1448, 1729, 4816, 4819, 4838, 4843

bora- Toza, toprağa bulaşmak.

b.-y 2075

bora-bıdaa *is.* Sütli çorba.

b. 0825, 0837, 0844, 1291, 1309

bora-toolay *is.* Boz renkli tavşan.

b. 2930, 3018

b.+ın 3031

boraş- Bulanmak, belenmek, bulaşmak.

b.-kan+(1) 2643

borbak *sf.* Yuvarlak, toparlak.

b. 0539, 1541, 3349, 4235

borbağayın- Hareket etmek, devinmek.

b.-ıp+(borbağayınp) 2733

borbaş *is.* Yuvarlak ve benzeri şekilli şeylerin ani hareketini ifade eden yansıma söz.

b. kıldır 4884

borta *zf.* Burada.

b. 4547

boş *is.* Boş, serbest.

boş dağ/tayga Diğerlerinden ayrı duran tek dağ.

b. 1076, 3414, 3419, 4883

bot *zm.* Kendi

b. 1236, 1613, 3926

b.+ka 0101

b.+ta 0821, 1288, 1662

b.+tarı 0075

b.+tarından 0241

b.+tarınıñ 0234, 1355

b.+tarınar-la 1979

b.+tuñ 1669, 4597

b.+u+(bodu) 0496, 0523, 0525, 0976, 0978, 1035, 1044, 1046, 1383, 1385, 1449, 1460, 1462, 2186, 2280, 2281, 2371, 2569, 2684, 2930, 3014, 3055, 3288, 3786, 3787, 3864, 4292, 4727, 4889, 4890

b.+u-bile+(bodu) 4069

b.+ugar+(bodugar) 3993, 4280

b.+um+(bodum) 2677, 3174

b.+un+(bodun) 2982, 4055

b.+undan+(bodundan) 1426

b.+unga+(bodunga) 4021

b.+unuþ+(bodunuþ) 0454,
1947, 2820, 3151, 3214, 4498

b.+uþ+(bodunþ) 0815, 1296,
1503, 1656, 1838, 1853, 2047, 2290,
2397, 2616, 3986, 4038, 4127, 4128,
4235, 4582, 4641, 4764, 4790, 4813

b.+uþga+(bodunþga) 0440,
4406

b.+uþnuþ+(bodunþnuþ) 3263

bot-bodu ~ bot-bottarı *zm.* Kendileri,
birbirleri.

b.+n 1622

bögün *zf.* Bugün.

b. 2537

böl- Yıǧmak.

b.-e 0227, 2703, 2721, 2979,

b.-geþ 2223

böldür- Yıǧdırmak, bir araya
toplatmak.

b.-üp 4186

böle-haara *zf.* Yıǧarak, toplayarak.

b. 2202, 2277, 2741

bölük *sf.* Bölük, grup.

b. 0896, 0897, 2979

böölde- Döndürmek, çevirmek.

b.-p 2387

b.-p bööldep 3800, 4108, 4933

b.-p kel- 1161, 2357

bööldeþ- Dönmek, dönüp durmak.

b.-ip+(bööldejip) 1535, 2340,
4928

börgü → **bört**

bört *is.* Şapka, börtk.

b. 4236,

b. (bert) 4309

b.+ü-bile+(börgü) 1013, 1770

b.+ün+(börgün) 0317, 2924

b.+ünþ+(börgünþ) 0323,
4825, 4833, 4837

börttüğ *sf.* Şapkalı, börtklü.

b. 1013, 1647, 1770, 3978

börü *is.* Kurt.

b. 3552, 3556, 4671

b.+ge+(böree) 3564

b.+nüğ 2810

b.+zün 2824

**börü bajı deg möngün at bajı
deg aldın** Değerli hediye.

b. 1863, 3489, 4494

buduktug *sf.* Dallı, budaklı.

b. 2510, 3907

b.+nuğ 0730, 4535

budul- Yolunu kaybetmek, şaşkırmak.

b.-ar+(2) 2626

b.-gan+(2) 0393

b.-up or- 3626

budulçak *sf.* Belirsiz, anlaşılmaz.

b. 0718

bugalaştır *zf.* Boğa gibi.

b. 1530, 2334, 4924

buk *is.* Kötü ruh, kötü güç, şeytan.

b. 0393

bulak *is.* Pınar, bulak.

b. 1941, 2698, 3964

bulannadı *zf.* *Mus* gibi (→ *bulan*).

b. 2335

bulayayın- Bakınmak, göz atmak.

b.-ıp+(bulayayınp) 3533, 3534

bulga- Suya sokmak, suyun içinde
sallamak.

b.-y 1941

bulut *is.* Bulut.

b. 4829

- b.+ta** 0309, 4354
b.+tu 3846
buluttug *sf.* Bulutlu.
b. 3906
b.+nuḡ 0729, 4534
burgan *is.* Tanrı, ilah.
b. 2829
b.+ıḡga 4674
burtugayın- Tütmek, buram buram yükselmek.
b.-ıp+(burtugaynıp) kel- 1053
burtuḡayın- Tütmek, buram buram yükselmek.
burugayın- Tütmek, buram buram yükselmek.
b.-ıp+(burugaynıp) 0981, 1049, 1387
b.-ıp+(burugaynıp) kel- 0985, 1468, 1802
buruḡaar *zf.* İleri, ileri doğru.
b. 4994
b. (buruḡaar) 3847
buruḡu *is.* 1. Eski, kadim, önceki zaman.
b.+nuḡ 0003
b. (buruḡu) 4770
buruḡaar → **buruḡaar**
buruḡu → **buruḡu**
but *is.* 1. Ayak.
b.+çe 2144
b.+tan 1158
b.+u+(budu) 1175, 2249
b.+un+(budun) 1162, 2125, 4420
butta- Yürümek, gitmek.
b.-p 2716
buttug *sf.* 1. Ayaklı (organ).
2. Ayaklı (nesneler için).
b. 0959, 0965
buur *is.* Erkek mus geyiği.
b. 0033, 1120, 2101, 4088
buura *is.* Erkek deve, buḡra.
b. 3229, 3230, 3267
b.+zı 3225
buurul *sf.* Kır renkli, ağarmış, boz.
b. 4631
buzul- Kırılmak, parçalanmak.
b.-gan+(2) 0365
büdüḡe *zf.* Bütün, bütün olarak.
b. 3406
büḡü 1. *zm.* Bütün, tümü, hepsi.
b.+nü 0478, 0577, 1621, 2216, 2462, 2513, 2664, 2681, 2755, 3341, 3760, 4356
2. *sf.* Bütün, hep.
b. 1445, 3151
büree *is.* Boru şeklinde üflemeli bir müzik aleti.
b.+zin 4182, 4184
bürün *zm.* Hep, tüm, tam, tamamen.
b. 0042, 0281, 0283, 0415
büzüre- İnanmak, güvenmek.
b.-p 4164
b.-ves+(1) 3262
büzüret- İnandırmak, ikna etmek.
b.-ıp-tir+(büzürediptir) 4163
-Ç-
ça *is.* Yay.
ç. 0285, 0320, 0982, 1036, 1450, 1787, 1050, 1373, 1388, 1465, 1734, 1800, 2029, 3855
ç.+m 0713
ç.+zın 0972, 1019, 2171

ç.+zınıñ 0984, 1052, 1054, 1467, 1735, 1801, 1803

çaa I. inl. Peki, evet, tamam, iyi.

ç. 0190, 0445, 0448, 1016, 1201, 1334, 1580, 2442, 2448, 2458, 2540, 2640, 2777, 2782, 3460, 3766, 3773, 4201, 4317, 4392, 4405, 4510

çaa II. 1. sf. Yeni.

ç. 2514

ç. 1/2396, 1/3089, 5/2658

2. zf. Yeni, henüz.

ç. 0256, 2353

ay çaaızı → **ay**

aynıñ çaaızında, hünnüñ ekizinde/ertezinde → **ay I.**

ç.+zında 0639, 0673, 1576, 2452, 2837, 3508, 3857, 4530, 4993

çaa-çapkıñ is. Savaş.

ç.+ga 2421

çaagay 1. sf. Güzel, hoş.

2. sf. Lezzetli, güzel

ç. 1572, 2439, 3387, 3702, 4507, 4555, 4639, 4690, 4696

3. sf. Güzel, muhteşem, mükemmel.

ç. 2728

4. sf. İri, iri yarı, iri yapılı.

ç. 4939

5. zf. İyi, doğru, güzel bir şekilde.

ç. 2402

çaak I. is. Söve (kapı).

ç.+ınga+(çaagınga) 2555

çaak II. is. Nehrin kıyı kısmındaki buz tutmuş alan.

ç. 2720

çaakta- Donmak, buz tutmak.

ç.-y ber- 2707

çaaanıñ- Çarpmak, vurmak, darbelemek.

ç.-ıp+(çaaanıñ) 0541

çaaşkıñ is. Yağış.

ç. 4831

çaava is. Yenge.

ç.+ları 3217

ç.+larım 3775

ç.+larıñıñ 3215

çaavay is. Yenge (hitap).

ç.+larım 3087

çada- I. 1. Yapamamak, -ememek.

ç.-p 0617

ç.-p kag- 4736

ç.-vas-la 063

2. Yardımcı fiil olarak kullanılır.

ç.-gan+(2)+(çadaan) 4778

ç.-gaş+(çadaaş) 1123, 3135

ç.-p 2127, 3133

ç.-za 1012, 1420, 1769

çada- II. Yağmur taşıyla büyü yapmak.

ç.-p 1914, 1942

ç.-p olur- 2698

çadag 1. is. Yaya, yaya kişi.

ç. 4150

2. sf. Yaya, yaya olan.

ç. 2064, 1887, 2007, 3540

3. zf. Yayan, yaya olarak.

ç. 1891, 2005, 4325

ç.-ıp+(çadajıp) kag- 2341

çadır is. Çadır, ağaç kabuklarından ve dallarından oluşan çadır.

ç. 0250

ç.+ınga 0355, 0390, 0416

çag is. Yağ.

- ç. 0428
ç.+ın+(çaan) 0428
- çag- I.** Yağmak.
ç.-gan+(2) 3249, 3300
- çag- II.** Yaymak, sürmek.
ç. -dır 2694
ç.-ıp+(çaap-çaap) 0594, 3120
- çagaa** *is.* Mektup.
ç. 2925, 2989, 2996, 3686, 4658
ç.-daa 4126
ç.+nı 2998, 4662, 4685
ç.+zın 4499, 4659
ç.+zında 3160
- çagda-** Yaklaşmak, yanaşmak.
ç.-ar+(1) 2253
ç.-ar+(2) 2259
- çagdır-** Yağdırmak, yağış yağdırmak, yağmasını sağlamak.
ç.-gaş 2694
- çağı** *is.* Kürk, gocuk.
ç. 0038
ç.-bile 2264
ç.+ı 2231
ç.+zın 2251, 2268, 2272
- çağı-** Talimat vermek; buyurmak; öğütlemek.
ç.-gaş+(çagaş) 2319, 2875, 2876, 2903, 3364, 3765, 3770, 3839, 3853, 4359
ç.-p 2857, 3743
ç.-p olurup kag- 3778
- çağıg** *is.* Talimat; buyruk; nasihat.
ç. 2319, 3853
ç.+ın+(çağın) 2235, 2876, 3434, 3749, 3788
- çağıg-sös** *is.* Talimat, nasihat.
ç.+ün+(ç.-sözün) 2903
- çaglaktan-** Sığınmak.
ç.-ıp 1951
- çahlıg** *sf.* Yağlı.
ç. 1193, 3090
- çahlıg çüree çarlı ber ças-** →
çürek
ç. 0571
- çaja** *is.* Yok, hayır.
çajam de- Vazgeçmek, pes etmek.
ç. 3408
- çaja-** Yaşamak, ömür sürmek.
ç.-gan+(1)+(çajaan) 3372, 3373, 3385
- çajıg** *is.* Bir ritüel gereği serpilen süt, rakı, ayran vb.sıvılar.
ç.+ın+(çajun) 1608
- çajın-** Gizlenmek, saklanmak.
ç.-ıp+(çaştıp) tur- 2313
ç.-mas+(1) 1122
- çala- 1.** Çağırarak, davet etmek.
ç.-p 0631, 2091, 2139
ç.-p ekkel- 3758
ç.-ar+(2) 2162
ç.-arga 2545
- 2.** Hayvanları gütmek.
ç.-ar+(2) 5039
ç.-gaş+(çalaş) 5039
- çalalga** *is.* Davet, çağrı.
ç.+ga 2136, 2198
- çalbıraaş** *is.* Alev.
ç. 0983, 1466, 1734, 1800
ç.+ı+(çalbıraaşı) 1051, 1388
- çalçı-** Taşkınlık yapmak.
ç.-p 3104
- çalgın** *is.* Kanat.

- ç.+ı** 2725
- ç.+ında** 2721
- ç.+narın** 0719, 2702
- çalıg** *sf.* Yayılı olan (silah).
- ç.** 0018, 1648, 3975
- çalı** *sf.* Genç, körpe
- ser-çalı** Çok genç (at).
- s.** 0305, 4350
- çalım~çalım haya** Dik, yalçın kaya.
- ç.** 0109, 0154, 0407, 0654, 0655, 0661, 0669, 0670, 0678, 2113, 2135, 2919, 3048, 2116
- ç.+çe** 2138, 2143
- ç.+da** 3604
- ç.+ınga** 2135
- ç.+m** 2915
- ç.+nıı** 2091
- ç.+zın** 2921
- ç.+zınıı** 2914
- ç.-ıp+(çannıp)** turup ber-1008
- çalt** *is.* Yansıma söz (metinde kayanın çatlaması için).
- ç. kıldır** 0661, 0670, 2919
- çam** *is.* Su üzerindeki çöp, süprüntü.
- ç.** 0422
- çambı** → yambı
- çambı-dip** *is.* Dünya.
- ç.** 4853
- ç.+ti** 0701, 1893, 1973, 2003
- ç.+tiı** 0714, 2021
- çambıla-** → yambıla-
- çamdu** *zm.* Bazı, kimi.
- ç.+zı** 1441
- çan I.** *is.* Kürek kemiği.
- ç.** 2358, 4110
- ç.+ınga** 2392
- çan II.** *is.* Yan, taraf.
- ç.+ında** 0195, 0905
- ç.+ındıva** 2653, 4439
- ç.+ınga** 0208, 0340, 2914, 2935, 4454
- çan-** Dönmek, geri gelmek
- ç.-a ber-** 0116, 2802, 2803, 3253, 3283, 4167, 4975, 5002
- ç.-ar+(1)** 3248, 3299, 3771
- ç.-ar+(2)** 2445, 2641
- ç.-arında** 1208, 1585
- ç.-gan+(1)** 3662
- ç.-ıp kag-** 2736
- ç.-ıp kel-** 0128, 1992, 2086, 2541, 2757, 3030, 3104, 3125, 3139, 3310, 3338, 3398, 3409, 3450, 3484, 3565, 3781, 4382, 4977, 5013, 5031
- ç.-ıp-tır** 3547
- çanagaştan-** Soyunup çıplak kalmak.
- ç.-ıp kag-** 2708
- çandır** *is.* Karavana, tutturamama.
- ç.** 2852
- çaı** *is.* Huy, seciye, karakter.
- ç.+ı** 2547, 3243, 3276, 3298
- çaıgılan-** Yankılanmak.
- ç.-gan+(1)** 0520
- çaıgılandır** *zf.* Yankılanarak.
- ç.** 0683, 1145, 2113, 2413
- çaıgıs 1.** *sf.* Tek, bir, yalnız.
- ç.** 0134, 0146, 0508, 0656, 0668, 1162, 1175, 1892, 2578, 2916, 4128, 4519, 4512, 4679, 4879
- 2.** *zf.* Tek, bir, yalnız, yalnızca
- ç.** 2577, 4013
- çaınık** *is.* Yıldırım.
- ç.** 4722

ç.+ı-daa+(çağnu) 5055
çar *is.* Duyuru, ilan.
ç.+ın 1868, 1873
çar- 1. Kesmek, parçalamak, yarmak.
ç.-a 0562
ç.-a sok- 2137
ç.-ıp 0177
ç.-ıp al- 2671
2. Kırmak, parçalamak, ufalamak
ç.-a 2720, 4900
ç.-a sok- 2362
3. Ayırmak, bölmek, taksim etmek.
ç.-ıp 0642, 0643, 0644, 0645, 5045
ç.-ıp al- 5046
4. Ayırmak, yarmak .
komun hoora, çayaazın çara semiriir → kom
ç.-a 1185, 1560, 2407, 3726
çara- Uygun gelmek, uygun olmak.
ç.-p 3845
çaraş 1. *sf.* Güzel, hoş.
ç. 0289, 0423, 3285, 3043, 3235, 3316, 3323
2. *is.* Güzel.
ç.+ın+(çarajın) 0133
çaraşsın- Hoşlanmak, memnun olmak.
ç.-gaş 0127
ç.-ıp 3188
çargıradı *zf.* Yüksek sesle, gürültüyle.
ç. 2114
çargirt *is.* Yansıma söz; ayak yere güçlüce basarken çıkan ses.
ç. 2125
çarı *is.* Erkek ren geyiği.

ç. 2362
çarık *is.* **1.** Taraf, yan, yön.
ç.+ın+(çarın) 2467
ç.+ınga+(çarınğa) 2320, 3371
2. Yarık, çatlak; atın ağız kenarı.
çarıkı~çarıkkı *sf.* Taraftaki, bir taraftaki, yandaki, kısımdaki.
ç. 1130, 3191
çarıl- 1. Yarılmak, ayrılmak.
ç.-ı+(çarlı) ber- 0655, 0657, 0662, 2915, 2919
ç.-ıp+(çarlıp) 2116
ç.-ır+(2)+(çarlır) 2032, 3893
2. Ayrılmak, ayrı düşmek.
ç.-bas+(1) 0241, 3221
ç.-dın 0573
ç.-gan+(2) 0211
ç.-ıp+(çarlıp) 2804
çarın *is.* Kürek kemiği.
ç. 0709, 1154, 2362, 4062
ç.+ınığ+(çarınığ) 4935
çarış *is.* Yarış.
ç. 1891
ç.+ı+(çarıjı) 2074, 4339,
ç.-ıp+(çarjıp) bol- 1968
ç.-ır+(1)+(çarjır) 1910
ç.-ır+(1)+(çarjır) 1895, 1901, 1902
ç.-ır+(2)+(çarjır) 1994
ç.-kaş 1998
çarıştır- Yarıştırmak, rekabet ettirmek.
ç.-ar+(1) 1960
çarjıncığ *sf.* Kötü, aşağılık.
ç. 1025
çarla- Duyurmak, bildirmek, ilan etmek.

ç.-gan+(2)+(çarlaan) 0937,
0941
çarlal *is.* Duyuru, ilan.
ç. 4417
çarlık *is.* Emir, buyruk.
ç. 1422
ç.+ı+(çarlı) 1429
çart *sf.* Sağlam.
ç. 0250, 0390, 4136
çartık *is.* Yarı, yarım; taraf, kısım, bir taraf.
ç.+ı+(çartı) 1075, 2178, 2179,
2194, 4568
ç.+ın+(çartın) 0273, 0751,
0754, 1394, 2183
ç.+ınçe+(çartınçe) 3950, 4905
ç.+ında+(çartında) 0139,
0153, 0282, 0677, 0771, 3531, 3532,
3614, 3635, 3964
ç.+ından+(çartından) 1516,
1517, 2116, 2117
ç.+ındıva+(çartındıva) 0563,
0768, 1255, 1258, 3533, 3534, 3946,
4083, 4838
ç.+ınga+(çartunga) 0752,
0755, 0760, 0761, 1108, 1109, 1118,
1240, 1243, 1248, 1249, 1520, 2306,
2307, 2481, 2483, 3522, 3937, 3938
ç.+ınnan+(çartınnan) 1239,
1242
çartıkı~çartıkkı *sf.* Taraftaki, bir taraftaki, yandaki.
ç. 0690, 3601
ças I. *sf.* Tombak, bu alaşımdan yapılmış olan.
ç. 4221, 4861, 4941
ças II.: **ças havak** Alnının ortasına; **ças arın:** Yüzünün ortasına; **ças oytur düjür-**: Sırtına yüklenmek, geri düşürmek.
ças III. (ça's) *is.* Yağış.

ç. 0057, 1943, 2701, 2731
çaş-I. 1. Vuramamak, isabet ettirememek.
ç.-pas+(1) 0715
2. (*yardımcı fiil*) Yaklaşma ifade eden birleşik fiiller yapar.
ç.-ıp+(çazıp) 0571
ças- II. Açmak, çözmek.
ç.-kaş 4669
çaska- Vurmak, çarpmak.
ç.-gaş+(çaşkaaş) 1539, 2383, 4106, 4930
çaş I. 1. is. Küçük, çocuk, yavru.
ç. 0237
ç.-bile 0237
ç.-daa 4333
ç.+ım+(çajım) 3212
2. *sf.* Yaşı küçük olan.
ç. 0206, 0215, 0287, 4327
3. *is.* Yaş, ömür.
ç. 3373
ç.+tı 3372, 3385
çaş II: karak çajı Gözyaşı.
ç. 0659, 2917
çaş- Saçmak, serpmek, yaymak
ç.-ıp+(çajıp) al- 3362
ç.-ıp+(çajıp) tur- 1608
çaşkannan- Saçılmak, dökülmek, dağılmak.
ç.-ıp kal- 1165
çašta- Dağılmak, yayılmak, saçılmak, sıçramak.
ç.-gan+(1)+(çaštaan) 2116,
2117
ç.-gan+(2)+(çaštaan) 1169
ç.-ganı+(çaštaanı) 1171, 1173

ç.-p 0726, 2296, 2309, 2310, 2349, 2374, 3918, 4892, 4894

ç.-p tur- 2298

çat *is.* Yardımıyla yağmur yağdırıldığına inanılan taş, yada taşı; yağmur duası.

ç. 2676

ç.+ın+(çadın) 1917, 1939, 1947, 1952

ç.+ıñ-bile+(çadıñ) 1913

çat- Yaymak, sermek.

ç.-ıp+(çadıp) 1190, 3704, 4394

ç.-kan+(1) 1571

çavaa *is.* Tay.

ç. 0226, 2074, 4339

ç.+zı-daa 1782

ç.+zın 0911, 1018, 1348, 1432, 1704, 1777

çavaalığ *sf.* Taylı, tayı olan.

ç. 0803, 1271, 1646, 3970,

çavak *is.* Apiş arası, perine.

ç. 0561

ç.+ın+(çavaan) 2710, 2717, 2732

çavidakta- Atın eyerini çıkarmak.

ç.-y 0532, 2709

ç.+ınıñ+(çavızınıñ) 0732, 1218, 2356, 3911, 4537

çay I. *is.* Yaz.

ç.+nıñ 0047, 0460, 1216, 2345

çay II. Zaman, vakit.

ç. 0858, 0861, 0873, 1151, 1321, 1691

komun hoora, çayaazın çara semiriir Semirmek, semizleşmek için iyice otlamak.

ç.+ıñ 1185, 1560, 2407, 3726

çayañayın- Sallanmak.

ç.-ıp+(çayañayınp) 4855

ç.-ıp+(çayañayınp) tur- 4853

çaygaar *zf.* Kendiliğinden, tabii, tabii olarak.

ç.-la 0486

çayığayın- Yayılmak, dağılmak, saçılmak, sıçramak.

ç.-ıp+(çayığayınp) 1051, 1466, 1734, 1800

ç.-ıp+(çayığayınp) kel- 0983, 1388

çayıl- Meyletmek, devrilmek.

ç.-gaş 0563

ç.-ıp+(çaylıp) 2984

çüree çayıl- → **çürek**

çayın *zf.* Yazın.

ç. 0057, 0593, 0605, 2693, 3119, 3123, 3175

çayır *sf.* Nikel kaplamalı.

ç. 4221, 4941

çayla- Çekilmek, uzaklaşmak, ayrılmak.

ç. 2291

ç.-ar+(1) 4152

ç.-p ber- 2303

ç.-p tur- 4424

çaylat- Kurtarmak, serbest bırakmak.

ölümünden çaylat- Ölümünden kurtulmak, canını kurtarmak.

ç.-ıp+(çayladıp) kag- 4618

çaylıg *is.* 1. Boş, serbest.

ç. 2392, 4110, 4935

2. Elden gelir, yapılabilir, mümkün.

ç. 2490

çaza: çaza tep- Fırlatmak, atmak.

ç. 0362, 0363

çaza- 1. Yontmak, yapmak, etmek, meydana getirmek.

ç.-gaş+(çazaaş) 3117

ç.-p tur- 0664

2. Düzeltmek, düzenlemek, çeki düzen vermek, nizama sokmak.

ç. 4381

ç.-p 0388

çatka çaza- → **çat I.**

çazat- Yaptırmak.

ç.-ır+(1)+(çazadır) 2481

çe ünl. Evet! Haydi! Hadi!

ç. 0259, 1761, 1769, 1923, 2493, 2661, 2686, 2711, 4267

çeçek-çimis is. Çiçek ve yemişler.

ç. 0054

çeden sf. Yetmiş.

ç. 0036, 0756, 0761, 0772, 0777, 1244, 1249, 1259, 1265, 3932, 3938, 3951, 4551

çedi sf. Yedi.

ç. 1713, 1742, 1819, 1868, 2222, 3879, 3921, 3922, 4967

çedir e. Kadar, değin.

ç. 0077, 0596, 0977, 1045, 0979, 1047, 1384, 1386, 1461, 1463, 1527, 1731, 1732, 1797, 1798, 2126, 2330, 2342, 3130, 3246, 3723, 3724, 4996

çedir- 1. Götürmek, ulaştırmak.

ç.-e ber- 3514, 3515, 4342

ç.-er+(1) 1873

ç.-ip 4986

ç.-ip ber- 4968, 4973

ç.-ip kag- 4200

2. İsbet ettirmek, tutturmak.

ç.-bes-daa 0969, 1375

ç.-bezi 1375

ç.-er-daa 0968, 1374

ç.-eri 1374

çedis- Göndermek, yedeğine vermek.

ç.-keş 3541

amı tınga çetçir → **amı-tın**

çedişken sf. Yetişkin

ç. 0305, 4350

çeen is. Yeğen.

ç.+i 3653

çeergen is. Yonga, çırpı

ç. 0176

ç.+iñ 4859

ç. (çöörge) 3236

çeje zf. Ne kadar?

ç. 0191, 0589, 0598, 1901, 3115

çejege zf. Ne kadar?

çejege, kajaga çedir/çejege kajanga/ta kajaga, çejege (çedir)/ ta kajaga ta çejege (çedir)/ta çejege ta kajanga (çedir) Ne kadar sürede, ne kadar zaman, ne zamana kadar.

ç. 0596, 2342, 4999

çejenge zf. Ne kadar?

ta çejenge, kajanga (çedir)/ta çejenge ta kajanga/ta kajanga ta çejenge Ne kadar sürede, ne kadar zaman, ne zamana kadar.

ç. 2890, 0077, 3130

çel is. Yele.

ç.+inde 0215

çelbi- Dalgalanmak, sallanmak.

ç.-y 2949, 2956, 2962

çelbiış is. Yelpaze

ç. 0610

çelgiy sf. Sığ, derin olmayan.

çelgiy kara paş Derin olmayan kazan, tencere.

ç. 0037, 0181, 0778, 1266, 4552

çel-kuduruk *is.* Yele ve kuyruk.

ç.+un+(ç.-kuduruun) 0227

çem *is.* Yemek, yiyecek.

ç. 0236, 0268, 0925, 2940, 3991

ç.-bile 0236

ç.-daa 0745

ç.+i-bile 0197

ç.+in 2772

ç.+iñ 2047

ç.+ni 2551, 4690

çemger- Yemek vermek.

ç.-geş 3211

çemnen- Yemek, yemek yemek, beslenmek.

ç. 1567

ç.-gen+(2) 2775

ç.-ip al- 0096, 0781, 1269, 1615, 1987, 2514, 3957, 4359, 4502, 4555

ç.-ip kör- 2552

ç.-ip olur- 2638, 4384, 4699

ç.-ip 3852

çemnig *sf.* Yemekli, yemek olan, yemeği olan.

ç. 3992

çeñ *is.* Yen, giysi kolu.

ç.+i-bile 1014, 1771, 4/4463

çeñnig *sf.* Yenli, yeni olan.

ç. 1014, 1771

çer *is.* **1.** Yer, toprak, arazi.

ç. 0197, 3918

ç.+dive 1094

ç.+i 0726

ç.+je 2125

ç.+ni 1222, 4539

2. Yer, mahal, mevki, taraf, bölge, havali, yöre.

ç. 0925

ç.-daa 1293

ç.+de 2042

ç.+ge 0366, 0883, 0884, 1335, 1601, 4297, 5008

ç.+imge 2901, 2902

ç.+in 0735, 0736, 3063

ç.+inde 3169

ç.+iñ 1600

ç.+ler 2897

ç.+ni 0360

3. Yer, yeryüzü.

ç. 2711, 4719, 4852

ç.+den 4723

ç.+ge 0367, 0493

ç.+i 2294

ç.+in 2110, 4095, 4096, 4112, 4918

ç.+inçe 4131

ç.+inge-le 2197

ç.+ni 0312, 0682, 1144, 4919

ç.+niñ 0368, 0493, 2162

4. Yer; yan, taraf, kısım,

ç.+in 2264

5. Memleket, yurt.

ç. 3991, 3992

ç.+de 4514

ç.+imden 2443

ç.+inde 1846

ç.+inge 0800, 4198, 4523

ç.+iñge 4949

6. Gidilecek yer; mesafe, belli bir mesafe.

ç. 0034, 0746, 0968, 1933, 4200, 4996, 5000

ç.+de 3879

ç.+ge 1901, 1902, 2074, 4339, 5007

ç.+ni 0783, 0784, 3908, 3909, 3921, 4540, 4541, 4745

7. Belli bir alan, yer, mekân.

ç.+de 0221, 0519, 2979

ç.+ge 0190, 0595, 4294, 5023

ç.+in 0104

ç.+inden 0745

ç.+inge 4694, 5039

ç.+iñ-daa 1332

ç.+ni 4388, 4389

çer al- Çekilmek, gitmek, çekilip gitmek, uzaklaşmak.

çer eezi Yer iyesi.

ç. 2164, 2197, 2199

çer-çurt is. Yer yurt, yurt, memleket.

ç.+uvuşçe 4162

çergeleşkek sf. Paralel, koşut, muvazi.

ç. 3879, 3923

çerle zf. 1. Büsbütün, tamamıyla, tamamen.

ç. 0125, 0491, 1007, 1122, 1316, 2488, 2521, 2529, 2562, 2571, 2659, 2851, 2852, 3579

2. *zf.* Hiç.

ç. 0505, 0718, 3260, 3013, 3133, 4246

çestey is. Enişte (hitap).

ç. 2499

çeş- Çözmek.

ç.-e+(çeje) 3179

ç.-erge+(çejerje) 3710

ç.-keş 3015, 4660

çet- I. Götürmek, sürmek, yedmek.

ç.-ken+(2) 2743

ç.-keş 2848

çet- II. 1. Yetmek, yetişmek, erişmek, ulaşmak.

ç.-e+(çede) 2068

ç.-e+(çede) al- 4498

ç.-e+(çede) ber- 0107, 0118, 0744, 0889, 1148, 1529, 1645, 1899, 1971, 2041, 2333, 2542, 2686, 2688, 2896, 2903, 2914, 3310, 3766, 3980, 4098, 4202, 4921, 5003, 5010

ç.-er+(1)+(çeder) 1997, 2012

ç.-er+(2)+(çeder) 0555, 1600, 3677

ç.-ip+(çedip) 0231

ç.-ip+(çedip) al- 1018, 1750

ç.-ip+(çedip) kel- 0205, 0340, 1275, 1343, 1702, 1933, 1953, 2006, 2053, 2054, 2865, 2933, 3105, 3627, 3814, 3922, 4259, 4261, 4272, 4695, 5037

ç.-ip+(çedip) tur- 4355

ç.-ken+(1) 2005, 5000

ç.-ken+(2) 0309

ç.-keş 0242, 4142

ç.-pes+(1) 0548

ç.-pes+(2) 0555

2. Yetmek, kâfi gelmek.

ç.-er-daa+(çeder) 2831

ç.-peen+(2) 2719

ç.-pes-daa 2831

ç.-peyn 2731

3. Zaman gelmek, geçmek, yaklaşmak.

ç.-ip+(çedip) çor- 3735

ç.-ip+(çedip) kel- 2814, 4019, 4249, 4707

ç.-kije 4419

4. (*yardımcı fiil*) Yeterlilik bildirir.

ç.-pes+(2) 0894, 4623

amı-tinga çet- → **amı-tın**
karak çetpes Çok geniş, engin,
ucu bucağı görülmez.
ç. 0954, 1226, 1361, 1514,
1628, 4567, 4747
nazı çet- Yaşlanmak.
ç.-ip+(çedip) 4704
çetker *is.* Şeytan.
ç.+i-daa 5056
çetkile- Yetiştirerek, gelivermek.
ç.-p 1881
ç.-p kel- 3874
çıdı- Çürümek, bozulmak.
ç.-vas+(2) 0605, 2693, 3119
ç.-y ber- 3710, 3714
çıdıg *sf.* Çürük, bozuk, kokmuş.
ç. 3170
ç.-vas+(2) 0593
çığ- Yığmak, toplamak.
ç.-gan+(1) 2815
ç.-gan+(2) 0122
ç.-gaş 3010, 3544, 4409, 5040
ç.-ip+(çup) 0176, 4183
ç.-ip+(çup) al- 0173, 0223,
3236, 4185, 4846
ç.-ip+(çup) ber- 2790
çığa- Malı sürmek, hareket ettirmek.
ç.-p kel- 4337
ç.-y 4329
çıgdır- Yığdırmak
ç.-ip 5034
ç.-ip turup ber- 3733
çıgjır → **çijır**
çul- Yığılmak, toplanmak, bir araya
gelmek.
ç.-gan+(1) 0868, 1022, 1327,
1728, 2819

ç.-gan+(2) 1435, 1703, 2822
ç.-gaş 3380
ç.-ip+(çıgıp) tur- 0927
çurıl- Kısalmak, azalmak.
ç.-ip+(çurıp) 1138
çık-çak: çık-çak de- Gürültülü ses
çıkmaq.
ç. 2985
çıl *is.* Yıl.
ç. 0047, 0081, 1904, 2891,
3384, 3921
ç.+da 0041, 1268, 1614, 3851,
3956, 4358, 4492, 4554
ç.+dıg 0047
ç.+ın 0083
çıldık *sf.* (Bir) yıllık mesefe ya da (bir)
yilda gerçekleşen.
ç. 0783, 3879, 3908, 4540, 4745
çılga- Yalamak.
ç.-ayn 4953, 4954
ç.-p 0175
ç.-p kör- 3388
ç.-p olur- 3389
ç.-p tur- 3381
çılğat- Yalatmaq.
ç.-kaş 4969, 4970
çılğı *is.* Yılkı.
ç. 0203, 0205, 0221, 1184,
1559, 3968, 3998
ç.+mnıg 4289
ç.+nıg 2405
ç.+zı 4212
ç.+zında 4319
çılğıçı *is.* Çoban.
ç. 3999, 4143, 4288, 4319,
4326, 5048
ç.+zı 5047

çılığ <i>sf.</i> Ilık.	ç.-p 5042
ç. 2940, 3720	ç.-p olur- 4468, 5052
çılığla- Isınmak, sıcak tutmak.	çırğal <i>is.</i> Mutluluk, saadet.
ç.-p 1952	ç. 5042
çılıktır- Isıtmak.	ç.+ın 4468, 5042
ç.-ıp 2753	ç.+ıı 5052
çılıt- Ilıtmak, ısıtmak.	çıt- 1. Yatmak.
ç.-ıp+(çılıdıp) 2747, 2748	ç.-a+(çıda) 0590, 3098, 3111
çımçak <i>sf.</i> 1. Yumuşak.	ç.-ar+(1)+(çıdar) 3043
ç. 0775, 1262, 3949, 3954	2. Olmak, bulunmak, durmak,
2. Yumuşak huylu, mizaçlı.	var olmak.
ç. 1319, 1678, 4009, 4608	ç.-a+(çıda) 1885, 2161, 2219,
ç.+ı+(çımçaa) 4604	2478, 2518, 2609
3. Zar zor.	ç.-ar+(1)+(çıdar) 0039, 0043,
ç. 0850	0059
çımçakta- Yumuşatmak, yumuşak hâle	ç.-ar+(2)+(çıdar) 0023
getirmek.	ç.-kan+(1) 0165, 0182, 0277,
ç.-p 4457	0279, 0411, 0786, 1628, 2036, 3666,
çımçat- Yumuşatmak.	3669, 3959
ç.-ıp+(çımçadıp) al- 3022	ç.-kan+(2) 4866
çıpşın- Yapışmak.	3. Diyaloglardan önce bağlayıcı
ç.-a ber- 1138	bir ifade olarak kullanılır.
çıpşınçak <i>sf.</i> Yapışkan.	ç.-kaş 4944
ç. 1178	4. (<i>yardımcı fiil</i>) -(I)p çıt-
çıpşır <i>zf.</i> Yanında, yanı başında;	yapısı
birlikte kullanıldığı fiillere	fiilleri oluşturur.
yaklaşma anlamı katar.	ç. 2958, 3362
ç. 2017	ç.-a-la 1945
çıpşır- Tutturmak, yerleştirmek.	ç.-ar+(1)+(çıdar) 1439, 1839,
ç.-ıp kag- 3521	2522, 4595, 4767, 4788, 4793, 4806
çıraa <i>is.</i> Rahvan.	ç.-arga 0131, 3379
ç. 4759	ç.-arı 2065
ç.+nı 1393, 1478	ç.-arınga 0879
çıraı <i>sf.</i> Altmış.	ç.-arlığa 0481
ç. 5041	ç.-ıp+(çıdıp) 0765, 1251,
çırğa- Mutlu, mesut olmak.	2161, 2220, 2478, 2518, 2609, 3707,
	3841, 3943, 4396, 4557, 4957
	ç.-ıp-la 1381

ç.-ip-tır 2954, 3171
ç.-ır+(1)+(çıdır) 4040
ç.-kan+(1) 0705, 1226, 1481,
2041
ç.-kaş 0161, 2015, 2614
5. (yardımcı fil) Birleşik çekimli yapılarda ek-fiil fonksiyonuyla kullanılır.
ç.-ip-tır+(çıdır) 0584
çıtıkıla- Yatmak, yatıp durmak.
ç.-p al- 0097
çıtta- Koklamak.
ç.-p 3021
çıttaş- Koklaşmak.
ç.-ip+(çıtta)ıp 3696
çıttır- Yatırmak.
ç.-ip kag- 2929
çi- 1. Yemek.
ç.-gen+(2)+(çeen) 0604, 2141,
4420
ç.-geninden 0239
ç.-geş+(çeeş) 2560
ç.-gey 4133
ç.-ili 0193
ç.-ir+(1) 0040, 0202
ç.-ir+(2) 0268, 0780, 4491
ç.-p 3553
ç.-p al- 0775, 3954
ç.-p kag- 3558
ç.-pkeş 0476
ç.-veen+(1) 4545
ç.-y 1263
2. Yanmak, yakmak, dalamak.
ç.-pter 0217
çidirt- Yedirmek.
ç.-ip 0239

ç.-ip al- 0479
ç.-ipkeş 3564
çidit- Keskinleştirmek.
ç.-keş 0249
çige *zf.* Doğru, düz, direkt.
ç. 0004, 0608, 0723, 1211,
1590, 1840, 1856, 2841, 2883, 3164,
3663, 3878, 4043, 4515, 4533, 4583,
4591, 4610, 4646, 4652, 4701, 4770,
4795, 4801, 4994
ç. (çinçe) 4478
çigir-boova *is.* Şeker ve *boova* (*bkz.*
boova); hamurlu ve tatlılar.
ç.+zın 1193
çigjir → **çijir**
çügeyiniş- Bağrışamak, böğrüşmek.
ç.-ip+(çügeyincip) 1784
çiledi *zf.* Gürültüyle, gürültü patırtıyla, şamatayla.
ç. 2884, 4196
çürimey *is.* Filiz, sürgün.
ç.-dir 2511
çik *is.* Çukur, çukurluk.
oyun oya çigin çire çurtta- →
oy I.
ç. 5059
çin *is.* Dışkı, pislik.
ç. 3403
çin-çannıg *sf.* Dışkılı; pis, kirli.
ç. 3442
çinnig *sf.* Dışkılı, pis.
ç. 3432
çin I. *is.* Balya, denk.
ç. 2832
çin II.: **çin şay, çin sarıg şay** Koyu,
yoğun (çay).
ç. 0779, 1191, 1267, 3701, 4553
çinçe *sf.* 1. Zayıf.

ç. 0149
çinçe → **çiçe**
çingirtilen- Görünüp kaybolmak.
ç.-ip tur- 0892, 4216
çir- Yarmak.
ç.-e 0945, 0946, 0988, 0989, 1071, 1072, 1391, 1392, 1394, 1476, 1477, 1712, 1741, 1818
çirgilçinnig *sf.* Seraplı.
ç. 4567, 4747
çit- 1. Yitmek, kaybolmak.
ç.-ken+(1) 3132
2. Ölmek.
ç.-ken+(1) 2758
ç.-ti 3108
çiveş: **karak** **çiveş** **deer**
arazında/karak **çiveş** **arazında**
→ **karak**
ç. 0704, 1078, 1482, 1718, 1825, 4841, 4882
çoda *is.* Bacak, incik.
ç. 2126, 2130
çoğu- Uymak, uygun düşmek; gerçekleşmek, yerine gelmek.
ç.-gan-dır+(çoğan) 3504
ç.-ganın+(çoğanın) 4232
ç.-ur+(1) 2571
ç.-ur+(2) 4448
çoğum *e.* Gerçek, doğru, doğrusu, aslında.
ç. 2507
çoğuş- Dövüşmek, kavga etmek.
ç.-p (çoşkup) çoru- 2399
çok *is.* **1.** Yok.
ç. 0073, 0074, 0165, 0166, 0167, 0265, 0398, 0699, 0820, 0821, 0900, 0910, 0914, 0920, 0921, 1195, 1287, 1288, 1293, 1300, 1321, 1332,

1403, 1568, 1661, 1662, 1691, 1707, 2253, 2426, 2509, 2593, 2712, 2765, 2834, 3086, 3086, 3138, 3156, 3284, 3894, 3990, 4016, 4036, 4318, 4419, 4429, 4431, 4514, 4599, 4605, 4733, 4945, 4946

2. -sIz eki fonksiyonuyla, sıfat ve zarf görevli yapılar oluşturur.

ç. 0126, 0858, 0861, 0873, 1149, 1534, 2177, 2256, 2259, 2338, 2339, 3314, 3403, 3404, 3405, 3408, 3483, 3819, 4035, 4089, 4726, 4911

3. ünl. Yok, hayır.

ç. 1405, 1405, 1756, 1756

çokka *zf.* +sIz olarak anlamında zarflar yapar.

ç. 2801, 4528, 5015

ç.-p kel- 3019

ç.-p olur- 3017, 4028

ç.-p kag- 4023

çolbuğ *sf.* Yaramaz, serseri.

ç. 1855

çoluk- Hatır sormak, merhabalaşmak.

ç. 3747

ç.-ar+(2)+(çolugar) 3742

ç.-up+(çolugup) tur- 3751

çolukşu- Selamlaşmak, selam vermek.

ç.-p 2436, 3088

çon *is.* Halk, ulus.

ç. 0899, 0927, 0927, 0934, 1399, 1404, 1435, 1634, 1728, 1779, 1928, 2312, 2542, 2699, 2726, 2748, 2980, 4424, 4447

ç.-bile 1362, 2551

ç.-daa 0955, 2590, 3546

ç.+da 4426

ç.+ga 1703

ç.+nu 2849, 2866, 2874, 2896, 2999, 3544, 4199

ç.+nuñ 1346, 1445, 4284
ç.+u 2819, 3228, 4214, 4462
ç.+um 4445
ç.+un 2820, 3006
ç.+unga 0835, 1319, 2866,
 3729
ç.+uñar 2790
çonak *is.* Eyer altına konulan keçe.
ç. 3714
ç.+ı-bile+(çonaa) 3715
ç.+ın+(çonaan) 0297, 0764,
 1183, 2321, 2923, 3716, 3940, 4556
çonaktıg *sf.* Eyer keçesi olan.
ç. 0029
çonna- Halkı idare etmek.
ç.-ar+(1) 3006
çoogla- Yemek, tatmak.
ç.-nar 2425
çook *is.* Yakın.
ç.-tur 1903
ç.+u+(çoogu) 0533
ç.+unda+(çoogunda) 1645
ç.+unga+(çoogunga) 1270,
 1342, 1651, 1704, 3081, 3234, 3309,
 3969
ç.+uñga+(çoogunğa) 3353
çookşula- Yakınlaşmak.
ç.-ar+(1) 2256
ç.-p kel- 1935, 2699, 2891,
 4613, 2913, 5007
çookta *zf.* Yakın zamanda, yakında.
ç. 0216
çoon 1. *sf.* Kalın.
ç. 0149, 3203
2. *is.* Kalın.
ç.+unga 2126

çoondu Ne olmak, ne yapmak; ne oldu?

[*çüü bol- yapısından geliyor olmalı; krş. "çoolgay<çüve bolgay (Sat 1987:45)"] (ayrıca bkz. *çoonduñ, çoongan, çoop, kançaar-çoor, kançap-çoop, kançal- çoon-* maddeleri)

çoonduñ-kançaldıñ → kançal- çoon-

çoop: çoop bar- Ne olmak, ne yapmak.

ç. 0574, 5/1246

ç. (çonçap) 4153

çonçap: çonçap bar- → çoop

çoor *is.* 1. Gerek, lüzumlu.

ç. 1709, 3458, 4263

2. e. Peki, ya, acaba.

ç. 0529, 1895, 1910, 2023,
 2079, 4333

çop *zf.* Niçin, neden.

ç. 0267, 0333, 0798, 0927,
 1004, 1411, 2079, 3033, 3062, 3108,
 3145, 3244, 4333, 4370

ç.-daa 0372

çor- → çoru-

çorgaar *zf.* Mağrur, gururlu bir şekilde.

ç. 1086, 1491, 1829, 2418

çorgula- Gitmek.

ç.-y 4081

çort- Gitmek, ağır ağır gitmek.

ç.-kaş 0909

ç.-up 0883, 1274, 1335, 1347,
 1651, 3980, 4081

ç.-up olur- 0902, 0908

çoru-, çor- 1. Gitmek.

çor 1969, 2895

çorbas 1602

çorbuşaan 4741

ç.-gan+(2)+(çoraan) 1235,
 1685, 2421, 4228, 4963, 4978, 5014

ç.-ganınıñ+(çoraanıñ) 4234
ç.-gaş+(çoraaş) 0231, 0784,
0884
ç.-p 1624, 1949, 2842, 2901
ç.-p çor-/çoru- 2006
ç.-p kag- 0270, 0403, 1213,
1591, 2019, 2049, 2463, 2598, 2805,
2877, 2885, 2906, 3664, 4198, 4203,
4994
ç.-p kel- 2890
ç.-p kör- 2597
ç.-p olur- 0737, 0741, 0808,
1033, 1146, 1487, 1528, 1934, 2040,
2119, 2250, 2331, 2496, 2683, 2700,
2738, 2743, 2844, 3084, 3465, 4097,
4148, 4423, 4542, 4543, 4561, 4626,
4746, 4750, 4760, 4920
ç.-p or- 1593, 1595, 3524, 3916
ç.-p tur- 1351
ç.-p-la kag- 0554, 1926, 2039
ç.-p-la tur- 1350
ç.-pkan 2433, 2512, 2687
ç.-ptayn 2855
ç.-ur+(1) 0244, 0801, 2641,
4162, 4741
ç.-ur+(2) 0034, 0640, 4434
ç.-urda 2942
ç.-ur-dur 4520
ç.-urga 0742, 1706
ç.-urun 4527
ç.-urunıñ 4523
ç.-vut 1923
ç.-y 0972, 0973, 1019, 1020,
1204, 1069, 1389, 1474, 1583, 1816,
2393, 4114
ç.-y+(çoy) bar- 1116, 1920,
2170, 2241, 2515, 2541, 2662, 2932,
3037, 3078, 3028, 3079, 3252, 3376,
3536, 3612, 3690, 4084, 4169, 4248,
4332, 4490, 4315, 4868

çorzun 3124
1. Olmak, bulunmak.
ç.-gan+(1)+(çoraan) 0791,
1232, 2993, 2997, 3178, 4577
ç.-gan+(2)+(çoraan) 3647,
3649, 4949
2. -(I)p çor/çor-,
çoruur/çoru/çoru- yapıları şimdiki
zaman yapısı ve süreklilik birleşik
fiilleri oluşturur.
çor 0817, 1283, 1284, 1658,
1/2528, 2729, 3264, 3884, 3987, 4053,
4589, 4643, 4765
çor-da 0556, 0566, 1747, 1749,
1824, 2067, 2069, 2120, 2127, 2143,
2272, 2724, 3081, 3735, 4262
çor-duñ 3141
ç.-gan+(1)+(çoraan) 2006,
2787, 4962
ç.-gan+(2)+(çoraan) 0137,
0148, 0314, 0413, 0414, 0450, 0541,
2849, 3169, 3202, 4174, 4461
ç.-gaş+(çoraaş) 0106, 0176,
0406, 0408, 0628, 0629, 1274, 1336,
2002, 2263, 2264, 2266, 2397, 2891,
2902, 2983, 3074, 3920, 4123, 4329,
4440, 5009
ç.-gaştıñ 3991
çor-larda 0251
ç.-ñar 3590
ç.-p 2896, 3073, 3904, 5006
ç.-p kag- 0545
ç.-p olur- 2180
ç.-ptarga 3070
ç.-ptayn 3902
ç.-p tur- 0163, 1723
ç.-ur+(1) 0048, 0242, 0826,
0847, 1577, 1667, 2453, 2612, 3123,
3992, 4057
ç.-ur+(2) 0035, 0926, 1854,
2145, 2399, 4066, 4521

ç.-urga 0915, 1352, 1651, 3168

ç.-urun 3765

ç.-y 1532, 3713, 3734, 4906, 5060

3. Ek-fiil fonksiyonuyla isim cümleleri veya bildirme yapar.

ç.-gan+(çoraan) 0071, 4150,

çor-da 0614, 1525, 2109, 2176, 2245, 2327, 4094, 4877

çor-du 1024, 2470, 2712

4. Birleşik çekimli yapılarda ek-fiil fonksiyonuyla kullanılır.

ç.-du 1327, 1431, 2734

5. İsimlerle birlikte "olmak" anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır.

ç.-gan+(2)+(çoraan) 0013, 0026, 0066, 0136, 5047

ç.-gaş+(çoraaş) 0147, 0314

çoruk is. 1. Yolculuk, sefer.

ç. 0686

ç.+ka 1966

ç.+tuğ 1235

ç.+u+(çoruu) 4228, 5014

ç.+um+(çoruum) 1202, 1203, 1504, 1581, 1582, 2854

ç.+un+(çoruun) 0782, 1212, 3495, 4466, 4490, 4560

ç.+unuğ+(çoruunuğ) 4232

ç.+uğ+(çoruuğ) 2571

ç.+uvus-daa+(çoruuvus) 3504

çoruk kiji Yolcu, yola giden kişi.

ç. 4073

2. Görev, iş, vazife.

ç.+uğ+(çoruuğ) 4665

çoruksa- Gitmek istemek.

ç.-gaş+(çoruksaaş) 0511

çorut- 1. Göndermek, yollamak.

ç.-ar+(1)+(çorudar) 2092, 2163

ç.-kan+(1) 1898, 2150, 2205, 2769, 3269, 3306, 3400, 3493, 3510, 3542, 3558, 4407

ç.-kaş 0225, 2185, 3263, 4692

ç.-up+(çorudup) kag- 3562, 4439, 4997, 5004

ç.-upkan+(çorudupkan) 1773, 3748

ç.-upkaş+(çorudupkaş) 1991, 3555

2. Gitmek, hızla gitmek.

ç.-kan+(1) 1519, 1990, 2942, 4018

ç.-kan+(2) 2449

ç.-kaş 0091, 0389, 0401, 0404, 0782, 1214, 1341, 1726, 2174, 2187, 2858, 3047, 3303, 4621, 4325, 4729, 4998

ç.-up+(çorudup) kag- 1970, 3365, 3824

ç.-upkaş+(çorudupkaş) 2401

çorutkula- Göndermek, yollamak.

ç.-p-tır 3801

çoşku- → **çoğuş-**

çot- Silmek.

ç.-a+(çoda) 2949, 2956, 4755

ç.-up+(çodup) 2962

çovag sf. Yorgun, bitkin.

ç. 1967, 1997

çögen- Ümidini kesmek, ümidi kırılmak.

ç.-mes+(1) 1426

çögençig 1. sf. Güvenilmez.

ç.-daa 1025

çögençiğni Küçümseme ve azarlama bildiren bir seslenme sözü.

- ç.** 1440
- çönük** *sf.* Zayıf, güçsüz, dayanıksız.
ç. 3176, 4440
- çöoleñ-çaagay 1.** *sf.* Sakin, uysal, yumuşak huylu.
ç. 1308, 4002
- 2.** *zf.* Güler yüzle, samimiyetle, içtenlikle.
ç. 1285, 1659, 4644
- çöön** *sf.* Doğu, doğudaki.
çöön çük Doğu.
ç. 3868, 3878, 3905, 4048, 4801
- çöörgeñ → çeergeñ**
- çöp** *is.* Doğru, gerçek.
ç. 1775, 2236, 2448, 2681
- ç.-tür** 1016, 1612, 2796, 3472, 3612, 3780
- çövüree 1.** *is.* Kabuk, ağaç kabuğu.
ç.+niñ 1170
- çudat-** Zayıflatmak, güçsüz düşürmek.
ç.-ı+(çudadı) 3031, 3033, 3783
- ç.-payn** 3036
- çuduk** *is.* Tomruk, kütük.
ç.+u+(çuduu) 2191
- çuduruk** *is.* Yumruk.
ç.+uvus-bile+(çuduruuvus) 4902
- çug- I.** Yıkamak.
ç.-up+(çup) 3720
- çug- II.** Yuvarlamak.
çuuy 0213
- çuga** *is.* Zayıf, güçsüz, yetersiz.
ç. 0708
- çugaa** *is.* Konuşma, söz, laf.
ç. 4072
- ç.+nı** 2430
- ç.+zı** 2501
- ç.+zın** 0264, 1199, 1355, 1708, 3537, 3888, 4733
- çugaala-** Konuşmak, anlatmak, söylemek.
ç.-ar+(1) 0254, 3356, 3364,
ç.-arga 0577, 1907, 1971, 1982, 2216, 2610, 3390, 3392, 3495, 3537, 4356, 5016
- ç.-arınga** 0508
- ç.-gan+(1)+(çugaalaan)** 0143, 3434, 3505
- ç.-gaş+(çugaalaaş)** 0133, 0478, 0624, 2664, 3341
- ç.-p** 2418, 3764
- ç.-p ber** 3152, 3391, 4979
- ç.-p kör-** 0160, 0259
- ç.-p olur-** 1199, 2455
- ç.-p-tır** 0130, 0132, 0435, 1889, 2429, 2513, 2553, 2639, 3577, 3641, 3772, 4509
- ç.-p tur-** 1285, 1829, 4165
- ç.-vaanda** 1492
- ç.-y-la** 2488
- çugaalaş-** Konuşmak, söyleşmek.
ç.-ıl+(çugaalajıl) 4154
- ç.-ıp+(çugaalajıp)** 1621, 2227, 3051, 3052, 3698, 4524, 3697, 4178, 4179
- ç.-ıp+(çugaalajıp) olur-** 1883,
ç.-ıp+(çugaalajıp) or- 0262
ç.-ıp+(çugaalajıp) tur- 0159
- çul-** Yolmak, sökmek, koparmak.
ç.-up ber- 0233
ç.-up kag- 3427
- çular** *is.* Yular.
ç. 0028
ç.+ı-bile 0531

ç.+ın 0289, 4346, 4/1147

çularla- Yularlamak.

ç.-gaş+(çularlaaş) 4342

ç.-p al- 0230

çularlıg *sf.* Yularlı.

ç. 0553

çulçurgay *is.* Şakak

ç.+ında 3191

ç.+je 3099

çun- Yıkanmak.

ç.-up al- 2645

çurt *is.* Yurt, ülke, memleket.

ç.+ka 0187

ç.+unga 4191

ç.+unuñ 2761

çurtta- Yaşamak.

ç.-gan+(2) 0005, 1857, 3165, 4044, 4059, 4479, 4516, 4592, 4647, 4771, 4780, 4796

ç.-ñar 3584

ç.-p çoruy bar- 5060

ç.-p kel- 0078, 3131

ç.-p tur- 0012, 0429, 0488, 3870, 3813, 4287, 4048, 4653, 4701

ç.-zın 5019

çurttat- Yaşatmak, bir yerde yaşam sürmesini sağlamak; idare etmek.

ç.-ıp+(çurttadıp) kag- 4285

çurttug *sf.* Yurtlu, yurdu olan, bir yerde yaşayan.

ç. 1841, 4584, 4802

çuruk-küzürüm *is.* Paçavra, atık, moloz, süprüntü.

ç. 4056

çuur- I. Ufalamak, paramparça etmek.

ç.-a 1221, 1715, 1744, 1821, 2028, 4538

ç.-gaş 3358

çü, çüü *zm.* Ne; nasıl.

ç. 0103, 0179, 0528, 0529, 0687, 0788, 1081, 1099, 1187, 1229, 1424, 1562, 1670, 1835, 1849, 2088, 2112, 2160, 2289, 2411, 2528, 3140, 3146, 3340, 3458, 3512, 3531, 3532, 3689, 4009, 4025, 4056, 4126, 4255, 4256, 4565, 4596

çüde 3693, 4917, 2989

çünü 1414, 1598, 1764, 1883, 3250, 3259, 3287, 3356, 3629, 3875

çüñ 2352, 2377, 2378, 3127, 3141

çüüje 3681

çüzü 2181, 2261, 4874,

çüzün 3498

çüü-daa bolza Ne olursa olsun, her ne ise.

ç. 1082

ında çüü boor/çüü boor
ında/çüü boor onu Zor değil, zor bir şey değil.

ında çüü boor 2230, 2528

çüü boor ında 1912

çüdek-çadak *sf.* Kötü, pis, tiksindirici.

ç.-daa 3375

çüdür- Yüklemek.

ç.-geş 2838, 4195, 4990

çüge *zf.* Niçin.

ç. 1598, 2615, 3144, 3229, 3278, 3301, 3528

çügen *is.* Dizgin.

ç.+in 0294

çügennig *sf.* Dizginli.

ç. 0028

çügür- Koşmak.

ç.-bes+(2) 1932, 2002, 2038

ç.-e ber- 3469

ç.-er+(2) 1894, 1937
ç.-erge 0243
ç.-üp 0243, 0242, 2002, 2263, 3088
ç.-üp kel- 1124, 2252
ç.-üp-le olur- 1914
ç.-üp olur- 1932, 1942,
çügürük *is.* Hız, hızlı, hızlı gitme.
ç.+ün+(çügürüün) 1932
çügürüş- Koşuşmak, koşturmak.
ç.-üp+(çügürjüp) 3066, 3080
ç.-üp+(çügürjüp) kel- 0208, 2935
çük I. *is.* Yön, taraf, cihet.
ç.+çe 4134
ç.+tüñ 0867, 0868, 1325, 1326, 1709, 1709, 4807
Yön adlarıyla birlikte kullanılarak yönleri ifade eder. *bk. barun çük, barun-başkı çük, başkı-barun çük, burungu çük, çöön çük, murnuu çük, songu çük*
ç.+ke 3164
ç.+ 0608, 1856, 1840, 3618, 3868, 3878, 4048, 4801, 4043, 4478, 4515, 4591, 4652, 4583, 4646, 4610, 4701, 4770, 4795
ç.+ten+(songu) 0004
ç.+ün+(çügün) 0723, 1211, 1590, 2841, 2883, 3905, 4533
çük II. *is.* Yük.
ç.+ü+(çügü) 0947, 0990, 1073, 1393, 1478, 1714, 1743, 1820, 2140
çükte- Yüklemek.
ç.-geş+(çüktees) 0320, 3855
çüktet- Yükletmek.
ç.-ip+(çüktedip) 4437
çüktüg *sf.* Yüklü, yükü olan.
ç. 2880

çükü-le~çüküye-le *e.* Yalnızca, sadece.
ç. (çükü-le) 2267
çül *zm.* Ne?
ç. 0696, 0802, 2668
çülgü- Silmek.
ç.-p 1019
çürek *is.* Yürek.
ç.+i+(çüree) 0524, 0526
çüree çarlı ber ças- Ürmek, ödü patlamak.
ç. 0571
çüs I. *is.* Eklem, mafsal.
ç.+ten 2133
ç.+ünden+(çüzünden) 2130
çüs II. *sf.* Yüz (sayı).
ç. 0947, 0990, 1073, 1393, 1478, 1714, 1743, 1820, 2685, 2739, 2740, 4236, 4997, 5021
çüskük *is.* Yüksük.
ç. 1067, 1472, 1813
ç.-bile 3279
çüstüg *sf.* 1. (nesnelere için) katmanlı, bölümlü.
ç. 0020, 0787, 1228, 1629, 3667, 3960, 4206, 4564, 4752, 4820
çüü-daa *zm.* 1. Her şey, her ne.
ç. (çüü-daa/çünü-daa/çüzü-daa) 0491, 0716, 3683, 4216, 4312
2. Hiçbir şey, hiçbir
ç. (çüü-daa/çünü-daa/çüzü-daa) 0352, 1436, 1492, 2971, 3129, 3473
çüül *zm.* Şey.
ç. 0626, 1832, 1867
çüve *zm.* 1. Şey.
ç. 0376, 0466, 0471, 0475, 0508, 0718, 0802, 0846, 0940, 1024,

1209, 1332, 1425, 1502, 1586, 1836, 1839, 2022, 2059, 2060, 2118, 2391, 2459, 2488, 2567, 2651, 2793, 2900, 2944, 3013, 3109, 3146, 3152, 3192, 3243, 3276, 3344, 3364, 3387, 3413, 3486, 3641, 4040, 4067, 4109, 4246, 4267, 4291, 4374, 4386, 4784, 4786, 4859, 4860, 4934, 4966,

ç.-bile 1495, 4857

ç.+den 1766

ç.-dir 0024, 0032, 0065, 0269, 0537, 0634, 1129, 2314, 2595, 3286, 3304, 3375, 3487, 4341

ç.+ge 2302

ç.+ge+(çüvee) 0505, 1011, 1419

ç.+l 0293, 4256

ç.+lerden 2626

ç.+lerin 4240, 4242

ç.+leriñ 2289, 3550

ç.+m 0255, 2784

ç.+ni 0702, 0714, 0850, 1092, 1358, 2014, 2451, 2987

ç.+niñ 0486, 0793, 1234, 1641, 4575

ç.+ñ 2640, 2668, 3156

ç.+nerin 4280

ç.+ñni 4956

ç.+vis 0398

ç.+zi 0056, 0125, 2859, 3843

ç.+zin 0400, 2822, 3850, 4334

2. Çekimli fiillerden sonra ya da bildirme yapılarında gramerlik bir birim olarak kullanılır.

ç 0078, 0135, 0143, 0158, 0267, 0597, 0843, 0862, 0871, 0872, 0880, 0882, 1014, 1098, 1317, 1319, 1327, 1330, 1421, 1431, 1501, 1696, 1722, 1771, 1872, 1902, 1960, 1974, 2155, 2225, 2287, 2329, 2342, 2444, 2481, 2485, 2531, 2550, 2890, 2951, 3131, 3249, 3268, 3298, 3300, 3319, 3327,

3456, 3893, 4018, 4120, 4600, 4608, 4612, 4658, 4706, 4727, 4767, 4793, 4999

ç.-dir 0012, 0043, 0055, 0059, 0071, 0075, 0089, 0099, 0500, 0620, 0950, 0937, 1356, 1664, 2537, 3008, 3285, 3482, 3757

ç.+l 0333, 0941, 0942, 1099, 1187, 1328, 1563, 1900, 1901, 2411, 3258, 3471, 3472

ç.-le 0847

çüve-daa Hiçbir şey.

ç.+daa 0914

çüveñ irgin "imiş"

ç. 1499, 2203, 2299

çüvür *is.* Pantolon.

ç. 2959

çüzün *is.* Renk, tüy rengi.

ç. 2881

çüzün-baazın *sf.* Alaca, çeşitli renklerde.

ç. 0054, 1606, 1619, 1630, 2772, 4759

çüzün-bürün *sf.* Çeşitli, çeşit çeşit, türlü.

ç. 2636

-D-

daa *e.* dahi, da/de.

d. 0073, 0074, 0126, 0134, 0165, 0246, 0247, 0248, 0314, 0330, 0357, 0371, 0372, 0377, 0378, 0382, 0384, 0387, 0394, 0425, 0474, 0491, 0493, 0546, 0618, 0620, 0633, 0633, 0651, 0699, 0708, 0722, 0745, 0746, 0820, 0821, 0844, 0852, 0853, 0873, 0883, 0890, 0891, 0900, 0914, 0920, 0921, 0939, 0955, 0967, 0969, 0996, 0997, 1009, 1025, 1090, 1093, 1094, 1114, 1149, 1179, 1195, 1198, 1287, 1288, 1293, 1300, 1324, 1332, 1344, 1345, 1356, 1359, 1371, 1373, 1374, 1375, 1400, 1401, 1409, 1428, 1440,

1444, 1499, 1519, 1575, 1624, 1637, 1661, 1662, 1686, 1698, 1707, 1724, 1774, 1782, 1866, 1905, 1916, 2177, 2181, 2191, 2192, 2203, 2253, 2261, 2315, 2398, 2490, 2512, 2520, 2529, 2543, 2544, 2584, 2586, 2590, 2591, 2597, 2611, 2625, 2628, 2673, 2701, 2705, 2729, 2735, 2803

daadı *e.* Yalnızca, sadece.

d.-la 0790, 1231

daalıktat- Dört nala gitmek, koşturmak, atı dört nala sürmek.

d.-ıp+(daalıktadıp) 1336

daarta *zf.* Yarın.

d. 1106, 4682, 4864

daartazında *zf.* Yarın, ertesi gün.

d. 3393, 4828

daaş *is.* Gürültü, ses.

d.0529

daaş eves daaş Çok kuvvetli ses.

d. 0521

daaylıg *sf.* Dayısı olan.

d. 3675

dag *is.* Dağ.

d. 0520, 0728, 3134, 3920

daga *is.* Nal.

daga kıldır soot- Atları dinlendirmek, yarış ya da sefer için dayanıklı, hazır hâle getirmek.

d. 3834, 4501, 0636, 5/0324, 5/2372, 6/1958

dagdın- Kolları veya paçaları sıvamak, toplamak.

d.-ıp 1141

d.-ıpkaş 1/2098

d.-ıp tur- 1/3756

dagdın- dügdün- Kolları veya paçaları sıvamak, toplamak.

d.-üp 1522

dagdın- şügdün- Kolları paçaları sıvayıp hazırlanmak.

d.-üp tur- 2107, 2325, 4914

dağı- Takdis etmek, kutsamak.

d.-gaş+(dagaaş) 2910

d.-ır+(1) 0439

d.-ırda 0049

d.-p 3859

d.-p çoru- 0048

d.-p tur- 0060, 0463, 3594

dagılga *is.* Kutsallaştırma, kutsama, takdis.

d.+zın 0060, 0431, 0463, 3594, 3859, 4465

d.+zınga 0056

dajı-torgu *sf.* Parlak ipekten yapılmış.

d. 0318, 4310

dajıgla- Taşımak.

d.-p 4132

dakpıja- Sıkışmak, nefes azalmak.

d.-p 3899

dakpır *zf.* Defa, kere.

d. 0031, 0302, 4871, 4872

dal *zf.* Tam, tam da.

d. 1479, 2053, 3963, 4815, 4828

dalaş 1. *zf.* Hızlı, acele, ivedi.

d. 1208, 1585

d.-bile 4260

2. is. Hızlı.

d. 1504, 1566

dalay *is.* Deniz.

d. 2688, 2707

d.+çe 2203

d.+ga 2232, 2617, 2644

d.+je 227

d.+nıj 2200

dalay deg/dalay bolgan Çok, çok fazla, aşırı miktarda.

d. deg 1861, 2815, 3817, 5034
dalbañnat- Sallamak, çırpmaq.
d.-
ıptırğa+(dalbañnadıptarga) 0719
dalganna- Parçalamak, un ufak etmek.
d.-y 4844
dalgı- I. Deri dövmek.
d.-ır+(2) 1550
dalgı is. Deri dövmeye yarayan çatal ağaç, sopa.
d.+ı+(dalgı) 1551
dam bar- Daha da artmaq, ilerlemek.
d. 1938, 4449
dañ I. is. Tan.
dañ bajında Sabah erken vakitte.
d. 0481
dañ bajı şara-hire, daş bajı sarıg-şokar turda Çok erken bir vakitte, tan vakti.
d. 1106, 1512, 1524, 2108, 2175, 2326, 4093, 4864, 4876, 4915
dañ II. e. Yalnızca, sadece. (*bkz. daadı*)
d.-na 1232
dañgına is. Prenseler.
d. 0424, 2893, 2943, 2969, 2978
d.-daa 2972
d.-dır 4241
d.+lar 2935
d.+ların 0617
d.+nı 2470
d.+zında 0610
dañza is. Pipo.
d.+zınga 4221, 4941
dapıgayın- Kabarmak, şişmek.

d.-ıp+(dapıgayınp) 2370
daraazında *zf.* Sonunda, sonra.
d. 0083
dargadat- Otlamak üzere salmaq, serbest bırakmaq.
d.-ıp+(dargadadıp) 3136, 3803
dargan is. Demirci.
d.+ga 2224
darıy *zf.* Hızlı, hızlıca.
d. darıy 2213, 4899
daş is. Taş.
d. 0051, 0470, 1715, 1744, 1821, 2201, 3349, 3520,
d.-bile 1/0125, 1/0392, 2/1290
d.+ı+(dajı) 0365, 3920, 4298, 4892
d.+ın+(dajın) 0122
d.+ta 1165
d.+tar 0124, 0728
d.+tı 0539, 0547, 1221, 4538
d.+tıñ 0465, 0558
dañ bajı şara-hire, daş bajı sarıg-şokar turda → dañ
d. 1106, 1512, 1524, 2108, 2175, 2326, 4093, 4864, 4876, 4915
daştı is. Dış, dışı, dış tarafı.
d.+n 0120
d.+nda 3404, 4624
daştıgaa *zf.* Dışarı, dışarıya.
d.-la 2552
daştın is. Dışarıda, dışarısı.
d. 4252
davan-dayak is. El ve ayak(lar).
d. (daman-dayak) 2603
daya-söösken is. Hanımeli ve çayır melikesi.

d.+ge çerge	3500, 3568, 4244, 4293, 4427, 4487, 4635, 4665, 4813, 4817
d.+niş 1172	
dayan- Dayanmak, yaslanmak.	d.-eri 1400, 1401, 3150, 3458
d.-ip çoru- 4440	d.-erleri 0997, 1360, 2730
dayanguş is. Değnek, asa.	d.-gen+(1)+(deen) 0706, 1142, 1370, 2062, 2112, 2158, 2329, 2379, 2571, 3471, 3638, 4694, 4917
d. 4421	d.-gen+(2)+(deen) 0970, 1377, 2354, 2992, 3284, 4257, 4334
d.(dayanguş)+ın+(dayanguşın)) 4440	d.-gen-dir 3311
dayanguş → dayanguş	d.-geş+(dees) 0194, 0263, 0269, 0288, 0293, 0336, 0401, 0448, 0509, 0537, 0551, 0582, 0658, 0669, 1007, 1016, 1042, 1063, 1068, 1094, 1115, 1185, 1209, 1236, 1334, 1416, 1458, 1472, 1505, 1519, 1560, 1588, 1612, 1699, 1766, 1772, 1775, 1795, 1873, 1897, 1916, 1970, 1979, 2047, 2065, 2086, 2136, 2142, 2170, 2185, 2192, 2201, 2236, 2240, 2262, 2276, 2316, 2390, 2400, 2407, 2450, 2462, 2471, 2494, 2500, 2511, 2521, 2531, 2541, 2556, 2568, 2572, 2583, 2597, 2618, 2627, 2661, 2683, 2686, 2778, 2803, 2844, 2887, 2916, 2948, 2952, 2958, 2964, 2967, 3013, 3026, 3033, 3036, 3040, 3046, 3124, 3147, 3150, 3174, 3200, 3251, 3254, 3259, 3268, 3278, 3293, 3302, 3306, 3310, 3357, 3399, 3406, 3458, 3463, 3468, 3488, 3504, 3554, 3558, 3561, 3584, 3590, 3641, 3643, 3684, 3687, 3693, 3726, 3747, 3780, 3795, 3798, 4021, 4075, 4133, 4144, 4146, 4167, 4175, 4202, 4239, 4245, 4259, 4268, 4280, 4306, 4323, 4328, 4335, 4343, 4359, 4371, 4393, 4407, 4443, 4503, 4520, 4621, 4657, 4658, 4664, 4711, 4728, 4737, 4741, 4787, 4818, 4858, 4860, 4866, 4968, 4996, 5000, 5003, 5010, 5019, 5030, 5052
dayna- Çiğnemek.	d.-p 1095, 1497, 2212, 4898, 4900
d.-p 1095, 1497, 2212, 4898, 4900	
d.-p tur- 1096	
daynagıla- Çiğnemek.	
d.-p 2414	
daynan- Çiğnemek.	
d.-ip 1498, 2214	
dayza is. Fişeklik, palaska.	
d. 4239	
dayzı-dayzı → tayzı-tayzı	
dayzın is. Düşman.	
d. 3889, 4333	
d.+ın 4736	
d.+ınar 4159	
de- ~ di- 1. Demek, söylemek.	
d. 3306, 3514	
d.-di+(didi) 0872	
d.-er+(1) 1999, 2834, 3317, 3320, 3432, 3512, 4009	
d.-er+(2) 0996, 3408, 3473	
d.-erge 0214, 0216, 0345, 0446, 0455, 0590, 0591, 0878, 1328, 1884, 1923, 1955, 1969, 1984, 2028, 2053, 2082, 2089, 2207, 2218, 2352, 2377, 2477, 2492, 2517, 2524, 2546, 2592, 2608, 2631, 2659, 2771, 2938, 3250, 3311, 3313, 3346, 3391, 3472,	
	d.-p olur- 1869
	d.-p tur 3474
	d.-p tur- 0612
	d.-p-tir 0257, 0259, 0335, 0374, 0379, 0443, 0798, 0801, 0834,

0841, 0859, 0862, 0874, 0882, 0919, 0940, 0951, 1014, 1112, 1127, 1305, 1327, 1333, 1405, 1408, 1412, 1568, 1610, 1671, 1683, 1697, 1839, 1855, 1891, 1894, 1901, 1904, 1906, 1960, 1975, 1977, 2023, 2085, 2092, 2094, 2152, 2160, 2166, 2226, 2446, 2473, 2488, 2499, 2538, 2563, 2621, 2647, 2651, 2677, 2680, 2794, 2796, 3157, 3244, 3265, 3286, 3301, 3304, 3308, 3320, 3328, 3411, 3416, 3432, 3448, 3456, 3460, 3514, 3610, 3657, 3681, 3885, 3897, 3904, 3999, 4019, 4058, 4121, 4129, 4302, 4376, 4379, 4446, 4582, 4587, 4589, 4597, 4602, 4620, 4709, 4793, 4810

d.-se+(dize) 3683

d.-veen 2111

d.-ves+(1)+(dives) 0524, 3551, 3551, 3551, 3552, 3552, 3552, 3553, 3553, 3554

didir ("de-" fiilinin şimdiki zaman çekimindeki görünümü) 1891, 2094, 2158, 2170, 2240, 2492, 2538, 2631, 2771, 3340, 3308,

2. *diye* düşünmek.

d.-geş+(dees) 0117, 0529, 0788, 0802, 1229, 1234, 1546, 3109, 3287, 3532, 3689, 3926, 4052, 4565, 4874

d.-p 0907, 2210, 2765

3. Gelecek zaman ekli fiillerden sonra gelerek eylemi gerçekleştirmeye yönelik niyet, istek gibi anlamlar bildirir.

d.-er+(1) 0607

d.-erge 2257

d.-gen+(1)+(deen) 0864, 1322, 1692, 1638

d.-gen+(2)+(deen) 0866, 0869, 1695, 2599

d.-genim+(deenim) 2287

d.-geş+(dees) 3509, 3709

d.-p 0331, 0936, 1720, 4483

4. Saymak, yerine koymak, addetmek.

d.-didiger 2661

5. "deer" yapısı, isimlerden sonra gelerek "adlı, denen" anlamında kullanılır.

d. 0087, 0088, 4600

6. Yansıma sözcüklerle kullanılarak birleşik fiil oluşturur.

d.-di+(didi) (*aazadaş d.*) 3200

d.-er+(2) (*dıyziş d.*) 0559, (*egliš d.*) 0560, (*aazadaş d.*) 3193, (*karaş d.*) 4842, (*kuyt d.*) 1/3553, 0166, 0167 (*kızaş d.*) 4840

d.-erge (*ıldırtilaş d.*) 3192, (*kıy d.*) 3107

d.-gen+(2)+(deen) (*kıy d.*) 2723, 4435, (*anğaş d.*) 3204, (*çıkçak d.*) 2985

d.-geş+(dees) 0751, 0754, 1239, 1242, (*ayt-doyt d.*) 3928, 3930, (*çargırt d.*) 2125, (*kazırt d.*) 2130, (*kılçaş d.*) 2144, (*ook d.*) 3207, (*kızaş-dars d.*) 4832, 4836

d.-p (*kıy d.*) 2010, 3832, 3955, 4488

d.-ves+(1)+(dives) (*dendiş d.*) 2604, (*kovaş d.*) 0526

d.-veyn+(diveyn) (*kılçaş de-*) 2512

aray dep → **aray**

d. 0231

karak çiveş/dırbaş deer
arazında → **karak**

d. 0704, 1078, 1482, 1718, 1825, 4841, 4882

dedir *zf.* Geri, ters, geriye doğru.

d. 0353, 0354, 1237, 2027, 2029, 2844, 2869, 5004

dedirleniş- Geri gitmek, karşılıklı geri gitmek, sıçramak.

d.-ip+(dedirlençip) 0541

deekte- Çengellemek.

d.-p kag- 1/0938, 1/0962

d.-y 2067

deeldigen is. Çaylak kuşu.

d. 3538

d.+ni 3528

deer is. Gök, gökyüzü.

d. 3249, 3300, 4852

d.+den 4718, 4720

d.+dive 1093

d.+i 2293

d.+in 4111

d.+inçe 4132

d.+inge 1527, 4750

d.+niğ 0367, 3906

çer iyem, deer adam/kara çer iyem, kök deer adam → çer

deerge e. İse, da/de.

ol deerge "o ise", "o da" anlamlarında bir cümle başı bağlacı olarak kullanılır.

deerigle- Bir taraftan diğer tarafa hareket etmek, koşturmak.

d.-p 4099

deerzi is. Adlı, ... denen.

d. 0459, 3826, 3849, 4459, 4532, 4869, 4958, 4976, 4989

deeskiniş- Dolanmak, dolaşmak, birbirinin etrafını dolaşmak.

d.-ip+(deeskinçip) 4099

dees e. İçin.

d. 0254, 0452, 0453, 0502, 0674, 1848, 2286, 2642, 3731, 4152, 4301, 4399

deg e. Gibi.

d. 0306, 0327, 0328, 0393, 0539, 0547, 0584, 0726, 1153, 1221, 1222, 1835, 1836, 1861, 1862, 2058,

2059, 2060, 2118, 2362, 2363, 2367, 2374, 2602, 2815, 2816, 3489, 3490, 3817, 3818, 1863, 1864, 3918, 4031, 4032, 4115, 4214, 4292, 4353, 4494, 4495 4538, 4539, 4568, 4627, 4670, 4671, 4749, 4757, 4758, 4762, 4939, 5034, 5035

d.-ip+(deep) 0731

deg- İsabet etmek.

d.-geş 0991, 1074, 1393, 1394, 1479, 1745, 1746, 1822, 1823

degee is. Kanca, çengel.

d.+zin 2066

delegey is. Dünya.

d.+ni 2385, 3518, 3527, 4107, 4476, 4932

dem I. is. Yardımcı, yardımcı olan ya da dayanışma içinde olunan kişiler.

d. 2823

dem II. zf. Az önce.

d.-ne 1004, 1411

demir 1. is. Demir.

d.-le 2262

d.+inden 2223

2. sf. Demir, demirden yapılmış.

d. 0343, 0948, 0992, 0996, 1074, 1119, 1394, 1479, 1716, 1745, 1822, 2066, 2067, 2248, 2260, 2361, 4193, 4225, 4345, 4625, 4908

demneş- Birlik olmak, ortaklaşmak.

d.-ip+(demnejip) kel- 2382

dendiş: dendiş di- Sallanmak, yalpalamak.

d. 2604

değne- Denk olarak yapmak, denkleştirmek, eşitlemek.

d.-p 3583

değneş- Denk olmak, denkleşmek.

d.-ip+(değnejip) tur- 0324

d.-ir+(2)+(deñejir) 2177

dep 1. Diye.

d. 0105, 0160, 0193, 0385, 0441, 0454, 0475, 0574, 0634, 0640, 0696, 0750, 0793, 0830, 0930, 0942, 0952, 0994, 1001, 1005, 1024, 1031, 1083, 1085, 1134, 1178, 1198, 1284, 1291, 1297, 1311, 1398, 1403, 1421, 1431, 1486, 1490, 1517, 1555, 1563, 1577, 1598, 1638, 1641, 1658, 1677, 1753, 1759, 1762, 1828, 1833, 1847, 1889, 1914, 1968, 1969, 1994, 1997, 1999, 1999, 2009, 2013, 2045, 2122, 2146, 2233, 2324, 2378, 2411, 2428, 2454, 2479, 2534, 2545, 2552, 2625, 2655, 2668, 2903, 2928, 2947, 2957, 2988, 2990, 2994, 3107, 3212, 3217, 3324, 3335, 3340, 3364, 3375, 3388, 3453, 3474, 3476, 3477, 3483, 3512, 3577, 3579, 3629, 3656, 3770, 3777, 3797, 3839, 3871, 3876, 3967, 3987, 3996, 4006, 4009, 4026, 4040, 4069, 4162, 4235, 4249, 4314, 4341, 4386, 4389, 4416, 4434, 4548, 4575, 4594, 4605, 4643, 4767, 4783, 4849, 4948, 4950, 4956, 4965, 4974

2. Diye; denen, adlı, adlandırılan.

d. 0010, 0123, 0123, 0125, 0827, 0829, 0833, 0928, 0932, 0942, 0962, 1297, 1303, 1304, 1307, 1668, 1676, 1845, 1860, 2140, 3167, 3232, 3966, 3995, 3999, 4001, 4047, 4050, 4064, 4291, 4481, 4518, 4587, 4601, 4611, 4651, 4655, 4702, 4776, 4783, 4799, 4805

3. Çekimli fiillerden sonra ya da bildirme yapılarında kullanılır.

d. 4026

dergi is. Terki.

d.+zin 0418, 4141

d.+zinge 2905, 5012

deri- Donatmak, teçhiz etmek.

d.-p 2767

d.-ip+(dezip) 0544, 2313

d.-ip+(dezip) tur- 2123

tın des- → **tın**

desker- Kaçmak, kurtulmak.

tın desker- → **tın**

d.-er+(2) 4614

deski 1. *sf.* Düz, pürüzsüz.

d. 4389

d. (deeskindir) 2385, 3518, 3527, 4107, 4476, 4932

deş- Deşmek, oymak.

d.-e+(deje) 3561

d.-e-daa+(deje) 4389

d.-ip+(dejip) kag- 3577

deşkile- Hoplayıp zıplamak.

d.-erge 4294, 4297

d.-p 4/3109

deşkileş- Koşuşmak, koşturmak.

d.-ip+(deşkilejip) 1807

devi- Zıplamak, peşrev çekmek; zıplamak, sıçramak.

d.-irge 2115

d.-p 1148, 1527, 1529, 2120, 2250, 2331, 2333, 4097, 4098, 4920, 4921

devide- Endişe etmek, endişelenmek, paniğe kapılmak.

d.-p 2763

devide- mögüde- Çok endişelenmek, paniğe kapılmak.

d.-p (d.-mögedep) 1948

devig is. Peşrev.

d.+in+(deviin) 0396

devirji- Zıplamak, hırçınlaşmak, yerinde durmamak.

d.-gen+(1)+(devirjeen) 3848

d.-p 0341

d.-p tur- 0313

dıgın- Yenmek, boyun eğdirmek.
d.-mas+(2) 5055, 5056, 5057, 5058
dıgayın- Oklar atılmak; vızıldamak.
d.-ıp-la+(dıgayınp) tur- 1373
dıka-dıka *zf.* Çok, çok fazla; güçlü, şiddetli bir şekilde.
d. 2295, 4891
dıldığ *sf.* Dili olan.
d. 2077, 2078
dım *is.* Dizgin.
d. (tın)+ımnı 2532
d. (tın)+ın 2580
d. (tın)+ıñ 2533
dıñma → **duñma**
dıñna- 1. Dinlemek.
d. 4157
d.-arga 1355, 1708, 4252
d.-arımga 3888
d.-dım 3640, 3641
d.-gan+(1)+(dıñnaan) 0263
d.-gaş+(dıñnaaş) 0159, 2430, 2474, 3608, 3658, 4303
d.-p al- 3357
d.-p çıt- 0131, 0481, 2161, 2220, 2478, 2518, 5/1682
d.-p çoru- 1352
d.-p kör- 1884, 2089, 2159, 2218, 2477, 2517, 2608
2. Duymak, işitmek.
d.-gaş+(dıñnaaş) 2420
d.-p çoru- 1723
d.-p dıñnap 1885, 2090
d.-p kag- 0482
3. Bilmek, öğrenmek, haber almak.

d.-dım 3897
d.-gaş+(dıñnaaş) 1847, 1896, 2652, 2786, 3887, 3898, 4783
d.-p bol- 0703
4. Söz dinlemek, itaat etmek.
d.-ar-la 0509
dıñnaala- Dinlemek, kulak vermek.
d.-dım 3887
d.-p çıt- 2609
dıñnal- 1. Duyulmak, işitilmek.
d.-ıp tur- 0522
2. Duyulmak, bilinmek.
d.-ı ber- 3730
dıñnat- Duyurmak.
d.-ırım+(dıñnadırım) 3863
dıñnır → **dın-**
dıñzı: **dıñzı de-** Ani darbe indirmek.
d. 0559
dıñzıt- Germek.
d.-ıp+(dıñzıdıp) al- 1451, 1788
d.-kaş 1037, 4873
dıñzıtıla- Germek, sıkıkmak, sağlamlıştırmak.
d.-gaş+(dıñzıtılaaş) 4872
-DİR *e.* -DİR; bildirme ve pekiştirme yapısı olarak kullanılır (*kelimelere kısa çizgi (-) ile birleştirilerek gösterilir*):
1. Çekimli fiillerden sonra kullanıldığı yerler (-p-tİR yapısı birlikte bir geçmiş zaman yapısı olduğu için burada gösterilmemiştir.):
t. 0105, 0117, 0178, 0185, 0313, 0377, 0378, 0381, 0383, 0385, 0522, 0582, 0621, 0750, 0970, 0998, 1138, 1236, 1720, 1725, 1883, 2013, 2053, 2472, 2548, 2672, 2743, 2783, 2859, 2906, 2952, 2967, 3028, 3217, 3274, 3311, 3315, 3376, 3407, 3426, 3488, 3502, 3504, 3513, 3627, 3694,

3751, 3926, 4021, 4070, 4259, 4270,
4286, 4310, 4335, 4375, 4376, 4378,
4379, 4407, 4458, 4519, 4520, 4548,
4808

2. İsimlerden sonra kullanıldığı
yerler:

t. 0012, 0024, 0032, 0043,
0055, 0059, 0065, 0071, 0075, 0089,
0099, 0212, 0269, 0336, 0437, 0448,
0457, 0458, 0500, 0537, 0606, 0620,
0634, 0876, 0933, 0937, 0950, 1016,
1024, 1080, 1129, 1195, 1179, 1201,
1305, 1334, 1356, 1416, 1425, 1426,
1484, 1553, 1580, 1612, 1664, 1673,
1699, 1780, 1903, 1916, 2062, 2086,
2136, 2148, 2198, 2314, 2353, 2426,
2456, 2507, 2511, 2521, 2537, 2555,
2565, 2572, 2595, 2661, 2711, 2728,
2756, 2796, 3008, 3025, 3150, 3186,
3209, 3285, 3286, 3304, 3375, 3472,
3482, 3487, 3579, 3612, 3632, 3634,
3680, 3748, 3757, 3780, 3998, 4015,
4066, 4158, 4161, 4241, 4261, 4266,
4304, 4305, 4320, 4341, 4435, 4442,
4443, 4448, 4514, 4602, 4617, 4620,
4621, 4664, 4680, 4715, 4728, 4800,
4818, 4858, 4913, 4945, 4946

dıra- Taramak.

d.-p olur- 3190, 3464, 3474

dırba- Kaşımak, sıvazlamak.

d.-p 0232

dırba- suyba- Kaşımak, sıvazlamak.

d.-p kel- 0240

dırgak is. Tırnak.

d.+ı+(dırgaa) 2360

dırgıradı *zf.* Sessizce, fazla ses
çıkartmadan.

d. 0174

dırıgıyındır *zf.* "dirt-dirt" diye, "dirt-
dirt" ses çıkararak.

d. 2505

dış is. Dinlenme.

d.+ıñ+(dıjıñ) 2454, 4393

dıştan- Dinlenmek.

d. 4393

d.-gaş 1985

d.-urım 2460

d.-ıp al- 1236, 1984, 2454

dıştandır- Dinlendirmek.

d.-ıp al- 0750, 1613, 3926,
4548

dıt is. Melez ağacı.

d. 3551, 3558

dıvaş: dıvaş de- → dırbaş

dıyıradı *zf.* Kütürdeyerek,
çatırdayarak.

d. 1498

d. (dayıradı) 1096, 2214

didim sf. Cesur, gözü pek, yiğit.

d. 4025

didirt- Söyletmek, bildirmek, haber
iletmek.

d.-ıp 2768

dile- 1. Dilemek, istemek.

d.-er+(1) 1688

d.-geş+(dileeş) 3863

d.-p 1/1543, 0924, 1665, 1666,
1680, 3862, 3991

2. Aramak.

d.-eli 0269

d.-geş+(dileeş) 3134, 3138,

d.-p 0209, 0408

d.-p tur- 0180

d.-y ber- 3201

dilegzin- Aramak, araştırmak.

d.-ıp tur- 0188

dilgi is. Tilki.

d. 4309

d.+niñ 0945, 0988, 1071, 1391,
1476, 2810

- d.+zin** 2826
- dip** *is.* Kıta, anakara; yer, yeryüzü.
- d.+te** 0702
- dirgel-** Kaplanmak, bürünmek.
- d.-ip kel-** 4829
- dirgeş-** Toplaşmak, birleşmek.
- d.-ip+(dirgejip) kel-** 1966
- dirgis-** Diriltmek, hayat vermek.
- d.-eriñ+(dirgizeriñ)** 4127
- d.-ip+(dirgizip) al-** 0607, 0632
- d.-ip+(dirgizip) ap bol-** 0612
- d.-ken+(1)** 3776
- dirig** *is.* Diri, canlı.
- d.** 3013, 3199, 3871
- diril-** Dirilmek, canlanmak.
- d.-ip-daa+(dirlip) bol-** 0618
- d.-ir-daa+(dirliir)** 1114
- diriledir** *zf.* Gürültüyle, güreterek.
- d.** 1144
- diskek** *is.* Diz.
- d.+iniñ+(diskeeniñ)** 3097
- diş.** *is.* Diş.
- dag diş → dag**
- d.+in+(dijin)** 1096, 1498, 2214, 4900
- udurgu diş** Ön diş, ön dişler.
- d.+in+(dijin)** 4898
- diş-** Konuşmak, söyleşmek.
- d.-keş** 0202, 0204
- d.-ip+(dijip)** 0114, 0158, 1025, 1426, 1437, 1910, 1920, 1962, 2079, 2601, 2942, 3069, 3071, 3076, 3083, 3103, 3127, 3141, 3187, 3896, 4448, 4471
- d.-ip-daa+(dijip) tur-** 2735
- d.-ip+(dijip) olur-** 1722, 2160, 3078
- d.-ip+(dijip) or-** 2166
- d.-ip+(dijip) tur-** 1440, 2088, 2092, 2163, 2225, 2488, 2524, 2620, 3231
- d.-irleri+(dijirleri)** 1357
- d.-kenner** 1756, 1782, 1902
- d.-keş** 0179, 0212, 0224, 0237, 0718, 2422, 2681, 3064, 3612
- diştig** *sf.* Dişli, dişli olan.
- d.** 0301
- dize** *zf.* Art arda, birbiri ardından, sıra sıra, sırayla.
- d.** 0757, 1245
- doktaa-** Durmak, duraklamak.
- d.-ar+(2)** 1293
- d.-p+(doktaap)** 2075
- d.-vas+(2)** 0373
- doktaal** *is.* Karar.
- doktaal çok, doktaal çokka** *zf.* Durmadan, durmaksızın, ara vermeden.
- d. çok** 1534, 2339
- doktar** *is.* Engel, mânia.
- d.+ı-daa** 5057
- dokulçak** *sf.* Yuvarlak, daire şeklinde.
- d.** 0895, 4624
- dol-** Dolmak, dolu olmak, bir yerde pek çok şey ya da kimse toplanmak.
- d.-gan+(1)** 4209, 4210, 4211, 4212, 4213
- d.-gan+(2)** 1633, 1634, 2542, 3962
- doldur** *zf.* Dolu, tam dolu, dolu olarak.
- d.** 2925, 4659
- dolga-** Döndürmek, çevirmek.
- d.-y** 2129, 2132
- dolgan-** Dolanmak, dönmek, etrafını dolanmak.
- d.-gay** 1977

- d.-ıp al-** 2004
- d.-ıp çet-** 0894, 4623
- d.-ıp kel-** 2003
- d.-ır+(1)** 0701, 1893
- dolganış-** Dolanmak, dolaşmak, birbirlerinin etrafında dönüp dolaşmak.
- d.-ıp+(dolgançıp)** 4100
- dolgandır** *zf.* Etrafinca, çevresince; etrafını dolanarak.
- d.** 1973, 2041, 2976, 3414, 3419, 4441
- dolu I. is.** Dolu, çok.
- d.** 2779
- dolu II. is.** Dolu (yağış).
- d.** 4831
- o't** İlaç, ot, kocakarı ilacı.
- d.** 0594, 3722
- domçugay is.** Şifacı, şifalı otlarla tedavi yapan kişi.
- d.+nıñ** 3722
- domna-** Şifalı otlarla tedavi etmek; büyü yapmak; iyileştirmek.
- d.-y** 3279, 3294
- domuñayın-** Yanıp sönmek, aydınlanıp kararmak.
- d.-ıp+(domuñaynıp)** 2059, 2065
- doñ-** Donmak.
- d.-mas+(2)** 0593, 2693, 3119
- d.-up-daa bol-** 0605
- doñga is.** Testi.
- d.** 2032
- d.+zın** 2018, 2028
- doñgay-** Eğilmek, bükülmek, meyletmek.
- d.-a düş-** 1026, 1442, 1783, 3238, 3272, 3291
- doñgayt-** Eğmek.
- d.-ı sop kag-** 4331
- doñgaytı** *zf.* Yüzüstü, yüzükoyun.
- d.** 2072
- doñgaytır** *zf.* Yüzüstü, yüzükoyun.
- d.** 0586
- doñgulçak** → **dokulçak**
- doñnug** *sf.* Dügümlü, bağlı.
- d.** 0557
- doora 1.** *zf.* Enine, yatay, yatay olarak.
- d.** 2902
- 2. is.** Düz, yatay.
- d.+nıñ** 5057
- doorazından** *zf.* Yan tarafından, yanlamasına.
- d.** 2256
- dooza** *zm.* Hepsi, tümü, bütünü; hep, bütün.
- d.** 0887, 1701, 2681, 4348
- d.+zınga** 0885
- doozun is.** Toz.
- d.** 4749
- d.+u-dur** 2062
- doozun-dovurak is.** Toz toprak, toz bulutu.
- d.** 2057
- doozunnaldır** *zf.* Tozutarak, tozu dumana katarak
- d.** 0368
- dopçulug** *sf.* Dügmeli.
- d.** 0022, 0432, 0484, 0602, 3162, 3616, 4463
- dop-doraan** *zf.* Hemen, çabucak, hızlıca.
- d.** 2236
- dopurjak: dopurjak kımçı** Kısa saplı bir kamçı.

- d. (dopurzak)** 4012
dopurzak → **dopurjak**
dora *is.* Ev etrafındaki yığıntı.
d.+zından 0217
doraan *zf.* Hemen, derhâl.
d. 4172
d.-na 3730
dorzuk *is.* Kalçanın alt kısmından dize kadar olan bacak bölümü.
d. 4139
dos- Karşısına çıkmak, yoluna çıkmak, yolunu kesmek, durdurmak.
d.-a+(doza) 0810, 2252, 3469, 3981, 4033, 4578
d.-pagar 2851
dostur- Yerleştirmek, durdurmak, koymak, bırakmak.
d.-gaş 3736
doş *is.* Buz.
d.+un+(dojun) 2720
doşka *is.* Börkün tepesindeki püskül, düğme.
d.+zı 0323
d.+zında 4833
d.+zınga 4825, 4837
dovuk *is.* Diz kapağı.
d. 2059, 2846, 2871, 4139
dovuk-dorzuk *is.* Diz ve kalçaya kadar olan üst kısmı.
d.+u+(d.-dorzuu) 0549
dovurak *is.* Toprak.
d. 3239, 3272, 3291
d.+ı+(dovuraa) 4295
d.+ın+(dovuraan) 0368
d.+ka 2075
dovurzak → **dopurjak**
doy *is.* 1. Toy, şenlik, kutlama.
d.+u 2537
2. Toy yemeği.
d.+un 2566
doyla- Toy düzenlemek, kutlama yapmak.
d.-ar-dır 3513
doyt *is.* Yansıma söz.
d. kıldır 4834
döge- Isıtmak.
d.-p dögep 0174
dögelen- Isınmak.
d.-ip 0171
döger- Bitirmek, tamamlamak.
d.-ip kag- 2451
dögey *sf.* Kör, küt, keskin olmayan.
d. 0178
dögü- Yaşlanmak, yaş almak.
nazı döğü- Yaşlanmak.
d.-p 0008, 0079, 0916, 4511
döje- Döşemek, sermek.
d.-geş+(döjeeş) 2923
d.-p 0666
döjek *is.* Döşek.
d. 3043, 3111
d.+in+(döjeen) 3704, 4394
döjen- Yaymak, sermek.
d.-geş 0764, 3940, 4556
dölem *sf.* Yüksek, büyük; yüksek kısım, tepe.
d. 0533, 4563
dölem-döstek *is.* Yüksek yer, tepe yer.
d. 5023
d.+indive+(d.-dösteendive) 3065
d.+inge+(d.-dösteenge) 4205
dölemne- Yüksek bir yere çıkmak.

d.-p 1651
dömey 1. *is.* Aynı, benzer.
d. 0326, 1339, 1354, 3396, 3397, 4/2036, 4/3295, 4/3296, 4/3340, 4/3341
d.+i 0651
d.-le+(dömeyle) 0236, 0237
2. *zf.* Aynı, aynı şekilde.
d. 0887, 4129
dömüyt- Kısaltmak, çekmek.
d.-ü 1924
dönen *sf.* Dört yaşındaki hayvan.
d. 0298
döñ *is.* Tümsek, tepecik.
d.+nüñ 4113
döñgür *sf.* Boynuzsuz ya da kısa boynuzlu.
d. 3407
döö 1. *zm.* O, şu; işaret zamiri.
d.+düve 1925
2. *sf.* O, şu; işaret sıfatı.
d. 4173, 4816, 4866
döp döp Yansıma söz (yağış için).
d. **kıldır** 4830
dör *is.* 1. Çadırda başköşe, saygıdeğer kişilerin oturduğu yer.
d.+**je** 3194
dörbelçin *sf.* Kare, dört köşe, kare şeklinde.
d. 0051
dört *sf.* Dört.
d. 1111, 1924, 2152, 4069, 4074, 4451
dörten *sf.* Kırk.
d. 0753, 0760, 0769, 1241, 1248, 1256, 3929, 3937, 3947
dös *is.* 1. Dip, kök, temel, taban.

d.+üñge+(dözünge) 1945
2. Gövde (bitki).
d.+üñge+(dözünge) 3558
d.+üñge-daa+(dözünge) 2705
3. Su başı, suyun kaynağı, çıktığı yer.
d.+üñge+(dözünge) 3573
döş *sf.* Sırt, tepe (yer).
d. 0883, 1335
dövünçük 1. *is.* Alçak, basık yer.
d.+ke 1336
2. *sf.* Alçak, basık (yer).
d. 0884
dözele- **dile-** Aramak, bulmaya çalışmak.
d.-p 0406
d.-p tur- 0274
dugayı *is.* Bir şeyle, kimseyle ilgili; hakkında.
d.+ñnı 2610
dugla- Kapamak, kapatmak, tıkamak, örtmek.
d.-gaş+(duglaaş) 0220
d.-p kag- 2921
duguruş- Antlaşmak, sözleşmek.
d.-up+(dugurjup) al- 1623
dujaa- II. Buyurmak, emretmek.
d.-p-tur 3336
d.+undan+(dumçuundan) 2589
duñma *is.* Küçük kardeş.
d.+larım (duñma) 2596
d.+larımga (duñma) 2461
d.+m (duñma) 0194, 0259, 0267, 0293, 0336, 0345, 0398, 0445, 0457, 0508, 1923, 2986, 3083, 3107, 3108, 3124, 3766, 3780

d.+zı (dınma) 0322, 0332, 0391, 0436, 0447, 3762

d.+zı-daa (dınma) 0074

d.+zın (dınma) 3009, 3044, 3050, 3116

d.+zınga (dınma) 0344, 0417, 0435, 0477, 0497, 3053, 3821

d.+zınığ (dınma) 3113, 3160, 3788

duran *is.* Dürbün.

d.+ı-bile 1629, 3960

d.+ın 0787, 1228, 3667, 4206, 4564, 4752

d.+ınığ 4820, 4824

duranna- Dürbünle bakmak.

d.-p 3668, 4756

durannıg *sf.* Dürbünlü, dürbünü olan.

d. 0020

uzun durgaar Boyunca uzunlamasına.

d. 2901

durgun *is.* İnce uzun ağaç.

d. 0762, 1250, 3936

d.+unçe 0762, 1250, 3936

durtug *sf.* Boylu, uzunluğunda.

d. 0307, 4351

dus *is.* Tuz.

d. 3358

d.+un+(duzun) 3378

d.+uğ+(duzuğ) 3362

dustug *sf.* Tuzlu.

d. 3414, 3418

duy *zf.* 1. Her yerden, her taraftan.

d. 2924

duyug *is.* Toynak.

d.+un+(duyun) 4953, 4969

duza *is.* Yardım, fayda.

d.+nı 0621

duzak *is.* Tuzak, kapan.

d. 0204

duzala- Yardım etmek.

d.-ar+(1) 0695

d.-ar+(2) 0687, 2944

düje- I. Düş görmek.

d.-dim 0506

düjölge *is.* Taht.

d.+mni-daa 4955

d.+ñni 4967

d.+zin 4972, 4986

düjügelig *sf.* Tahtlı, tahtı olan.

d. 4988

düjümet *is.* Memur, bürokrat.

d.+terin 4995

düjür- 1. İndirmek, yere düşürmek, yıkmak.

d.-bedim 2389

d.-dü 2390

d.-er+(2) 2358, 2393

d.-üp 4114

d.-üp kag- 2979, 4938

2. Yük boşaltmak, indirmek.

d.-üp al- 3106

3. Yağmak, yağış yağmak.

d.-üp kel- 4831

4. Sürmek, avlamak.

d.-üp 0752, 0755, 1240, 1243, 3928, 3931

5. Çıkarmak, üzerinden atmak, indirmek.

d.-geş 0337

d.-üp kag- 0334

6. Düşürmek, indirmek, yere düşürmek.

d.-er+(1) 4722
dün düjür- → **dün**
dük is. 1. Saç.
d.+ün+(dügün) 0643, 3189, 3474
d.+ünden+(dügünden) 0643
 2. Tüy, kıl.
d. 3175, 3404
d.+ü+(dügü) 0222, 3716
d.+ün+(dügün) 3427
dükpür- Tükürmek.
d.-üp 4898
dükpürgüle- Tükürmek.
d.-p 4900
dül- Pişirmek, haşlamak.
d.-üp 3090
düldür- Pişirtmek, haşlatmak.
d.-üp 5035
dün is. Gece.
d. 3828, 5008
d.+nüñ 0700
düne *zf.* Gece, gece vakti, geceleyin.
d. 0480, 1892
düp is. İnsanlar, halk.
d. 0870, 1695, 2836
dür- Dürmek, sarmak.
d.-üp al- 4336
dürgen 1. *zf.* Çabuk, çabucak, hızlı, hemen.
d. 2686
 2. *is.* Hız, hızlılık.
d. 2424, 4263,
d.+i 1115
 3. *sf.* Hızlı.
d. 3774

muñ/tümen kijiniñ dürzüzün baskan Öne çıkan, dikkat çeken, üstün gelen.
düş is. Düş.
d. 0506
d.+ten 3828
dü's *zf.* Öğlen.
d.+te 2053, 4815, 4828
düş- 1. Düşmek, yukarıdan aşağıya, yere inmek.
d.-er+(2)+(düjer) 0543
d.-ken+(1) 0993, 1395, 1542
d.-keş 4834, 4837, 6/1137
d.-pes+(2) 3175
d.-üp+(däjüp) tur- 3620, 4296, 4299
 2. Bir şeyin üstünden inmek, atlamak, sıçramak, attan inmek.
d.-ken+(1) 4269
d.-keş 0971, 3465
d.-üp+(däjüp) 4955
 3. Yere düşmek, yıkılmak.
d.-üp+(däjüp) kag- 0093, 0094
d.-üp+(däjüp) kör- 4062
 4. Yüksek bir yerden alçaklara doğru gitmek, ilerlemek, yol almak.
d.-e+(düje) halıt- 1238
d.-üp+(däjüp) kag- 4844
d.-üp-tür+(däjüptür) 4885
 5. Yağmak.
d.-er+(2)+(düjer) 1943
d.-pes+(2) 0057
 6. Bir şeyin içine düşmek.
d.-üp+(däjüp) 3171
 7. Bir duruma düşmek, uğramak, maruz kalmak.
d.-ken+(1) 0393

8. Falda görünmek.
d.-üp+(däjüp) tur- 3872

9. (*yardımcı fiil*) -A zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte kullanılarak tezlik ifade eder.

d.-ken+(1) 0590, 0795, 1596, 2359, 2609, 3238, 3272, 3291, 4152, 4369

d.-keş 1885, 2161, 2219, 2478, 2518, 4364

d.-üp+(däjüp) 0566, 1027, 1026, 1442, 1783, 3240, 3273, 3292

d.-üp-tür+(däjüptür) 0370

düje halı- Bir şeyin üstünden inmek, atlamak, sıçramak, attan inmek.

d.-e+(düje) halı- 1/3120, 1/3135, 1/3159, 1/3457, 2/0477, 0371, 0585, 0796, 0811, 1227, 1278, 1596, 1628, 1653, 2431, 3110, 3666, 3686, 3959, 3982, 4156, 4372, 4580, 4751

düşküle- Düşmek, yere düşmek.
d.-erge 0725, 3917

düü *sf.* O, şu; işaret sıfatı.
d. 0093, 1412, 3532, 3533

düvüre- Koşuşmak, aceleyle koşturmak, telaşla hareket etmek.
d.-gen+(2)+(düvüreen) 0870, 1695, 2685, 2836, 2980
d.-p 2476

düvüreñ *is.* Tuzlak yer.
d. 3361

düyme- Acele etmek, telaş içinde olmak.
d.-gen+(2)+(düymeen) 2980
d.-p tur- 2864

-E-
edek *is.* 1. Etek.
e.+i-bile+(edee) 2265, 2266
e.+i+(edee) 0743

e.+in+(edeen) 0338, 1924
e.+iniñ+(edeeniñ) 2612

2. Dağ eteği.
e.+inge+(edeenge) 3048

eder- İzlemek, peşinden gitmek, takip etmek.
e.-e 0242, 2263
e.-ip 0107, 0915, 1706

edert- Peşinden götürmek, izlettirmek, yanında götürmek.
e.-ip 2480
e.-ip al- 2616, 3694
e.-ip kel- 3695
e.-keş 2173, 2840, 3393, 3746, 4197, 4992, 5021

edik → **idik**
edik-hep → **idik-hep**
edik-heptig *sf.* Giysili, giyim kuşamlı.
e. 3184

edile- Kullanmak, yararlanmak, sahip olmak.
e.-er+(1) 0143, 0158, 4129
e.-er+(2) 0268
e.-p çoru- 0137, 0413

ee *is.* 1. İye, sahip.
e. 0378, 0384, 0914, 1707, 4376, 4379, 4/1127
e.+ñ 0574
e.+ñden 0573
e.+ziniñ 0568

2. İye; koruyu güçler, koruyu ruhlar.
çer eezi 2164, 2197, 2199
tayga ya da dağ isimleriyle birlikte 0061, 0063, 0464, 0469, 0474, 0689, 0691, 0698, 0707, 1155, 1879, 2365, 3595, 3599
çalım eezi 2135

- eel-** Eğilmek, bükülmek.
e.-geş 0565
e.-ip+(eglip) çadap çor 2127
- eele-** Sahiplenmek, sahip olmak, ilgilenmek, bakmak.
e.-gen+(2)+(eeleen) 2467
e.-p 2896
e.-p olur- 2540
- een sf.** Sahipsiz.
e. 0187, 0190
- eereş-** İstemek, dilemek, ısrarla istemek, yalvarmak.
e.-ip+(eerejip) turup ber- 3255
- eereş- çalın-** Yalvarmak, istemek.
e.-ip+(eerejip-çannıp) çıdıp ber- 4957
- eg-** Eğmek, bükmek, çevirmek.
e.-ip+(eep) 2736
eey tırt- 4867
- ege zf. 1.** Bütünü, tamamen, sadece.
e. 4291
- egele- 1.** Başlamak.
e.-er+(1) 0952, 1370
2. (*yardımcı fiil*) Başlama bildiren, -mAyA başla- anlamında birleşik fiiller oluşturur.
e.-gen+(1)+(egeleen) 0967
e.-y ber- 2766
- egendi is.** Baş, başlangıç, ilk; parça (?)
e.+zi 1548
- egiiir: egiiir şagda** Çok uzun zaman boyunca.
e. şagda 4612, 4778
- egiiirde → egiiir**
e. 4703
- egin is.** Omuz.
e. 2128, 4062
e.+inge+(ektinge) 0690, 0692, 3597, 3601
e.+iñge+(ektiñge) 3348
ektin ajır/ektin aşkan Çok, çok fazla, aşırı miktarda.
e. 0006, 4411
- egliş: egliş dives/de-** Sağlam, dayanıklı, güçlü; sağlam durmak, dayanıklı olmak.
e. 0560
- ejele-** İstila etmek, almak, ele geçirmek.
e.-y 1842, 1858, 4045, 4060, 4480, 4517, 4585, 4593, 4648, 4654, 4772, 4781, 4797, 4803
- ejik is.** Kapı.
e. 2634, 3464
e.+inde+(ejüinde) 0958, 0963
- ejiktet-** Hızla kapıya gelmek, kapıdan geçmek.
e.-i+(ejiktedi) 2285
- ejin-** Yüzmek.
e.-ip+(eştip) 2645
- ejindir-** Yüzdürmek.
e.-er+(1) 2617
- eker 1. sf.** Yiğit, cesur.
e. 1326, 1364, 3154, 4467, 4807
2. is. Yiğit, genç, delikanlı.
e.+ler 0695, 2799, 3629, 3875
e.+leri 0867, 0868
e.+lerin 1709
- eki 1. is.** İyi.
e. 0397, 0430, 0440, 0457, 0581, 0582, 1126, 1545, 1575, 1602, 2282, 2353, 2378, 2402, 2448, 2680, 3036, 4343
e.-dir 2555, 2565

e.+ni 3697, 4178
e.+zin 0233, 3051
2. sf. İyi; istenilen, beğenilen nitelikte olan.
 e. 0377, 0378, 0382, 0384, 0446, 0573, 0574, 0580, 2482, 2632, 2646, 2777, 3754, 4266, 4368, 4375, 4376, 4378, 4379, 4380, 4410, 4428, 4488, 4680, 4708, 4981, 4995
3. zf. İyi, iyi bir şekilde.
 e. 4306
aynı çaaında hünnü ekizinde → ay I.
 e. 0639, 0673, 1576, 2452, 2837, 3508, 3857, 4530, 4993
ekkel- 1. Getirmek.
 e. 3335, 3346, 3415, 4323, 4486, 4334, 4405
e.-eyn+(ekeeyn) 0399
e.-gen+(1) 0231, 2988, 3347, 4408
e.-geş 0416, 0477, 0592, 1618, 2479, 2744, 2922, 3121, 3548, 3556, 3700, 3933, 3934, 4452, 4549
e.-iğer 1772, 2583
e.-ip+(ekkep) 3180, 4986
e.-ip+(ekkep) ber- 4143, 4489
e.-ip+(ekkep) kag- 0402
e.-ir+(1)+(ekkeer) 0247, 0248, 0611, 0617, 0631
e.-irge+(ekkeerge) 2584, 2586, 3421
2. (yardımcı fiil) Bitme, tamamlanma bildiren birleşik fiiller oluşturur.
 e. 3399, 3406
e.-geş 0757, 0758, 0787, 1064, 1245, 1246, 1473, 1815, 2066, 2387, 2955, 2961, 3832, 4136, 4564
e.-iğer 3012

e.-ip+(ekkep) 3061, 3758
e.-ip-tirler+(ekkeptirler) 1881
ekkeldir- Getirtmek.
e.-geş 3435, 3737
ekti → egin
ekti-moynu is. Omuz ve boyun.
e.+n 3369
el-çaa is. Savaş.
 e. 4612, 4703
elbek 1. is. Bol, bereketli.
 e. 1309, 1315
e.+il+(elbegil) 0838
eldeptig sf. Tuhaf, garip, acayip.
 e. 4858
eldii (?)
 e. 2467
ele- Eskimek, yıpranmak, aşınmak.
e.-gen+(1)+(eleen) 3895
e.-gen+(2)+(eleen) 0823, 0923
e.-p 0252
eleer sf. Ayık, akıllı başında.
 e. 2602
elegde- türegde- Yoksulluk içinde yaşamak, sefalet çekmek.
e.-gen+(2)+(elegdeen-türegdeen) 3871
elek is. Henüz değil, henüz erken.
 e. 1202, 1581
eleneyin- Yalpalayarak gitmek, sallanmak, sarsılmak.
e.-ip+(eleneyinip), 0207
e.-ip+(eleneyinip) 4423
eleneyiniş- Yalpalayarak gitmek, sallanmak, sarsılmak.
e.-ip+(eleneyinçip) kel- 0095
eleñ-halağ zf. Güçlülük, zar zor.

- e. 3125
- eleğnet-** Yalpalayarak yürümek, sallanarak gitmek.
e.-i+(eleğnedi) 1274, 1347
- ele- türe-** Yoksulluk içinde yaşamak, sefalet çekmek.
e.-gen+(2)+(eleen-türeen)
1290, 1663
e.-p-le çoru- 0847
- eleyti** *zf.* Sallanarak, sallandırarak.
e. 4195, 4990
- eleytir** *zf.* Sallanarak, sallandırarak.
e. 2838
- elezin** *is.* Kum.
e.+ge 3422
elezin dıldığ Hayvan.
e. 2077
- elezinnig** *sf.* Kumlu, tozlu.
e. 2238, 2243
- em** *is.* Em, ilaç.
e. 2142, 2694
e.+i 2140
- emdik** *sf.* Huysuz, yabani, eğitilmemiş.
e. 2392, 4110, 4935
- emeeş** *zf.* Az, biraz.
e. 0896
- emegleş-** Yardımlaşmak, birlikte yapmak.
e.-ip+(emeglejip) 0230
- emgele-** Düzenlemek, derlemek, toplamak, derleyip toplamak.
e.-er+(1) 3006
- emgele- marjala-** Düzenlemek, derleyip toplamak.
e.-ar+(1) 0069
- emig** *is.* Göğüs, meme.
e. 0209
- e.+i+(emii)** 1122
- e.+imni+(emiimni)** 1125
- emne-** Tedavi etmek, iyileştirmek.
e.-geş+(emneeş) 3723, 3724
e.-p tur- 3725
- em-sagaan** → **em-şagaan**
em-şagaan: em-şagaan dom-şagaan o't İlaç, ot, kocakarı ilacı.
e. 0594, 3721
- ençek** *is.* Keçe örtü.
e. 2823, 4450
- enneş-** Durmak, dayanmak, düşmemek.
e.-ir+(1)+(ennejiir) 2177
- enniir** [**menin-**] **torul-** Karşı gelmek, karşı koymak, sataşmak, meydan okumak.
e. t.-ur+(torlur) 0398
- enj** *zf.* En.
e. 0791, 1232, 1326, 1642, 2482, 2827, 3968, 4577, 4821, 4995
e.-ne 1601, 2324
- eptig 1.** *sf.* Rahat, uygun.
e. 1538, 4104, 4929
2. *zf.* Uygun, uygun bir şekilde.
e. 2402, 2691
- er** *is.* **1.** Er, erkek, yiğit, delikanlı.
e. 0137, 0246, 0281, 0328, 0380, 0495, 0584, 0606, 0615, 0689, 0854, 0936, 0942, 0948, 0966, 0971, 1153, 1156, 1416, 1430, 2507, 2620, 2670, 2950, 3471, 3596, 4032, 4080, 4467, 4512, 4645, 4758, 4762, 4794, 4862, 4904
e.-daa, 0314, 0330, 0371, 0387, 0394, 0546, 0883, 1149, 4099, 4380
e.-dir 0458, 4620, 4914
e.+i 2618
e.+in 2614

e.-le 1781
e.-le-dir 4443
e.+ler 1364
e.+leri 1326, 4807
e.+niņ 1545, 2311, 2353, 2378, 4063, 4886
 2. Koca, eş.
e.+iņniņ 4175
 3. *sf.* Erkek, erkek cinsi.
 e. 0062, 0138, 0283, 0464, 2675, 2689, 3447, 3456, 3452, 3472, 4348
er-hey *is.* Yiğit, gz pek.
e.-dir 3680
ereede- → **eriide-**
ereen *is.* Alaca, ala.
e.+in 2809
ereen-ala *sf.* Ala, alaca, alacalı.
 e. 2405
ereen-şokar *sf.* eşitli renklerde, karışık, alaca, alacalı bulacalı.
 e. 1630, 1632
eregey Ekşi (süt).
 e. 3447, 3452
eres 1. *sf.* Cesur, yiğit.
 e. 0495, 0936, 0942, 1364, 2986, 3154, 4467, 4807
 2. *is.* Yiğit, cesur.
e.+i+(erezi) 4063
e.+in+(erezin) 0396
e.+ter 0695, 2799, 3629, 3875
eres-ertem *is.* Kabiliyet, beceri, maharet.
e.+in 3660
e.+ge 4061
ergelet- Okşamak, sevmek.
e.-ip+(ergeledip) 0450, 3021

ergelig *sf.* şefkatli, müşfik, sevecen.
 e. 0382
ergi *sf.* Eski.
e.-daa 4343
ergil- Dönmek, çevirmek, dolanmak.
e.-ip 0062, 0064, 0464, 0468, 0472
ergildir *zf.* Dolanarak, dolaşarak; döndürerek, çevirerek; kez, defa.
 e0622
ergildir-dolgandır *zf.* Dne dne, dne dolaşa.
 e. 0599, 2976
ergiliş- Dolaşmak, birbiri etrafında dolanmak, dönmek.
e.-ip+(ergilip) 4100
ergin *is.* Eşik, kapı eşiği.
 e. 2555
ergin aksı turlagla- Bir kimsenin hizmetinde olmak.
 e. 2468
eriide- İşkence etmek, azap çektirmek.
e.-erge (ereede-) 3395
erin *is.* Dudak.
e.+inde+(erninde) 0421, 0422
ert- 1. Geçmek, aşmak.
e.-e 2069, 2744
e.-e halıp al- 2048
e.-er+(1) 0062, 0064, 2184, 2190
e.-er+(2) 1332, 4524, 4525
e.-ken+(1) 0468, 0472, 0622, 0625
e.-ken-ne 2627
e.-keş 0464, 2503
 2. (Zaman) Geçmek.
e.-tim 2443

erte *zf.* Erken.

e.+zinde 0002

aynı **çaazında** **hünnü**
ertezinde → ay I.

ertem *is.* Bilgi.

e.-daa 0699

ertem-bilig *is.* Bilgi.

e. 0708

ertem-şidi *is.* Bilgi, beceri, özellik,
bilgi ve sihir.

e.+ger 0696

erten *zf.* 1. Sabah, sabahleyin.

e. 0091, 0160, 0172, 0614,
0976, 1044, 1383, 1460, 1512, 1710,
2094, 2108, 2169, 2238, 2245, 2304,
2479, 2644, 2682, 2817, 3169, 3245,
3723, 4080, 4815, 4901

e.+den 1731, 1797

e.+ge 0979, 1047, 1386, 1463,
1732, 1798, 3724

e.+inde 1724, 2630, 3288

2. Yarın

e. 0623, 0944, 1890, 3446,
3451, 3461

e.+inde 0952, 1361, 2093, 2491

ertine *is.* Cevher, mücevher.

e.+zin 0604

ertinelig *sf.* Mücevherli.

e. 4821, 4824

erttir 1. Geçmek, geçirmek (zaman).

e.-geş 2879

este- Rüzgarda savrulmak, uçar gibi
gitmek.

e.-gen+(1)+(esteen) 1635

e.-geş+(estees) 1937

e.-p çoru- 2612

estet- Uçurmak, savurmak.

e.-i+(estedi) 2401

eş *is.* Arkadaş, yoldaş, dost.

e. 0212, 2823

e.+im+(ejim) 2352, 2377, 4858

e.+iniş+(ejiniş) 2036, 2073

e.+ivis+(ejivis) 2023, 2064

e.+ten 0212

e.+ter 1085, 1490, 2686, 2711

eş- Bağlamak, sarmak.

e.-ip+(ejip) al- 0223, 0228

et I. *is.* 1. Et (besin).

e. 0427, 1574

e.+i+(edi) 2142, 3062, 3467

e.+in+(edin) 0427, 1193, 3090,
3174, 3818, 4131, 5035

e.+inden+(edinden) 3054

e.+ti 2816, 3106

2. Et.

e. 2671

e.+in+(edin) 2937

e.+inden+(edinden) 2670

3. Beden, vücut.

e.+i-bile+(edi) 1111, 4074

edi izi-/hayın-/kıs- Vücut ısısı
artmak, ısınmak.

e. 2353, 2378

e. hayın- 2369

baldırının edi katpaan →
baldır

et dıldığ İnsan, kişi.

e. 2078

et II. *is.* Mal, varlık, eşya.

e. 0268, 1197, 2427, 3768,
4462, 4981

e.-bile 4411

e.+i+(edi) 0413

e.+im+(edim) 1862

e.+in+(edin) 0069, 2838, 3006,
3809, 4195, 4990, 5046

e.+ti 2471

e.+tiğ 4981

et- I. Düzeltmek.

e.-e+(ede) 0388, 4381

e.-keş 3725

et- II. Ses çıkarmak (hayvanlar için).

e.-erimni+(ederimni) 3571

e.-erimniğ+(ederimniğ) 3576

et-bot *is.* Beden, gövde, vücut.

e. 3896

e.+u+(bodu) 2398, 4069

et-heçme *is.* Et, kurutulmuş et.

e.+zin+(edin-h.) 4030

et-keş *is.* 1. Yiyecek et ve deri, post.

e.+ti 4144

et-mal *is.* Mal, varlık.

e. 3582

e.+dı 3587

e.+ı 4174

e.+ı-bile 3822

et-sep *is.* Eşyalar, mal mülk.

e. 1177

et-söök *is.* Et ve kemikler; beden, vücut.

e.+ü+(e.-söögü) 0572

ette- hıyna- Dövmek, vurmak.

e.-erge 2520, 2611

e.-p tur- 2615

ettet- Et yedirmek, et ikram etmek.

e.-ip+(ettedip) 4453

ettig *sf.* Mallı, varlıklı, malı varlığı olan.

e. 0006

eveešte- Azalmak.

e.-y ber- 3062

eves *is.* Değil.

e. 0521, 0788, 1083, 1229,
1600, 1997, 2077, 2324, 2601, 2788,
2791, 2831, 2831, 2898, 2900, 2971,
3109, 3356, 3486, 3570, 3678, 3684,
3868, 4026, 4026, 4201, 4252, 4314,
4565, 4874, 4962, 4965, 5041, 5042,

evespe *e.* Değil mi, öyle, öyle değil mi
vb. anlamlarda pekiştirici edat.

e. 0012, 0043, 0059, 0065,
0075, 0089, 0130, 0161, 0185, 0199,
0245, 0252, 0257, 0270, 0313, 0329,
0349, 0356, 0370, 0379, 0386, 0393,
0424, 0443, 0458, 0482, 0487, 0522,
0554, 0564, 0575, 0584, 0638, 0652,
0671, 0688, 0693, 0721, 0737, 0765,
0801, 0818, 0831, 0841, 0859, 0874,
0887, 0908, 0919, 0930, 0940, 0951,
0998, 1021, 1028, 1043, 1080, 1086,
1104, 1109, 1112, 1116, 1134, 1146,
1150, 1166, 1179, 1189, 1199, 1213,
1251, 1285, 1298, 1312, 1327, 1333,
1345, 1360, 1375, 1408, 1422, 1434,
1446, 1459, 1484, 1486, 1491, 1509,
1553, 1555, 1578, 1591, 1598, 1610,
1624, 1644, 1659, 1671, 1683, 1697,
1723, 1730, 1785, 1816, 1829, 1839,
1855, 1869, 1906, 1915, 1930, 1934,
1946, 1960, 1980, 1990, 2000, 2019,
2049, 2080, 2086, 2119, 2122, 2148,
2215, 2226, 2234, 2241, 2250, 2278,
2314, 2325, 2332, 2364, 2395, 2419,
2429, 2440, 2456, 2473, 2490, 2502,
2535, 2553, 2589, 2593, 2605, 2621,
2629, 2647, 2662, 2681, 2736, 2756,
2796, 2805, 2817, 2842, 2853, 2877,
2885, 2906, 2932, 2954, 2970, 2981,
3008, 3052, 3072, 3101, 3104, 3109,
3112, 3142, 3148, 3157, 3163, 3209,
3222, 3227, 3252, 3265, 3304, 3317,
3320, 3328, 3336, 3342, 3352, 3365,
3389, 3416, 3432, 3443, 3448, 3478,
3483, 3484, 3502, 3516, 3536, 3547,
3562, 3580, 3591, 3602, 3624, 3644,
3657, 3679, 3699, 3707, 3718, 3727,
3748, 3757, 3778, 3785, 3801, 3824,
3841, 3864, 3876, 3897, 3904, 3943,

4007, 4019, 4023, 4027, 4032, 4041, 4058, 4070, 4079, 4082, 4097, 4114, 4121, 4129, 4165, 4180, 4198, 4223, 4230, 4241, 4250, 4266, 4270, 4286, 4302, 4315, 4355, 4363, 4390, 4435, 4439, 4446, 4458, 4467, 4484, 4504, 4531, 4542, 4606, 4620, 4644, 4661, 4675, 4681, 4684, 4686, 4691, 4709, 4715, 4722, 4725, 4744, 4760, 4768, 4793, 4810, 4844, 4881, 4885, 4895, 4906, 4914, 4920, 4926, 4938, 4971, 4984, 5013, 5053

evi- devi- Peşrev çekmek, zıplamak, dans etmek.

e.-p 1146

evir- çavır- İnme, konmak; (kanatları) büküp konmak. [*evir-krş. eer- I.; çavır-krş. çavırıl-(eviril-çavırıl-)*]

e.-ip olur- 0693

e.-ip 1880

eviril- çavırıl- Konmak, inmek; (kanatlar) bükülüp konmak.

e. ç.-ip+(çavırılıp) tur- 3602, 3598

eze- Esnemek, gevşemek.

e.-p kag- 0518

ezeği is. Üzengi.

e.+zin 0581, 2284

ezeğilig sf. Üzengili.

e. 0806, 3972

ezer is. Eyer.

e. 1183, 2321, 4909

e.+de 3717

e.+in 0300, 0764, 2695, 2923, 3714, 3941, 4557

e.+inge 0582

e.+iniş 1147, 2098, 2995

e.+niş 1130, 2926

ezer-çonak is. Eyer, koşum takımı.

e. 4145

e.+ın+(e.-çonan) 3709

ezerlig sf. Eyerli.

e. 0030, 0805, 3971

ezerte- Eyerlemek, eyer vurmak.

e.-geş+(ezertees) 0579

e.-p 2402, 3854

ezerten- Eğer vurmak.

e.-geş 0389

e.-ip 4742

ezertengile- Eğer vurmak.

e.-geş+(ezertengilees) 4381

ezim is. Orman, tayga.

e.+niş 0108

ezin is. Esinti, hava dalgası.

e.+inge 1937

ezir is. Kartal.

e. 0062, 0064, 0464, 0469, 0615, 0623, 0689, 0691, 1153, 1156, 1620, 2365, 3596, 3600

-H-

ha is. 1. Ağabey.

h.+zı-bile 0651

h.+zın 0667

haa I. is. Uşak, hizmetçi, ulak.

h. 1890, 2092, 2093, 2168, 2237, 2432, 2491, 2536, 2630, 2769, 3269, 3270, 3276, 3306, 3307, 3400, 3493, 3746, 4692

h.-daa 3281

h.+lar 2599, 2770, 3494, 3503, 3537.

h.+lar-bile 2633

h.+ları 2513

h.+ların 4995

h.+ları 3263

haal- Kapanmak, örtülmek.

h.-ı+(haglı) ber- 0669, 0671.

haal- çul- → çul- haal-

haaladı *zf.* Gürültüyle, gürültü patırtıyla.

h. 2839

haaldır *zf.* Sıkı, sıkıca, sımsıkı.

h. 2921

haalgaktıg *sf.* Kapı gibi, geçit gibi olan. (*haalgaktıg kadıg kara ça: Büyük yay.*)

haan *is.* 1. Han, kağan.

h. 0835, 0843, 0854, 0856, 0861, 0872, 1314, 1316, 1318, 1366, 1402, 1415, 1418, 1429, 1678, 1686, 1688, 1691, 1768, 1928, 1993, 2050, 2221, 2312, 2420, 2433, 2447, 2520, 2554, 2564, 2569, 2610, 2616, 2639, 2657, 2699, 2726, 2757, 2763, 2765, 2776, 2795, 2815, 3243, 3256, 3266, 3289, 3293, 3298, 3308, 3313, 3322, 3329, 3393, 3398, 3435, 3444, 3461, 3465, 3466, 3470, 3473, 3477, 3485, 3517, 3528, 3530, 3548, 3567, 3578, 3588, 1201, 1580, 2442, 2458, 2563, 2492, 2573, 2782, 4700, 4980, 4526, 4631, 4633, 4636, 4676, 4692, 4705, 4716, 4955, 4967, 4978, 4988.

h.-daa 0873, 1009, 1409, 3296, 3479, 3506, 4688

h.-dır 3748

h.+ga 2513, 3392, 3433, 3505, 3537, 4670

h.+ı 3522

h.+ıl 0836

h.+ım 1007, 3286, 3311, 3318, 3327, 3472

h.+ınga 3173.

h.+ımnıg 3458

h.+ınga 3321

h.+ıg 3340

h.+ınga 3391

h.+ıvıs 3451

h.+narnıg 2997

h.+nı 4632

h.+nıl 0827

h.+nıg 0609, 0829, 0864, 0877, 0928, 1297, 1322, 1367, 1570, 1668, 1670, 1692, 1719, 2283, 2286, 2408, 2467, 2472, 2684, 2828, 2927, 3228, 3232, 3730, 3995, 4596, 4604, 4613, 4619, 4622, 4712, 4717, 4733

2. İsimlerle birlikte unvan olarak kullanılır.

h. 0609, 0609, 0609, 0616, 0616, 0616, 0832, 0889, 0932, 0935, 0950, 0962, 1186, 1190, 1304, 1307, 1328, 1342, 1353, 1561, 1565, 1673, 1674, 1846, 2456, 2767, 2858, 2861, 2878, 2945, 2955, 2961, 3023, 3034, 3166, 3223, 3305, 3581, 3729, 3731, 3758, 3767, 3789, 3795, 3821, 4481, 4518, 4594, 4601, 4611, 4655, 4702, 4769, 4777, 4783, 4799, 4805, 4814, 4849, 4854, 4863, 4876, 4896, 4918, 4930, 4944, 4972, 4986, 4987, 4995.

haarjak *is.* Kutu, sandık.

h. 0411, 3117, 3178, 3649

h.+ta 0152

haçı *is.* Makas.

h. 0151

hajı *is.* Kenar, kıyı, yan.

h.+zından 5058

hak- 1. Vurmak.

h.-ar+(2)+(kagar) 0540, 0556, 1541

h.-ıp+(hap) 2265, 2266

h.-ıp+(kaap) 2956

h.-kaş+(kakkaş) 2358, 2949

h.-pas+(2)+(kapas) 0556

2. Süratli bir şekilde ilerlemek, yol almak, gitmek.

h.-a+(kaga) ber- 2243

h.-ıp+(hap) kag- 4744

h.-ıp-la+(hap) kag- 0724

h.-kaş 2844
h.-kaş+(kakaş) 0888, 1625, 1702, 1750, 2744, 2869, 3613, 3665, 4204, 4761
3. Bırakmak, koymak, yerleştirmek.
h.-kaş+(kakaş) 1876
hakkıla- → **kakkıla-**
haktır-: **aas haktır-** → **aas**
h.-tırdım 3480
halançı *sf.* Sert, acımasız, gaddar.
h. 3892
h.+zı 0836
halançığ *sf.* Sert, acımasız, gaddar.
h.-la 0843
halañnat- Sallanmak, yalpalamak.
h.-ı+(halañnadı) 4366
h.-ıp+(halañnadıp) 4057
halap *is.* Afet, felaket.
h. 2700, 4725
halap-şuurgan *is.* Kar fırtınası, tipi, afet.
h. 1943
halaş: **halaş kıldır** Aniden, birden (düşürmek).
h. 4936
halaygayın- (fırtına gibi) ilerlemek, savurmak, alt üst etmek.
h.-ıp+(halaygayınp) 4856
halayt- Sallamak, sarkıtmak.
h.-ı 4991
halı- 1. Atlamak, zıplamak, sıçramak.
h.-p bar- 3195
h.-y ber- 2124, 2953, 2959, 2965
2. Koşmak, hızlı bir şekilde ilerlemek, dörtlale gitmek.
h.-p 2001

h.-p-la 2039
h.-vas+(2) 2001, 2038
3. Tezlik ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır.
h.-gaş+(halaaş) 4260, 4262, 4666
h.-p 0733, 0734, 2048, 2301
düje halı- Bir şeyin üstünden inmek, atlamak, sıçramak, attan inmek.
h.-gan+(1)+(halaan) 2431, 4372
h.-gaş+(halaaş) 0371, 0585, 0796, 0811, 1227, 1278, 1596, 1628, 1653, 3110, 3666, 3686, 3959, 3982, 4156, 4751
h.-p 4580
tura halı- Kalkmak, kalkıvermek, fırlamak.
h.-gaş+(halaaş) 0330, 1158, 1886, 2780, 4130
h.-p 0767, 1254, 2033, 2968, 3207
halıgıla- Zıplamak, sıçramak, zıplayıp durmak.
h.-ar+(2) 2716
halın *is.* Ateş (vücut ısısı).
h. 2001, 2038
halı- 1. Koşmak, koşuşmak, koşturmak.
h.-ıp+(halçıp) or- 4627
2. -A/-y ekli fiillerle birlikte tezlik bildirir.
h.-ıp+(halçıp) 1027, 1443
h.-kaş 2076
halıt- I. At binmek, sürmek, koşturmak.
h.-ıp+(haldıp) 0462, 4906
h.-kaş 1238
halıt- II. Atılmak, sıçramak, koşturmak, dörtlale gitmek.

h.-ip+(halıdıp) 0534, 0681, 1078, 1219, 1220, 1483, 1627, 1748, 1826, 2720, 4884

hamaan *is.* Olur, peki, iyi.

h. 1908, 2658, 2680, 3683

hamaançok *is.* 1. İlgisiz, alakasız, gereksiz.

h. 1897

2. bile, -mayı bırak..., hatta.

h. 4313

hamık 1. *zm.* Bütün, tüm.

h. 0870, 1696, 2836,

h.+tı 0872

2. *sf.* Bütün, tüm.

h. 0056, 0151, 0417, 0675, 1330, 1728, 2369, 2451, 2640, 2784, 2822, 2819, 2853, 2859, 2980, 2987, 3843, 4240, 3482, 3486, 4348, 4466

han *is.* Kan.

h. 0019, 0285, 0321, 0660, 0973, 1452, 1789, 2918, 3415, 3420, 3741, 4497, 4673, 4954, 4970

h.+ı 1164, 1169

h.+ın 4120

han- Kanmak, doymak, yetinmek, memnun olmak.

h.-gan-dır 2783

han-çin *is.* Kan-dışı.

h.+ge 2643

han-damır *is.* Kan.

h.+ı 2370

hana *is.* Duvar; bağdadi.

h. 4237

h.+nın 0120

handır *zf.* İyice, yeterince, çok miktarda.

h. 4412

hanı *sf.* Derin.

h. 0140, 0155, 0275, 0409

hap I. *is.* Torba, kese.

h.+ka 3359

hap II. *zf.* Fiillerden önce kullanılarak ifadeye tezlik, başlama anlamları katar.

h. 1396, 1644, 2096, 4576, 3864, 4028, 4943

hap çan- Eve gitmek, eve dönmek üzere yola çıkmak.

h. 2086, 3283, 3484, 3781, 4382, 4975, 4977, 5013, 5031

hap çoru-/çorut- Hareket etmek, yola çıkmak, gitmek.

h. çoru- 0784, 1116, 1591, 1624, 2241, 2463, 2496, 2662, 2687, 2738, 3252, 3664, 4084, 4169, 4148, 4203, 4542, 4561, 4868

h. çorut- 0389, 0401, 0782, 1519, 2174, 2858, 4621

hap kel- Gelmek, ulaşmak, varmak.

h. 0390, 0583, 0785, 0810, 1084, 1186, 1224, 1488, 1561, 1652, 1827, 1927, 1961, 1988, 2149, 2285, 2317, 2408, 2606, 2633, 2713, 2754, 2771, 2797, 2835, 2848, 2858, 2892, 2907, 3179, 3505, 3665, 3958, 3981, 4033, 4142, 4151, 4171, 4205, 4224, 4578, 4622, 4848, 4896

hap olur- Hareket etmek, acele etmek, yola çıkmak, hızla gitmek.

h. 1222, 3461, 3670, 4032, 4856

h. or- 0794

hap ün- Hızla gitmek, yola çıkmak.

h. 1380, 1875, 2808, 2909, 3859, 4563, 4819

hap çet- Yetişmek, gelivermek.

h. 3922

hap-şak *zf.* Şiddetli, hızlı, aniden.

h. (kap-şak) 1533, 2336, 4925, 4101

har I. *is.* Kar.

h. ças 0057

har II. *is.* Yaş (bir yıl).

h.+ı 3332, 3334

h.+ın 3335

hara- Bakmak, aramak, araştırmak, gözleriyle taramak.

h.-p 0352

h.-p kör- 3064

h.-p olur- 3351, 3367

haragan *is.* Çalılık, kara çalı.

h. 1945, 3975, 4568

haraganday 2304, 2320

haru *is.* Cevap, yanıt, karşılık.

h.+zı-bile 1340

h.+zın 0813

haru ber- Cevap vermek, karşılık vermek.

h. 1654, 3984, 4636

harula- Cevap vermek, karşılık vermek.

h.-p tur 3569

h.-p-tır 0887, 1677

harık *is.* İmkan, olanak.

h.+ım-daa+(harım) 4429, 4431

harın 1. *zf.* Gerçekten, kesinlikle, öyle, doğrusu, mutlaka.

h. 0145, 0259, 0381, 0437, 0632, 0633, 1114, 1511, 1690, 1849, 1905, 1978, 2493, 2555, 2565, 3618, 4072

2. bağ. Fakat, ama.

h. 1908

hartıga *is.* Doğan.

h.+nı 3530, 3538

hat *is.* Rüzgar.

h. 1943, 2701, 2711, 2712, 2731

hatkılaştır *zf.* Rüzgar gibi

h. 4856

hat-salgın *is.* Rüzgar.

h.+ga 1635

hat-şuurgan *is.* Fırtına, tipi.

h.+ınga 1948

havak *is.* 1. Alın.

h.+ın+(havaan) 0325

h.+ından+(havaandan) 2350, 2375

2. Tepe.

h.+tan 0247

havıcı → **havırçı** Çoban.

h.-zı 1415

havır- Hayvanları sürmek, gütmek.

h.-gan+(2) 4319

h.-ıp tur- 4289

hay *is.* Bela, felaket.

h.-daa 5058

hay- Aramak, araştırmak.

h.-ıp çoru- 4123

haya I. *is.* Kaya.

h. 0058, 0365, 1165, 2140, 2201, 3551, 3557

h.+ga+(hayaa) 1951

h.+m 0657

h.+nı 3134

haya II.: **haya kör-/körün-** Dönüp bakmak, arkaya bakmak, arkasına bakmak.

h. 2127

haya-daş *is.* Kaya ve taş, taşlar.

h.+ın+(h.-dajın) 0683, 1145

h.+ka 1173

h.+tıñ 1174, 4925
haybır: **haybır/kaybır kara hojuula**
Çelik ve demir uçlu ok.
h. 3856
haydın- Aramak, bakınmak.
h.-ıp-daa olur- 3623
h.-ıp kör- 2794
haydın- şügdün- Aramak, araştırmak,
bulmaya çalışmak.
h.-üp olur- 0613, 4477
hayıgayındır *zf.* Keyifle, iştahla
(içmek, çekmek).
h. 4222, 4943
hayın- 1. Kaynamak.
h.-ı+(haynı) ber- 2043
2. Vücut ısısı artmak, ısınmak.
h.-ıp+(haynıp) 2369
3. Gayretle uğraşmak, hararetle
hareket etmek.
h.-gan+(1) 0870, 1696
h.-gan+(2) 2836
hörek-çüree hayın- Müteessir
olmak.
h.-ıp+(haynıp) kel- 4155
hayındır: **kaptagaynı hayındır** Bütün
dünyayı, evreni dolanarak,
çevresince.
h. 2384, 3517, 3529, 4107,
4475, 4931
hayındır- Kaynatmak.
h.-a 2009
h.-gaş 0779, 1267
h.-ıp 2940, 3701, 4553
h.-ıp ber- 3211
hayındırt- Kaynatmak, kaynattırmak.
h.-ıp 1191
hayıraan is. Yazık, acınası.
h. 2470

hayırğa is. Bileği taşı.
h. 3378
haylıg sf. Belalı, uğursuz.
h. 1939, 2700
haytıktır → kaytıktır
heelig sf. Süslü, desenli.
h. 0411, 0904
hekper → hepker
helin → kelin
hem is. Irmak, nehir.
h. 1225, 1841, 3632, 3666,
3669, 3959
h.+çe 2999
h.+de 3882
h.+ge 2908, 3736
h.+in 1594
h.+ni 0879, 1219, 1700, 3925,
4022, 4647, 4771
h.+niñ 0005, 1329, 3633, 3812,
3869, 3881, 4017
hemçeel is. Ölçek, ölçü.
h.+in 1896
hemçiğes is. Küçük ırmak, akarsu.
h.+terni 0733
hemdi- Kemirmek.
h.-ir+(2) 3429, 3437
h.-p kag- 3574
hep is. Elbise, giysi.
h. 0268
h.+i+(hevi) 0252, 0414
h.+im+(hevim) 0148
h.+in+(hevin) 0417, 2025
hep-henerten zf. Aniden, birdenbire,
apansızın.
h. 3205, 4725
her- Germek.

- h.-e** 2284
- herejen** *is.* Kadın.
h. 2470, 2486, 2521, 2613, 2950
- heregle-** Kullanmak, istifade etmek.
h.-er+(2) 2668, 3587, 3838, 3843, 3850, 4280
h.-erde 4146
h.-gey+(heregleey) 3174
- herek** *is.* 1. Gerek, lüzum.
h. 0441, 1115, 3147
h.+i+(heree) çok 3483
h.+in+(hereen) 1359
- herekçok** *sf.* Gereksiz.
h. 4860
- hereksel** *is.* Alet, araç, gerekli şey(ler).
h.+im 0151, 0399, 4066, 4343
h.+in 0353, 0402, 0675, 1558, 2404, 2845, 2870, 3720, 4138, 4145, 4344, 4348, 4437
- herekselde-** Kullanmak, yararlanmak.
h.-p kel- 4349
- herektig** *sf.* 1. Gerekli, lüzumlu.
h. 4859
- hereldig** *sf.* Parlak, ışıltılı.
h. 0419, 0420, 3208, 4482
- her-hereksel** *is.* Araç gereç, gerekli şeyler.
h.+i 0035, 0281, 0283
h.+in 0138, 4521
- herin** → **kelin**
- heveer** 1. *zf.* Aynı, eskisi gibi, her zaman olduğu gibi.
h. 0546, 0553, 0800, 3039, 3392, 3434, 3769, 4544
2. ed. Gibi.
h. 0546
- hevenektig** *sf.* Kepenekli.
h. 0804, 1272, 1647, 3976
- hey 1.** *sf.* Boş, gereksiz, faydasız.
h. 1425, 2651, 4826
h.-le 2595
2. zf. Boş, boşuna
h.-le 1356
3. sf. Boş, içi boş, oyuk.
h. 1889, 1895
- hey-hoozun** *sf.* 1. Boş, gereksiz.
h. 1502
2. Boş, içi boş, oyuk.
h. 1909, 1919, 1936, 1944
- hıl 1.** *is.* Kıl, tüy.
h. 0204
- hılıradı** *zf.* Gıcırdatarak, hışırdatarak.
h. 1215, 2344
- hımış** *is.* Kepçe.
h.+ı+(hımıji) 0182
- hıp-** Yanmak, tutuşmak, alev almak.
h.-ıp+(hip) 1464, 1733, 1799
- hıraa** *is.* Kıracağı.
h.+zın 1215
h.+zından 2343
- hırbala-** Yapıştırmak.
h.-p kag- 2017
- hıyrak** *is.* Bıçak.
h. 0151
- hıyrta-** Eğri bakmak, yan bakmak.
h.-gaş+(hıyrtaaş) 1531
h.-p 1530, 4525
- hıyrtaş-** Yan bakışmak, karşılıklı bakışmak.
h.-ıp+(hıyrtajıp) 2334
h.-ıp+(hıyrtajıp) tur- 4924

- hıyış-** Eğilmek, yana yatmak.
h.-ıp+(hıyıp) 2015
- hıylan-** Homurdanmak.
h.-ıp 1427, 3128
h.-ıp tur- 3897
- hiiledi-haaladı** *zf.* Vınlatarak, uğuldatarak, uğultuyla.
h. 1451, 1788
- hire** *e.* Kadar.
h. 0838, 0878, 1901, 2348, 3879, 4339, 4604, 4705, 4877
h.+de 0856, 1320
- hirelig** Gibi, kadar; isim soylu sözcüklerle birlikte kullanılarak sıfat ya da zarf görevli yapılar oluşturur.
h. 0333, 0451, 0836, 2074, 2196, 2600, 2601, 2626, 2937
- kadıg kara hojuula/kajır kara hojuula/haybır kara hojuula/kaybır kara hojuula** Okun metalden, sert ve dayanıklı ucunu ifade etmek üzere kullanılan kalıp ifadeler.
h.+zın (haybır kara h.) 3856
- kañ hojuula ok/han hojuula ok** Metal uçlu ok.
h. (kañ h.) 1038
h. (han h.) 0019, 0285, 0321, 0973, 1452, 1789, 4954, 4970
- hokpa** *is.* Sağrı, kuyruk sokumu.
h.+zında 0215
- hokpalday** *is.* Sağrı, kuyruk sokumu.
h.+ında 2366
- hol** *is.* El, kol.
h. 2071
h.+darından 3799
h.+u 2249
h.+u-bile 0311, 0346
- h.+umga** 1067, 1068, 1471, 1812, 1813
h.+un 1014, 1771, 2732, 4421
h.+unda 1543, 2992
h.+undan 0982, 1464, 1465, 1733, 1734, 1800
h.+unga 2928
h.+unuñ 0980, 1048, 1050, 1387, 1388, 1799
holga kiir- Ele geçirmek, yakalamak.
h. 2122
- hol-but** *is.* El ve ayak(lar).
h.+u+(h.-budu) 2254
- holda-** Eliyle kaldırmak, eline almak.
h.-p al- 2577, 2780
h.-p 4661
- holdug** *sf.* Kollu, kolu olan.
h. 4497, 4673
- hom** → **kom**
- homuda-** Şikayet etmek, sızlanmak; üzülmek, acımak, endişelenmek.
h.-p 2942, 2943
h.-vısaan 2522
setkil homuda- → **setkil**
- homudançığ** *sf.* Üzüntü verici.
h. 2672
- hon-** 1. Gecelemek, geceyi geçirmek, konaklamak.
h.-ar+(2) 2897, 5022
h.-gan+(1) 1523
h.-ganda 2237, 2536
h.-gaş 0171, 0480, 1868, 1891, 1918, 2085, 2155, 2158, 2210, 2789, 3513, 3515, 3524, 3609, 3863, 496
h.-up 2902, 5008
2. İnnek, konmak.

h.-up 0690, 0692, 1537, 3597, 3601, 4105

3. Tezlik bildiren yardımcı fiil olarak kullanılır.

h.-a 1749

h.-up 1824, 2068

hondur- Kondurmak, yerleştirmek; geceyi geçirmek üzere yerleştirmek.

h.-gaş 3000, 4273

h.-uñar 5030

h.-up kag- 3591

honuk is. Bir gün (yirmi dört saat), bir günlük süre.

h. 0784, 1534, 2337, 2338, 2339, 2814, 2891, 3330, 3909, 4541

h.+ta 0358, 0504, 0766, 0781, 1160, 1269, 1615, 2386, 3227, 3267, 3545, 4102, 4108, 4529, 4927, 5041, 5042

h.+u+(honuu) 1900

hoogayın- Uğuldamak, gürüldemek.

h.-ıp+(hoogaynıp) 4835

hooladı *zf.* Gürleterek, gürültüyle.

h. 2534, 2579, 2884

hoor I. *sf.* Konur, açık doru.

h. 1232, 1301, 1302, 1643, 3224, 4577

hoor II. is. (hoor çon) Halk, insanlar, kalabalık.

h. 2542

hoor- I. Koparmak, yerinden sökmek, oymak.

h.-a 0362, 0539, 0547, 2744, 4136, 4298, , 4549

komun hoora, çayaazın çara semiriir → **kom**

h. 1185, 1560, 2407, 3726

hooylu is. Kanun, yasa, kural.

h. 1421

hop-hop is. Yansıma söz; "hop hop".

h. 3793, 3797

hopçu: hopçu kara/hopçu kara sudur Sutra, kutsal kitap; lama'ların fal baktığı kutsal kitap.

h. 0024, 0433, 0602, 3605, 0485, 3163, 3605, 3617, 3864, 3867, 4464, 4474

hoptaktan- Açgözlülük yapmak, açgözlü davranmak.

h.-ıp çoru- 4057

hor-horamçalıg *sf.* Kayıp, yitik, ziyana uğramış.

h. 2759

horada- Kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek.

h.-ar+(1) 2764, 4011

h.-gan+(2)+(horadaan) 0546

h.-p 1834

h.-p kel- 2281, 3787, 4890

h.-p tur- 1006

h.-vas+(2) 2281, 3787, 4890

horam is. Uygun, elverişli.

h. 4386, 4784

horan is. Zehir.

h. 1132, 1136, 3120

horan-hordan is. Kötülük, fenalık.

h.-daa 4787

horannıg *sf.* Zararlı, kötü fena.

h. 4786

horjok is. Olmaz; imkansız.

h. 1602, 2165, 3040

hortan *sf.* Sinsi, hain, hilekar.

h. 3889

horu- Yasaklamak; engel olmak, durdurmak.

h.-p turup ber- 4629

horum-daş *is.* Taş yığını, taşlık, taşlar.

h.+ın+(h.-dajın) 0362

horumnug *sf.* Taşlık, taşlı.

h. 2807

hos 1. *is.* Boş, boşluk.

h. 4089, 4911

2. *sf.* Boş, serbest, boşta.

h. 1543, 1544, 2137

hostug *sf.* Boş, uygun, müsait.

h. 2264

hovagan *is.* Kelebek.

h.+ı 3794, 3798

hovu *is.* Bozkır, step.

h. 0360, 1226, 1628, 1634, 2542, 3962, 4209, 4213

h.+da 1642

h.+dan 4854

h.+duva 1412, 1414

h.+duve 4842

h.+ga 2094, 2238, 2243, 4848

h.+ga+(hovaa) 2304

h.+je 1480, 1765, 2096

h.+nu 1717, 1746, 1823

h.+nuğ 0881, 1075, 1108, 1117, 1514, 1520, 1631, 2056, 2169, 2246, 2320, 3963, 4083, 4567, 4748, 4905

h.+zunuğ 4896

hovuluur *is.* Kutu, sandık.

h.+umda 0150

hoy *is.* Koyun.

h. 1221, 3554, 4538

h.+dan 3557

h.+nu 3549, 3557

h.+nuğ 3560,

h.+u 4209

h.+un 3555, 3564

h.+uğ 3568

hoy- Ürmek.

h.-a hoya 0725, 3917

hoylat- Koynuna sokmak.

h.-ıp+(hoyladıp) 3741

hoytpak *is.* Sütün ekşitilmesiyle elde edilen içecek.

h. 1666

hoyug *sf.* 1. Koyu, yoğun.

h. 3210, 3210

2. İyi, hoş.

h. 4524

hoyuldurukta- Koynuna almak, koynuna sokmak.

h.-gaş+(hoyulduruktaaş) 2847, 3856

hoyun *is.* Koyun (insanda).

h.+un+(hoynun) 3016

h.+undan+(hoynundan) 2946, 4659

h.+unduva+(hoynunduva) 3020

h.+unga+(hoynunga) 3114

hoyundurukta- Koynuna almak, koynuna koymak.

h.-gaş+(hoyunduruktaaş) 0321

högle- Eğlenmek, keyiflenmek.

h.-p 0395, 0416, 1882, 3661, 4449

h.-p olur- 4241

högleş- Eğlenmek, birlikte keyifli vakit geçirmek.

h.-keş 2912

hökpeeliktedi *zf.* Zıplayarak, hoplayarak, dörtnala.

h. 1336

hökeşnedi *zf.* Zıplayarak,
hoplayarak, dörtnala.

h. 0808, 1273, 4022

höl *is.* Göl.

h. 0029, 0297, 0786

h.+dü 4878

hölbeş *sf.* Geniş, büyük.

h. 0029, 0297, 1876

hölbeşeyin- Sallanmak, titremek,
sarsılmak.

h.-ip+(hölbeşeynip) 2293

hölbeşnedi *zf.* Sarsarak, sallayarak.

h. 2111, 4096, 4919

hölbeş: **hölbeş kıldır** Sallayarak,
sarsarak.

h. 4111

hölçük *is.* Gölcük, küçük göl.

h. 0327, 1100, 1188, 1506,
2417, 4031, 4076, 4922

hölege *is.* Gölge.

h. 0139, 0273

hölüñnet- Somurtmak.

h.-i+(hölüñnedi) 1101, 1189,
1506, 2418, 4077, 4923

höm *is.* Deri, post.

h. 1550, 2367

höm- Gömmek.

h.-e 4296

hömdür- Gömdürmek.

h.-geş 3422

hömeele- → **hömele-**

hömele- Vurmak, öldürmek, kırmak.

h.-p (hömeele-) 0753, 0757,
1241, 1245, 3933

h.-p 3929

hömüldürge *is.* Göğüslük, kolan.

h. 0031, 0302

höndürge *is.* Göğüslük, kolan.

h.+zin 4872

höñnü Şart kipindeki fiilden sonra
gelerek "olabilir, olur,
mümkün" anlamlarını verir.

h. 2765

höñnü-tura *is.* İstek, arzu.

h. ulug Kibirli, küstah, arsız.

h.+ñ 1851

höögeyin- Gürüldemek, uğuldamak.

h.-ip+(höögeynip) 2180

höö-horum *is.* Taş yığını, höyük, taşlık
yer.

h. 0366, 2183, 6/2627, 6/2718

h.-bile 2178

h.+u 2185

hööküy *sf.* Zavallı, biçare.

h.+nü 0210, 0211, 1436, 1780

hööre- 1. Şevkle, neşeyle konuşmak,
anlatmak.

h.-p 0396, 2625, 2912, 4235,
4363

h.-p ber- 2798

h.-p olur- 0458, 1578, 2000,
2490, 2756, 3454, 4229, 4250, 4390

h.-p tur- 0386

h.-y ber- 2548

2. Hırslanmak, öfkelenmek,
huysuzluk etmek.

h.-geş+(hööreeş) 0341, 2530

3. Heyecanla, endişeyle
anlatmak.

h.-p ber- 2760

hööreş- Hararetli konuşmak, sohbet
etmek.

h.-ip+(hööreşip) 0416, 0395,
2516, 3755, 4227

h.-ip+(hööreşip) al- 3661

h.-ip+(höorejip) olur- 1882, 2607, 4251, 4508

h.-ken+(1) 1921

hörek *is.* Göğüs.

h.+i+(höree) 1543

h.+in+(höreen) 1544, 2137

h.+inde+(höreende) 1536, 2380

h.+inden+(höreenden) 3816

h.+inden-daa+(höreenden) 2586

h.+inge+(höreenge) 4939

h.+iniğ+(höreeniğ) 4115

h.+innen+(höreennen) 5033

h.+ke 1157

hörek-çürek *is.* Yürek, gönül.

hörek çüree hayın- Üzülmek, kederlenmek, yüreği daralmak.

h. 4155

hörek-çüree aji- Gönlü açılmak, rahatlamak, ferahlamak.

h. 3622

hörtay- Şişmek, karnı şişmek.

h.-e+(hörtee) ber- 0584

höveğ *is.* Pamuk.

h.-höözün-bile 4457

höy **1.** *sf.* Çok, pek çok, fazla.

h. 0699, 0880, 0885, 0899, 0927, 1337, 1346, 1348, 1701, 3224, 4278

2. *zm.* Çok, birçok; çoğu, birçoğu; kalabalık.

h. 0910, 1376, 1399, 1404, 1435, 1703, 1779, 2530, 2544, 2726, 3544, 4447

h.-bile 1349, 1706, 1726

h.-daa 1724

h.+den 0995, 1022, 1087, 1492, 1755

h.+ge 2822, 2830

3. *is.* Çok, fazla.

h. 0790, 1231, 1630, 2973, 2973

hunaa- Zorla almak, çekip almak.

h.-p 3564, 3574

hun *sf.* Üç yaşındaki hayvan.

h. 0296, 2348, 2374

huul- Dönüşmek, değişmek, biçim değiştirmek.

h.-gaş (huvul-) 1272, 1650, 2930, 3979

h.-up (huvul-) 2412

huuldur- Dönüştürmek, eski haline getirmek.

h.-gaş 3116

h.-gaş (huvuldur-) 2846

huulga- → **huul-**

huva *is.* Kâse.

h.+da 2575

huvul- → **huul-**

huvuldur- → **huuldur-**

huvuraan: katkanıñ-huvuraanıñ bajı → **katkan-huuran**

huyuksut- Yakmak.

h.-up+(huyuksudup) 0735

hül *is.* Kül.

h. 0181, 0182, 3273, 3292

h.+ü 2940

h.+ün 0169

hülee- Kabul etmek, almak.

h.-p-turlar 2681

h.-p al- 2784, 2820, 2861, 2862, 4677, 4685

hüler **1.** *sf.* Bronz, tunç, bronzdan yapılmış.

- h.** 0027, 0289, 4346, 3257
2. is. Bronz, tunç.
h.+iniğ 1548
- hülümzüre-** Gülümsemek, gülmek.
h.-p 1980
- hümüş** *sf.* Gümüş, gümüşten yapılmış.
h. 0027, 0294
- hün** *is.* **1.** Güneş.
h. 0420, 3208
h.-daa 2591
2. Gün.
h. 0100, 0164, 0189, 0253, 0510, 2052, 3233, 3548, 3893, 4692, 5009
bo hün Bugün.
h. 3549
düldüg dünnü adıs- (aajok), düştüg hünnü badır-(batsır) (aajok) → düldüg
hünnüğ, hünnüğ-ne Her gün, her geçen gün.
h. 2051
ayniğ çaazında hünnüğ ekizinde/ertezinde Talihli, kutlu zamanda.
h. 0639, 0673, 1576, 2452, 2837, 3508, 3857, 4530, 4993
hünün manaan/hünün manaan hüüreen dayangan Çok yaşlanan, ölümü yaklaşan.
h. 4432
- hündü** *is.* Saygı, hürmet.
h.+nüğ 2773, 4697
h.+zü-bile 2773, 4697
- hündüle-** Saygı göstermek, hürmet etmek.
h.-p 1572, 3212, 2773, 4697
h.-p olur- 1194, 2440, 2637
- hündüs** *zf.* Gündüz.
h. 3829
- hünge-** Güneş almak, güneşli olmak.
h.-er+(2) 0405, 0677, 3614
- hünne-** Güneş açmak, aydınlanmak, güneşli olmak.
h.-er+(2) 0153
- hünze-** Günü geçirmek.
h.-diğger 3250
h.-er+(1) 2051
h.-geş+(hünzeeş) 0115, 0175, 0510
- hünzedi** *zf.* Bütün gün, gün boyunca.
h. 3281
- hüreğ** *sf.* Kahverengi.
h. 1366, 1378, 1557, 2873, 3003, 3808
- hüreğ-kızıl** *sf.* Koyu kırmızı.
h. 2272
- hüreş** *is.* Güreş.
h. 2155, 2158, 2210
h.-bile 2085
- hüreş-** Güreşmek.
h.-ip+(hürejip) 2344
h.-ip+(hürejip) tur- 2346
h.-ir+(1)+(hürejiir) 2240
h.-ir+(2)+(hürejiir) 4080
- hüürek** *is.* Kürek.
h.+ter 2361
- I-**
- ıdala-** Kışkırtmak, saldırtmak, üzerine göndermek.
ı.-p tur 2289
- ıdık** *sf.* Kutsal.
ı. 0050, 0461, 2909, 3025, 3858
- ıdık-dülük → ıdık-tülük**

- ıdık-tülük** *sf.* Kutsal, değerli, üstün.
1. 3032
- ıgıy-dıgıy** *zf.* Sımsıkı, sıkıca.
1. 4091, 4912
- ıgla-** Ağlamak.
1.-arga 0669
1.-p 4164
1.-p al- 0391
1.-p kel- 2918
1.-p olur- 0660, 3342
- ıglañayın-** Sızlanmak, ağlamak.
1.-ıp+(ıglañayınp) olur- 0507
- ıgla-** sıkta- Ağlayıp sızlamak, durmadan ağlamak.
1.-p 3113, 4738, 4956
1.-p kel- 0597
1.-p olur- 3148
1.-p turup ber- 0587
- ıglaş-** Ağlaşmak.
1.-ıp+(ıglajıp) 2943
1.-ıp+(ıglajıp) olur- 3052, 4179
1.-ıp+(ıglajıp) tur-3698
- ıglaş-** sıktaş- Ağlaşmak, durmadan ağlaşmak, ağlayıp sızlamak.
1.-ıp+(ıglajıp-sıktajıp) olur- 0168
1.-kan+(1) 2742
- nt** *is.* Ses, gürültü.
1. 0953, 4257, 4252, 4252
1.-daa 1371
1.+ın+(ıdn) 0482
1.+ında+(ıdnıga) 2311
1.+tı 2420
- ntta-** Ses çıkarmak, konuşmak.
1.-arga 2297, 2308
- 1.-galakta+(ıttaalakta) 1009, 1409
1.-vaan+(1) 3129
- ıjıt-** Şişmek, kabarmak.
1.-ı+(ıjıdı) 0391
- ılbıra-** Erimek, dağılmak (yağmurdan).
1.-p kag- 1946
- ıldırt-** Bağlamak, ilmek, iliştiirmek.
1.-ıp kag- 1348
- ıldırtılaş:** ıldırtılaş de- Aniden çarpamak, dokunmak.
1. 3192
- ılgal-** Ayırt edilmek.
1.-ıp tur- 0904, 0906
- ıma-** Onamak, razı olmak, rıza göstermek.
1.-vazınga-daa 2529
- ımaar** *zf.* Oraya.
1. 0637, 1005, 1446, 1761, 3229, 4788
- ıman-** Ummak; inanmak, güvenmek.
1.-ıp olur- 2629
- ımat-** Bırakmak, izin vermek, rahat bırakmak.
1.-payn 4738
1.-payn olur- 4739
- ımça** *zf.* Öyle.
1. 0748, 3795
- ımça-** Öyle yapmak, öyle davranmak.
1.-p tur- 0249, 0475, 0589, 1139, 2271, 2736, 3058, 3223, 3259, 3278, 3287, 4328, 4271, 4984
1.-p (ança-) 0076, 0200, 0598
1.-p çor- 0251
1.-p olur- 3115, 3498
- ımçaar** *zf.* Öyle.
1. 0624, 1351, 2862, 2863, 2879

mçaarga bağ. O zaman, öyleyse.

1. 2785

mçangaş zf. Bunun için, bundan dolayı, bu yüzden.

1. 0873

mçap zf. Öyle.

1. 0915, 2891, 3130, 3424, 3625, 3756, 3873, 4287, 4251, 4270

mçap zf. Öyle.

1. 0163, 0488, 0429

1.-la 0188

ançap 0613

mçaş e. "Öyleyse!" anlamında soru cümlesinde pekiştirici bir edat olarak kullanılır.

1. 2668, 3456

mda zm. Orada.

1. 1607, 3637, 3642

anda 1332

anda-la 0269

mdı zm. Öte, öteki taraf.

mdında 0786, 3631, 3666, 3869, 3880, 3881

mdıg 1. zf. Öyle, böyle.

1. 0802, 3243

1.-dır 0336, 0381, 1201, 4728

andıg 1024, 1566, 2424, 3109, 3276, 3298, 4263

andıg-daa 1905, 1916

andıg-dır 0876, 1334, 1580, 1699, 2086, 2661, 4621, 4818

andıg-la 4268

2. sf. Öyle, böyle.

andıg 3316, 3323

mdıg-daa bolza/mdıg bolza
Fakat, ama, bununlu birlikte, öyle olsa da.

mdıg-daa bolza 0845

andıg-daa bolza 1318, 1494, 2673

andıg bolza 0261, 1905, 2091, 2467, 4267, 4965

mdı-beti zm. Ötesi berisi, her taraf.

mdın-betin 3183

mğay zf. Öte, öteye, oraya.

1. 0419

mğay bol- Uzağa gitmek, uzaklaşmak.

1. 0544, 2072

oon mğay Ondan başka, ayrıca; sonra, daha sonra.

1. 0179, 0716, 4236, 4726

mğay-beer zf. Öte beri, oraya buraya.

1. 0341

mğırjak is. Semer.

1. 0805, 3971

ıra- Uzaklaşmak, iramak, gitmek.

1.-p-daa kel- 0746

sagıştan iravas/düşten iravas
Sürekli aklında olmak, hatırdan çıkmamak.

1. 3828, 3829

irak 1. sf. Irak, uzak.

1. 3868

2. is. Irak, uzak.

1. 0747, 1600, 2410

1.+ıl+(iragıl) 0878

irak-çook is. Uzak, yakın.

1.+u+(1.-çoogu) 1897, 1900

irak-uzak sf. Irak, uzak.

1. 0686, 4487

ırlagıla- Şarkı, türkü söyleyip durmak.

1.-p kag- 3916

1.-p 0512, 0741

iskılaat is. Depo, ambar.

ı.+tarın 4193
ış is. İs, duman.
 ı. 0985, 1053, 1468, 1802
ışkaş e. Gibi.
 ı. 0211, 0471, 0839, 0848, 0857, 1092, 1310, 1320, 1356, 1416, 1495, 1679, 2302, 2361, 2792, 2861, 3154, 4235, 4386, 4924
ışkın- Bırakmak, düşürmek, salmak.
 ı.-**a** 1069, 1389, 1474, 1816
öçük ışkın- → **öçük**
 ı.+**ım+(ıdım)** 3086, 3086
 ı.+**ıı+(ıdıı)** 3083, 3083
 ı.+**tar** 4627
 ı.+**tarın** 4629
ıt- 1. Bitme, tamamlanma bildiren bir yardımcı fiil olarak kullanılır.
 ı.-**kay-la** 1093
 ı.-**pas+(1)** 1094
ıyaş 1. is. Ağaç.
 ı. 0177, 0806, 1165, 2705, 3972
 ı.+**ta** 1169
 ı.+**tı** 0947, 0990, 1073, 1714, 1743, 1820, 5027
 ı.+**tıı** 3907
2. sf. Ağaç, ağaçtan yapılmış.
 ı. 0250, 0390, 4193
ıyaş-daş is. Ağaç.
 ı.+**ın+(ı.-dajın)** 4886
ıyna *e. belki, herhâlde, olabilir; elbette, mümkün gibi anlamlarda şüphe ya da onaylama bildiren pekiştirme edatı.*
 ı. 0236, 0237, 0509, 0630, 0844, 0940, 1503, 1696, 1781, 1782, 1833, 1873, 2490, 2625, 2951, 3249, 3300, 4268
ızır- Isırmak.

ı.-ıp kag- 2533
-İ-
ideget- İnandırmak, ikna etmek.
ı.-ıp+(idegedip) olur- 3222
idik is. Ayakkabı, çizme,
kara saar idik Siyah telatin çizme.
ı.+in+(idiin) 0315
ı. (edik) 4238, 4308
kadıg idik Kalın tabanlı, sivri uçlu çizme.
ı.+iniı+(idiiniı) 1039, 1453, 1789
kara saar kadıg idik: → **kara saar** ve **kadıg idik**
idik-hep is. Elbise ve ayakkabı; giysi; giyim kuşam.
ı.+inge-daa (edik-hevinge) 0852
ı. (edik) 0490, 3895
ı.+in (edik-hevin) 0647, 4436
ıjin is. 1. İç, içe ait, içeri.
ışti 2222
ışti-bile 0433, 0485
ıştinde 0023, 0034, 0039, 0432, 0484, 1604, 2712, 3067, 3402, 3616, 3635, 3649, 4463, 4473
ıştinge 2200, 3118, 3349
2. Ara, iç.
ıştinde 0206
3. Süresince, zarfında.
ıştinde 0700, 3330
ıjirt- İçirmek.
ı.-ip 0238
ı.-ip ijirtip 3414
ı.-ir+(1) 2529
ı.-keş 2523, 3418
ılbek is. Çengel, kanca.

i.+in+(ilbeen) 2067
ilbekte- Bağlamak, iliştmek.
i.-geş+(ilbekteş) 2070
ilbi is. Büyü, sihir.
i.-bile 0646, 4826
ilçirbe is. Zincir.
i. 0418
ilçire- Bozulmak, çürümek.
i.-p 1946
ildik- Sürçmek, ayağı takılmak.
i.-pe 1471, 1812
ildirtin- Takılmak, ilişmek.
i.-me 1068
imir-amır is. Alaca karanlık.
i. 0614, 2245
ine is. İğne.
i. 1068, 1471, 1812, 4089, 4910
i.-bile 3294
i.+mni 0149
inek is. İnek.
i. 2374, 3168, 3169, 3885
i.+i+(inee) 4211
i.+im+(ineem) 3309
i.+in+(ineen) 3166, 3233
i.+ten 3456, 3472
i.+ter 2348
i.+tiş 3447, 3452
ire is. Dede, büyükbaba; ihtiyar, yaşlı kişi (*yaşlı kişilere saygı amacıyla hitap şekli*).
i.+m 0824, 0841, 0862, 0876, 0942, 1294, 1297, 1311, 1328, 1334, 1667, 1670, 1678, 1681, 1682, 1699, 3992, 4006
i.+şden 4321
i.+zinden 4326
irey is. 1. →ire

irey-kaday Koca ve karı.
0072, 0264, 0926, 3210, 3323, 3524, 3547, 3763
irgi e. “Acaba?” vb. anlamlarla soru cümlelerinde yer alan pekiştirme edatı.
i. 0179, 0288, 0840, 0841, 1291, 2475, 2793, 2989, 2990, 3893, 3894, 4006, 4445
irgin e. “Acaba!”, “İmiş!” anlamlarında pekiştirme yapan, sözlü anlatılarda rivayet anlamını pekiştirmek amaçlı kullanılan pekiştirme edatı.
i. 4862
çüveş irgin → çüve
iri- Bozulmak, çürümek.
i.-p kal- 0744
iş- İçmek.
i. 2047, 2568, 2834
i.-e+(ije) al- 2563
i.-er+(1)+(ijer) 2139, 3446
i.-erişge+(ijerişge) 2566
i.-ip+(ijip) 0184, 0198, 0924, 1665, 1666, 3753
i.-ip+(ijip) al- 2013, 2014
i.-ip+(ijip) bol- 1680
i.-ip+(ijip) kör- 2562
i.-ip-le-dir+(ijip) 2572
i.-ivit+(ijivit) 2571
i.-ken+(2) 0234, 2533, 2940
i.-kende 2600
i.-keninnen 0238
i.-kenner-dir 3502
i.-keş 2585, 2587, 2588
i.-key-le 3500
i.-peen 0745
işti-hırın is. Karın.

işti-hırnı 3844
i.-daa 2939
i.+inga-daa+(i.-hırnınga)
0853
işti-hörek *is.* Duygu, düşünce.
i.+iñ+(i.-höreenç) 3145
iy *is.* 1. Yamaç.
i.+ge 3351, 3367, 3928
i.+inden 3927, 3930
i.+inge 3373, 3931, 5018
iy **I.** *is.* Anne.
i.+den 2391, 4109, 4933
i.+lerniñ 1110, 4068
i.+m 1125
i.+visten 4945
i.+vistiñ 0400, 4901
i.+zinge 4189
çer iyem, deer adam/kara çer iyem, kök deer adam Yer anam, Gök atam!
iyelig *sf.* Anneli, annesi olan.
i. 3676
iyi *sf.* iki.
i. 0045, 0090, 0309, 0391, 0510, 0535, 0547, 0957, 1122, 1125, 1149, 1160, 1368, 1537, 1609, 1620, 1620, 1919, 1955, 1973, 2003, 2004, 2074, 2125, 2130, 2144, 2182, 2194, 2255, 2311, 2318, 2347, 2373, 2374, 2383, 2432, 2449, 2466, 2623, 2716, 2780, 2876, 2979, 2979, 3059, 3074, 3126, 3139, 3161, 3165, 3346, 3347, 3348, 3349, 3493, 3522, 3522, 3556, 3559, 3571, 3575, 3576, 3603, 3669, 3746, 3756, 3775, 3782, 3799, 3846, 3860, 3900, 3965, 4005, 4014, 4015, 4080, 4081, 4099, 4106, 4274, 4275, 4354, 4627, 4628, 4629, 4661, 4807, 4902, 4904, 4905, 4929, 4987, 5043, 5044, 5045, 5053
i. (iji) 2173

i.-le 0075
iyik *e.* Soru anlamını pekiştiren edat.
i. 0078, 0135, 0143, 0158, 2378, 2988
iyikpe *e.* Soru ve şüphe anlamları veren pekiştirme edatı.
i. 3076, 4175
iyin *e.* "Değil mi?", "Öyle.", "Öyle değil mi?" gibi anlamlarla soru, onaylama gibi yönlerden pekiştirme yapan edat.
i. 0442, 0448, 0620, 0621, 0873, 1305, 1356, 1426, 1499, 2136, 2203, 2299, 2563, 2572, 2651, 3570, 4599, 4608, 4615, 4620, 4658, 4711,
izi- Isınmak, sıcaklaşmak.
et izi- Vücut sıcaklığı artmak, ısınmak.
i.-p tur 2378,
i.-p kel- 2353
izig **1.** *sf.* Sıcak.
i. 0184
-K-
kaas *sf.* Güzel, süslü, şık, hoş.
k. 3184
kaas-çaraş *is.* Güzel, hoş; çeşitli renklerde ve güzel.
k. 0121, 0125, 4208
kaasta- Güzel olarak yapmak, meydana getirmek.
k.-arga 1177
k.-gan+(2)+(kaastaan) 0121
kada- Saplamak.
k.-gaş+(kadaaş) 5024, 5028
kadak *is.* Hediyelik ipek kumaş; bir saygı göstergesi olarak sunulan ince, ipek kumaş parçası.
k.+ın+(kadaan) 2573, 4496
ayıjı kadak → **ayıjı**

- k.+m+(kadaan)** 3740, 5025
k.+tın 4672
kadaktıg *sf.* "kadak"ı (*bkz. kadak*) olan, "kadak"lı.
k. 3492
kadan- Asmak, takmak, takınmk, kendi üzerine asmak.
k.-ıp 0646
kadar- Gütmek, otlatmak.
k.-ar+(1) 3549
k.-dın 3568
k.-gan+(2) 1301, 1643, 1674, 3166, 3233, 3968, 4596
k.-ıp 4149
k.-ıp çor- 3884
k.-ıp çoru- 3168, 3169
kadarçı is. Çoban.
k. 1652
k.+m 0111
k.+n 0112
k.+zı 0809, 0832, 1233, 2762, 4577
k.+zından 0792, 1640, 4574
k.+zınga 1275
kadarçı-havıçı (~havırçı) is. Çoban.
k.+zı 0123
k.+zı 0830
kadart- Güttürmek, otlatırmak.
k.-ıp 3555
kaday is. Kadın, eş, zevce; büyük, yaşlı kadın.
k. 0080, 0085, 0144, 3181, 3194, 3197, 3210, 3323, 3496, 3524, 3642, 4422, 4425
k.-daa 3547
k.-dır 4435
k.+ı 3034, 3129, 3153, 4231, 4258, 4731, 4735
k.+ı-bile 3811, 4227, 4469
k.+ım 3319
k.+ım-na 3327
k.+ımnıg 4266
k.+ın 3102, 3782, 4275
k.+ınga 2760, 3024, 3041, 3143, 3180, 3303, 3485, 3835, 3853, 4363
k.+ınıg 4015, 4170
k.+lar 3431, 3440
k.+ları 3059, 3074, 3126, 3139, 3782
k.+larını 1949
k.+nıg 0072, 0264, 3763, 4439
kadaylıg *sf.* Kadını, eşi olan; eşli.
k. 0010
kadı *zf.* Birlikte, beraber.
k. 1349, 1362, 2551, 2646, 3591
kadıg 1. sf. Katı, sert.
k. 0774, 1261, 3948, 3953
2. sf. Sert, acımasız.
k. 0836, 0843, 1678, 1687, 4604
3. sf. Zor, güç.
k. 3891
4. sf. Şiddetli, güçlü, hızlı.
kadıg kara ça Büyük ve sıkı yay.
k. 0018, 0285, 0320, 1036, 1450, 1787, 3855
kadıg idik/kara saar kadıg idik → idik
k. 1039, 1453, 1789
5. sf. Zar zor.
k. 0850
kadıg-berge *sf.* Sert, acımasız, gaddar.
k. 1308, 1316

k.-le 4010
kadıg-doşkun *sf.* Sert, acımasız, gaddar.
k. 4003
kadık *is.* Lapa, bulamaç.
k. 2871
kadın *is.* Kadın, hanın eşi, hatun.
k. 2312, 2420, 2433, 2458, 2520, 2554, 2782, 4631, 4635, 4636
k.-daa 1686
k.+ga 2610, 4671, 4977
k.+nı 4634
k.+nıı 2653
kadır *sf.* Dik, sarp, yalçın.
k. 0247, 0326
kadır- 1. Kurutmak, sertleştirmek.
k.-ar+(2) 2274
2. Kurutmak.
k.-ıp 2811
k.-ıp al- 2813
kag- I. 1. Bırakmak; bir şeyden, yerden kimseden ayrılmak, uzaklaşmak.
k.-gan+(2) 3530
k.-gaş 2171, 5030
2. Bırakmak, koymak, yerleştirmek.
k.-ar+(2)+(kaar) 1069
k.-gaş 4193, 4338
k.-ıp+(kaap) al- 0595
k.-ıp+(kaap) kör- 2391, 4109, 4933
k.-ıptayn+(kaaptayn) 2009
3. Salmak, bırakmak, serbest bırakmak.
k.-ar+(2)+(kaar) 0986, 1474, 1739, 4361
k.-ıp+(kaap) 2717

k.-ıp-tır+(kaaptır) 1816
k.-ıptarga+(kaaptarga) 2732
5. (*yardımcı fiil*) -(I)p zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte kullanılarak bitme ve tezlik ifade eden birleşik fiiller yapar.
k. 2232, 3448, 4145
k.-ıptır+(kaaptır) 4744
k.-ıpkaş+(kaapkaş) 0532
k.-ar+(1)+(kaar) 0482, 1206, 1588, 2225, 2549, 3056, 3453, 4618
k.-ar+(2)+(kaar) 4338
k.-ar-dır+(kaar) 0117
k.-arga+(kaarga) 3073, 4312
k.-ayn+(kaayn) 0656, 0658
k.-bas+(1) 0334
k.-dı 4255
k.-dım 0668, 3428, 4160, 4235, 4239
k.-dıvıs 3103
k.-gan+(1) 1778, 2236, 2341, 2721, 2845, 2979, 3133, 3280, 3295, 3423, 4068
k.-gan+(1)+(kaan) 0124, 2451, 2762
k.-gan+(2) 0530, 1110, 2993, 3183, 4266, 4/2952, 4/4402
k.-gan+(2)+(kaan) 4736
k.-gan-dır 1725, 3694, 4286, 4458
k.-gandır+(kaandır) 2906
k.-gar 3558

k.-gaş 0466, 0776, 0809, 0911, 1264, 1348, 1521, 1652, 1791, 2017, 2018, 2026, 2097, 2322, 2753, 2921, 2928, 2929, 3027, 3237, 3309, 3427, 3521, 3695, 3703, 3955, 4085, 4147, 4200

k.-gaş+(kaaş) 0354, 0402, 0636, 0667, 0679, 1119, 1569, 1705, 4625, 4823, 5004

k.-ıp+(kaap) 0093, 0094, 0227, 0518, 1930, 2469, 2533, 2534, 2805, 3916

k.-ıpkan+(kaapkan) 3031, 3033

k.-ıpkaş+(kaapkaş) 0570, 2708, 3692, 4331

k.-ıptar+(kaaptar) 0213, 0347

k.-ıptarga+(kaaptarga) 0322

k.-ıptı+(kaaptı) 3574, 3577

k.-ıp-tır+(kaaptır) 0161, 0545, 0554, 0564, 0724, 1021, 1213, 1362, 1434, 1591, 1624, 1644, 1926, 1980, 2016, 2019, 2039, 2049, 2156, 2215, 2395, 2463, 2598, 2605, 2842, 2877, 2885, 3101, 3365, 3516, 3523, 3562, 3591, 3664, 3778, 3824, 4023, 4027, 4198, 4203, 4439, 4504, 4576, 4691, 4844, 4994, 4997, 5006, 5053

k.-ıp-tırlar+(kaaptırlar) 0270, 0403, 1946, 1970, 2736

kaggıla- Birlikte kullanıldığı eylemin tekrarlandığını bildiren bir yardımcı fiil olarak kullanılır..

k.-p 0770, 0773, 2412, 3947, 3952

k.-p+(kagılap) 1257, 1260

kagjır-kara *sf.* Vahşi, azgın, coşkun (buğra).

kajaa *is.* Ağıl, ahır, çit.

k. 0206, 0217

k.+nıı 0220

k.+zın 4192

k.+zından 0203

k.+zinga 0205

kajaga *zf.* Ne zaman, ne kadar sürede, ne zamana kadar.

çejege, kajaga çedir/ta kajaga, çejege (çedir)/ ta kajaga ta çejege (çedir) → çejege

k. 0596, 2342, 4998

kajan *zf.* Ne zaman?

k. 1505, 4146

k.-na 0288

kajan-daa *zf.* Hiçbir zaman, asla.

k. 3221

kajan-çejen *zf.* Ne zaman, ne kadar, ne kadar sürede.

k. 0135, 0142, 0157, 3136, 3830

kajanga *zf.* Ne zaman, ne kadar sürede, ne zamana kadar.

ta çejege, kajanga (çedir)/ta çejege ta kajanga/ta kajanga ta çejege → çejege

k. 0077, 2890, 3130

çejege kajanga/ta çejege ta kajanga (çedir) → çejege

kajar *sf.* Zeki, akıllı, deneyimli.

k. 3181

kajık *is.* Aşık, aşık kemigi.

k. 2060, 2846

kajır *sf.* Korkunç, dehşet verici, acımasız.

k. 2224, 3225, 5/0177, 5/0231, 5/0263 5/0388

kakkıla- Vurmak, çarpmak; tekrar tekrar vurmak.

k.-p 0312, 2962

kakkılaş- Çarpışmak.

k.-kani-daa (hakkılaş-) 4924

kakkırgıla- Balgam çıkarmak, tükürüp durmak.

k.-p 0774, 1261, 3948, 3953

kakpak *sf.* Sarkık, sarkmış.

k. 0058, 1951

kakta- Vurmak, silkelemek.

k.-p 4222, 4942

kaktan- silgin- Sallanmak, sarsılmak.

k.-ip tur- 2080

kaktın- Çarpmak.

k.-gaş 0543

kal- (*yardımcı fiil*) -(I)p zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte kullanılarak bitme ve tezlik ifade eden birleşik fiiller yapar.

k.-gan+(1) 1165, 2934, 3098, 3111

k.-gan-dır 2967

k.-ır+(2) 0744

hönnü kal- → **hönnü**

kurug kal- → **kurug**

kalbak *sf.* Düz, geniş, yassı.

k. 0033, 0039, 0108, 0277, 0279, 0465, 0676, 1604, 3850, 4522, 4667

kalçaa *sf.* Coşkun, taşkın, azgın (deniz).

k. 2200, 2232, 2617, 2644

kamna- 1. Korumak, esirgemek.

k.-p 3765

kañça- Ne yapmak, nasıl yapmak, nasıl olmak.

k.-ar+(1) 0448, 1315, 1359, 1894, 1975, 4233

k.-arıl 1687

k.-arıñ 1762

k.-arınga 3200

kañçap bar- → **bar-**

k. 3293

kañcaar *zf.* Nasıl?

k. 0695, 2422, 4527

kañcaar-çoor Ne yapmak, nasıl yapmak, nasıl olmak; nasıl?

k. 2475, 2525, 3411

kañcaar-daa *zf.* Nasıl, nasıl da.

k. 0651

kañçal-çoon- Ne olmak, ne yapmak.

k.-duñ 1142

kañçap *zf.* Nasıl?

k. 0335, 0573, 0574, 1126, 1235, 1358, 1622, 1895, 1910, 1994, 3198, 3199, 3471, 3472, 3530, 4737

kañçap-çoop *zf.* Nasıl?

k. 0573, 2988, 2990

kandığ 1. *zf.* Nasıl.

k. 1085, 4052, 4445

2. zm. Hangi.

k. 0687

k.+ıñ+(kandıñ) 3127, 3141

k.+ızın+(kandızın) 1235

k.+nı-daa 4812

3. sf. Hangi, nasıl.

k. 0817, 0941, 1562, 2411, 1099, 1284, 1658, 1854, 4642, 4589, 4766, 4792, 4809

4. (kandıgıl şeklinde) Olur mu, mümkün mü, nasıl olur.

k. 0455, 1681, 4785, 4787

kandığ aay/kandığ aaylıg → **aay, aaylıg**

k. 0293
kandıg-çüü-daa bolza Ne olursa olsun, her ne olursa.

k. 3146

kandıg-daa 1. *zf.* Hiç.

k. 4949

kañ I. 1. *is.* Çelik.

k.+mıñ 2274

2. *sf.* Çelik, çelikten yapılmış.

k. 1038, 2223, 4/1191

kañ II.: kañ sürüg Çok sayıda mal, sürü.

k. 1297, 1305, 1673

kañgı *is.* Pelin, pelin otu.

k. 0053, 1606

kap *zf.* Tam, tamamen.

k. 4243

kap-şak → **hap-şak**

kaptagay *is.* Dünya.

k.+dıva 4362

k.+nı 2384, 3517, 3529, 4107, 4475, 4930

kara 1. *sf.* Kara, siyah.

k. 0018, 0020, 0029, 0033, 0037, 0039, 0051, 0092, 0140, 0155, 0178, 0181, 0182, 0275, 0277, 0279, 0285, 0297, 0309, 0312, 0315, 0316, 0317, 0320, 0409, 0676, 0679, 0682, 0778, 0785, 0787, 0891, 0972, 1036, 1144, 1228, 1266, 1450, 1604, 1605, 1629, 1643, 1787, 1913, 1939, 2110, 2141, 2232, 2294, 2320, 2350, 2375, 2617, 2644, 2679, 2697, 2961, 3170, 3225, 3297, 3331, 3350, 3352, 3575, 3615, 3667, 3741, 3846, 3850, 3855, 3856, 3960, 4095, 4112, 4206, 4213, 4214, 4235, 4237, 4238, 4307, 4308, 4354, 4366, 4497, 4522, 4552, 4564, 4569, 4667, 4673, 4752, 4820, 4829, 4842, 4878, 4917, 4935

k.+zın 2809

2. Sert, acımasız; güçlü, yiğit.

k. 2224, 4631

hopçu kara/hopçu kara sudur
→ **hopçu**

k. 0024, 0485, 3867

k.+m 3605

k.+zın 0602, 3163

k.+zınçe 3864, 3617, 4474

k.+zınga 4464

k.+zınıñ 0433

karaçal *is.* Sıradan kişi, avam.

k. 3244, 3277

kara-sug *is.* Dere, küçük akarsu.

k. 0248

karak *is.* 1. Göz.

k. 0644, 0892, 1152, 3552, 4216, 4936

k.+ı+(karaa) 2079

k.+ı-la+(karaa) 1445

k.+ın+(karaan) 0391, 1100, 1102, 1188, 1506, 1507, 2017, 2034, 2415, 2417, 4034, 4076, 4078, 4754

k.+ından+(karaandan) 0644, 0659, 0660, 2917, 2918

k.+tarın 3560, 4921

2. Delik, göz.

k.+ın+(karaan) 4821, 4824

karak çetpes Çok geniş, engin, ucu bucağı görülmez.

k. 0954, 1226, 1361, 1514, 1628, 4567, 4747

karak çives deer
arazında/karak dırbaş (dıvaş)
deer(iniñ) arazında Çok hızlı, çok hızlı bir şekilde.

k. 0704, 1078, 1482, 1718, 1825, 4841, 4882

karak çives arazında Göz açıp kapayana kadar.

- k.** 1078
karak ajı Gözyaşı.
k. 0659, 2917
karak odu kızaynadı/
kızaynadır Gözlerini kamaştırmak, alev aldırarak; Çok şiddetli, güçlü bir şekilde.
k. 4365
- karakta-** Gözlemek, gözetlemek, bakmak, himaye etmek.
k.-p 3590
k.-p oru- 3765
k.-p tur 4306
- karaktat-** Baktırmak, emanet etmek.
k.-ır+(1)+(karaktadır) 4279
- karaktıg** *sf.* 1. Gözli, gözü olan.
k. 0327, 4031
k.+lar-bile 4524
k.+larmı 4525
2. Gözli, bölümlü, bölmeli.
k. 4237
ottug-karaktıg Cesur, yiğit.
k. 4616
- karaayın-** Görünüp kaybolmak; çok hızlı hareket etmek.
k.-ıp+(karaayınıp) olur- 2060
- karaaynadı** *zf.* Görünüp kaybolarak; çok hızlı, hızlı bir şekilde.
k. 2143
- karaş** *is.* Kararma, ani görünüp kaybolma ifade eden yansıma söz.
k. 4362, 4842
- karbağna-** Kollarını savurmak, vurur gibi yapmak.
k.-gan+(2)+(karbağnaan) 2249, 2254
- kargıy** → **hargıy**
- karış** *sf.* Karış, karış büyüklüğünde.
- k.** 0992
- kart** *is.* Kabuk.
k.+ı 1172, 1174
k.+ı-bile 0121
- kartal-** → **karttal-**
- kartta-** Soymak, yüzmek, ayırmak.
k.-ar+(2) 3431, 3440
- kastak** → **kastık**
- kaş** 1. *zf.* Kaş, ne kadar?
k. 3474, 3476
k.+ıl+(kaşıl) 3332, 3334
2. *sf.* Kaş, ne kadar?
k. 1832, 1867, 2647
3. *sf.* Birkaç, biraz.
k. 1091
- kaş-kaş** *sf.* Kaş, ne kadar?
k. 1496
- kaşpagay** *is.* Çeviklik, atiklik.
k.+ı 4293
kara kaşpal a Çok büyük yay.
k. 0972
- kat I.** *is.* Kat.
k. 0960, 0964, 1571, 3431, 3441
- kat (~katı) II.** *is.* Kaynata.
k.+ı, katı 4700, 4979
k.+ım 1201, 1580, 1588, 2442, 2458, 2563, 2651, 2782, 4711
k.+ımmıg 4777
k.+ınga 3750
k.+ımmıg 2573, 4694, 4743, 4976, 4989
k.+ıngar 2492
- kat III.** *is.* Yemiş, meyve; ağaçların ya da çeşitli bitkilerin küçük yemişleri.

- k.** 0193
- kat-** Katmak, birleştirmek.
- k.-ar+(1)+(kadar)** 3610
- k.-ıp+(kadıp)** 2866, 2867
- k.-ıp+(kadıp) kör-** 1127
- katap** *zf.* Defa, kez, kere.
- k.** 2928
- katılışkı** *is.* Kaynata ve güveyi.
- k.** 3756
- kat-ıye** *is.* Kaynana, zevcenin annesi.
- k.+m** 2458, 2563, 2782
- kattırgıla-** Gülmek, kahkaha atmak.
- k.-p** 1431
- kattırış-** Gülüşmek, kahkaha atmak.
- k.-ıp+(kattırjıp)** 1026, 1027, 1784, 1929, 3051, 3077, 3697, 4178
- k.-ıp+(kattırjıp) tur-** 2970
- k.-ırı-daa+(kattırjırı)** 1444
- kattış-** Birleşmek, bir araya gelmek, katılmak, katışmak.
- k.** 1178
- kay** *zf.* Nereye, nerede.
- k.** 1283, 2460, 3681, 4167 4433, 4433, 4433,
- k.+ıl** 4244
- kayda** *zf.* Nereye, nerede.
- k.** 1291, 1328, 2023, 2329, 2989, 3693, 4186, 4849, 4916
- k.+ı** 0814, 0917, 1281, 1295, 1655, 1837, 1852, 2567, 3876, 3985, 4037, 4054, 4581, 4640, 4763, 4789
- kayda boor** Yok, olmaz.
- k.** 0376, 4374
- kayga-** Şaşırarak, hayret etmek, dikkatle bakmak.
- k.-gaş+(kaygaaş)** 3281, 3296, 3444
- k.-p** 0219, 2974, 3250, 4217, 3623
- k.-p kel-** 3227, 3246, 3268
- k.-p olur-** 1995
- k.-p tur-** 3230
- k.-p turup kag-** 4027
- k.-y ber-** 2476, 2526
- kayga- hara-** Şaşırarak, hayret etmek.
- k.-p** 2474
- kaygal** *sf.* Yiğit, cesur.
- k.** 2850
- kaygamçık** *sf.* Olağanüstü, ilginç, şaşılacak.
- k.** 0310
- kaygaş-** Dik dik bakışmak.
- k.-ıp+(kaygajıp) tur-** 2335
- kayı 1.** *sf.* Hangi.
- k.** 3140
- 2. zm.** Hangi, hangisi, kim.
- k.** 2450
- k.+zı** 4006
- k.+zı-daa** 0482
- 3. zf.** Nereye, nerede.
- k.** 0816, 1657, 1839, 3987, 4039, 4588, 4642, 4765, 4791
- kayı hire** Nasıl, ne kadar, ne derece.
- k.** 0836, 0838, 0878, 2601, 4604
- kayın** *zf.* Nereden?
- k.** 3317, 3318, 3324, 3326, 4471, 4874
- kayın** *zf.* Nasıl?
- k.** 2012
- kayın boor (bolur)** Nasıl olur? Olur mu? Olmaz!
- k.** 1546

kayırnı *zm.* Hangi, kimin, kiminki.

kayırnı-daa Hiçbiri.

kayırat- Çıtırdatmak, çatırdatmak.

k.-ı+(kayıradı) 2414

kaynaar *zf.* Nereye?

k. 3861

k. (hayıktır) 0543

kazak: **kazak terge** İki tekerli araba.

k. 2222

kazan *is.* Kazan.

k. 0182, 2043, 4878

kazılannıg *sf.* "Kazılğan"lı, "kazılğan"ı çok olan (*bkz. kazılğan*).

k. 4480, 4517, 4593, 4654, 4803

kazırt *is.* Şiddetli sesi ifade eden yansıma söz.

k. 2130

kede- İzlemek, takip etmek.

k.-p 0106

k.-p çoru- 3074

k.-p kör- 3071

kedee *is.* Dağ tarafı.

k.+zinde 0514

kedet- Takip ettirmek, izletmek.

k.-ip+(kededip) kag- 3523

kedir- Giydirmek.

k.-geş 0417, 4436

keerge- Acımak, merhamet etmek.

k.-geş+(keergeş) 4155

k.-p tur- 1437

kejee 1. *zf.* Akşam, akşamleyin.

k. 0092, 0116, 0978, 1046, 1385, 1462, 2541, 2817, 3251, 3283, 3297, 3302, 3565, 3724

2. is. Akşam.

k.+den 1732, 1798

k.+ge 0977, 1045, 1384, 1461, 1731, 1797, 3246, 3723

kejege *is.* Saç örgüsü.

k. 0645

k.+ni 4176

k.+zi 4161, 4175

k.+zin 4135

k.+zinden 0645

kel- 1. Gelmek, varmak, ulaşmak.

k. 1896, 2290, 3306, 3308, 3311, 3313, 3399, 3548, 4434, 4694

k.-been+(1) 0356

k.-bes+(1) 2291, 2889

k.-beze 2889

k. çıt- 2065

k. çor- 3081

k.-di 3087

k.-dim 4301, 5061

k.-gelekte 2746

k.-gen+(1) 0394, 1366, 1848, 1927, 2547, 2701, 2713, 2771, 4067

k.-gen+(2) 1359, 1369, 2136, 2198, 3245, 3248, 3299

k.-geni 3728

k.-genin 3215

k.-geş 0096, 0353, 0528, 0910, 1180, 1182, 1186, 1270, 1488, 1557, 1561, 1827, 1890, 1961, 1981, 1982, 2014, 2027, 2087, 2093, 2149, 2157, 2168, 2204, 2237, 2285, 2317, 2403, 2408, 2464, 2491, 2536, 2606, 2630, 2663, 2754, 2797, 2835, 2848, 2878, 2892, 2893, 2907, 3069, 3080, 3179, 3277, 3363, 3377, 3382, 3390, 3425, 3433, 3505, 3615, 3969, 4033, 4171, 4205, 4224, 4288, 4425, 4622, 4668, 4848, 4896, 5013

k.-iğer 2538

k.-ip+(keep) 0993, 1395, 1940, 1950, 2431, 2569, 2969, 3158, 3501, 4164, 4269

k.-ip+(keep) bol- 4718, 4719

k.-ip-tir+(keptir) 0810, 1652, 3864

k.-ir+(1) 1503, 2290, 4874

k.-ir+(1)+(keer) 1204, 1516, 1583, 1609, 2888

k.-ir+(2) 3519, 4019, 4249, 4613, 4714

k.-irge 4720, 4723, 4730

k.-irge+(keerge) 0390, 0583, 0785, 1224, 1918, 1988, 2633, 2635, 2684, 2748, 2818, 2858, 3030, 3038, 3042, 3139, 3143, 3174, 3234, 3289, 3353, 3401, 3543, 3665, 3781, 3958, 3981, 4151, 4316, 4382, 4485, 4502, 4578

k.-iril 2112

k.-ze 2888

2. Zaman gelmek, vakti gelmek.

k.-gen+(1) 2641

k.-ir+(2) 3735

k.-irge+(keerge) 0164

k.-irin 2817

3. (*yardımcı fiil*) -(D)p zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte kullanılarak bitirme, tamamlama ya da süreklilik, tekrarlama anlamları veren birleşik fiiler yapar.

k. 2948, 2964

k.-dim 0256

k.-gen+(1) 0078, 0209, 0246, 0597, 0983, 1277, 1933, 1966, 1992, 2058, 2342, 2699, 2890, 2891, 2960, 2968, 3131, 3237, 3246, 3268, 3368, 4019, 4249, 4402, 4546, 4612, 4613, 4703, 4707, 4829, 4999

k.-gen+(2) 0004, 0746, 1153

k.-gen-dir 4259, 4808

k.-geni 2353, 4261

k.-genner+(1) 1620

k.-genner-dir 3627

k.-geş 0079, 0128, 0359, 0369, 0434, 0469, 0495, 0503, 0615, 0689, 0691, 0767, 1084, 1124, 1156, 1161, 1254, 1347, 1565, 1702, 1940, 2033, 2054, 2068, 2090, 2161, 2220, 2281, 2301, 2340, 2357, 2423, 2434, 2478, 2519, 2609, 2737, 2935, 2974, 3019, 3105, 3159, 3233, 3235, 3270, 3290, 3310, 3354, 3369, 3398, 3409, 3450, 3565, 3596, 3600, 3695, 3925, 3945, 4103, 4142, 4155, 4226, 4337, 4368, 4559, 4890, 4928, 4960, 4965, 4977, 5007, 5031

k.-ip+(keep) 3753, 4662

k.-ip-tir 5037

k.-iptir+(keptir) 0569, 2086, 3125, 3163, 3227, 3338, 3484, 3922, 4363, 4467, 5013

k.-ip-tirler+(keptirler) 3104, 3874

k.-ir+(1) 0095

k.-ir+(1)+(keer) 0288, 2541, 3352, 3451

k.-ir+(2) 4707

k.-ir+(2)+(keer) 4831

k.-irde 1535

k.-irde+(keerde) 0985, 1053, 1061, 1157, 1386, 1388, 1468, 1537, 1738, 1802, 1809, 2053, 2193, 2195, 2196, 2368, 2372, 2382, 2918, 4105

- k.-irge** 4695, 4929
- k.-irge+(keerge)** 0101, 0205, 0208, 0240, 0304, 0340, 0355, 0360, 0534, 0979, 1275, 1343, 1363, 1463, 1570, 1627, 1727, 1732, 1798, 1935, 1953, 1986, 2003, 2006, 2035, 2252, 2375, 2465, 2500, 2757, 2814, 2865, 2913, 2933, 3066, 3082, 3110, 3206, 3415, 3566, 3745, 3814, 3829, 3842, 4272, 4349, 4403, 4506, 4630, 4761
- k.-ze-daa** 3787
- k.-ze-le** 3207
- keldirt-** Getirtmek, çağırarak.
- k.-ip-tir** 4693
- kelin** *is.* Gelin.
- k. (helin)** 3488
- k.+im (hennim)** 3509, 3579
- k.+in (hennin)** 3548
- k.+inge (henninge)** 3581, 3588
- kes** *is.* 1. Gez; ok.
- k.+i+(kezi)** 1077
2. Bel, dağ geçidi.
- k.+tive** 1824
- kes-** Kesmek.
- k.-er+(1)+(kezer)** 1014
- k.-ip+(kezip)** 1420, 4134
- k.-ip+(kezip) al-** 2508
- kestir-** Kestirmek.
- k.-gey** 0549
- keş** *is.* Deri, post.
- k.+i+(keji)** 0033, 0038, 0317, 1120, 2101, 2231, 3712, 4088, 4309
- k.+i-bile+(keji)** 0489, 4236
- k.+in+(kejin)** 0665, 3174
- keş-** Geçmek, karşıdan karşıya geçmek.
- k.-e+(keje)** 0733, 1219
- k.-ip+(kejip) kel-** 3925
- k.-keş** 1594
- ket-** Giymek.
- k.-er+(1)+(keder)** 0158
- k.-er+(2)+(keder)** 0268
- k.-erge+(kederge)** 1121
- k.-ip+(kedip)** 0647, 4242
- k.-ip+(kedip) al-** 4091
- k.-ip+(kedip) çoru-** 0148, 0314, 0414
- k.-ken+(2)** 0252
- k.-keş** 0317, 2025, 2233, 2251, 2272
- k.-pedim** 2103
- k.-ti** 2104
- kettin-** Giyinmek.
- k.-ip** 2323
- k.-ip al-** 1141
- kezek** *is.* Grup, bölük.
- k.** 3671, 4829
- kezen-** Nişan almak, tetikte olmak.
- k.-di** 1042, 1456, 1793
- k.-gen+(1)** 1730
- k.-geş** 2030
- k.-ip** 1043, 1381, 1459, 1796
- k.-medim** 1041, 1455, 1792
- kezi-** Gezmek, dolaşmak.
- k.-p** 0924, 0925, 1292, 1665, 1666, 3991, 4123
- kezik** *is.* Yarım, yarı.
- k.+i+(kezi)** 2739, 2740
- k.+in+(keziin)** 0476, 0477, 3055, 3056
- kıdık** *is.* 1. Kıyı, kenar, civar, etraf, çevre.

k.+ından+(kıldından) 0714,
2021

k.+inga+(kıldunga) 1348,
2532, 2704, 3573

2. Nehir, göl gibi yerlerin kıyısı,
kıyı.

k.+ı+(kıldu) 2707

k.+ında+(kıldında) 1329

k.+inga+(kıldunga) 2688, 3558

kıdıg-kızıgaar *is.* Kıyı, sınır.

k.+inga 2762

kıjın *zf.* Kışın.

k. 0057, 0593, 0605, 2693,
3119, 3123, 3175

kıjırı- Eğlenmek, alay etmek.

k.-p 1441

k.-p tur- 3244

kıl- 1. Yapmak, etmek, meydana
getirmek.

k.-a al- 0846

k.-gan+(2) 0015, 0017, 1054,
1056, 2100, 4087

k.-ıp ber- 0851

k.-ır+(2) 0204, 0491

2. Yapmak, etmek,
gerçekleştirmek, yerine getirmek.

k.-bayn 1502

k.-gaş 3820, 4456

k.-ıp çoru- 4461

k.-ıp kag- 4312

k.-ıp turup ber- 4418

k.-ır+(1) 0862

3. Görevlendirmek, görevli
kılmak.

k.-gaş 5048

k.-ıp kag- 2762

4. İsimlerle birlikte "etmek,
yapmak, kılmak" anlamında yardımcı
fiil olarak kullanılır.

k.-bas+(1) 1209, 1586

k.-bayn 4073

k.-gan+(2) 4125

k.-gaş 0467, 0472, 2578, 3587,
5042

k.-ıp 0817, 1284, 1658, 1854,
1867, 1891, 2287, 2449, 2787, 4520,
4317, 3908, 4540, 4490, 4541, 4766,
4792, 5040

k.-ıp al- 1203, 1582, 3488

k.-ıp çor- 4589, 4642

k.-ıp çoru- 4961

k.-ıp kel- 4612, 4703

k.-ır+(1) 0686, 0738, 1638,
3912, 4416, 4487, 4809

k.-ır+(2) 3156, 4857

k.-ırda 0040

k.-za 2765, 4051

kılağayın- Parlamak, parıldamak.

k.-ıp+(kılağayınp) tur- 2576

kılaşt- Yürümek, adımlamak,
yürüyüp gitmek.

k.-arga 0244

k.-gaş+(kılaştgaş) 4441

k.-p 0244, 0912, 0913, 0975,
4695

k.-p kel- 0209, 0503

k.-p tur- 0207, 0518

kılbış *is.* Bir tür çay bitkisi.

k. 1647, 3978

kılçaş *is.* Hızlı ve ani bir şekilde
gerçekleşen şeyleri görmeyi
ifade eden yansıma söz.

k. 2144, 4314,

k.-daa 2512

kıldır *zf.* Olarak, o şekilde; isimlerle ve sıfatlarla birleşerek zarf görevli yapılar oluşturur.

k. 0344, 0428, 0635, 0636, 0661, 0670, 0746, 2185, 2265, 2266, 2691, 2702, 2846, 2871, 2919, 3061, 3116, 3138, 3405, 3619, 3833, 3834, 4029, 4089, 4111, 4112, 4139, 4314, 4434, 4466, 4500, 4501, 4746, 4830, 4834, 4879, 4884, 4910, 4935, 4936, 5028, 5048

kıldirt- Yaptırmak.

k.-ır 1425

kılıktg *sf.* Öfkeli, hiddetli.

k. 3774

kılın 1. *sf.* Kalın.

k. 3704, 4394

kılın- 1. Olmak.

k.-ıp+(kınıp) kel- 2196

2. Yansıma sözlerle birlikte kullanılarak yansıma sözün bildirdiği oluşu ifaden birleşik fiiller oluşturur.

k.-ı+(kını) ber- 4362

kılınna- Kalınlaştırmak.

k.-y 0666

kım zm. Kim.

k. 0815, 0827, 0829, 0928, 0942, 1297, 1668, 1669, 1962, 2112, 3994, 3995, 4255, 4582, 4597, 4641

k.+ıl 4038, 0828, 0918, 1282, 1296, 1656, 1838, 1853, 3986, 4055, 4764, 4790

kım-daa zm. Kimse, hiç kimse.

k. 2834

kımçı is. Kamçı, kırbaç.

k.+zı-bile 4012

kımçılıg *sf.* Kırbaçlı, kamçılı.

k. 1648, 3973

kımiskayak is. Karınca.

k.-la 1345

kındarlan- Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek, söylenmek.

k.-ıp olur- 3128

kıngıladı *zf.* Tınlayarak, çınlayarak, yüksek ve tiz bir sesle.

k. 1037

kıpsıncıg *sf.* Nahoş, keskin, tiz (ses).

k. 0684, 2292, 4850

kır (~kırı) is. 1. Yüzey, satıh.

k.+ı 2711

k.+ınga 0515, 2558, 3043, 4115, 4450

2. Üst, üst kısım, üstü, yukarı, yukarısı.

k.+ı-bile 0730, 3907, 4535

k.+ınçe 0954, 0974, 1017, 1361, 1379, 1724, 3858

k.+ında 0956, 0959, 0961, 0966, 1729, 1872, 2576

k.+ından 2409

k.+ınga 0052, 0461, 0465, 0470, 0680, 0785, 1034, 1147, 1223, 1363, 1603, 1616, 1626, 1727, 2051, 2823, 2825, 2826, 2827, 2909, 2975, 3423, 3665, 3958, 4113, 4672

k.+ınnan 0971

3. Çeşitli hâl ekleriyle birlikte, aldığı ekin anlamını bildiren bir yardımcı isim olarak kullanılır.

k.+ınga 2018

kır- Kırmak, yok etmek, öldürmek.

k.-a 0753, 0757, 1241, 1245, 3929, 3933

k.-ar+(2) 0493, 0494

kırgan 1. *sf.* İhtiyar, yaşlı.

k. 0846, 3220, 3589, 3827, 3861, 4177, 4281, 4284, 4422

2. is. İhtiyar, yaşlı kişi.

k. 0830, 0878, 0929, 4153, 4597, 4621

k.-daa 4189
k.-dır 4304
k.+ga 2876
k.+nar 1779
k.+nı-daa 4450
kırı *is.* Dirsek, dirsek yeri.
k.+nga 3097
kırı- Yaşlanmak.
k.-gan+(1)+(kıraan) 3896
k.-p kel- 0079
k.-y ber- 0008, 0916, 4511,
4704
kırlaŋ *is.* Sıradağ.
k. 0515
kıs 1. *is.* Kız.
k.+ı+(kızı) 2618
k.+ın+(kızın) 2614
k.+ıŋ+(kızıŋ) 2620
2. Kız çocuk, kız evlat.
k.+tı 0088
3. *sf.* Dişi.
k. 0064, 0084, 0469, 0691,
2365, 3600
kıska *sf.* Kısa.
k. 2483
kıstın- Sıkışmak, tutunmak, takılmak.
k.-a ber- 0558
kış *is.* Kış.
k. 2343
k.+tıŋ 1215
kışkı *is.* Bağırma, çığlık.
k. 0994
k.+zın 0684, 1143, 2292, 4850
kışkır- Bağırarak, haykırmak, çığlık
atmak.
k.-ar+(2) 2292, 3575

k.-ıp 0684
kışkırgıla- Bağırarak, haykırmak,
defalarca bağırarak.
k.-arga 4891, 4893
k.-p 4897
kıvar → **hıp-**
kıvıs- Tutuşturmak, yakmak.
k.-ıp+(kipsıp) 0171
kıy: **kıy de-** Çağırarak, seslenmek.
k. 2010, 2723, 3107, 3832,
3955, 4435, 4488
kıyğı *is.* Çağırma, seslenme, nida.
k. 1143
kıyğı sal- Çağırarak,
seslenmek.
k. 1398, 1403, 1564, 1754,
1759, 2724
kıygır- Seslenmek; bağırarak,
haykırmak; çağırarak.
k.-ıp tur- 2045
kızaŋnaaş *is.* Yıldırım.
k. 2267
kızaŋnadı → **kızaŋnadır**
k. 4365
kızaş *is.* Parlama, yanıp sönme gibi
hızlı oluşları ifade eden yansıma söz.
kızaş de-/kızaş kıldır/kızaş
kınnır Parlamak, yanıp sönmek.
k. 4840, 4936
kızaş-dars *is.* Parlama ve ani duyulan
sesi ifade eden yansıma söz.
k. 4832, 4836
kızıl 1. *sf.* Kızıl.
k. 0154, 0407, 0678, 1172,
1174, 2248, 2262, 2510, 3604, 4220,
4239, 4309, 4749, 4902, 4941
2. *is.* Kızıl, kızıl olan.
k.+ı 1170

k.+ın 2810
kızıtpa: kızıtpa, kızıtpa ça Bir çeşit yay.
k. 1648
k.+zın 1776
kiçeen- Dikkatli olmak.
k.-ip tur 2379
kijeen- → **kiçeen**
kiçengeylik *sf.* Dikkatli, ihtiyatlı.
k. 1602
kiçigene *is.* Kazayağı (bitki).
k. 0192
kidis *is.* Keçe.
k. 0804, 1272, 1647, 3976
kiir *e.* 1. Kadar.
k. 1094
2. Eylemin içe doğru yapıldığını ifade eder.
k. 2126, 2203, 3100, 4338, 4/1082
kiir- 1. Sokmak, içeri koymak, içeri almak, getirmek, dâhil etmek.
k.-er+(1) 2480
k.-ip 4131
kijen *is.* Bukağı, köstek.
k.-bile 0343, 1119, 4345, 4907
k.+in 0345, 4360
kijenne- Bukağı ile bağlamak
k.-geş+(kijenneeş) 0343, 4345, 4907
k.-p kag- 1119, 1521, 2322, 5/0512
k.-y 2097, 4085, 4823
kiji *is.* Kişi, insan.
k. 0036, 0135, 0141, 0143, 0158, 0438, 0442, 0537, 0710, 0777, 0800, 0824, 0826, 0834, 0839, 0843, 0854, 0861, 0926, 0962, 0968, 0969,

0996, 1023, 1031, 1126, 1265, 1303, 1307, 1308, 1310, 1316, 1319, 1403, 1503, 1504, 1566, 1581, 1667, 1676, 1679, 1686, 1753, 1845, 1860, 1887, 1965, 1968, 1994, 1998, 2007, 2011, 2078, 2163, 2248, 2253, 2260, 2410, 2424, 2470, 2486, 2574, 2581, 2602, 2643, 2650, 2661, 2661, 2719, 2723, 2942, 2950, 3156, 3257, 3259, 3313, 3318, 3326, 3344, 3346, 3347, 3413, 3466, 3468, 3471, 3542, 3736, 3774, 3992, 3999, 4001, 4002, 4003, 4010, 4026, 4047, 4057, 4064, 4174, 4245, 4263, 4318, 4419, 4427, 4451, 4471, 4512, 4513, 4514, 4523, 4551, 4587, 4595, 4608, 4651, 4705, 4706, 4727, 4737, 4776, 4783, 4799, 4737, 4741, 4788, 4806, 4962, 4996, 5048
k.-bile 4050, 4611, 4702
k.-daa 0891, 1345, 1707, 2177, 2973, 3289, 3374
k.+de 4805
k.+den 1688
k.-dir 2521, 2728, 4617, 4858, 4946
k.+ge 0854, 1643, 1685, 2613, 4655
k.+ge+(kijee) 0218, 2788, 3145, 3742, 4072, 4073, 4526
k.+l 4604
k.-le 2787, 2986, 4013, 4962
k.-le-dir 1416
k.+ler 1889
k.+ni 2422, 2685, 2950, 3244, 3318, 3326, 4410, 4414, 5020
k.+niñ 0034, 0137, 0281, 4/0429, 0932, 1304, 1314, 2739, 3154, 3243, 3276, 3277, 3298, 3966, 4119, 4481, 4518, 4601
k.+vis 2053
k.+zi 1919, 3186
kiñirtkeyin- Gürüldemek, gürültü yapmak, ses çıkarmak.

k.-ip+(kingirtkeynip) 3376
kir- 1. Girmek, bir yere gelmek.
k. 4264
k.-bes+(1) 3468
k.-bes-daa 2544
k.-e ber- 0276, 0410, 2096,
3020, 3236
k.-eeliğerem 2499
k.-gey-le 2500
k.-ip 1567, 1644, 2122, 2425,
2545, 4576
k.-ip kel- 1347, 1570, 2434,
2500, 3110, 3237, 3270, 3290, 3566,
4226, 4363, 4630, 4928
k.-ip tur- 3638
2. Gerçekleşmek, olmak,
meydana gelmek.
k.-e ber- 0739, 4105, 3913
3. Geçmek, takılmak,
saplanmak.
k.-e ber- 1076
k.-gen+(1) 0992
4. Suyu girmek, dalmak,
batmak.
k.-e ber- 2720
k.-er+(1) 2649
aayınğa kir- → aay I.
k.-ip 0626
ajıt kir- → ajıt
k.-ip 1931
bodal-sağışka kir- → bodal-
sağış
küş kir- → küş
k.-e 1537
kirbey sf. Kısa sakal.
k. 0642
kiriş is. Kiriş.
k.+i-daa+(kiriji) 1373

k.+in+(kirijin) 1036, 1450,
1787
kiriş- Girişmek.
k.-ir+(1)+(kirjir) 0939
k.-ir+(2)+(kirjir) 1324, 1364,
1848
kiş is. Samur.
k. 0317, 4236, 4497
k.+in+(kijin) 2827, 3741
k.+ti 4673
k.+tiğ 2809
kişte- Kişnemek.
k.-gen+(1)+(kişteen) 2122
koda is. Yerleşim yeri, kasaba,
köy; yerleşim yeri ve tapınak.
k. 4570
koda-hüree is. Şehir ve tapınak.
k. 1632
koda-süme is. Şehir, kasaba; şehir ve
tapınak.
k.+niğ 0893
k.+zi 0929, 0933
k.+ziniğ 1342
kodan is. Tavşan.
k. 0539, 0547, 0726, 1222,
1666, 3363, 3382, 3397, 3918, 4539
k.+ınığ 3333
k.+nar 3380
kojaalıkta- Atlamak, sıçramak,
zıplamak.
k.-p 2931
kojagar is. Tepe, zirve.
k. 2118
kojañayın- Atlamak, sıçramak,
zıplamak.
k.-ıp+(kojañayınp) 3019
kokpa is. Patika.

k.+nı 3018
kolduk *is.* Koltuk (organ).
k. 1539, 2267, 3712, 4106, 4929
k.+un+(kolduun) 2265, 2266
k.+undan+(kolduundan)
2255, 2347, 2373, 2383
koldukta- Koltuğuna almak.
k.-gaş+(kolduktaş) 1776
kolun *is.* Kolan.
k. 3710
k.+un+(konnun) 3710, 4873
k.+un+(konun) 0303
kolun-çirim *is.* Kolan ve kolan bağı.
k. 3711
kolunnug *sf.* Kolanlı.
k. 0032
kolun-şavı → **kolun-şavıldur**
kom *is.* Eyer altına konulan keçe.
k. (hom) 2363
komun hoora, çayaazın çara semiriir Semirmek, semizleşmek.
k.+uñ 1185, 1560, 2407, 3726
konçug 1. *zf.* Çok, fazla.
k. 0267, 0372, 0506, 2672, 3184, 3235, 3889
kondaalay *is.* Hayvanların arka kısmı, sağrı.
k.+dan 2363
koñ: **koñ et** Öldürülen hayvanın deri ve karın kısmı da çıkarıldıktan sonra kalan gövdesi, gövde eti.
k. 4131
koñguradı *zf.* Çınlayarak, çınlatarak.
k. 3355
korkut- Korkutmak.
k.-up+(korgudup) tur- 0537

kort- Korkmak.
k.-pas+(2) 0523
k.-up+(korgup) 0544, 0523, 2763, 2313
k.-up+(korgup) olur- 2596
koş 1. *is.* Yük, eşya.
k.+un+(kojun) 2867
k.+unga+(kojunga) 2867
2. sf. Sıra, sıralı.
k. 1344, 2534, 2579, 2744, 2931, 3011, 3014, 4136, 4549, 4822, 4835
koş-kom *is.* Yük, denk.
k.+un 2766
koşkar *is.* Koç.
k. 0535, 2983
k.+larnıñ 0542
k.+nıñ 0544
kovaş *is.* Çok hızlı ve ani hareketi ifade eden yansıma söz.
kovaş de- Hızlı hareket etmek.
k. 0524, 0524
kovay- Ayakları ucuna basarak kalkmak.
k.-ıp kel- 3354, 3369
kozurt *zf.* Çok, çok fazla.
k. 0890
ködek *ünl.* Affedersiniz! Oy!
ok-ködek 2966
ködürüş- Birlikte götürmek.
k.-keş 4451
kögeerjik *is.* Deri içki matarası.
k.+ke 3738
kögey *is.* Büyük dağ.
k. 0328, 0584, 4032, 4758, 4762
köjee *is.* Yazılı abide, balbal, taş anıt.

- k.** 0996, 3520
- k.+leriniñ** 2146
- k.+ni** 0948, 0992, 1074, 1715, 1716, 1744, 1745, 1821, 1822
- k.+niñ** 1394, 1479
- köjür-** 1. Göçürmek, göç ettirmek, alıp götürmek.
- k.-üp al-** 3770
2. Bir yönden başka bir yöne hareket ettirmek.
- k.-gen+(1)** 3847
- kök** 1. *sf.* Mavi, gök.
- k.** 1876, 2118, 2146, 2180, 2194, 2293, 3351, 3361, 3378, 3520, 4111, 4113, 4422
2. *is.* (Ot için) Yeşil, gök ya da körpe bitki.
- k.** 3367
3. Kır renkli.
- k.** 4579
- köksen- hörekte-** Sövmek, bağırıp çağırmak.
- k.-gen+(2) (köksen- h.)** 1850
- köktüg** *sf.* Yeşillik, otluk (yer).
- k.** 2111
- k.** 4096, 4918
- köngeyti** *zf.* Bitene kadar, tamamıyla.
- k.** 2587
- köngüs** *zf.* Bütünüyle, tamamıyla.
- k.** 0255, 2602, 4727
- köp-beldir** *is.* Kuyruk sokumu, kuyruk sokumu kemiği.
- k.+i** 2394
- k.+in** 2393, 4114
- kör-** 1. Görmek.
- k.-been+(1)** 3257
- k.-bes+(2)** 2510
- k.-beyn çıt-** 2614
- k.-düm** 2727, 2727
- k.-e** 1652, 3695
- k.-gende** 2530
- k.-geş** 3525, 3621
- k.-üp** 0715
- k.-üp çoru-** 3123
- k.-üp kag-** 0809
- k.-üp kel-** 2035
- k.-ür+(1)+(köör)** 2022, 2599, 2620, 4244
- k.-ür+(2)+(köör)** 0914, 1707
- k.-ürün+(köörün)** 3576
2. Bakmak, izlemek.
- k.-e kag-** 0570
- k.-em** 1436
- k.-geş** 1709, 2781
- k.-üp** 2023, 2026, 3607
- k.-üp olur-** 0603, 0789, 1230, 1629, 2055, 2977, 3668, 3961, 4207, 4566, 4756
- k.-üp tur-** 0118, 3370
- k.-ür+(1)+(köör)** 0938, 1695, 1722, 4314
- k.-ür+(2)+(köör)** 1324, 4429
- k.-ür-dür+(köör)** 0105
- k.-ürge+(köörge)** 0278, 0280, 0322, 0325, 0352, 0412, 0419, 0419, 0420, 1135, 1152, 1161, 1530, 2972, 2992, 3074, 3436, 3617
- k.-ürlerge+(köörlerge)** 2601
3. Bilmek, tanık olmak.
- k.-been+(1)** 3374
- k.-dün** 2654, 2654
- k.-em** 0134, 0146
- k.-üp çor-** 3264
- k.-üp çoru-** 2145
- k.-ür+(1)+(köör)** 0866, 0869

4. Görüşmek.
k.-geş 1949
5. Bakmak, incelemek.
k.-eyn 3606
k.-üp 0902
6. Anlamak, fark etmek, algılamak, kavramak.
k.-ür+(2)+(köör) 3155
7. (*yardımcı fiil*) –(I)p zarf-fiil ekli fiillerle birlikte kullanılarak rica, dilek, istek gibi anlamlar bildiren bir yardımcı fiil olarak kullanılır.
k. 0446, 1127, 4708, 4947, 4955
k.-been+(1) 1031, 2562, 3388
k.-been+(2) 2391, 4061, 4062, 4109, 4933
k.-eeli 3064, 3071
k.-em 0259, 1133, 1884, 1970, 2023, 2089, 2159, 2218, 2477, 2517, 2608
k.-eyn 0160, 1007, 2552, 2597, 2794
k.-geş 3526, 3692, 4663
k.-üjer 1682
k.-ür+(1)+(köör) 2523
k.-ür-dür+(köör) 4021
k.-ürge+(köörge) 0169, 4242
kördün- Bakınmak.
k.-üp 0650
körgektig → **kögeer**
k.+niş 2586, 3816, 5032
körgüle- Bakmak, bakınmak.
k.-p 0517, 1101, 1103, 2416, 2418, 3534, 4034, 4077, 4922
k.-p olur- 1189, 1508
k.-p tur- 4079
körgüs- Göstermek.

k.-er-dir+(körgüzer) 0621
körgütkeyin- Hırlamak.
k.-ip+(körgütkeynıp) 2119
körükse- Görmek istemek.
k.-geş+(körükseeş) 3044
körün- Bakmak, bakınmak.
k.-geş 0768, 1255, 1258, 3946, 3950
k.-üp+(körnüp) 2127
körünçük *is.* Ayna.
k.+ke 0649
körünçüktüg *sf.* Aynalı.
k. 0021
körüş- Kapışmak, yarışmak, güçlerini sınamak, güreşmek.
k.-key 1112, 4069, 4075
k.-key-le 1511
k.-ür+(1)+(körjür) 1496, 1511, 1515, 2085, 4817, 4866, 4902
k.-ür+(1)+(körjüür) 1091, 1505
k.-ür+(2)+(körjür) 4904
k.-ür-le+(körjüür) 1833
kös *is.* Köz.
k. 0170
kösken- (*köksen-*) Küfretmek, sövmek.
k.-ip olur- 1763
k.-ip tur- 4903
k.-i 4768
kösken- hörekten- → köksen- hörekten-
köskü *sf.* Görünen, açık görünen.
k. 4563
karaanda ottug, havaanda köstüg → **karak**
köstün- Görünmek.

- k.-e ber-** 6/0987
- köş** *is.* Göç; göçerler ve onların yükleri, malları.
- k.+ün+(köjün)** 5004
- köş-** Göçmek, göç etmek.
- k.-ken+(1)** 4215, 4215
- k.-ken+(2)** 2865, 2913, 2933, 4272, 5036
- k.-üp+(köjüp)** 2119, 2842, 2884, 3824, 4202, 4997
- k.-üp+(köjüp) çoru-** 1577, 2453, 4993, 5005, 5008
- k.-üp+(köjüp) kel-** 4998
- k.-üp-le+(köjüp) ün-** 0955
2. Bir yerden başka bir yere gitmek, hareket etmek, ilerlemek.
- k.-üp+(köjüp)** 2180
- k.-üp+(köjüp) tur-** 0901
- kövençik** *is.* Eyer yastığı, eyerin oturulan yumuşak kısmı.
- k.** 1851, 2928, 2992, 2992
- k.+in+(kövençiin)** 1135, 2995
- k.+iniñ+(kövençiiñ)** 1131, 2098, 2926
- k.+ünün+(kövünçüünün)** 4908
- k.+te** 2994
- kövey** *sf.* Çok.
- k.** 0898
- kövük** *is.* 1. Ter.
- k.** 2374
- k.+ter** 2348
2. Salya.
- k.+ünge+(kövüünge)** 0743
- közül-** Görünmek, gözükmek.
- k.-bes+(1)** 0352, 2079
- k.-bes+(2)** 3061, 4029
- k.-ü+(köstü) ber-** 0349
- k.-ü-le+(köstü) ber-** 2618
- k.-üp+(köstüp)** 1077
- k.-üp+(köstüp) çıt-** 1226
- k.-üp+(köstüp) çoru-** 3202
- k.-üp+(köstüp) kel-** 2058
- k.-üp+(köstüp) olur-** 0329, 0424
- k.-üp+(köstüp) tur-** 4571
- k.-ür+(1)+(köstüür)** 0788, 1229, 4565
- kuda** *is.* Dünür.
- k.+ları** 3543
- k.+zın** 3731, 3758
- k.+zınga** 3585
- kudu** 1. *zf.* Aşağı, aşağı doğru.
- k.** 0913, 0913, 1706, 2056, 2504, 4090, 4215, 4880, 4896, 4911
2. *e.* (yükleme hâli ile birlikte) Aşağı.
- k.** 0879, 1700
- kudumal** *is.* Döküm (metal).
- k.** 1548
- kudurga** *is.* Paldım.
- k.+zın** 0302, 4871
- kudurgalıg** *sf.* Paldımlı.
- k.** 0031
- kuduruktug** *sf.* Kuyruklu.
- k.** 0308, 4352
- kula** *sf.* Kula.
- k.** 0206, 0305, 0310, 0803, 1271, 1646, 3970
- kulak** *is.* Kulak.
- k.** 1352, 1708
- k.+ı+(kulaa)** 0309, 4354
- k.+ı-bile+(kulaa)** 3846
- k.+ınga+(kulaanga)** 3730
- k.+ınıñ+(kulaanıñ)** 2018

kulaan amıratpas Rahat huzur vermemek.

k. 2472

kulaş *is.* Kulaç.

k. 0291, 0295, 0307, 3740, 4351, 4496, 4672

kulbura--kulburu- Kayarak kurtulmak.

k.-gan+(2)+(kulburaan) 1836

kulburap 1481

kulçu *is.* Kul.

k.+nuç 4416

k.+zu 4416

kulugur *is.* Alçak, serseri, düzenbaz

k. 0373, 1005, 1412, 1424, 2046, 2201, 4025, 4370

k.+lar 0536

k.+nuç 1025, 3102

kuluksu- Gezmek, dolaşmak.

k.-gan+(2)+(kuluksaan) 1835

kulumada- Eziyet etmek, ıstırap vermek, acı çektirmek.

k.-p bol- 0748

kulun *is.* Kulun, tay.

k. 0206, 4292, 4320, 4327

k.+u+(kunnu) 0272

k.+unuç+(kunnunuç) 0290

k.+uvus+(kunnuvus) 0287

kulunçak *is.* Tay, küçük tay.

k. 4300, 4296

kum-say *is.* Kum ve çakıl taşları.

k.+ın 4194

kur *is.* Kuşak, kemer.

k. 4239, 4310

k.+dan 2070

kurgag *sf.* Kuru, kurumuş.

k. 0735, 1480, 2238, 2243, 2246

kurgadı → **kurgadır**

kurjag *is.* Kuşak; dağı çevreleyen kayaların oluşturduğu kuşak.

k.+ındıva+(kurjaandıva)
0348

kurjan- Kuşanmak.

k.-gaş 0318

kurlak *is.* Bel.

k.+tan 2953

kurlug *sf.* Kuşaklı, kuşağı olan.

k. 3977

kurt *is.* Kurt, kurtçuk.

k.+u 4131

kurug *sf.* 1. Boş, bomboş.

k. 1414, 1765

2. Sahipsiz.

k. 0187, 0190

kus- Kusmak.

k.-ar+(1)+(kuzar) 0709, 0711

k.-ar+(2)+(kuzar) 1156, 2367

k.-kaş 0471

k.-up+(kuzup) kag- 0466

kuskun *is.* Kuzgun.

k. 3552

k.-daa 0166

k.+nu 3559

kuskunna- Bağırarak, çağırarak.

k.-p 4850

kuspak *sf.* Kucak, bir kucak.

k. 0308, 4352

kuspakta- Kucaklamak, kucağına almak.

k.-p 3696

kuş *is.* Kuş.

k. 2025

k.+tarnıç 0482

k.+u+(kuju) 4132
kut- Dökmek, koymak, doldurmak.
k.-kan+(1) 2561, 2575
k.-kan+(2) 3500
k.-up+(kudup) 0235, 1192
kuu *sf.* Gri, boz; ağarmış; kurumuş.
k. 3346, 3347
kuurart- Grileştirmek; (kum) savurmak, toz duman etmek.
k.-ı 4194
kuy *is.* Mağara.
k.+da 0140, 0155
k.+ga 0354, 0679, 3615
k.+je 0276
k.+nu 0275
k.+nuş 0284
k.+un 0408, 0409
dedir aastığı kara kuy → dedir
kuyt *is.* Kuş sesi (yansıma söz).
kuyt deer kuskun çok sayt deer saaskan çok Issız, sessiz yer.
k. 0166
küdee *is.* Güveyi.
k.+m 1575, 2448, 2646, 2777, 3754, 4680, 4708
k.+zin 4693
k.+zinge 3762, 4684, 4689, 4980
k.+ziniş 3752
küçük bas- Dizleri üzerine oturmak.
k. 4827
küjür *sf.* Zavallı, acınacak.
k. 1082, 1252, 1447, 1485, 1554, 1592, 1786, 2095, 2167, 2181, 2242, 2279, 2737, 3563, 3898, 4869
kür *is.* Devlet, ülke, toplum.

k.+nü 2765
kürü *is.* Devlet.
k.+nüş 2221
küske *is.* Fare, sıçan.
k.+niş 2141
küstük- Kaymak, düşmek, düşer gibi olmak.
k.-e+(küstüğe) **düş-** 3240, 3273, 3292
küş *is.* Güç.
k. 0218, 1157, 2368, 2719, 2731
k.+teri 2381
k.+ü+(küjü) 0710, 0712, 1537
küş-hünezin *is.* Azık.
k.+den 3839
küş-şıdal *is.* Güç, kuvvet.
k.+ı-bile 4904
k.+ın 4713
küştüğ *sf.* Güçlü.
k. 4727
k.-le 1429
küze- İstemek, dilemek, arzu etmek.
k.-p 4067
küzürüm *is.* Moloz, süprüntü, ağaçlardan düşen yaprakların oluşturduğu süprüntü.
k. 3240
-L-
-LA *e.* Pekiştirme, sınırlandırma, benzerlik gibi anlamlar katan edat.
l. 0075, 0145, 0188, 0236, 0237, 0269, 0288, 0446, 0448, 0486, 0509, 0554, 0630, 0634, 0724, 0790, 0800, 0843, 0844, 0847, 0847, 0853, 0891, 0907, 0955, 1004, 1043, 1093, 1231, 1232, 1233, 1321, 1344, 1345, 1350, 1356, 1365, 1373, 1381, 1411,

1416, 1429, 1434, 1445, 1494, 1511, 1601, 1630, 1636, 1690, 1781, 1782, 1831, 1833, 1905, 1914, 1926, 1945, 1957, 1978, 1979, 1989, 2039, 2039, 2084, 2154, 2197, 2209, 2262, 2324, 2488, 2500, 2533, 2552, 2572, 2595, 2618, 2625, 2627, 2787, 2951, 2974, 2985, 2986, 2988, 3039, 3057, 3147, 3207, 3286, 3314, 3315, 3319, 3327, 3414, 3444, 3482, 3499, 3500, 3602, 3694, 3730, 4010, 4013, 4253, 4268, 4341, 4342, 4442, 4443, 4600, 4620, 4711, 4808, 4963

-M-

maadır *is.* Bahadır, kahraman.

m.+nı 1772

maas *is.* At sineği.

m. 2058

madıgayın- medigeyin- Şak şak etmek, şaş şak vurmak (suda).

m.-ıp+(madıgaynıp) 2729

maga I. *is.* Görkemli, ihtişamlı şey; görkem, ihtişam.

m.+zın 0869

maga handır Tatmin olana kadar, tatmin edecek kadar, yeterince.

m. 4412

maga II. *sf.* Bütün, tüm.

m. 1111, 4069, 4074

magada- Hayran olmak, beğenmek.

m.-p-daa 4217

m.-p turup kag- 2605

m.-p 3188, 3660

magalıg *sf.* Görkemli, ihtişamlı, muhteşem.

m. 1721, 2435, 3750

magana → **bagana**

makta- Övmek, methetmek.

m.-p 4390

mal *is.* Mal, hayvan, hayvanlar.

m. 0222, 0301, 0790, 1197, 1231, 1573, 2077, 2427, 2531, 2550, 2758, 3962, 4245, 4462, 4568, 4981, 5038

m.-bile 4412

m.-daa 2973, 4364

m.+dı 0335, 2471, 2853, 2881, 2999, 4278

m.+dıı 1640, 2898, 4120, 4574, 4981

m.+ı 4209, 4373

m.+ın 0068, 2839, 2868, 3004, 3037, 3768, 3807, 4186, 4196, 4490, 4990, 5038, 5044, 5048

m.+ınga 2868

m.+ınıı 4192

m.-la 1630

mal-magan *is.* Hayvanlar, mal.

m. 1689

mal-sürüg *is.* Mal, sürü.

m.+ü+(m.-sürüü) 3995

malçı *is.* Çoban.

m.+zı 1670, 4415

malçın *is.* Çoban, hayvancılık yapan.

m.+nar 0880, 1330

m.+narga 0885, 1337, 1701

m.+nıı 4415

malçın-kulçun *is.* Çoban, hizmetkar.

m.-daa 4431

malçıra- Ezmek, mıncıklamak; sulak ya da bataklık yerde bu şekilde ses çıkmak.

m.-arga 2725

malda- Hayvan gütmek, otlatmak; hayvan beslemek, hayvancılık yapmak.

m.-ar+(1) 0068, 3004, 3807, 4245

m.-p 3037, 4490

maldığ *sf.* Malı, hayvanları olan.

m. 0007, 0619

malgaş *is.* Çamur.

b.-bile (balgaş) 0119

b.+ta (balgaş) 3170

mana- Beklemek.

m.-gan+(1)+(manaan) 2817

m.-gar 2494

m.-p çıt- 3362, 3379

m.-p olur- 2690, 3016, 3301,
4092

m.-p tur- 2912

hünün manaan/hünün

manaan hüüreen dayangan → hün

h. 4432

maḡaa *zf.* Buraya, burada.

m. 0190, 1236

maḡna- Koşmak.

m.-p kel- 0569

maḡnık *is.* Altın veya gümüşle
işlenmiş ejderha desenli ipek
kumaş.

m. 2483

m.+tıḡ 2485

margış- Tartışmak, yarışmak.

m.-kan+(2) 2485, 2487

marjala- Düzeltmek, toplamak.

m.-p 3810

maygın *is.* Çadır.

m. 0896, 0898, 0903, 0904

m.+da 2020

m.+ım 1871

m.+ın 1876

m.+ıvıs 2540

maygın-balgat *is.* Çadır, evler.

m.-daa 0900

mayık *is.* Ayak, ayak tabanı.

m.+tan 2965

meçigey (emçigey?) *is.* Şifacı, hekim.

m.+niḡ 3721

meenii *zm.* Benim, benimki, bana ait.

m. 0994, 1398, 1828, 2459

mees *is.* Dağın güneyi tarafı.

m. 0752, 0754, 1240, 1242,
4297

m.+inde+(meezinde) 3360

m.+inge+(meezinge) 3377

men *zm.* 1. Birinci teklik kişi zamiri,
ben.

m. 0254, 0376, 0399, 0438,
0506, 0621, 0685, 0698, 0709, 0832,
0839, 1001, 1001, 1041, 1062, 1065,
1109, 1203, 1310, 1407, 1408, 1415,
1455, 1457, 1469, 1517, 1582, 1674,
1679, 1758, 1758, 1792, 1794, 1810,
1861, 2009, 2103, 2105, 2188, 2307,
2316, 2389, 2443, 2528, 2562, 2646,
2649, 2727, 2727, 2785, 3220, 3383,
3452, 3460, 3604, 3640, 4059, 4065,
4123, 4159, 4374, 4375, 4379, 4960,
4964

m.-daa 0377, 0384, 1519,
2597, 2803, 3901, 5061

m.+de 0699, 0820, 0920, 1287,
1300, 1661, 1752, 3990, 4599

m.+de-daa 0708

m.+den 4706

m.-dir 4158, 4800

m.+dive 2288

m.+ge+(meḡee) 0378, 0382,
0441, 0687, 0695, 2012, 2112, 2567,
2675, 3610, 3677, 4376, 4378

meni 2494, 2615, 2947, 2957,
3311, 3678, 3775

m.+niḡ+(meen) 0111, 0113,
0134, 0136, 0146, 0147, 0445, 1085,
1125, 1202, 1489, 1871, 2062, 2460,
2530, 2777, 2783, 2854, 2894, 2901,

2963, 2986, 3219, 3264, 3571, 3579,
3999, 4266, 4289, 4343, 4736

m.+niñ-bile+(meeñ) 3790,

2. Fiil çekiminde birinci teklik
kişi.

m. 0141, 0156, 0263, 0377,
0385, 0438, 0442, 0448, 0509, 0621,
0630, 0701, 0703, 0706, 0712, 0715,
0826, 0926, 1001, 1001, 1031, 1126,
1198, 1204, 1207, 1208, 1407, 1408,
1414, 1496, 1517, 1575, 1583, 1584,
1585, 1664, 1667, 1759, 1759, 1764,
1765, 1848, 1865, 1969, 2303, 2324,
2428, 2445, 2451, 2462, 2475, 2493,
2525, 2528, 2541, 2547, 2562, 2563,
2647, 2674, 2803, 2895, 2897, 2899,
2967, 2990, 3046, 3123, 3174, 3221,
3310, 3372, 3373, 3374, 3385, 3386,
3388, 3411, 3446, 3460, 3509, 3512,
3514, 3992, 4053, 4244, 4245, 4375,
4379, 4413, 4595, 4679, 4704, 4711,
4741, 4788, 4806, 4949, 4961, 4964

3. Bildirme yapısında birinci
teklik kişi.

m. 0685, 0698, 0824, 0834,
1290, 1294, 1303, 1416, 1504, 1519,
1581, 1676, 1845, 1860, 2316, 2410,
2650, 2787, 2788, 3674, 3675, 3676,
3999, 4047, 4065, 4158, 4265, 4265,
4432, 4587, 4651, 4776, 4800, 4962

mendi is. 1. Sağlık, esenlik.

m. 3568, 3570

2. Selamlaşma, selam.

m.+niñ 0813, 3984, 4636

mendi-çaagay *zf.* Sağ, esen, iyi bir
şekilde.

m. 2800, 2803, 5001, 5002

mendile- Selamlamak.

m.-geş+(mendileeş) 4580

m.-geş+(meñneeş) 3194

mergen is. Atıcı, iyi atıcı.

m. 1894

m.+niñ 1937

meşke is. Tütün.

m. 4220, 4941

mınça 1. *zf.* Böyle, bu kadar, bunca.

m. 0101

2. *sf.* Böyle, bu kadar, bunca.

m. 4426

mınça- Böyle yapmak, bu şekilde
davranmak.

m.-p olur- 0191

mınçap *zf.* Böyle, bu şekilde.

m. 0927, 2549, 3144, 3643

m.-la 3057

mında *zf.* Buraya, burada.

m. 0528,

m.-la 3482

mındıg 1. *zf.* Böyle.

m. 0065, 0071, 0089, 0099,
0213, 0500, 0612, 0940, 0998, 2544,
2889, 2985, 3008, 3387, 3620, 3718,
3872, 1424, 1835, 1849, 2289, 4056,
4256, 4484, 4572

2. *sf.* Böyle, böylesi.

m. 0075, 4857

mırıñay *zf.* Büsbütün, tamamıyla.

m. (mırğay) 1938, 3619

mıyak is. Dışkı, gübre.

m.+ı+(mıyaa) 2141, 3415

mıygak is. Dişi geyik, maral.

m.+ın+(mıygaan) 3929

mıyıs is. Boynuz.

m.+ın+(mıyızın) 3173

m.+ınıñ+(mıyızınıñ) 3177,

3647

mıyıtıg *sf.* Boynuzlu.

m. 3121, 3132, 3176, 3445,

3645

moga- Yorulmak.

- m.-ar+(2)** 0376
- m.-vas+(2)** 0372, 4370
- moga-tur-** Yorulmak.
- m.-ar+(2)** 4374
- m.-uptuve** 4371
- olduruk** *is.* Atlas kemiği.
- m.+u+(olduruu)** 0564
- moğ** *e.* Şüphe ve soru bildiren pekiştirme edatı.
- m.** 0333, 0374, 3680, 4371
- moora-** Bayılmak.
- m.-vas+(2)** 4370
- moorla-** Teşrif etmek.
- m.-p** 3904, 2802
- m.-p kel-** 3451
- moyun** *is.* Boyun.
- m.+un+(moynun)** 1420
- m.+unda+(moynunda)** 3429, 3438
- m.+undan+(moynundan)** 3696
- mög-** Şahlanmak.
- m.-dü** 4389
- m.-geş** 0357, 4369
- m.-üp+(mööp) kel-** 4368
- m.-üp+(mööp) turup ber-** 4367
- m.-ürü-bile+(möörü)** 4368
- mög-dıvıla-** Şahlanmak, sıçramak.
- m.-üp+(mööp) d.-arga** 0364
- m.-p kel-** 0359, 0369
- möge** *is.* Yiğit, pehlivan, güreşçi.
- m.** 0712, 1157, 1537, 1928, 1366, 1377, 1378, 1396, 1410, 1510, 1526, 1710, 1729, 1731, 1751, 1760, 1830, 1860, 1956, 1972, 1996, 2051, 2061, 2083, 2153, 2208, 2288, 2300, 2328, 2347, 2376, 2368, 2380, 2381, 2383, 4016, 4727
- m.+den** 2099, 1493, 2100, 4086, 4087
- m.+ni** 2388
- m.+niğ** 1323, 1368, 1694, 2845, 2870, 4014, 4021
- mögey-** Eğilmek; saygı göstermek.
- m.-ip kel-** 3753, 4662
- möngün 1. is.** Gümüş.
- m.** 0471, 1863, 3489, 4494
- m.+nü** 4671
- 2. sf.** Gümüş, gümüşten yapılmış.
- m.** 0604, 0946, 0989, 1072, 1477, 3072, 3202, 3738
- möörey is.** Yarış, yarışma.
- m.** 0937, 0941, 0994, 1398, 1752, 1828, 1847, 1868, 1873, 1955, 1958, 1999, 2082, 2152, 2207, 1867, 2449
- m.-bile** 1091, 1496, 1832
- m.+ge-daa** 0939
- m.+ni** 1098, 1501
- mun-** Binmek; sürmek.
- m.-ar+(1)** 4322, 4357
- m.-ar+(2)** 0580, 3831, 4317
- m.-arıl** 1962
- m.-gaş** 1181, 1210, 1378, 1777, 2282, 2402, 2495, 2632, 2856, 2873, 3001, 3003, 3005, 3137, 3854, 4460, 4742, 5019
- m.-up** 3806, 3804, 3808
- m.-up al-** 2899, 3409, 3449
- m.-upkaş,** 1432, 4847
- mundur-** Bindirmek.
- m.-bas+(1)** 0342
- m.-gaş** 4188, 4190, 4360, 4438

muñçul- Sıkıntı çekmek, kederlenmek.

m.-ar+(2) 2626

m.-up 3626

muñçura- → **muñçul-**

muñğagda- Sıkılmak, bunalmak.

m.-ar+(2) 3413

m.-y ber- 3459

muñgak *sf.* Üzücü, keder verici, kederli.

m. 0718

muñgara- Bunalmak, sıkılmak, üzölmek.

m.-ar+(2) 3344

m.-p 3410

muñgara- dengere- Çok bunalmak, sıkıntı çekmek.

m.-gen+(1)+(muñgaraan-dengereen) 0392

m.-p 3337

murnap *zf.* Önce, ilk olarak.

m. 2855, 2877, 4203

murnay *zf.* Önce, ilk olarak.

m. 0073

murnu *is.* Ön.

m. 2257

m.-bile 2503

m.+nda 0519, 0895, 0903, 1630

m.+nga 2752

murnunda *zf.* Önceden, evvel.

m. 0003

murnundaazi *zm.* Öndeki.

m. 2734

m.+niñ 2749

murnuu *sf.* Güney, güneydeki.

m. 2761

murnuu çük Güney.

m. 0608, 0723, 1211, 1590, 1856, 4583, 4646

mün *is.* Çorba.

m.+ün 0184

-N-

nayır *is.* Bayram, şenlik, toy.

n. 4418, 5040

n.+ga 2833

n.+tı 2546

n.+ın 3820, 5040, 5042

nayır-doy *is.* Bayram, şenlik, toy

n.-daa 4449

nayır-la- Bayram yapmak, şenlik yapmak, kutlama yapmak.

n.-gaş+(nayır-laaş) 3545

nazı *is.* Yaş, çağ.

n. 0079, 4736

nazı çet- Yaşlanmak.

n. 4704

nazı döğü- Yaşlanmak.

n. 0916, 4511

nazıda- → **nazıla-**

nazıla- Yaşlanmak.

n.-p 5050

nazın *is.* Yaş, çağ.

n. 0008,

n.+ıñ 5050

nege- İstemek, talep etmek.

n.-p 4806

n.-p çoru- 3902

n.-p kel- 4707

n.-ves+(1) 4949

neme- Ekleme, ilave etmek.

n.-er+(1) 0712

nemeş- Ekleşmek, ilave olmak.

n.-ip+(nemejip) kel- 1157,
2368

nogaan *sf.* Yeşil.

n. 4208

nomçu- Okumak.

n.-p (omçup) 2998, 2781, 3692

n.-p kör- (omçup) 3526, 4663

nomna- Söylemek; öğretmek;
nasihatte bulunmak.

n.-p 2147

-O-

oçur *is.* Budist inanca göre mutlaklığın
işareti olan bir sembol ya da bu
semböl taşıyan alet.

oçur baglaaş "oçur" işlemeli at
bağlama direği.

o. 4225

oda- Ateşlemek, yakmak.

o.-p 1914, 1942, 2698

odag *is.* Ateş, ocak.

o.+ımda+(odaamda) 2461

o.+ınçe+(odaançe) 1992, 2086,
2463, 2515

o.+ınga+(odaanga) 0231,
1961, 1981, 2087, 2149, 2157, 2204,
2317, 2464, 2606, 2754, 2797, 2835

odaglan- Ateş yakmak, ateş yakıp
konaklamak.

o.-ip al- 2042

odarlat- Hayvanları otlatmaya
götürmek, göndermek.

o.-ip+(odarladıp) 3830

odur- Kırmak, yarmak.

o.-a 1479, 1713, 1716, 1742,
1745, 1819, 1822

odurul- Kesilmek, yarılmak, kopmak.

o.-baan+(1) 0996

oglaa *is.* Ürkek, hızlı at.

o. 0333

oglu → **ool**

ok I. *is.* Ok.

o. 0285, 0980, 1048, 1387,
1464, 1733, 1799

o.-daa 1372

o.+tarın 4861

o.+tu 0705, 4845

o.+u+(ogu) 0993, 1076, 1395,
1747, 1817, 2036

o.+um+(ogum) 0713

o.+un+(ogun) 0321, 0973,
1038, 1397, 1452, 1481, 1718, 1827,
2030

o.+uñ+(ogun) 4953

karak ogu → **karak**

karanın ogu bolgan → **karak**

ok II. *ünl.* Oy! Ah!

o. ködek 2966

ok-bijek *is.* Ok ve bıçak.

o.-bile 2193

o.+in+(ogun-bijeen) 2172

ok-ça *is.* Ok ve yay.

o.+η 0334

ok-çemzek *is.* Levazım, mühimmat.

o.+in+(o.-çemzeen) 0337,
0425, 0648

okkul- → **ottul-**

okpan-çikpen *is.* Yiğit, cesur.

o. 4617

okta- Atmak, fırlatmak.

o.-p 2362, 4134

o.-p berip tur- 4861

o.-p tur- 2363

o.-pkan 3194

o.-pkan-daa 2203

o.-p-tır 2278

oktug *sf.* Oklu, oku olan.

o. 0019

ol 1. *zm.* Üçüncü teklik kişi ve işaret zamiri; o.

o. 1139, 2164, 3069, 3075, 3076, 3345, 4483

ol-daa 2490, 2625, 5060

o.+çe 0270

o.+dan+(oon) 0228, 1088, 2567, 3606, 0898

o.+duva 4520

o.+ga+(aḡaa) 0621, 1685, 2674, 2225

o.+nu+(onu) 0049, 0142, 0157, 0171, 2141, 2233, 2474, 2599, 2652, 3621, 3658, 3898, 4301, 4303, 4321

o.+nuḡ+(ooḡ) 0034, 0052, 0120, 0123, 0174, 0145, 0437, 2448, 0627, 0869, 0881, 0905, 0938, 0961, 0966, 1633, 2033, 2227, 2614, 2665, 2667, 2825, 2826, 2830, 3118, 4161, 4293

o.+nuḡ-bile+(ooḡ) 0224, 1133, 1137

oozu 0291, 3286

oozunuḡ 3203

2. sf. İşaret sıfatı; o.

o. 0046, 0056, 0060, 0350, 0353, 0354, 0399, 0478, 0480, 0577, 1075, 1108, 1118, 1516, 1520, 1613, 1621, 1721, 1749, 1726, 2216, 2306, 2320, 2377, 2487, 2430, 2481, 2513, 2600, 2664, 2681, 2755, 2833, 2849, 2852, 2853, 2874, 3058, 3151, 3164, 3210, 3214, 3229, 3341, 3458, 3494, 3495, 3525, 3560, 3603, 3633, 3640, 3760, 3887, 4014, 4083, 4242, 4270, 4275, 4284, 4321, 4356, 4466, 4519, 4613, 4705, 4712

o.-la 4276

3. Bildirme yapısı üçüncü teklik kişi.

o. 3413, 4717

4. İyelik ekli sıfat-fiillerle birlikte kullanılarak yüklem bir unsuru olur.

o. 1762, 2065, 2887, 3458

o.-dur 1024, 1425, 1426, 1780, 2353, 4261

5. zf. *Daha, daha da, öylece, o şekilde* gibi anlamlarda zarf olarak kullanılır.

o. 0163, 0200, 0251, 0357, 0429, 0488, 0404, 0613, 0888, 0909, 0915, 1214, 1351, 1625, 2040, 2271, 2891, 3130, 3424, 3613, 3625, 3665, 3873, 4028, 4204, 4251, 4271, 4287

ol-la 0076, 0886, 1338, 1341, 1593, 1702, 3769, 4984, 4997

ol heveer O şekilde, öylece.

o. 3392

ooḡ soonda Ondan sonra, sonra.

o. 2582, 2677

oon iḡay Ondan başka, ayrıca; sonra, daha sonra.

o. 0179, 0716, 4236, 4726

ında çüü boor/çüü boor
ında/çüü boor onu → **çüü**

b. 1912, 2230, 2528

ol-bo 1. *zm.* O ve bu; her, her bir.

o. 2705, 3964, 4568

2. zf. Oraya buraya.

o. 2123, 2936

olar *zm.* Onlar; 3. çokluk kişi ve işaret zamiri.

o. 0488, 1369, 2204, 2227, 4251

o.-bile 1621

o.+ı 3611, 3662

o.+ın 0085, 2806

o.+ınga 2629
o.+nı 0183, 0611, 1331, 3765
o.+nıñ 3335, 3660, 3777
olbuk *is.* Halı, keçe, şilte.
o. 0960, 0964, 2556, 2558
o.+un+(olbuun) 1571
o.+un+(o.-kuduzun) 1190,
4638
olbuk-şiree *is.* Halı ve sehpa.
o.+zin 2438, 2635
olça *is.* Ganimet, mal.
o. 4123
olçala- Kazanmak, ele geçirmek.
Yağmalamak.
o.-p ap çoru- 4174
olur- 1. Oturmak.
o. 3754
o.-a 1027, 1443, 4338
o.-a kag- 0322
o.-ar+(1) 2585, 2587
o.-ar+(2) 0582, 1367, 1368,
4168
o.-gan+(1) 0962, 0966, 1921,
2560, 2835, 4631
o.-gan+(2) 2020
o.-up al- 2558, 4116, 4827,
4939
o.-up ber- 3114, 3282, 3296
o.-up kag- 3516
2. Yaşamak, yaşamını
sürdürmek.
o.-up 4283
3. Diyaloglarda konuşma
ifadelerinde önce -gaş ya da –a zarf-fiil
eklerini alarak bağlayıcı olarak
kullanılır.
o.-gaş 0144, 0253, 0258, 0260,
0266, 0436, 0444, 0694, 1105, 1194,

1200, 1402, 1418, 1500, 1510, 1768,
1830, 1882, 1963, 1976, 1993, 1996,
2153, 2208, 2441, 2447, 2457, 2564,
2648, 2657, 2776, 3153, 3256, 3275,
3312, 3322, 3329, 3578, 3628, 3639,
3877, 3886, 4231, 4645, 4700, 4710,
4732

4. Olmak, bulunmak, durmak.

o.-arga 1878

5. (*yardımcı fiil*) -(I)p zarf-fiil
eki almış fiillerle birlikte kullanılarak
şimdiki zaman kipini ve süreklilik
birleşik fiillerini oluşturur.

o. 2596, 2683, 3026, 3036,
3301, 3351, 3474, 3642, 3643, 3657,
5052

o.-a 1523

o.-ar+(1) 0191, 0424, 0438,
0442, 0598, 2534, 3115, 3498

o.-arda 4251

o.-arga 0603, 0650, 0789,
0902, 1230, 1629, 1932, 2040, 2055,
2496, 2738, 2977, 2982, 3016, 3190,
3367, 3496, 3668, 3670, 3867, 3961,
4028, 4148, 4207, 4477, 4543, 4561,
4566, 4626, 4756

o.-ar-dır 1883

o.-da 1/0968, 1/1117, 1/1172,
1/1390, 1/2457, 1/3013, 1/3620,
1/3861, 2/0781, 2/0814, 0502, 0613,
0660, 0808, 1942, 2167, 2638, 2698,
2700, 3017, 3078, 3873, 4092, 4699,
4746, 4943

o.-gan+(1) 1639, 1763, 1995,
2060, 2180, 2637, 2656, 2690, 2756,
3084, 3142, 3461, 3464, 3465, 4241,
4423, 4714

o.-gan+(2) 0458, 2455

o.-gan-daa 1499

o.-gan-dır 2743, 3128

o.-ganın 1723

o.-gannar-dır 0185

o.-gaş 0100, 0168, 0513, 0449, 0599, 0741, 1222, 2516, 2607, 2991, 3181, 3213, 4384, 4468, 4508

o.-gay 1914

o.-lar 2160

o.-larda 1910, 2228

o.-ugar 2844

o.-uçar 2540

o.-up 0086, 0638, 1980, 2156, 2215, 2579, 3778

o.-up-tur 0329, 0507, 0688, 0693, 0737, 0908, 1033, 1104, 1146, 1189, 1199, 1487, 1509, 1518, 1528, 1578, 1869, 1934, 2000, 2119, 2250, 2332, 2440, 2490, 2581, 2629, 2774, 3052, 3148, 3222, 3342, 3389, 3454, 3580, 3624, 4032, 4097, 4180, 4223, 4230, 4250, 4390, 4542, 4675, 4681, 4686, 4698, 4739, 4750, 4760, 4856, 4920, 4988

6. Birleşik fiil çekimlerinde ek-fiil fonksiyonunda kullanılır.

o.-up-tur 0393

o.-up-turlar 3785

olurt- Oturtmak.

o.-ur+(2) 4456

o.-kaş 3050, 4450

o.-u 3280, 3295

o.-up 2437, 3755, 4637

o.-up kag- 4691, 5052

o.-uur+(1) 2482, 2485

olut *sf.* Oturan; yerinde oturan, duran, bulunan.

o. 4072

omçu- → **nomçu-**

omna- **somna-** Söylemek; yakarmak; dua etmek. (**omna-** → **nomna-**)

o.-p 1552

on *sf.* On.

o. 0867, 0867, 0868, 1325, 1325, 1709, 1709, 2360, 2361

on aldı *sf.* On altı.

o. 0032, 0303, 4873

on beş *sf.* On beş.

o. 0781, 1269, 1615, 2789

onçala- Saymak, kontrol etmek, yoklamak.

o.-p onçalap 3810

on ses *sf.* On sekiz.

o. 3015

oñ I. *sf.* Sağ (taraf).

o. 0311, 0690, 2360, 2928, 3597

oñ II. *e.* Pekiştirme edatı.

o. 2203

oñga- kagı- Çok susamak.

o.-gan+(2)+(oñgaan-kagaan) 2007

oñgar *is.* Çukur, kuyu, çukurluk yer.

o.+ga 2706

oñga- suksa- Çok susamak.

o.-gan+(1)+(oñgaan-suksaan) 2044

oo *e.* Pekiştirme edatı.

o. 3673, 4888, 5052, 5059

oo-horan *is.* Zehir, ağu.

o. 2047

oojurga- Sakinleşmek, rahatlamak.

o.-p 1950, 2431, 3659

- oojurgat-** Yavaşlatmak;
sakinleştirmek.
- o.-ı+(oojurgadı)** 2429
- o.-ıp+(oojurgadı)** 4154
- o.-ıp+(oojurgadı) çor-** 4262
- ook** *ünl.* Oy! Ah!
- o.** 3207
- ool** *is.* Oğul, evlat; genç erkek, delikanlı.
- o.** 0082, 0807, 0819, 0860, 0943, 0999, 1015, 1272, 1278, 1286, 1306, 1406, 1413, 1650, 1660, 1757, 3245, 3261, 3681, 3682, 3979, 3989, 4000, 4020, 4235, 4259, 4325, 4377, 4387, 4408
- o.-daa** 1428, 1698, 1774, 3253, 4403, 4443
- o.+dar** 0720, 2511, 2540, 3017, 3671
- o.+dar-bile** 2496
- o.+darnı** 2498, 2503
- o.+du** 0087, 2506
- o.+du-daa** 4436
- o.+du** 2504, 3286, 4364
- o.+ga** 2481, 4305, 4398, 4410, 4426
- o.+u+(oglu)** 1843, 3232, 3581, 3588, 3655, 4266, 4316, 4502, 4649, 4774
- o.+u-bile+(oglu)** 5021
- o.+um+(oglum)** 0817, 0834, 0855, 0940, 1195, 1198, 1284, 1305, 1315, 1327, 1566, 1658, 1676, 1687, 1696, 2007, 2044, 2424, 2428, 2454, 2565, 2568, 2571, 2640, 2658, 2796, 3693, 4009, 4264, 4317, 4343, 4386, 4392, 4405, 4433, 4486, 4503, 4510, 4520, 4582, 4589, 4602, 4608, 4615, 4617, 4643, 4657, 4664
- o.+umnun-daa+(oglumnun)** 0134
- o.+un+(oglu)** 4164, 4359, 4529
- o.+unga+(oglunga)** 3303, 4509
- o.+unun+(oglunun)** 3243, 5048
- o.+un+(oglu)** 4158, 4244
- o.+unga+(oglunga)** 3743
- o.+uvuska+(ogluvuska)** 4470
- oolak** *is.* Küçük oğul, genç oğlan.
- o.** 3987
- ooldug** *sf.* Oğullu, oğlu olan.
- o.** 3386
- oon** *zf.* 1. Oradan.
- o.** 1870, 4130
2. Sonra, sonradan, daha sonra.
- o.** 1123
- oon-moon** *zf.* Oradan buradan, her taraftan.
- o.** 2382
- oor-** Koparmak.
- o.-a** 2363
- oorga** *is.* 1. Omurga, sırt, arka.
- o.+zınçe** 1874
2. Dağ sırtı.
- o.** 1363, 1727, 3958
- o.+nı** 0954, 0956, 1361, 1724
- oorgala-** Sırtını ateşe dönmek, ateşin yanına yatmak.
- o.-p** 0765, 1251
- oorul-** Kopmak.
- o.-u+(oorlu) ber-** 2131
- o.-up+(oorlup)** 0564
- or-** Diyaloglarda konuşma ifadelerinde önce bağlayıcı bir unsur olarak kullanılır.
- o.-gaş** 12570, 2669, 3242, 3247, 3261, 3266, 3325, 3343, 3455,

3497, 3567, 3569, 3630, 4472, 4716, 4735, 4979

1. (*yardımcı fiil*) -(Dp zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte kullanılarak şimdiki zamanı ve süreklilik birleşik fiillerini oluşturur.

o.-da 0794, 1595, 3626

o.-gan+(1) 3916, 4627

o.-ganın 0262

o.-gaş 1593, 1949, 3524

o.-lar 2166

2. Birleşik çekimli fiillerde ek-fiil fonksiyonunda kullanılır.

o.-gan+(1) 3459

ora-çaza: ora-çaza sogar Parçalamak, paramparça etmek.

o. 2034

oraldaş- Uğraşmak, çabalamak.

o.-kan+(2) 3483

oran is. 1. Yurt, memleket.

o. 1292, 4123

2. Dünya, yer yüzü.

o.+nga 3046

o.+nıñ 3025, 3032, 3045

3. Mitolojik âlemler; orta dünyanın dışında alt ve üst âlemler.

o.+ga 3140

o.+nıñ 3186, 3187

aldı oran Alt dünya.

o.+da 3138

oran- Piskırmak.

o.-ıp 0209

oran-çurt is. Yurt, ülke, memleket.

o.+u 4208

o.+un 4207

o.+unuñ 4229

o.+uñ 4233

o.+uvuşçe 2800

oran-tağdı is. Yeyüzü; yurt, vatan; tabiat, doğa.

o.+nıñ 0474

o.+vıs 0439

oran-turlag is. Yurt, memleket.

o.+ıgarje+(turlaagarje) 3903

orgu sf. Düz, pürüzsüz (arazi).

o. 2042, 4294, 4388

orgula- Düzlemek.

o.-gaş+(orgulaaş) 2908, 5023

o.-p 0664

orlan sf. Cesur, atak.

o. 4293

orta I. zf. 1. Oraya, orada.

o. 0749, 1613, 3926, 4270

orta II. sf. Normal, sıradan; iyi.

o. 4026

orta III. bağ. 1. -Ar ekli fiillerden sonra gelerek "o sırada, o anda" anlamını verir.

o. 0347, 0540, 0543, 0558, 0559, 0560, 0562, 0986, 1069, 1156, 1389, 1474, 1541, 1739, 1943, 2031, 2032, 2071, 2124, 2129, 2131, 2292, 2358, 2367, 2393, 2716, 3100, 3193, 3205, 4330, 4338, 4361, 4831, 4840, 4842

2. Yükleme hâlindeki isimlerden sonra gelerek yönelme ya da bulunma bildirir.

o. 0542, 1541

ortaa is. Orta, ortası.

o. 0047, 0460

ortu is. 1. Orta.

o.+zu 0968, 1933, 4200, 4995, 4999

o.+zun 1479

o.+zunda 0108, 0881, 1631, 2506, 3963, 4821

o.+zunga 1514, 2482

2. Arasında, arasından.

o.+zundan 1197, 1574, 3582, 4980, 4981, 4982

dün ortuzu → **dün**

kiji ortuzu Orta yaşlı.

o. 4705

ortun *sf.* Ortanca.

o. 3034

oruk *is.* Yol; yolculuk.

o. 2480, 2497, 2852, 2900, 4149

o.+tuŋ 3522, 3531

o.+un+(oruun) 4714

o.+unga+(oruunga) 3736

o.+unuŋ+(oruunuŋ) 3519

o.+uŋ+(oruuŋ) 0880

oruk çayla- Yolunu kaybetmek, yanılmak.

o. 2291, 2303, 4152, 4424

oruk-çirik *is.* Yol.

o. 2887, 4201

o.+ti 4299

orun *is.* Yer, mahal, mevki.

o.+u+(ornu) 0165, 2897, 2908

o.+un+(ornun) 5023

o.+unga+(ornunga) 0168, 0172, 2922, 5026

orzuk-kerjek *is.* Kazma ve keser.

o. 0663

oskun- Kaybetmek, yitirmek.

o.-duŋ 3127

amı-tın oskun- → **amı-tın**

o.-gay 0551

daŋgıraan oskun- → **daŋgırak**

oška- Okşamak.

o.-p 3021

oškaş- Okşaşmak, birbirini okşamak.

o.-ip+(oškajıp) 2804, 3696

ot I. is. 1. Ot.

o.+tan 3836

2. İlaç, ot, şifalı ot, kocakarı ilacı.

em-şagaan (sagaan) dom-şagaan (sagaan) ot/em-dom ot

o. 3721

o.+u-bile+(odu) 0594, 2694, 3722

düşkün-şagaan ot

ottug-horan ot/ottug-kara ot

o. 1136

o.+u+(odu) 1132

o.+u-bile+(odu) 3120

o.+un+(odun) 2697, 2747,

o.+uŋ-bile+(oduŋ) 2679

ot II. is. 1. Ateş.

o. 1464, 1733, 1947, 1952, 3423

o.+ka 0174, 2748

o.+u+(odu) 0981, 1049, 1387, 1799, 2247

o.+un+(odun) 0052, 0759, 1247, 1877, 1917, 2745, 3424, 3935, 4137, 4550

ot adaa Çadırın eşiği ile ocağın arası.

o. 3238, 3271, 3280, 3295

o.+un+(odun) 4365, 4936

ot-sigen *is.* Ot.

o. 0233, 1636

otta- Otlamak.

o.-ar+(2) 0221

o.-p kel- 3368, 3352

ottug I. *sf.* Otlı, otu olan, otu çok olan.

o. 4213

ottug II. *sf.* Ateşli, ateşi yanan.

o. 1939, 1913, 2697, 2679, 2747

ottug-karaktıg/karaanda

ottug → **karak, karaktıg**

o. 0720, 4616

ottug-horan ot Güçlü, etkili ot; ilaç; ağı.

o. 1132, 1136, 3120

ottug-çattıg *sf.* Yada taşı olan; ateşli, güçlü etkisi olan yada taşı; büyüülü, sihirli.

o. 2650

ottul- Yakmak.

o.-up tur- (okkul-) 0177

ovaa *is.* Yığın, küme.

o. 0427, 0428

ovaala- Toplamak, yığmak, kümelemek.

o.-p turup ber- 0428

oy I. *ünl.* Oy! Ah!

o. 3457

oy II. *is.* Çukur.

o.+un 4212

oyun oya, çigin çire çurtta-

Mutlu mesut yaşamak, hayatını sürdürmek.

o. 5058

oy IV. *sf.* Kısa tüylü deri, post.

o. 0038, 2231

oy-çık *is.* Çukur, çukurluk, vadi.

o.+te 0227

oy- I. Oymak, delmek, yontmak.

o.-a 1222, 4295, 4539

o.-a-daa 4388

o.-up 0663

oyun oya, çigin çire çurtta- → **oy II.**

o. 5058

oy- kıy- Kaçmak, kaçıp gitmek.

o.-ıp 2184, 2190

oya-çaza *zf.* Oyarak,deşerek.

o. 0360

oybak *is.* Delik, çukur.

o.+ındıva+(oybaandıva) 2367

oylat- Sürmek, kaçırarak, kovalamak.

o.-ıp+(oyladıp) 2983

o.-ıp+(oyladıp) çoru- 4329

o.-ıpkaş+(oyladıpkaş) 4176

oyna- 1. Oynamak; vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak.

o.-ar+(2) 3793, 3797

o.-p 0091, 0115

o.-p kag- 3031, 3033

o.-p tur- 0104, 0127

o.-p çorup tur- 0163

2. Müsabaka yapmak, yarışmak.

o.-gan+(1)+(oynaan) 3684

o.-p tur- 3672

oynaar-kıs *is.* Oyuncak bebek.

o. 3116, 3185

o.+ı+(o.-kızı) 3187

oynaar-kıstıg *sf.* Oyuncak bebeği olan.

o. 3651

oy-oy *ünl.* Oy! Oy oy! Endişe bildiren bir ünlem.

o. 3197, 3466

oyta: **oyta düş-** Arkaya doğru düşmek, sırt üstü düşmek.

o. 0566, 1026, 1442, 1783, 4152

oytala- Arkaya düşmek, geriye doğru düşmek.

o.-p al- 2722

oytur *zf.* Geri, arkaya doğru.

o. 0586, 1237

oyul- Oyulmak,deşilmek.

o.-up+(oylup) 0726, 3713, 3918

oyun *is.* Oyun; yarış, müsabaka.

o. 0098

o.+unuş 0133

oyus- Anlatmak, benzetme yapmak, başka bir biçimde ifade etmek.

o.-up+(oyzup) 3577

o.-ur+(2)+(oyzuur) 3550

ozañ *is.* Yıkılmış ağaç.

o. 2191

-Ö-

ödürek *is.* Ördek.

ö.+in (edireen) 2721

ö.+iniñ (edireeniñ) 2702, 2725

ö.+ten (edirek) 2675

ö.+ti (edirek) 2689, 2691

ög *is.* Çadır, yurt.

ö. 0119, 2459, 2497, 2897, 2908, 3234

ö.-daa 0165

ö.+de 3637

ö.+den 2514, 3235, 3289, 3463, 4172

ö.+ge 1567, 2425, 2480, 2481, 2499, 2545, 2635, 3270, 3290, 3468, 4173, 4668

ö.+je 2433, 3465, 4626

ö.+ler 3965

ö.+leri-bile 4276

ö.+nü 0957, 1196, 1573, 2427, 2978, 2979, 2999, 3506, 3586, 3640, 4678, 4682, 4688, 5049

ö.+nüñ 0963, 2537, 2546

ö.+ü+(öö) 4006

ö.+üm+(ööm) 0113

ö.+ün+(öön) 4168, 5037

ö.+ünçe+(öönçe) 3227, 4170

ö.+ünde+(öönde) 4004, 4609

ö.+ünge+(öönge) 3566, 3700, 4452, 4730

ö.+ünüñ+(öönüñ) 0165, 0168, 0172, 2922, 5023, 5026

ö.+üñ+(öön) 0114, 2566

ö.+ünge+(öönge) 2454, 3277

öge- **daga-** Ovmak, sıvamak, sıvazlamak.

ö.-p kör- 1133

ö.-ptarga 1137

ögle- Çadır kurmak, çadır dikmek.

ö.-gen+(1)+(ögleen) 2978

ö.-geş+(ögleeş) 5037

ö.-p 5029

öglüg-baştıg *sf.* Evli.

ö. 0619

öjeen *is.* Öç, intikam.

ö.-daa 4945

öjeeti *is.* Kin güdülen kişi, düşman, hasım.

ö. 4779

öjeş- Tartışmak, inatlaşmak.

ö.-ip+(öjejp) çoru- 2397

öjür- Söndürmek.

ö. 2270

öl *sf.* Yaş, ıslak.

ö. 0736, 2264

öl- Ölmek.

ö.-beyn 0631

ö.-gen+(1) 2758, 2938

ö.-gen+(2) 0226, 0658, 2397,
2937

ö.-genin 0568

ö.-üp kag- 0564, 2395, 3101

ö.-üp kal -2934, 3111

ö.-ür+(1) 0630, 1114

ö.-ür-le 0630

ö.-ürü 1426

ö.-ürün 1439

ö.-ze-daa 2398

öle *sf.* Kır, kır renkli.

ö. 0535

ölüg-dirig *is.* Ölü-diri.

ö.+in+(ö.-diriin) 3862

ölüm *is.* Ölüm.

ö.+den 4618

ölür- Öldürmek.

ö.-beğer 3013

ö.-er+(2) 4119, 4127

ö.-gen+(2) 3054, 4120

ö.-gen-dir 3217

ö.-geş 4963

ö.-üp 0202, 2811, 2813, 0247,
0248

ö.-üp kag- 3103

ö.-ze-daa 3775

ölürt- Öldürtmek.

ö.-keş 3421

ö.-ürü 1780

öndür *sf.* Büyük, çok büyük, ulu.

ö. 0657

öndür-bedik *sf.* Çok büyük, ulu.

ö. 4562

öñ I. *is.* 1. Renk.

ö. 0610

ö.+ün 2485

öñ II. *is.* Eş, dost.

ö.+ü 4779

öñ-tala *is.* Eş, dost.

ö. 4657

ö.-daa 4785

öñgür *is.* Renkli, parlak.

ö. 4208

ö.+ün 4229

öñgür-çaraş *sf.* Parlak, güzel.

ö. 4233

öñnüg-çüstüg *sf.* Meşhur, şanlı, sanlı.

ö. 1694, 1710, 1860, 2288

öök *is.* Düğme.

ö.+ün+(öögün) 3015

ööndele- İyileşmek.

ö.-ves+(1) 0102

öör *is.* 1. Arkadaş, eş dost, arkadaşlar.

ö.+ü-bile 2516

ö.+ünge 1907, 1982, 2755

ö.+ün-bile 4144

2. Grup, bölük.

ö.+ü 2146, 2400

3. Hayvanlar için eş, eşler.

ö.+ü 4290

öören- Öğrenmek.

ö.-ip 4464

ö.-ir+(2) 0434

ööret- Öğretmek, eğitmek (atı).

ö.-ip+(ööredip) 4322

öörlüg *sf.* Eşli, dostlu.

ö. 2647

öörü *zf.* Yukarı, yukarı doğru.

ö. 2437, 3012, 3018, 3755, 4090, 4215, 4637, 4911

öörü- Sevinmek, memnun olmak.

ö.-geş+(ööreeş) 2546

ö.-p 0286, 0722, 1439, 3172, 3621

öörü-kudu *zf.* Yukarı aşağı.

ö. 0517, 0901, 1349, 1706, 2715, 2821

öpeeliktet- Koşturmak, dört nala gitmek.

ö.-ip+(öpeeliktedip) 1434, 1778

öpey-aan *ünl.* Bebek avutmada kullanılan bir söz.

ö. 3646, 3646, 3646, 3648, 3648, 3650, 3650, 3652, 3652, 3654, 3654, 3656, 3656

öpeyle- Bebek avutmak, uyutmak.

ö.-p olur- 3642, 3643, 3657

örge *is.* Tarla faresi.

ö.+zin-daa 0247

örge-küske *is.* Fare, tarla faresi.

ö. 0201

örgee *is.* Otağ, saray, han gibi yüce kişilerin çadırı.

ö.+niñ 0895, 4624

ö.+zinge 1570, 2828

örte- Örkleme, bağlamak.

ö.-y 0530

örteñzit- Yanık kokusu salmak.

ö.-i+(örteñzidi) 0736

örttedir *zf.* Yakarak, yanmasına yol açarak.

ö. 0947, 0991, 1073, 1393, 1478, 1714, 1717, 1743, 1746, 1820, 1823

örttet- Yakmak.

ö.-ip+(örttedip) **kag-** 2225

ö.-ipkeş+(örttedipkeş) 4137

örü 1. *zf.* Yukarı.

ö. 0912, 2716, 3754

2. e. (*yükleme hâli ile birlikte*) Yukarı.

ö. 4022

ös- Büyümek, gelişmek (canlılar için).

ö.-e+(öze) ber- 1781

ö.-pes+(1) 0102

ö.-üp+(özüp) kel- 0246, 0288, 0495, 4467

ölür tın çok, özer nazın çok →

öl-

öske 1. *is.* Başka, diğer; diğeri, başkaları.

ö.+leri 2511

ösküs-çağıs *sf.* Öksüz.

ö. 0824

öşkü *is.* Keçi.

ö.+zü 4210

öt- **1.** Arasından geçmek, delip geçmek.

ö.-keş 0987

ö.-keş 1070, 1390, 1475, 1740, 1817, 3716

2. Geçmek, geçip gitmek.

ö.-e+(öde) 1158

ö.-üp+(ödüp) tur- 3420

ötkün *sf.* Çok, çok sayıda (mal, hayvanlar).

ö. 1668

öttün- Taklit etmek.

ö.-üp-tür 3644

öttür *zf.* Arasından, içinden; geçerek; delerek.

ö. 0944, 1711

öttür- Geçirmek.

çıgaan öttür- → **çıgaan**

- övür** *is.* Güney, güney taraf.
ö.+ünden 0923, 1290, 1663
ö.+ünnen 0823
- öy I.** *is.* Zaman.
ö.+ü 3735, 4019, 4249, 4613, 4707
ö.+üñ 2641
- öy II.** *zf.* Tam, uygun.
ö. 4243,
- öyle-** Uygun olarak ayarlamak, uygun hâle getirmek.
ö.-p 2812
- öylüg** *sf.* Ölçülü, belli bir ölçüde.
ö. 3836, 3837
- özek** *is.* Öz, iç; ağacın gövdesi, içi.
ö. 2509
- özen** *is.* Çukurluk.
ö. 4210
ö.+iniñ 3350
- P-**
- pak** *is.* Avurt içi.
p. 2578, 4879
- pakta-** Ağzına almak, yudumlamak, içmek, yemek, yutmak.
p.-p 3272, 3291, 3239, 3240
p.-p al- 2008, 4879
p.-p turup ber- 3273, 3292
- par-arzılañ** *is.* Kaplan ve aslan.
p. 1060, 1808
- paş** *is.* Kazan, büyük tencere.
p. 0037, 3414
p.+ı+(pajı) 0181
p.+inga+(pajinga) 0778, 1266, 4552
p.+ta 2043
- pat** *zf.* 1. Zor, güç, zar zor, güçlkle
p. 2895, 3181
p.-la 4342
 2. Bütünüyle, tamamıyla.
p.-la 2974, 3444
- S-**
- saada- I.** Geç kalmak, gecikmek.
s.-y ber- 1207, 1584
- saar :** **kara saar idik** Siyah telatin çizme.
s. 0315, 4238, 4308
- saaskan** *is.* Saksagan.
s.-daa 0167
- saat** *is.* Geç, gecikme.
s. 1209, 1586, 4073
- saat-doktaal** *is.* Gecikme, geç kalma.
s. 2801
- saattan-** Gebe kalmak.
s.-gaş 0080, 0083
- saazın** *is.* Kağıt.
s. 1889, 1944, 2779, 2925, 4499, 4659
s.+bile 1895
s.+ga 4683
s.+narbile 1909
- sag-** Sağmak.
s.-ıp+(saap) tur- 3885
- sagin- 1.** Hatırlamak, aklında tutmak.
s.-ıp+(saktıp) 0431, 1031, 2325, 3161, 3788
s.-ıp+(saktıp) kel- 0256, 1940, 3159, 3163, 4959
s.-mastı 3159
 2. Özlemek, hasretini çekmek.
s.-gaş 3009
s.-ıp+(saktıp) 3827

3. Düşünmek, aklından geçirmek.

s.-gan+(2) 5/0229

s.-gaş 6/0136

s.-ıp+(saktıp) 0826, 2991, 3992

s.-ıp+(saktıp) olur- 3580

s.-ıp+(saktıp) kel- 4964

s.-mastı 4959

sagış is. Düşünce, niyet, kasıt.

s.+tan-daa 3829

sagış-höree dakpıja-
Bunalmak, nefesi daralmak.

s. 3899

sagış-höree aji- Gönlü açılmak, rahatlamak.

s. 0387, 3761, 4223

sagış-setkil is. Duygu düşünce, ruh, niyet.

s.+i 1950, 3659

sagıştıg sf. Herhangi bir niyeti, düşüncesi olan.

s. 1403, 1753, 4955

ak sagıştıg/eki sagıştıg İyi niyetli.

s. 4304

sak is. Yayın ucu.

s.+ında+(sagında) 0014, 0016, 1054, 1056

s.+ından+(sagından) 1467, 1737, 1805, 1735, 1803

saktıg is. Uçlu, yay ucu.

s. 3741, 4497, 4673

sal is. Sakal.

s. 0642

s.+ından 0642

sal- 1. Koymak, bırakmak, yerleştirmek.

s.-gan+(1) 0960

s.-gan+(2) 0964, 3136, 3830

s.-gaş 1147, 2392, 2827, 2829, 3125, 4110, 4934

s.-ıp 2750

s.-ıp al- 3114, 4507

s.-ıp ber- 3705

s.-ıp kag- 2018

s.-ıp tur- 2752

s.-ır+(2) 0056

s.-ırğa 0297, 0300

2. Sunmak, koymak, vermek.

s.-gan+(1) 2559, 2636

s.-gaş 4696

s.-ıp 1193, 1572, 2439, 2772, 3089, 3090, 3702

s.-ıp ber- 4383

3. Yaymak, döşemek.

s.-gan+(1) 2635

s.-ıgar 2556

s.-ıp ber- 4395

4. Salmak, bırakmak, serbest bırakmak, salıvermek.

s.-a 0986, 1069, 1474, 1739, 1791, 1816, 2717, 2732, 4361

s.-badım 1065

s.-bas+(1) 2543

s.-dı 1066

s.-gaş 0763, 1251, 1560, 2407, 2857, 2872, 3803, 3940, 4147, 4397, 4556

s.-ıp-tır 4970

s.-ır+(1) 1887, 1974, 3046

s.-ır+(2) 1389

5. Bir tarafa yönelip hızla gitmek.

s.-gaş 1185

s.-ip 0351, 0355, 1926, 1953, 3690, 4332

s.-ip-la kag- 3694

6. Ateş yakmak, körüklemek.

s.-gaş 1247, 1877, 2745, 4550

s.-ip tur- 3424

7. İsimlerle birlikte yardımcı fiil olarak kullanılır.

s.-gan+(1) 0994, 1143, 1398, 1403, 1564, 1754, 1759

s.-gaş 1878

s.-ip 1608, 2724

s.-ip tur- 1619

s.-ır+(1) 0055

salaa *is.* Parmak.

s.+mga 1472

s.+zınığ 2360

saldıg *sf.* Sakallı.

s. 0961, 1276, 4579

saldır- 1. Koydurmak, yerleştirmek.

s.-gan+(1) 2556

s.-ip 2438, 4638

2. Sundurmak, ikram ettirmek.

s.-ip 4639

salgıngılaştır *zf.* Rüzgar gibi.

s. 4855

salış- Koşturmak, koşuşup gitmek.

s.-ip+(salçıp) 0225

samdar *sf.* Yırtık pırtık, eski elbiseli.

s. 1757

san *is.* Sayı, adet.

s. 2779

-GAn sanında o sırada, -dığı sırada.

s.+ıñda-la 2533

sana- 1. Saymak.

s.-p 0303

s.-p tur- 4873

2. Saymak, farz etmek, öyle kabul etmek.

s.-p kel- 3233

s.-p tur- 4521

sandaylan- Oturmak.

s.-ip 4116, 4939

sağ Kutsama, tütsüleme.

s.+ı 1606

sağ sal- Tütsü yakmak, tütsüleyerek kutsamak.

s.+ın 0055, 1608, 1619, 1878

sap *is.* Kanlı, irinli sıvı; sarımsı sızıntı.

s. 3405

saptıg *sf.* İrinli, irinli kanlı.

s. 3415

sarala *sf.* Sarı ve ala renkli.

s. 0905

sarıg *sf.* Sarı.

s. 0196, 0466, 0519, 0881, 0904, 0954, 0966, 1075, 1108, 1117, 1225, 1226, 1231, 1232, 1276, 1276, 1277, 1301, 1302, 1361, 1514, 1520, 1559, 1571, 1628, 1631, 1717, 1724, 1746, 1747, 1823, 1824, 2056, 2094, 2096, 2169, 2304, 2400, 2575, 2955, 4567, 4577, 4579, 4627, 4628, 4629, 4748, 4757, 4758, 4762, 4794, 4848, 4854, 4866, 4880, 4886, 4896, 4905

sarıg şay Yeşil çay.

s. 3210

sarıg-şokar Alaca sarı.

s. 3798, 3890, 3997, 4029, 4049, 4063, 4141, 4188

dağ bajı şara-hire (here), daş bajı sarıg-şokar turda (çorda) → dağ

s. 1107, 1513, 1525, 2109, 2176, 2327, 4094, 4865, 4877, 4915

say *is.* Çakıl, say taşı.

s.+dan 2509

s.+nın 0122

sayak I. *is.* Rahvan, rahvan yürüme.

s.+ı-bile+(sayaa) 4759

sayak II. → **arga-sayak**

saygırak *is.* Kırkbayır.

s.+ında+(saygıraanda) 3431,
3441

**kuyt deer kuskun çok sayt
deer saaskan çok → kuyt**

s. 0167

sayzanak *is.* Çocukların oyun oynarken yaptıkları taş yığını yapı.

s. 0110

s.+ının+(sayzanaanın) 0195

seek *is.* Sinek.

s.-le 0891

seeñii *zm.* Seninki, senin.

s.-daa 1090

segir- Yakalamak, tutmak,
yakalayivermek.

s.-ip al- 0212, 1718, 1827,
2037, 2073, 2128, 3196, 3799, 4330

s.-ip ap tur- 2718

s.-ip tur- 1483

segiriş- Çarpışmak, kapışmak.

s.-ip+(segirjip) al- 1150, 1533,
2336, 4101, 4925

semiri- Semirmek.

s. 2407, 3726

s.-p al- 1185, 1560

semis *is.* Semiz, besili, şişman.

s. 3043

sen *zm.* 1. İkinci teklik kişi zamiri, sen.

s. 0504, 0508, 0718, 1092,
1098, 1108, 1495, 1501, 1516, 1849,

1866, 1964, 2288, 2302, 2306, 2529,
2667, 2683, 3040, 3144, 3154, 3316,
3330, 3463, 3549, 3773, 4172, 4234,
4378, 4512, 4513

s.-daa 0378, 0382, 4376

s.+de 1831

s.+de-le 1494

s.-dir 4266

s.+ge+(señee) 0254, 0377,
0384, 2567, 3683, 4375, 4379, 4514

s.+i 2479, 2952, 3308, 3776,
4721, 4724

s.-ne 0446

s.+niñ+(señ) 0112, 0114,
0145, 0437, 0440, 0445, 0709, 1600,
1609, 2448, 2571, 2610, 2620, 2679,
3550, 3888, 4054, 4158, 4233, 4317,
4789, 4948

s.+niñ-bile+(señ) 3684

2. Fiil çekiminde ikinci teklik
kişi.

s. 0334, 0378, 0383, 0801,
0817, 1004, 1283, 1284, 1411, 1503,
1516, 1601, 1658, 1839, 1855, 1893,
1894, 1914, 2007, 2022, 2044, 2094,
2170, 2199, 2239, 2240, 2289, 2534,
2643, 2676, 3033, 3040, 3145, 3156,
3259, 3315, 3320, 3355, 3432, 3474,
3549, 3551, 3554, 3777, 3791, 3839,
3987, 4040, 4057, 4118, 4127, 4129,
4146, 4322, 4357, 4376, 4378, 4487,
4513, 4520, 4589, 4643, 4737, 4765,
4767, 4793

3. Bildirme yapısında ikinci
teklik kişi.

s. 1836, 1851, 2329, 3774,
4201, 4304, 4318, 4512, 4617, 4620,
4849, 4858, 4946

ser: **ser çalı** → **çalı**

seriin *sf.* Serin.

s. 0595

sert: **sert de-/sert kınır** İrkilmek.

- s. 0526, 0526
- ses** *sf.* Sekiz.
- s. 0301, 0959, 0960, 0964, 0965, 1571, 2237
- setkil setki-** → **setki-**
- s. 4/1402
- setkil-sağış** *is.* Duygu, düşünce, gönül.
- setkil-sağış han-** Memnun olmak, tatmin olmak.
- s. 2783
- setkil-sağıji amıra-** Memnun olmak, sevinmek.
- s. 4686
- sezen** *sf.* Seksen.
- s. 1120, 2099, 2101, 4087, 4088
- sezigle-** Korkmak, çekinmek, ürkmek.
- s.-p** 2099
- s.-p tur-** 4087
- sezin-** Korkmak, ürkmek.
- s.-ip+(sestip)** 0525
- s.-mes+(2)** 0525
- seziniş** *is.* Korkma, çekinme.
- s. çok** 1149
- sıgır-** Islık çalmak.
- s.-ip** 0512, 3914
- sıgırıla-** Islık çalmak.
- s.-p** 0740
- sıgırt-** Islık çalmak; "sıgıt" (*bkz. sıgıt*) söylemek.
- s.-ip** 3915
- sugayın-** Islık çalmak, ötmek, tiz ses çıkarmak.
- s.-ip+(sugaynıp)** 4839
- s.-ip+(sugaynıp) turup ber-** 1372
- sugayndır** *zf.* Islık çalarak.
- s. 0740, 3914
- s. (suğayndır)** 0512
- sın** *is.* Geyik, maral.
- s. 3171, 3176, 3929
- s.+ı** 3132
- s.+nı** 3121
- s.+nıı** 3645
- sın-** Sokulmak, sığınmak, bir tarafa yanaşmak.
- s.-ip+(sıgnıp) çıt-** 1945
- s.-ip+(sıgnıp) tur-** 2706
- sın-mıygak** *is.* Geyik, maral.
- s.+ın+(s.-mıygaan)** 0753, 0760, 1241, 1248, 1256, 3937, 3947
- s.+tarın** 0769
- suğayndır** → **sugayndır**
- sıldız** *is.* Yıldız.
- s.+ın+(sıldızın)** 0367
- sımıraş-** Fısıldaşmak.
- s.-ip+(sımırajıp)** 3077
- sınnıg** *sf.* Gövdeli, bedenli.
- s. 0306
- sıñ-** Sığmak.
- s.-ar+(2)** 4089, 4910
- sıñırt-** Koymak, bırakmak.
- s.-ip kag-** 1705
- sıñnır** → **sın-**
- sır** *zf.* Tam, bütün, büsbütün, tamamıyla.
- s. 2247, 3121, 3176, 3132, 3645
- sıra** *is.* Kuru ağaç, sırk.
- s. 0762, 1250, 3936
- s.+larını** 3936
- s.+nı** duran
- 1742, 1819, 2904, 5010
- s.+nıı** 0762, 1250
- sıra ça** Sert, sıkı yay.

s. 0713, 2029
sırı *is.* Kıvılcım, çingı.
s. 2255, 2258
s.+nıñ 2264
s.+zı 2267
s.+zın 2269
sırıgh *sf.* İşlemeli, süslü.
s. 3117, 3178, 3649
sırıla- Kıvılcım saçmak, parlamak.
s.-gan+(2)+(sırılaan) 2247
sırlan- Bağırmaq, ağlamak.
s.-ıp 0512, 0741, 3915
sırta- Başının altına almak.
s.-gaş+(sırtaaş) 2923
sırtan- Başının altına almak, başının altına koymak.
s.-gaş 0764, 3941, 4557
sırtık *is.* Yastık.
s.+ın+(sırtın) 3705, 4395
sıskı- Kaplamak, işlemek.
s.-p kag- 3183
sıy *zf.* Kırmak üzere, kıracak şekilde.
s. 4887
sıyba- → **suyba-**
sıyda *is.* Temren, ok ucu.
s. 0713
sıytıgayndır *zf.* Cıvıldaşarak.
s. 3077
sigen *is.* Ot.
s. 0217
siili- Oymak, hakketmek, işlemek.
s.-p 0015, 0017, 1054, 1056
siir *is.* Sınır.
s. 3203
siler *zm.* 1. İkinci çokluk kişi zamiri; siz.

s. 0848, 1416, 2183, 2449, 2540, 2624, 2799, 2844, 2896, 3323, 3475, 3560, 3589, 3903, 4277, 4596
s.-bile 2646
s.-daa 5001
s.+den 3220
s.+ni 0548, 0550, 2492, 2537
s.+niñ 0828, 0835, 1295, 1669, 1678, 3993, 4159, 4604
2. Fiil çekiminde ikinci çokluk kişi.
s. 0695, 1206, 1209, 1577, 1586, 1588, 1873, 1975, 1979, 2453, 2510, 2615, 2903, 3244, 3278, 3301, 3477, 3610, 4277, 4279, 4280
3. Bildirme yapısında ikinci çokluk kişi.
s. 0830, 1670
silernii *zm.* Sizin, sizin.
s. 1957, 2084, 2154, 2209
silgi- Silmek, sallamak, sarsmak.
s.-ir+(1) 3355
silgilen- Sallanmak, sarsılmak.
s.-irge 3369
simgigile- Sümürmek.
s.-p 0775, 1262, 3949, 3954
siñ- Sinmek, bulaşmak.
s.-gen+(2) 0421, 0422
siñmir- Sümürmek.
s.-zin 1170
sirigayın- → **sirigeyin-**
sirigayın- **kavıgayın-** Titremek, sarsılmak.
s.-ıp+(sirigaynıp-kavıgaynıp)
tur- 0578
sirigeyin- Titremek.
s.-ıp+(sirigeynıp) 0572, 2371
s.-ıp+(sirigeynıp) tur- 1077

s.-ip+(sirigaynıp) 2294
sirilet- Titretmek, sarsmak.
s.-i+(siriledi) 0682
sirt I. *is.* Sırt.
s.+inden 2749, 2751
sirt II. *is.* Titreme, gürültü ifade eden yansıma söz.
sirt kıldır Titreyerek, titreterek, gürleyerek.
s. 4112
sirtigeyin- Sallanmak, sarsılmak, titretmek.
s.-ip+(sirtigeynıp) 4852
sirtiledi *zf.* Titreterek, sarsarak.
s. 2110, 4095, 4917
sirtiledir *zf.* Titreterek, sarsarak.
s. 0312
sodak-şudak → **sodak-şuudak**
ş. (şodak-şudak) 2323
ş.+ın+(şodak-şuudaan) 1121, 2102, 4088, 4909
sogaş *is.* Aşağı doğru hareketi ifade eden yansıma söz.
s. 2033
sogaş kıl- Eğilmek, eğmek.
s. 0467, 0472
sogul *is.* İçinde sutraların saklandığı, genellikle cilalı ve işlemeli, ahşap kutu, çekmece.
s. 0023, 0432, 3616, 4463, 4473
s.+da 3162
s.+nuş 0484
sogun *is.* Ok.
s. 1836, 2481
s.+narın 2504
s.+un 1020
s.+unuş 2508

sogunnug *sf.* Oklu, oku olan.
s. 1649, 3974
sok- 1. Vurmak.
s.-kaş 2072
s.-up+(sogup-sogup) 2505
s.-up+(sop) 1040
2. Öldürmek.
s.-pas+(1) 0550
3. –A/-y zarf-fiil eki almış fiillerle birlikte, hareketin tezliğini ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır.
s.-ar+(2)+(sogar) 2129, 3205
s.-arga+(sogarga) 2132
s.-kaş 2137, 2401, 2949, 3294, 2904
s.-up+(sop) 0213, 0229, 0539, 0547, 0758, 0787, 1079, 1228, 1263, 1264, 1246, 1397, 1618, 1652, 1791, 1941, 2034, 2066, 2067, 2097, 2251, 2362, 2268, 2363, 2531, 2550, 2698, 2709, 2744, 2946, 2956, 3179, 3237, 3280, 3295, 3668, 3690, 3695, 3934, 3955, 4085, 4135, 4136, 4140, 4206, 4331, 4549, 4564, 4752, 4823
s.-upkaş+(sopkaş) 2722
sokta- Vurmak, dövmek, ezmek, ufalamak.
s.-nar 3561
s.-p 3553
soktur- Demir döktürmek, dövürmek.
s.-gaş 2224
solagay *sf.* Sol, soldaki.
s. 0311, 0692, 3601
solu- Değiştirmek.
s.-uru 0451
solun *sf.* İlginç, enteresan.
s. 0267, 3284, 2567, 3641
sonuurga- İlgisini çekmek, ilgilenmek.

s.-gaş+(sonuurgaaş) 4232
sonuurgat- 1. İlgisini çekecek bir şey yapmak; memnun etmek; sevindirmek.

s.-ır+(2)+(sonuurgadır) 4301

2. Söylemek, anlatmak.

s.-ır+(1)+(sonuurgadır) 2462

soᅇgaar *zf.* Arkaya, geriye; kuzeye.

s. 3663, 3847,

moon soᅇgaar → **bo**

soᅇgu *sf.* **1.** Kuzey, kuzey taraf, kuzeydeki.

soᅇgu çük Kuzey.

s. 0004, 1840, 2841, 2883, 3164, 3618, 4478, 4515, 4533, 4591, 4652

2. Arka, arkadaki, arka taraftaki, geri.

s. 2905, 5011, 0338

soᅇgu açi-üre/açı-üye/üye

Sonraki nesiller, kuşak.

s. 1176, 1547, 1549, 2139, 2145, 2184, 2190, 2273, 2399, 3792, 3796

soᅇnay *zf.* Sonra, sonradan.

s. 0074

soo *is.* Son, arka, ardı, arkası.

s.+nçe 0091, 2124, 3535

s.+nda 0893

s.+ndan 0106, 0128, 1750, 2257, 2434, 3074

s.+nga 4281, 4454

soodug *is.* Soᅇutma, soᅇuma.

s.+u-daa+(sooduu) 3845

sook *sf.* Soᅇuk.

s. 2707

s.-tur 2711

soonda *zf.* Sonra, sonrasında.

s. 0953, 0970, 1023, 1369, 1376, 1377, 1430, 2199, 2354, 2379, 2449, 2775, 4125, 4234, 4829

adaktıᅇ soonda → **adak**

s. 3420

ooᅇ soonda → **ol**

s. 2582, 2677

soondaazi *zm.* Sondaki.

s. 2733

soora *zf.* Yanlışıklıkla, hatayla.

s. 1749

soora-saara *zf.* Öyle böyle.

s. 1532

soot- 1. Soᅇutmak.

s.-kaş 0234

2. Atı soᅇutmak, dinlendirmek.

s.-up+(soodup) 3834, 4501

s.-up+(soodup) kag- 0636

sorlug *sf.* Parlak, canlı.

s. 0720

soruuldug *sf.* Pipo ağızlığı olan.

s. 4221, 4940

soska- → **soksa-**

soy- I. Soymak, çıkarmak.

s.-arga 3714

s.-gaş 2321, 2695

s.-up al- 3709

soygula- II. Sürünmek, sürünerek ilerlemek; eğilmek, meyletmek, ağır ağır yaklaşmak veya uzaklaşmak.

s.-p 2653

soyul- Soyulmak, yüzülmek.

s.-u+(soylu) ber- 3715

sögle- Söylemek, demek.

s. 4121

s.-erge 2027

- s.-ves+(1)** 3145
- sökpünen-** ~ **söpkünen-** Kopmak, kurtulmak, uçmak.
- s.-ip (sökpünen-)** 3920
- s.-ip (söpkünen-)** 0728
- söök** *is.* 1. Kemik.
s. 0173
- s.+ün+(söögün)** 0184, 0774, 0775, 1261, 1262, 3948, 3949, 3953, 3954, 4136
- s.+ünde+(söögünde)** 3405
- söölünde** *e.* Sonra, -dan sonra.
adak **söölünde/adaktıñ**
söölünde En sonunda.
s. 4840, 4420
- söört-** Sürüklemek, taşımak.
s.-püşaan 0552
- s.-ü** 0531
- s.-ü ber-** 2075, 4340
- s.-üp** 2072
- söösken** *is.* Çayır melikesi.
s. 1649, 3974
- sös** *is.* Söz, laf, konuşma.
s.+ün+(sözün) 2319, 3853, 4119
- s.+üñ+(sözün)** 4121
- sudal-damır** *is.* Nabız, damarlar.
s.+ı 2372
- sudur** *is.* Sutra, Budizm kitapları.
s.+un 3867
- s.+unuñ** 0485
- sudurlug** *sf.* Sutrasi olan, sutralı.
s. 0024
- sug** *is.* 1. Su.
s. 0361, 3418
- s.+ga** 2274
- s.-bile** 3720
- s.+dan** 3414, 3837
2. Dere, ırmak, akarsu.
s. 2704, 2712, 3551, 3558
- s.+duva** 2718
- s.+ga** 0494, 1941, 2649, 2698, 2725
- s.+nuñ** 0494, 2720, 3964
3. Vücut salgıları; ter, gözyaşı vb. için.
s. 2350, 2375
- suk-** Sokmak, koymak.
s.-ar+(sugar) 4193
- s.-arga+(sugarga)** 3203, 0290, 0294, 4346
- s.-kan+(1)** 0156
- s.-kan+(2)** 0400
- s.-kaş** 0150, 0152, 0676, 1183, 2926, 1558, 2404, 2927, 3118, 3349, 3850
- s.-up+(sup)** 2274, 2580
- s.-up+(sup) ber-** 4522
- s.-up+(sup) kag** 0656, 0667, 0679, 2232, 2236, 4145
- sun-** Sunmak, vermek.
s.-gan+(1) 1865
- s.-gan+(2)** 3499, 4676
- s.-up** 4588
- sundur-** Sundurmak; yollamak, vermek.
s.-up 3491
- surag** *is.* Haber, söylenti, rivayet.
s. 3107
- suragla-** Aramak, sormak, dilemek.
s.-p 0925
- s.-p çor-** 3141
- suraglan-** Aramak, sormak, dilemek.
s.-ip 2794

surtugayın- Vurmak, çarpmak (nabız).

s.-ip+(surtugaynıp) kel- 2372

suyba- Sıvamak, sıvazlamak.

s.-p 0232, 3189

suyban- Sıvazlamak, kendini sıvazlamak.

s.-ıpolur 2991

suy-belek *is.* Hediye, dönürlük için ya da başkaca durumlarda sunulan kıymetli hediye.

s. 3491

s.+im+(s.-beleem) 1865

s.+ti 4657

süme *is.* Öğüt, nasihat.

s.+den 3610

s.+niş 0626

sümele- Nasihat vermek, öğüt vermek.

s.-gen+(1)+(sümeleen) 0193

s.-p ber- 3862

s.-p-tir 1134, 1915, 2234, 2535

sümeleş- Tavsiye alıp vermek, karşılıklı konuşmak, görüşmek.

s.-ip+(sümelejip) 3603

s.-ip+(sümelejip) olur- 1910

s.-ip+(sümelejip) tur- 0219

s.-keş 1962, 2944, 4471

sür- 1. Sürmek, sevk etmek, yönlendirmek.

s.-geş 2839, 4196, 4990

s.-üp 3797, 3793

2. İzlemek, takip etmek.

s.-üp 0545

s.-üp çoru- 0554

adaan sür- → **adaan**

sür-küçü *is.* Güç, büyük güç.

s.+zü 5053

s.+züngü 2311

sürte- Korkmak, ürkmek.

s.-p 2313

sürüg *is.* Sürü.

s. 0827, 1304

s.+ü-dür+(sürüü) 3998, 4602, 1305, 1673

s.+ül+(sürüül) 1668

s.+ül+(sürüül) 1297

s.+ün+(sürüün) 1674, 4596

süt *is.* Süt.

s. 3456, 3472

s.+tü 2008

-Ş-

şa *is.* Kemer, kuşak.

ş.+zından 2959

şaagayın- Çağlamak, gürüldemek.

ş.-ip+(şaagaynıp) kel- 2375

ş.-ip+(şaagaynıp) tur- 2351

şaanak *is.* Sibir ardıcı, çeşitli

ş. 0053

şaanda *zf.* Eskiden, önceden, çok önce.

ş. 4290

şag I. *is.* Dönem, devir, çağ.

ş.+ımda+(şaamda) 0136

ş.+ında+(şaanda) 0013, 0026, 0066

ş.+da 4612, 4778, 3164

şag II. *is.* Güç, kuvvet, takat.

ş.+ıgar+(şaagar) 3678

ş.+ın+(şaan) 1888

şagda *zf.* Eskiden, önceden, çok önce.

ş. 4736

ş.-la 1365, 1989

şagzıra- Yorulmak, yorgun düşmek.

ş.-gaş+(şagzıraaş) 2015

şak *e.* İşte, işte o, işte öyle.

ş. 0624, 2862, 2879, 2863

şala *zf.* Biraz, azıcık.

ş. 0349, 2358

şalbada → **şalbala-**

şalbala- Kement atmak.

ş.-gaş+(şalbalaaş) 0228

şalı- Bilemek.

ş.-p 0973

ş.-y şuluy 1040, 1454, 1790

şalıñ *is.* Çiy.

ş.+ın 1216

ş.+ından 2345

şalıradı *zf.* Şarıldatarak, şırıldatarak.

ş. 1216, 2346

şançar → **şaş-**

şaña- Mükafatlandırmak,
ödüllendirmek.

ş.-ar+(1) 4413

ş.-ar+(2) 4313

şañnal *is.* Ödül, mükafat.

ş. 4429

şap- 1. Ata binmek, at sürmek; at çifte
atmak; hücum etmek.

ş.-ıp+(şaap) 2547

ş.-ıp-la+(şaap) tur 3414

ş.-ıp+(şaap) tur- 3419

2. Vurmak, çarpmak, darbe
indirmek.

ş.-ıp+(şaap) al- 2270, 4887

ş.-ıptar+(şaaptar) 3100

3. Tezlik bildiren bir yardımcı
fiil olarak kullanılır.

ş.-ıp+(şaap) 0227

şara *is.* Sümük.

ş.+zı 0215

**şara-here: dañ baji şara-here (hire),
daş baji sarıg (kara)-şokar turda
(çorda)** Çok erken bir
vakitte, tan vakti.

ş. 1106, 1512, 1524, 2108,
2175, 2326, 4093, 4864, 4876, 4914

şarı *is.* Öküz.

ş. 0947, 0990, 1073, 1393,
1478, 1714, 1743, 1820, 3407

ş.+nı 3428, 3435, 3445

ş.+zın 3449

şarı- Bağlamak.

ş.-p al- 2747

şaş- Saplamak, sançmak, dikmek,
koymak, yerleştirmek.

ş.-kaş 3520, 5026

şaşkıla- Sançmak, saplamak.

ş.-p kag- 0124

şaşkılaş- Çarpışmak.

ş.-ıp+(şaşkılajıp) 1059

şaştık- Dayanmak, ulaşmak, bitişmek.

ş.-kan+(2) 4750

şavı → **şavılır**

şay *is.* Çay.

ş. 2009

ş.+ı 2043

ş.+ın 0198, 0779, 1191, 1267,
3210, 3701, 4553

ş.+ından 0234

şayıt *is.* "şayıt" (yansıma söz); çatırtı,
çıtırtı.

ş. kıldır 2265, 2266

şayla- Çay içmek.

ş. 2479, 2545, 2768

ş.-gar 2492, 2631, 2771

ş.-p 2514, 4699, 4508, 5000

ş.-p al- 2045, 3091

şaylat- Çay ikram etmek.

ş.-ip+(şayladıp) 3759, 4691, 4453

ş.-ır+(2)+(şayladır) 3731

şel- Hızla çekmek, çekip almak.

ş.-e 3205

ş.-ipter+(2) 0562

şelgileş- Çekişmek.

ş.-ip+(şelgilejip) 1532

şeşne is. Şakayık çiçeği.

ş. 0198, 0234

şever sf. Mahir, uz, hünarlı.

ş. 2507

ş.+in 2482

şıda- Yeterlilik anlamı ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır.

ş.-ar-dır 0377, 0378, 0383, 0385, 4375, 4376, 4378, 4379

şıga- Nişan almak.

ş.-p şığaap 2031

şıgja- Saklamak.

ş.-gan+(1)+(şıgjaan) 0141

ş.-p kag- 0354, 0658, 0668, 2845

şıjuktur zf. Sinirle, öfkeyle.

ş. 1064, 1473, 1815

şık is. 1. Yaş, nem, ıslaklık.

ş. şak 3439

2. Çayır, çayırılık.

ş. 4211

şıktıg sf. 1. Nemli.

ş. 3430

2. Çayır, çayırılık.

ş.+in+(şıktın) 2111

şılba is. Söğüt kabuğu, ağaç dalı kabuğu.

ş. 3977

şılba- → **şılba-**

şında- dekte- Hızlanmak, acele etmek, daha hızlı olmak.

ş. 2028

ş.-ger 2713

şın is. Gerçek, doğru.

ş. 0336, 0457, 2963, 3304, 4266, 2502, 4124, 4265

ş.-dır 0437, 3150, 4680

ş.+ın 2455

ş.-na 0145, 3286

şınap zf. Gerçekten, hakikaten.

ş. 3150

ş.-daa 4960

ş. (şıp-şınap) 1064, 1473, 1815

şınap-la zf. Gerçekten, hakikaten.

ş. 0410, 0802, 3284

şında-la zf. Gerçekten, hakikaten.

ş. 0194, 1916, 2501, 2996, 3437, 3457, 3538

şın-mege is. Söylenti, dedikodu.

ş.+m 3264

şıvık is. Çubuk, çalı çırpı.

ş. 1648, 3973

şıy- Çizmek.

ş.-gan+(2) 2901, 2902

şıyaan ünl. İşte! O zaman! İşte öyle! (Anlatılarda kalıplaşmış bir giriş sözü olarak kullanılır.)

ş. 0271, 0875, 1167, 1485, 1592, 4687

şıyaan-am ünl. İşte! O zaman! İşte öyle! (Anlatılarda kalıplaşmış bir giriş sözü olarak kullanılır.)

ş. 0001, 1081, 3592, 3825

şig is. Yön, istikamet; yöneltim, yöneltme.

ş.+in+(şiin) 0628

şigle- Yöneltmek, doğrultmak.

ş.-geş+(şigleeş) 0723, 1211, 2841, 2883, 3905, 4533

ş.-p 0628

ş.-y 1590

şiiledi *zf.* Gürültüyle, gürültü şamatayla.

ş. 4991

şiiit- Yargılamak, hüküm vermek.

ş.-er+(1)+(şiiider) 1421

şil *is.* Cam.

ş.+inçe 4833

2. *sf.* Cam, camdan yapılmış.

ş. 0021, 0649, 3049, 3068, 4282, 4455

şilgi *sf.* Kızıl sarı.

ş. 4290, 4291, 4327

şili- Seçmek.

ş.-p al- 4812

şimçe- Hareket etmek, devinmek, sallanmak.

ş.-ves+(1) 2936

ş.-ves+(2) 2702

şinçi- Gözden geçirmek, yoklamak, incelemek.

ş.-p 1230, 0902, 4207

ş.-p tur- 1163

şinçittin- Bakmak, bakınmak, incelemek.

ş.-ip olur- 0650

şiree *is.* Alçak masa, üzerine Budizme ait bibloların bulunduğu masa.

ş. 0959, 0965, 0971, 2576

ş.+ger 2556

ş.+zi 1367, 1368

ş.+ziniş 2829

şiremil: şil şiremil **bajıñ** Cam pencerele ev, pencerele camdan

işlenmiş ev; pencerele camdan ahşap ev.

ş. 4282

şiş *sf.* Şiş, sivri.

ş. 2024

şişpi- Büyülemek, büyü yapmak.

ş.-p tur- 1814

şişte- Şişlemek, şişe geçirmek.

ş.-p al- 1250

şiştegile- Şişlemek, şişe geçirmek.

ş.-p al- 0762, 3939

şivişkin *is.* Hizmetçi, casus.

ş. 2004, 2017, 2652

ş.+i 2041

ş.+in 2761

ş.+ner 1936, 1944, 4628

ş.+ni 2469, 2520, 2611

şodak *is.* Kispet.

ş.+ından+(şodaandan) 2128

şodak-şudak → şodak-şuudak

şodak-şuudak → şodak-şuudak

şokar *sf.* Karışık, alaca, ala renkli.

ş. 2406, 2848, 2856, 2872, 4247

şoogayın- Bağırmaq, şamata etmek.

ş.-ip+(şoogaynıp) 1444

şoogaynış- Bağrışmaq, şamata etmek.

ş.-ip+(şoogayncıp) 1784

şooladı *zf.* Gürültüyle, şamatayla.

ş. 4197

şoot- Alay etmek.

ş.-up+(şoodup) 1441, 1783

şoru I. *is.* Takdire şayan, güzel.

ş. 4341

şoru II. *is.* Suç, kabahat, hata.

ş.+ñ 2397

ş.+η-dur 2136, 2198
şoşku- Tırıs gitmek.
ş.-p kel- 1277
şoşkuŋguurla- Tırıs gitmek.
ş.-p 0884
şoşkut- Tırıs sürmek.
ş.-up+(şoşkudup) 0808, 1273, 4023
şoylaadı *zf.* Tıslayarak, tıslatarak, tıs diye ses çıkararak.
ş. 2278
şöl *is.* Tarla, arazi; alan, meydan.
ş. 0366
şöleen 1. *is.* Rahat, huzur.
ş. 0858, 1691
2. *sf.* Boş, serbest, bomboş.
ş. 2497
şöybek *sf.* Uzunca.
ş. 0124
şöybeŋeyin- Genişlemek, yayılmak, uzamak.
ş.-ip+(şöybeŋeynip) tur- 2734
şugul *sf.* Kendine hâkim olamayan, azgın.
ş. 2422
şuptu *zm.* Hepsi, tümü, tüm, hep.
ş. 2371
şuugaş- Sohbet etmek, gevezelik etmek, söyleşmek, gülüşmek.
ş.-ip+(şuugajıp) 1929
şuurgan *is.* Kar fırtınası, tipi.
ş.-daa 2701
şuuş- Katar hâlinde gitmek, sıralanmak.
ş.-up+(şuujup) 1725
şuvuşkan *is.* Sıra, dizi, katar.
ş.-bile 0912, 0913

şüŋnük- (?) Takılmak, ilişmek.
ş.-pe 1067, 1472, 1813
şüül- Kazanmak, galip gelmek, yenmek.
ş.-üp+(şüglüp) 0949
şüülde *is.* Birincilik.
ş.+ni 0942
ş.+zin 0938
şüülen *sf.* Cılız, zayıf.
ş. 2511
-T-
ta *e.* Bilinmez! Bilmem! Belli değil!
t. 0077, 0142, 0157, 2342, 2890, 3130, 3457, 4998
taagılıg *sf.* Keçelenmiş.
t. 0803, 1271, 1646, 3970,
taakpı *is.* Tütün.
t.+zın 4220, 4941
taalıŋ *is.* Heybe.
t.+ga 3850, 4522
t.+ıŋ 1604
t.+nıŋ 0039
taalıŋna- Heybeye koymak.
t.-gaş+(taalıŋnaaş) 2871
t.-y sop al- 4140
taalıŋnıg *sf.* Heybeli.
t. 0033
taar *is.* Torba, çuval.
t. 4213
taar-ottug 1. *sf.* Kurak, çorak bölgelere ait bitki.
t. 1642
2. *is.* Kurak çorak alana ait bitki anlamında birleşik isim.
t. 4213
taarış- Yaramak, yakışmak, uygun olmak, uymak, uygun düşmek.

- t.-ıp+(taarjıp) bol-** 4483
t.-kan+(1) 3845
taarıştır *zf.* Uygun, uygun olarak, uygun bir şekilde.
t. 0304, 2692, 3000, 4285
taarıştır- Uygun olarak sağlamak, yakıştırmak.
t.-ar+(1) 2897
t.-gaş 0664
taarjır *sf.* Uygun, yaraşır, layık.
t. 4514
t.-dır 4519
tak *zf.* Sağlam, berk, sıkı.
t. kıldır 0344, 0635, 3833, 4500
takkılat- Tıkırdatmak.
t.-ı+(takkıladı) 4440
tal *is.* Söğüt.
t. 2510
tala *is.* Yan, taraf, yön.
t.+je 4081
t.+zın 0405
t.+zınçe 2187
t.+zında 0284
talakı *sf.* Taraf, taraftaki.
t. 0692, 3597
tanış- 1. Tanışmak, görüşmek.
t.-kan+(1) 3757, 3759
t.-kan-dır 4270
2. Danışmak, bilgi almak.
t.-ıp+(tanıjıp) 0433, 0485
t.-kaş 2998
tañdı *is.* Yüksek dağ, yüksek dağda ormanlık.
t. 0306, 0785, 1626, 2330, 2816, 3134, 4353, 4465, 1862, 3818, 5034
t.+dıva 0705
t.+nıj 0053, 1223, 1603, 1606, 1616, 1872, 1874, 3665, 3927
t.+zın 2910
tara- Dağılmak, dağılıp gitmek.
t.-gan+(1)+(taraan) 3546
t.-y 4906
tarak *is.* Yoğurt.
t.+m+(taraan) 3452
t.+innan+(taraannan) 3447
tarakta- Yoğurt yapmak.
t.-p kag- 3448, 3453
tavak I. *is.* Tabak.
t. 3358
tavarış- 1. Rastlamak, tesadüf etmek, karşılaşmak.
t.-ıp-la+(tavarjıp) kel- 4808
2. Bir durumla karşılaşmak, maruz kalmak.
t.-kan+(1) 0580, 2324
t.-kan-dır 0582, 2952
3. Karşılaşmak; yarışmak, kapışmak.
t.-ır+(1)+(tavarjır) 2305
tayga *is.* Tayga, tayga ormanı.
t. 0326, 2180, 4465, 4562, 4627, 4757
t.+dıva 2807
t.+ga+(taygaa) 3124
t.+ların 0046
t.+nı 1858, 4772
t.+nıj 0324, 2024, 2194, 3065, 3880, 3923, 4569
taygalıg *sf.* Taygalı, taygası olan.
t. 0045
tayga-tañdı *is.* Yüksek dağ ve tayga ormanı.
t.+dan 2792

t.+zınıñ 0431, 3593
tayzı-tayzı *zf.* Kaya kaya, kaydıra kaydıra.
t. 3919
t. (dayzı-dayzı) 0727
te is. Yaban keçisi.
t. 0038, 2231
te-çuñma is. Yaban keçisi, dağ keçisi.
t. 1807
t.+zı 1058
tekpe [tepke] is. Kertik, basamak.
t.+zi (dekpe) 1055, 1057
t.+zinde (dekpe) 1058, 1807
tekpileş- Tepişmek, vuruşmak.
t.-ip+(tekpilejip) 1059
tenek sf. Çılgın, coşkun.
t. 1847
teni- Şımarlamak, yaramazlık yapmak; aklını kaybetmek; azmak, taşkınlık yapmak.
t.-di 2966
tenit- Aklını kaybettirmek.
t.-i+(tenidi) 3800
tep- Tepmek.
t.-ip+(tep) 2115
t.-ip+(tep) al- 2284
t.-ken+(2) 4295, 4298
t.-er+(2)+(tever) 0581
tepkile- Tekmelemek.
t.-p 0360, 0362, 0363
tepse- Tepelemek, ezmek.
t.-p 1217, 4539
t.-p-daa 1094
terge is. Dört tekerlekli atlı araba.
t. 2222
teve is. Deve.

t. 0809, 1232, 1270, 1275, 1301, 1643, 1651, 1674, 1835, 4577, 4602
t.+ler 0791
t.+niñ 0944, 0987, 1070, 1390, 1475, 1711, 1740, 1817
t.+zi 4213
t.+zınıñ 0832, 3224
tevekte- Tepmek, fırlatmak; "tevek" adı verilen topla oyun oynamak.
t.-p-daa 1093
tevene is. Çuvaldız.
t. 3072, 3202, 4749
t.+niñ 0946, 0989, 1072, 1392, 1477, 1712, 1741, 1818
t.+zin 3099
tevis- Basmak, bastırmak, üzerinden gitmek.
t.-ip+(tepsip) 1222, 3910
tey is. Tepe.
t. 1786, 2051, 2055, 2196, 2975
t.+dive 1776
t.+ge 0533
t.+iniñ 0461
t.+je 4819
t.+ni 4843
t.+niñ 0050, 0680, 0974, 1017, 1034, 1379, 1433, 1448, 1541, 1729, 2909, 3858, 4816, 4838
tın is. Can, ruh, yaşam.
tın des- Canını kurtarmak, kurtulmak, kaçmak.
t. 4614
tın- Nefes almak, solumak.
t.-ip çıt- 2958
t.-ip kel- 2960
t.-ip 2211, 2213
tıp- 1. Bulmak.

t. 3346, 3347, 0178, 0204
t. al- 3317, 0275, 0401, 3318,
3324, 3326
t. çada- 3135
t. çadap kag- 3133
t. ber- 4471
t.-kaş 0409
t.-payn olur- 2228
2. Bulmak, bilmek, çözmek,
anlamak.
t. çada- 1123
t.-payn 3473
t.-payn olur- 3496
t.-payn tur- 4615
tırıkıla- Çevirmek, döndürmek,
yuvarlamak.
t.-p ekkel- 2387
t.-p tırıkılap 1540
tırıkılaş- Dolanmak, dönme.
t.-ıp+(tırıkılayıp) 1535
t.-ıp+(tırıkılayıp) kel- 2340,
4927
tırt- 1. Çekmek.
t.-ar 2071
t.-arga-daa 2936
t.-ıp 4182, 4184, 4091, 0586
t.-ıp al- 4753
t.-ıp ekkel- 1064, 1473, 1815
t.-ıp kel- 0304
t.-kaş 1237, 4867, 5010
t.-padım 1062, 1457, 1794
t.-pas+(2) 4219
t.-tı 1063, 1458
2. Sigara içmek, tütün çekmek.
t.-ar+(2) 4218, 4/2352
t.-ıp olur- 4942

t.-ıp 4222
t.-paza 4219
t.-sa 4218
3. Tezlik bildiren yardımcı fiil
olarak kullanılır.
t.-ıp 2823
t.-kaş 3279
maanay bükse tırt- →
maanay-bükse
tırtın- → tırtın-
tırtkıla- Çekmek, çekiştirmek.
t.-p al- 1454, 1790
tırtın- 1. Çekmek, asılmak.
t.-dı 1795
t.-gan+(1) 1730
t.-gan+(2) 0976, 0978, 1044,
1046, 1383, 1385, 1460, 1462
t.-ıp 1043, 0977, 1045, 1047
t.-ıp çıdıp-la ber- 1381
t.-ıp kel- 0979, 1386, 1463,
1732, 1798
t.-ıp turup ber- 1459, 1796
2. Kuşanmak.
t.-ıp 4912
tırttır- Çektirmek.
t.-bayn 2714
tıvıl- Olmak, bulunmak, var olmak,
çıkma, ortaya çıkmak.
t.-baan+(1) 4427
t.-ır+(1)+(tıptır) 2793
tıvıs- Vermek, teslim etmek;
ödüllendirmek.
t.-ır+(1)+(tıpsır) 4399
t.-ır-dır+(tıpsır) 4407
tıvış- Bulmak, buluşmak.
t.-ıp+(tıpçıp) al- 1623
tig is. Dikiş yeri, dikiş, iz.

- t.+i+(ti)** 4237
- tiile-** Yenmek, kazanmak, galip gelmek.
- t.-geni+(tiileeni)** 2450
- tik- 1.** Dikmek, yerleştirmek.
- t.-ip+(tip)** 1196, 1573, 2427, 4678
- t.-ken+(1)** 0957
- t.-keş** 3586, 4682, 4688, 5049
- todug** *sf.* Tok.
- t.** 2939
- todugaynıp** Doyasıya.
- t.** 3389
- toglat-** Dökmek.
- t.-ı+(togladı)** 0367
- ton** *is.* Elbise, giysi.
- t.** 4237, 4307
- t.+dan** 5/2658
- t.+nu** 2484
- t.+un** 0316, 1147
- tonnug** *sf.* Giysili, kıyafetli.
- t.** 0962
- too-** Dikkat etmek, itibar etmek, söz dinlemek.
- t.-r-daa** 2628, 4035
- t.-vas+(1)** 1417, 1767, 3260, 3685
- tooruk** *is.* Kozalak; çekirdek; fındık, fıstık, ceviz gibi yemişler.
- t.+tan** 0193
- topta-** Tetkik etmek, dikkatle incelemek.
- t.-p** 1163, 2977, 3357
- torgu** *sf.* İpek, ipekten yapılmış.
- t.** 0316, 2946, 2961, 4237, 4307
- tos** *sf.* Dokuz.
- t.** 0020, 0022, 0053, 0432, 0484, 0602, 0787, 0868, 1228, 1326, 1326, 1606, 1629, 1709, 1709, 2210, 3162, 3616, 3667, 3869, 3869, 3880, 3881, 3923, 3924, 3925, 3960, 4206, 4463, 4564, 4745, 4746, 4752, 4820
- tot-** Doymak.
- t.-kan+(1)** 4117, 4118
- toyaa-** Gezmek, dolaşmak.
- t.-p** 0629, 4039
- toyaa- doja-** Gezmek, dolaşmak.
- t.-p** 129
- toylu** *sf.* Parlak, cam (ayna).
- t.** 0021, 0649
- tozan** *sf.* Doksan.
- t.** 0038, 0894, 1534, 2231, 2339, 2386, 4102, 4108, 4623, 4926
- tö** (*çeşitli fiillerle birlikte kullanılarak*)
Dökmek, devirmek, bırakmak.
- t.** 2589
- töğüldür** *zf.* Dökülerek, dökülüp, döküp saçıp.
- t.** 0659, 0660, 2918
- tök-** Dökmek.
- t.-üp+(töp)** 3378, 4881
- tökteñnedi** *zf.* Gürültüyle.
- t.** 1926
- tön-** Bitmek, sona ermek, tükenmek.
- t.-gen+(1)** 2444
- t.-gen+(2)** 1376
- t.-geş** 3415
- töögü-** Anlatmak, nakletmek.
- t.-p** 2755, 2760, 2798, 4228, 4978
- t.-p-daa tur-** 1179
- t.-p olur-** 3867
- töögüle-** Anlatmak, nakletmek.
- t.-p ber-** 0265, 3218, 4734

t.-p 5015
töögüş- Anlatmak, konuşmak.
t.-üp+(töögüjüp) 1621
töören- Değişmek, dönüşmek;
şaşırtmak, yanıltmak.
t.-geş 0646
töre aralçı- → **aralçı-**
törel aralçı- → **aralçı-**
törü- 1. Doğurmak.
t.-gele+(töreele) 2391, 4109
t.-gen+(1)+(töreen) 3327
t.-gen+(2)+(töreen) 1125
t.-p al- 4292
t.-p ber- 4901
t.-p-le ber- 3319
t.-p kag- 1110, 4068, 4235,
4266
2. Doğmak.
t.-gele+(töreele) 4933
t.-gen+(2)+(töreen) 0073,
0074, 0214, 0216, 1842, 1858, 4045,
4060, 4480, 4517, 4585, 4593, 4648,
4654, 4772, 4781, 4797, 4803
töş is. Döş, göğüs.
t.+tüñ 3712
t.+ünden+(töjünden) 2350,
2375
töt- Yiyip bitirmek, silip süpürmek,
tüketmek.
t.-er+(1)+(töder) 1888
t.-pes+(2) 0036, 0777, 1265,
4551
çögel töt- → **çögel**
tudus- Tutturmak, birleştirmek,
bağlamak.
t.-kaş 0344
t.-up+(tutsup) ber- 2779, 3688
t.-up-tur+(tutsuptur) 4684

tuduş is. Tutuş.
t.+u-bile+(tuduju) 1538
t.+unga+(tudujunga) 4104,
4928
tuduş- Tutuşmak, kapışmak,
yakalamak..
t.-u+(tutçu) ber- 3717
t.-up+(tutçup) kel- 2342, 4103
-tur → **-Dİr**
tur- I. 1. Kalkmak.
t.-a halı- 0330, 1886, 2780,
4130, 0767, 1254, 2033, 2968, 3207
t.-a halış- 1027, 1443, 2076
t.-gan+(1) 2497, 2590
t.-up kel- 1986, 2090, 2161,
2220, 2465, 2478, 2519, 2609, 2964,
2974, 3745, 3842, 3945, 4403, 4506,
4559
2. Durmak, bulunmak, olmak,
var olmak.
t. 3636
t.-ar+(1) 0871, 2135, 2197,
4005
t.-da 2624
t.-da-la 4253
t.-gan+(1) 0285, 0965, 1632,
3068, 3631, 3965, 4562, 4816, 4886
t.-gan+(2) 1603, 2904, 5010
t.-up-turlar 1446
3. Diyaloglarda konuşma
ifadelerinden önce bağlayıcı bir unsur
olarak kullanılır.
t.-gaş 0332, 0375, 0380, 0473,
0576, 0799, 0819, 0842, 0860, 0863,
0931, 0999, 1003, 1010, 1015, 1089,
1097, 1113, 1128, 1280, 1286, 1299,
1306, 1313, 1406, 1410, 1413, 1599,
1660, 1672, 1684, 1757, 1911, 2083,
2121, 2229, 2527, 2666, 2678, 2941,
2945, 3412, 3470, 3682, 3989, 4000,
4008, 4020, 4042, 4071, 4377, 4590,

4598, 4603, 4762, 4769, 4794, 4811, 4814, 4863

4. Durmak.

t.-a 0948

t.-a düş- 0370, 0795, 1596, 2359, 4364, 4369

t.-ar+(2) 0376, 1293

t.-duş 0798, 1598

t.-uptu 0374

5. (*yardımcı fiil*) -(I)p tur/tur-yapısı şimdiki zaman ve süreklilik birleşik fiilleri oluşturur.

t. 2289, 2354, 2379, 3414, 3477, 3569, 3638, 4306, 4711

t.-ar+(1) 0104, 0324, 0475, 0529, 0537, 0589, 0612, 0892, 0901, 0906, 1327, 2287, 2351, 2615, 2619, 2734, 3063, 3230, 3231, 3259, 3278, 3287, 3420, 3620, 3679, 3872, 4216, 4289, 4296, 4299, 4328, 4355, 4483, 4571, 4615

t.-ar+(2) 0927, 3244, 3870, 4048, 4653, 4701

t.-ar-dır 1720, 2472

t.-arga 0118, 0180, 0518, 0913, 1163, 1619, 3419, 3594, 3983

t.-arın 0127

t.-arları 1440, 2735

t.-da 0060, 0188, 0463, 0488, 0812, 1139, 1279, 2174, 2244, 2271, 2346, 2864, 2912, 3058, 3223, 3381, 3424, 3743, 3813, 4271, 4287, 4501, 4875, 4985, 5036

t.-gan+(1) 0012, 0207, 0429, 0535, 0591, 0904, 1077, 1179, 1350, 1373, 1483, 1552, 1653, 2299, 2314, 2576, 3061, 3672, 4424, 4862

t.-gan+(2) 0177, 1079, 2147, 4914

t.-gan-dır 0313, 0522, 3751, 4070

t.-ganı 0802

t.-ganın 0159, 3897

t.-gannar 1437

t.-gaş 0163, 0200, 0219, 0229, 0249, 0274, 0346, 0578, 0664, 1167, 1351, 1814, 2123, 2736 2752, 2821, 3394, 3725, 4521

t.-lar 1889, 2088, 2092, 2163, 2225, 2488, 2524, 2620, 2681, 2805, 3142, 3885

t.-larda 1088, 2706

t.-uçar 3904

t.-up 0428, 1008, 1043, 1372, 1382, 1459, 1796, 1930, 2100, 0588, 3241, 2313, 2605, 3255, 3274, 3292, 3733, 4027, 4087, 4367, 4401, 4418, 4629, 4873

t.-up-tur 0386, 0527, 1006, 1086, 1096, 1285, 1829, 2107, 2310, 2325, 2364, 2419, 2589, 4079, 4165, 4853, 4895, 4903, 4984

t.-up-tur-la 3602

t.-up-turlar 0199, 1028, 1785, 2080, 2970, 3699

t.-up turup 2134, 2335, 2396, 2718, 3370, 4100, 4924

t.-zuşza 1608

6. Ek-fiil fonksiyonuyla isimlerde bildirme yapar.

t. 3040, 3483

t.-ar+(1) 1109, 2094, 2170, 2239

t.-da 1107, 1513, 4865, 4916

t.-gan+(1) 1365, 2759, 3057

t.-gan-dır 2859

7. Ek-fiil fonksiyonuyla birleşik çekimlerde kullanılır.

- t.-up-tur** 2685, 2981, 3848
- tur- II.** Tutup çekmek, söküp çıkarmak.
- t.-a çaza** 0363
- t.-a sok-** 4135, 2904
- t.-a tirt-** 5010
- tura is.** 1. Arzu, istek, iştah.
- t.+zında** 3587
2. Kibir, mağrurluk.
- turazı ulug** Kendini beğenmiş, kibirli.
- t.** 4256
- turgus-** 1. Koymak, yerleştirmek, durdurmak.
- t.-kan+(1)** 2005
- t.-kan+(2)** 2011
- t.-up+(turguzup) kag-** 4458
- turguzur** → *turguzu*
- ergin aksı turlagla-** → **ergin I.**
- t.-gan+(2)+(turaglaan)** 2468
- turug is.** Kaya, kayalık yer, kayalık.
- t.** 0519, 3067, 4892
- t.+nuş** 3572
- turug-haya is.** Kayalık, kaya, kayalar.
- t.** 2296, 2309
- t.+lar** 2117
- t.+nı** 0363
- turul-** Çıkmak, kopmak, ayrılmak.
- t.-up+(turlup)** 2117, 2296, 2309, 4892
- tut- I. 1.** Tutmak.
- t.-** 2233
- t.-ar+(1)+(tudar)** 2177
- t.-arga+(tudarga)** 2937
- t.-kan+(1)** 2569
- t.-kan+(2)** 0980, 0982, 1048, 1050, 1067, 1068, 1387, 1388, 1464, 1465, 1471, 1472, 1733, 1734, 1799, 1800, 1812, 1813, 2732
- t.-kaş** 2029, 2277, 4488
- t.-up+(tudup)** 0346, 2848, 3137, 3793, 3797, 4405, 4408, 4486, 5019
- t.-up+(tudup) al-** 2532, 2557
2. Yakalamak.
- t.-kaş** 2202, 2749, 2751
- t.-up+(tudup)** 3121, 3556, 4323, 4335
- t.-up+(tudup) al-** 1162, 2689, 3395
- t.-up+(tudup) ap bol-** 0706
- t.-up+(tudup) ber-** 2675, 3407, 3445
3. Getirmek, sunmak, vermek.
- t.** 4657
- t.-ar+(2)+(tudar)** 2788, 3742
- t.-kaş** 2863, 3494, 4670, 4671, 4674
- t.-up-tur+(tuduptur)** 4661
- tut- II. 1.** Kurmak, inşa etmek.
- t.-kaş** 3049, 4282, 4455
- t.-up+(tudup) al-** 0119, 0250
- t.-up+(tudup) ber-** 0497
2. Yapmak
- t.-up+(tudup) al-** 0110
3. Koymak, yerleştirmek.
- tutkula- I.** Tutmak.
- t.-p al-** 4755
- tuttun- 1.** Tutunmak, kavramak.
- t.-gan+(1)** 2741
- tuttur-** Vermek, tutturmak.
- t.-up ber-** 4247
- tüme** → **tümen**
- türegdel is.** Sıkıntı, eziyet.

- t.+in** 3151, 4165
- türet-** Eziyet etmek, işkence etmek.
- t.-peyn** 3026
- U-**
- udazın** *is.* İp, iplik.
- u.+ın** 2722
- udu-** Uyumak.
- u.-gaş+(udaaş)** 0501, 0766, 1253, 2465, 3744, 3842, 3944, 4403, 4505
- u.-p** 0097, 0480, 1984, 1985, 4392
- u.-p al-** 4503, 4558
- u.-p çıdıp al-** 3706, 3841, 3942, 4396, 4557
- u.-p kag-** 0161, 2016
- u.-p kal-** 2967, 3098
- u.-ur+(1)** 0070, 0499, 3007
- u.-ur+(2)** 1253, 2465, 3706, 3744, 3840, 3942, 4505, 4558
- u.-y ber-** 0129
- udur** *zf.* Karşı, karşı olarak.
- u.** 1531, 3478, 4098, 4920
- udurgu** *is.* Ön dişler.
- u.** 4898
- u.+zun** 1095, 1497, 2212
- udut-** Uyumak.
- u.-up+(ududup) kag-** 4504
- ug** *is.* Yön, istikamet, doğrultu.
- u.-bile** 2395
- u.+u-bile+(uu)** 1708
- u.+un+(uun)** 0627, 0793
- u.+unçe+(uunçe)** 0350
- u.+unda+(uunda)** 1152, 1352
- ug-** Kırmak, parçalamak, ufalamak.
- u.-u+(uu)** 2393, 4114, 4898
- ug-şig** *is.* Yön, doğrultu, istikamet.
- u.+i+(uu-şii)** 3876
- u.+in+(u-şiin)** 4575
- ugaan** *is.* Akıl, zeka, anlayış.
- u.+ım** 2966
- u.+ın** 3800
- ugla-**Yönelmek, doğrulmak; yöneltmek, doğrultmak.
- u.-gaş+(uglaaş)** 1005, 1412, 1761
- u.-p** 0627, 1839, 4039, 4642
- ugla-şigle-** Yönelmek, doğrulmak, yolunu tutmak, gitmek.
- u.-p** 0816, 1657, 3987, 4765, 4791
- uja** *is.* Kuyruk, uç, hayvanların geri kısmı, kış.
- u.+zından** 2258
- u.+zınıñ** 2269
- uju-bajı** *is.* Uç baş, ucu başı.
- u.** 3061, 4029
- u.+ndan** 0984, 1052, 1801
- ujuk-** Alevlendirmek, ateşlemek, körüklemek.
- u.-up+(ujugup)** 0736
- ujul- 1.** Çıkarmak.
- u.-a+(ušta) sok-** 2251
- u.-a+(ušta) sop al-** 1079, 1228, 2268, 2946, 3668, 3690, 4206, 4752
- u.-a+(ušta) sop ekkel-** 0787, 2066, 4564
- u.-a+(ušta) tırt-** 4753
- u.-gaş** 3427
- u.-up+(uštup) al-** 2102, 2916, 2920
- u.-up+(uštup) ekkel-** 2955, 2961
- 2.** Salıvermek, kurtarmak, serbest bırakmak.

u.-y 2401

ujungan (?) Fena, kötü.

u. 1129

ujur is. 1. Sebep, gerekçe.

u. 3482

u.+un 0486, 2971, 4498

2. Lüzum, gereklilik, ihtiyaç, zaruret.

u. 0580, 0582, 2523

u.+ga 2952

ujuraş- Karşılaşmak, rastlaşmak, görüşmek.

u.-ıp+(ujurajıp) kel- 4761

u.-ıp+(ujurajıp) kör- 4021

u.-ır+(2)+(ujurajır) 4594

u.-kan+(1) 0885, 1701

u.-kaş 1337, 2911

ujut- Alevlendirmek, ateş yakmak.

u.-kaş 0052, 0759, 3935, 4137

ujut- halıt- Hızla gitmek, dörtnala gitmek.

u.-ıp+(ujudup-halıdıp) 1593, 1617

ujuttur- Ateş yaktırmak.

u.-up kag- 3423

ulaştır *zf.* Aralıksız, mütemadiyen, durmadan.

u. 0782, 1212, 4560, 5004,

ulay *zf.* Arka arkaya, art arda, birbiri ardına.

u. 2993

ulçu- Serserilik etmek, boş gezmek.

u.-p 0629, 4039

ulçuktur *zf.* Ufalayarak, parçalayarak, kırarak.

u. 1095, 1497, 2212

ulduğ is. Taban, ayakkabı tabanı.

u.+unga 1039, 1453, 1789

ulu is. Ejder, ejderha.

u. 0015, 0017, 1055, 1057, 1736, 1738, 1804, 1806

ulu- Ulumak.

u.-ur+(2) 3571

ulug sf. 1. Büyük.

u. 0052, 0067, 0502, 0759, 0786, 0881, 1223, 1225, 1247, 1594, 1595, 1603, 1616, 1626, 1877, 2745, 3002, 3333, 3382, 3423, 3631, 3632, 3637, 3665, 3666, 3882, 3883, 3935, 3958, 3959, 3963, 4137, 4182, 4290, 4550, 4562, 4569, 4570, 4570

2. Büyük, ulu; görkemli; yüce, ulvi.

u. 3820, 4418, 5042

3. Yaşça büyük.

u. 3024, 3059, 3775, 3782, 4170

u.+ları 1435

4. Çok, çok fazla.

u. 3126, 3139, 4183

5. Büyük, ortalamayı aşan (soyut kavram).

u. 1851, 0513, 1032

6. *zf.* Büyük, çok, aşırı derecede, güçlü, şiddetli.

u. 2211, 2308

u. ulug 4897

aksı ulug → **aas**

ulug aastığ → **aastığ**

turazı ulug → **tura**

u. 4256

ulug-biçe sf. Büyük-küçük.

u. 0122

ulus is. Kişi, kişiler, insanlar.

u. 0075, 0123, 0846, 0848, 0857, 0915, 1320, 1356, 1638, 1773,

1873, 2532, 2704, 2723, 2746, 3287, 3510, 4328, 4612, 4703, 5057

u.-bile 2055

u.-daa 0967

u.+ka 3436, 4278

u.+tarın 4284

u.+tu 3540, 4458

u.+tuğ 1708

u.+u+(uluzu) 1423, 2634, 5036

u.+u-bile+(uluzu) 5000

u.+un+(uluzun) 5003, 5030

u.+uvus+(uluzuvus) 1920

un is. Uç (ok).

u.+u 2508

ur- Dökmek, serpmek.

u.-up ber- 3359

uran-şever sf. Mahir, usta.

u. 0492

urug is. 1. Çocuk, evlat.

u. 0084, 0131

u.+lar 0103, 0129

u.+ları 3792, 3796

u.+larım 5017

u.+larını 0127

u.+larmı 4995

u.+larnı 0133

2. Kız, kız çocuk.

u. 0157, 3082, 3235, 3242, 3247, 3258, 3285, 3312, 3525, 3642, 3657

u.-daa 3213

u.+da 3487

u.+ga /3480

u.+larje 2487, 2512

u.+nu 3316, 3323

u.+nuğ 3537

u.+u+(uruu) 1/2441, 2286, 2945, 2955, 2961, 3023, 3339, 3343, 3412, 3425, 3455, 3497, 3524, 4519

u.+u-bile+(uruu) 4689

u.+um+(uruum) 3212, 3311, 3411, 3457, 3549, 3568, 3651

u.+um-daa+(uruum) 1198, 1575

u.+umnu+(uruumnu) 2428, 3514, 4679

u.+umnuğ+(uruumnuğ) 1/2373, 0146

u.+un+(uruun) 3254, 3789, 3795, 4619

u.+undan+(uruundan) 3511

u.+unga+(uruunga) 2767, 3034, 3390, 3410

u.+unuğ+(uruunuğ) 3417, 3434

us- Almak, çekmek, çekip almak (su vb. sıvıyı), doldurmak.

u.-ar+(2)+(uzar) 0182

uş is. Uç.

u.+u+(uju) 0557

u.+un+(ujun) 2533

uş- I. Uçmak.

u.-up+(ujup) 0625, 0622, 2026, 2683, 3612

u.-up+(ujup) kel- 0469, 1620, 0615, 0689, 0691, 1153, 3596, 3600

uş- II. Düşmek, yıkılmak.

u.-payn bar- 0567

uşkar- Terkiye almak.

u.-ıp al- 1918, 1988

uşkaş- Terkileşmek.

u.-ıp+(uşkajıp) 1966

uşpa sf. Çok yaşlı, ihtiyar.

u. 4422

uştun- Çıkmak; görünmek.

- u.-up** 2349, 2374
u.-up kel- 3206
- ut- I.** Yenmek
u.-ar+(2)+(udar) 3678
- ut- II.** Unutmak.
u.-kan+(1) 3539
u.-kan+(2) 0255, 3528
- utku-** Karşılama.
u.-p 4708
- utkuy** *zf.* Karşı, karşı olarak.
u. 1148, 1277, 1529, 1565, 2120, 2301, 2333, 2423, 3088, 4761
- utkut-** Göndermek, karşılatmak.
u.-up+(utkudup) 3540
- uul-** Kırılmak, parçalanmak, ufalanmak.
u.-gaş 2394
u.-up+(uglup) 2298, 2310, 4894
- uybalaştır** *zf.* Dağıtmak, alt üst etmek.
u. 3801
- uygu** *is.* Uyku.
u. 0098
u.+η 4392, 4503
u.+zun 0070, 0499, 0501, 1253, 2465, 3007, 3706, 3744, 3840, 3942, 4505, 4558
- uzun** *sf.* Uzun.
u. 0782, 1212, 1966, 2901, 4560, 5004
- Ü-**
- üde-** Eşlik etmek, geçirmek.
ü.-gen+(2)+(üdeen) 5000, 5003
ü.-ger 4995
ü.-vişaan 2806
- üje-** Aramak, araştırmak.
- ü.-p kör-** 1135
ü.-pterge 2995
ü.-p 0278, 0280, 0412
- üjelee-üjeele** Üçü, üçü birlikte.
ü. 0272, 3091, 3524, 4384, 4508
- üjen** *sf.* Otuz.
ü. 0015, 0307, 0358, 0766, 1057, 1159, 1738, 1806, 2337, 0753, 0760, 0769, 1241, 1248, 1256, 3929, 3937, 3947, 3545, 4351
- üle-** Bölmek, dağıtmak, taksim etmek.
ü.-erge 2830
ü.-eri-bile 2822
ü.-p kör- 3436
- üleş-** Paylaştırmak, bölüşmek, üleşmek.
ü.-ip+(ülejip) al- 4144
- ün- 1.** Bir yerden ayrılmak, çıkmak, gitmek.
ü. 4257
ü.-e ber- 4835
ü.-e halı- 4260, 4262, 4666
ü.-e halıp kel- 2301
ü.-gen+(2) 4544
ü.-geş 0745, 1870, 2443, 4172
ü.-me 3463
ü.-meen+(1) 3289
ü.-üp 2512, 3303, 4729, 3638
ü.-üp kag- 1021
ü.-üp kel- 1565, 3082, 3235
- 2.** Yüksek bir yere çıkmak, yukarı doğru gitmek.
ü.-e 0534, 0785, 1627, 1224, 3665, 3958
ü.-e ber- 0351, 0462, 0516, 0681, 0975, 1380, 1617, 1875, 2026, 2808, 2909, 2975, 3859, 4563, 4819

ü.-geş 1603
ü.-üp 2932
ü.-üp kag- 1362, 1725, 1778
ü.-üp kel- 1363, 1727, 2737, 3066
ü.-üp-le kag- 1434
3. Meydana gelmek, ortaya çıkmak, husule gelmek.
ü.-er+(1) 3456, 3472
ü.-gen+(2) 2509
ü.-mes+(2) 3175
4. Çıkmak, yayılmak, bir kaynaktan dışarı çıkmak.
ü.-gen+(2) 2255, 2258
ü.-üp 0361
ü.-üp kel- 3415
5. Ses çıkmak, duyulmak, ses çıkarmak.
ü.-dü 5/0262
ü.-gen+(1) 1371, 4252
ü.-gen+(2) 0953
6. (*yardımcı fiil*) Başlama bildiren birleşik fiiller yapar.
ü.-gen+(1) 0955
ü.-geş 0949
7. İsimlerle birlikte bir yardımcı fiil olarak kullanılır.
ü.-düm 4973
ündür *zf.* Hareketin dışarı doğru yapıldığını ifade eder.
ü. 1093, 4176
ündür- 1. Duyurmak, duyuru yaymak.
ü.-er+(1) 1868
ü.-geş 4417
2. Meydana getirmek, yol açmak, oluşturmak.
ü.-er+(1) 4725
ü.-er+(2) 0181

ü.-üp tur- 0529
ündürüş- Yapmak, sebep olmak.
ü.-se 4787
üngüle- Çıkmak, ayrılmak, çıkıvermek, çıkıp gelmek.
ü.-p kel- 2423
ünge- Sürünmek.
ü.-geş+(üngees) 3572
ünger- (Eyerin) önüne oturtmak, koymak, enlemesine koymak.
ü.-ip al- 0592
üngertin- Eyere enlemesine oturmak, yatmak.
ü. 0591
ü.-ip tur- 0591
üp is. Ganimet, yağma malı.
ü.+üm+(üvüm) 4118
ü.+ün+(üvün) 4964
ür- Üflemek.
ü.-geş 4139
ü.-üp 1552, 2138, 2401, 2534, 3801
ü.-üp çor- 2143
ü.-üp olur- 2579
ü.-üp tur- 2147
ürde *zf.* Önceden, uzun zaman önce.
ü. 0214, 2937, 2938
üre is. Tohum, sperm; tür, soy.
ü.+zin 3777
üre- Kırmak, parçalamak.
ü.-di 2189
ü.-er-daa 0126
ü.-ger 2185
ü.-p kag- 0117
ü.-vedim 2188
üre- dala- Yok etmek, kırmak, kesmek, parçalamak.

ü.-p bol- 0717
ü.-p kel- 2193
üre-töl *is.* Soy, nesil, soy sop.
ü.-daa 3199
ürel- dalal- Yok olmak, yıkılmak, tahrip olmak.
ü.-ıp kel- 2195
ürezin *is.* Tohum; soy, nesil.
ü.+in 1545
ürgülçü *zf.* Sürekli, aralıksız.
ü. 2337
ürügeyin- Gürültü etmek, ulumak, yüksek ses çıkarmak.
ü.-ıp+(ürügeynip) 1057
ürügeyiniş- Gürültü etmek, uluşmak, yüksek ses çıkarmak.
ü.-ıp+(ürügeynçip) kel- 1738
ürünee → **ürüle**
ürüneyiniş- Gürültü etmek, uluşmak, yüksek ses çıkarmak.
ü.-ıp+(ürüneyinçip) 1806
üs I. *is.* Yağ.
ü. 0422
ü.+ün+(üzün) 0174
üs II. *is.* Vaşak.
ü.+tüğ 2809
ü.+ün+(üzün) 2825
üs- 1. Koparmak, ayırmak, parçalamak.
ü.-e+(üze) 1074
ü.-e+(üze) sok- 2531, 2550, 2722
ü.-erge+(üzerge) 1545
ü.-pes+(1) 3777
ü.-üp+(üzüp) 0217
2. Bölmek, bölük bölük ayırmak, taksim etmek.
ü.-keş 2882, 3583

ü.-üp+(üzüp) 1197, 1574, 2428
ü.-üp+(üzüp) ber- 3769
ü.-üp+(üzüp) berip tur 4983
üsküleş- Karşılaşmak, çarpışmak, birleşmek, tolaşmak.
ü.-ıp+(üskülejp) 0535
üstü *is.* Üst, yukarı, üzeri
ü.+nde 0899
üstükü *sf.* Üst, üstteki, yukarıdaki.
ü.+nüğ 5054
ü.+nüğ (üstüğü) 4132
üstüü *sf.* Üst, üst kısım, üstteki.
ü. 0014, 0422, 0760, 0768, 1056, 1248, 1255, 1467, 1737, 1805, 3937, 3946
üstüü oran → **oran**
üstüürten *is.* Yukarıdan.
ü. 4090, 4911
üş *sf.* Üç.
ü. 0031, 0302, 0308, 0504, 0609, 0610, 0610, 0617, 0622, 0626, 1534, 1594, 1595, 1891, 1902, 1903, 1918, 1965, 1977, 2082, 2085, 2092, 2155, 2158, 2386, 2491, 2536, 2536, 2630, 2769, 2880, 2880, 2880, 2881, 2881, 2882, 2893, 2893, 2908, 2908, 2927, 2928, 2943, 2943, 2969, 2969, 2972, 2978, 2978, 2993, 2999, 2999, 3227, 3267, 3330, 3513, 3515, 3524, 3541, 3542, 3609, 3740, 3819, 3863, 4102, 4108, 4352, 4496, 4529, 4672, 4845, 4871, 4872, 4926
üt *is.* Delik, oyuk.
ü.+ü+(üdü) 3202
ü.+ün+(üdü) 0407, 0946, 0989, 1072, 1392, 1477, 1712, 1741, 1818
ü.+ündüve+(üdüdüve) 3203
üttüg-çarın *is.* Kalça kemiği.

ü.+m+(ü.-çarnın) 0944, 0945, 0987, 0988, 1070, 1071, 1390, 1391, 1475, 1476, 1711, 1740, 1817

üürgene *is.* Taneleri ve kökleri yenilebilen bir bitki.

ü. 0192

üvürer- Karmakarışık olmak, dağılmak.

ü.-e 4118

üye *is.* 1. Vakit, zaman, süre.

ü. 2443

2. Dönem, devir, çağ.

ü.+de 3790

üyer *is.* Sel, taşkın.

ü. 4725

ü. (üyer-sug) 4887

üzesküüleŋ *sf.* Çok güzel.

ü. 0423

üzük çok Aralıksız, durmadan, sürekli.

ü. 3819

üzül- 1. Kopmak, ayrılmak, yırtılmak, kesilmek, parçalanmak.

ü.-geş 0567, 1542

ü.-ü+(üstü) ber- 0252, 2133

-Y-

yambı *is.* Ayrıcalık, imtiyaz, özel ilgi.

y.+nıŋ 4698

y.+zı-bile 4698

y.+nıŋ (çambı) 2774

y.+zı-bile (çambı) 2774

yambı-dip → **çambı-dip**

yambıla- Ayrıcalık göstermek, önem vermek, özel bir ilgi göstermek.

y.-p olur- 4698

y.-p olur- (çambıla-) 2774

yozu *is.* Düzen, usûl, gelenek, âdet.

y.-bile 4656

y. (çozugaar) 1421, 3749

yozulug *zf.* Gereğince, gerektiği gibi, uygun olarak.

y. (çozulug) 2436, 3751

yöree- Dua etmek, hayır duada bulunmak, alkışlamak.

y.-geş+(yöreeş) 3983

y.-p tur- 1653

Özel Adlar Dizini

Kişi ve varlık kadrosuna ait isimler:

Agıldır

a. 0842, 3823, 0833

aldın dağına

a. 0424, 3208

a.+zı 4482

a.+zın 0864, 0935, 0950, 1322,
1692, 1719

Aldın-Möge

a. 0970, 1003, 1010, 1105

a.+niğ 1162, 1164

a.+zi 0907, 1089, 1140

a.+ziniğ 0865, 1168

Ay-Haan

a. 0609, 1304, 1307, 1565

a.+nığ 0616, 0950, 1328, 1342,
1561, 2858, 2955, 3034, 3795

Boktug-Kiriş

b. 0452, 0459, 0473, 0483,
0550, 0556, 0653, 0685, 1042, 1063,
1066, 1142, 1456, 1458, 1470, 1793,
1795, 1811, 1845, 2104, 2106, 2189,
2329, 2390, 2934, 2963, 2971, 3009,
3029, 3053, 3070, 3073, 3105, 3127,
3149, 3158, 3593, 3613, 3625, 3628,
3658, 3663, 3675, 3744, 3752, 3779,
3786, 3802, 3826, 3842, 3849, 3898,
3944, 4028, 4042, 4047, 4071, 4083,
4098, 4104, 4115, 4130, 4181, 4199,
4242, 4303, 4316, 4447, 4468, 4472,
4491, 4509

b.-daa 0493, 3044, 3760, 3905

b.+tiğ 3059, 3060, 3653, 3728,
4452, 4649, 4774

Bora-Şeeley

b. 0090, 0186, 0189, 0253,
0260, 0272, 0350, 0454, 0483, 0489,
0503, 0570, 0578, 0585, 0672, 0694,
0738, 0766, 0875, 0888, 0909, 1029,
1082, 1097, 1113, 1117, 1135, 1147,
1151, 1167, 1180, 1200, 1214, 1252,
1447, 1485, 1500, 1519, 1529, 1554,
1569, 1579, 1592, 1611, 1625, 1786,
1870, 1922, 1927, 1954, 1991, 2020,
2063, 2081, 2095, 2120, 2134, 2149,
2167, 2171, 2204, 2217, 2235, 2242,
2279, 2333, 2396, 2430, 2441, 2457,
2474, 2489, 2503, 2514, 2539, 2543,

2557, 2594, 2606, 2622, 2648, 2660,
2663, 2667, 2669, 2682, 2708, 2737,
2775, 2797, 2806, 2818, 2843, 2886,
2907, 3085, 3275, 3563, 3569, 3637,
3676, 3700, 3708, 3719, 3772, 3814

b.-daa 0722, 1624, 2181, 2261,
2315

b.-dir 1080, 1179, 1484, 1553,
2148, 2756

b.+ni 1898, 2768, 2833, 2860

b.+niğ 0569, 1536, 2366, 2379,
3655

Çagıraa-Möge

ç.+zin 2091

Çaşka-Haan

ç. 4481, 4518, 4601, 4655,
4777, 4805, 4987, 4995

ç.+ga 4594

Çerzi-Möge

ç.+zin 2162

Deer-Haan

d. 0609, 2767

d.-dır 2456

d.+ga 2861

d.+nığ 0616, 1673, 1674, 1846,
2961

Demir-Sal

d. 1676

Ereen-Ulaat

e. 0061, 0698, 1155, 1880,
1924, 1931, 1947, 2001, 2219, 2675,
2689, 3595

e.+ı 1983, 2683

e.+tı 1963, 1991

Han-Çeğey

h. 4445, 4459, 4485, 4488,
4505, 4532, 4543, 4558, 4573, 4587,
4590, 4603, 4651, 4710, 4729, 4732,
4769, 4776, 4811, 4846, 4869, 4889,
4907, 4917, 4921, 4929, 4958, 4976,
4989

h.-dir 4715

Hola-Sal

h. 1303, 2874, 4274

h.+dığ 1340

Hüler-Möge

h. 1410, 1510, 1526

Hün-Haan

h. 0609, 0932, 1190

h.+ga 1353

h.+nıñ 0616, 0832, 0889, 0935,
1186, 2878, 2945, 3023, 3767, 3789,
3821

Kadarçı-Sarıg

k. 4600

Kaŋ-Möge

k.-bile 2240

k.+den 2224

Kara-Buzur

k. 3734, 3749, 3232, 3674

Kara-Sağıl

k. 3167, 3226, 3254, 3585, 3763

k.+da 3257, 3486

k.+dı 3305

Kara-Sal

k. 2850, 4274

Karatı-Haan

k. 3305, 3581, 3731, 3758

k.+nıñ 3166, 3223, 3729

Kezer-Kara (Maadır)

k. 1772

Kızıl-Ulaat

k. 0063, 0707, 1880, 1971,
1976, 1981, 2157, 2206, 3599

k.+tı 1964, 2150, 2151, 2205

Hayvan adları:**Ayaŋ-Kula**

a. 0453, 0548, 0555, 0568,
0576, 0725, 1844, 1911, 2121, 2229,
2527, 2588, 2624, 2666, 2676, 2678,
2714, 3917, 4046, 4773

a.+m 0797, 1597

a.+nı 1962, 2857, 3836

a.+nıñ 0565, 2851, 3708, 3844,
4344

a.+zı 1596

a.+zın 0635, 0763, 0776, 1119,
1180, 1210, 2097, 2495, 3137, 3719,
3832, 3854, 3802, 5020

Dege-Kara

d. 1675

Han-Şilgi**Ökendey-Mergen**

ö. 0011, 0013, 0066, 1843

Öŋ-Şara Möge

ö. 1694, 1710, 1729, 1731,
1751, 1760, 1830, 1860, 1956, 1972,
1996, 2051, 2061, 2083, 2153, 2208,
2288, 2300, 2328, 2347, 2376, 2383,
2388, 2845

Saraatay (Möge)

s. 3966, 4001, 4050, 4064,
4094, 4122, 4312

s.+nıñ 3998, 4106, 4138, 4181,
4275, 5046

s.+nı 4160

s.+nıñ 3890, 4170, 4191

Sarıg-Haan

s. 4611, 4702, 4783, 4799,
4814, 4849, 4854, 4863, 4876, 4896,
4917, 4943, 4971, 4985

s.+nıñ 4929

Sayın Ulaat~Ulaat(tar)

s. 1609, 1620, 2173, 2182,
2216, 2318, 2466, 2607, 2623, 2911,
3161, 3603, 3627, 2798, 3860, 3874,
3900

Sulaapay

s. 0010Uzun-Kara

u. 2469

4300, 4320, 4353, 4444, 4532,
4586, 4650, 4775, 4870, 4953, 4976,
4989

h.+nı 4500

h.+ŋ 4486

h.+zin 4742, 4847

Kaŋ-Kara

k. 4804

Özen-Kula

ö. 0009, 0025

ö.+nı 4190

Sıldıs-Şokar

s. 1693, 1859, 1989, 2403,
3001, 3060, 3804

Tayga-Sarıg

t. 4782, 4798

Tel-Kara**Yer adları:****Ak-Hem**

a. 3165, 3669
a.+de 3670
a.+ge 3168, 3584, 4273
a.+niñ 3333, 3360, 3377, 3383,

3635

Alday

a. 2330, 2910, 3134
a.+niñ 0865, 0907, 1089, 1140,

1168, 1238

Arzaytı

a.+niñ 3371

Eldig-Hem

e. 4584
e.+ni 4044

Eldig-Kara (Hem)

e. 0005, 1841, 3812, 4647, 4771

Engirgey

e. 0045, 0324, 0604, 1842,
1879, 3065, 4045, 4585, 4648, 4772

e.+niñ 0061, 0139, 0273, 0348,
0464, 0654, 0689, 0698, 1155, 3048,
3595, 4205, 5019

Hadılıg-Hem

h. 4802
h.+ni 4479, 4516, 4592, 4653

Hüreñ-Tañdı

t.2767

h. 1626, 1872, 1874, 2024

Kara-Hem

k. 3165, 3669
k.+niñ 3331, 3350

Kara-Tayga

k.+ni 4480, 4517, 4593, 4654,
4803

Kıñgırgay

k. 0045, 4772
k.+ni 1842, 4045, 4585, 4648
k.+niñ 0063, 0153, 0405, 0469,
0604, 0677, 0691, 0707, 1879, 2365,
3599, 3614

Kögel (tayga)

k. 1858

Mooruy Kırılaj

m. 0515

Sarıg-Hem

s.+ni 4780, 4796

Sarıg-Tayga

s.+ni 4781, 4797

Saylıg-Hem

s.+ni 1857

Ulug-Kara Tayga

u.+ni 4060

Uzun-Kara Hem

u.+de 3870
u.+ni 4059

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Tuva Türkleri, sözlü gelenekleri bakımından zengin bir topluluktur. Bu durum sözlü edebiyat ürünlerinin araştırma değerini artırmıştır. Destanlar; toplumun kültürel özellikleri, yaşayışları, inanışları gibi konular hakkında bizlere bilgi veren bir tür olarak kabul edilir. Bu çalışmada bir destan metni incelenmiştir. Dil malzemesi olarak seçilen Boktug-Kiriş, Bora-Şeeley destanının incelemesi, isimlerin çekim kategorisiyle sınırlandırılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tuva Türkçesinde çokluk eki {+LAr} şeklindedir. Çokluk ekinin birçok işlevi bulunur. Bu işlevler genel Türk diliyle örtüşmektedir. Bundan farklı olarak Tuva Türkçesinde sayı sıfatlarından sonra çokluk eki kullanılmaktadır: üç daŋgına+lar ‘üç prenses’(617). Türk dilinde bir kök veya gövdeye önce yapım eki sonra çekim eki gelmektedir. Tuvacada bazı örneklerde çokluk ekinin {+LIg} yapım ekinden önce geldiği görülmektedir. İncelenen metinde bu kullanımla ilgili örnekler rastlanmamıştır. Söz konusu kullanımlar, {+LIg} yapım ekinden sonra çokluk eki getirilmesi yoluyla Türk dilindeki genel kabule uygun şekilde yapılmıştır:

Hoyug karak+tıg+lar-bile ‘göz+lü+ler- ile’ çugaalajıp ertər ‘Yumuşak gözlülerle konuşarak geçmenin (4524)

Ala karag+tıg+lar+n+nı ‘göz+lü+ler+e’ hıyartap ertər ‘Ala gözlülere yan bakarak geçmenin (4525)

Tuva Türkçesinde {+Çe, +DİvA, +GAAr, +AAr} ekleri yön gösterme ekleri olarak kullanılmaktadır. Bazı kullanımlarda {+Çe} yön gösterme ekinin bulunma hâl eki anlamı taşıdığı görülmektedir: soon+çe ‘arkasında’ (91). {+GAAr, +AAr} ekleri Eski Türkçeden beri kalıplaşarak bazı kelimelerde yön gösterme anlamı vermektedir: maar ‘oraya’ (1446).

{+DA} eki, bulunma hâl eki olarak kullanılmaktadır. Bu ek, bazı kullanımlarda aitlik fonksiyonu anlamı vermektedir: Kızıl çalım baarında hanı kara kuyda ‘Kızıl yalçın kayanın bağındaki derin mağarada’ (154-155).

Tuva Türkçesinde ikinci çokluk iyelik eki {+nar} şeklindedir ancak incelemeler doğrultusunda ağız özelliği olarak g’li biçimlerin de olduğu tespit edilmiştir: At şolagar kım boor ‘Adınız sanınız nedir’ (3994).

Destan gibi sözlü edebiyat ürünlerinde anlatımı zenginleştirmek için sıfatlardan yararlanır. Destan metninde de sıfatlar geniş yer tutmaktadır. Niteleme sıfatlarının kullanım sıklığı 663, belirtme sıfatlarının kullanım sıklığı 629’dur. Böylelikle toplam kullanım miktarını 1292 sıfat oluşturmaktadır. Kullanım sıklığı olarak en çok tekrar edenler şu şekildedir: Niteleme sıfatlarından ak ‘ak, beyaz’ (72 kez), kara ‘kara siyah’ (98 kez) ; belirtme sıfatlarından bir ‘bir’(115 kez), iyi ‘iki’ (97 kez), üç ‘üç’ (74 kez).

Zamirler; kişi zamirleri, işaret zamirleri, dönüşlülük zamirleri, belirsizlik zamirleri ve soru zamirleri başlıkları altında incelenmiştir. Metinden hareketle kişi zamirlerinin Eski Türkçe ve Tuva Türkçesindeki kullanışları karşılaştırıldığında birinci ve ikinci çokluk kişi zamirlerinin dışında diğer zamirlerin ses ve yapı olarak aynı olduğu görülmektedir. Metindeki zamirlerin kullanım sıklığı şu şekildedir: Kişi zamirleri 284, işaret zamirleri 42, dönüşlülük zamirleri 89, belirsizlik zamirleri 33, soru zamirleri 53. ol ifadesi soru zamirleriyle birlikte edat görevi üstlenir. Metinde de bu kullanıma sıkça rastlanmaktadır: kım+ol >kımıl, çüü+ol>çül.

Tuva Türkçesinde işaret zamirleri, iyelik eki alabilir, bu kullanım aidiyet kavramını güçlendirmektedir: *Boozu* meeñ kadarçım ‘Bu benim çobanım’ (Busu benim çobanım) (111). *Oozu* bir kulaş bedip ‘O bir kulaç büyüyüp’ (Osu/oyu bir kulaç büyüyüp) (291).

ol zamirinin çekimi sırasında o(n)+, a(n)+, ı(n)+ biçimleri ortaya çıkmaktadır: *Inda* bir kaday urug öpeylep olur ‘Orada bir kadın, kız çocuk uyutuyor’ (3642), *Anda* çüve azar – erter çeriñ-daa çok ‘Orada yolunu şaşırıp geçmene imkân yok’(1332). Buna ek olarak *mında* ve *mınça* kalıplaşarak zarf olmuş kelimelerdir. Metinden hareketle bulunan örnekler şu şekildedir: *Mınça* botka azırap keerge ‘Bunca kendilerine bakıp beslerken’ (101), Çüü *mında* kelgeş ‘Buraya ne gelip’ (528).

Tuva Türkçesinde {+Çe} eki kalıplaşmış olarak görülür ancak eşitlik hali eki gibi bir kullanım söz konusu değildir: *Olçe* çorup kaap-tırlar evespe aan ‘Oraya gitmişler imiş’ (270).

Zarflar; zaman zarfları, yer-yön zarfları, durum zarfları, miktar (azlık ve çokluk) zarfları ve soru zarfları başlıkları altında incelenmiştir. Metinde kullanılan zarfların kullanım sıklığı şu şekildedir: Zaman zarfları 116, yer-yön zarfları 53, durum zarfları 111, miktar zarfları 48, soru zarfları 56. {-daa} edatı eklendiği sözcüğü zarf yapmaktadır: *harın-daa* ‘gerçekten, kesinlikle, mutlaka’. {-A} zarf fiil eki olarak kalıplaşan bazı yer-yön zarfları kullanılmıştır: *öörü-kudu* ‘yukarı-aşağı’ (517). {+GAAR} yön gösterme ekiyle kalıplaşan yer-yön zarfları vardır: *songaar* ‘kuzeye’ (3663).

Edatlar; son çekim edatları ve pekiştirme edatları olarak iki başlık altında incelenmiştir. Metinde kullanılan son çekim edatları şunlardır: *bile* ‘ile’, *bolgaş* ‘sonra, -den sonra’, *bolza* ‘ise,olsa da’, *dees* ‘için’, *deg* ‘gibi’, *çedir* ‘kadar’, *ışkaş* ‘gibi’, *heveer* ‘gibi’. Metinde kullanılan pekiştirme edatları şunlardır: *aan*, *ale*, *be*, *boor*, *ınçaş*, *ıynaan*, *irgi*, *iyik*, *iyikpe*, *iyin*, *moñ*, *oñ*. Edatların kullanım sıklığı şu şekildedir: Son çekim edatları 257, pekiştirme edatları 224.

Bağlaçlar; sıralama bağlaçları, karşıtlık ve denkleştirme belirten bağlaçlar şeklinde gruplandırılarak incelenmiştir. Metinde kullanılan sıralama bağlaçları şunlardır: *baza* ‘ve, da, dahi’, *bile* ‘ve, ile’, *bolgaş* ‘ve’, *-daa* ‘da/de, dahi. Karşıtlık ve denkleştirme bildiren bağlaç şu şekildedir: *birde...birde* ‘bir...bir’, *harın* ‘ama, fakat’, *ındıg-daa bolza /andıg-daa bolza* ‘ancak, buna rağmen’, *ındıg-daa bolza* ‘öyleyse’. Bağlaçların kullanım sıklığı şu şekildedir: Sıralama bağlacı 174, karşıtlık ve denkleştirme bildiren bağlaçlar 18.

Metinde kullanılan ünlemler şunlardır: *adıram*, *ajırbas* ‘önemli değil, sorun değil’, *amır*, *ayt*, *ayt-doyt*, *book*, *çaa* ‘peki, tamam, evet, iyi’, *çe* ‘evet! haydi! hadi!’, *çok* ‘yok, hayır’, *ok ködek* ‘affedersiniz, oy!’, *oy* ‘oy, ah’, *öpey-aan*, *şıyaan* ‘İşte! O zaman! İşte öyle!’, *şıyaan-am* ‘İşte! O zaman! İşte öyle!’. Ünlemlerin kullanım sıklığı 75’tir.

Yansıma sözcükler genellikle sesleri taklit eden yapılar olarak bilinir. Tuva Türkçesinde bu sözcükler sadece sesleri değil; hareketleri, çeşitli görünüş ve duyguları da ifade etmektedir. Yansıma sözcüklerinin türetilmesinde çeşitli ekler kullanılır. Bu

ekler {+LA-,+(G)AyIn-, +(I/U)rA-, +GİrA-, +Gİr-}’dir. Yansıma seslerle birlikte de-, kıl-, kılın- gibi yardımcı fiillerin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yansıma sözcüklerin kullanım sıklığı 30’dur.

Yapılan çalışmada Tuva destanlarından Buktug-Kiriş, Bora Şeeley destanı sırasıyla Latin harflerine transkribe edilmiş, aktarması yapılmış, isim soylu sözcükler çekim kategorisiyle sınırlandırılarak incelenmiş, dizin ve sözlük eklenmiştir. Yapılan inceleme sayesinde Tuva dilinin yapısı, kullanımı, diğer dillerle ilişkisi tespit edilip ağız özellikleriyle ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu bakımdan yapılacak dil incelemelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.2. Öneriler

Destan metinleri derleme yöntemiyle toplanan sözlü edebiyat ürünleridir. Destancılık geleneği, yakın zamana kadar önemli ölçüde devam ettirilmiştir. Bu çalışmalara günümüzde daha çok ağırlık verilmelidir. Destan gibi sözlü edebiyat ürünleri bir toplumun yaşayışı, kültürü, dini, dili ve edebiyatı hakkında önemli bilgiler barındırdığından bu çalışmalarla gelecek nesillere bu bilgilerin aktarılması sağlanmış olacaktır. Destanlar, halk edebiyatı ürünleri içinde derlenen önemli dil malzemeleridir. Bu sebeple bu alanda çalışmalar yapmak, halk edebiyatının yanı sıra dil ve dil bilimi açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1953). Türk şivelerinin tasnifi. *Türkiyat Mecuması*, (10), 58-138.
- Arıkoğlu, E. (1997). Tuva Türkçesinin tarihi gelişimi ve üzerinde yapılan çalışmalar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (4), 152-161.
- Arıkoğlu, E. ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2007). Tuva Türkçesi. A.B. Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri* içinde (s.1149-1228). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E. ve Borbaanay, B. (2007). *Tuva destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Devlet, N. (1993). Tuvalar. M. Özdemir (Ed.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* içinde (s.379-381). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergun, M. ve Aça, M. (2013). *Tıva kahramanlık destanları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, M. ve Aça, M. (2020). *Tıva kahramanlık destanları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gabain, A. Von. (1988). *Eski Türkçenin grameri*, (Çev: M. Akalın). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gülsevin, G. (2004). Türkçede sıra dışı ekler ve eklerin tasnif - tanımlama sorunu üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1265-1283.
- İshakov, F. G. – Palmbah, A. A. (2019). *Tuva dili grameri ses ve şekil bilgisi* (Çev: E. Arıkoğlu, C. M. Bapayeva, B. Borbaanay). Ankara: Bengü Yayınları.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Killi Yılmaz, G. (2010). *Sibirya Türklerinin dil durumu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2008). Tuva Türklerinin kullandıkları alfabeler ve bazı imla özellikleri, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (7), 442–456.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2011). Türk dilinde yönelme ve bulunma hali ile ilgili birkaç ayrıntı Tuva Türkçesi örneği. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (1), 1197–1206.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2018). *Tuva Türkçesi grameri metin- söz dizini*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2019). Tuvacada sıfat ve zarfların pekiştirilmesinde yeni bir tasnif ve renk adlarının pekiştirmede kullanılması. *Türkbilig*, (37), 99–112.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede eklerin kullanılış şekilleri ve ek kalıplaşması olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Monguş, D. A. (Ed.). (2003). *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka I/Tuva dıldıñ tayılbırlıg slovarı I*. Novosibirsk: Nauka.
- Monguş, D. A. (2005). *Tıva-Türk slovar/Tuvaca-Türkçe sözlük*. Kızıl: Tuvinskiy İnstitut Gumanitarnıñ İssledovaniy.
- Monguş, D. A. (2011). (Ed.). *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka II/Tıva dıldıñ tayılbırlıg slovarı II*. Novosibirsk: Nauka.
- Özbek, E. E. (2016). *Tuva destanlarının söz varlığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbek, E. E. (2019). Tuva Türkçesinde yansıma sözler. *Türkbilig*, (38), 11-30.
- Özbek, E. E. (2023). Tuva Türkçesinde {+KI} aitlik eki: eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmalı bir inceleme. *Dil Araştırmaları*, 17 (32), 91–112.
- Özbek, E. E. (2023). *Tuva destanı Hunan-Kara (giriş-metin-aktarma-dizin-sözlük)*. Ankara: Bengü Yayınları.

- Rossiyskaya Akademiya Nauk Sibirskoye Otdelenie Institut Filologii. (1997). *Pamyatniki folkloru narodov sibiri i dal'nego voctoka, tuvinskie geroicheskie skazaniya*. Novosibirsk: Nauka.
- Somuncuoğlu, A. (2002). Tuva Cumhuriyeti. H. C. Güzel ve K. iek - S. Koca (Editörler) *Türkler Ansiklopedisi* içinde (s.160-172). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şavlı, M. O. (2024). Tuva Cumhuriyeti'nin nüfus dinamikleri: tarihsel ve sosyo-demografik bir inceleme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 24 (1), 287-316.
- Taşağıl, A. (2019). Tuva. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tuva>. (EriŐim tarihi: 20.10.2024).
- Tatarintsev, B. İ. (1976). *Mongolskoe yazıkovoe vliyanie na Tuvinskuyu leksiku*. Kızıl: Tuvinskoe Knijnoe İzdatel'stvo.
- Tekin, T. (1990). Türk dil diyalektlerinin yeni bir tasnifi. *Erdem*, 5 (13), 141-168.
- TeniŐev, E. R. (1968). *Tuvinskko-Russkiy slovar*. Moskva: İzdatel'stvo "Sovjetskaya Entsklopediya".
- Tosun, İ. (2011). *Tuva Türkçesinin Şekil bilgisi*. YayımlanmamıŐ Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, İ. (2014). Tuva Türkçesinde işaret zamirlerinin iyelik ekimi. G. Killi Yılmaz ve R. D. SunuĐaŐev (Editörler), *ađdaŐ Türkoloji araştırmaları* içinde (s.151-168). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Tosun, İ. (2017). Tuva Türkçesinde "ol" enklitiği. A. İ. bek, Y. Topaloğlu ve O. Durmuş (Editörler), *Prof. Hacıeminoğlu n. hatıra kitabı* içinde (s.312-325). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Tosun, İ. (2018). Söz yapımı bağlamında Tuva Türkçesinde "bot" dönüşlülük zamiri. *Türk Bitig*, 89-102.
- Tosun, İ. (2019). Yansıma söz +de, kıl - (kın - ve kılın -) yapısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (5), 23-36.
- Tosun, İ. (2020). Tuva Türkçesinde ok. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9 (2), 605-619.

